

ESTUDI SOBRE LA GÈNESI
D'UN SENYORIU CAMPTARRAGONÍ:
RIUDOMS I EL SEU TERME,
DES DELS ORÍGENS FINS A MITJAN SEGLE XIV

≈ Jordi MORELLÓ BAGET ≈

-2018-

**ESTUDI SOBRE LA GÈNESI
D'UN SENYORIU CAMPTARRAGONÍ:
RIUDOMS I EL SEU TERME,
DES DELS ORÍGENS FINS A MITJAN SEGLE XIV**

Jordi MORELLÓ BAGET

(amb la col·laboració de Joan Torres Domènech)

Edició de l'autor

Imatge de fons de la portada: foli 97r del Còdex A-B

Fet el dipòsit legal que marca la llei.

*Nota d'advertència: aquesta obra només existeix en format digital i s'ha fet sense el suport ni patrocini de cap institució o entitat, ni pública ni privada.

*A la meva germana,
riudomenca d'adopció,
en el record*

PROEMI

Aquest llibre sorgeix del contacte establert, ara fa tot just dos anys, entre un medievalista reusenc –el signant de l’obra– i un riudomenc apassionat per la història del seu poble, el nom del qual figura aquí com a col·laborador.

Joan Torres Domènech ja fa temps que es dedica a conrear la història de Riudoms; hom el pot trobar en constant recerca de fonts d’informació allà on n’hi hagi a objecte d’arribar a confegir –algun dia– una història “completa” de la seva localitat; des d’aquest punt de vista, és capaç d’oferir una visió panoràmica força àmplia i d’atrevir-se amb qualsevol època, des de la prehistòria fins a etapes històriques més recents. Pel que fa a mi, mai no he deixat d’interessar-me per la història del Camp de Tarragona en època medieval, i dins la meua producció compto amb un bon nombre de publicacions referides a aquest àmbit territorial, sobretot pel que fa als darrers dos segles de l’Edat Mitjana, tot i que també tinc alguns treballs més centrats en els segles XII i XIII. Tot i provenir de mons molt diferents, hom preveia que una mútua col·laboració entre tots dos podria haver estat fructífer.

Aviat vam adonar-nos que hi havia un bon gruix de documentació relativa a la primera època de Riudoms; en canvi, era tan poc el que s’havia publicat dels primers segles que bé mereixia de fer-ne una monografia, baldament fos per posar al dia algunes informacions i treure a la llum tota aquella altra que s’havia estudiat molt menys o gens ni mica. Abans de res, esdevingué prioritari fer un recull tan exhaustiu com fos possible de tota la documentació disponible; un cop enllestit aquest treball preliminar de desbrossament, ja tot estava a punt per començar a elaborar una monografia amb tots els ets i uts.

A l’hora d’afrontar la publicació de l’obra, i igualment condicionats per raons de pressupost, ens vam decantar per fer un desdoblament: mentre jo passava a fer-me responsable d’una obra amb plantejaments més acadèmics i destinada a un públic poc o molt especialitzat, Joan Torres s’encarregaria d’elaborar una versió més resumida i alhora més apta per a tots els públics. D’ençà aleshores, cadascú ha estat treballant pel seu compte per poder oferir el seu propi producte final. Així doncs, l’actual llibre en format digital té un germà més petit en el llibre publicat en paper amb el títol *Els orígens de la vila de Riudoms (segles XII-XIV)*, confeccionat i il·lustrat per l’indicat historiador a partir de les seves recerques i en bona part també del que s’explica i comenta a l’*opus maius**.

Qui signa ara aquest llibre ha comptat amb l’ajuda de l’esmentat estudiós riudomenc, de manera més particular en la recerca inicial de les fonts i la bibliografia.

* En aquesta altra versió, també autoeditada pel seu autor, hi sóc anotat com a col·laborador. Malgrat això, no subscric al cent per cent tot el que s’hi diu, a pesar que un elevat percentatge del que conforma aquesta publicació en paper és una simple transposició, amb petits retocs cosmètics i sense destriar el gra de la palla, de continguts procedents de l’obra que aquí teniu en format digital.

Quant a l'Apèndix, per bé que he estat jo qui ha assumit plenament les transcripcions dels textos en llatí, la selecció i posada a punt de tot el material documental es va fer entre tots dos. Els arbres de les nissagues dels castlans han estat elaborats en primera instància per Joan Torres, i redissenyats per mi de cara a la seva publicació en format digital. Cal agrair al primer el gran esforç esmerçat en aquesta tasca; puc donar fe que s'hi ha trencat literalment les banyes per aconseguir refer les complicades relacions de parentiu i matrimonials entre els diferents membres que tenim documentats d'aquestes famílies. També s'encarregà de redactar l'esborrany d'alguns capítols, de manera que un servidor tingués el camí més aplanat per poder incorporar tot allò que ha considerat més adient d'acord amb la compartimentació temàtica que hom segueix en aquesta obra. Com es troba indicat a l'Índex general, en aquells capítols elaborats a dues mans, hi fem constar els noms de tots dos.

Finalment, cal reconèixer que, si no hagués estat per l'encontre suara ressenyat, hom difícilment s'hauria embarcat en una empresa com aquesta ni en res que hagués pogut materialitzar-se en la confecció –com així ha acabat sent– d'una extensa monografia sobre una primera etapa de la història medieval de Riudoms. No és cap exageració: el total supera les tres-centes pàgines (en una publicació en paper, aquest nombre encara hagués estat més elevat), incloent-hi l'Apèndix documental, que per si sol ja en fa més de cent, i això que l'estudi només abraça els dos-cents primers anys de l'existència d'aquesta localitat.

Cal fer avinent que aquest llibre és d'accés totalment lliure, per bé que es troba protegit per drets d'autor. Tothom pot descarregar-se'l i imprimir-ne la part que vulgui. L'única condició que es demana és tenir cura de citar l'obra de forma apropiada, tal com segueix: Jordi Morelló Baget, *Estudi sobre la gènesi d'un senyoriu camptarragoní: Riudoms i el seu terme, des dels orígens fins a mitjan segle XIV*, edició de l'autor, Reus, 2018.

Per acabar, només cal esperar que aquesta monografia sobre Riudoms pugui interessar, no sols els riudomencs i riudomenques delerosos de conèixer a fons la història més primerenca de la seva localitat, sinó també altres investigadors i estudiosos de la història medieval de la nostra contrada. No en va, a banda de les qüestions més estrictament locals, aquest estudi també pot contribuir a irradiar un xic més de llum sobre alguns aspectes fins ara poc o mal coneguts de les relacions feudovassallàtiques i els conflictes senyoriais, i encara respecte de molts altres aspectes singulars d'un territori que va estar sota el domini, cada vegada més accentuat, de l'Església de Tarragona. És en aquest territori de jurisdicció eclesiàstica on, de resultes del fort impuls que ja de bon començament experimentà el poblament, assistim al naixement de diverses viles, entre les quals Riudoms, una vila que semblava tenir, ja a principis del segle XIII, un desenvolupament prou satisfactori com per començar a despuntar per sobre d'altres nuclis del seu entorn.

Jordi Morelló Baget
juliol 2018

PRÒLEG

Amb aquesta publicació digital, Jordi Morelló Baget ens ofereix un recorregut per la història de Riudoms des dels seus orígens, al segle XII, fins a la primera meitat del XIV. El llibre aporta un coneixement detallat, extens i contextualitzat d'una notable vila del Camp de Tarragona, que s'acompanya i es basa en un ampli cos de documentació bàsicament inèdita. Per tant, estem davant d'una completíssima història d'una de les viles camptarragonines, que, sens dubte, desborda l'àmbit territorial i marc cronològic escollits. A més a més, un important compendi de notícies en la seva forma original fonamenta i completa aquesta rigorosa i única peça de recerca per a la reconstrucció del passat medieval riudomenc. Així mateix, volem destacar l'oportunitat que significa el seu format, perquè albira un major potencial en la difusió en arribar a un públic global més ampli que aquell beneficiari del format en paper. D'aquesta manera, les pàgines que segueixen ofereixen un estudi a fons del Riudoms plenomedieval, no sols als especialistes sinó també a qualsevol altra persona que tingui interès o curiositat pel passat medieval, que podran conèixer la microhistòria i alhora reconèixer els processos històrics generals en aquesta població de la regió catalana meridional.

L'Estudi sobre la gènesi d'un senyoriu camptarragoní: Riudoms i el seu terme, des dels orígens fins a mitjan segle XIV se suma a altres monografies, algunes d'elles notables, dedicades a localitats del Camp de Tarragona i d'altres de la Catalunya Nova. En aquest context, el text destaca per l'alt nivell científic, l'acurada anàlisi i la convenient contextualització de les problemàtiques. La història de Riudoms queda clarament privilegiada perquè Jordi Morelló ha fet una autèntica tasca de reconstrucció de la vila medieval, que va més enllà del que solen oferir monografies relatives a localitats d'aquestes característiques. Precisament, la qualitat i l'evident interès científic del volum responen a la brillant trajectòria del seu autor, Jordi Morelló, qui ens té acostumats a un gran coneixement, així com a un profund i meticulós tractament de les fonts i a la integració de la història local en els àmbits d'especialització històrica oportuns; a més, opera amb una visió global de la història, prestant atenció a les vessants política, social i econòmica. L'autor és un màxim especialista en les variades formes de fiscalitat medieval (municipal, eclesiàstica i reial), que ha abordat a partir de l'anàlisi de la complexa documentació local i institucional. A més, ha conreat també la història local en temes força variats i, en especial, pel que fa a algunes altres viles del Camp de Tarragona. Precisament, aquesta trajectòria en diferents camps d'especialització històrica explica continguts i problemàtiques d'aquesta darrera contribució. En aquest sentit, la seva expertesa en les fonts esmentades s'ha traduït en el fet que en aquesta obra hi hagi un tractament d'instruments d'orígens i naturalesa diversos. D'aquesta manera, la confecció d'un corpus de cent trenta-sis documents és un reflex de la seva sòlida i tenaç trajectòria com a investigador. Ha utilitzat les fonts principals per a les viles camptarragonines, ja siguin de caire senyorial, municipal o notarial, majoritàriament procedents de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona,

complementant i ampliant la recerca a altres fons arxivístics comarcals del Camp de Tarragona (Reus i Valls), ja que l'arxiu municipal de Riudoms a penes conserva res de l'època estudiada. A més a més, ha utilitzat altra documentació localitzada als fons reials (Arxiu de la Corona d'Aragó) o fins i tot pontificals (Archivio Segreto Vaticano).

La publicació que ara veu la llum es val de la recerca endegada inicialment per un historiador local, Joan Torres, qui, a més, col·labora en alguns apartats i és l'autor primordial dels arbres genealògics exposats en aquest llibre. L'estudi posa llum als orígens de Riudoms, i d'alguns llocs del terme com Castellnou i Blancafort, així com al desplegament de les diferents famílies de cavallers que actuaren com a castlans i els diversos encaixos de poder fins a la imposició de la mitra en la plena dominació jurisdiccional, com va passar en altres indrets del Camp de Tarragona. Això enllaça amb el problema de fons al voltant de la pugna per la senyoria de Tarragona, que també queda ben explicada en tot allò que va afectar la història de Riudoms. Juntament amb l'anàlisi de l'articulació dels poders i, en un altre orde de coses, del repartiment de les rendes, ens mostra la realitat dominical amb un notable detall, que permet comprendre els mecanismes familiars i patrimonials de les nissagues assentades en la cimera dominical de les localitats del Camp. Altres àmbits i manifestacions dels poders locals també hi són descrits, com és el cas de l'església parroquial, en un cert sentit les escrivanies, i especialment la municipalitat o la comuna camptarragonina, dues realitats emergents que esdevingueren signes dels canvis plenomedievals. Aquest és el quadre polític on se situa el posterior anàlisi de la societat i l'economia local, ja a la segona part del llibre. L'estudi dels contractes agraris i ramaders, l'ús i repartiment de l'aigua, l'explotació dels molins o l'expansió d'alguns conreus són qüestions que ens parlen de la quotidianitat en les relacions entre els pagesos i els senyors. A més de la importància de la documentació exposada i analitzada, l'autor s'ha preocupat per clarificar, llistar i tabular algunes informacions relatives a les famílies vilatanes o del terme, tinents de terres i horts, partides o activitats econòmiques, que són complementàries i aclaridores dels temes abordats. Finalment, el llibre es tanca fent incidència en les dinàmiques econòmiques prèvies al canvi total de cicle que va tenir lloc a mitjan segle XIV.

En definitiva, aquesta monografia és una mostra de la importància de la història del territori propi com a màxim exponent de la història regional o general, a l'hora que esdevé talaia d'aquesta i mitjà per a explicar la pròpia idiosincràsia territorial. En la meua opinió, només es pot fer bona història general prenent com a base les històries locals, millor si van acompanyades de l'edició de fonts. Tot i amb això, també cal dir que només es pot fer història local que no sigui localista o erudita si es parteix del saber i de la contextualització general, com es demostra en aquest impecable estudi de Jordi Morelló sobre el Riudoms plenomedieval.

Maria Bonet Donato
Universitat Rovira i Virgili

ÍNDEX GENERAL

PROEMI	5
PRÒLEG <i>Maria Bonet Donato</i>	7
ÍNDEX GENERAL	9
ÍNDEX DE TAULES	13
ÍNDEX D'ARBRES GENEALÒGICS	13
SIGLES I ABREVIATURES	14
INTRODUCCIÓ	15
PRIMERA PART: DEL SENYORIU AL MUNICIPI	19
ELS PRIMERS TEMPS	21
La feudalització del Camp de Tarragona	21
Les dues donacions de Riudoms	26
<i>La donació de 1150 (i el clan Pere)</i>	28
<i>La donació de 1151</i>	30
<i>Els dos establiments de la ferreria (1159, 1169)</i>	32
El castell termenat	33
<i>El castell, al segle XIII</i>	34
<i>Les cases fortes del terme: Castellnou i Blancafort</i>	37
Els Palomar, primera nissaga de castlans?	38
<i>Jordi Morelló Baget - Joan Torres Domènech</i>	
CAP A LA PLENA JURISDICCIO DE LA MITRA	45
Els Tarragona: de prínceps a proscrits i de proscrits a rehabilitats	45
Successions patrimonials reeixides	52
<i>Jordi Morelló Baget - Joan Torres Domènech</i>	
<i>El testament de Guillem III de Tarragona</i>	54

Els Puigverd, darrers castlans	55
<i>Jordi Morelló Baget - Joan Torres Domènech</i>	
<i>Berenguer II de Puigverd: noves disputes per la castlania de Riudoms</i>	56
<i>Berenguer III de Puigverd i la darrera etapa de la castlania</i>	58
L'extinció de la castlania	61
<i>Primera fase: dels Puigverd als marmessors</i>	62
<i>Segona fase: dels marmessors al capítol/paborde</i>	65
<i>Tercera fase: del paborde a l'arquebisbe (via permuta)</i>	68
<i>Arranjaments ulteriors</i>	70
Els altres castlans del terme	72
<i>Castellnou: dels Josa als Requesens</i>	72
<i>Blancafort: dels Barberà als Salanova</i>	74
Cavallers fent tractes amb monestirs: a propòsit d'algunes possessions monacals al terme de Riudoms	76
EL DESENVOLUPAMENT DE LA PARRÒQUIA	81
L'església primigènica: a mercè de diferents hipòtesis	82
<i>Valoració de la rectoria segons la taxa decimal</i>	86
Les escrivanies	89
Un apunt més sobre Sant Joan	91
EL SENYORIU PER DINS: LA GESTIÓ DE LES RENDES	93
Establiments diversos	93
<i>Els monopolis (ferreria, forn)</i>	93
<i>Altres establiments</i>	94
Reparticions entre senyors	96
<i>Canonges partícips de rendes</i>	99
<i>El repartiment de rendes de 1276</i>	100
Delmes i primícies: forma de percepció	102
Els pabordes, nous propietaris del mas de Santa Eulàlia	104
Les rendes de la mitra (Riudoms, Castellnou)	106

	11
Els batlles dels diferents senyors	107
Franqueses i exempcions de drets	109
UN COP D'ULL AL FUNCIONAMENT DE LA JUSTÍCIA SENYORIAL	113
Disputes al voltant de la ferma de dret	113
Algunes causes judicials i/o jurisdiccionals durant la primera meitat del segle XIV	115
EL NAIXEMENT DEL MUNICIPI	119
La participació de Riudoms en els afers comunals	122
SEGONA PART: EL DESENVOLUPAMENT DE LA VILA I EL TERME EN UNA ETAPA DE CREIXEMENT SOSTINGUT	127
ANTECEDENTS D'OCUPACIÓ DEL TERRITORI <i>Jordi Morelló Baget - Joan Torres Domènech</i>	129
Possibles vestigis altmedievals: indicis arqueològics i documentals	133
LA CONFIGURACIÓ DE LA VILA I EL TERME	139
La vila en els seus orígens	140
La configuració del terme: partides i masos	144
UNA POBLACIÓ EN DINÀMICA ASCENDENT	149
L'EXPLOTACIÓ DE L'AIGUA	163
Transaccions molineres	165
Les hortes del terme	168
Conflictes per l'aigua	172
ALTRES ASPECTES DEL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC DEL TERME	177
Establiments de terres	179
Els cultius del terme	182
<i>Cereals</i>	183
<i>Olivars</i>	184
<i>Vinyes</i>	184

Vendes d'esplets	186
Contractes ramaders	188
EPÍLEG: FI DE L'ETAPA DE CREIXEMENT	191
APÈNDIX DOCUMENTAL	197
PREÀMBUL	199
FONTS I BIBLIOGRAFIA	319
FONTS ARXIVÍSTIQUES	319
FONTS BIBLIOGRÀFIQUES	320
BIBLIOGRAFIA	321

ÍNDEX DE TAULES

Taula 1: El repartiment de la renda senyorial a Riudoms entre l'arquebisbe i altres canonges de la seu de Tarragona	101
Taula 2: Batlles documentats al llarg del període estudiat	108-109
Taula 3: Partides rurals documentades fins 1353	145-146
Taula 4: Masos documentats fins 1350	146
Taula 5: Compradors de draps a un mercader de l'Aleixar (1334-1347)	158-159
Taula 6: Prestataris dels jueus de l'Aleixar	160-161
Taula 7: Possessors d'horts (1319)	169-170
Taula 8: Parcel·les establertes pels marmessors de Joan Pellicer (1338)	180-181

ÍNDEX D'ARBRES GENEALÒGICS

1. Els Palomar, castlans de Riudoms	43
2. Els descendents del príncep Robert	52
3. Els Puigverd: darrera nissaga de castlans de Riudoms	58

SIGLES I ABREVIATURES

- ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó
- ACAC = Arxiu Comarcal de l'Alt Camp
- ACBC = Arxiu Comarcal del Baix Camp
- ADG = Arxiu Diocesà de Girona
- AHAT = Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
- AHMR = Arxiu Municipal de Riudoms
- AHN = Archivo Histórico Nacional
- ASV = Archivio Segreto Vaticano
- C = Cancelleria
- BG = Batllia General
- MR = Mestre Racional
- Reg. Negot. = Registra Negotiorum
- RP = Reial Patrimoni
-
- doc./s. = document/s
- f./ff. = foli/s
- pàg. = pàgina/es
- r = recto
- v = verso

INTRODUCCIÓ

Com es veu a través de l'Índex general, hem estructurat el llibre en dues parts. La primera l'hem titulada "Del senyoriu al municipi", com a síntesi del que podem observar tot al llarg de l'època estudiada: primer es creà el senyoriu, cosa que també s'acompanyà de la creació de la parròquia, mentre que el municipi, sorgit dins aquest senyoriu, esdevingué una realitat més tardana, que anà fent camí de tal manera, però, que encara no el podríem considerar plenament consolidat en el moment cronològic que tanquem aquest llibre. Ben mirat, el municipi només és un tema tangencial a allò que veritablement centra aquest estudi, que és el senyoriu, d'aquí també el títol general que hem escollit. Tractem el procés de formació o gènesi d'un senyoriu en sentit ampli i per tant, de tot el que s'anà covant dins el corresponent àmbit territorial, si més no, de tot el que ens és llegut de poder conèixer a partir de la documentació que tenim disponible, des dels primers temps fins a la configuració final de la jurisdicció senyorial, passant per la gestió de les rendes, els conflictes i les relacions establertes entre senyors i sotmesos, la colonització agrària del terme i el desenvolupament de l'economia local, l'expansió demogràfica i la configuració de la vila, entre moltes altres qüestions.

El fet és que l'estudi de la formació del senyoriu acapara una bona part de tot el que expliquem a la Primera Part. De manera cronològica i pautada, anem desgranant diferents aspectes de la seva evolució, d'ençà del moment fundacional, que ve marcat per les dues donacions (o infeudacions) atorgades pel príncep Robert, juntament amb els primers establiments de la ferreria, seguit de la configuració del terme castral a partir d'un castell principal i dues fortificacions menors (cases fortes) constitutives de quadres. A partir d'aquí, dediquem uns quants capítols a fer un seguiment de les successives famílies que tingueren la castlania de Riudoms: primer la dels Palomar, després la dels Tarragona i, finalment, la dels Puigverd. Hem intentat conèixer les circumstàncies familiars i la trajectòria de cada un dels diferents titulars de la castlania fins allà on la documentació aplegada ens ho permet: quins van ser els seus progenitors, amb qui es mulleraren i quants fills procrearen, quins van ser els seus drets al capdavant de la castlania, com gestionaren el seu patrimoni i quines transmissions via heretaments van fer dels seus béns..., tot això acompanyat d'un intent de reconstrucció dels seus arbres familiars. A banda, parem atenció en els problemes que comportà la castlania en qüestió –problemes que ben bé es remunten a la seva vinculació inicial amb la família proscrita dels Bordet– i els punts de fricció entre els mateixos castlans així com entre la mitra i la monarquia, ambdós poders exercint com a senyors superiors. Aquests problemes es resolgueren de forma ja definitiva a finals del segle XIII arran del traspàs –i consegüent desaparició– de la castlania a favor de l'Església de Tarragona, o més ben dit, de la mitra, després d'haver-se vinculat breument a la marmessoria de l'arquebisbe Olivella i al capítol de canonges. El mateix destí van tenir els altres dos subfeus del terme (primer Castellnou, més tard Blancafort), d'aquí que estigui plenament justificat titular aquest apartat "Cap a la plena jurisdicció de la mitra". La mateixa tendència és la que s'observa tocant a les diferents possessions monacals que hi hagué al terme al llarg

dels segles XII i XIII –sovint de resultes de donatius que van fer les esmentades famílies de cavallers– abans no van ser objecte de traspàs, igualment, a l'Església tarragonina.

Un altre apartat el dediquem a l'organització eclesiàstica, de primer a base d'exposar les moltes incerteses que planen sobre l'església primigènia; tot seguit tractem altres aspectes que tenim més ben documentats juntament amb el comentari que fem sobre la valoració decimal de la rectoria, ja en l'etapa compresa entre finals del segle XIII i mitjan segle XIV. Segueix un altre apartat sobre els notaris i el funcionament de les escrivanies, que no únicament concerneix la notaria parroquial.

La gestió del senyoriu és el tema del següent capítol: en primer lloc, analitzem els establiments que tenim coneguts dels monopolis senyorials (ferreria, forns) i d'altres béns immobles (cases, terres, molins...), la repartició de les rendes entre els senyors eclesiàstics o la forma de percepció dels típics tributs eclesiàstics (delmes i primícies). Hom veurà com, juntament amb la mitra, altres canonges de la seu van tenir part en algunes d'aquestes rendes; aquest és el cas del paborde, el qual també va veure reforçada la seva presència al terme amb l'adquisició del mas de Santa Eulàlia. Curiosament, per a aquesta època disposem de més informació relativa als arrendaments de les rendes del paborde que no pas de les de la mitra.

La supervisió d'aquestes rendes competia els batlles nomenats per cada senyor (per a l'època en qüestió, en tenim identificats uns quants, inclosos els dels subfeus), els quals, periòdicament, havien de retre comptes de la seva administració.

No sols és important conèixer quines rendes o tributs percebien els senyors, sinó també quines exaccions van deixar de percebre; en aquest sentit, tenim un altre apartat dedicat a veure quines exempcions de drets van ser atorgades als habitants de la vila i el terme; per damunt de tot, destaca la concessió que va fer l'arquebisbe Roderic Tello el 1293 alliberant els riudomencs d'una sèrie de prestacions, la qual cosa va tenir lloc –no és casualitat– poc després de l'adquisició de la plena jurisdicció.

En relació amb el funcionament de la justícia senyorial en aquesta època, tenim configurat un altre subcapítol on abordem, d'entrada, les disputes sostingudes entre senyors al segle XIII al voltant de l'anomenada ferma de dret, seguint per l'exposició d'alguns plets o incidents registrats al llarg de la primera meitat del segle XIV. Més enllà de les anècdotes recollides, aquests incidents posen de manifest la situació en què es trobava el terme de Riudoms, limitant amb dos territoris de jurisdicció reial, tant per la banda de Cambrils-Montbrió com per la banda de l'Aleixar, que aleshores pertanyia al comtat de les Muntanyes de Prades.

A manera d'annex, aquesta Primera Part finalitza amb un petit estudi sobre el naixement del municipi riudomenc, d'ençà de les primeres mencions a la universitat i a uns síndics actuant en representació d'aquella, ja fos per ocupar-se de temes locals com d'altres d'àmbit comarcal, sovint relacionats amb les demandes de la monarquia. Això últim portà els riudomencs a involucrar-se en la incipient associació que s'estava formant a les acaballes del segle XIII entre les diferents viles del Camp, fins arribar a la

important fita –per a la història de la contrada i d’aquest organisme intercomunitari–, que suposà el rescat de l’impost del bovatge, el 1347. Com es veurà, l’aparició de la juradia és un fenomen tardà, ja que els primers jurats que tenim documentats ho són a partir del 1328 i encara hem d’esperar uns quants anys per trobar constituïda una juradia de tres.

Al llarg de la Segona Part tractem altres temes al marge ja de les estructures senyoriales i les institucions, per tal com tenen a veure amb el creixement demogràfic i les activitats econòmiques desenvolupades en aquell territori. Ho fem tant a partir dels documents inclosos a l’Apèndix com de les fonts notariales que hem pogut consultar d’altres localitats veïnes a Riudoms. El títol, en aquest cas, és bastant més llarg: “El desenvolupament de la vila i el terme en una etapa de creixement sostingut”. Hi abordem diversos aspectes relacionats amb el poblament i l’ocupació del territori, recurrent en primer terme a alguns vestigis arqueològics i documentals indicadors, en major o menor mesura, d’una presència humana anterior a l’arribada dels feudals; també ens ocupem de la configuració de la vila i del terme (vies de comunicació, partides rurals), i fem un seguiment als diferents colons o pobladors que anem documentant amb noms i cognoms –talment com si d’un estudi sobre antroponímia es tractés– fins poder arribar a identificar algunes de les famílies més destacades, o que van començar a sobresortir per damunt de la resta, just a l’inici del procés de configuració d’una prohomenia local.

Continuem amb altres aspectes del desenvolupament econòmic, i de primer pel que fa a l’explotació de l’aigua (transaccions de molins, configuració de les hortes i conflictes per l’aigua de la riera, sobretot amb els homes de l’Aleixar), seguint per altres aspectes referents a l’activitat agrària (establiments de terres, vendes d’esplets) i amb un repàs, així mateix, als principals cultius que documentem al terme. Per bé que parlem d’una economia bàsicament agrària, aquesta no es pot dissociar del desenvolupament mercantil de l’època, en connexió amb el mercat local o amb les fires de Tarragona, com es pot observar de forma més palesa a propòsit dels contractes ramaders que tenim coneguts a través d’alguns registres notariales.

Tot plegat creiem que és un bon complement a la Primera Part, en la mesura que ens permet anar més enllà de les estructures de poder bastides en aquest territori i del mon dels senyors, per oferir una altra realitat més propera a la gent corrent que habità aquest indret del Camp, la d’aquells que conreaven la terra o que es dedicaven a altres activitats productives. En la mesura del possible, ens interessa saber com vivien els homes i dones d’aquella època, els qui hi van nèixer i els qui van venir d’altres llocs, els qui van deixar-hi descendència i els qui van ser sebollits al fossar de la parròquia. Només d’alguns en sabem el nom i cognom, ja que la gran majoria resta en l’anonimat. El nostre propòsit és oferir una imatge d’una societat i una època des d’una perspectiva força més àmplia que si ens haguéssim centrat únicament en els senyors, cosa que implicava intentar treure el màxim profit de les fonts disponibles. Potser hi ha altres temes que també hauríem pogut abordar referents a la població d’aquesta localitat, però

són temes que ja se'ns escapen a partir de la poca documentació –sempre en termes relatius– que hem pogut aplegar.

L'estudi en qüestió s'ocupa d'una llarga etapa de creixement que es tanca amb la irrupció de la pesta negra de 1348. Com fem avinent a l'epíleg de l'obra, abans i tot de la gran pandèmia, hi hagué una sèrie de caresties i fams, que a nivell historiogràfic es consideren com els primers símptomes de la greu crisi que s'estava covant al segle XIV, sinó d'abans. Podíem haver optat per finalitzar l'estudi a l'entorn del 1300 –si, posem per cas, ens haguéssim cenyit a comentar el contingut dels documents inclosos al còdex A-B de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona–, però hem preferit allargar el període una cinquantena d'anys més per acabar de veure com culminà, justament, el llarg procés de desenvolupament iniciat a partir de mitjan segle XII. D'aquesta manera, cobrim un període, com és la primera meitat del segle XIV, on ja comencem a tenir a l'abast un major nombre i diversitat de fonts documentals, baldament sigui a partir únicament de fonts arxivístiques extralocals. En tot cas, és indubtable que, amb la incorporació d'aquest darrer mig segle, assistim a la fi d'una etapa expansiva i al començament d'una altra marcada per les dificultats i per una profunda recessió econòmica, a Riudoms com a la resta del país i de l'Europa occidental.

PRIMERA PART

DEL SENYORIU AL MUNICIPI

ELS PRIMERS TEMPS

La feudalització del Camp de Tarragona

Conquesta, feudalització i colonització (o també, pel que fa a l'àmbit eclesiàstic, restauració) són termes que els diferents autors utilitzen per explicar els processos que es van donar a l'àmbit de Tarragona al llarg del segle XII. Certament, aquests termes retraten en bona part –o, segons com, només en part– el que va passar en aquestes contrades en una època esdevinguda crucial per a l'esdevenir posterior. Per tant, abans de res, seria bo explicar quines implicacions té cada un dels termes al·ludits quan es fan servir en el context històric precís que ens ocupa. És el que ens proposem fer en aquest capítol de caràcter eminentment introductor respecte d'alguns dels temes que anirem tractant al llarg de l'obra.

Tocant a la conquesta militar de la ciutat i del territori circumdant, cal constatar, en primer lloc, que no hi trobem grans gestes bèl·liques associades, llevat del que va ocórrer, presumptament, a l'anomenat coll de la Batalla –damunt la Selva–, on, segons la tradició, les hosts del comte barceloní haurien infligit una severa derrota a les forces del cabdill sarraí de Siurana. Aquest episodi forma part de les campanyes militars realitzades per encerclar el valiat de Siurana i acabar amb l'amenaça que representava per a les terres baixes¹. Es tracta de l'únic xoc d'armes registrat, ben bé localitzat als límits del Camp de Tarragona, si és que les fonts documentals que en parlen no es refereixen en realitat a un altre indret². Al marge d'això i dels consegüents problemes de banditatge que pervisqueren durant un temps a les zones limítrofes amb les muntanyes del futur comtat de Prades, més aviat cal parlar d'una ocupació “pacífica” (o, si es vol, no cruenta) del territori camptarragoní³. En particular, la militarització del Camp es traduï en la creació d'una xarxa de fortificacions com la que ja s'havia anat estenent des de la línia fortificada del Gaià; així, a més dels castells bastits o rehabilitats a la pròpia

¹ Aquestes campanyes duraren de 1151 a 1155; vegeu L. MCCRANCK, “The Lost Kingdom of Siurana: Highland Resistance by Muslims to Christian Reconquest and Assimilation in the Twelfth Century”, dins D.J. Kagay, Th.M. Vann (eds.), *On the Social Origins of Medieval Institutions: Essay in honor of Joseph O'Callaghan*, Leiden, 1998, pàg. 139, 141-143. Tocant a l'episodi del coll de la Batalla s'hi refereixen, entre d'altres, E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, Tarragona, 1981, pàg. 429; J. PIÉ, *Annals inèdits de la Selva del Camp de Tarragona*, Tarragona, 1984, pàg. 15-16.

² Com adverteix L. MCCRANCK, “The Lost Kingdom of Siurana...”, pàg. 129, nota 21, hi ha nombrosos “colls de la batalla” vorejant el perímetre de la marca de Siurana. Fem avinent que, inicialment, dins els termes de Siurana, també s'inclouïa Alforja i una part del terme de Mont-roig. Vegeu A. MARTÍNEZ, “Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV: el paradigma del desmembrament de l'antic terme castral de Siurana”, dins J. Bolòs (ed.), *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval*, Lleida, 2007, pàg. 227-281, en especial a partir de la pàg. 254.

³ L'ocupació d'aquest territori contrasta amb les conquestes de Tortosa i Lleida. En el parer de F. Sabaté, “l'articulació definitiva de Tarragona té més de repoblació que no pas de conquesta”; cf. F. SABATÉ, *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): ¿conquesta o repoblació?*, Lleida, 1996, pàg. 87.

ciutat, començaren a aixecar-se'n altres a diferents llocs del Camp, ja des de poc abans de la caiguda de Xibrana (1153) i, a partir d'aleshores, de forma encara més intensiva⁴.

La consegüent ocupació militar del territori marca el punt d'inici de la feudalització del Camp, cosa que s'expressa, en primera instància, en les diverses concessions de feus realitzades pels principals senyors a favor de senyors menors – sovint cavallers– a canvi d'una sèrie de condicions o obligacions. Parlem d'infeudacions o convinences feudals, un acte en virtut del qual un individu es feia vassall i feudatari d'un altre, a qui li prometia serveis nobiliaris (militars, de justícia i de cort) a canvi del bé que havia rebut en concepte de feu. En alguns casos, l'elevat grau de feudalització queda reflectit en el nombre de senyors que havien de compartir drets i rendes damunt un mateix lloc, tal com ja pot ser observat en certs casos pertanyents a l'àmbit territorial que ens ocupa⁵.

Entre els serveis militars convinguts entre senyor i vassall s'hi solia incloure la custòdia d'un castell. Justament, la proliferació dels castells termenats (o castres) va associada al fenomen de l'encastellament, cosa que responia a un pla premeditat de concentració de la població al voltant o a la vora d'una fortificació, allà on abans hi havia un hàbitat semidispers⁶. Aquests reagrupaments havien de permetre als feudals de tenir un millor control damunt la població i alhora assegurar les seves fonts d'extracció de rendes.

En sentit més ampli, el procés de feudalització portà a la imposició d'un determinat model de societat (hom ha definit el feudalisme com un règim social que es basava en la confiscació dels beneficis del treball pagès), cosa que a Catalunya va ser possible, en bona part, pel creixement econòmic, en especial, per l'expansió agrària seguit del revifament de l'economia mercantil. Això va empènyer als poderosos a apropiarse de l'excedent productiu del sector rural; la distribució d'aquest excedent entre els membres de la classe dominant es va fer mitjançant els pactes de vassallatge i les investitures de feus. La rapidesa amb què es feudalitzà el territori ocupat de bell nou s'explica pel fet de tractar-se d'un feudalisme d'exportació, semblantment al que s'imposaria més endavant a les terres de València i Mallorca. En aquest sentit, tot allò

⁴ Sobre el procés de feudalització del Gaià, vegeu sobretot A. VIRGILI, *L'expansió i afermament del feudalisme al Baix Gaià (segle XI i XII)*, Altafulla, 1991; sobre les fases d'ocupació del territori, vegeu la síntesi del mateix A. VIRGILI i M. ROVIRA, "Dels castells a les viles: l'ocupació i la colonització feudal del Camp de Tarragona (segles XI-XIII)", *lo floc*, 212 (2015), pàg. 7-13. I encara un estat de la qüestió a A. VIRGILI, "El Camp de Tarragona entre l'antiguitat tardana i el repartiment feudal (segles XI-XII). Historiografia i arqueologia", dins *Actes del IV Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Tarragona, 2011, pàg. 47-66.

⁵ Com ara en el cas dels Mangons –lloc situat entre el Francolí i Constantí–, on es constata una cadena de quatre senyors; cf. M. BONET, "La feudalització de Tarragona (segle XII)", *Butlletí arqueològic*, 16 (1994), pàg. 219. Vegeu també el cas de Montornès: A. VIRGILI, *L'expansió i afermament...*, pàg. 104-105.

⁶ Segons Jordi Bolòs, el procés d'encastellament es pot definir com la concentració forçada d'una població en un indret proper a un castell i el tancament de la població, normalment situada en un indret encimbellat, rere unes muralles. Alhora aquest procés solia anar lligat a l'abandonament dels llocs de poblament semidispers que hi havia al seu entorn; cf. J. BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: l'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Barcelona, 2004, pàg. 276.

que succeí al Camp de Tarragona –i, de forma més evident, a la resta de territoris de la Catalunya Nova– suposà un camp d’experimentació previ a l’empelt i exportació del feudalisme més cap al sud⁷.

L’ocupació militar i consegüent feudalització (o senyorialització) del territori van anar acompanyats de la colonització i “re població” dels nous espais feudals creats. En el cas que ens ocupa, és a partir de mitjan segle XII quan comencen a proliferar les cartes de població, concedides pels diferents senyors als habitants, presents i futurs, que van instal·lar-se a cada indret responent a les crides i atrets, en principi, per unes condicions de submissió més laxes (en contrast amb les condicions més dures que podien tenir als llocs de procedència). En alguns casos, per potenciar encara més l’atracció de nous pobladors, es concediren cartes de franquícia⁸. Tot plegat propicià fluxos de població cap als nous territoris ocupats, propiciant la creació de viles *ex novo*, el desenvolupament de les quals es produí en el marc del creixement econòmic sostingut al llarg de tota aquesta època. El cas de les terres tarragonines resulta paradigmàtic pel nombre de viles sorgides d’aquesta embranzida “re pobladora”, com és el cas de Riudoms. Amb el temps, moltes d’aquestes viles acabarien constituint-se en municipis i fins i tot organitzant-se en una mena d’ens supramunicipal (la Comuna del Camp), que podem veure més o menys reproduït en altres contrades o hinterlands de ciutats.

El poder dels feudals se sustentava en la submissió de la població per l’ús de la coerció damunt la pagesia i en la consegüent extracció de renda mitjançant la fiscalització de la producció agrícola o d’altres fonts de renda. El procés de feudalització va estretament lligat, doncs, amb l’establiment del règim senyorial. Aquest règim es basava en la contraposició entre una classe senyorial detentora, en diferents graus, de drets dominicals, i una pagesia –la classe treballadora per excel·lència–, sotmesa al pagament de rendes per les terres que tenien en tinença. Més enllà dels dominis de cada senyor, hi havia les càrregues banals o jurisdiccionals, que s’aplicaven a tots els habitants del terme d’un castell (hom s’hi refereix també com a senyoria castral). Així, un indicador més de la submissió als feudals va ser la generalització de la

⁷ Sobre els processos endegats a Tortosa i Lleida, vegeu A. VIRGILI, “Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho”, dins M. Barceló et alii (eds.), *El feudalisme comptat i debatut: formació i expansió del feudalisme català*, València, 2003, pàg. 253-292; ÍDEM, “Gent nova. La colonització feudal de la Catalunya Nova (segles XII-XIII)”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, XXI (2010), pàg. 77-102.

⁸ Per a l’anàlisi jurídica d’aquesta documentació, en les seves diverses variants, continua sent imprescindible l’obra de J.M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 vols., Madrid-Barcelona, 1969-1983; vegeu també, del mateix autor, “Les cartes de poblament medievals. Una visió de síntesi”, dins J. Bolòs, J. Busqueta (eds.), *Territori i societat a l’Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, vol. 2, Lleida, 1997, pàg. 11-17; i C. CUADRADA, “Territori i societat a través de les cartes de poblament medievals: la Catalunya Nova”, dins *ibídem*, pàg. 273-294. Pel que fa a les cartes d’algunes localitats de la contrada: E. GORT, *Reus al segle XII: 800 anys de les Cartes de Població*, Reus, 1986 (reimpr. 1998); J. MORELLÓ, “La “invenció” de la carta de població d’Alcover (comentari i transcripció del document)”, *Butlletí del Centre d’Estudis Alcoverencs*, 109-112 (2005), pàg. 83-122; ÍDEM, “*De villa nostra que dicitur Villa Constantina*”. *Els inicis de la Selva del Camp: commemoració dels 850 anys de la seva carta de població*, la Selva del Camp, 2014.

prestació de vassallatge més enllà dels cercles militars, que eren força reduïts, és a dir, a tots els dependents, que eren la gran majoria⁹.

La jurisdicció abraçava, de fet, dos nivells: l'alta i la baixa jurisdicció, el mer i el mixt imperi, això segons la categorització que s'acostumà a fer servir en època baixmedieval. L'alta jurisdicció estava reservada als senyors principals (reis, bisbes, abats, barons i ordes militars); en el cas que ens ocupa, estigué compartida entre la monarquia i la mitra. Ambdós actors, malgrat les desavinences i a voltes conflictes importants que varen sostenir entre ells, acostumaren a actuar coordinadament. Així es veu en la governança acordada sobre el territori de Tarragona. El domini acabà de perfilar-se en règim de cosenyoriu arran de la concòrdia establerta entre Alfons el Cast i l'arquebisbe Guillem de Torroja (*Ad perennem*) el 1173¹⁰. Concòrdia en què, segons Eduard Juncosa, es definí la distribució del domini temporal sobre el territori per part dels respectius batlles (posteriorment ja serien els veguers), la forma de repartiment de les rendes i les diverses competències jurisdiccionals, segons es tractés dels homes propis de cada un dels dos senyors o dels habitants sotmesos a la jurisdicció comuna. De resultes, però, de la retrodonació que s'havia fet el 1151, el comte passà a retre vassallatge (o a prestar fidelitat) a l'arquebisbe, cosa que conferia a aquest certa preeminència pel que fa a la jurisdicció de Tarragona, tant a la ciutat com al Camp¹¹.

Quant al repartiment de la jurisdicció podem observar situacions diverses segons el lloc. L'Església de Tarragona, amb la mitra al seu capdavant, va començar a adquirir nombrosos drets sobre diferents llocs del Camp, que en alguns casos va haver de compartir amb el rei o altres senyors laics –a banda també dels dominis adquirits per algunes cases monacals i ordes militars–; el consegüent mapa dominical i/o jurisdiccional del Camp resulta, per això mateix, bastant complex. Només al cap del temps, fruit de certs convenis o transaccions entre els diferents actors implicats, aquest mapa s'acabaria de definir millor, baldament fos per la via de la simplificació, mitjançant la reunificació de drets o la simple reducció del nombre de senyors beneficiaris. El cas estudiat aquí no està exempt de problemes a l'hora d'intentar determinar el tipus de jurisdicció que hi prevalgué, almenys pel que fa als primers temps de la configuració del senyoriu; posats ja al segle XIII, podem veure que la jurisdicció de Riudoms va estar participada pel rei com a detentor del “ius feudi”, cosa que el

⁹ Ja des del segle XII, la prestació vassallàtica passà a ser exigida a tots els grups socials, i ja no sols als membres aristocràtics, segons queda recollit als mateixos Usatges de Barcelona; cf. M. BONET, “Las dependencias personales y las prestaciones económicas en la expansión feudal en la Cataluña Nueva (siglo XII)”, *Hispania*, LXVI/223 (2006), pàg. 430.

¹⁰ En paraules d'Eduard Juncosa, l'aliança establerta entre l'arquebisbe i el monarca culmina el que pot ser considerat com la fase constituent del senyoriu de Tarragona; cf. E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona: creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona, 2015, pàg. 106. I com diu Maria Bonet, “el papel de los grandes señores de Tarragona fue muy importante y trascendente en la feudalización de la región”; cf. M. BONET, “Las dependencias personales...”, pàg. 445.

¹¹ D'aquí prové, pel que sembla, el vassallatge que els reis havien de prestar als arquebisbes cada vegada que s'entronitzava un nou monarca. Vegeu-ne el punt de vista que sobre això expressava el canonge i historiador siscentista J. BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, II, Tarragona, 1985, pàg. 60.

situava en una posició intermèdia entre els castlans del lloc –supeditats a ell– i els drets preeminents de l'arquebisbe; això explica que durant un temps, Riudoms pogués ser considerat com a lloc de la jurisdicció comuna. I així va ser fins que la mitra aconseguí fer-se, ja a les darreries d'aquella centúria, amb la jurisdicció única, seguit posteriorment de l'adquisició d'altres zones del terme constitutives de subfeus. Per aquest mitjà, el paper que durant una primera època van tenir les diverses famílies de cavallers vinculades amb Riudoms acabà per desaparèixer a mida que els arquebisbes van anar acaparant tot el poder jurisdiccional sobre el corresponent terme¹².

Cal recordar, tornant al segle XII, que a la dita concòrdia entre la monarquia i la mitra de 1173 s'hi arribà després del bandejament dels Bordet i de les disputes sostingudes prèviament amb ells pel control del territori, i que aquestes disputes varen produir seqüeles al llarg del segle XIII, com tindrem ocasió de posar de manifest en aquest treball a propòsit, igualment, del que succeí a Riudoms. I és que, durant una bona part del període aquí analitzat, la història d'aquesta vila resta molt vinculada a la trajectòria dels Tarragona, que és el nom que adoptaren els descendents del príncep Bordet, si més no, pel que fa a la línia familiar que seguí vinculada a la zona tarragonina.

Finalment, hem de referir-nos al tema de la restauració eclesiàstica de l'antiga seu arxiepiscopal de Tarragona, qüestió que ja venia de lluny. Deixant de banda tots els precedents que es remunten a uns quants segles enrere¹³, el fet que més interessa destacar aquí és que la restauració efectiva no es donà sinó a partir de la prelatura de Bernat Tort (1146-1163), el primer arquebisbe establert a la ciutat de Tarragona, i alhora instaurador de la comunitat canònica a la catedral a partir de canonges regulars de l'orde de Sant Agustí¹⁴. D'aleshores ençà, començà a funcionar, de manera ja efectiva i no sols nominal, la diòcesi tarragonina amb seu a l'antiga urbs romana¹⁵, al mateix temps que es començà a estendre la xarxa de parròquies a tot el territori que passà a dependre'n eclesiàsticament¹⁶.

¹² Posteriorment, Riudoms surt inclòs dins la sèrie de localitats del Camp on la mitra exercia la plena jurisdicció, tant la civil (mer imperi) com la criminal (mixt imperi); cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, II, pàg. 84.

¹³ Concretament, a finals del segle IX. Tocant al serial de precedents de restauració de la seu de Tarragona, vegeu-ne la síntesi que en fa E. JUNCOSA, *Estructura y dinàmicas de poder...*, pàg. 73 i ss. Vegeu també, des d'un enfoc més general: L. MCCRANCK, "Seeing History Differently: Toledo vs. Tarragona in the Reconstruction of the Hispanic Church", *Butlletí arqueològic*, 36-37 (2014-2015), pàg. 147-198.

¹⁴ Amb l'observació dels usos i costums de l'església de Sant Ruf d'Avinyó, que fou el model seguit a les canòniques catalanes; cf. M. BONET, "La feudalització de Tarragona...", pàg. 223.

¹⁵ Això no obstant, les obres de la catedral no s'iniciaren sinó en l'etapa de l'arquebisbe Hug de Cervelló (1163-1171). Mentrestant, s'hauria utilitzat la vella seu visigòtica; cf. J. MENCHÓN, "La ciutat de Tarragona entre l'antiguitat tardana i els segles XII-XIII. La recuperació d'un espai urbà", dins *Actes del V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Barcelona, 2015, pàg. 101.

¹⁶ En virtut de la constitució "Providum est scripturae comittere" del 1193, l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls disposà que les col·lacions de les parròquies de la diòcesi fossin de l'arquebisbe, tret de les que ja havia assignat, o assignés en el futur, al capítol de canonges; cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, II, pàg. 111-112; M. FUENTES I GASÓ, *El Castell, Vila i Terme del Catllar (segles XII-XVIII)*, vol. 1, el Catllar, 1999, pàg. 785. Vegeu també J.M. QUIJADA BOSCH, "Formació i evolució de la xarxa parroquial

Cal fer avinent que, en aquesta època, els bisbes i arquebisbes desenvolupaven diverses funcions –no sols les eclesiàstiques amb relació al càrrec que ostentaven en el si de l'Església–, sinó també polítiques –com a consellers o detentors d'altres càrrecs al servei dels comtes-reis– i economicoadministratives, com a detentors –ells mateixos– de drets jurisdiccionals i senyorials. I en això últim també havien de tenir-hi part alguns dels principals canonges o dignitats catedralícies, a mesura que es van anar creant o incorporant al capítol i que se'ls anà dotant de rendes i drets sobre algunes poblacions d'aquell territori¹⁷. La majoria d'ells eren membres de l'aristocràcia feudal, de manera que llur comportament i estil de vida solia estar més en consonància amb la manera de fer dels homes d'armes que no pas amb la que més s'esqueia amb la seva condició religiosa. L'Església, com a institució ja plenament adaptada al sistema feudal, acollia en el seu si les mateixes contradiccions que la societat coetània: el clergat estava internament dividit per la posició econòmica i l'extracció social dels seus membres; així, no ha d'estranyar que els principals càrrecs fossin ocupats per membres de l'alta noblesa, i que els seus interessos estiguessin en plena sintonia amb els de la classe a la qual pertanyien; en altres paraules, també les autoritats eclesiàstiques formaven part dels grups dominants de la societat feudal. Tot això ho diem perquè el nostre estudi s'insereix en el marc d'una jurisdicció eclesiàstica.

Tot plegat portà a la implantació d'una societat –la feudal–, que és la que conformà la idiosincràsia del nou territori que passà a formar part integrant, juntament amb les terres de Ponent i de l'Ebre, de l'anomenada Catalunya Nova.

Les dues donacions de Riudoms

La història pròpiament dita de Riudoms s'inicia a partir de dues donacions realitzades pel príncep Robert, juntament amb la seva muller Agnès i el seu fill Guillem. Abans de passar a comentar-ne el contingut, recordem alguns trets bàsics del donador.

Robert Bordet o d'Aguiló fou un cavaller normand que arribà a la península pels volts del 1114 acompanyant l'exèrcit del seu senyor Rotron de Perché, al servei d'Alfons I el Bataller¹⁸. Fou l'escollit per l'arquebisbe Oleguer per impulsar la repoblació de Tarragona a partir del lliurament que el prelat li va fer de la ciutat i el seu territori el 1129¹⁹. A canvi, el normand esdevingué home soliu de l'església tarragonina i el seu titular, convertit en figura dipositària d'un poder civil i militar indiscutibles,

de l'arquebisbat de Tarragona: El cas de les parròquies de la Conca de Barberà (Segles XII-XXI)", *Aplec de Treballs*, 33 (2015), pàg. 83-120.

¹⁷ L'estudi d'Ezequiel Gort consisteix a fer un seguiment dels titulars de la cambreria (cf. E. GORT, *La cambreria de la seu de Tarragona, segles XII i XIII*, Reus, 1990) que seria desitjable de poder tenir també per a la resta de dignitats canongials.

¹⁸ Després de participar a la campanya de conquesta de Saragossa, passà a exercir com a alcaid de Tudela (entre 1125-1128); cf. E. BENITO, "El principado de Tarragona", *Estudis Universitaris Catalans*, 30 (1994), pàg. 107-119.

¹⁹ Recordem, al seu torn, la donació que va fer el comte Ramon Berenguer III el 1118 a l'arquebisbe Oleguer de la ciutat i el seu terme per tal de fer efectiva la restauració i repoblació del territori.

tothora que passava a rebre la consideració de “Tarraconensis Princeps”, un títol que a alguns els pot semblar grandiloqüent atenent al que realment li fou concedit²⁰. A partir d’aleshores, aquest cavaller hagué d’ocupar-se tant de la defensa del territori com de la seva repoblació; amb tot, si sembla que acomplí bastant bé la primera tasca, pel que fa a la segona no se sap que hagués fet cap establiment o donació –a banda de la primera carta de franquícia atorgada als habitants de la ciutat el mateix any del seu nomenament– fins a l’inici de la dècada de 1150²¹, quan ja faltava poc perquè caigués Siurana, la darrera plaça que encara estava en mans musulmanes.

Les dues donacions de Riudoms se situen, cronològicament, després de les noves cartes de franquícia atorgades a la ciutat de Tarragona (3 de setembre del 1149) i abans de la sentència dictada a la cort comtal (agost del 1151) sobre el contenciós sostingut amb l’arquebisbe Bernat Tort, moment a partir del qual s’inicià l’arraconament del príncep Robert, com ja es va començar a fer explícit en la consegüent retrodonació de la ciutat i el terme de Tarragona que va fer el mateix prelat al comte Ramon Berenguer IV i els seus hereus, prescindint dels drets del normand²². També cal destacar que ambdues donacions es varen fer en tan sols set mesos de diferència i, a més, van precedides per un altre document –també via regist modern–, com és l’establiment atogat pel mateix príncep Robert d’una terra a Riudoms a favor de dos individus, un dels quals apareix identificat com a Guillem Pere²³. Tan sols es tracta d’un establiment agrari, però amb el valor afegit de ser la primera referència pròpiament dita a Riudoms.

La primera donació, que data del 17 de juny del 1150, només la coneixem per alguns registos, com a translacions i resums d’un presumpte original: un és a l’Índex Vell i fa un extracte de la concessió que va ser feta a favor d’un tal Guerau “de Pera”, acompanyat dels seus germans i fills, el nom dels quals roman en l’anonimat²⁴. La segona la tenim recollida íntegrament al còdex A-B com a trasllat d’un original igualment perdut, datat del 25 de gener del 1151, i és la que té com a destinatari Arnau

²⁰ Segons A. Jordà, “la jurisdicció de Bordet no és altra que la d’un senyor que té el domini sobre una ciutat i un territori veí per compte d’un altre senyor, amb unes facultats molt delimitades”; cf. A. JORDÀ, “Terminologia jurídica i dret comú: a propòsit de Robert Bordet, “prínceps” de Tarragona (s. XII)”, dins *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*, Tarragona, 1997, pàg. 359.

²¹ Concretament, pel que fa a les donacions de la Boella (1150), Cambrils (1154) i potser també les del Burgar i Salou (1157), a banda de les dues de Riudoms, que comentarem en aquest capítol. Altres donacions d’aquest període les va fer el comte Ramon Berenguer IV juntament amb l’arquebisbe Bernat Tort. Ara bé, si donéssim crèdit al que exposa un autor siscentista, el príncep Robert i la seva família haurien fet més donacions en feu: a banda de Salou i el Burgar, també Barenys, Espinavessa i Vilaverd –el 1155–, el Raurell –1158–, àdhuc l’Albiol i Constantí –el 1159–; cf. F. VERTAMON, *Fundamentos de la Iglesia de Tarragona*, Barcelona, 1684, pàg. 54. Com es veu, aquest autor passa totalment per alt el cas de Riudoms.

²² En virtut d’aquesta retrodonació, l’arquebisbe traspasà al comte Ramon Berenguer IV la donació que havia fet abans a Bordet (per cert, en el mateix document, el comte apareix intítulat, almenys un cop, com a príncep de Tarragona); vegeu E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder...*, pàg. 98-99, amb les corresponents remissions bibliogràfiques.

²³ Ap. doc. núm. 1. La carta de donació del 1151 està signada, entre d’altres, per Guillem Pere de Castellet i el seu germà Bertran, que fou el primer castlà de Reus. Malgrat la coincidència del doble nom no sembla que es pogués tractar del mateix individu.

²⁴ Ap. doc. núm. 2. Un altre regist, molt més reduït, es troba a l’Índice General i fa referència a “Gualdo de Pera” i els seus germans, però s’oblida d’esmentar-ne els fills.

de Palomar i tota la seva progènie, també la futura²⁵. Ambdues donacions presenten característiques molt diferents, que tot seguit passem a comentar per separat.

La donació de 1150 (i el clan Pere)

Així com Arnau de Palomar és ben conegut com a suposat primer castlà de Riudoms i reconegut tradicionalment com a fundador de la vila (de la seva nissaga n'haurem de parlar per extens més endavant), el primer Guerau Pere ens és una figura totalment desconeguda. No sabem qui era (no surt esmentat en cap altre document de l'època) ni d'on venia; de tota manera, podria tractar-se d'algú que hagués estat col·laborant estretament amb el príncep de Tarragona. Si diem això és perquè, a banda del Guillem Pere esmentat al primer establiment del 1149²⁶, ens apareix un Arnau Pere com un dels dos jutges que passaren a ser escollits per Robert Bordet, amb el vistiplau de l'arquebisbe, per administrar la justícia, fins aleshores exercida en exclusiva pel normand; i també per intervenir en el repartiment de les propietats i arbitrar possibles conflictes²⁷. Ambdós jutges els tenim identificats a partir de la donació dels Mangons²⁸. Per consegüent, l'esmentat Arnau Pere havia de ser home de la màxima confiança del príncep Robert, si bé no sabem quin grau de parentiu tindria amb el Guerau de la donació de Riudoms, baldament es tractés d'un dels germans, cap nom dels quals no s'indica als registres. Sigui com sigui, hem de suposar que tots aquests Pere ho eren per cognom i que pertanyien a un mateix clan familiar²⁹.

Tampoc el presumpte cap de clan –el nostre Guerau Pere– no podia ser una persona qualsevol d'acord amb la concessió que se li va fer. La donació incloïa dominis tant a Riudoms com a Tarragona. A ciutat, Guerau Pere i els seus van rebre una torre

²⁵ “VIII kalendas febroarii, anno Dominice Incarnationis M° C° L°” es correspon a la data indicada [Ap. doc. núm. 3]; en canvi, el regest de l'Índex Vell no n'especifica la data. Això no obstant, el canonge Blanch (i també Morera, que en això el segueix fil per randa) donava com a data el 24 de gener de l'any 1150; cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 93; E. MORERA, *Tarragona cristiana*, vol. I, pàg. 445. Ja Ezequiel Gort advertí d'aquesta data errònia (cf. E. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, Riudoms, 1987, pàg. 6, nota 15); també Font Rius i Antoni Virgili assenyalen la data que hauríem de donar per vàlida. Ara bé, encara que calgués invertir l'ordre cronològic, els problemes que una i altra donació plantegen, i que anirem desgranant al llarg d'aquest capítol, continuen sent els mateixos.

²⁶ El 9 de febrer del mateix any, aquest Guillem Pere apareix com a signant a la donació de l'arquebisbe Bernat Tort a favor del príncep Robert de la ciutat de Tarragona amb el seu territori; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, vol. 1, doc. núm. 69, pàg. 113.

²⁷ Sobre això, vegeu E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder...*, pàg. 94.

²⁸ “Balduvini, iudicis / Arnaldi Petri, iudicis”; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, vol. 1, doc. núm. 70, pàg. 115 (9.IV.1149).

²⁹ El cognom Pere no era pas estrany a l'època (als documents en llatí sempre surt escrit “Petri”); així, tenim constància el 1152 d'una extensa nissaga de germans amb el cognom Pere (Guillem, Berenguer, Ramon i Arnau), que reberen del seu oncle Bernat Berenguer els castells de Pierola, Esparreguera i Dèrdola; cf. J. ALTURO, *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, vol. 2, Barcelona, 1985, doc. núm. 279, pàg. 307-308; i el 1155 s'esmenta un Bernat, fill del cavaller Arnau Pere, ja difunt, fent una donació a la catedral de Barcelona. A més, es fa constar que aquest Bernat tenia un germà, anomenat precisament Pere, amb possessions al Penedès, concretament a la Granada; cf. J. MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. 11, Barcelona, 1914-1915, doc. núm. 1.737, pàg. 168-169. En virtut del que acabem d'indicar, està clar que es tractava de grups familiars de certa categoria, tot i que no sabem si cap dels mencionats tindria cap vincle parental amb els seus coetanis tarragonins.

prop de l'església de Sant Llorenç³⁰, així com cases i terra per al cultiu de la vinya. A banda d'això, se'ls donà el “castlar” de Riudoms, una tercera part en alou –en plena propietat– i dues terceres parts en feu de la família Bordet. D'aquesta manera, Guerau Pere esdevenia feudatari del príncep Robert, amb pacte de fer-hi construir un castell –dividint les despeses en funció de les proporcions adjudicades a cada part– i s'obligava, tal com estableix el dret feudal, a donar-ne la potestat al seu senyor cada cop que en fos requerit per aquest.

Guerau Pere també havia de tenir una part del terme en alou, concretament la que estaria situada damunt del castell, d'acord amb les delimitacions que es donen a la carta d'aquesta part (i no pas de tot el terme) i que semblen abraçar una important extensió de terreny.

Així mateix, a aquest Guerau Pere també li eren concedits en alou tots els drets de la justícia, de manera que tots els que vinguessin a poblar l'indret havien de sotmetre's a ell i reconèixer aquesta potestat. Igualment, se'ls cominava a instal·lar a la vila –sempre segons els mots utilitzats al regest modern– una ferreria i un forn.

El mateix document dóna a entendre que els Pere tenien molins en algun lloc, potser a Tarragona, per tal com també se'ls concedia una terra a l'horta que hi havia pròxima a aquests molins. I encara se'ls atorgava la facultat de poder tenir molí a qualsevol lloc on poguessin disposar d'aigua per poder fer anar les moles, cosa que no els seria difícil de trobar a la part del terme que passaven a tenir a Riudoms, gràcies a la proximitat amb la riera i a l'ús –també– que poguessin fer d'algunes infraestructures que ja hi havia.

Així doncs, en contra de totes les informacions i tradicions que sempre han apuntat a Arnau de Palomar com a primer castlà de Riudoms, sembla que el primer a poder ostentar aquesta condició fou en realitat aquest Guerau Pere; com a tal castlà, havia d'assumir la guarda del castell en nom del seu senyor, podent fer ús d'una sèrie de drets típicament senyorials (drets de justícia i destrets); i tot això acompanyat de la donació d'altres béns arrel, tant urbans com rurals. Tanmateix, com ja s'ha dit, a la documentació que tenim coneguda, aquest personatge ja no torna a aparèixer més, ni, en principi, ningú més del seu clan³¹.

³⁰ Naturalment, aquesta torre ho seria de la muralla antiga de Tarragona. L'església de Sant Llorenç estava situada a la Part Alta de Tarragona, entre l'acròpolis eclesiàstica i les muralles; cf. J. GUIDI SÁNCHEZ, A. VILLUENDAS VÁZQUEZ, *Història, formació i usos de l'espai urbà medieval a Tarragona, segles XII-XIII*, Tarragona, 2012, pàg. 172 (la primera notícia recollida pels autors és del 1199). L'església es fa datar de finals del segle XII, baldament només sigui per criteris estilístics; cf. J. MENCHÓN, “La ciutat de Tarragona...”, pàg. 101. Atès que nosaltres ens basem en un regest del segle XVII, és possible que el cronista inferís de les afrontacions especificades que el lloc podria ubicar-se a les proximitats d'aquella església, la qual potser ni tan sols s'esmentava al document original. Altrament, seria la primera referència cronològica a l'existència de l'església de Sant Llorenç.

³¹ Posteriorment, ens torna a aparèixer el cognom Pere en un dels rectors que va tenir Riudoms al segle XIV.

La donació de 1151

Per una altra banda, tenim la segona donació del príncep Robert a Arnau de Palomar del lloc anomenat Riudoms. S'ha indicat que aquesta donació es va fer perquè la primera, pel motiu que fos, no va reeixir. Aquesta altra es centra bàsicament a regular la tinença del castell, el qual –suposem– encara devia estar per edificar.

A diferència del que s'ha vist abans, tot el que es pactà en aquest moment es va dividir a la meitat. Les despeses esmerçades en la construcció del castell es partien a mitges, igual que la divisió pactada per a tota la resta. Arnau de Palomar rebia la meitat del castell i de les terres del terme castral, de manera lliure i franca, només tenint per sobre seu la senyoria de l'Església de Tarragona. L'altra meitat del castell i del terme quedava retinguda pel príncep Robert i els seus. Ara bé, aquesta altra meitat era concedida en feu al mateix Palomar a condició d'haver-la de retornar al donador cada cop que aquest volgués, qui al seu torn es comprometia a no cedir-la a cap altra persona; i en cas que el normand volgués recobrar tota la potestat del castell, podria fer-ho així si els Palomar s'hi avenien.

En definitiva, Arnau Palomar es convertia *de facto* en el nou castlà que s'havia de fer càrrec del futur castell de Riudoms, bo i esdevenint “home soliu” del príncep Robert. A tot això s'hi afegeix un pacte pel qual ambdós havien de rebre el mateix profit dels pagesos –llauradors– que cada un pogués conduir a Riudoms per establir-s'hi. És l'única part de la carta que justifica el títol que el copista posterior del còdex AB va posar d'encapçalament (“De populacione castris de Rivoulmorum”), però això, per si sol, no és prou definitori per permetre etiquetar aquest document com a carta de població.

Pròpiament, es tracta d'una infeudació o convinença feudal (posteriorment s'hi fa al·lusió amb la paraula traduïda al català de “conveniència”)³², tal com ja va advertir fa uns anys l'historiador Antoni Virgili³³. Així doncs, dir que és una carta de població, no sols resulta inapropiat, sinó que, per ser del tot honestos i malgrat el que alguns han volgut difondre bastant a la lleugera, hauríem de considerar que Riudoms no va tenir cap carta de població³⁴. O potser sí que en va tenir una però es va perdre, i posteriorment es va haver de recórrer a la infeudació d'Arnau de Palomar per fer valer els drets de la seva nissaga.

³² “lo acte de la conveniència de la castlania ab què Agnès, comtessa, Guillem Bordet, son fill, donaren a Arnau Palomar lo castell de Riudoms etc.” [Ap. doc. núm. 53]. El terme en llatí surt dos cops a la donació del 1151: “sub tali conveniència / sit talis conveniència”.

³³ Cf. A. VIRGILI, “Sobre l'origen feudal de Riudoms”, *Lo floc*, 194 (2010), pàg. 4-7.

³⁴ Generalment, les cartes de població estrictament dites van adreçades, no a un individu en particular, sinó a tot un col·lectiu (habitants, presents o futurs, d'un lloc). No és el cas de cap de les dues cartes que tenim sobre Riudoms. Sí serien autèntiques cartes de població les següents (pel que fa al Camp de Tarragona): Cambrils (1155, 1178), Espinavessa (1155), Bràfim (1159), la Selva (1165), Alcover (1166), Alforja (1170), Mont-roig (1180) i Reus (1183, 1186). Sobre les diferents classificacions d'aquesta documentació, vegeu J.M. FONT RIUS, “Les cartes de poblament medievals...”, pàg. 11; C. CUADRADA, “Territori i societat...”, pàg. 275.

A la infeudació de la qual ens ocupem ara no hi ha indicació dels altres drets que havia rebut Guerau Pere; res tocant, per exemple, al requeriment al feudatari de fer-hi instal·lar una fàbrega o ferreria.

Com hem dit, l'única carta conservada és còpia d'un trasllat de l'original, segons es troba recollit al còdex A-B³⁵. El document en qüestió presenta certes anomalies o, com a mínim, peculiaritats, que cal tenir en consideració.

La principal remarca a fer és que no està signat pel propi interessat; signen el príncep Robert, la seva esposa Agnès i el seu fill Guillem Bordet, però no Arnau de Palomar, cosa que es podria atribuir, en principi, a un oblit de l'escrivà del trasllat. Després signen altres persones a manera de testimonis, entre els quals dos Castellet, i alguns que també trobem signant altres documents de l'època³⁶. En aquesta infeudació, també trobem a faltar-hi que no s'esmentin els límits del terreny concedit, tot i fer al·lusió al "terme indicat més amunt"³⁷. Es podria pensar, doncs, que l'escrivà va deixar de copiar una part del document.

És tot això suficient per posar en dubte l'autenticitat d'aquesta carta d'infeudació? Segurament que no, però tampoc podem afirmar taxativament que no fos un document manipulat a posteriori, baldament fos per intentar justificar els drets originals dels Palomar sobre Riudoms, tot i que el fet d'haver omès certes informacions del document original no sembla que fos la millor manera de fer-ho. Per la seva banda, el regist de l'Índex Vell recull l'essencial del document en llatí, que anota com a concessió d'una tinença, però, curiosament, passà per alt indicar-ne la data i el nom del notari³⁸.

Hi ha encara un altre tema que complica encara més el panorama en relació amb el que acabem d'exposar aquí, com són els dos actes concernents a l'establiment de la ferreria que van ser fets per diferents actors en només deu anys de diferència. Tot seguit ens n'ocupem:

³⁵ Entre els signants del trasllat, que no es troba datat, figuren Guillem de Rouric [Rauric], el qual tenim documentat en altres documents relacionats, sobretot, amb els senyors de Pontils, entre 1173 i 1188; vegeu J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, vol. 1, Barcelona, 2005, docs. núm. 158-159, pàg. 252-253, núm. 250-252, pàg. 362-364, i 295, pàg. 422, aquí signant amb alguns Tarragona, i també al doc. núm. 291, pàg. 415, aquí actuant com a àrbitre. Un altre dels signants d'aquest trasllat és Ramon de Llinars, que és registrat com a canonge de Tarragona entre 1187 i 1205; cf. S. RAMON, "Canonges de la catedral de Tarragona", *Butlletí arqueològic*, 21-22 (1999-2000), pàg. 259. Per tant, sembla indubtable que el trasllat en qüestió es devia fer a finals del segle XII.

³⁶ Arnau de Palomar sí apareix signant a la carta de reconeixement que va fer el príncep Robert sobre el feu de Reus el 1154, juntament amb altres tres dels signants de la carta de Riudoms de 1151, com són el ja esmentat Baldoví, Andreu de Pennacadell i Raül de Front; cf. A. de BOFARULL, *Anales històrics e Reus desde su fundación hasta nuestros días*, I, Reus, 1845-1846, pàg. 18; també J.M. GUIX, *El "Llibre de la Cadena" de Reus. Règim jurídic de la vila en l'Edat Mitjana*, vol.1, Reus, 1963, pàg. 200.

³⁷ Diu el text: "...et de cunctis exitibus sive de omnibus adquisicionibus que pertinebunt ad ipsum castrum et ad eius terminum quem supra diximus".

³⁸ De fet, es conclou amb un enigmàtic "Falta lo demés", potser perquè, a diferència dels altres registos, deixà aquest incomplet pel que fa només a la informació suara assenyalada. Altrament, aquest final podria portar a creure que el pergami original, si és que el copista del segle XVII el va poder consultar, estava esquinçat o malmès i ja no es podia acabar de llegir, o potser estaria cercant altres documents relacionats amb aquell, que tenia intenció d'afegir a continuació del regist. No ho sabem.

Els dos establiments de la ferreria (1159, 1169)

En el primer cas trobem dos cònjuges, Ramon Guillem i la seva muller Laureta, acompanyats del seu fill Pere, concedint la ferreria a Arnau Ferrer³⁹. Ja hem vist que el dret a establir la ferreria s'incloïa a la primera donació de 1150, però no pas a la segona. No sabem qui seria aquest Ramon Guillem, però queda clar que estava exercint un dret atorgat als Pere de la primera donació; des d'aquest punt de vista, no podem descartar que tingués alguna relació –familiar o d'altra mena– amb aquell clan. Un detall que no podem passar per alt és que al fill d'ambdós cònjuges se l'anomena Pere de Tarragona, i que aquest, o un descendent homònim, apareix registrat més tard com a possessor d'algunes terres al terme riudomenc⁴⁰.

Deu anys després, trobem els Palomar concedint la ferreria a la mateixa família que ja se n'havia fet càrrec abans, però en cap moment es fa al·lusió al primer establiment⁴¹. Quan va establir-se per primer cop, el 1159, Arnau de Palomar encara no devia tenir la potestat damunt la ferreria; si després ho fa és que tal potestat la va adquirir després d'aquella data.

Mentrestant, trobem l'estirp que havia atorgat ambdues cartes de donació actuant com a propietària d'una dominicatura al terme de Riudoms quan Agnès, vídua del príncep Robert, i dos dels seus fills cediren la Mata –ara partida del Prat– al monestir de Poblet per la remissió de l'ànima d'ella, del seu fill Guillem i dels altres parents seus⁴².

Amb les informacions que acabem d'exposar, es fa difícil saber com quedaren establertes les relacions feudals a Riudoms: si cal seguir sostenint que l'única família castlana va ser la dels Palomar –després d'arraconar, però, els membres de l'altra família que havia adquirit també drets senyorials– o si és que coexistiren, durant aquesta primera època, diferents famílies amb drets senyorials. En altres llocs hi ha documentades estructures castlanes de diferents famílies, cada una participant d'una sèrie de drets, a partir de piràmides feudals més o menys extenses i totalment jerarquitzades⁴³. En aquests casos, els castlans inferiors o de menys categoria eren els qui havien de fer residència al lloc, bo i assumint directament la guarda del castell; els altres podien estar residint en altres llocs⁴⁴. No sabem si el cas de Riudoms podria respondre a aquest model; altrament, caldria retornar a la hipòtesi tradicional, donant

³⁹ Ap. doc. núm. 9.

⁴⁰ A la documentació tarragonina de l'època apareixen altres individus d'igual nom –un notari i un canonge–, però més tard hi ha un Pere de Tarragona citat el 1209 com a possessor d'una terra al mateix terme de Riudoms: “sortem de Matha que fuit Elliardis Gasche iuxta terram Petri de Terrachona” [Ap. doc. núm. 40]. També surt signant un Pere de Tarragona en la carta adreçada pel capítol al rei Pere el 1206 sobre l'afer de Guillem de Tarragona [Ap. doc. núm. 34].

⁴¹ També les condicions establertes a un i altre establiment varien una mica, com es veurà en un capítol posterior, on comentarem el seu contingut.

⁴² Ap. doc. núm. 13 (I.XII.1168). Document signat per Agnès i els fills Robert i Berenguer, però no per Guillem, que ja havia estat assassinat.

⁴³ Un dels casos més destacats és Tàrrega, on es comprova, per a finals del segle XII, l'existència, coetàniament, de set castlans, tots els quals percebien rendes del castell de Tàrrega; cf. F. SABATÉ, *Fiscalitat i feudalisme (Tàrrega, 1329: recompte i reestructuració)*, Barcelona, 1991, pàg. 16-18.

⁴⁴ Com ja s'ha vist, el clan Pere havia rebut una torre a Tarragona.

per fet que Arnau de Palomar esdevingué únic castlà –també en la gestió dels destrets senyoriais, com la ferreria– però potser una mica més tard del que crèiem fins ara, mentre que l’altre clan o família –la de Guerau Pere– desaparegué i ja ningú no va recordar-se’n més d’ells, almenys al Camp de Tarragona. D’alguna manera, aquesta problemàtica inicial es traslladà a temps posteriors, és a dir, a propòsit dels problemes plantejats entre dues nissagues de cavallers –la dels Palomar enfront la dels Tarragona, com a descendents de la família del príncep Robert– pels drets que cadascuna creia tenir sobre el senyoriu de Riudoms. Ara per ara, una sola cosa no deixa marge per al dubte: tots els actors que apareixen actuant durant aquests anys ho feien reconeixent la superioritat dels arquebisbes –i de l’Església de Santa Tecla– per tot allò que posseïen a Riudoms.

El castell termenat

En la documentació dels segles XII-XIII, hom sol referir-se al castre de Riudoms, com ja figura, per exemple, a la carta de donació del 1151 (“ad ipsum castrum et ad eius terminum”). Es tractava d’un castell termenat, entenent per això la jurisdicció sobre un àmbit territorial o districte⁴⁵. Això significa que tots els homes del terme sense distinció, fins i tot aquells que treballaven terres d’altres senyors dominicals, depenien jurisdiccionalment d’aquesta fortalesa. Dins el districte d’aquest castell es crearen, aquí com arreu, altres espais anomenats “quadres”, que també pogueren tenir, o més ben dit, havien de comptar amb una fortificació, encara que menor. La guarda de tots aquests castells corresponia a castlans reclutats d’entre les mainades de cavallers que estaven al servei del senyor feudal.

A la fortificació hom s’hi refereix amb el terme de “castellum”⁴⁶. Com s’ha vist a partir de la mateixa carta de 1151, hom disposà aixecar la fortalesa i de costejar-la a la meitat entre el príncep Robert i el castlà Arnau de Palomar. No sabem quant de temps s’hauria destinat a poder enllestir aquesta obra de construcció; en tot cas, podem suposar que s’haurien seguit procediments similars als que coneixem respecte del castell veí de Reus, que tenim més o menys documentat. En aquesta localitat, d’acord amb el que quedà regulat a les dues cartes de població de 1183 (del castlà Bernat de Bell-lloc) i 1187 (del cambrer Joan de Sant Boi), la població havia d’implicar-se molt directament en la construcció de la fortalesa; si més no, tothom havia de col·laborar-hi en funció del nombre de terres (honors) que havia rebut, cosa que no clarifica ben bé si ho farien aportant la seva pròpia força de treball o mitjançant algun tipus de prestació econòmica proporcional a les terres que posseïen pels senyors; per la seva part, els senyors es

⁴⁵ Com deia Josep M. Pons Guri, cal distingir entre un simple castell i un castell termenat. Els primers tenien una finalitat exclusivament defensiva o militar i els segons la jurisdicció sobre un àmbit territorial; vegeu J.M. PONS GURI, “Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XIV)”, dins ídem, *Recull d’Estudis d’Història Jurídica Catalana*, III, Barcelona, 1989, pàg. 339-352.

⁴⁶ Segons Flocel Sabaté, el mot castell esdevé sinònim de l’espai presidit per aquesta construcció; cf. F. SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l’espai i divisió territorial al llarg de l’Edat Mitjana*, Barcelona, 1997, pàg. 92.

comprometien a fer-hi venir els mestres d'obra, la manutenció i sou dels quals aniria al seu càrrec, i també a procurar el subministrament dels materials de construcció. En altres llocs, com Alforja (1198), d'això últim se n'havien de fer càrrec els mateixos vilatans.

La construcció del castell de Riudoms es devia fer, igualment, amb el concurs dels primers habitants de la vila i el terme. Això sí, atenent a la precocitat de la carta de població riudomenca, quan es començaren a aixecar els altres castells, el de Riudoms ja devia estar acabat de feia anys. Encara més, es pot considerar que va ser una de les primeres fortaleses a ser bastida en aquest sector del Camp de Tarragona. La xarxa castral de la contrada, almenys pel que fa a la part més occidental, pràcticament s'inicià amb Riudoms a mitjan segle XII, i al llarg de la segona meitat d'aquest segle es van anar afegint altres castells termenats fins a completar tota la xarxa; així, al voltant del castell de Riudoms, trobaríem els de Reus, Cambrils, els Arcs i Alforja⁴⁷.

El terme castral de Reus limitava, per ponent, amb el de Riudoms, com així consta el 1154, mentre que el d'Alforja ho feia per llevant, com així figura el 1158 i el 1173⁴⁸. Entre els termes de Cambrils i de Riudoms s'interposava el dels Arcs, d'aquí que, com a confrontacions de Cambrils, s'assenyali (1178) el lloc dels Arcs, des del camí de Riudoms fins al castell d'Escornalbou⁴⁹; a més, cal recordar que dins el terme de Cambrils s'incloïa també Montbrió. Per acabar de fer tota la volta o circumval·lació, només faltaria afegir-hi l'Aleixar, pel que fa al tram superior de la Riera ben a prop de l'actual Maspujols, on ja s'entrava a la jurisdicció de les Muntanyes de Prades.

El castell, al segle XIII

El castell acomplia diverses funcions, una de les quals era servir de protecció a la població en cas de necessitat; alhora, era el símbol més visible del poder senyorial damunt aquesta població⁵⁰.

Quant a la ubicació concreta del castell de Riudoms, es pot donar per fet que va ocupar una bona part de l'espai o solar que avui conforma la plaça de l'Església, juntament amb la plaça Petita i els edificis porxats del segle XIX. El recinte castral ocuparia, doncs, tot aquest sector, deixant el carrer de l'Arenal a la part de fora, des d'on es pot anar seguint tot el circuit pel carrer d'Avall, per continuar cap amunt pel carrer lateral a l'actual Plaça, deixant fora, però, l'espai ocupat per l'actual temple parroquial i la casa de l'Abadia. Restava configurat així un recinte força ampli, dins el qual hi hauria un o més patis i una sèrie de dependències, a banda de l'edifici principal.

⁴⁷ Expressament indicats com a castres trobem, a banda del de Riudoms, els d'Escornalbou (1178), Mont-roig (1180) i Reus (1186), però això no descarta que altres fortaleses de la contrada poguessin tenir la mateixa consideració.

⁴⁸ Cf. E. GORT, *Reus al segle XII...*, pàg. 23; F. CORTIELLA, P. ANGUERA, *Història d'Alforja*, Alforja, 1986, Apèndix doc. núm. 2 i 4, pàg. 99 i 101.

⁴⁹ Cf. L. PAGAROLAS, *Història de l'antiga vila dels Arcs (Baix Camp). Segles XII-XV*, Reus, 1982, pàg. 20. El camí al·ludit separava Cambrils i Alforja; cf. C. MARISTANY, *Senyoria i població al Camp de Tarragona: la vila de Cambrils (s. XII-XVII)*, Cambrils, 1986, pàg. 23.

⁵⁰ Pròpiament, es pot parlar de quatre funcions: residencial, militar, representativa i econòmica; cf. J.M. VILA CARABASSA, E. FORT COGUL, *La memòria del Castell*, la Selva del Camp, 2011, pàg. 23.

Ara bé, el fet que no se n'hagi conservat cap resta material, fa que depenguem exclusivament del que trobem anotat en alguns documents⁵¹. Ja fa temps, Ezequiel Gort en va poder fer una descripció a partir del que s'explica el 1292, quan es procedí a dividir el recinte entre l'arquebisbe Tello i el paborde Guillem de Banyeres. Gràcies a aquesta divisió, coneixem alguns dels elements que tenia aquest castell⁵².

Tal com quedà escripturat a la corresponent transacció⁵³, l'arquebisbe es va quedar la part superior del castell, com corresponia al seu domini preeminent, i el paborde la part inferior, amb la barbacana. Cadascun havia de poder accedir a la seva part per un portal, de manera que hi hauria dues portes d'accés independents l'una de l'altra, i un i altre senyor havien de costejar la paret mitjancera que passava a separar ambdues parts, incloent-hi la part residencial, la mateixa barbacana i el vall o fossat.

Tota fortificació tenia un vall, al qual ja s'hi fa referència el 1187⁵⁴ i en altres documents posteriors⁵⁵. Aquest fossat devia rodejar tot el recinte castral, també la part tocant a la vila, segons es desprèn d'una afrontació⁵⁶. Perquè aquest fossat acomplís bé la seva funció havia d'emplenar-se d'aigua, probablement conduïda des dels recs o canalitzacions que abastien les hortes que hi havia properes. Un altre element estructural d'aquest conjunt seria el pont, el qual no queda registrat documentalment sinó molt més tard. Recordem, així mateix, que una barbacana era una obra de fortificació suplementària, que servia per reforçar la protecció d'algunes parts del sistema defensiu, com ara els accessos al recinte. En aquesta època, tenim documentades altres barbacanes als castells de Reus i d'Alforja. D'alguna manera, es tractava d'un element de protecció addicional, especialment indicat per a indrets que eren massa planers, com en el cas de Riudoms. Tot i així, no podem passar per alt que l'indret, com també es pot apreciar en els casos de Reus i la Selva, es troba situat damunt d'una lleugera elevació del terreny, si més no, contemplat des de la banda de mar (en origen, el desnivell del terreny degué ser més accentuat que en l'actualitat).

Hom també es refereix als “arcus inferiores dicti hospicii seu fortitudinis”, cosa que Ezequiel Gort interpretava com uns porxos. Damunt d'aquests arcs se situava l'estança principa –l'aula–, que seria la sala del castell on havien de celebrar-se els actes més solemnes. Ara per ara, no sabem si aquest castell va tenir alguna capella com sí consta en altres castells dependents de senyors eclesiàstics.

⁵¹ Malauradament, sabriem molt més d'aquesta fortificació si no s'hagués extraviat el mapa o dibuix que va ser inventariat al segle XVIII (Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 7, doc. núm. 3).

⁵² Cf. E. GORT, “El castell i el feu de Riudoms a finals del segle XIII”, *L'Om*, 211 (1986), pàg. 37; 214 (1986), pàg. 20-21; ÍDEM, *Riudoms als segles XII i XIII*, pàg. 24.

⁵³ Ap. doc. núm. 87.

⁵⁴ Ap. doc. núm. 22.

⁵⁵ Deixem a banda el vall del castell mencionat a la carta de 1150, per tal com aleshores encara no estava edificada la fortalesa que ens ocupa ara.

⁵⁶ Respecte de la venda d'un habitatge situat dins la vila, que afrontava amb el vall del castell [Ap. doc. núm. 31].

A la part baixa dels mencionats porxos hi havia instal·lat el celler⁵⁷. Dins el recinte del castell devia haver-hi altres dependències amb sitges i cups per emmagatzemar-hi el producte de les collites obtingudes de les terres administrades directament pels senyors, així com les dels tributs satisfets pels pagesos de la contrada en espècie, tal vegada els delmes i altres rendes agràries. Que la part inferior de la Plaça passés posteriorment a anomenar-se del Sitjar no deu ser per casualitat, si és que també havia estat part integrant, com sembla, del recinte castral⁵⁸.

En definitiva, el conjunt edilici descrit aquí no devia ser molt diferent del que s'ha estudiat per a altres castells de la comarca amb més base documental i arqueològica⁵⁹.

En principi, era obligació dels castlans de fer residència contínua al castell, i de cedir-ne la possessió al senyor superior cada vegada que aquest els en fes l'oportú requeriment; no cal dir-ho, la família del castlà de torn també estaria obligada a cedir les estances del castell quan el senyor s'hi volia hostatjar amb el seu seguici.

Els arquebisbes van venir poques vegades a Riudoms, ja fos quan havien de rebre l'homenatge dels seus vassalls o per altres circumstàncies forçades per la situació, com ara el 1243⁶⁰ o, simplement, quan hi eren de trànsit, anant i venint de la seu, com el 1325⁶¹ i el 1348⁶². Tenim després el famós episodi que recull la Crònica de Pere el Cerimoniós sobre l'estada a Riudoms del rei Jaume II i la seva cort de nobles a finals d'octubre del 1319, on s'intentà resoldre el problema dinàstic provocat per la renúncia del fill primogènit a consumir el seu matrimoni amb la infanta Elionor de Castella⁶³. Fem avinent que per aquestes dates la corona ja no tenia cap dret jurisdiccional sobre Riudoms i que si s'aturà i/o pernoctà a la vila devia ser "per cortesia" del senyor

⁵⁷ En un altre document del segle XIII, s'indica que l'arquebisbe tenia el celler entrant al castell a mà dreta [Ap. Doc. núm. 53], això molt abans que es dugués a terme el traspass de la castlania i es repartís el conjunt de l'edifici en dues parts.

⁵⁸ Segles més tard trobem localitzat el pati del castell "dins la plaça dita lo Sitjar", i com a tal plaça ja es documenta a finals del segle XV. Així mateix, la primera menció al Sitjar data del 1386, i tot sembla indicar que ja existia de temps enrere.

⁵⁹ Vegeu-ne una síntesi a J. MORELLÓ, "Les fortificacions de Tarragona i el Camp (s. XII-XIV): castells, Viles closes i muralles", *Podall*, 4 (2016), pàg. 470-505.

⁶⁰ Pere d'Albalat, a 19 de desembre de 1243, se n'anà a Riudoms en persona per intentar posar ordre a la disputa mantinguda amb els Puigverd [Ap. Doc. núm. 53].

⁶¹ El 6 de febrer del susdit any, l'arquebisbe Ximeno de Luna expedí unes lletres, segons sembla des de Riudoms, tocant a l'elecció del nou bisbe de Girona; cf. J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, XIII, Madrid, 1850, pàg. 208-209.

⁶² Si ens fixem en l'expedició de documents, l'arquebisbe Sanç López d'Ayerbe va estar a Riudoms el 4 de maig del 1348 (en dies previs es trobava a Tarragona), i l'endemà ja se'l situa a Falset; cf. J. TRENCHS, "La archidiócesis de Tarragona y la Peste Negra: los cargos de la catedral", dins *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II/1, Valencia, 1969, pàg. 49. Ni en aquests casos podem saber si el prelat va fer pernoctació a Riudoms, o si potser només s'hi va aturar unes poques hores del dia.

⁶³ Ap. doc. núm. 123. L'acte de renúncia al dret de primogenitura es produí al convent de Sant Francesc de Tarragona, segons J. BLANCH, *Arxièpiscopologi*, II, pàg.11.

arquebisbe, aleshores Ximeno Martínez de Luna⁶⁴. A desgrat del que explica la tradició local, l'estada del rei a Riudoms havia de ser, amb tota probabilitat, al castell de l'arquebisbe, cosa que no treu que altres membres de la seva comitiva es poguessin hostatjar en algunes cases de la vila. Encara el 21 d'octubre del 1321, consta que Jaume II va tornar a passar per Riudoms tot venint de Valls per prosseguir el seu camí cap a Falset⁶⁵.

Tocant a la funció defensiva del castell, no tenim esment, per a l'època que ens ocupa, de cap assalt o setge, però sí d'alguns episodis de violència contra la vila, com ara quan l'arquebisbe Ramon de Rocabertí envià homes armats a Riudoms per sotmetre el díscol Guillem de Tarragona a compte de certa contribució que reclamava als seus vassalls, episodi que se saldà amb alguns vilatans ferits⁶⁶.

Les cases fortes del terme: Castellnou i Blancafort

Anteriorment, ja hem parlat dels límits i afrontacions del terme de Riudoms de cara a l'exterior; pertoca ara considerar alguns sectors del terme que es constituïren com a quadres.

Entre les diferents partides que hi eren incloses, hi havia una anomenada Buac, on s'hi acabà constituint el feu o quadra de Castellnou. El nom de Buac només queda registrat durant la primera època, fins ben entrat, però, el segle XIII, i seria a partir de quan s'hi construï el castell que passà a ser substituït per l'altre nom, tal com ja surt indicat el 1229 sinó abans⁶⁷. Suposem que aquest castell el devia fer construir Guillem III de Tarragona arran de la donació que li va fer el rei Pere el Catòlic, on encara surt mencionat Buac. El 1230 el propi Guillem de Tarragona, en el moment de dictar el seu testament, ja feia una clara distinció entre el castre de Riudoms i el de Castellnou⁶⁸. A la dècada de 1240, si fem cas d'un regest de l'Índex Vell, simplement es fa referència al castell que hi havia a Buac⁶⁹. Més tard, el nom primitiu ja només es conservava en el record: "...de Castro Novo olim Buach", es diu a l'encapçalament de l'inventari del 1276⁷⁰. A partir d'aleshores, aquest nom es fa fonedís i ja sempre s'anomena Castellnou.

Ignorem ben bé quin seria l'emplaçament exacte del lloc on s'aixecà aquesta nova fortificació, atès que no n'ha quedat cap vestigi més enllà del nom de la partida; hom considerava, però, que no era gaire lluny de la vila (al segle XVII es feia la següent apreciació: "...en lo castell de Castellnou junt a Riudoms, però cosa distinta")⁷¹, a

⁶⁴ Hom té constància, així mateix, de les diverses estades fetes per Jaume II i Blanca d'Anjou al seu castell de Tarragona, on durant el 1313-1319 s'hi van fer obres de reforma.

⁶⁵ Cf. J.M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II (1291-1327)*, Zaragoza, 2009, pàg. 624.

⁶⁶ Ap. doc. núm. 53. Ens hi tornarem a referir més endavant.

⁶⁷ Ap. doc. núm. 47. El topònim en qüestió ja es registra el 1218 [Ap. doc. 44].

⁶⁸ "...in castro de Rivodeulmorum, excepto Castro Novo" [Ap. doc. núm. 48].

⁶⁹ Textualment, diu "lo castell Buac" [Ap. doc. núm. 56].

⁷⁰ Ap. doc. núm. 62. El canvi de nom es tenia present al segle XVII amb el següent aclariment: "Buachum no vol dir Buella, sinó Buach, que és un castell rònech que vuy se diu Castell Nou prop de Riudoms, que antigament se anomenava Buach"; cf. M.J. de MAGAROLA, *Memorial en fet y en dret en favor del monestir de Scala Dei per la causa de la Buella*, Barcelona, 1622, pàg. 2.

⁷¹ Així figura a l'Índex Vell (f. 193r) en l'encapçalament de l'apartat corresponent a Riudoms.

banda d'estar situat prop de la riera, que aleshores transitava més cap a ponent i, doncs, més a prop de la vila⁷². Molt probablement, es tractava d'una casa forta de dimensions reduïdes. Per tot el Camp hi havia moltes fortaleses menors constitutives de quadres que estaven en mans de diferents nissagues de cavallers i Castellnou n'era una més.

Ja pel que fa al 1330 cal fer notar l'al·lusió, per primera vegada, del territori de Castellnou com a quadra⁷³. Posteriorment, recollim la venda d'una terra “in termino de Riviulmorum et in quadra Castri Novi”⁷⁴. En canvi, en el traspàs de la propietat –dels Josa als Requesens– del 1303 es deia que Castellnou limitava per totes bandes amb els termes (sic) de Riudoms⁷⁵. No en va, aquest subterme arribà a tenir prou habitants com per constituir-se en vila i poder passar a actuar en algunes qüestions com a “universitat”, ben bé al marge de la de Riudoms, qüestió que tractarem més endavant.

Un altre sector del terme fou Blancafort, un nom que surt registrat documentalment bastant més tard⁷⁶. També aquí hi hagué una casa fortificada, com es fa palès arran del traspàs efectuat el 1338, moment en què Pere de Salanova prengué possessió, tant de l'habitatge com del corresponent terme. Seguint el cerimonial de rigor, hom obrí i tancà les portes “dicti hospicii seu castri” a l'hora que es feia fora l'antic propietari, representat pel seu procurador, i hi feia entrada el nou⁷⁷.

En suma, dins el terme castral de Riudoms, va haver-hi, no una, sinó tres fortificacions: una de principal i dues de secundàries, baldament es tractés, pel que fa a Castellnou i Blancafort, de masos amb aparença de cases fortes.

Els Palomar, primera nissaga de castlans?

A desgrat de la donació del 1151, de moment no tenim cap menció explícita d'Arnau de Palomar com a castlà de Riudoms, i ni tan sols com a cavaller. Així, malgrat que hom pot imaginar que hauria participat en la conquesta de la Catalunya Nova entre els diversos *milites* que acompanyaven els senyors, ni aquest primer Palomar ni, en principi, cap altre personatge d'aquesta família és esmentat –almenys de forma explícita– amb aquest títol.

⁷² Un tram de la riera era conegut com de Castellnou, segons les afrontacions indicades el 1294 [Ap. doc. núm. 102]. Així mateix, també es fa referència al farraginar de Castellnou [Ap. doc. núm. 44], la ubicació del qual sembla que no estaria gaire lluny de les possessions que tenia Santa Eulàlia al terme de Riudoms. L'actual partida de Castellnou, situada a l'altra banda de la riera desviada del seu curs original, és força més reduïda del que hauria estat en el passat, i apareix ubicada entre les Planes del Roquís, els Molins Nous –que sabem amb total certesa que era part integrant del terme de Castellnou–, el Barriac i els Sots, a més de la Timba. Al terme antic potser també s'hi hauria d'afegir les Arenes, com a part annexa.

⁷³ Ap. doc. núm. 126. És clar que la manera com s'esmenta aquí podria fer creure que es tractava d'una quadra tal com s'entén avui en dia.

⁷⁴ Ap. doc. núm. 133.

⁷⁵ Ap. doc. núm. 117. Alguns autors, prenent o basant-se en dades errònies, fan remuntar l'aparició de Blancafort a finals del segle XII.

⁷⁶ A la documentació compilada a l'Apèndix, apareix a partir del 1290.

⁷⁷ Ap. doc. núm. 130.

Ara bé, la relació amb el príncep Robert, no es limità al feu de Riudoms. El mateix any, Robert Bordet li donà una honor a “Tarragona y tèrmens de aquella, axí com ell lo tenia per la yglésia de Santa Tecla”, i per tal motiu n’esdevenia home propi⁷⁸, si és que ja no ho era per la donació de Riudoms. El 1153 li va fer una altra donació d’una honor, la localització de la qual no queda recollida al regest de què disposem⁷⁹. L’estreta relació d’Arnau de Palomar amb el seu superior feudal es veu refermada en altres actes, com ara quan figura com a testimoni, el 1154, de la retrodonació que va fer el normand a la mitra de Tarragona del lloc de Reus⁸⁰. I no sols apareixen, ell i la seva esposa Riquilda, com a beneficiaris de donacions, sinó també com a donants; així, el juliol del 1151, Arnau i la seva esposa, en remissió dels seus pecats i dels dels seus parents, van donar a l’església de Santa Tecla uns censos que tenien en una terra situada a la banda de mar, entre les muralles i el port⁸¹. Deu anys després, trobem Arnau Palomar actuant talment com a jutge en un litigi de terres al Milà, és a dir, en exercici del càrrec que hom havia instituït una dotzena d’anys abans, però no sabem quant de temps pogué exercir aquest càrrec, ni tan sols si només es tractaria d’un fet puntual⁸². Sigui com sigui, això fa que l’haguem de considerar com una persona ben situada dins l’organigrama de poder de la mitra.

Sabem que aquesta família provenia de Barcelona perquè el 1159 ambdós cònjuges (Arnau i Riquilda) empenyoraren unes cases i hort que tenien vora l’església de Santa Maria del Mar⁸³, i el 1162 van vendre a l’església i confraria de Santa Eulàlia del Camp un alou localitzat a Sant Martí de Provençals i al Clot⁸⁴. Potser era una forma de desfer-se dels seus béns barcelonins arran de la reubicació de la família a Tarragona, i alhora una manera d’aconseguir diners, no sabem si per poder fer front a les despeses de la castlania de Riudoms, sobretot pel cost que pogués suposar la construcció del castell.

Ara bé, la vinculació dels Palomar amb l’indicat convent barceloní de Santa Eulàlia ja es fa palesa el 1158 a través de dues donacions: de primer, en la que va fer Arnau Palomar d’un mas antic al terme de Riudoms, i un any després, de dues

⁷⁸ Ap. doc. núm. 4.

⁷⁹ Ap. doc. núm. 5.

⁸⁰ Cf. A. de BOFARULL, *Anales históricos de Reus...*, I, pàg. 18.

⁸¹ Diu textualment: “Arnaldo Palomar y su muger, en remisión de sus pecados y de sus parientes, dieron (...) a la yglesia de sancta Tecla una señoría directa de censos que tenían y recibir solían en aquella tierra sobre los muros de Tarragona hazia las columnas que son sobre el mar.”; cf. L. PONS DE ICART, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la... ciudad de Tarragona*, Tarragona, 1981, pàg. 234.

⁸² L’acte en qüestió comptà amb la presència de l’arquebisbe i d’un canonge de la Seu, a més de “les justícies de Tarragona, ço és: (tot seguit s’indica el nom d’una persona i Arnau Palomer)”, tots ells acompanyats d’altres ciutadans de Tarragona; AHAT, Índex Vell (el Milà), doc. núm. 4, f. 398v (16.I.1161). S’entendria millor si aparegués indicat “dels justícies” –com a sinònim de jutges–, però no oblidem que es tracta d’un regest molt posterior i possiblement adulterat.

⁸³ Ap. doc. núm. 10.

⁸⁴ Ap. doc. núm. 11. A l’àrea de Barcelona també trobem actuant Ramon de Palomar, que fa de testimoni al testament de Berenguer de Ripoll; cf. J. MAS, *Notes històriques...*, vol. 5, Barcelona, 1910, doc. núm. 251, pàg. 208 (23.II.1145). Els Palomar serien una de les famílies arrelades al terme de la parròquia de Sant Andreu de Palomar, segons J. BUSQUETA, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, 1991, pàg. 67, per bé que és una afirmació que no s’acompanya de cap més referència o prova en l’estudi d’aquest autor.

parellades de terra afegides a l'anterior donació, on també apareix signant la seva muller Riquilda⁸⁵, la qual, com ja s'ha vist, tenim documentada fins al 1162. En cap moment ens surt indicat que aquest matrimoni hagués tingut cap fill. Segons sembla, Arnau de Palomar es tornà a casar, aquest cop amb una tal Ramona, amb la qual passà a tenir almenys quatre fills, si també s'ha d'incloure el que fou destinat a la carrera eclesiàstica⁸⁶. [vegeu arbre núm. 1]

A partir d'aleshores, trobem Arnau i Ramona actuant en diversos actes: el 1168 en la confirmació de les donacions anteriors, de primer del mas, i consegüent ampliació del terreny, que havia estat transferit al convent de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona⁸⁷; el 1169, en una nova concessió de la ferreria a Arnau Ferrer⁸⁸ —el mateix ferrer documentat el 1159 o un fill seu—, on també surt signant el fill homònim d'Arnau de Palomar. I segueixen altres actes subscrits al començament de la dècada de 1170, quan sembla que la situació econòmica dels Palomar començava a anar per mal viarany. Ho sabem per l'empenyorament que va fer a l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls i el paborde Ramon de Bages d'una part del domini de Riudoms⁸⁹. Aquesta escriptura, que data del 1179, és important en la mesura que palesa el manteniment de la partició que s'havia fet el 1151 d'una meitat en feu i una altra meitat en alou; doncs bé, en aquest moment, Arnau de Palomar empenyorà una sisena part del que tenia en alou; afegint-hi la tercera part que ja havia lliurat per igual procediment a l'arquebisbe Guillem de Torroja (1171-1174) i que li serví per dotar el seu fill Arnau d'una canongia⁹⁰, es desprèn que passà a tenir empenyorada per l'Església de Tarragona tota la part en alou. El fet obvi és que els Palomar anaven escassos de diners, i que per tal raó es van veure obligats a desempallegar-se temporalment del senyoriu directe que tenien sobre Riudoms. Per tornar a la situació prèvia i poder recuperar el senyoriu, els Palomar havien de satisfer un total de 114 morabatins, que no sabem si mai van poder retornar.

Malgrat tot, en els anys posteriors, Arnau de Palomar i la seva muller Ramona van continuar afavorint el convent de Santa Eulàlia. El 1183 ambdós cònjuges van

⁸⁵ Ap. doc. núm. 6-7. En una època un xic més avançada trobem Ramon de Palomar (el mateix d'abans?) i Bernat de Montfar, que vengueren un camp amb un molí, situat a Vila-rodona, al monestir de Santes Creus, per 340 sous. Entre els signataris del document, que porta data del 21 de juny de 1173, figuren Berenguer i Guerau de Palomar; cf. J. MAS, *Notes històriques...*, vol. 11, doc. núm. 1.979, pàg. 273.

⁸⁶ El futur canonge Arnau figura signant a l'establiment de la ferreria del 1169 [Ap. doc. núm. 14], per bé que havia de ser joveníssim. La pregunta resulta òbvia: podia un menor d'edat signar documents públics? I la resposta sembla més que òbvia: no. Respecte dels altres fills, tenim indicats Bernat i Arsenda, que figuren a l'Ap. doc. núm. 21 (1183); de nou Bernat, ja actuant pel seu compte, a l'Ap. doc. núm. 23 (1188) i 27 (1193); el mateix Bernat, juntament amb Guillem Berenguer, a l'Ap. doc. núm. 25 (1191); a banda, també s'esmenta un Pere Palomar a l'Ap. doc. núm. 28 (1194), no sabem si vinculat a aquesta família.

⁸⁷ Ap. doc. núm. 12.

⁸⁸ Ap. doc. núm. 14.

⁸⁹ Ap. doc. núm. 19.

⁹⁰ “et terciam iam ibi habetis pro canonica filii nostri Arnaldi” (si hagués estat fill d'una altra dona, s'hauria indicat). En tot cas, també és estrany que hom volgués destinar a la carrera eclesiàstica qui, segons sembla, era el primogènit. Com a canonge, aquest altre Arnau de Palomar està documentat a partir, però, del 1193; més endavant, esdevingué canonge obrer del capítol tarragoní (1219), fins a la seva mort registrada el 25 de juliol del 1221; cf. S. RAMON, “Canonges de la catedral...”, pàg. 253 i 340.

donar permís al convent barceloní per poder usar l'aigua que hom pensava conduir fins al terreny que tenien en propietat –el mateix que havien rebut dels Palomar– a través de la finca dels donadors⁹¹. El 1191, Ramona, ja vídua, juntament amb els seus fills Bernat i Guillem Berenguer, van transferir a Santa Eulàlia un farraginar, operació amb la qual liquidaven, però, cert deute que tenien contret amb el mateix convent⁹².

Així doncs, la darrera vegada en què apareix Arnau I de Palomar és el 1183; cinc anys després ja el substituïa el seu fill Bernat, que consta aparellat el 1209 amb Berenguera⁹³, tot i que sembla que no van tenir descendència. Un altre dels germans, Guillem Berenguer, també es va casar i va tenir dos fills, Bernat i Pola⁹⁴ [de nou fem remissió a l'arbre núm. 1].

La situació familiar, en l'aspecte econòmic, lluny de millorar, degué anar a pitjor; el 1193 Bernat I de Palomar i els seus germans van empenyorar a Ramon de Riudoms i a la seva dona el forn de pa de Riudoms per 200 sous i, mesos més tard, hipotecaren als mateixos prestadors una vinya i un hort per 11 morabatins⁹⁵. Ignorem el motiu de fons d'aquestes operacions (per retornar els 114 morabatins deguts a l'Església de Tarragona?); en qualsevol cas, el forn, igual que la ferreria, formava part dels destrets senyorials que tenien adquirits per raó del feu.

El 1191, la vídua Ramona figura emmaridada de nou amb un tal Ramon⁹⁶. Això fa que ens atrevim a llançar una hipòtesi arriscada, però que a parer nostre podria tenir molta lògica. El 1201 es documenta un tal Ramon de Rocafort, vidu, que vengué unes cases a la vila i una vinya i marxà d'aquest territori amb els seus fills, que figuren a l'instrument de venda amb els noms de Bernat, Guillem i Ramona⁹⁷. Sabem que aquest Ramon de Rocafort era habitant de Riudoms des del 1187, per tal com es fa menció de les cases que tenia a la vila⁹⁸. Deduïm que seria el segon marit de Ramona, el qual, en esdevenir vidu i possiblement per no provocar disputes familiars, decidí allunyar-se de Riudoms. El que ens porta a aquesta conclusió és un punt de la concòrdia signada el 1209 entre Bernat I de Palomar i Guillem III de Tarragona⁹⁹. En el pacte s'estableix una condició que resulta força estranya, atès que s'hi diu que, si els homes de Rocafort tornaven, serien convidats a conviure amb els altres habitants dependents dels Palomar, cosa que ens porta a pensar que els esmentats homes serien germanastres seus.

⁹¹ Ap. doc. núm. 21.

⁹² Per tal motiu, el prior absolgué Ramona i els seus dos fills de la possible reclamació de 20 morabatins [Ap. doc. núm. 25].

⁹³ Ap. doc. núm. 40.

⁹⁴ Ap. doc. núm. 54.

⁹⁵ Ap. doc. núm. 26-27.

⁹⁶ Ap. doc. núm. 25.

⁹⁷ Ap. doc. núm. 31.

⁹⁸ Ap. doc. núm. 22. Tant les cases que havien estat establertes a Pere de Marca el 1187 com les que va traspasar Ramon de Rocafort a Jaume d'Oliola el 1201 tenien com a afrontació comuna les cases de la canongia. A seu torn, les cases comprades per Jaume d'Oliola van ser traspassades, el 1203, al paborde Ramon de Barberà [Ap. doc. núm. 32].

⁹⁹ Ap. doc. núm. 40.

Des d'aleshores poques notícies més tenim recollides d'aquesta família. Bernat de Palomar apareix en la concessió d'una peça de terra (1188) i en una altra de molins (1199)¹⁰⁰, i no el tornem a trobar fins a la referida concòrdia del 1209, quan d'alguna manera es veié forçat a fer lloc a un castlà sobrevingut: Guillem de Tarragona. Després d'aquest acord, del qual parlarem posteriorment, s'esvaneix el seu nom, atès que tots els actes posteriors són efectuats per l'esmentat Guillem i la seva muller Saurina.

A la mort de Bernat, els drets que encara pogué tenir sobre la castlania devien passar al germà Guillem Berenguer, tot i que per poc temps, perquè ja devers el 1242 apareix actuant en un establiment un lloctinent o procurador de Bernat Berenguer, encara infant, possiblement fill seu¹⁰¹. A partir d'una sentència del 1246 descobrim que aquest Bernat Berenguer (Bernat II de Palomar) sembla actuar en condomini amb la seva germana Pola respecte d'uns drets que seguien defensant fent remissió a la donació del príncep Robert¹⁰². Ara bé, durant el període de la castlania dels Puigverd (1243-1290), els Palomar no tornen a ser esmentats fins a la dècada de 1270. Així, el darrer que trobem és un Arnau, al seu torn fill d'un difunt Arnau, que d'ençà del 1273 pledejà davant dels veguers de Tarragona i, finalment aconseguí cobrar del castlà Berenguer II de Puigverd 1.000 sous a compte dels drets que els seus avantpassats havien tingut sobre Riudoms¹⁰³.

En definitiva, hem de donar per fet que els Palomar van esdevenir castlans de Riudoms al llarg de tota aquesta primera època, per bé que rarament se'ls identifiqui de manera directa amb aquest títol¹⁰⁴. Tampoc no es fa constar que fossin cavallers, per bé que havia de ser condició inherent a la possessió de la castlania¹⁰⁵. La seva història és la d'una nissaga en constant davallada a causa de problemes econòmics que ja no devien poder superar. I d'aquests problemes hi hagué qui se'n va poder aprofitar, tant la mitra i/o l'Església de Tarragona com altres famílies de cavallers que van irrompre en escena. Que al cap del temps s'haguessin de conformar a rebre dels Puigverd –els seus veritables successors al capdavant de la castlania– una quantitat més aviat modesta per posar fi a qualsevol possible litigi sobre el feu de Riudoms, representa un final més aviat trist i poc èpic en la història d'aquesta nissaga¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Ap. doc. núm. 23 i 29.

¹⁰¹ Ap. doc. núm. 51.

¹⁰² Ap. doc. núm. 54.

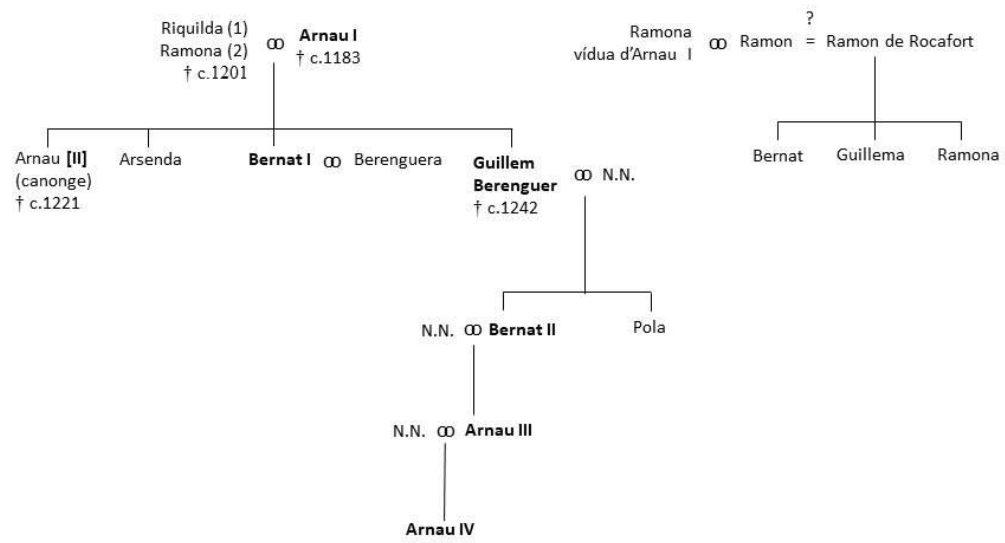
¹⁰³ Ap. doc. núm. 64.

¹⁰⁴ O només de manera indirecta: "Bernat Palomer tenia la caslania de Riudoms", es recorda el 1243 [Ap. doc. núm. 53].

¹⁰⁵ A l'època de Benet de Rocabertí (1252-1268), a la corresponent llista de cavallers d'arreu del Camp que devien servei militar a l'arquebisbe s'inclou un "A. de Palomerio" vinculat a Riudoms; AHAT, còdex A-B, f. 2v.; cf. M. BONET, *Aproximació a la societat i economia de Tarragona a la plena edat mitjana*, Tarragona, 1996, pàg. 64.

¹⁰⁶ La presència d'alguns individus portadors del cognom en qüestió es detecta en altres indrets del Camp de Tarragona. Així, a Valls, al voltant del 1305, hi ha registrat un Arnau Palomer exercint com a batlle de l'arquebisbe; cf. J. MORELLÓ, F. MURILLO, J. PAPELL, *Valls i la seva història. III. Edat Mitjana*, Valls, 2006, pàg. 62.

1. ELS PALOMAR, CASTLANS DE RIUDOMS

CAP A LA PLENA JURISDICCIO DE LA MITRA

Durant el segle XIII, assistim a una lluita entre senyors pel domini de Riudoms, juntament amb la irrupció de noves famílies “castlanes” (la dels Tarragona i més tard la dels Puigverd) supeditades a la monarquia. Així trobem el feu de Riudoms objecte de readjudicacions en el marc de les disputes jurisdiccionals sostingudes entre la monarquia i l'Església de Tarragona.

Quant als Tarragona descendents del príncep Robert, convé reprendre el fil d'alguns dels fets que ocorregueren al territori de Tarragona abans no es tornà a refer el lligam entre aquesta família i Riudoms¹⁰⁷.

Els Tarragona: de prínceps a proscrits i de proscrits a rehabilitats

La mort, pels volts del 1155, del príncep Robert implicà la successió del seu fill primogènit Guillem. Aquest, que ja no s'intitulà príncep, va cedir a la seva segona esposa, Sibil·la, com a esponsalici, la ciutat de Tarragona amb determinades condicions i ell mateix adoptà de cognom el nom de la ciutat, mentre que la seva mare Agnès passà a anomenar-se comtessa de Tarragona. Això es va fer sense respectar, però, l'anterior renúncia segons la qual només podien conservar una tercera part del domini. Volent aclarir la situació, el rei Alfons I convocà el 1163, a la seva cúria, diversos dels testimonis que van estar presents en aquella renúncia per tal que subscriuissin una declaració jurada de ratificació del fet que els Bordet només s'havien quedat amb una tercera part. Per la seva banda, la comtessa i el seu fill seguien reclamant els seus drets, i especialment la facultat de nomenar els encarregats d'administrar justícia, esdevingut punt capital de tota la controvèrsia.

Aquell mateix any moria l'arquebisbe Bernat Tort i el succeïa Hug de Cervelló, el qual d'immediat es prestà a defensar fermament la posició arxiepiscopal davant el sobirà, tot passant a recriminar Guillem per diverses accions comeses amb força arreu del territori en greu perjudici dels drets de l'Església i les seves rendes. De nou es reuní la cúria judicial a Tarragona el 1168, en presència del rei, per dictar sentència: amb l'aprovació dels litigants, es declarà que el pacte de repartiment de terceres parts del domini era ferm; en segon lloc, que l'administració de la justícia de la ciutat de Tarragona havia de ser novament exercida per Guillem de Tarragona, però amb consell i aprovació del rei i de l'arquebisbe; i, en tercer lloc, que Guillem havia de prestar jurament de fidelitat a l'arquebisbe, com així sabem que va fer. Tot això fou acatat, doncs, per Guillem, però poc després, trobant-se a Tortosa per comissió del sobirà, va

¹⁰⁷ Ja en el seu moment, l'historiador reusenc Josep Iglésies va fer un relat força precís de com es desenvolupà tot aquest procés, i és a ell, doncs, a qui en bona part seguim en aquesta primera exposició dels fets; cf. J. IGLÉSIES, *La restauració de Tarragona*, Barcelona, 1963; complementat amb la versió més actual d'E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder...*, pàg. 100 i ss.

ser assassinat. Guillem I de Tarragona, en el moment de la mort, tenia una filla, Agnès, i aviat naixeria el seu hereu, de nom també Guillem¹⁰⁸.

L'1 de desembre d'aquell mateix any (1168), la comtessa vídua Agnès i els seus fills, Robert i Berenguer, cediren el domini de la Mata, al terme de Riudoms, al monestir de Poblet, per la remissió de l'ànima d'Agnès, del seu fill Guillem i els altres parents seus. Aquest document apareix signat per la comtessa i els dos fills indicats, però no pas Guillem, que ja era mort¹⁰⁹.

La mort de Guillem I de Tarragona deixà sense compliment la sentència del sobirà en la part que beneficiava a la família de la víctima, com era, doncs, la recuperació de les justícies. La casa del normand acusà l'arquebisbe de ser el principal instigador del crim i, en acte de venjança, els germans Robert i Berenguer van assassinar, al seu torn, l'arquebisbe Hug de Cervelló el 17 d'abril del 1171. No està clar si van ser els dos o només un dels dos els autors del crim; sigui com vulgui, aquest fet comportà l'excomunicació de tota la família normanda per part del papa Alexandre III, qui es proposà de fer extensiva aquesta sanció al rei d'Aragó i a tot el seu regne, en el cas que donés suport als excomunicats. El rei va acabar decretant, doncs, l'exili dels Bordet i la confiscació de tots els seus béns, cosa que propicià una altra butlla del mateix pontífex congratulant-se del fet¹¹⁰.

Ambdós germans havien fugit a Mallorca, on van ser acollits pel sobirà musulmà que hi regnava. Entretant, el rei Alfons, d'acord amb el nou arquebisbe, Berenguer de Vilademuls, va propiciar un conveni per mitjà del qual s'autoritzaria Robert d'Aguiló a retornar a Catalunya, des d'on passaria a la cort navarresa per vindicar-se dels càrrecs que li eren estat fets¹¹¹ i alhora sotmetre's a una convinença amb el rei. Per tal d'acollir-se, doncs, a la clemència reial, Robert anà a Catalunya i després se'n tornà a Mallorca per prosseguir amb les gestions dels seus drets, però un cop a l'illa es posà malalt i morí. Fou aleshores quan el seu germà Berenguer, de Mallorca estant, va fer una instància prop del rei Alfons, declarant-se autor de la mort de l'arquebisbe, a qui atribuïa l'assassinat del seu germà Guillem. A la mateixa carta notificava el rei de la mort de Robert, a qui havia jurat de mantenir el seu dret, i a tothora que implorava clemència al rei i es mostrava disposat a acatar la seva justícia, reclamava per al seu

¹⁰⁸ El fet d'haver-se conservat el testament de Guillem I de Tarragona, en què, ferit de mort, expressà les seves últimes voluntats oralment a Bernat de Castellnou i Bernat d'Esplugues, ajuda a aclarir la genealogia dels Tarragona. Els dos testimonis van formalitzar el testament a l'església dels sants Just i Pastor, de Barcelona; cf. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, vol. 1, Barcelona, 1993, doc. núm. 335, pàg. 257-258.

¹⁰⁹ Ap. doc. núm. 13. Aquesta donació prova que el príncep Robert, a banda de cedir Riudoms en feu, també es retingué alguna partida en domini directe, com la que fou objecte de donació en aquest moment.

¹¹⁰ D'acord amb el que explica Josep Iglésies, sembla que Alfons I, no sols va decidir la confiscació esmentada, sinó que es va apoderar també d'alguns drets senyorials que pertanyien als prelats, motiu pel qual calgué fer diverses indagacions sobre els béns temporals de l'Església de Tarragona, fins que s'arribà a la signatura de la concòrdia *Ad perennem* el 1173, on s'estatuí la forma de govern i de jurisdicció del territori de Tarragona entre la mitra i la monarquia.

¹¹¹ "et ibi purgabit quod se per suum parem quod non est bauzator de morte Hugonis, Terrachone archiepiscopi"; cf. E. BENITO, "El principado de Tarragona", pàg. 116. Entre altres clàusules, s'instituí que els Aguiló no durien a terme venjances de cap mena.

nebot Guillem, fill de l'assassinat, la restitució o devolució de la ciutat de Tarragona; no endebades, el seu germà Robert, abans de morir, havia fet testament llegant al susdit nebot tots els drets que tenia sobre Tarragona i altres llocs –potser també Riudoms–. Aquesta autoinculpació de Berenguer es justificava com una manera, doncs, de protegir els drets de la línia principal de la nissaga normanda. D'ençà, però, la famosa concòrdia subscrita entre el rei i l'arquebisbe (*Ad perennem*, 1173), seria difícil que els Bordet poguessin recuperar res concernent a l'exercici de la justícia, que havia estat la causa principal del litigi.

Per permetre la total rehabilitació de la família proscrita, calia primer que el presumpte assassí de l'arquebisbe Cervelló es lliurés a la justícia reial. Trobant-se el rei Alfons a Lleida el mes de setembre de 1188, es va procedir a l'entrega de Berenguer d'Aguiló, que es diu que estava en poder de dos individus¹¹². Aquest acte es documenta amb la signatura, a més de la del rei, de la dels germans Guillem i Berenguer d'Aguiló –fills de l'esmentat Berenguer¹¹³– i un altre Guillem d'Aguiló, possiblement el fill orfe de Guillem I, que aleshores ja devia tenir una vintena d'anys. No sabem si Berenguer d'Aguiló passà la resta de la seva vida en presó (morí devers el 1195) o si tal acte serví per obtenir-ne el perdó.

Per la seva banda, Guillem II de Tarragona buscà l'empara d'una de les nissagues més influents del període, els Castellet, atès que es casà amb Guillema, filla de Bertran II de Castellet, i tingueren dos fills, als qui –per ser força originals– van posar els seus mateixos noms: Guillem i Guillema. Tot indica que Guillem II traspassà a principis del segle XIII, quan encara devia ser força jove¹¹⁴. Poc després ja trobem actuant Guillem III, fill de l'anterior¹¹⁵.

Sabem que els dos germans Aguiló (Berenguer i Guillem) van quedar sota la protecció del seu oncle Guillem de Guàrdia –germà de la seva mare, Elisenda de Cervera¹¹⁶–, de manera que van passar a viure als dominis de la baronia materna. També trobem l'oncle Guillem de Guàrdia el 1206, quan apareix signant alguns documents juntament amb el seu nebot Guillem I d'Aguiló¹¹⁷, a qui possiblement va fer el seu

¹¹² Concretament, de Guillem d'Ofegat i Ponç de Concabella; cf. J. MIRET, "Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II de Aragón", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, II (1903-1904), pàg. 446. L'acte va precedir per l'entrega d'un altre pres per part de Guillem d'Aguiló i Guillem de Guàrdia, que era oncle del primer, com veurem dintre de poc.

¹¹³ Aquest estava casat amb Elisenda de Cervera. La relació matrimonial de Berenguer de Tarragona o Aguiló amb aquesta Elisenda es troba en un document datat el 3 de maig del 1166, on els pares d'ella, Ramon i Ponça, van fer donació a Poblet d'uns molins i altres béns; cf. J. PONS, *Cartulari de Poblet. Edició del Manuscrit de Tarragona*, Barcelona, 1938, doc. núm. 226, pàg. 135-136.

¹¹⁴ Guillem II de Tarragona apareix documentat per darrer cop, juntament amb la seva sogra Guillema, els seus cunyats Berenguer i Saurina, i la seva dona Guillema de Castellet, a l'escatocol d'un document del 1202; cf. A. VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, Barcelona, 2001, doc. núm. 613, pàg. 244.

¹¹⁵ La germana, anomenada Guillema, es registra en algunes escriptures entre el 1206 i el 1209.

¹¹⁶ Sabem que Guillem de Guàrdia (o Guardialada), de la família dels Cervera, n'era oncle per una donació feta a Poblet, en data de l'11 de maig del 1195; cf. J. PONS, *Cartulari de Poblet*, doc. núm. 219, pàg. 130.

¹¹⁷ Cf. J. PONS, *Cartulari de Poblet*, doc. núm. 230, pàg. 138, i doc. núm. 320, pàg. 201.

hereu. És difícil seguir les passes d'aquest Guillem d'Aguiló, perquè a l'època n'hi ha bastants usant el mateix nom i cognom. En tot cas, retrobem Guillem d'Aguiló, considerat descendent del llinatge del repoblador de Tarragona, participant en la conquesta de València, raó per la qual va obtenir diverses possessions en aquest territori¹¹⁸.

Seguint ara l'historiador tarragoní Emili Morera¹¹⁹, després dels actes de reconciliació endegats en temps del rei Alfons, degué d'estipular-se un conveni entre Guillem de Tarragona, net del príncep Robert (per tant, Guillem II), i el monarca, en virtut del qual el primer havia de renunciar als seus drets judicials sobre el senyoriu de Tarragona, i a canvi de tal renúncia el rei li cedia el domini sobre alguns llocs situats al mateix territori. Així arribem a la ratificació –en certa manera– que va fer Pere el Catòlic de tal cessió el 29 de maig del 1206 a favor de Guillem de Tarragona, que ja seria Guillem III, o sigui, el besnét del príncep Robert¹²⁰. En concret, es parla de la cessió d'1/3 part de la jurisdicció de Valls, que ja el seu pare homònim havia tingut, acompanyat d'altres llocs del terme d'aquesta vila (Picamoixons, Espinavessa i Pontdegoi). Ara per ara també s'inclouïa Riudoms juntament amb Buac; en aquest cas, atès que Riudoms havia estat un dels primers territoris infeudats del Camp per part dels seus besavis, Robert i Agnès, ben bé es podria considerar que es tractava d'una restitució; i a tot això encara s'hi podia afegir el castre de Font-rubí¹²¹. Tot li era cedit en concepte de feu i sota certa condició de tipus econòmic, en funció, concretament, d'una assignació de diners que el rei li faria en un termini breu; altrament, deixaria que tingués aquests feus de forma ja perpètua¹²². El document en qüestió també recull la prestació de fidelitat que va fer Guillem de Tarragona al rei Pere, seguit de la renúncia i cessió a

¹¹⁸ Guillem I d'Aguiló, nebot del primogènit de Robert Bordet, lluità a la batalla de Las Navas de Tolosa i seguí el rei Jaume I en les seves conquestes; vegeu E. GUINOT, "L'alta noblesa catalana en la conquesta de València", *Anuario de estudios medievales*, 26 (1996), pàg. 671-672. Gaspar Escolano, erudit valencià a l'època de l'autor del Quixot, dedicà un capítol de la seva obra titulada *Segunda parte de la década primera de la historia de la ... ciudad y reyno de Valencia* a resseguir la successió d'aquest llinatge (pàg. 533-538); tanmateix, l'autor confon en un principi alguns personatges de la branca Tarragona i la branca Aguiló.

¹¹⁹ Cf. E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, pàg. 535 i ss.

¹²⁰ El document en qüestió [Ap. doc. núm. 33] apareix signat en primer lloc per Guillem de Tarragona i després per la seva germana Guillema.

¹²¹ Cf. E. FORT I COGUL, *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona, 1972, pàg. 143. L'elecció de Font-rubí (i no pas Mont-roig, com recullen alguns autors) podia venir determinat perquè hi tenia terres el seu cunyat Guillem de Mediona i Guillem d'Aguiló, possible nebot o cosí seu.

¹²² El rei tindria assignats, fins a la festa de Pentecosta, rendes per valor de 800 sous sobre algun castell del Camp de Tarragona o del Penedès; si tal assignació no es complia en aquell termini, "tu et successores tui habeatis in perpetuum Rivumulmorum et Buacium integre", així com també el castell de Font-rubí, al Penedès, mentre el rei estaria en condicions de recuperar Valls i els restants llocs del seu terme. En definitiva, fins i tot si es produïa la reversió de Valls, Guillem de Tarragona havia de seguir posseint Riudoms i Buac en feu pel rei. El fet és que, com es declara l'any següent, la dita assignació de 800 sous fou anul·lada i substituïda per la donació, per part del rei al mateix Guillem, d'un casal de molins al port de Tarragona [Ap. doc. núm. 37].

favor del monarca de tots els drets que pogués reclamar a la ciutat i a tot el Camp de Tarragona pels drets que havien pertangut als seus ascendents familiars¹²³.

Aquest fet provocà les queixes de la mitra en considerar que s'havia fet sense el seu consentiment i que el rei no tenia cap dret sobre els llocs cedits o, en cas de tenir-ne, perquè eren posseïts en feu per l'Església de Tarragona. A més, encara planava l'excomunicació papal sobre la maleïda nissaga. De fet, la reacció fou immediata, almenys per la part del capítol, segons el document que porta la mateixa data que la de la donació reial (el 29 de maig del 1206), on els membres capitulars es mostraven disposats a acudir al papa Innocenci III en defensa dels drets que creien vulnerats¹²⁴.

Així mateix, si continuem amb la narració d'en Morera, es diu que Guillem de Tarragona va ser requerit per l'arquebisbe Ramon de Rocabertí perquè li prestés jurament de fidelitat com a senyor suprem de la ciutat i el Camp. Aquell va acudir al rei per tal que l'alliberés de tal obligació; el tema fou tractat a la cort del rei, quan es trobava a Besalú, i en data del 5 de juny en va sorgir una declaració segons la qual tots els cavallers i habitants de la ciutat i Camp de Tarragona havien de prestar homenatge als arquebisbes i l'Església de Tarragona, requisit sense el qual ni l'esmentat Guillem ni cap altre podia pretendre al·legar drets sobre cap dels llocs compresos dins aquell territori¹²⁵. Amb tot, no sabem si Guillem, fent cas d'aquest dictat, arribà a fer homenatge a l'arquebisbe.

Entretant, calgué arribar a un acord amb els Palomar –pels drets que seguien tenint sobre Riudoms– per posar fi a les dissenacions que hi havia entre uns i altres. Aquest acord va ser subscrit el 1209, intervenint, per una banda, Bernat I de Palomar i, per l'altra, Guillem III de Tarragona¹²⁶. Entre les signatures presents en aquest document, figuren les de la germana Guillema i la de la muller de Guillem de Tarragona, de nom Saurina (es tractava de Saurina de Sales, amb qui Guillem s'havia unit en matrimoni l'any abans).

Durant la minoria, però, de Jaume I, la situació creada a propòsit del feu de Riudoms s'anà caldejant. Es diu, per una banda, que “lo comte Sanxo, procurador del senyor rey en Jaume¹²⁷, emparà lo castell de Riudoms y los molins del port y altres

¹²³ Referent al mateix document, tenim aquest altre enunciat: “Carta de donació, laudació e concessió que·l Rey en P. féu a·n G. de Terragona d'aquella terça part que ha en lo castell e vila de Vals e altres lochs del Camp de Terragona”; ACA, RP, BG, núm. 512, f. 23r.

¹²⁴ Ap. doc. núm. 34. En aquests cas tenim el següent enunciat: “Carta de supplicació que lo Capítol de Terragona féu al Rey en P. que no fés donació a·n G. de Terragona de la vila de Vals e de Riudolms e d'altres lochs del Camp de Terragona”; ACA, RP, BG, núm. 512, f. 26v. F. Vertamon deduïa, equivocadament, que gràcies a la intervenció del papat, aital concessió reial quedà sense efecte, “con que no logró Guillen aquella merced”; cf. F. VERTAMON, *Fundamentos...*, pàg. 79-80.

¹²⁵ Ap. doc. núm. 35. També consta còpia amb el següent enunciat: “Carta que·l Rey en P. féu a·n G. de Terragona en la qual li mana que feés homanatge e sacrament de feeltat a la Esgleya de Terragona”; ACA, RP, BG, núm. 512, f. 26r.

¹²⁶ Ap. doc. núm. 40. En un capítol posterior veurem quin fou el repartiment de rendes entre aquests dos senyors.

¹²⁷ El comte Sanç d'Aragó fou regent de la corona entre 1214 i 1218, mentre Jaume I fou menor d'edat.

coses que Guillem de Tarragona tenia en lo Camp, y que dit Guillem ab tota sa família ne fou expellit per temps de 3 ho 4 mesos, y que après mogué guerra a l'Iglésia de Tarragona y après cobrà lo que tenia en lo Camp"¹²⁸. Sembla, doncs, que la mitra intentà aprofitar-se de la conjuntura de feblesa de la monarquia –en el període posterior al desastre de Muret i durant la minoria d'edat de Jaume I– per treure els Bordet de les possessions tarragonines i per això fins i tot aconseguí que el regent actués contra Guillem; tanmateix, aquest no es quedà de braços plegats i lluità aferrissadament per aconseguir mantenir allò que li volien prendre o per recuperar-ho, si és que ja li ho havien pres.

El conflicte amb l'arquebisbe Ramon de Rocabertí (1199-1215) girà de primer al voltant de determinades percepcions judicials que havien de fer els batlles de la vila (més concretament, sobre les “fermes de dret dels hòmens que tenen qüestions”), cosa que generà cert incident entre Guillem de Tarragona i el batlle que representava els senyors eclesiàstics¹²⁹. El conflicte s'acabà escalfant encara més arran de certa imposició exigida pel mateix prelat a tots els vassalls del senyoriu tarragoní; en el cas de Riudoms, Guillem de Tarragona volgué apropiar-se'n de tal imposició i impedí que el collidor arquebisbal pogués recollir la quantitat de diners que havia estat adjudicada a la vila. Aleshores, l'arquebisbe ordenà als seus homes que anessin a destruir Riudoms, on almenys aconseguiren ferir alguns vilatans¹³⁰. Finalment, Guillem de Tarragona se sotmeté i tot seguit “se posà en mans del senyor archebisbe ab 30 hòmens dels millors de dita vila, dels quals ell, Guillem, ne fonc hu”; l'arquebisbe cobrà dels vilatans tota la quantitat que havia exigít, malgrat la suma que ja havia estat lliurada a Guillem de Tarragona. Tot això segons el testimoni recollit molt més tard, a la dècada de 1240¹³¹.

Després d'aquest període turbulent, la situació degué millorar, almenys momentàniament, fins al punt que trobem Guillem III actuant amb tota normalitat pel que fa a la possessió de Riudoms. Així, el 1218 realitzà la venda, juntament amb la seva muller, d'una vinya al terme de la vila¹³² i pocs mesos després confirmà les donacions fetes pels Palomar als canonges de Santa Eulàlia del Camp, a canvi d'una compensació monetària¹³³. El mateix any també es registra a les corts de Tarragona amb altres nobles¹³⁴.

Malgrat tot, pocs anys després, Guillem III de Tarragona continuava sent el centre d'algunes disputes entre el monarca i la mitra per causa de la donació que li havia

¹²⁸ Ap. doc. núm. 56.

¹²⁹ Ens hi tornarem a referir més endavant, en el capítol dedicat al funcionament de la justícia senyorial.

¹³⁰ Ap. doc. núm. 53.

¹³¹ Tanmateix, aquesta part del procés es remunta al 1221, ja en temps de l'arquebisbe Espàreg de la Barca.

¹³² Ap. doc. núm. 43.

¹³³ Ap. doc. núm. 44.

¹³⁴ Cf. J. MIRET, *Itinerari del rei Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, 1918, pàg. 27 (1-7-1218). En aquesta assemblea, segons Blanch, el rei posà sota la seva empara l'arquebisbe i la seva Església; cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 136.

fet Pere el Catòlic¹³⁵. Guillem buscà de seguida el favor del nou monarca i, en el conflicte sostingut per Jaume I amb l'alta noblesa a la dècada de 1220, donà suport al sobirà. Així el trobem acompanyant el rei al setge de Balaguer del 1228 contra els Cabrera. Trobant-se al mateix setge, el monarca confirmà a Saurina, muller de Guillem de Tarragona, la donació que el seu marit li havia fet dels molins i cases que tenia a la ciutat; així mateix, li refermà la protecció que pels esmentats molins li havia concedit el rei Pere¹³⁶. L'any següent, el rei Jaume confirmà la donació de Pere el Catòlic dels llocs de Riudoms i Castellnou (ara ja en substitució del nom de Buac), tot reconeixent que tan sols hi tenia el “ius feudi”, o sigui, l'homenatge i potestat, segons el que estava expressat en aquella carta¹³⁷.

Les desavinences amb l'Església tarragonina van continuar durant la prelatura d'Espàreg de la Barca (1215-1233). Segons l'Índex Vell: “en lo temps de la guerra que era entre lo senyor rey y lo noble Guillem de Montcada¹³⁸, lo archebisbe Sparago convingué al senyor rey perquè a son pare donà Riudoms y Valls”. I encara, “vista la contradicció que l'arquebisbe Aspàreg de la Barca féu a la donació (que) li havia feta lo senyor rey de la vila de la Riudoms y altres coses”, Guillem III passà a l'acció: “desafià a dit senyor archebisbe y mugué guerra contra [ell]” i fins i tot “féu dany a alguns de Tarragona”¹³⁹. A pesar de tot, Guillem de Tarragona va poder retenir el domini sobre Riudoms, que mantingué fins a la seva mort, el 1230, quan dictà testament. De fet, les relacions ja no devien ser tan dolentes el 1225, moment en què el mateix arquebisbe Espàreg s'avingué, juntament amb el paborde i capítol, i també amb l'aval del rei, a concedir permís a l'esmentat cavaller per poder tenir mercat a la vila de Riudoms “durador per a tostemps”¹⁴⁰. En definitiva, sembla que els conflictes entre Guillem de Tarragona i la mitra van tenir constants anades i vingudes, ja que es van alternant amb anys de més bones relacions.

¹³⁵ Ap. doc. núm. 45.

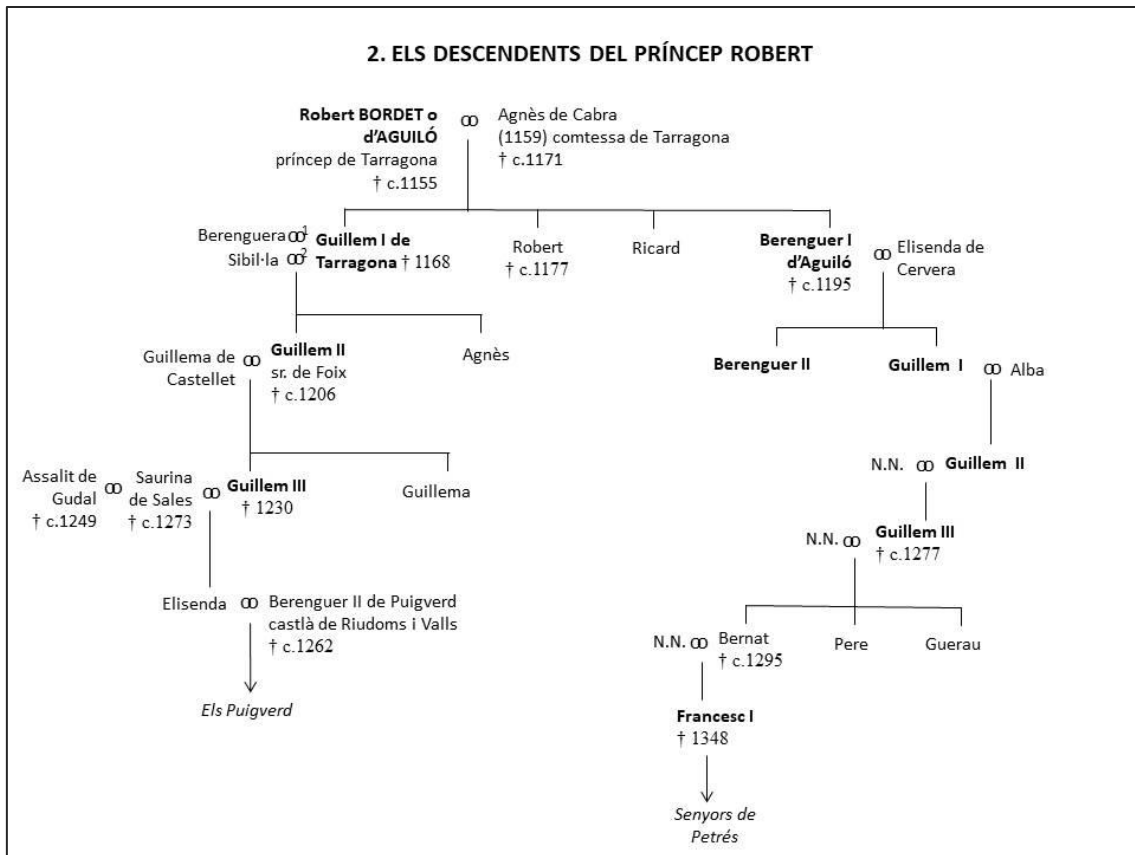
¹³⁶ La confirmació reial es va fer l'11 d'octubre del 1228; cf. J. MIRET, *Itinerari del rei Jaume I...*, pàg. 72. Més avall tornarem a fer-hi referència.

¹³⁷ Ap. doc. núm. 47.

¹³⁸ Hom sembla referir-se a la revolta nobiliària del 1223, en què l'episodi més destacat va ser el setge, per part de les forces reialistes, del castell de Montcada.

¹³⁹ Ap. doc. núm. 56.

¹⁴⁰ Ap. doc. núm. 46.

Successions patrimonials reeixides

Com s'ha vist, durant tot aquest temps, Guillem III de Tarragona devia ser el primer interessat a deixar enrere l'estigma que pesava damunt la seva nissaga, de manera que lluità per refermar el seu estatus, tot eixamplant i diversificant el seu patrimoni en feus i possessions, ja fos a partir dels favors aconseguits de la monarquia, ja fos també via herència, en aquest cas gràcies a les aliances matrimonials constituïdes amb altres famílies de cavallers.

La bona elecció que havia fet el seu pare, Guillem II, d'aliar-se amb els Castellet ve donada pel testament que va fer Guillem de Granada (o de Castellet), oncle de Guillema; aquest testà el 26 de juny del 1198¹⁴¹, i a banda de fer importants deixes a algunes institucions religioses, disposà el repartiment d'una sèrie de castells i altres béns a favor dels seus nebots (menys al primogènit Bertran); així, a Berenguer li adjudicà el castell de la Granada i el de Ferran; a Saurina un altre castell i a Guillema una quantitat de diners. Així mateix, al marit d'aquesta li donà el castell de Foix i uns drets sobre el de Sant Martí; però Guillem de Granada –que sabia que, a banda del primogènit, l'únic fill mascle dels Castellet era eclesiàstic– imposà en el testament una clàusula en la qual manifestà que, si Berenguer moria sense descendència, el seu patrimoni passés a Guillem de Tarragona. Aquest llegat condicionat es materialitzarà aviat, amb la mort de

¹⁴¹ Cf. J. PONS, *Cartulari de Poblet*, doc. núm. 264, pàg. 159-161.

Berenguer de Castellet, com a canonge, que recollí ja el nebot, Guillem de Tarragona¹⁴². Així doncs, la manca d'altres barons Castellet propicià que Guillem III es fes amb aquesta important herència, cosa que el col·locava en millor situació per poder reclamar amb més força els drets de la seva família davant la monarquia.

El 1206 fou un any doblement satisfactori per a Guillem III, perquè, a banda de la donació que li va fer el rei Pere de Valls i Riudoms, com ja ha estat comentat a bastament més amunt, també aconseguí altres possessions. La seva àvia materna, Guillema de Castellet, juntament amb la seva tia Saurina i la seva mare Guillema, decidiren donar-li els drets que tenien sobre el lloc de la Pineda¹⁴³. Molt possiblement seria l'herència que li corresponia per part dels Castellet. La vinculació d'aquest personatge amb Pere el Catòlic és molt estreta, atès que entre el 1206 i el 1212 figura com a testimoni en molts documents reials. Possiblement aquest lligam va fer que Guillem III s'atrevisís a demanar possessions a la ciutat de Tarragona, tal com ja hem referit més amunt. Així, el 1207 el sobirà li atorgà en feu i perpètuament un casal de molins al port de Tarragona, a canvi que aquest es mantingués com a vassall seu¹⁴⁴ i que transmetés a la seva esposa Saurina quan s'hi casà el 1208¹⁴⁵. Uns anys més tard, el rei dictà una ordre protegint els molins i també als qui havien d'acudir-hi a moldre-hi¹⁴⁶.

Encara que no aparegui reflectit en cap instrument notarial, l'oncle de Guillem III, el canonge Berenguer de Castellet, morí el 1207¹⁴⁷ i això va fer que la seva herència també li fos traspasada —el castell de la Granada i de Ferran—, com fixava la clàusula del testament del seu oncle polític, Guillem de Granada. A finals del 1207 ja havia fet una 'loació' o confirmació a Guillem Garidell, el seu nebot, “de certes penyores /o/ terres que tenia com a hereu de son pare y de son oncle, en la Crivillera y Pineda, és a saber, de les muralles de Tarragona a Salou”¹⁴⁸. Això va fer que, quan Guillem III decidí amullerar-se el 1208 amb Saurina de Sales, filla d'Arnau, el dot o esponsalici que li havia de transmetre, un desè de la seva fortuna, passà a ser quantificat en una quantitat força notable: 40.000 sous¹⁴⁹. Finalment, hem de tornar a posar en valor el testament de 1230 a la llum del que hem vist fins ara.

¹⁴² Cf. J. MAS, *Notes històriques...*, vol. 12, Barcelona, 1915, doc. núm. 2.401, pàg. 146. Com veurem, aquesta esplèndida herència surt a relluir més endavant, en el testament dels Tarragona del 1230.

¹⁴³ Ap. doc. núm. 36.

¹⁴⁴ Ap. doc. núm. 37.

¹⁴⁵ Ap. doc. núm. 38.

¹⁴⁶ El document és de l'1 de juliol del 1211; cf. M. ALVIRA, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria histórica*, t. III, Zaragoza, 2010, doc. núm. 1.183, pàg. 1245.

¹⁴⁷ Cf. J. MAS, *Notes històriques...*, vol. 12, doc. núm. 2.401, pàg. 146.

¹⁴⁸ L'acte es va fer el 21 de novembre del 1207; AHAT, Índex Vell (Vilagrassa), doc. núm. 9, f. 434v; i l'Índex General (la Pineda), armari 5, calaix 6, lligall 10, doc. núm. 6, f. 182v.

¹⁴⁹ Si més no, aquesta és la quantitat que apareix reflectida en el testament de Guillem III que comentarem tot seguit.

El testament de Guillem III de Tarragona

Quan finalment Guillem III semblava haver-se congraciat amb l'Església, degué emmalaltir de gravetat i l'únic que va poder fer fou testar. Els Tarragona-Sales tenien només una filla, que es deia Elisenda, que en el moment de redactar les últimes voluntats ja estava emmaridada amb un cavaller de la família dels Puigverd.

El testament en qüestió data del 5 d'agost de 1230¹⁵⁰. Guillem va elegir de ser enterrat a la seu de Tarragona i amb els rèdits de la Pineda disposà la celebració de misses perpètuas en sufragi d'ell i dels seus. Va fer llegats a diverses parròquies, entre aquestes, a l'església de Sant Jaume de Riudoms. També confirmà a l'arquebisbe la donació que li havia feta del castell de Santa Fe per a una causa piadosa i cedí la castlania del castell de Ferran, al Penedès, a Guillem de Tarragona, cosí o oncle del testador, de manera que, un cop aquest Guillem morís, el castell en qüestió havia de passar al monestir de Santes Creus.

Així mateix, confirmà a la seva filla Elisenda els 1.500 auris que li donà en dot quan es maridà amb Berenguer II de Puigverd i la feia hereva de la part proporcional de Valls i dels seus termes (Espinavessa, Picamoixons i Pont de Goi), així com dels castells de Riudoms, de la Granada i de Foix¹⁵¹. Tot preveient la possibilitat que la seva filla Elisenda traspassés sense fills, va fer una redistribució del patrimoni entre altres parents; tanmateix, com que Elisenda de Tarragona va tenir fills, el nou repartiment no va poder fer-se efectiu. A la seva muller Saurina li concedí el dot "propter nupcias" que li havia fet de 40.000 sous de moneda doblença, de les quals responia el castell de Riudoms, el de la Granada, el de Foix i el de la Pineda, entre altres llocs, de manera que la feia usufructuària de les rendes dels esmentats castells.

Mort Guillem III, la seva vídua es tornà a casar amb un cavaller aragonès, Assalit de Gudal, i per raons desconegudes decidí allunyar-se de la seva filla. Saurina dictà les seves últimes voluntats el 1243, on tan sols deixà una minsa part dels béns a la seva filla Elisenda, que concretà en el castell i la vila de Granada, i donà 1.500 sous al monestir de Poblet per fundar-hi una capella¹⁵². Cal dir que en el testament del seu difunt marit hi havia un dot molt elevat a pagar a la seva muller de 20.000 sous, dels 40.000 deguts. Saurina disposava dels drets sobre els castells i viles de Riudoms, la Pineda i Foix, amb els quals en va fer permuta el 1235 amb el rei Jaume I, i aquest, a

¹⁵⁰ Ap. doc. núm. 48; comentat a E. FORT, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic, Vila-seca*, 1979, pàg. 151.

¹⁵¹ Un xic més tard, el 30 d'octubre, Guillem III aprovà unes compres al senyoriu de Foix que li va fer el primer abat del monestir de Santes Creus, sant Bernat Calbó (concretament pel que fa a diverses quadres del terme d'aquell castell: Albareda, Daques, Dosrius i Mussara) i manifestà que el monestir les podia prendre en lliure i franc alou, sense cap mena de servitud; cf. E. FORT, *Sant Bernat Calbó...*, pàg. 152.

¹⁵² Ap. doc. núm. 52.

canvi, li donà de per vida el castell i la vila d'Albalat (València), a la ribera del Cinca, més un suplement de mil escuts: tot això per raó del seu esponsalici¹⁵³.

Com apareix indicat després¹⁵⁴, “lo rey tingué lo castell de Riudoms per espay de 9 anys” (si aquesta informació és fiable, seria, doncs, fins al 1244) i encara caldria afegir-hi dos anys més que va estar traspasat a altres individus; hom esmenta, concretament, F. Alemany que el tingué “per lo mateix rey” per un any (probablement, es tractaria de Ferrer Alamany, sots-veguer de Barcelona¹⁵⁵) i un jueu, de nom Salomé, per un altre any; en un cas, devia ser en paga de serveis prestats i, en l'altre, a compte d'algun crèdit que hagués contractat el rei amb ell. Així doncs, Riudoms hauria estat recuperat pel monarca si fa no fa fins al 1246, si és que hem de comptar al peu de la lletra els períodes assenyalats més amunt; finalment, el rei de nou traspasà el castell i vila de Riudoms a la filla de Guillem de Tarragona, Elisenda, casada amb Berenguer II de Puigverd, d'aquí l'aparició en escena d'aquesta altra família de cavallers com a nous castlans de Riudoms, dels quals ens n'ocupem al capítol següent.

Saurina de Sales també traspasà al rei Jaume el casal de molins del port de Tarragona que el seu primer marit li havia llegat el 1208 com a dot. Ignorem, però, quan es va fer aquest traspàs; l'únic que sabem és que el 1260 el monarca els cedí, mitjançant una permuta, al monestir de Vallbona de les Monges¹⁵⁶. El seu nou marit, Assalit de Gudal, seguí gairebé sempre la cort itinerant reial, i apareix com a testimoni firmant moltíssims documents fins al 1249, que degué ser l'any de la seva defunció¹⁵⁷; en canvi, sembla que la seva esposa Saurina envellí molt, perquè la trobem encara esmentada en relació amb l'any 1273¹⁵⁸.

Els Puigverd, darrers castlans de Riudoms

Com ja s'ha vist, Riudoms va quedar adjudicat a Guillem III de Tarragona, almenys d'ençà del 1206, i d'ell passà a una nova família de cavallers procedents, almenys pel que fa a la soca principal, de la plana urgelitana. Els Puigverd formaven part de la noblesa mitjana i venien d'una progènie, ja molt activa al segle XII, que arribà a acumular un extens patrimoni. Berenguer I de Puigverd fou senyor del castell que donà nom al llinatge, així com també d'Oliola, Ponts, Agramunt, Barberà... i encara d'altres llocs situats més al sud: Prenafeta, Miramar i Figuerola. A aquestes possessions s'hi afegiren les que adquiriren al Camp de Tarragona a través del casament del fill Berenguer amb Elisenda de Tarragona. Berenguer II, i després el seu fill homònim

¹⁵³ Ap. doc. núm. 50.

¹⁵⁴ Ap. doc. núm. 56.

¹⁵⁵ Entre altres llocs, surt registrat a J. MIRET, *Itinerari del rei Jaume I...*, pàg. 123.

¹⁵⁶ Cf. F. SOLSONA, “Pergamins de Vallbona de les Monges a l'A.H.N. de Madrid”, dins *Ir Col·loqui d'Història del monaquisme català (Santes Creus, 1966)*, Santes Creus, 1967, pàg. 325. Això no obstant, com veurem després, aquests molins van ser de nou adquirits més tard per Berenguer III de Puigverd, el net dels primers posseïdors.

¹⁵⁷ Cf. J. MIRET, *Itinerari del rei Jaume I...*, pàg. 201 (3.XII.1249).

¹⁵⁸ Ap. doc. núm. 64bis.

Berenguer III, van posseir la castlania de Riudoms fins a finals del segle XIII. Un germà d'aquest últim, Galceran de Puigverd, es va quedar amb la castlania de Valls, que conservà fins a principis del segle XIV.

Berenguer II de Puigverd: noves disputes per la castlania de Riudoms

Quan Guillem III de Tarragona va fer el seu testament el 1230, ja consta que la seva filla estava casada amb Berenguer II de Puigverd. Berenguer I dictà testament el 1243 a Vimbodí, cosa que fa preveure que el seu decés no tardà a produir-se¹⁵⁹. A banda de les deixes, com la que va fer al monestir de Poblet per a la construcció del dormitori dels conversos, la principal disposició va ser nomenar hereu el seu fill homònim¹⁶⁰. Això ens proporciona un indici respecte de quan Elisenda de Tarragona pogué recuperar algunes de les propietats que la seva mare li havia escamotejat de l'herència paterna, entre elles, el senyoriu de Riudoms.

Ja hem indicat que el monarca prengué possessió del feu a partir del 1235 i que aquesta situació es perllongà durant uns quants anys, fins potser el 1246, segons hem apuntat més amunt, o abans i tot. El fet és que el rei tornà a traspasar el feu a Elisenda i el seu marit Berenguer de Puigverd, però sense el consentiment de l'arquebisbe. Aleshores, aquest –Pere d'Albalat– i l'Església de Tarragona es posaren de nou en acció per posar en qüestió el susdit traspàs¹⁶¹. Per tant, Berenguer II de Puigverd i la seva muller Elisenda van haver de pledejar pel senyoriu de Riudoms amb l'arquebisbe per diverses qüestions d'indole judicial i dels batlles que exercien a la vila, com es fa palès a finals del 1243¹⁶²; això ens porta a considerar que, just mort el seu pare el mateix any, Berenguer II de Puigverd, amb el patrimoni heretat, adquirí a Jaume I la castlania de Riudoms (per tant, el sobirà n'havia estat senyor un període un xic més reduït del que hem apuntat abans). A banda de les propietats del seu marit, Elisenda de Tarragona seguia gaudint de moltes de les possessions que el seu pare li havia deixat, entre elles aquelles relacionades amb Valls. Efectivament, Berenguer de Puigverd també esdevingué castlà d'aquesta vila pel seu casament amb Elisenda de Tarragona¹⁶³.

A partir de llavors, s'encetà un nou període de disputes pel senyoriu de Riudoms. Berenguer II de Puigverd fou amonestat per l'arquebisbe de Tarragona al palau episcopal, ja que no volgué reconèixer el batlle eclesiàstic i això ocasiona que a finals del 1246 el prelat Pere d'Albalat anés personalment a Riudoms i davant de molta gent amonestés també Elisenda de Tarragona, la qual excusà l'absència del seu marit.

¹⁵⁹ El testament és dictat el 12 de setembre del 1243; cf. J. MIRET, *Itinerari del rei Jaume I...*, pàg. 163-164.

¹⁶⁰ Cf. J. FELIP, "Notes per a la història de l'arquitectura en temps del rei Jaume I (1252-1276)", *Aplec de Treballs*, 32 (2014), pàg. 46.

¹⁶¹ Al document de referència es diu que es tornà a vendre, considerant que la primera venda seria la que va fer el rei Pere a Guillem de Tarragona. És talment el que declarà un testimoni en el corresponent procés judicial [Ap. doc. núm. 56].

¹⁶² Ap. doc. núm. 53.

¹⁶³ El 1254, a propòsit de l'elecció del saig –oficial subaltern de justícia–, es fa menció al seu batlle juntament amb els dels altres senyors d'aquella vila; cf. J. MORELLÓ, F. MURILLO, J. PAPELL, *Valls i la seva història*, III, pàg. 65, nota 86.

Amb aquest acte, s'obrí una enquesta de testimonis, els quals manifestaren que Riudoms havia tingut sempre dos batlles, l'eclesiàstic i el dels castlans¹⁶⁴. A més, tornen a sortir a relluir els antics anatemes papals que pesaven contra la família Tarragona, de la qual Elisenda n'era una descendent en tota regla. El 1246 es dictà una sentència per part d'un jutge nomenat per l'arquebisbe, sentència en la qual es donà la raó als Palomar, que també asseguraren que els seus avantpassats tenien el senyoriu en feu de l'Església¹⁶⁵.

Però, com que Berenguer II es mostrà intransigent, prosseguí el procés judicial uns anys més, durant els quals el matrimoni “de Puigverd” acabà sent excomunicat, i fins que no claudicaren i prestaren jurament de fidelitat a l'arquebisbe, no se'ls retirà la sanció. Així, el 5 d'octubre del 1247, Berenguer II de Puigverd i la seva muller prometeren a l'arquebisbe, jurant-ho en mans de l'oficial de Tarragona, que no interferirien més en l'administració de la justícia eclesiàstica¹⁶⁶ ni tampoc en la percepció dels delmes de Riudoms –i, segons també s'indica aquí, d'Olivella– dels quals se n'havien apropiat injustament, raó per la qual n'havien estat excomunicats, tant el castlà com el seu batlle. Aquesta promesa d'obediència va fer que en quedessin absolts¹⁶⁷. D'aquesta manera, es posava fi al darrer capítol de les disputes pel senyoriu de Riudoms.

Igual com ho havia estat amb el seu pare, la vinculació de Berenguer II de Puigverd amb el rei Jaume I fou molt estreta i així no és estrany que aparegui com a testimoni en molts documents reials. Així mateix, la família seguí mantenint una excel·lent relació amb els monestirs cistercencs, atès que, el 1246, l'abat de Santes Creus, fra Arnau, ja va fer cessió a Berenguer de Puigverd i Elisenda del dret que tenia un monjo del susdit monestir “en son castell y vila de Riudoms”; aquesta donació li va fer per “les moltes mercès que d'ell y de son gendre han rebudes y aguarden rebre”¹⁶⁸. El matrimoni Puigverd-Tarragona va tenir cinc fills (dos infants i tres infantes), com es pot veure a l'arbre familiar d'acompanyament¹⁶⁹:

¹⁶⁴ Ap. doc. núm. 53.

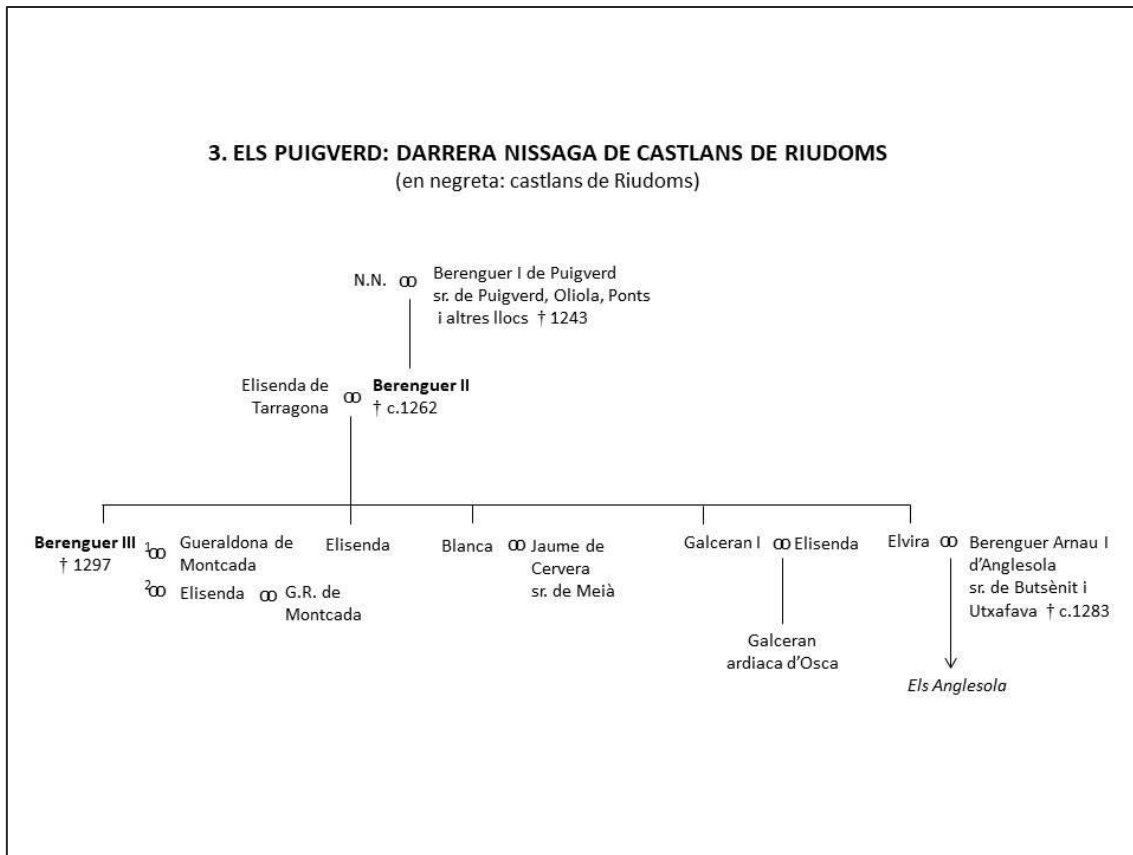
¹⁶⁵ Ap. doc. núm. 54.

¹⁶⁶ Si més no, pel que fa al dret d'apel·lació que l'arquebisbe es reservava només per a ell: “per çò que sens conexença de causa, havien despullada a la Iglésia de Tarragona de la possessió en què estava lo senyor archebisbe que los habitants de Riudoms y son territori apellassen a dit senyor archebisbe” [Ap. doc. núm. 57bis].

¹⁶⁷ Així mateix, determinades al·lusions posteriors relatives a l'ocupació d'algunes terres per impagament de rendes (concretament, del bovatge) devien referir-se, malgrat aparèixer anotades el 1276 [Ap. doc. núm. 62], a Berenguer II de Puigverd i no pas al seu fill homònim.

¹⁶⁸ Ap. doc. núm. 55.

¹⁶⁹ Cf. V. COSTAFREDA, “Els canvis senyorials a Bellver de Sió i Mont-roig durant els segles XIII i XIV: dels Alemany als Mur i als Queralt”, *Urtx*, 13 (2000), pàg. 28. En un document del 1256 Berenguer II és esmentat com Berenguer de Puigverd “major” per diferenciar-lo del seu fill anomenat igual; ACA, C, Pergamins de Jaume I, núm. 1464 (22.XI.1256).

Berenguer III de Puigverd i la darrera etapa de la castlania

El 1262, Berenguer II ja era mort, atès que la seva filla Elisenda –que portava el mateix nom de la mare– va fer carta de pagament al seu germà, Berenguer III de Puigverd, del llegat testamentari¹⁷⁰. Aquest altre Berenguer es casà en primeres núpcies amb Gueraldona de Montcada i heretà el 1270 la major part del patrimoni dels seus pares, entre aquests, els senyorijs de Puigverd, Oliola, Ponts, Agramunt, Barberà, Prenafeta, Miramar, Figuerola... i Riudoms; per la seva banda, el seu germà Galceran heretà el domini sobre la castlania de Valls i d'altres llocs (Cabananova, Talladell, Benviure, etc.)¹⁷¹. Galceran es despreguè, el 1273, d'alguns drets i rendes que tenia sobre el castell de Valls i altres immobles o dependències properes¹⁷², però no pas de la castlania, que mantingué fins al 1309¹⁷³. Una germana, Blanca de Puigverd, s'aparellà

¹⁷⁰ ACA, C, Pergamins de Jaume I, núm. 1685 (6.II.1262).

¹⁷¹ ACA, C, Pergamins de Jaume I, núm. 2033 (9.VI.1270). El 1277 Galceran i la seva esposa Elisenda vengueren el castell de Biure; cf. J. MIRET, *Les cases de templers y hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics*, Barcelona, 1910, pàg. 202.

¹⁷² Segons el següent regest: “Venta hecha por Galceran de Puigbert, con consentimiento del Rey Don Jayme segundo de Aragón y este Señor Ilustrísimo [referit a l'arquebisbe], de todo el derecho que tenía y rédditos sobre el castillo de la villa de Valls y de las casas y bodega cerca del castillo de ella, en 1273”; AHAT, Índice General (Valls), armari 7, calaix 2, lligall 3, doc. núm. 3, f. 228r. Com es veu, no se n'indica el comprador. De tota manera, podria ser que aquesta operació de venda no hagués tirat endavant.

¹⁷³ Cf. J. MORELLÓ, F. MURILLO, J. PAPELL, *Valls i la seva història*, III, pàg. 94. Efectivament, el 24 d'abril d'aquell any fou venuda pel veguer reial de Tarragona, mitjançant subhasta pública, la castlania o feu de Valls al cavaller Guillem de Montpaó, i era la castlania “que tenia don Galceran de Puigvert, com a

amb Jaume de Cervera, senyor de Meià, els quals van tenir una filla, Guillemona –que, en quedar òrfena, li va fer de tutor Berenguer III¹⁷⁴– i l'altra germana Elvira s'emmaridà amb Berenguer Arnau d'Anglesola, senyor de Butsenit i Utxafava.

Com els seus avantpassats, Berenguer III fou un cavaller que acompanyà el rei i lluità a favor seu, cosa que a vegades portà a enemistar-se amb altres nobles. Així tenim un requeriment del 1266 en què el propi monarca ordenà al batlle de Montblanc i als homes de la Conca de Barberà que impedissin que es fes mal a la vila de Riudoms per part d'alguns nobles enemics seus¹⁷⁵. El 1273 comprà al monestir de Vallbona de les Monges el casal de molins del port de Tarragona, que havien estat de la seva àvia Saurina¹⁷⁶. Aquest mateix any el localitzem a les corts de Lleida, acompanyant al rei.

Berenguer III de Puigverd col·laborà en la reducció de la revolta dels sarraïns valencians que esclatà el 1276, i que finalitzà amb èxit el nou rei, Pere el Gran. La coronació d'aquest rei a Saragossa gairebé no va rebre cap homenatge de la noblesa del Principat; i entre els pocs que hi foren presents hi havia, però, Berenguer de Puigverd, que després li reté homenatge pel castell de Riudoms al palau episcopal de València, d'acord amb el formulari que reproduïm tot seguit¹⁷⁷:

“Yo aital fas homenatge de mans e de bocha a vós senyor meu en Pere per la gràcia de Déu Rey d'Aragó e comte de Barcelona, per aital feu que tenc per vós. E, en fe d'aquest homenatge, d'aquesta hora a avant, promet ésser feel vassal de vostre cors e de vostra vida e de vostres membres e de vostra honor. E no seré en fet ni en dit ni en conseil qui sia a dan de vostre cors ni de les vostres coses. E, si sabia tractament negú que fos contra vostre cors ni contra vostres béns, aquí eleix vos o faria assaber per mi eleix o per mon missatge o per ma carta. E ajudar-vos he a mantèner e a defendre aquella horno que vuy avets e aydar vos n'he més a guacinyar, si Deus m'ajut, e aquests sants IIII Evangelis”.

Com és sabut, Pere el Gran va haver de fer front a diferents revoltes nobiliàries. Un dels nobles rebels, Guillem Ramon de Josa, capturà el 1282 uns homes de Berga quan anaven al mercat de Puigcerdà i el rei demanà al seu germà Jaume, monarca de Mallorca, que fes justícia, atès que Puigcerdà aleshores estava sota el domini del regne

succehint a Guillem de Tarragona, y fou adjudicat a dona Elisendis, sa muller, per son dot (i) escriu, la qual instituhí hereu seu a fra Guillem (de) Claramunt, del orde del Hospital de St. Joan; a instància de dit orde feu venut dit feu per 28 (m) s.”; AHAT, Índex Vell (Valls), f. 232v.

¹⁷⁴ Cf. S.M. CINGOLANI, *Diplomatari de Pere el Gran. I. Cartes i Pergamins (1258-1285)*, Barcelona, 2011, doc. núm. 283, pàg. 503 (10.VI.1282).

¹⁷⁵ “Raimundus et Guillelmus de Cardona, Periconus et Berengueronus de Queralto diffidarunt nobilem virum Berengueronum de Podioviridi et propter hoc comminatur malum facere ville ac hominibus de Rivoulmorum” [Ap. doc. núm. 61]. No és la primera vegada que la documentació es fa eco d'un enfrontament entre cavallers, ja que a l'època del seu pare es fa al·lusió a un altre desafiament per part d'alguns altres nobles que hagués pogut desembocar en un atac contra la vila [Ap. doc. núm.53].

¹⁷⁶ Cf. F. SOLSONA, “Pergamins de Vallbona...”, pàg. 325-326. Aquests molins van ser objecte de disputa, fins que el 1276 es firmà un conveni entre Jaume I i Berenguer III de Puigverd tocant als 2.500 morabatins que el monarca al·legà tenir-hi en títol de crèdit.

¹⁷⁷ Berenguer II de Puigverd va fer l'homenatge al nou rei el 21 d'octubre del 1276; cf. F. SOLDEVILA, *Pere el Gran. Segona Part: el regnat fins a l'any 1282*, Barcelona, 1995, pàg. 13 i 21, pàg. 62 pel que fa a la fórmula prototip d'homenatge, pàg. 61.

mallorquí¹⁷⁸. Josa fou castigat a abonar les rendes que tenia de diversos castells i a canviar les condicions d'aquests territoris que tenia en feu reial. Berenguer III fou designat com a procurador seu i de l'infant Alfons, per fer aquestes gestions¹⁷⁹; uns anys més tard, continuava demostrant la seva fidelitat al rei en la lluita contra els francesos¹⁸⁰.

L'excel·lent relació que mantenien els Puigverd amb el monestir de Poblet es veié refermada el 1271 mitjançant la donació excepcional que els va fer Berenguer III dels castells i llocs de Prenafeta, Miramar i Figuerola del Camp¹⁸¹, donació confirmada al seu testament, el 1297, i ratificada l'any següent, quan ja era mort, pel pontífex Bonifaci VIII¹⁸². Aleshores ja no posseïa la castlania de Riudoms. Malgrat casar-se en dues ocasions, amb Gueraldona de Montcada i Elisenda, no li va sobreviure cap fill; per això llegà al monestir de Poblet el castell de Puigverd per a l'obra del dormitori i del claustre¹⁸³ i la resta quedava per a l'hereu de la seva germana Elvira, però degué morir tan endeutat que el 1297 el seu nebot, Ramon I d'Anglesola-Utxafava, renuncià a l'herència¹⁸⁴. Berenguer III de Puigverd va ser enterrat al mateix lloc on expirà –Poblet– i la seva figura de cavaller jacent –convenientment restaurada– encara es pot contemplar damunt la seva tomba, situada a la galilea del monestir. Els marmessors de Berenguer III de Puigverd tingueren temps per anar liquidant assumptes pendents, en què també hi trobem implicats antics vassalls del seu senyoriu riudomenc¹⁸⁵.

Arribats a aquest punt, convé fer una mínima recapitulació del que hem estat exposant fins aquí.

Com hem vist, al llarg del segle XIII, la castlania de Riudoms va passar diverses vicissituds a propòsit de com s'havien de regir els feudataris. D'acord amb el conveni subscrit el 1209, els castllans originals, els Palomar, van haver d'acceptar compartir els drets de la castlania amb Guillem de Tarragona, un besnét del príncep Robert d'Aguiló, aparentment en igualtat de condicions. Aquesta situació va ser propiciada per la monarquia: els Tarragona, volent recuperar els drets que havien perdut arran del seu

¹⁷⁸ Cf. S.M. CINGOLANI, *Diplomatari de Pere el Gran*, vol. 2, Barcelona, 2015, doc. núm. 390, pàg. 426 (21.II.1282).

¹⁷⁹ *Ibidem*, vol. 1, pàg. 512-542.

¹⁸⁰ També tenim notícia d'una cavalcada de Berenguer de Puigverd amb Dalmau de Rocaberti i altres, prop de Banyuls, segons documents de 1287 comentats per S.M. CINGOLANI, "Encara sobre Ponç Hug V i el rei Pere II", *Mot so razo*, 9 (2010), pàg. 39-46.

¹⁸¹ La donació és de data 26 de maig del 1271; cf. V. GUAL (ed.), *Justícia i Terra: la documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari II)*, Valls, 2003, pàg. 900.

¹⁸² La ratificació papal tingué lloc l'11 de maig del 1298; cf. S. DOMÍNGUEZ, *Documentos de Bonifacio VIII (1294-1303) referentes a España*, León, 2006, pàg. 528.

¹⁸³ Cf. A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Tarragona, 1974, pàg. 166 i 183.

¹⁸⁴ Cf. G. FELIU, "La baronia d'Utxafava (1283-1422)", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 25 (2003-2004), pàg. 267.

¹⁸⁵ Anys després trobem diversos habitants del terme de Riudoms (Domènec Miralles, Bonanat de Vilalta, Ramon Pont, Pere Caperó i Guillem Maimó) en el nomenament d'un procurador (Bernat de Barberà, fill de Berenguer) per fer reclamació als marmessors del testament de Berenguer de Puigverd, o qui fos qui tingués els seus béns, a compte de certs assumptes que el susdit Berenguer tenia pendents envers els nomenats; ACBC, *Protocolos (1306-1307)*, f. 74r (1.IV.1307).

bandejament i exili, eren recompensats, finalment, amb Valls i Riudoms, si bé a canvi d'algunes renúncies; la monarquia, com a detentora del “ius feudi” de Riudoms, passava a ocupar el lloc del príncep Robert, amb un senyor preeminent, que seguia sent la mitra; altra cosa era que els monarques fessin operacions o gestions pel seu compte, sense consultar ni demanar el consentiment dels arquebisbes i prescindint, doncs, de la seva senyoria superior, cosa que també provaren de fer els Tarragona que, al cap i a la fi, estaven més directament lligats a la monarquia que a la mitra.

Després d'un període de transició, la castllania anà a parar a una nova família de cavallers, els Puigverd, gràcies al vincle establert amb la filla de Guillem III de Tarragona. Els nous castllans, a banda de l'acord que establiren amb els Palomar per liquidar qualsevol reclamació d'aquests sobre la castllania riudomenca, continuaren tenint el feu pel rei, qui al seu torn el seguia tenint per la mitra, tal com es declara el 1290 arran de la venda efectuada per Berenguer III de Puigverd de la seva castllania: “omnia supradicta tenemus in feudum pro domino rege predicto et ea dominus rex tenet similiter in feudum pro dominio archiepiscopo et ecclesie Terrachone”¹⁸⁶. En el següent apartat veurem el procés que va seguir-se en una sèrie de traspessos de la castllania abans d'acabar revertint plenament a favor de la mitra.

L'extinció de la castllania

Aquest fet, l'extinció de la castllania de Riudoms, marca una fita important en l'evolució del senyoriu. El tema va ser objecte, ja fa anys, d'un petit treball per part de Josep Trenchs, autor que va deixar indicades les principals vicissituds del procés¹⁸⁷. Partint, bàsicament, de la mateixa documentació, és possible, però, d'afinar una mica més en la valoració del que va passar durant aquell breu lapse de temps –els fets se situen entre el 1290 i el 1293–, entrant a valorar alguns aspectes sobre els quals a penes s'ha prestat atenció, per bé que ajuden a entendre millor tota la problemàtica suscitada al voltant del domini de Riudoms, tant en el pla jurisdiccional com en l'econòmic, o sigui, del cost que tal operació comportà. Certament, el procés és complex (inclou tres traspessos successius de la possessió del castell de Riudoms) i la documentació força abundosa, malgrat que no s'ha conversat tota. Seguidament ho expliquem pas a pas.

El punt de partida és el testament de l'arquebisbe Bernat d'Olivella, que data del 29 d'octubre del 1287¹⁸⁸. En les seves darreres voluntats, aquest prelat nomenà els qui havien de ser els seus marmessors, a saber, dos canonges de Tarragona, el precentor

¹⁸⁶ Ap. doc. núm. 68 (i semblantment al doc. núm. 73). És important destacar el fet que el rei es declarés feudatari al seu torn de l'arquebisbe. En un document del 1266 [Ap. doc. núm. 61], es deia que Riudoms es tenia en feu pel rei i per l'arquebisbe, sense precisar, doncs, la jerarquització establerta.

¹⁸⁷ Cf. J. TRENCHS, “El testament de Bernat d'Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona”, *Estudis d'història medieval*, II (1970), pàg. 31-44; E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 267-268, 279-284. Sobre aquest arquebisbe, vegeu també D. CABRÉ, “Bernat d'Olivella, arquebisbe de Tarragona, i Sicília”, dins *La societat mediterrànea all'epoca del vespro. XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, vol. 2, Palermo, 1983, pàg. 289-302.

¹⁸⁸ Transcrit a J. VILLANUEVA, *Viage literario...*, XIX, doc. XVII, pàg. 263-265.

(cabiscol) Ramon d'Anglesola i el sagristà Bernat de Ribes, així com el cavaller Ramon de Ribes, germà de l'anterior. Entre altres coses, Olivella confirmava l'ordinació que havia donat l'any precedent, quan ja es trobava malalt, de cara a la institució de diverses comensalies a la catedral (2.V.1286)¹⁸⁹; en aquest altre moment, disposà sobre la fundació d'unes capellanies a Santa Tecla la Vella, capella situada al cementiri de la Seu, on encara es pot contemplar el sepulcre del difunt arquebisbe. A tal fi, ordenà als executors del testament que portessin al castell de Miravet –plaça templera– els diners amb els quals hom hauria de procedir a la compra de rendes per aplicar a la fundació d'aquelles capellanies¹⁹⁰. La resta del testament s'entreté a enumerar els diferents llegats disposats a favor d'algunes institucions religioses, parents i servents.

Els dos canonges marmessors decidiren realitzar la compra de la castlania de Riudoms de qui passà a ser-ne el seu darrer titular: Berenguer III de Puigverd¹⁹¹. No es tractava, doncs, d'una simple compra de rendes dominicals, sinó de passar a tenir una jurisdicció, amb tot el que això comportava pel que fa a la varietat de drets que duia implícit i que no sols concernia el castlà Puigverd, sinó també el mateix rei, com a detenedor del “ius feudi”. Certament, a partir de llavors, la castlania deixà d'existir com a tal, però no pas els drets en què s'havia sustentat. La fi de la castlania no suposà la desaparició –de moment– de les altres dues que hi havia al terme; i per bé que apareixen incloses en les transaccions realitzades a propòsit de la principal, no en van ser afectades sinó d'esquitllèbit, mantenint cadascuna les seves nissagues de castllans. En tot cas, es tracta d'una operació de força envergadura, i tenim la impressió que ambdós marmessors, a jutjar pel que vingué després, no havien sospesat bé en quin terreny es posaven.

Primera fase: dels Puigverd als marmessors

El 3 de febrer del 1290 amb el consentiment del rei Alfons, d'una banda, i de l'arquebisbe Roderic Tello, representat pel seu procurador Ferran Joan, el paborde i el capítol de Tarragona, d'una altra banda, es va fer la compra de la castlania, feu i castell de Riudoms, i de tots drets que Berenguer de Puigverd tenia a la vila i els seus termes (Castellnou, Blancafort), incloent-hi tots els habitants i cavallers feudataris¹⁹². El preu de compra de la castlania –més ben dit, de tot el ‘pack’ de la castlania– quedà fixat en 115.000 sous barcelonesos.

¹⁸⁹ Tocant, concretament, a quatre comensalies, per a la dotació de les quals l'arquebisbe Olivella donà al paborde i capítol 50.000 sous; cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 172.

¹⁹⁰ Ja en vida, aquest arquebisbe havia comprat 1.000 sous censals sobre el castell de Garcia “a obs de aniversaris y capellanies”; cf. S. RAMON, F.X. RICOMÀ (eds.), *Índex Vell. Índex dels documents de l'arxiu de l'Arquebisbe (1679). 1a part*, Tarragona, 1997, pàg. 59.

¹⁹¹ La majoria dels actes documentats es van fer amb el cabiscol Ramon d'Anglesola, ja que l'altre canonge marmessor acostumà a estar-hi absent. Sobre la trajectòria d'aquest canonge, que també arribà a ser cambrer de la Seu de Tarragona, vegeu E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 271 i ss. No podem passar per alt, així mateix, la connexió entre les famílies Puigverd i Anglesola, ja que Berenguer III de Puigverd tenia una germana, Elvira, vídua d'un Anglesola i un fill anomenat Ramon d'Anglesola [vegeu arbre núm. 3].

¹⁹² Ap. doc. núm. 68. El document s'acompanya igualment de la signatura de diferents dignitats i canonges de l'Església de Tarragona.

Quan es produïa una operació com la que ara ens ocupa, els senyors superiors tenien dret a percebre una tercera part del preu de compra en concepte de lluïsmes. Doncs bé, el mateix dia de la venda de la castlania (3.II.1290), el procurador de l'arquebisbe, el paborde i el capítol feien remissió al rei i a Berenguer de Puigverd del terç o lluïsmes que els competia per raó de la dita compra¹⁹³; tres dies després, el rei Alfons renunciava a aquest terç o lluïsmes bo i reconeixent que havia pogut esmerçar els diners rebuts de la dita compra en la defensa del regne; per això, i per altres consideracions, feia remissió als susdits marmessors del domini que hi tenia, sense cap més retenció de la seva part¹⁹⁴. Tot això era fruit d'un acord a tres bandes entre les diferents parts implicades, i obeïa igualment als pactes que la monarquia i l'Església de Tarragona tenien establerts de feia temps respecte dels llocs compartits¹⁹⁵. Així mateix, el rei Alfons atorgà poc després una altra garantia a favor del cabiscol, en el sentit que es comprometia a mitjançar davant de l'arquebisbe per fer aprovar la dita compravenda sense que això hagués de suposar-li cap despesa, àdhuc si aquell no s'avenia a aprovar-la¹⁹⁶.

Deu dies després de la compravenda, o sigui, el 13 de febrer del 1290, es procedí al traspàs de la possessió (“vel quasi”) del castell de Riudoms per part del procurador del rei, el canonge d'Urgell Jaume de Bianya, i després de realitzar els corresponents rituals d'expulsió d'aquest a la porta del castell, així com també a la porta de la vila, el cabiscol, amb la resta de la seva comitiva, va ser conduït fins al punt més alt del castell, on va poder cridar als quatre vents: “Riudolms per Sancta Tecla *et* per los marmessors d'en Bernat ça-Olivella, zabanrrere, archabisbe de Terragona”, això després d'haver entonat una antífona dedicada a Santa Tecla¹⁹⁷. En el mateix acte, el procurador del rei absolgué el castlà Puigverd, representat per Berenguer de Barberà, de l'homenatge i fidelitat a què era tingut envers el rei per aquest feu, així com tots els cavallers i habitants del terme de Riudoms. A partir d'aleshores, tots ells haurien d'obeir al cabiscol Ramon d'Anglesola o, per ser més precisos, als marmessors de l'arquebisbe Olivella. El mateix dia, Ramon de Josa, castlà de Castellnou, va fer homenatge a l'indicat cabiscol pel seu feu¹⁹⁸. Pocs dies després, el castlà de Blancafort, Berenguer de Barberà, va fer semblant prestació d'homenatge als nous “senyors”¹⁹⁹.

Entre les clàusules del document de compra de la castlania s'incloïa la típica renúncia al vel·leïà per part d'Elisenda, la segona muller de Berenguer de Puigverd²⁰⁰. Renunciar-hi volia dir que aquesta havia de respondre igual que el seu marit a qualsevol

¹⁹³ Ap. doc. núm. 69.

¹⁹⁴ Ap. doc. núm. 70.

¹⁹⁵ Més explícitament, pel que fa als llocs que eren de la jurisdicció comuna, ja que, com es declara al mateix document, “ecclesia vel nos [el rei] aliquid non possimus emere vel aliquo titulo acquirere quin sit comune inter nos et ecclesiam Terrachone”.

¹⁹⁶ Ap. doc. núm. 72.

¹⁹⁷ Ap. doc. núm. 73.

¹⁹⁸ Ap. doc. núm. 74.

¹⁹⁹ Ap. doc. núm. 75.

²⁰⁰ El senaconsult vel·leïà era una institució adoptada del dret romà que defensava la nul·litat de les obligacions assumides per una dona per haver donat fiança o acceptat préstecs a compte d'altri.

situació derivada del contracte que pogués perjudicar el comprador, de manera que no podia desentendre's de les obligacions concretes per mitjà d'aquella venda. El 6 de febrer, Berenguer de Puigverd va fer estendre un altre document on s'assegurava que els marmessors de la seva primera muller, Gueraldona, no podien al·legar cap dret sobre la castlania objecte ara de venda per raó del dot i esponsalici²⁰¹.

Així doncs, a partir d'un acte principal –la compra de la castlania– tenim una successió d'actes per tal d'executar l'acordat, recompondre relacions de vassallatge o solucionar qüestions col·laterals. L'afer hauria pogut finalitzar aquí, però no fou el cas, ja que faltava pagar el preu de la compra (segurament per això s'hi afegia la fórmula “vel quasi” rere el traspàs de la possessió), de la qual cosa ens informen altres documents produïts al mateix febrer de 1290.

Del preu total de la compra (115.000 sous), hom ja havia pagat 60.000 sous, com així ho reconegué el cavaller Berenguer de Barberà, com a procurador de Berenguer de Puigverd, a Ramon d'Anglesola, de manera que restaven a pagar, segons es diu, 40.000 sous (ignorem perquè no es comptabilitzen els 15.000 sous restants al total de la suma). I així com la primera quantitat, de la qual es va estendre àpoca el 23 de febrer²⁰², va ser esmerçada per Berenguer de Puigverd per realitzar pagaments a altres nobles, amb els quals devia tenir concrets certs deutes –possible raó de la venda de la castlania de Riudoms²⁰³–, l'altra quantitat havia de ser satisfeta al rei a la festa de Pasqua del mateix any. Això, en principi, sembla encaixar malament amb el reconeixement que havia fet el rei el mateix dia de la venda respecte dels diners que deia haver esmerçat ja en la defensa del reialme; però no seria tan estrany en funció de les assignacions que ja havia fet sobre la suma que tenia previst rebre d'aquella operació. Així, per exemple, ens consta que el rei havia assignat al noble Ramon Folc 10.000 sous dels sobreindicats 40.000²⁰⁴. Així mateix, el cabiscol, acompanyat ara pel seu germà, el noble Guillem d'Anglesola –el qual, encara que no es digui en aquest moment, actuava com a fermança– es constituïren en deutors pels indicats 40.000 sous pagadors al rei. Segons es pot deduir pel que succeí després, tal quantitat no va poder ser pagada en el termini prefixat. Això no impedí als dos canonges marmessors de l'arquebisbe Olivella d'actuar, mentrestant, com a nous senyors (o, si es vol, nous propietaris) de Riudoms. De finals de març del 1292 és un establiment d'una terra al terme de Riudoms per part del cabiscol Ramon d'Anglesola, també actuant, com de costum, en nom de l'altre marmessor²⁰⁵; talment és l'únic acte ordinari documentat de la seva actuació al capdavant del senyoriu riudomenc.

²⁰¹ Ap. doc. núm. 71.

²⁰² Ap. doc. núm. 77.

²⁰³ Concretament, als comtes d'Empúries i d'Urgell, i els nobles Ramon Folc i i Dalmau de Rocabertí.

²⁰⁴ Al seu torn, com reconeixia Jaume de Bianya, procurador del rei, Ramon d'Anglesola havia efectuat un pagament de 2.000 sous a un ciutadà de Tarragona (Guillem Gibot), pertanyents a l'assignació de Ramon Folc [Ap. doc. núm. 76]. Com sol passar en aquests casos, hom utilitzava tals assignacions per liquidar deutes pendents amb tercers.

²⁰⁵ Ap. doc. núm. 78.

Com dèiem, els marmessors no haurien sospesat bé el que havien fet, perquè aviat devien veure que no podien donar compliment a les seves obligacions dineràries. Com reconeixien més endavant, no pogueren pagar els 42.000 sous que devien al rei Alfons (hom devia comptar-hi ja l'interès de la demora), raó per la qual van haver de demanar el concurs del capítol en aquest afer o, més concretament, del paborde i el cambrer.

Segona fase: dels marmessors al capítol/paborde

Aquesta segona fase es desenvolupà entre l'octubre i el desembre de 1292.

A mitjans d'octubre, els canonges es reuniren en capítol i van acordar nomenar procuradors el paborde Guillem de Banyeres, el cambrer Guillem de Requesens i el sagristà Bernat de Ribes –el marmessor que fins ara havia estat sempre absent– perquè duguessin a terme diverses alienacions de rendes i béns patrimonials per tal de poder fer front al préstec de 47.000 sous, que era la quantitat que restava a pagar del preu de compra del castell de Riudoms²⁰⁶. Més concretament, aquests procuradors del capítol van rebre l'encàrrec de vendre, ja fos a títol perpetu o “ad tempus”, l'olivar de la Rabassada, que era del cambrer, així com altres drets, censos o rendes de la pabordia, per tant de temps com fos considerat suficient per pagar la dita quantitat que, com es veu, ja s'havia incrementat amb un plus de 7.000 sous respecte de la suma inicialment deguda al rei. També és ara quan per primera vegada es fa referència al subsidi que havien de satisfer els homes de Riudoms. Tot l'obtingut d'aquestes operacions aniria a compte dels préstecs que s'haurien de fer –la via més ràpida, no cal dir-ho, per poder aconseguir aplegar aquella quantitat– i per pagar els consegüents interessos. Ara bé, d'aquests hipotètics préstecs no em sabem res de res, però sí de la venda d'una sèrie de censos que s'obtenien d'algunes terres i cases a Tarragona per un valor total de 210 lliures (4.200 sous)²⁰⁷. La suma obtinguda per aquesta via hauria estat, però, més elevada, ja que no hi ha dubte que se'n varen vendre més, de censos²⁰⁸.

La cosa tirà endavant perquè el 7 de novembre, Berenguer de Puigverd feia època tot reconeixent haver rebut dels dos marmessors de l'arquebisbe Olivella els 115.000 sous del preu total de Riudoms²⁰⁹. Això anà seguit d'una altra època o rebut pel qual el rei Jaume II feia reconeixement als germans Anglesola (Ramon i Guillem) d'haver estat satisfet de tota la dita quantitat, i acte seguit aquests n'eren absolts, tant ells com l'Església de Tarragona²¹⁰. Amb això es tancava el procés de compra de la

²⁰⁶ Ap. doc. núm. 83.

²⁰⁷ Sobre això, J. TRENCHS, “El testament...”, pàg. 36-37, a partir de documentació recollida, igualment, al còdex A-B.

²⁰⁸ Els censos indicats per Trenchs sumen només 12 morabatins 4 diners, però el total, com s'indica després [Ap. doc. núm. 100], hauria estat de 40 morabatins. A partir d'una simple regla de tres, es dedueix que el total aconseguit per aquesta via hauria girat al voltant de les 700 ll. (14.000 s.).

²⁰⁹ Ap. doc. núm. 84.

²¹⁰ Pel que fa, més concretament, a les assignacions realitzades a favor dels nobles ja esmentats abans, es donava garantia de servir indemne, tant els Anglesola com l'Església de Tarragona, de qualsevol demanda que els poguessin fer aquells altres [Ap. doc. núm. 85]. Més endavant, el paborde i el capítol prometeren servir indemne l'arquebisbe de qualsevol demanda o reclamació que poguessin esgrimir

castllania per part dels marmessors i es donava pas al traspàs d'aquesta a favor del capítol.

Efectivament, el 2 de desembre del mateix any (1292), els dos marmessors, Bernat de Ribes i Ramon d'Anglesola, van transferir la castllania al capítol, o més concretament al paborde i el cambrer²¹¹. Ara per ara, ambdós marmessors reconeixien que no havien pogut pagar els 42.000 sous restants al preu de compra, raó per la qual traspassaven per mitjà d'una venda el castell de Riudoms als indicats canonges i capítol per aquella mateixa quantitat (equivalent a un 36,5% del total del primer traspàs o venda). Això es feia en compensació als perjudicis ocasionats; i és que, com ja hem indicat abans, per tal d'obtenir la dita quantitat, tant el paborde com el cambrer, a prec dels dos marmessors, havien hagut de fer una sèrie de vendes dels béns pertanyents a les seves canongies²¹².

A més a més, s'establí un període de temps de tretze anys, durant el qual els nous adquirents podrien collir les corresponents rendes així com els diners del subsidi que havien de satisfer els homes de Riudoms fixant un període, en aquest cas, de cinc anys. Només passats el dit període de tretze anys, el paborde i capítol passarien a tenir la plena propietat del castell, i a partir d'aleshores estaria tot disposat per poder instituir les capellanies i restants aniversaris en compliment –ara ja sí– del testament de l'arquebisbe Olivella²¹³. Així doncs, els marmessors, a l'hora que es desempallegaven del problema econòmic en el qual s'havien embarrancat, aconseguien tenir garantit el compromís que havien adquirit com a gestors de la marmessoria, encara que calgués posposar uns quants anys l'execució de les voluntats del difunt arquebisbe.

Per la seva banda, els altres canonges, sobretot el paborde, podrien ser rescabats de la pèrdua d'algunes de les seves rendes i béns amb els ingressos que anirien rebent al llarg d'aquells tretze anys²¹⁴. Ara bé, allò que havien aportat el paborde i el cambrer estava molt per sota del preu pel qual s'havia fet la compra al darrer castlà Puigverd. Això podria explicar per què el mateix dia de la transacció que acabem de veure (2.XII.1292), el paborde i el capítol van fer concessió a l'arquebisbe de la meitat del castell²¹⁵. També van convenir de tenir-hi dos batlles exercint la jurisdicció comuna –incloent-hi el regiment de la presó– i de dividir les justícies en iguals parts, com també havien de quedar dividides a la meitat els lluïsmes i fadigues.

aquests nobles per les assignacions que els havia fet el rei Alfons sobre el preu de compra del castell de Riudoms [Ap. doc. núm. 95].

²¹¹ Ap. doc. núm. 86.

²¹² El paborde n'havia aportat 32.000 i el cambrer 10.000.

²¹³ Hom tarifava cada capellania a raó de 450 sous (en total serien 2.700 sous). Així mateix, es deia de proveir els capellans en aliment i vestit, i d'instituir dos aniversaris al refectori, tal com era acostumat de fer en determinades diades o festes litúrgiques.

²¹⁴ Creiem que els indicats tretze anys era un període més que suficient per poder rescabalar-se de la bestreta, fins i tot si només es tingués en compte el volum de rendes que l'arquebisbe devia obtenir de Riudoms en aquesta època, que probablement estaria per damunt dels 7.000 sous anuals.

²¹⁵ Ap. doc. núm. 87.

Així mateix, el paborde havia de prestar jurament de fidelitat a l'arquebisbe pel feu suara traspasat de bell nou, mentre que els cavallers del terme havien de fer homenatge tant al paborde com al capítol pels feus que hi tenien; i, per acabar de reblar el clau, tant aquests com els homes de Riudoms havien de fer homenatge general a l'arquebisbe. Aquest continuava situant-se al capdamunt de la piràmide feudal, i com a màxim senyor jurisdiccional tenia reconeguts una sèrie de drets superiors, com ara els deures militars que li devien tant els cavallers com els homes de la vila i terme de Riudoms.

Referit al mateix dia (2.XII.1292), el paborde, el cambrer i el capítol sencer deslliuraren Guillem d'Anglesola de les obligacions que havia contret com a fermança del seu germà –el cabiscol Ramon d'Anglesola– respecte de les quantitats degudes al rei Alfons i a Berenguer de Puigverd, per tal com aquests ja les havien cobrat²¹⁶. Així mateix, també reconeixia haver rebut dels mateixos canonges una altra quantitat (7.000 s.) per les obres que havia fet fer en la custòdia i la millora de la fortalesa²¹⁷.

Tres dies després (5.XII.1292) s'efectuà el traspàs del castell, per part dels dos marmessors, al tàndem paborde i cambrer²¹⁸. A partir d'aquell moment, els homes de Riudoms passaven a retre obediència al paborde i capítol de Tarragona. El mateix dia els dos marmessors absolgueren Ramon de Josa de l'homenatge i fidelitat a què era tingut pel feu de Castellnou, tothora que es feia vassall del paborde i capítol a través del corresponent ritual feudal de la “immixtio manuum” d'acord amb els preceptes recollits als Usatges de Barcelona²¹⁹. El mateix acte es devia fer amb el castlà de Blancafort, per bé que no disposem de la corresponent escriptura.

Finalment, el 15 de desembre d'aquell mateix any, en funció del que ja estava previst d'ençà del 2 de desembre, es dugué a terme la divisió del castell en dues parts²²⁰. Com ja s'ha indicat en un altre capítol, la relació de supeditació del paborde envers l'arquebisbe també es feia palesa en la manera com quedà repartida la fortalesa. Ara per ara, s'hi afegia una altra precisió tocant al repartiment a la meitat dels lluïsmes (o terços) que poguessin ésser percebuts en cas que s'efectués la venda dels subfeus (Castellnou i Blancafort), cosa que de moment no havia de succeir.

Així doncs, s'havia creat una situació compartida entre el paborde, com a detenedor del feu, i l'arquebisbe, com a senyor superior. Però aquesta situació havia de durar molt poc, perquè aviat es va acordar de fer una nova transacció entre aquests dos mateixos actors.

²¹⁶ Hom pagà 27.200 sous al cavaller Bernat de Sarrià (en aquest moment encara no devia ser tresorer del rei) i 14.800 sous al cabiscol, el qual, al seu torn, lliurà 14.000 s. a Berenguer de Puigverd [Ap. doc. núm. 88]. Per consegüent, l'esmentat Guillem d'Anglesola quedava deslliurat dels 14.000 s. que tenia obligats envers el Puigverd; respecte a l'obligació tinguda envers el rei, s'hauria fet una altra paga que aquí no s'indica de 12.800 s. (o 12.000 si hi sumem la resta de 800 s. de l'altra quantitat anotada) fins a fer el total de 40.000 s.

²¹⁷ Ara per ara, s'inclouien els 5.000 sous del subsidi dels homes de Riudoms d'aquell any.

²¹⁸ Ap. doc. núm. 89.

²¹⁹ Ap. doc. núm. 90.

²²⁰ Ap. doc. núm. 91.

Tercera fase: del paborde a l'arquebisbe (via permuta)

La solució final acordada va ser fer una permuta de dominis entre l'arquebisbe i el paborde. Trenchs donava com a motiu d'aquesta operació les dissensions que podrien fàcilment ressorgir entre l'arquebisbe i el capítol pel fet d'haver passat a ser un domini compartit²²¹. De fet, el preàmbul del document sembla abonar aquesta tesi: “volentes vitare zizanium seu dissensionem que posset inter nos oriri propter comunem loci predicti”.

L'acte en qüestió, com la resta d'actes que l'acompanyen, quedà escripturat el 19 de gener del 1293²²², quan amb prou feines feia un mes i mig del darrer traspàs del castell. En aquesta permuta, el paborde féu donació a l'arquebisbe, a títol perpetu, del castell de Riudoms i els dos subfeus, deixant a banda els delmes i altres rendes que el mateix paborde i diversos canonges del capítol ja rebien de temps pretèrit, o sigui, abans de la venda efectuada pel castlà Puigverd. Juntament amb el domini de Riudoms, també li donava els delmes que rebia a Vilafortuny, així com un mas situat al terme de Constantí²²³.

Per la seva banda, l'arquebisbe Tello donava al paborde i al capítol tots els drets dominicals que tenia damunt Mont-roig i Alcover –amb el senyoratge–, exclòs, però, el lloc de Voltor [Monravà], alhora que es retenia els drets jurisdiccional²²⁴; hi afegia la quarta part dels delmes i totes les rendes que rebia al terme de l'Albiol, excepte la devesa que hi tenia; a l'últim, li donava els delmes i la dominicatura del Cogoll Roig. En ambdós casos (Albiol, Cogoll Roig) es retenia alguns drets superiors, concretament pel que fa a la defensa i les apel·lacions.

Pel fet de tractar-se d'una permuta, no se n'indica cap preu. Cada part degué considerar que el que rebia equivaldria al que traspassava, per bé que tenim la impressió que la part transferida per l'arquebisbe era, des del punt de vista quantitatiu, més gruixuda. Ara bé, si ens fixem en les localitzacions de les possessions intercanviades, sembla que l'operació no era pas desavantatjosa per als interessos de la mitra, en el sentit que li hauria servit per refermar el seu domini sobre la plana camptarragonina, mentre que el paborde ho feia sobre llocs més perifèrics, inclosos alguns a tocar de la Selva, que era, fins aleshores, el principal domini que tenia al Camp.

Aquesta permuta comptà amb l'aprovació dels dos canonges marmessors, i fou signada per l'arquebisbe Tello i tots els canonges, o la major part, del capítol tarragoní. El mateix dia, els dos marmessors donaren permís al paborde i al cambrer perquè poguessin percebre totes les rendes dels llocs adquirits de la permuta per espai de tretze anys en compensació al que haurien d'haver ingressat de les rendes de Riudoms, així

²²¹ Cf. J. TRENCHS, “El testament...”, pàg. 38.

²²² Ap. doc. núm. 92.

²²³ El mas que tenia Bartomeu de Barenys, amb qui l'arquebisbe hauria de fer convinença per certa quantitat que aquell reclamava al paborde.

²²⁴ Entre els drets transferits de Mont-roig i Alcover s'inclouïa el mercat i drets annexes (lleuda, mesuratge i pes), cosa que no apareix indicat en el cas de Riudoms, perquè eren drets que l'arquebisbe ja tenia reconeguts i potser ja no els tenia compartits amb ningú més.

com també del subsidi imposat sobre els homes d'aquesta localitat, en funció del que ja havia estat pactat a l'instrument de venda realitzat entre ambdues parts un mes i mig abans²²⁵. Al seu torn, l'esmentat arquebisbe estengué una mena de carta d'indemnitat a favor del paborde i el cambrer, prometent-los no perjudicar-los en res tocant al cobrament del dit subsidi ni tampoc en les rendes que aquells dos canonges anirien percebent al llarg de l'indicat període de temps²²⁶.

Finalment, com ja s'havia fet en anteriors ocasions, el 23 de gener es produí el traspàs de la possessió del castell, en aquest cas en virtut de la permuta suara indicada, de mans del paborde i capítol a l'arquebisbe, acompanyat de l'homenatge fet a aquest per part del castlà de Castellnou, Ramon de Josa, per raó del seu feu²²⁷. Paral·lelament, es va fer la transmissió al paborde de la possessió de Mont-roig, Alcover, l'Albiol i el Cogoll Roig²²⁸.

El fet és que, a partir d'aleshores, ja no trobem cap més castlà a la vila de Riudoms perquè la castlania, com a tal, desaparegué. Hom posà fi a l'etapa de condomini o de jurisdicció comuna, ja que l'arquebisbe, un cop deslliurat dels drets pertanyents al rei, esdevenia únic senyor de la vila i el seu terme —on encara havien de subsistir durant un temps els dos subfeus amb els seus castlans—; no cal dir-ho, d'aquesta manera també s'evitava que tornessin a rebrotar els conflictes que tal situació de condomini havia generat en el passat.

De fet, no cal remuntar-se a episodis del passat per trobar altres problemes plantejats (en aquest cas, entre l'arquebisbe Tello i els Anglesola, i entre aquell i els homes de Riudoms) que haurien pogut també interferir en tot el procés que hem estat explicant fins aquí.

Segons sembla, la disputa amb els Anglesola derivava de les tensions que s'iniciaren a propòsit de l'elecció de l'esmentat prelat en el càrrec arquebisbal, fet que donà peu a diverses apel·lacions, àdhuc a la seu apostòlica, i a demandes al rei perquè intercedís en la qüestió²²⁹. Ja al gener de 1290, l'arquebisbe Tello va fer un requeriment al rei Alfons perquè el defensés, a ell i la seva església, de Guillem d'Anglesola “y sos valedors y de tots malfactors”²³⁰. El maig del 1292, s'adreçà de nou al rei per les “injúries” que, segons ell, estava rebent en una sèrie de llocs del Camp, concretament a Tamarit, Cambrils i també Riudoms, en aquest cas “per raó de la potestat”²³¹. Justament, cal recordar aquí que Guillem d'Anglesola tingué durant uns mesos la custòdia del castell de Riudoms, on hi esmerçà algunes obres que potser no degueren plaure a

²²⁵ Ap. doc. núm. 93.

²²⁶ Més concretament, se'ls donà autorització per poder compel·lir per pròpia autoritat, i sense intervenció del batlle de l'arquebisbe, els homes de Riudoms a pagar el referit subsidi [Ap. doc. núm. 94].

²²⁷ Ap. doc. núm. 96.

²²⁸ Datat, igualment, el 23 de gener, i així com en tots aquests actes l'arquebisbe estigué representat per un procurador, el paborde va ser-hi en persona a tots els llocs transferits; cf. J. TRENCHS, “El testament...”, pàg. 38-39.

²²⁹ Sobre aquesta qüestió, vegeu E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 259-262.

²³⁰ Cf. S. RAMON, F.X. RICOMÀ, *Índex Vell*, pàg. 57.

²³¹ Ap. doc. núm. 79.

l'arquebisbe, ni que fos pel simple fet de no haver-li demanat permís per executar-les. Al setembre del mateix any es fa referència a altres injúries o greuges infligits al mateix prelat i la seva "família" per part dels homes i la universitat de Riudoms, raó per la qual els representants d'aquesta van ser convocats al castell d'Escornalbou on van haver de subscriure ferma de dret a favor de l'arquebisbe²³². En el mateix acte, es recordava que aquests homes devien homenatge i jurament de fidelitat a l'arquebisbe, quan aquest encara no havia passat a ser el seu únic senyor.

Arranjaments ulteriors

Com s'ha vist, el paborde i el cambrer, ja a partir del desembre del 1292, havien endegat una sèrie d'operacions de venda de rendes i béns a expenses de l'ajut econòmic que havien promès fer als marmessors, a fi i objecte de poder aplegar la quantitat requerida per aquests²³³. Però tant l'un canonge com l'altre, en tot el que feien, havien de tenir el vistiplau del capítol. A l'agost del 1293 ambdós canonges reconeixien estar satisfets del preu de les rendes venudes, vendes que s'havien fet sobre els béns de la pabordia i l'olivar de la cambreria, ja que de tot plegat n'havien obtingut més del que podien esperar rebre de les rendes de tretze anys d'Alcover i dels altres llocs inclosos en la permuta, afegint-hi encara el que podien estar rebent del subsidi que estaven satisfent els homes de Riudoms. Acte seguit constituïren un dipòsit a la taula de Pere de Requesens, canvista de Tarragona, amb les quantitats de les rendes i de l'esmentat subsidi, que encara tenien pendents de rebre²³⁴. Aquest dipòsit quedava a disposició del capítol, o més concretament, de les compres de béns immobles que aquest volgués realitzar a favor d'ambdues dignitats canongials²³⁵.

D'alguna manera, qui potser acabà assumint el cost de la compra de Riudoms hauria estat el capítol (el paborde i el cambrer més aviat actuaren com a intermediaris) i si finalment no n'acabaren tenint la plena propietat –al cap dels tretze anys prefixats– fou de resultes de la permuta que fou acordada amb l'arquebisbe Tello.

Tot el procés suara exposat quedà tancat amb el reconeixement que va fer el paborde i capítol als dos marmessors el 13 d'abril del 1295²³⁶, reconeixement en virtut del qual aquells ratificaven el seu compromís d'instituir les capellanies ordenades per l'arquebisbe Olivella en funció de les rendes que havien de rebre dels llocs obtinguts de la permuta (un cop esgotats els tretze anys que, en principi, finalitzarien el 1305), considerant que era dotació suficient per a la provisió de sis capellans i un pobre al refectori de Tarragona ("secundum quod cappellanis comensalibus in victu et vestitu et

²³² Ap. doc. núm. 82.

²³³ A banda de l'olivar pertanyent al cambrer, ens consta que el paborde va vendre un alberg que tenia a Mallorca pel preu de 18.000 sous; AHAT, Armari de la Mitra, còdex A-B, f. 139v. Aquesta quantitat, més els 14.000 que calculem que hom hauria pogut obtenir de la venda dels censos de Tarragona, fan ben bé els 32.000 sous que el paborde aportà al tracte fet amb els marmessors.

²³⁴ Concretament, les rendes de quatre anys que el paborde havia de rebre a Valls, juntament amb els 40 morabatins censals de les vendes efectuades a Tarragona i les rendes de l'olivar venut pel cambrer; o sigui, de tot el que sobrès d'aquestes rendes.

²³⁵ Ap. doc. núm. 100.

²³⁶ Ap. doc. núm. 108.

pauperibus providetur et consuetum est provideri”), encara afegint-hi la celebració de dos aniversaris²³⁷. En tot això, hom es remet a les disposicions ja establertes el 2.XII.1292 [Ap. doc. núm. 86] així com a l’ordinació de l’arquebisbe Olivella del 2.V.1286, a la qual ja ens hi hem referit al començament del capítol.

En definitiva, com deia Trenchs, el procés d’institució de les capellanies dotades per aquest arquebisbe donà al Camp molt de joc. I fou tal el joc que donà –afegim nosaltres– que acabà provocant una important redistribució de rendes i dominis entre la mitra i la paboria, així com una remodelació integral de la jurisdicció de Riudoms en favor de l’arquebisbe, amb una més que evident simplificació de la consegüent piràmide feudal, ja que a partir d’aleshores només hi quedaven dues castlanies menors.

Així mateix, ja hem vist com, en tot aquest procés tan complex, els homes de Riudoms no sols en van ser subjectes passius de les diferents transaccions realitzades pels senyors, sinó que també hi prengueren part per mitjà de les quantitats compromeses a títol de subsidi. Pel que fa als problemes al·ludits més amunt amb l’arquebisbe Tello, el febrer del 1293 s’arribà a una reconciliació arran de l’atorgament d’una sèrie de franquesses als homes de Riudoms, esdevinguts els seus nous vassalls directes, i on el prelat reconeixia l’ajuda econòmica que aquests havien fet en el traspàs de la castlania, si bé ara ja sabem que tal ajuda no li van fer directament a ell, sinó, principalment, al paborde. Amb tot, no era sobrer que el prelat pogués mostrar-se generós i agraït envers els seus nous vassalls. Més en concret, hom reconegué que aquests havien pagat un total de 40.000 sous, cosa que suposa més d’una tercera part del preu que havia costat el traspàs; això no obstant, recordem que aquest subsidi es començà a pagar a raó de 5.000 sous l’any, de manera que per arribar a cobrir aquella quantitat hauria calgut estendre el període de pagament, no pas a cinc, sinó a vuit anys; si, com sembla el cas, aquesta suma es va haver d’anticipar, és perquè s’utilitzaren vies més expeditives, com ara contractar préstecs.

A l’últim, i malgrat tot l’exposat aquí, no sabem del cert si els Puigverds encara van seguir conservant drets senyorials al Camp de Tarragona, ja que durant la primera meitat del segle XIV trobem nous membres de la nissaga domiciliats en altres viles o prenent part en determinats esdeveniments²³⁸.

²³⁷ En el corresponent passatge del Necrologi es declara que tals capellanies i aniversaris van ser instituïts de les rendes de Riudoms (i encara s’hi afegien tres capellanies més, de les rendes, en aquest cas, del lloc de Garcia); cf. S. RAMON, X. RICOMÀ, “El Necrologi de la Seu de Tarragona”, dins *Miscel·lània històrica en homenatge al P. Jaume Finestres*, Poblet, 1970, pàg. 384. Tanmateix, ja hem vist que no va ser ben bé així com van ser finalment instituïdes aquelles capellanies, almenys pel que concerneix a Riudoms.

²³⁸ Així, entre la comitiva de nobles participants en la processó de la translació del braç de Santa Tecla (maig del 1321) es registra un Martí de Puigverd com a “senyor de Riudoms”; s’hi referia, indicant un altre any, A. de BOFARULL, *Anales històrics...*, pàg. 367, basant-se en l’obra d’un autor siscentista. Anys després, trobem un prevere de Reus actuant com a procurador del cavaller Berenguer de Puigverd *militis*, segons procura subscripta el 10 de juliol del 1341, arran de la venda d’un tros de vinya que aquell tenia al terme de Reus; ACBC, *Protocolos* (1342-1343), s.f. Aquesta procura es va fer a Vila-seca, on tenia la residència l’esmentat cavaller. I encara podem afegir-hi el cas del cavaller domiciliat al terme de Cambrils, Guillem de Puigverd, el qual, trobant-se malalt de gravetat a mitjans de juliol del 1348

Els altres castlans del terme

Durant els primers temps, les dues castlanies menors de Riudoms també van estar en possessió de nissagues de cavallers, per bé que, al llarg del segle XIV, apareixen en escena altres famílies no pertanyents a la noblesa. Com veurem aquí, el seu final, tant en el cas de Castellnou com en el de Blancafort, no difereix gaire del destí que havia tingut la castlania major de Riudoms.

Castellnou: dels Josa als Requesens

El feu de Castellnou es vincula, inicialment, amb els cavallers Josa. No ho sabem del cert, però podem suposar que fou Guillem III de Tarragona qui cedí o subinfeudà el castell a un membre d'aquesta família. En tot cas, el primer castlà conegut és Ramon de Josa, el qual trobem documentat entre 1252 i 1293. Inicialment, apareix com a part implicada en el conflicte sostingut amb els homes de Riudoms per la qüestió de l'aigua al terme de Castellnou²³⁹. Poc després se l'esmenta com a perceptor del bovatge de dues peces de terra situades al mateix terme²⁴⁰. De tot això es podria deduir que era qui tenia el senyoriu de Castellnou, però de moment no es diu que en fos castlà, i ni tan sols que fos cavaller. Una i altra cosa ho sabem més tard, ja arran dels traspassos efectuats a compte de la castlania de Riudoms.

D'ell no en sabem res més fins al 1290, quan surt signant en un document juntament amb Guillem de Puigverd i altres "milites"²⁴¹. I és justament aquest any quan per primer cop ens surt referenciat com a castlà, en el moment que reté homenatge als marmessors de l'arquebisbe Olivella pel feu de Castellnou²⁴². Dos anys després, els mateixos marmessors el varen absoldre de la prestació d'homenatge i tot seguit es va fer vassall del paborde²⁴³. Finalment, a principis de 1293, el cavaller Ramon de Josa passà a prestar homenatge a l'arquebisbe²⁴⁴. En el corresponent regest, hom puntualitza que abans havia tingut el feu pel paborde i el capítol.

Ja pel que fa al maig del mateix any 1293, fa acta d'aparició un altre cavaller Josa com a castlà de Castellnou, de nom Guillem²⁴⁵, suposem que fill de l'anterior. Aquest cop, la notícia es relaciona amb una disputa amb l'arquebisbe Tello, a qui reconeixia, no obstant, que era el seu senyor i a qui li havia fet homenatge pel feu que tenia per ell. Guillem de Josa apareix de nou en escena a propòsit de l'establiment que va fer a Humbert de Montoliu per permetre la instal·lació d'uns molins al lloc anomenat

(probablement, a causa de la pesta), dictà les seves últimes voluntats; a més d'escollir marmessors, instituí una capellania a Santa Maria del Camí, on havia de ser enterrat, i va fer diverses deixes a les esglésies d'altres localitats, entre les quals no figura Riudoms; AHAT, Protocols de Cambrils (1348), s.f. (17.VIII.1348).

²³⁹ Ap. doc. núm. 58-59.

²⁴⁰ Ap. doc. núm. 60.

²⁴¹ Ap. doc. núm. 68; i semblantment a Ap. doc. núm. 73.

²⁴² Ap. doc. núm. 74.

²⁴³ Ap. doc. núm. 90.

²⁴⁴ Ap. doc. núm. 96.

²⁴⁵ Ap. doc. núm. 98. En aquest i fins als documents del 1296, s'observa certa indeterminació sobre si es tractava de Ramon o de Guillem de Josa.

Cisterna, pels quals passaria a rebre un cens a Nadal, si més no, a partir de quan ja estiguessin construïts²⁴⁶. Aquesta qüestió es va haver de resoldre, però, amb un acord amb l'arquebisbe, que finalment autoritzà al seu feudatari Guillem de Josa, com a senyor de Castellnou, la construcció del casal de molins²⁴⁷.

La possessió de Castellnou per part d'aquesta família de cavallers durà fins al 1303. Aquest any, el mateix Guillem Josa, acompanyat de tres fembres (la seva muller Nicolaua, la seva mare Gueraua i la filla Elisenda) traspasaren a l'esposa del ciutadà tarragoní Berenguer de Requesens, de nom Ramona, el castell i vila (!) de Castellnou per 35 mil sous. Es traspasà tot: no sols la fortalesa i les rendes dominicals (censos, agrers...) sinó també la jurisdicció i la justícia²⁴⁸.

Ignorem els motius pels quals els Josa van vendre la possessió (potser estarien sobreendeutats i necessitaven disposar de diners d'immediat?). El preu de la venda era força considerable, només a l'abast de gent acabalada, com ho eren els Requesens de Tarragona. En aquesta època, esdevingué bastant corrent que famílies riques fessin adquisicions de jurisdiccions en zones situades prop de les ciutats on vivien, a voltes aprofitant-se de la mala situació econòmica dels seus antics possessors.

El 1330 la dita Ramona va fer hereu el seu fill Berenguer de Requesens, a qui traspasà, doncs, tota la jurisdicció de Castellnou²⁴⁹. El traspàs d'herència no es feia perquè sí sinó en motiu del casament d'aquest hereu amb una Montoliu, concretament, amb Blanqueta, filla del senyor del Catllar, Romeu de Montoliu²⁵⁰.

Al seu torn, la possessió de Castellnou per part de la família Requesens es mantingué durant mig segle. Així, el 1353, la tutora d'Huguet de Requesens, menor (probablement fill de Berenguer de Requesens i de Blanca de Montoliu), traspasà Castellnou, inclosa la partida de les Arenes, a l'arquebisbe Sanç López d'Ayerbe²⁵¹. En aquesta nova transacció, es recorda que el castell es tenia en feu de l'arquebisbe, qui l'hauria pogut adquirir apel·lant al dret de fadiga. Això no obstant, la venda es va fer a través de corredor mitjançant encant (al regest, però, no se n'indica el preu), exposant amb un cert detall alguns dels drets que es percebien en aquell terme.

²⁴⁶ Ap. doc. núm. 109-110.

²⁴⁷ Ap. doc. núm. 113.

²⁴⁸ Ap. doc. núm. 117. S'indica que el contracte de venda s'havia extraviat, raó per la qual se'n va haver de demanar una còpia.

²⁴⁹ Ap. doc. núm. 126. Li donava el castell "ab homes (i) dones, ab jurisdicció y senyoria, fortaleza, quadra, agrers, censals y altres drets". Segons l'historiador tarragoní J.M. Recasens, basant-se en un article de P. Negre Pastell, fou el seu pare que li deixà el castell de Castellnou; cf. J.M. RECASENS, *La ciutat de Tarragona*, II, Barcelona, 1975, pàg. 106.

²⁵⁰ Manuel Fuentes desconeixia els noms dels pares de Berenguer de Requesens; en registra el seu enllaç amb Blanca de Montoliu, i els dona com a fill un Berengaró. A Berenguer de Requesens, la mort del qual s'hauria produït abans del 1351, l'etiqueta com a senyor d'Altafulla, la Nou de Gaià i els Cocons; cf. M. FUENTES, *El Castell, Vila i Terme del Catllar...*, pàg. 413-414. A partir d'una altra font d'informació, sembla que la dita Ramona, casada amb Berenguer de Requesens, era de la família dels Llorenç; cf. E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 255.

²⁵¹ Ap. doc. núm. 136.

Així doncs, Castellnou va acabar tenint el mateix destí que uns anys abans havia tingut la castlania de Riudoms, si bé després d'haver estat un temps en mans d'una prominent família de ciutadans tarragonins.

Blancafort: dels Barberà als Salanova

Anteriorment ja hem advertit de l'aparició tardana de Blancafort a la documentació que tenim a l'abast²⁵². La primera nissaga vinculada a aquest feu va ser la dels Barberà, alguns exponents familiars de la qual ja trobem amb possessions a Riudoms a finals del segle XII i primera meitat del XIII, inclosos alguns canonges de la seu, per bé que ignorem quina relació tindrien tots aquests amb els posteriors cavallers-castlans de Blancafort²⁵³.

El primer castlà conegut ja data de finals d'aquella centúria i es tracta de Berenguer de Barberà; el trobem per primer cop actuant en representació de Berenguer III de Puigverd²⁵⁴. El febrer de l'any 1290 ell mateix prestà homenatge als dos marmessors de l'arquebisbe Olivella²⁵⁵, mentre seguí actuant com a procurador del darrer castlà de Riudoms²⁵⁶. En tots els casos apuntats, queda identificat com a cavaller, però mai com a castlà.

El document que més ens interessa ara és el regest datat el 13 de novembre del 1293, on l'arquebisbe Tello li va fer un requeriment perquè li mostrés la documentació per mitjà de la qual posseïa el lloc de Blancafort; Berenguer de Barberà li contestà que els títols els havia donat al seu fill Bernadó i acte seguit aquest es mostrà disposat a prestar homenatge a l'arquebisbe per raó del feu²⁵⁷. Recordem que l'arquebisbe feia pocs mesos que havia adquirit la jurisdicció íntegra de Riudoms i el seu terme (al mateix regest es fa constar que Blancafort era dins el terme de Riudoms). El mateix acte de vassallatge que s'havia celebrat amb el seu pare, també es devia fer amb el fill com a beneficiari d'una donació *inter vivos*.

Més tard sorgiren desavinences entre la mitra i els Barberà per la mateixa possessió. Així, el 1313 es produí una picabaralla quan l'arquebisbe Guillem de Rocabertí exigí a Arnau de Barberà que li donés la potestat de Blancafort, a la qual cosa l'altre contestà que no li havia de donar perquè ho tenia en franc alou, és a dir, en plena propietat, deixant entendre que no volia que li fos exigít per la força; en canvi, per a

²⁵² Pel que fa a principis del segle XIII, tenim un Bertran de Blancafort que va casar amb la vídua del cavaller Ramon de Ganagod, primer senyor d'Alforja; cf. F. CORTIELLA, P. ANGUERA, *Història d'Alforja*, pàg. 21 (reproduint el que deia Blanch). Més tard, entre els diferents cavallers que prestaven servei militar a l'arquebisbe es menciona un "d'en Blanchafort", que igual que el "de Castro Novo", es diu que eren d'Església; AHAT, Armari de la Mitra, còdex A-B, f. 2v.

²⁵³ Tenim esmentats un primer Ramon de Barberà, paborde (mort el 1207) i un segon Ramon de Barberà, infermer i després cambrer (mort el 1247); cf. S. RAMON, "Canonges de la catedral...", pàg. 251 i 256; E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 120-121. Com veurem més endavant, el canonge Ramon de Barberà, infermer, esdevingué copartícip d'una part de les rendes del senyoriu de Riudoms.

²⁵⁴ Ap. doc. núm. 73.

²⁵⁵ Ap. doc. núm. 75.

²⁵⁶ Ap. doc. núm. 77.

²⁵⁷ Ap. doc. núm. 101.

l'arquebisbe, la cosa estava clara: “prenent la potestat de dit lloc usa de son dret”²⁵⁸. Ignorem si l'Arnau en qüestió seria fill de l'esmentat Bernat de Barberà i si tota aquesta problemàtica derivava d'una recent transmissió de la possessió. Pel que sabem després, aquest Arnau de Barberà també va ser senyor de Monnars.

Aquesta família posseï Blancafort fins al 1338. El 3 de desembre d'aquest any, Berenguer de Barberà, en representació del seu pare, traspàsà la possessió a compte del dot concedit al cavaller Pere de Salanova, casat amb una filla d'Arnau de Barberà, de nom Francesca²⁵⁹. No consta cap valoració econòmica de l'objecte del traspàs, tan sols que es nomenaren diversos àrbitres per taxar el preu del dot. A partir d'aleshores, les rendes de Blancafort havien de servir, doncs, per pagar aquest dot. A banda del ritual de traspàs de la possessió entre Berenguer de Barberà i Pere de Salanova, en presència de diversos terratinents del terme, es procedí al nomenament d'un nou batlle en representació del nou senyor²⁶⁰.

Aquest Pere de Salanova, uns anys després, va empenyorar el que havia rebut del dot de la seva muller, tocant a les rendes i possessió de Blancafort, per tal de subvenir a altres quantitats promeses a la seva filla Brunissenda, casada amb un veí de Montblanc²⁶¹; al seu torn, aquesta va fer assegurança de no perjudicar als béns del seu marit (el susdit veí de Montblanc Pere de Bonnín) sobre una possible restitució del dot (per un total de 6.000 sous)²⁶². Finalment, la mateixa Brunissenda, filla de Pere Salanova, surt de nou citada en la promesa que li va fer el seu nou marit (Berenguer de Llorac, castlà de Rocafort) el 1349 tocant a la disponibilitat dels 6.000 sous consignats com a dot sobre Blancafort²⁶³.

A partir d'aleshores, la possessió de Blancafort aniria passant per diferents famílies: dels Llorac als Pellicer, i d'aquests als Balcells de Pontils. La majoria d'aquests nous propietaris ja no residiren a Blancafort, sinó que tenien altres llocs de residència preferents. Arnau de Balcells en fou el darrer possessor: el 1390 vengué a l'arquebisbe Vallterra el castell i lloc de Blancafort amb tots els seus homes, drets i jurisdicció²⁶⁴. Potser fou a partir d'aleshores que Blancafort passà a formar part de l'anomenat Territori de Tarragona²⁶⁵.

²⁵⁸ Ap. doc. núm. 120.

²⁵⁹ Ap. doc. núm. 130.

²⁶⁰ D'època una mica més avançada coneixem diversos Salanova com a senyors, almenys en part, del Milà. De fet, un dels actes concernents a aquesta família es protocolitzà en aquest lloc del Camp de Tarragona [Ap. doc. núm. 132].

²⁶¹ Ap. doc. núm. 131.

²⁶² Ap. doc. núm. 132.

²⁶³ Ap. doc. núm. 134.

²⁶⁴ Cf. T. CAPDEVILA, “El castell i terme de Blancafort”, dins P. Anguera (ed.), *Treballs històrics de Mn. Tomàs Capdevila i Miquel*, Tarragona, 1987, pàg. 79-81. El preu d'aquesta transacció es desconeix. En tot cas, en un traspàs efectuat el 1359, el lloc va ser venut per uns 4.830 sous només; AHAT, Índex Vell (Blancafort), f. 200r-v.

²⁶⁵ Mentre que el 1359 es deia que limitava amb els termes de la ciutat de Tarragona i amb els de Constantí i Reus, en el moment del seu traspàs a l'arquebisbe també s'hi afegia, com a nova limitació, el terme de Riudoms, senyal que ja no se'n considerava. L'actual partida d'aquest nom actualment està

En definitiva, també aquest antic feu de Riudoms anà a parar a la mitra, amb la qual cosa es tanca tot el procés d'adquisició del terme en favor dels arquebisbes i, doncs, de l'Església de Tarragona.

Cavallers fent tractes amb monestirs: a propòsit d'algunes possessions monacals al terme de Riudoms

La participació d'alguns monestirs en la colonització agrària dels nous territoris conquerits es fa més o menys palesa en el cas que tractem. Tenir explotacions al terme de Riudoms podia ser una bona inversió per generar rendes a benefici de la casa mare. Hom podia valorar el fet de ser un terme força planer i al bell mig del Camp, amb un gran potencial de riquesa agrícola i disponibilitat d'aigua prou abundosa per fer anar les rodes de molins, la principal indústria de l'època. Així no és estrany que, al llarg dels primers segles, apareguin diverses cases monacals adquirint terres o d'altres drets dominicals al terme de Riudoms. Ara bé, tret del cas més primerenc –i tal vegada hipòtic– de Sant Pere de Besalú, que comentarem en el proper capítol, tots els altres monestirs que van rebre possessions al terme va ser, en més d'una ocasió, gràcies a la “generositat” de les famílies dels successius cavallers que detingueren la castlania de Riudoms.

En aquest capítol passarem revista, doncs, a tota la sèrie d'adquisicions que tenim documentades, veurem, més en concret, de quins monestirs es tracta, què és el que adquiriren i com ho adquiriren, per part de qui i a canvi de què..., i també veurem com, més tard o més d'hora, aquests monestirs van acabar per desprendre's de tot el que tenien en aquell terme, de manera que també és important saber els motius d'aquest abandonament final i qui en pogué resultar beneficiat.

La primera possessió monacal que tenim ben documentada és l'anomenat mas de Santa Eulàlia del Camp. Es tracta d'un monestir barceloní fundat el 1155, per bé que associat a una confraria preexistent, creada en temps, justament, del bisbe Oleguer²⁶⁶. Doncs bé, el 1158, no gaire després de la fundació del monestir, Arnau de Palomar i la seva muller van fer una donació als canonges i confraria de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona d'un mas per la salvació de les seves ànimes. Aquest mas, ja aleshores qualificat d'antic, tenia terra suficient per poder llaurar un parell de bous contínuament durant un any²⁶⁷. Aquesta primera donació va anar seguida del traspàs, al març del següent any (1159), d'una altra terra a favor dels mateixos canonges, cosa que es va fer amb llicència tant de l'arquebisbe Bernat Tort com dels qui els Palomar tenien aquesta

dividida, una part al terme de Riudoms i una altra al de Reus; vegeu R. AMIGÓ, “Comentaris sobre l'antic terme del “territori” de Tarragona”, dins AADD, *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, La Canonja, 1987, pàg. 127-140, espec. pàg. 133-134.

²⁶⁶ Església i monestir localitzats prop del Portal Nou de Barcelona. La següent obra inclou un capítol sencer a l'estudi de l'època inicial d'aquest monestir que posteriorment acabaria integrant-se dins del de Santa Anna; cf. J. ALTURO, *L'arxiu antic...*, pàg. 137-180.

²⁶⁷ Ap. doc. núm. 6.

terra: Guillem de Tarragona i la seva mare²⁶⁸. Es tractava de dues parellades de terra, i de moment no s'indica res més sinó que hi havia arbres. Aquesta donació va ser confirmada per l'indicat arquebisbe el mateix dia²⁶⁹. No és fins al 1168, però, quan es descriuen les delimitacions de tot el conjunt traspassat al monestir barceloní²⁷⁰; i tot indica que seria una possessió situada a l'actual partida del Campàs. Amb el temps, el torrent de Riudoms citat en aquestes delimitacions acabaria rebent el nom de Santa Eulàlia, nom que ha perviscut fins a l'actualitat.

Molt més tard, el 1191, la vídua d'Arnau Palomar, acompanyada dels seus fills, van fer una altra donació als canonges de Santa Eulàlia, a compte, en aquest cas, d'un deute que tenien contret amb el susdit monestir²⁷¹. Es tractava d'un farraginar, el preu del qual devia ser equivalent al deute que hom declarava tenir amb el susdit convent (20 morabatins), i entre les diverses afrontacions que s'hi fan constar hi havia la honor de Santa Eulàlia.

Indubtablement, tot això no fa res més que confirmar l'estret vincle existent entre la família dels Palomar i aquest convent barceloní, cosa que es podria lligar amb la mateixa procedència de la nissaga respecte de la parròquia de Sant Andreu de Palomar. Sigui com sigui, parlem aquí d'una important explotació agrària, regentada per un masover, que, com veurem més tard, proporcionava unes determinades rendes al convent barceloní. Així mateix, ens consta que aquest monestir també adquirí propietats a la ciutat de Tarragona²⁷².

A banda, trobem altres transaccions realitzades pel monestir de Poblet. En efecte, ja el 1168 es documenta la cessió per part de la comtessa Agnès i el seu fill Guillem de Tarragona del domini o l'honor de Mata²⁷³. Mesos abans ja havien fet donació a Poblet d'un casalot a Tarragona perquè servís de posada als monjos²⁷⁴. Ambdues donacions van ser realitzades “propter amorem Dei” i per a la remissió dels seus pecats i de la dels seus pares. Malgrat que, entre els subscriptors de la transferència del domini localitzat a Riudoms, ja figuraven els altres fills d'Agnès (Guillem, Robert i Berenguer), onze anys més tard trobem Robert de Tarragona confirmant a Poblet la donació íntegra del “campum de Matta”. Ara per ara, no se n'indiquen les afrontacions, però en funció de fonts documentals posteriors, es pot conjecturar que el susdit domini pobletà estaria localitzat a l'actual partida del Prat.

²⁶⁸ Ap. doc. núm. 7.

²⁶⁹ Ap. doc. núm. 8.

²⁷⁰ Ap. doc. núm. 12.

²⁷¹ Ap. doc. núm. 25.

²⁷² Sobre això, fem remissió de nou a l'estudi de J. ALTURO, *L'arxiu antic...*, pàg. 156, on es fa referència –en genèric– a les propietats de Tarragona, però sense indicació del mas de Riudoms. Ja pel que fa a finals del segle XIII, es va fer inventari d'un total de set censos (i set censataris emfiteutes) que el susdit convent rebia a la ciutat i horta de Tarragona [Ap. doc. núm. 102].

²⁷³ Ap. doc. núm. 13.

²⁷⁴ Cf. J. PONS, *Cartulari de Poblet*, doc. núm. 259, pàg. 156-157.

Aquesta possessió degué romandre en mans del monestir cistercenc fins molt avançat el segle XIII²⁷⁵. El mas que es deia ésser de Poblet va ser venut a Berenguer de Puigverd, segons queda consignat al Llibre Verd²⁷⁶. La vinculació del monestir de Poblet amb Riudoms hauria finalitzat en aquest punt si no fos perquè, a partir d'aquell moment, se succeeixen una sèrie de transaccions, en les quals de nou apareix involucrat el monestir pobletà pel que fa a altres possessions del terme.

El 1276 el cavaller Ramon de Vallverd va adquirir un mas que era de Bernat de Gilabert, habitant de Cambrils²⁷⁷. I el 1280, el ja novici fra Ramon de Vallverd, venia a Poblet un mas que tenia a Riudoms²⁷⁸. El nom d'aquest mas no el sabem, però sens dubte que seria el mateix d'abans, ja que part de les afrontacions indicades són coincidents. Fem notar, així mateix, que, si Ramon de Vallverd va adquirir aquesta possessió per 2.000 sous, quan la vengué a Poblet no sols va recuperar la inversió que havia fet sinó que guanyà un plus de 500 sous. A finals del 1283, el monestir pobletà reconeixia a l'arquebisbe Bernat d'Olivella que part dels diners extrets del mas adquirit de Ramon de Vallverd havien de ser destinats a la fundació i manteniment d'una causa pia instituída al mateix monestir a favor del mateix arquebisbe²⁷⁹. En efecte, segons recollia Francesc Cortiella en referència a la mateixa data (6 de desembre del 1283), l'abat de Poblet es comprometé a la celebració, al seu monestir, de misses solemnes anuals el dia de Santa Tecla mentre Bernat d'Olivella estigués en vida i misses solemnes anuals d'aniversari després de la seva mort. I el mateix rerefons es troba en l'adquisició que va fer el monestir de Santes Creus d'un altre mas al terme de la Secuita. Els aniversaris, taxats cada un en 50 sous, servien per satisfer el cens que el sudit arquebisbe tenia sobre els masos que van ser comprats per un i altre monestir²⁸⁰.

També pel que fa al 1283 es registra la venda efectuada a favor de l'abat i monestir de Poblet d'una honor que els Oldabert tenien al mas Gilabert²⁸¹. I el 1284 es documenta la venda, per part del monestir cistercenc, d'una honor pertanyent al dit mas a l'arquebisbe Bernat d'Olivella per 600 sous. Aquesta transacció es lliga amb la venda que va efectuar el 1293 l'abat de Poblet del mas en qüestió a l'arquebisbe Tello, ni més ni menys que per 3.000 sous²⁸². En resum, el mas que originalment havia estat de Bernat Gilabert passà a Ramon de Vallverd, i d'aquest a Poblet, que al seu torn l'acabà traspasant a la mitra tarragonina, a les mans de la qual també anà a parar —a través

²⁷⁵ Aquest domini de Riudoms no figura, en principi, en la relació de granges que tenia Poblet a finals del segle XII, com sí és el cas de Doldellops, prop de Valls. En altres paraules, només algunes explotacions del monestir entraven dins la categoria de granges; cf. A. ALTISENT, *Les granges de Poblet al segle XV. Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques*, Barcelona, 1972, espec. pàg. 14.

²⁷⁶ Ap. doc. núm. 62.

²⁷⁷ Ap. doc. núm. 63.

²⁷⁸ Ap. doc. núm. 65.

²⁷⁹ Ap. doc. núm. 66.

²⁸⁰ Segons F. CORTIELLA, "Les relacions dels arquebisbes de Tarragona amb els pobles del Camp, durant el regnat de Pere el Gran, segons l'Índex Vell de Tarragona, dins *La societat mediterrànea all'epoca del vespro. XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, vol. 2, Palermo, 1983, pàg. 443.

²⁸¹ Hom esmenta Arnau i Pere Oldover, a més de Mansilia; AHAT, *Índice General (Riudoms)*, armari 5, caixa 5, lligall 3, doc. núm. 9. No s'indica el preu de venda.

²⁸² Ap. doc. núm. 99.

igualment del cenobi pobletà– la honor del susdit Oldabert. D'aquesta manera hom hauria posat fi, ara sí, a la relació que el monestir pobletà havia tingut d'una forma o altra amb el terme de Riudoms.

També pel que fa a Santes Creus, sembla que existí algun tipus de relació amb el terme de Riudoms, per bé que la font d'informació que tenim a l'abast no ens permet de treure'n gaire l'entrellat. Consta almenys que un monjo de Santes Creus, Guillem de Croses, tenia cert dret a Riudoms que el 1246 l'abat del monestir traspàs al matrimoni Berenguer de Puigverd i Elisenda²⁸³. Ignorem ben bé quin tipus de dret o possessió devia tenir l'esmentat monjo, i si potser també es tractaria d'un cas similar a l'apuntat més amunt, respecte de laics que es feien novicis en assolir la darrera etapa de les seves vides. Sí queda explícit que tal donació la va fer el monestir en gratitud dels nombrosos favors que havia rebut de la família Puigverd. I és que, com ja hem vist anteriorment, la relació entre el monestir cistercenc i aquest llinatge de cavallers va ser força intensa al llarg del segle XIII.

Aquesta etapa es clou amb el traspàs del mas de Santa Eulàlia al paborde de Tarragona, arran de la permuta realitzada el 1294 amb les possessions que aquest tenia a Barcelona. Sens dubte, de totes les possessions monacals referides aquí, aquesta va ser la que va estar més temps en mans del respectiu ens religiós. Però amb el traspàs d'aquest mas s'acaba també tota presència monacal al terme de Riudoms, almenys per a un període de temps bastant llarg.

En síntesi, al llarg d'aquest apartat, hem pogut constatar com hi hagué diverses possessions monacals al terme, fet que no es pot atribuir a un interès directe dels monestirs ressenyats per cercar de tenir terres en aquest indret del Camp, sinó més aviat de resultes de la sèrie de donacions efectuades per les diferents famílies de cavallers que van tenir vincles amb Riudoms. Amb el temps, totes aquestes possessions acabaren desapareixent. Al mateix temps, assistim a un procés de progressiva consolidació del poder dominical, i jurisdiccional, de la mitra tarragonina, també arran de les diferents operacions de traspàs efectuades entre aquesta i el capítol de canonges de la seu tarragonina –en especial, els paborde– respecte d'altres dominis del Camp, tal com ja hem fet palès abans a propòsit del procés d'extinció de la castlania de Riudoms.

²⁸³ Ap. doc. núm. 55.

EL DESENVOLUPAMENT DE LA PARRÒQUIA

Ja de bon principi, fins i tot abans que es faci cap esment a l'església de Riudoms, ens consta l'existència, al terme de Riudoms, d'un terreny vinculat a Sant Pere de Besalú; així apareix anotat en l'afrontació de la terra que va concedir el príncep Robert Bordet a Guillem Pere i Bernat Gil a finals del 1149²⁸⁴. Si la transcripció de l'Índex Vell és prou de fiar, hem d'entendre que, ja aleshores, hi havia, en aquesta part del Camp, una possessió pertanyent al monestir benedictí de Sant Pere de Besalú. Es tracta d'una referència, tot sigui dit, que no torna a sortir en cap altre document d'aquesta època ni posterior.

En aquests moments, ja s'havia instal·lat a la ciutat l'arquebisbe Bernat Tort (1146-1163). Entre altres coses, aquest prelat dugué a terme la constitució del capítol de canonges de Tarragona sota la regla de Sant Agustí, prenent com a model la dels canonges regulars de Sant Ruf d'Avinyó, on ell mateix havia fet estada com a monjo quan Sant Oleguer en fou abat. Amb el propòsit d'implementar la regla per als canonges de la seu restaurada de bell nou, va fer venir un monjo d'aquest monestir provençal. Així mateix, també va estar interessat, segons el parer dels cronistes eclesiàstics Josep Blanch i Marià Marí, a portar altres religiosos perquè l'ajudessin en la cura de les ànimes, cosa que hom relaciona amb l'establiment, a Tarragona, de monjos procedents del monestir benedictí de Sant Pere de Besalú (també vinculat, pel que es veu, a Sant Ruf d'Avinyó), que va fer instal·lar a l'església de Santa Magdalena, situada prop la desembocadura del riu Francolí. A partir d'aleshores, aquest establiment monacal prengué el nom de Santa Magdalena de Bell-lloc. A principis del 1155, segons Blanch, l'arquebisbe els va fer una donació de terres i rendes suficients, operació sobre la qual no es donen més detalls²⁸⁵. D'alguna manera, la susdita terra localitzada a Riudoms ens estaria indicant de l'existència de possessions pertanyents a aquest monestir, fins i tot abans de la data que sembla inferir-se de la notícia recollida pel cronista Blanch. Sigui com sigui, és molt poc el que se sap de Santa Magdalena de Bell-lloc; com a priorat benedictí, subsistí fins als inicis del segle XIII²⁸⁶ o, si més no, fins a l'arribada de les clarisses, el primer convent de les quals s'ubicà a la vora d'aquella església, a mitjans del mateix segle²⁸⁷.

Com es veu, el cas exposat, tot i la base documental tan mínima que la sustenta, té certa lògica en el sentit que apuntàvem a l'inici: els monjos, ja fos que procedissin de Besalú o d'altres cenobis, haurien pogut desenvolupar determinades tasques administratives i/o religioses, fins i tot prèvies a l'establiment de la xarxa parroquial en

²⁸⁴ Ap. doc. núm. 1.

²⁸⁵ Cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 92; M. MARÍ, *Exposició cronològicohistòrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona*, edició de J.M. Escolà Tuset, Tarragona, 1999, pàg. 36; E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, pàg. 581.

²⁸⁶ Cf. J. MENCHÓN, "La ciutat de Tarragona...", pàg. 106.

²⁸⁷ Cf. E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 41; AADD, *Catalunya Romànica*, XXI, pàg. 61.

aquell territori. De fet, entre els redactors dels primers documents que tenim recollits a l'Apèndix, hi figura, començant pel primer de la sèrie, un Arnau, prevere, que a voltes també surt indicat com a monjo, actuant, segons el cas, per als Bordet, els Palomar o l'arquebisbe Bernat Tort²⁸⁸. Naturalment, no sabem si seria monjo de Santa Magdalena de Bell-lloc; la documentació disponible no ens permet anar gaire més enllà del que acabem d'exposar.

L'església primigènia: a mercè de diferents hipòtesis

Poca cosa sabem de la parròquia dels segles XII i XIII, i el poc que sabem no permet treure suficient llum per esvair alguns dubtes sobre l'església primigènia. I és que la documentació dels primers segles, i pràcticament fins al segle XV, no aporta cap dada o indicatiu suficientment esclaridor ni concloent pel que fa una sèrie de dilemes que tenim plantejats. Justament per això, convé posar sobre la taula tota la informació que tenim a l'abast.

El 1154 ja existia l'església, per tal com apareix anotada ("ecclesiam de Rivo de Ulmis") a la butlla d'Anastasi IV entre les altres esglésies sufragànies de la diòcesi²⁸⁹. Possiblement, el temple parroquial ja devia estar en construcció quan van ser atorgades les dues cartes de donació a Riudoms, pocs anys abans. Aquesta església torna a ser esmentada a les posteriors butlles de Lluci III i Celestí III, del 1184 i el 1194, respectivament; i, com de costum, sense donar a conèixer –encara– quina era l'advocació del temple.

En principi, en funció del que sabem dels temples riudomens posteriors i també d'acord amb el model d'altres localitats de la comarca, com Reus i la Selva, caldria ubicar l'església parroquial a prop d'on hi havia el castell. Església i castell –símbols, respectivament, dels poder feudal i eclesiàstic– havien d'ocupar espais pròxims, bo i presidint l'àmbit de la corresponent vila que s'hauria originat al seu voltant. Ara bé, a jutjar per altres informacions que tenim del segle XIII, potser caldria sospesar altres hipòtesis.

Pel que fa, si més no, als primers temps, una de les hipòtesis que es podrien plantejar seria la d'un assentament dels primers pobladors en diversos nuclis, abans no es consolidà l'emplaçament definitiu de la vila. En altres llocs, hi hagué assentaments de pobladors que després van ser obligats a traslladar-se a zones més elevades, com fou el cas de Llentisclell i Constantí o, ja fora del Camp de Tarragona, de Vila-salva i Montblanc. En el cas que ens ocupa, no és banal preguntar-se si també es pogué donar un canvi d'emplaçament per tal de reubicar la població més a la vora del castell i, doncs,

²⁸⁸ Com a prevere i monjo surt registrat a Ap. doc. núm. 2, 7 i 8. És un fet bastant habitual que alguns d'aquests escriptors fossin també preveres o sacerdots; en canvi, la condició monacal només s'indica en el cas al·ludit.

²⁸⁹ Cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 91; M. MARÍ, *Exposició cronologicohistòrica...*, pàg. 118; E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, pàg. 572-573; AADD, *Catalunya Romànica*, XXI, pàg. 50.

del control senyorial? Si més no, la presència, dins el terme de Riudoms, de dues esglésies podria apuntar en aquesta direcció.

Amb això últim fem al·lusió a la informació que tenim anotada el 1209 respecte de l'afrontació d'unes terres amb el cementiri de l'església antiga²⁹⁰. Podia ser considerat antic un edifici de poc més de seixanta anys? O ben bé es referia a una necròpolis i una edificació molt més antiga en el temps? I pel que fa a la ubicació d'aquesta altra església? El fet és que l'indicat cementiri apareix referenciat enmig d'altres afrontacions de terres, la qual cosa fa pensar que es trobava en un paratge agrícola del terme i no pas vora el nucli habitat. I a jutjar per les referències contingudes al mateix document, sembla que es trobaria ben a tocar de la Mata (actual partida del Prat).

Així mateix, aquest document del 1209 també fa esment als homes que hi havia en un lloc situat "ultra ecclesiam", i encara que no es doni cap més precisió —o, justament, perquè no se'n dona cap— hem d'entendre que hom feia referència, en aquest cas, a l'església principal, diferenciada de l'anotada abans a propòsit del cementiri²⁹¹. Però d'aquesta altra no es diu que fos de nova construcció ni, doncs, que hagués passat a substituir l'altra. I ara per ara no sabem quina advocació tindria cap d'aquestes dues esglésies.

Respecte a l'emplaçament de l'església antiga, tenint en compte la ubicació indicada abans, podria tractar-se del mateix indret on temps a venir (segle XV) hi hagué l'església de Sant Joan, de manera que no seria inversemblant voler-hi atribuir aquesta advocació²⁹². El fet mateix de comptar amb cementiri ens indica que aquesta església havia estat funcionant com a parròquia, malgrat que ja no devia ser la principal²⁹³. Així mateix, si hi hagué funcionant dues esglésies —una d'antiga, amb el cementiri annex, i una altra que hem de considerar més nova, amb un fossat potser incorporat més tard—, devia ser una situació transitòria, que només durà uns anys, el temps que es tardà a construir la nova en substitució de l'altra²⁹⁴.

I és que s'ha donat per cert que al segle XIII s'aixecà una nova fàbrica. Així ho afirmava Eufemià Fort a partir, però, del testament de Guillem III de Tarragona que ja hem estat comentant amb anterioritat i que data del 1230. Aquest fet no seria gens

²⁹⁰ Ap. doc. núm. 40.

²⁹¹ Que hi havia gent establerta més enllà de l'església és un fet que també es podria relacionar amb els habitatges que sabem que hi havia a la cara nord del recinte del castell; ho comentem al capítol dedicat a la configuració de la vila.

²⁹² Sobre el tema de Sant Joan, em remeto al darrer apartat d'aquest capítol.

²⁹³ En altres localitats del Camp hi hagué, durant una primera època, dues esglésies. A Alcover, posem per cas, l'església de Sant Miquel, amb cementiri associat, actuà com a sufragània de la parroquial de Santa Maria; cf. E. GORT, "Entorn les estructures senyorials al Camp de Tarragona: el cas d'Alcover (s. XII i XIII)", dins *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, Valls, 1989, pàg. 380.

²⁹⁴ En tot cas, sí caldria tenir en compte que en un regest de l'Índex Vell, referit al 1299, s'esmenta una prestació que es pagava a l'església de Riudoms [Ap. doc. núm. 112]. Si a les acaballes del segle XIII haguessin existit dues esglésies, creiem que s'hauria tingut cura d'especificar a quina de les dues es feia referència; si només n'hi havia una, ja no calia. I el mateix es pot dir d'altres mencions a l'església de Riudoms, sempre en singular.

estrany tenint en compte l'increment poblacional que experimentà la localitat en aquesta època; és possible, doncs, que hom decidís, en aquell moment, de bastir un nou temple per poder donar cabuda a l'augment del nombre de feligresos. Aquesta nova església, si és que va existir, es començaria a construir pels volts del 1230 i, per descomptat que hauria de ser més espaiosa, seguint paràmetres arquitectònics més evolucionats i de transició cap a l'estil gòtic. Ara bé, al referit testament, entre les deixes que es fan a diverses esglésies, s'inclou la de Riudoms, però en cap moment es diu que servís per sufragar l'obra d'un nou temple, segons la interpretació que va fer l'indicat historiador²⁹⁵.

En definitiva, la coexistència de dues esglésies només la tenim registrada a principis del segle XIII. Ja fos el temple parroquial dels inicis o una totalment renovada, l'església medieval va estar dempeus i en funcionament durant gairebé quatre segles i, com és sabut, es trobava a l'espai ocupat actualment pel Casal Riudomenc, o sigui, al costat de l'actual temple renaixentista –en part aixecat on hi havia el cementiri de l'església precedent– i també ben a prop o a tocar del castell²⁹⁶.

En relació amb el testament de Guillem III de Tarragona, val la pena ara de comentar més al detall alguns aspectes que afecten de ple el tema que estem tractant.

El document té interès sobretot perquè és la primera vegada que es menciona l'advocació de l'església: Sant Jaume. La deixa que va fer Guillem ascendia a 5 morabatins. En canvi, les deixes consignades a les altres esglésies són d'1 morabatí (a la seu de Barcelona, Santa Maria de la Roca, Santa Maria del Camí, Sant Cristòfol de la Granada i Santa Fe) o, com a molt, de 2 morabatins (a Santa Maria de Montserrat). Aquest fet revela una clara preferència o predilecció de la família donant per l'església de Riudoms o pel sant al qual estava dedicada²⁹⁷.

Ara bé, el document del 1230 permet fer altres interpretacions, ja que tot seguit de Sant Jaume de Riudoms s'esmenta un capellà, també de Riudoms, com a rebedor d'1 morabatí, cosa que no succeeix pel que fa a les altres esglésies beneficiàries de deixes. Així doncs, sembla que la deixa de Guillem de Tarragona s'hauria fet per fundar-hi una capella; si més no, aquesta és la interpretació que, al nostre parer, és més versemblant. En un cas, estem davant d'una deixa un xic important, que degué anar destinada a la construcció d'una capella dins o annexa al temple parroquial; en l'altre, es tracta d'una deixa menor per al corresponent servidor que havia de fer-se'n càrrec. Si aquesta hipòtesi fos certa, tampoc disposem de cap més informació per saber si tal deixa arribà a

²⁹⁵ Deia, textualment, “a l'obra o església que es bastia a Sant Jaume de Riudoms” (E. FORT, *Sant Bernat Calbó*, pàg. 151), però això no és ben bé el que es desprèn del text publicat pel mateix autor a la revista *Studia monastica* [vegeu Ap. doc. núm. 48].

²⁹⁶ Un cop més, el fet de tenir els dos edificis pròxims s'adequa del tot al patró que solien seguir moltes altres viles medievals.

²⁹⁷ Com a sant protector de les tropes cristianes i emblema de la lluita contra els sarraïns, no fora estrany que ja d'ençà de l'època de Robert Bordet s'hagués convertit en sant de devoció de la família Tarragona. Per descomptat, l'advocació a Sant Jaume també es documenta en altres esglésies de la zona, com Bràfim, Creixell, Figuerola, els Garidells..., almenys pel que fa a les esglésies anteriors al 1300: AADD, *Catalunya Romànica*, XXI, pàg. 56 i ss.

executar-se per part dels marmessors de Guillem de Tarragona; tampoc no trobem cap altre esment posterior a una capella ni a un capellà que ens ho pugui confirmar.

Durant els segles XII i XIII, el principal o únic servidor de la parròquia va ser el rector. Deixant de banda alguns casos dubtosos de la primera època, els que sí tenim identificats com a tals rectors són Guillem de Soler (1243) i Guillem de Bellvei (1285). Ens consta, així mateix, que el 1264, el papa Urbà IV, a petició de l'arquebisbe de Tarragona, atorgà permís al rector de Riudoms (un tal Pere, no sabem si de nom o de cognom) per poder tenir un altre benefici sense cura d'ànimes²⁹⁸. Ja pel que fa al període subsegüent, i fins a mitjan segle XIV, tenim esment d'aquests altres dos: Joan Pere (1318) i Pere Ballester (1345-1347). L'existència d'un vicari no ens consta sinó a partir del 1343, que és l'època en què també comencem a tenir referències a preveres establerts a Riudoms, per bé que no podem descartar que ja n'hi hagués hagut abans a jutjar pel que direm després en relació amb les escrivanies.

Com en altres llocs, l'administració del rector passaria per tenir cura dels diferents drets parroquials; així, a banda de percebre les primícies i alguns delmes, dels quals en parlarem més endavant, també s'encarregaria d'administrar les oblacions dels fidels vius i dels difunts (enterraments), de percebre els drets d'estola i altres estipendis o almoines per a la il·luminació del temple i per a l'administració dels sagraments i cerimònies litúrgiques, inclòs el salpàs, segons el que s'exposa en l'estudi de les parròquies d'altres bisbats²⁹⁹. Així mateix, com veurem després, el rector també havia de tenir cura de l'escrivania, que era un servei associat a la parròquia.

A principis del segle XIII, la ciutat i les viles del Camp pledejaren amb l'arquebisbe Ramon de Rocabertí, entre altres coses, pels delmes i també per la dispensa de determinats serveis, bo i al·legant que els enterraments, batejos i casaments havien de ser administrats de franc; i segons la sentència donada el 1214, es declarà que l'Església havia de seguir cobrant pels serveis dispensats tal com s'havia fet fins aleshores. Encara que no s'esmenti cap parròquia en concret del Camp, podem suposar que la de Riudoms estava concernida per igual en aquestes disposicions³⁰⁰.

Els al·ludits drets parroquials es cobraven no sols dels vilatans sinó també de la resta d'habitants que hi havia dins el terme parroquial. Castellnou s'inclouïa dins la parròquia –així surt indicat més d'un cop al segle XIV– i, per descomptat, també el mas de Santa Eulàlia; en canvi, pel que fa a Blancafort, si era o no de la parròquia de

²⁹⁸ Cf. I. RODRÍGUEZ DE LAMA, *La documentación pontificia de Urbano IV (1261-1264)*, Roma, 1981, doc. núm. 329, pàg. 439. Òbviament, aquest altre benefici podria estar localitzat en qualsevol altra església, àdhuc fora la diòcesi. Quant al nom, fixem-nos que un dels rectors documentats al segle XIV és un Pere de cognom.

²⁹⁹ Vegeu E. MALLORQUÍ, "Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XX (2009), pàg. 286-287.

³⁰⁰ Cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, I, pàg. 130-131. Segons un regest publicat, la celebració d'oficis només concernia les esglésies de la Ciutat; I. COMPANYYS, *Catàleg de la col·lecció de pergamins de l'Ajuntament de Tarragona dipositats a l'Arxiu Històric de Tarragona*, Tarragona, 2009, doc. núm. 20, pàg. 53. Per la seva banda, Ezequiel Gort vincula aquest enfrontament amb els fets que tenim exposats al doc. núm. 53 del nostre Apèndix; cf. E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 99.

Riudoms, ja no està tan clar³⁰¹. Dins la parròquia hi havia alguns masos que, en canvi, es considerava que estaven situats fora del terme de Riudoms, cosa que posa en evidència que els límits d'una i altra circumscripció (parroquial i castral) no eren ben bé els mateixos³⁰².

Quant al nomenament dels rectors, a finals del segle XIII s'introduïren certs canvis. Ens consta, si més no, que l'arquebisbe Roderic Tello atorgà al canonge cabiscol el dret a nomenar el rector de la parròquia de Riudoms, a condició de presentar al prelat la persona proposada –a qui, acte seguit, li seria concedida la cura d'ànimes–, i també a condició que la persona nomenada es comprometés a pagar els drets arxiepiscopals escaients³⁰³.

Valoració de la rectoria segons la taxa decimal

Es tracta de la valoració que es feia de cara al pagament, en primera instància, de l'impost de la dècima, que gravava el clero de les diferents diòcesis en funció del nivell de renda adjudicat a cada benefici eclesiàstic, incloses les rectories. A les *Rationes decimarum* de 1279-1280 (referent a la recaptació d'una dècima papal), el rector de Riudoms tenia una quota assignada de 136 sous anuals. Aquesta contribució es troba per sota de les de Reus (279 s.), Cambrils (156 s. 8 d.) i Alforja (150 s.); i per sobre de les dels Arcs (45 s.) i Montbrió (20 s. 8 d.), que era rectoria sufragània de la de Cambrils³⁰⁴. Així doncs, la rectoria de Riudoms se situava en un nivell mitjà, en correlació, si fa no fa, amb el potencial demogràfic que podem suposar que tindria en l'àmbit de la comarca.

A banda de la rectoria, ara per ara no tenim constància de cap més benefici. Si en algun moment havia existit al segle XIII alguna capellania (com ara a propòsit de la que hipotèticament fundà Guillem de Tarragona el 1230), a l'època de la recaptació de l'esmentada dècima papal ja no se'n fa esment, llevat que es tractés d'un benefici de patrocini laic, com a tal exclòs de la contribució eclesiàstica que ens ocupa ara.

El 1305, arran de la col·lecta d'una altra dècima –ara per ara, aquest impost havia estat cedit temporalment a la monarquia–, consta que el rector de Riudoms havia

³⁰¹ Sí ens consta que era de la parròquia de Riudoms el mas dels Torrents, que devia estar prop de Blancafort.

³⁰² Efectivament, molt més endavant es fa esment “dels masos que són en lo Territori de Tarragona, parròquia de Riudoms” (1386). Si estaven adscrits al Territori, ja no formaven part del terme de Riudoms. El Territori es composava de diverses partides rurals, i cadascuna devia estar annexada a alguna de les diferents parròquies que hi havia al seu voltant.

³⁰³ En especial, el dret de procuració (o de visita); cf. M. MARÍ, *Exposició cronològicohistòrica*, pàg. 158. Aquesta concessió, que dataria de 1292, s'acompanya d'un repartiment de les rendes parroquials entre el cabiscol i el rector, que comentarem més endavant.

³⁰⁴ Cf. J. RIUS SERRA, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. 1, Barcelona, 1946, pàg. 151 i 157 pel que fa als esments a Riudoms. Vegeu també L. MCCRANK, “La anatomía fiscal del período de post-restauración de la Iglesia de Tarragona: una revisión de las "rationes decimarum hispaniae" (1279-1280)”, *Hispania*, 45/160 (1985), pàg. 245-298.

de pagar 105 sous anuals³⁰⁵. Es confirma, doncs, una davallada de la quota contributiva. Tampoc aquí no es fa constar cap més benefici sotmès a gravamen, cosa que implicaria l'existència de clergues dedicats al servei dels respectius beneficis d'altar. Això no obstant, a partir de la consulta d'una altra font documental ens surt registrat un clergue de Riudoms, Berenguer de Castellnou, en vies de tramitar un permís de l'arquebisbe Ximeno de Luna, el 1326. La notícia ens indica que estava a punt d'esdevenir prevere, però no sabem si lluny del seu lloc d'origen³⁰⁶.

Tornem, però, a les dades de la contribució a les dècimes. Les referides quotes contributives equivalien al 10% de la valoració global de les rendes de la rectoria (1.360 s./1.050 s.), un cop descomptades, però, les despeses que pogués tenir el titular del benefici. En un registre vaticà de data indeterminada, però del segle XIV, la rectoria de Riudoms es deia que valia 60 lliures (1.200 sous); menys el servei, aquesta valoració es reduïa a la meitat. Per consegüent, el rector tindria unes despeses comptabilitzades en 30 lliures. Així mateix, es fa constar que aquest benefici era de col·lació de l'arquebisbe³⁰⁷. Un cop més, es podria comparar amb les valoracions de les rectories veïnes (d'entre aquelles que també eren de col·lació de l'arquebisbe): així, per exemple, la de Cambrils valia el doble que la de Riudoms (120 ll.) i un cop descomptat el servei quedava reduïda a 60 lliures; la d'Alforja en valia 40, però davallava a 12; la dels Arcs en valia 50 (menys el servei, 25); i la de Montbrió, 20 (menys el servei, només 1 lliura i mitja). Al llarg del segle XIV, la contribució decimal de la rectoria de Riudoms fou de 120 sous anuals, en correlació amb la indicada valoració, o sigui, sense practicar cap reducció a compte del servei. Aquestes quotes solien ser satisfetes en dues pagues anuals, en el cas que ens ocupa, de 60 sous cada una.

Aquesta contribució decimal es va anar estenent als diferents beneficis d'altar que van ser creats vinculats a l'església de Riudoms, un fenomen que, per a la localitat i època que tractem aquí, ja té un primer exemple en el benefici fundat per Berenguer Ferrer, rector de Gandesa, segons surt registrat al llibre de la dècima de 1349³⁰⁸. A partir d'aleshores, es van anar creant alguns altres beneficis eclesiàstics, les advocacions dels quals no apareixen mai indicades als esmentats registres decimals; malgrat això, podem donar a conèixer quines eren les diverses devocions objecte de veneració a Riudoms gràcies a les recerques practicades al fons notarial de l'Aleixar:

³⁰⁵ ACA, RP, MR, reg. 1768, s.f. [imatge 11]; reg. 1769, s.f. [imatge 11], corresponents a les col·lectes de 1308 i 1309, respectivament; a la segona paga del 1309 pagà menys del que li corresponia a compte de certa quantitat que li era retinguda.

³⁰⁶ Es tracta d'una lletra dimissòria: això vol dir que l'arquebisbe donà permís a l'esmentat clergue per poder rebre els ordes sagrats d'un altre prelat, probablement el bisbe de Girona, en el cas documentat aquí; ADG, Lletres episcopals, Llibre U-2, f. 193r.

³⁰⁷ ASV, Instr. Miscellanea, núm. 4.611.

³⁰⁸ D'aquest benefici no se n'indica l'advocació i no sabem quan s'hauria fundat; ACA, RP, MR, reg. 1580, f. 22r i 125v. Podem suposar que l'esmentat clergue, ja aleshores difunt, es vinculava amb la família riudomenca del mateix cognom. Més tard, s'hi incorporà un altre benefici fundat pel prevere Pere Ferrer; *ibidem*, reg. 1823, f. 110v. Durant la primera meitat del segle XIV, altres localitats de l'entorn ja tenien clergues per tenir cura dels beneficis que s'hi anaven fundant, i a Reus, posem per cas, ja s'hi havia constituït una comunitat de preveres. A Riudoms, l'anomenat "camp dels Clergues" –documentat més tard– potser només s'explica a partir de l'existència d'un clergat beneficiat a nivell local.

El 26 de novembre del 1340 moria intestada una dona que es deia Berenguera, muller de Pericó Salvat, de Salvià, al terme de l'Aleixar (“non potuit facere testamentum per manum publicum”, diu el document). Això s'escaigué en diumenge i l'endemà mateix alguns amics i familiars de la difunta (concretament, la seva mare Dolça, vídua de Bernat Simó, i el seu germà Bernat) es reuniren i elegiren marmessors un individu del mateix lloc i un altre, Pere Feliu, que era de Riudoms. A continuació, s'indiquen totes les deixes que ambdós marmessors van considerar que s'havien de fer partint d'un total de 100 sous; doncs bé, entre els diversos beneficiaris esmentats, n'hi ha quatre que ens interessen especialment: 12 diners a l'obra de Sant Jaume de Riudoms, 12 diners més a l'obra de Santa Maria, i la mateixa quantitat a Sant Joan i a Sant Nicolau, respectivament³⁰⁹. Així doncs, un total de 48 diners era el que anava destinat a quatre advocacions, que devien correspondre, igualment, a quatre altars diferents³¹⁰. Les indicades deixes a l'obra de Sant Jaume i de Santa Maria es devien fer simplement per ajudar al manteniment ordinari de l'edifici o de les respectives capelles. Pel que fa a Sant Joan, seguim sense saber si es referia a una església del terme, però aquest dilema ens ho podria aclarir aquest altre testament que tot seguit exposem, també interessant pel que fa a determinats aspectes.

Em refereixo al d'una altra dona, Elisenda, que era de Riudoms i muller de Guillem Mateu. Aquesta sí que va poder testar –ho va fer el 28 d'abril de 1343– i escollí com a marmessors el seu pare Guillem Presto i una altra persona de l'Aleixar. A banda, posava a disposició una quantitat de diners (110 sous) que assignava sobre els seus béns per fer-ne diverses deixes, entre les quals, 12 diners a Sant Jaume de Riudoms, 12 diners més a l'obra de Sant Joan i igual quantitat per proveir de cera Santa Maria (per a la il·luminació del seu altar). Així mateix, també deixava al rector 2 sous, al vicari 12 diners i a un prevere 10 sous per a la celebració, a la mateixa església de Riudoms, de deu misses per l'ànima del difunt Bernat Gili³¹¹. Aquest prevere resulta ser el mateix que ja hem esmentat abans a propòsit del seu ordenament (Berenguer de Castellnou), de manera que finalment el tenim ubicat a la seva vila natal prestant serveis culturals. Així mateix, segueixen altres deixes que la dita dona va fer a Miquel Presto i restants germans, però la part que més ens interessa és la que acabem d'exposar³¹².

Com es veu, en aquesta època assistim a una ampliació de l'*staff* clerical vinculat a la parròquia, ja que trobem anotats un mínim de tres preveres: el rector, el

³⁰⁹ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1339-1343), f. 69r-v.

³¹⁰ Són, de fet, les quatre advocacions que podem veure de nou contemplades en algunes deixes adscrites en un altre testament realitzat per un reusenc el 1375. I pel que sabem d'època posterior, aquests altars es trobaven en dues ubicacions diferents: d'una banda, Sant Jaume i Santa Maria, i d'una altra, Sant Joan i Sant Nicolau.

³¹¹ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1339-1343), f. 173r-v.

³¹² Aquest testament es va tornar a redactar uns dies després, ja al mes de maig (ibídem, f. 174r), moment en què ja no figura com a marmessor el seu pare sinó una altra persona; a més, hom procedí a canviar o a incloure-hi altres diposicions testamentàries, entre les quals l'elecció de sepultura al cementiri de l'església de Sant Martí de l'Aleixar. L'hereu, tant en un cas com en l'altre, havia de ser el seu fill Guillem Mateu, si més no d'una part dels béns que va deixar.

vicari i algun altre prevere dedicat a dir misses per disposició testamentària³¹³. Aquest fet s'explica en el context d'un increment del nombre de feligresos i parroquians que havien de rebre assistència espiritual –per a ells o per als seus familiars difunts– i del consegüent augment de les deixes destinades a mantenir els diferents altars. Com també s'ha vist en el darrer cas exposat, s'inclou una deixa a l'obra de Sant Joan “eiusdem loci” (cap altre advocació porta aquest afegitó), cosa que permet pensar que seria una esglésiola ubicada al terme, ja fos una ermita, una capella o un simple oratori³¹⁴.

Les escrivanies

Com és sabut, el naixement de les escrivanies es produí, per regla general, en el si de les parròquies. A banda de l'escrivania de la ciutat, que depenia directament de l'arquebisbe³¹⁵, per tot el bisbat es van anar constituint altres escrivanies dependents de les parròquies, ja que els qui n'ostentaven la titularitat eren els mateixos rectors. Però, com diu Daniel Piñol, regir la parròquia era una tasca molt diferent a la de validar els contractes jurídics dels convilatans, de manera que esdevingué freqüent delegar la funció notarial en un vicari o bé en altres clergues³¹⁶. En el cas de Riudoms, ja el 1168 es menciona un tal Pere, levita de Riudoms, escripturant un document, no sabem si a prec del prevere Guillem (el rector?), que apareix anotat abans³¹⁷. Si més no, amb aquest terme hom es referia a un diaca, que era l'orde que precedia al de prevere. D'aquesta primera època hi ha altres preveres indicats a les cloendes de les escriptures, tot i que mai no es fa explícit si l'acte notarial s'havia fet a Riudoms; podem posar com a exemple un document escripturat el 1212³¹⁸; l'instrument en qüestió va ser clos pel prevere Pere de manament de Pere d'Horts (rector?, de Riudoms?)³¹⁹. Més tard (1299), es documenta Pere Morató com a prevere i notari pel rector. Amb el temps, però, més que no pas delegar la funció en un clergue subaltern, hom tendí a arrendar l'escrivania a persones laiques.

De fet, la majoria dels notaris registrats en el darrer període estudiat aquí eren laics; el primer és Guillem Mas (o del Mas), pel que fa al 1285; segueix el ja indicat prevere Pere Morató (1299), i després d'aquest, tenim Jaume Porcell (1302-1303),

³¹³ A banda de l'esmentat suara, altres preveres de Riudoms documentats en aquesta època són Berenguer Salvador i Pere Ferrer; AHAT, *Protocols de l'Aleixar (1338-1339)* i *Protocols de Cambrils (1348)*, s.f. Així mateix, tenim, pel que fa a la mateixa dècada de 1340, Pere de Benviure exercint com a prevere de Cambrils, segurament pertanyent a la família riudomenca d'aquest cognom.

³¹⁴ Pel que fa a aquest culte santjoanista, tenim una altra notícia d'interès, que donem a conèixer al final del capítol.

³¹⁵ Com veurem més endavant, a finals del segle XII, les rendes de l'església de Riudoms van ser assignades al precentor, que inicialment també s'ocupava de l'escrivania de Tarragona.

³¹⁶ Cf. D. PIÑOL, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*, Barcelona, 2000, pàg. 120-121.

³¹⁷ Ap. doc. núm. 12 (al corresponent escatocol ja només signa l'indicat levita). Així mateix, tenim esmentats levites d'altres localitats, com Bernat Esteve, “levita et publicus scriptor” de Girona, pel que fa al 1206 [Ap. doc. núm. 33].

³¹⁸ Ap. doc. núm. 41.

³¹⁹ Els dos surten registrats entre 1201 i 1212 [Ap. doc. núm. 31, 32 i 41]. De fet, Pere d'Horts es troba inclòs en la llista de notaris de Tarragona; vegeu D. PIÑOL, *El notariat públic...*, pàg. 185.

Ramon Ermengol (1318), Pere Ferrer (1330), Bernat Tortosa (1333), Antic Miquel, que també seria clergue (1344), i Pere Morell (1345-1347). Tots ells exercien la funció notarial en nom del rector³²⁰. L'esmentat Antic Miquel és un cas de mobilitat laboral; sabem que procedia de Tarragona i com a notari públic de Riudoms només el trobem referenciat un sol cop³²¹; després –a partir de la festa de Sant Joan Baptista del 1344– passà a exercir la notaria de l'Aleixar, on també figura com a vicari de la respectiva església. Un xic més tard (1346), el trobem establert a Constantí i actuant com a marmessor del rector d'aquesta població, que era parent seu.

A banda de la notaria parroquial, ens cal fer avinent que hi havia una altra escrivania funcionant a Riudoms: la de la cort del batlle. El 1330 l'arquebisbe Joan d'Aragó la conferí a títol vitalici a Bernat Busquet, el qual es comprometé a regir-la bé mitjançant el jurament que prestà a la cancelleria del prelat³²². Si no fos perquè al document s'indica prou bé (“scribaniam seu notariam curie nostre”), podríem pensar que aquest altre passà a substituir el notari que tenim registrat per aquest mateix any en relació amb la notaria parroquial. Però tot queda prou clar al propi instrument, ja que, entre les diverses escriptures encomanades a Bernat Busquet, hi havia les de fer actes, atestats, processos i sentències, o sigui, tot d'escriptures judicials, com corresponia a l'activitat d'una cort senyorial. Per tant, es tractava d'una notaria diferenciada de la parroquial, dins la categoria de les anomenades escrivanies judicials, que estaven adscrites als funcionaris competents (veguers i batlles)³²³. Així doncs, almenys pel que fa a aquesta època, a Riudoms no hi havia una única escrivania, sinó dues, amb un funcionament autònom i diferenciat l'una de l'altra. La notaria parroquial la devia conferir el propi rector de Riudoms i és poc probable que es pogués donar a títol vitalici, sinó per períodes de temps més curts, d'aquí la sèrie de noms que tenim documentats.

Cada notari havia de conservar els llibres/manuals de la seva producció. Si pel que fa als registres de l'escrivania de la cort ja hem vist quin tipus d'escriptures hi podríem trobar (afegim-hi altres tipologies documentals, com ara obligacions de terç, nomenaments de tutors...), en els llibres de la notaria parroquial tindríem registrats contractes d'una altra mena: establiments emfitèutics, compravendes, procures, comandes, manlleus, testaments, capítols matrimonials..., contractes realitzats no sols entre els habitants de la vila i del terme, sinó també amb participació de gent de fora. Malauradament, el primer llibre notarial conservat, procedent del fons parroquial de

³²⁰ Fem notar que mentre que a Riudoms ja hi havia el desdoblament notari-rector, a l'Aleixar encara era el rector qui feia les escriptures. L'esmentat Bernat Tortosa l'hem localitzat a AHAT, Protocols de l'Aleixar (1339-1343), f. 73v (fent referència a un instrument que havia subscrit l'indicat notari públic de Riudoms el 28 de setembre del 1333).

³²¹ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1343-1346), f. 21v.

³²² Ap. doc. núm. 128.

³²³ Aquests escrivans havien de prendre nota detallada en els processos i en totes les actuacions judicials derivades d'aquests i fins i tot eren els encarregats de redactar les sentències, segons M. TORRAS, “Escrivanies judicials, vicarials i senyorials”, dins *Actes del II Congrés del notariat català*, Barcelona, 2000, pàg. 363. El contracte de 1330 es troba referenciat a D. PIÑOL, “Notaris, notaries i protocols a la diòcesi de Tarragona a l'Edat Mitjana”, dins *ibídem*, pàg. 436, nota 48 (sense constatar, però, que es tractava de l'escrivania de la cort). Des d'una perspectiva més general, vegeu R. PUIG TÀRECH, “Notaris de Riudoms a l'Arxiu Històric de Tarragona”, *lo floc*, 215 (2016), pàg. 6-9.

Riudoms, data ja de mitjan segle XV, massa allunyat de l'època que tractem; d'aquí la importància d'acudir als fons notariais de les localitats veïnes, com la de Reus, per trobar riudomens intervenint en transaccions de diversa mena³²⁴.

Un apunt més sobre Sant Joan

Arran de la visita pastoral realitzada el 1450, sabem de manera ja indubtable que a Riudoms hi havia dues esglésies: la de Sant Jaume i la de Sant Joan, la qual hem de suposar sufragània de l'altra. Aquesta altra església, com bé s'indica aleshores, estava situada extramurs i prop de la vila; tot indica, doncs, que seria al mateix indret on posteriorment s'instal·là un convent franciscà, o sigui, vora l'actual avinguda de la carretera que va a Reus. A més, es tractava d'una advocació doble: Sant Joan baptista i Sant Joan evangelista.

Anteriorment (segle XIV), Sant Joan figura, juntament amb altres beneficis, entre les deixes d'alguns testaments³²⁵, i a banda d'això tenim constància (1386) d'una partida dita de Sant Joan. Ara bé, el culte a aquest sant podia venir de molt abans, potser fins i tot dels temps fundacionals, si és que d'alguna manera es pot vincular amb l'església antiga a la qual hem fet esment més amunt³²⁶; suposant també que aquest culte s'hagués pogut mantenir al llarg de tot aquest temps, encara que només fos com un simple oratori. Tanmateix, no tenim informació explícita que ens ho pugui assegurar, i per no seguir avançant per terrenys relliscosos, només ens ocuparem del que coneixem del cert a nivell documental, ja pel que fa al final del període que tractem.

Arran de les nostres recerques pels fons notariais d'altres localitats, hem localitzat un instrument notarial fet a l'Aleixar amb data del 10 de desembre del 1346, pel qual un tal Nicolau Olivera, deodat de Sant Joan del lloc de Riudoms, acompanyat del seu fill Pere, ambdós habitants a Riudoms, els quals confessaven deure a Pere Ramon de Bas, de l'Aleixar, una quantitat de diners (55 sous i mig) per un drap que li havien comprat³²⁷. Un deodat (o donat) fa al·lusió als homes i dones que, sense formar part de cap orde religiós, es feien càrrec del manteniment del culte d'una capella o ermita³²⁸; per sostenir aquest culte, els donats feien captar d'almoines pels pobles. Així

³²⁴ L'ús d'aquestes fonts notariais es posa de manifest sobretot a la Segona Part d'aquest llibre.

³²⁵ A banda dels testaments, ja comentats, de la primera meitat del segle XIV, Joan Torres n'ha localitzat un altre al fons notarial de Reus: es tracta del testament fet el 1375 pel reusenc Guillem Benuç [Banús], en què també s'inclouen algunes deixes a Riudoms.

³²⁶ Ja fa un temps que Joan Torres va plantejar una hipòtesi en aquest sentit; vegeu J. TORRES, "L'església de Riudoms, els temples anteriors", *L'Om*, 541 (2017), pàg. 36-41. De tota manera, sense proves conclouents, no es poden fer afirmacions taxatives.

³²⁷ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1346-1347), f. 9r. Aquest Nicolau Olivera el trobem en ocasions anteriors comprant draps, però sense indicar que fos alguna altra cosa. Pel que fa a les activitats de l'esmentat draper de l'Aleixar, ens n'ocuparem més endavant.

³²⁸ Es diu que la donació va florir especialment als segles XIII i XIV; vegeu-ne el corresponent article al *Diccionari d'història eclesiàstica*, vol. 2, Barcelona, 1998, pàg. 37-38, on també es mencionen alguns grups de deodats i deodonades que hi hagué a les comarques tarragonines.

es fa explícit més o menys en l'acte de constitució que va tenir lloc a l'Aleixar el 1328 d'uns altres deodats³²⁹.

En presència del rector de l'església de Sant Martí, del batlle i dels jurats i altres prohoms del terme de l'Aleixar, es reconegué a Ramon Mas i la seva muller Arsenda que es constituïssin en deodats de l'església de Sant Blai, situada a l'indret anomenat Pera Fixa, dins la parròquia; i en senyal de tal condició quedaven obligats a portar un hàbit distintiu: un drap lleuger cosit com si fossin penitents i una creu de drap vermell; tot seguit, davant la mateixa església, ambdós cònjuges van ser nomenats procuradors i administradors per proveir als vestits de làmpades i llibres mitjançant la recaptació d'almoines o altres caritats que poguessin recollir dels fidels; i per fer tals recaptats fins i tot els era permès de nomenar altres persones, que es podrien moure per tota la província eclesiàstica.

No és difícil d'imaginar un acte semblant a Riudoms en relació amb el Nicolau Olivera esmentat més amunt. Aquest acte s'hauria fet amb l'assistència, igualment, del rector, el batlle i els jurats de Riudoms. Tot seguit es dotaria aquella persona de les insígnies pertinents que feien avinent a tothom quina era la funció que tenia comesa, i se li donaria facultat per poder fer acaptats per la contrada o més enllà. Però, a falta del corresponent document, ens hem de conformar amb un simple reconeixement de deute. Hom degué comprar el drap per col·locar-lo davant de l'altar de Sant Joan o, si més no, per a altres necessitats associades al culte, o encara per a l'hàbit de la persona en qüestió. No sabem si l'esmentat deodat de Sant Joan va estar exercint com a tal gaire temps. En tot cas, la creació d'alguna capellania dedicada al mateix sant hauria pogut desbancar aquest altra forma de servei cultural.

³²⁹ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1326-1328), f. 106r-v.

EL SENYORIU PER DINS: LA GESTIÓ DE LES RENDES

El sosteniment del senyoriu es basava en l'extracció de rendes de diversa índole. En el cas que ens ocupa, i per a l'època que estudiem, la manera com els senyors administraven les seves rendes esdevé complexa a causa, en primer terme, de la varietat d'exaccions exigibles –dins la corresponent llista no sols s'inclouen rendes pròpiament dites sinó també tributs– i, en segon terme, per la concurrència de diversos actors, tant laics com eclesiàstics, que percebien rendes o parts de rendes. Generalment, els béns susceptibles de generar algun profit eren concedits mitjançant establiment, des dels anomenats monopolis o destrets senyorials (fàbrega, forns, molins) fins a immobles d'altre tipus (cases, terres...).

Establiments diversos

A l'època, la majoria de béns immobles eren explotats en règim d'emfiteusi, cosa que portava implícit el dret a reclamar, per part de l'establient, diversos tipus de taxes: el dret d'entrada, en diners o bé en natura (capons, polls...); els censos, generalment en diners, pagadors anualment en determinades festivitats; els lluïsmes, concernents a la part que es retenia el senyor del preu de traspàs del bé entre emfiteutes (una mena de comissió, en diríem avui en dia); i encara la fadiga, o dret del senyor a poder readquirir el bé cedit en un determinat termini en el moment que l'emfiteuta volia traspassar-ne la possessió –avui en dia tanteig–.

Els monopolis (ferreria i forn)

Com arreu, aquests serveis tenien caràcter de monopoli: tots els habitants de la vila i el seu terme havien de passar pel forn dels senyors a coure el seu pa i igualment pel que fa a la ferreria quan havien de reparar algun estri de ferro.

Del funcionament de la ferreria en tenim constància ja ben aviat a través dels dos establiments que ja hem comentat en un capítol anterior. Recordem que van ser realitzats, respectivament, el 1159 i el 1169, a un mateix individu, de nom Arnau Ferrer. Això no obstant, les condicions no van ser ben bé les mateixes. Pel que fa al primer establiment, hom disposà que els dies que el ferrer hagués de fer treballs per als donadors no cobraria cap estipendi, sinó que ho faria únicament a canvi de rebre aliment³³⁰. D'alguna manera, pressuposa que la resta de serveis dispensats als vilatans es cobriarien, com és lògic. El segon establiment contenia una disposició similar: qui es feia càrrec de la ferreria, el mateix Arnau Ferrer, quedava obligat a què tots els treballs que fes per a la família dels donadors –els Palomar– fossin gratuïts, a canvi, únicament, de ser proveït en matèria de vestit. Aquest establiment no s'acompanya de la donació d'altres béns o terres –el ferrer devia mantenir les que li havien traspassat en el primer

³³⁰ Ap. doc. núm. 9.

establiment– i ja es fa menció del que es faria pagar als habitants de Riudoms pel corresponent servei de llossar, és a dir, pel lloçol (“locido”). Tot això era a canvi de pagar als donadors una certa quantitat en concepte d’acapte –com es diu al document–, a manera, segons sembla, d’entrada³³¹. De la ferreria de Riudoms, d’ençà d’aquestes primeres notícies, ja pràcticament no en tenim cap més esment –com veurem, no s’esmenta en el repartiment de rendes del 1276 entre els senyors eclesiàstics ni tampoc arran dels successius traspassos de la castlania entre 1290 i 1293.

Als Palomar també els trobem en un primer moment, no pas establint, sinó empenyorant el forn de la vila a canvi de certa quantitat³³². Ja hem vist quina era la situació d’endeutament d’aquests castlans; del servei que havia de prestar el forn en qüestió se n’ocuparia Ramon de Riudoms, no sabem si directament o a través d’altri. El regest del document, però, no recull més detalls d’aquest empenyorament, llevat que “tots los seus hòmens habitants en dita vila de Riudoms” havien d’anar-hi a coure. Amb el temps, l’obligació podia quedar restringida únicament als homes que depenien directament del castlà, tots ells localitzats a la vila. I és que més endavant es fa referència al “furnum Gabellanorum” adscrit a la dominicatura dels Tarragona, en el qual havien d’anar a coure els homes d’aquest altre senyor³³³. El fet obvi és que ja aleshores, a principis del segle XIII, hi havia com a mínim dos forns funcionant³³⁴. Allò que més ens interessa ara per ara és aquest repartiment de la població entre senyors, ja que es tractava d’un monopoli senyorial, com a tal associat a la satisfacció d’un cens pagador pels forners, que al seu torn havien de cobrar un servei de fornatge als diferents usuaris.

Del 1233 tenim l’establiment del forn que va fer el canonge infermer Ramon de Barberà, actuant en nom del capítol i de l’arquebisbe, però només de la tercera part que els competia (les altres 2/3 parts devien ser les adscrites als senyors laics)³³⁵. Aquest establiment es va fer a títol perpetu a favor de Pere Martí i la seva muller a canvi d’haver de pagar un determinat cens anual per Nadal, a repartir a la meitat entre ambdós senyors eclesiàstics. El document posa èmfasi en el dret de fadiga –referent al termini concedit al senyor eminent per readquirir el bé establert quan l’emfiteuta volgués traspassar el servei a un altre–, que es fixà en 30 dies.

Altres establiments

La mateixa o semblant terminologia s’utilitza en els restants contractes emfitèutics efectuats pels senyors durant aquesta època.

El 1187 tenim l’establiment fet per l’arquebisbe Vilademuls i l’infermer Pere Carnicer d’unes cases a la vila i diverses terres escampades pel terme de Riudoms –

³³¹ Ap. doc. núm. 14.

³³² Ap. doc. núm. 26.

³³³ També s’hi fa referència com el forn de Guillem de Tarragona [Ap. doc. núm. 40].

³³⁴ En altres localitats del Camp, l’existència de dos forns no es registra sinó en època molt més tardana a la que aquí ens ocupa. No sabem, però, si l’altre forn, que potser estaria situat fora vila o en una altra zona d’habitatges, seguiria funcionant gaire temps.

³³⁵ Ap. doc. núm. 49.

concretament, a les diferents dominicatures que hi tenia l'Església de Tarragona³³⁶ – a canvi de retenir-se el dret de fadiga (30 dies) i de percebre dels establients (Pere de Marca i la seva muller) alguns agrers (la meitat de tots els fruits), els delmes pertanyents a l'arquebisbe i la canongia, les primícies de l'església, i encara 50 sous en concepte d'acapta; tot això anava acompanyat de l'establiment d'altres terres o horts situats a Fontanals, pels quals es passava a cobrar un cens a Nadal de 10 morabatins³³⁷, a banda dels drets ja mencionats (delmes, primícies i fadiga). Aquest 'pack' d'establiments és força notable pel nombre de béns cedits, i sens dubte havia de situar el beneficiari com un dels principals emfiteutes del terme, possiblement el que més patrimoni establert passà a tenir a partir d'aleshores³³⁸.

El terme havia quedat d'alguna manera repartit en diverses dominicatures que els diferents senyors directes –inclosos els castlans– tenien adjudicades i que a partir de les successives cessions en emfiteusi de les terres situades en aquests sectors anirien repartint entre diversos emfiteutes perquè les explotessin a canvi de pagar les rendes consegüents. En el cas exposat del 1187, les dominicatures dels dos senyors eclesiàstics –o, si més no, de l'arquebisbe, en primera instància– es trobaven disperses arreu del terme: com a mínim una a la Font Llonga, si bé en diversos indrets, i una altra a Buac [Castellnou]. Pel que fa a les dominicatures que tenien els castlans, només s'hi fa al·lusió de manera genèrica en el pacte establert el 1209³³⁹.

Respecte dels molins, ja ens hem referit als que Bernat I de Palomar, acompanyat del batlle del rei, establí el 1199 a tres persones a canvi de 100 lliures, segons l'Índex Vell, i/o de satisfer, segons l'Índice General, una renda setmanal, per cada molí, de 2 quarteres: una de blat i una altra d'ordi, o sigui, mitjançant la combinació habitual d'un cereal gros i un de menut. No sabem, però, quants molins hi eren concernits³⁴⁰. No tenim altres informacions relatives a establiments senyorials de molins, però sí d'algunes transaccions realitzades entre emfiteutes i moliners que tractarem més endavant i en les quals se sol fer menció del cens que havien de pagar al senyor, aleshores ja només l'arquebisbe³⁴¹.

A partir del que acabem d'exposar, ja podem fer-nos una idea bastant àmplia de la varietat de la renda senyorial concernida: d'una banda, a partir del cobrament d'una sèrie de censos –en diners o en natura– vinculats a determinats béns immobles (cases, horts, molins...); i, d'una altra banda, a partir de la percepció de diferents tipus de rendes

³³⁶ Ap. doc. núm. 22. El fet que es digui de l'Església de Tarragona, i no de l'arquebisbe, sembla que no seria sense motiu.

³³⁷ Segons s'indica al mateix document, 1 morabatí = 7 sous 4 diners; 10 morabatins equivaldrien, doncs, a 73 s. 4 d.

³³⁸ No endebades, ens consta com més tard aquest Pere de Marca passà a exercir com a batlle de l'arquebisbe i l'infermer.

³³⁹ I encara més tard, s'intercala la següent salvetat: "exceptis dominicaturis vestris et nostris", en al·lusió a les que tenia l'arquebisbe així com el paborde i el capítol, aquests últims com a successors dels castlans [Ap. doc. núm. 87].

³⁴⁰ Ap. doc. núm. 29-29bis. No disposem del document original, per tant, no podem saber res més del que indiquen aquests dos registos.

³⁴¹ En un altre capítol de la Segona Part.

agràries, entre les quals hi havia els impostos agropecuaris per excel·lència (delmes/primícies), els agrers (o parts de collites) i els anomenats bovatges.

Pel que fa als agrers, trobem referències puntuals a determinades participacions senyoriales, com els quarts..., àdhuc, com ja s'ha vist, la meitat de les collites; o també pel que fa les anomenades tasques (onzenes parts)³⁴². Quant als bovatges, es tracta d'una renda exigida d'alguns masos i terres, una part en forment i una altra en ordi³⁴³. En certa manera, es podria vincular a les terres mesurades en funció del que podia llaurar un parell de bous, d'aquí el nom. Sigui com sigui, era una renda molt estesa al Camp de Tarragona. Tot plegat ens indica que la quantitat i el volum de rendes extretes del terme de Riudoms devia ser important; no endebades, parlem d'un terme amb nombroses explotacions agrícoles i un nombre creixent de molins bladers.

D'ençà de la institució del mercat, el 1225³⁴⁴, els senyors haurien passat a cobrar una sèrie de drets sobre les transaccions comercials desenvolupades a nivell local, així pel que fa a les lleudes, com també pel que fa als mesuratges i pesos que hom aplicava a les mercaderies objecte de compravenda. Si més no, són els drets que surten referenciats a finals del mateix segle, a propòsit de les franqueses que atorgà l'arquebisbe Tello als riudomens. Deixem, doncs, el seu comentari per a més endavant.

Al marge dels susdits drets comercials i de les restants rendes dominicals, els senyors tenien encara altres fonts d'ingressos que podien obtenir dels seus vassalls, tal com anirem desgranant al següent apartat.

Reparticions entre senyors

Anteriorment, ja ens hem referit a la concurrència de diversos senyors amb dret a percebre rendes de diversa mena. Doncs bé, ja a la concòrdia establerta el 1209 entre Bernat I de Palomar i Guillem III de Tarragona se'ns dona informació relativa als drets que ambdós castlans havien de tenir compartits³⁴⁵. El text és força il·lustratiu de la

³⁴² Ja en el primer establiment de 1149 es menciona la tasca a propòsit d'unes oliveres [Ap. doc. núm. 1]. El 1209 s'esmenten dues sorts de terra que Bernat Palomar i la seva muller tenien per Guillem de Tarragona "ad pensionem quarte" [Ap. doc. núm. 40]. El 1276 es registra una sort de terra que es tenia "ad quintam et decimam" [Ap. doc. núm. 62]. El 1299 es fa referència a una "honor que dona quart a la Iglésia de Riudoms" [Ap. doc. núm. 112].

³⁴³ Així s'observa també en els termes d'altres localitats del Camp, com Alcover, la Selva i Valls, vegeu R. MOYA, *Estructura socio-econòmica al camp de Tarragona durant els primers anys del segle XIV. Alcover, la Selva del Camp i Valls (1300-1320)*, tesi doctoral de la UB, Barcelona, 2016, pàg. 501-504. També rebia el nom d'esmines, terme que feia al·lusió a un tipus de mesura i que ens apareix, per exemple, al doc. núm. 38: "eminas sive bovatium".

³⁴⁴ Recordem que aquest mercat va ser concedit pel rei Jaume I juntament amb l'arquebisbe Espàreg de la Barca, el paborde i capítol, a favor del noble Guillem III de Tarragona [Ap. doc. núm. 46]. Malgrat el títol del seu escrit, Tomàs Capdevila no tenia constància d'aquesta concessió (cf. T. CAPDEVILA, "El mercat de Riudoms al segle XIII", dins P. ANGUERA (ed.), *Treballs històrics...*, pàg. 57-58) i tampoc no en dona constància E. PEREA, "Els privilegis de fira i mercat de Riudoms", *Butlletí Arqueològic*, 21-22 (1999-2000), pàg. 223-239.

³⁴⁵ Hom fa distinció entre les "dominicatures" (les terres que cada un tenia pel seu compte) i les terres comunes, amb guanys que havien de ser partits entre tots dos [Ap. doc. núm. 40].

varietat de rendes que l'un i l'altre havien de prendre dels seus homes; hom fa referència, per una banda, al “censum vel usaticum” així com a les “eminas sive bovaticum”, per ser justament tot allò que l'un no podia demanar a la part de l'altre (en al·lusió, un cop més, a les seves respectives dominatures). També es fa referència, per altra banda, al cobrament d'agrers (més concretament, de quarts) sobre algunes honors, a banda dels censos que poguessin obtenir dels establiments (“stabilimentis”), inclosos els dels forns i molins. Així mateix, també es fa al·lusió als drets judicials: els anomenats “placitis, firmamentis et iusticiis”³⁴⁶. Per poder cobrar aquests drets, ambdós senyors acordaren escollir un batlle de comú acord.

La llista no s'acaba aquí, per tal com també apareixen inventariats altres tributs: a banda del trinomi “questias, toltas et forcias”, que eren exaccions de caràcter forçós o arbitrari³⁴⁷, hom enumera algunes altres de caire molt genèric, com els serveis o emprius (“tam in aquis quam in terris comunibus”) o d'altres més específics, com les anomenades trobes³⁴⁸. Tot plegat mostra un afany de tenir en consideració qualsevol font de guany econòmic, encara que pogués ser ocasional; i tot això s'explica a propòsit del domini o senyoratge que ambdós cavallers tenien sobre les dites terres comunes. A les seves respectives dominatures, la situació rendal no devia ser pas gaire diferent, per bé que restringida a un sol senyor beneficiari.

Com es veu, hi ha una barreja de drets, tant dominicals com jurisdiccionals, que no resulta fàcil de poder discernir en tots els casos; també n'hi ha que podien fer al·lusió, segons el moment o context, a diferents formes d'exacció. Ens ho il·lustra el cas de les referides quèsties; d'una banda, tenim les petites quantitats exigides com a quèstia ordinària sobre algunes terres³⁴⁹; d'una altra, les demandes extraordinàries reclamades pels senyors superiors amb el nom de quèstia, com la que imposà l'arquebisbe Ramon de Rocabertí als habitants de Tarragona, amb afectació també sobre els homes del Camp³⁵⁰; a propòsit, justament, d'aquesta exacció extraordinària, sembla que als homes de Riudoms els correspongué pagar 1.000 sous (o almenys aquesta era la suma de diners que van passar a deure). Per tal motiu, l'arquebisbe envià un delegat a cobrar aquella quantitat, però es trobà amb l'oposició de Guillem de Tarragona, d'aquí el conflicte subsegüent que ja hem exposat anteriorment.

L'exigència de l'esmentada quèstia contrasta amb el subsidi que van haver de satisfer els riudomencs per ajudar a pagar el preu de compra de la castlania quan va ser traspasada als marmessors de l'arquebisbe Olivella, ja pel que fa a finals del segle XIII. A diferència de les quèsties o d'altres exaccions imposades a la força, la concessió d'un

³⁴⁶ Una altra taxa judicial no esmentada aquí, però sí en posteriors documents, és “stacamentis”, terme que es refereix al dret a percebre la garantia del compliment d'un compromís.

³⁴⁷ Quèsties, del llatí “querere” (requerir); toltas, de “tollere” (agafar per la força); i fòrcies, del llatí vulgar “forcare” (estorquir).

³⁴⁸ “ampliamenta seu exampliamenta, ... omnes adquisiciones et augmenta, omnes trobas (thesauros) et invenciones, et profligaciones”. També figura el terme “laxivos”, el significat del qual ignorem.

³⁴⁹ Com els 18 diners que cobrava el castlà de Blancafort sobre un tros de terra situat en aquest feu (a banda del bovatge que també podia exigir); ACBC, Protocols (1333-1334), s.f. També el bovatge té un caràcter dual, segons si ens referim a la prestació agrària o a l'impost d'accés al tron.

³⁵⁰ Ap. doc. núm. 53.

subsidi duia implícit un cert grau de voluntarietat o acceptació per part dels qui l'havien de satisfer; en teoria, doncs, no s'hauria pogut exigir sense tenir en compte abans el consentiment dels interessats, però és possible que tal presumpció no es complís en el cas que tractem³⁵¹. Així mateix, a partir d'aquesta mateixa època també assistim a l'inici de tota una sèrie de demandes realitzades per la monarquia, igualment a títol de subsidi, de les quals ens n'ocuparem més endavant.

Seguint passant revista als diferents tipus de prestacions, cal que ens referim també al servei militar. La convocatòria d'aquesta prestació era una atribució reservada només als senyors superiors i, en primer terme, al rei, en l'exercici de la seva sobirania plena. El 1266 el rei Jaume I s'atribuïa la defensa dels homes de la vila de Riudoms enfront de qualsevol intent d'agressió, per bé que això s'estenia per igual als altres llocs del Camp de Tarragona; quan les circumstàncies ho feien necessari, hom podia cridar a la mobilització de les hosts reials d'altres vegueries per intervenir en aquell territori; és el que va fer el rei l'any en qüestió per impedir un possible atac contra la vila de Riudoms per part d'alguns cavallers enemics de Berengueró de Puigverd; a la corresponent carta es deixava ben clar com aquest últim no tenia cap competència en la matèria (“non possit de Rivoulmorum pacem facere neque guerram”)³⁵². Posteriorment, arran dels successius traspassos de la castlania, quan el rei ja havia deixat d'ostentar cap domini directe sobre Riudoms, es reconeixia a l'arquebisbe que, tant els cavallers com la resta d'habitants de la vila i el seu terme estaven obligats envers ell a tot tipus de prestació militar, més en concret, a “facere exercitum et cavalcata, guerram et pacem”³⁵³.

La senyoria que va poder exercir el rei sobre Riudoms va ser més aviat limitada. Ja el 1229, Jaume I reconeixia que no podia reclamar cap dret dels homes de Riudoms i Castellnou –cosa que s'estenia a altres possessions de la família Tarragona–, sinó tan sols el “ius feudi”, que era el dret que ja s'havia retingut el seu pare³⁵⁴. Això explicaria perquè a penes tenim esment a la percepció de rendes sobre Riudoms. De fet, no hi ha cap notícia recollida en cap dels treballs on es parla de les rendes reials de la ciutat i el Camp de Tarragona. Així, per exemple, segons els comptes de Romeu Gerart, batlle general de Catalunya, durant el període 1286-1289 –període encara previ al traspàs de la castlania–, hi ha consignades entrades o ingressos per les rendes de Tarragona (ciutat), Cambrils, Santa Maria del Pla i Valls, i encara de Tamarit, però no de Riudoms³⁵⁵, a no ser que es tractés, en aquest cas, de rendes no prou importants per a ser nomenades explícitament o que quedessin integrades dins els arrendaments d'algunes de les

³⁵¹ Si més no, a jutjar pel que es diu (“subsidium quod homines ipsius loci prestant seu debere prestare debent in empcionem predictam”) no sembla que aquest subsidi s'hagués fet de forma gaire voluntària.

³⁵² Ap. doc. núm. 61. Com se sap, un dels principals cavalls de batalla entre la mitra i la monarquia girà al voltant de les convocatòries d'aquest servei militar en l'àmbit del senyoriu arquebisbal, més concretament, respecte de qui podia fer les convocatòries i si les hosts del Camp podien ser obligades a sortir fora de la vegueria.

³⁵³ Ap. doc. núm. 87.

³⁵⁴ Ap. doc. núm. 47.

³⁵⁵ Cf. M. SANMARTÍ, “Les rendes reials a Tarragona. Anys 1286-1289”, *Universitas tarraconensis*, IV (1981-1982), pàg. 159-167.

localitats esmentades. Malgrat tot, alguna cosa sí que rebia; ja pel que fa a un any posterior a l'extinció de la castlania principal de Riudoms, sembla clar que el rei percebia censos sobre alguns molins del terme, de l'establiment dels quals se n'ocupaven els batlles de Tarragona³⁵⁶.

En tot cas, l'explotació rendal d'aquests molins, com d'altres béns productius del terme, devia compartir-la amb altres senyors. Ho veurem dintre de poc pel que fa a l'inventari de les rendes que rebien els senyors eclesiàstics, cosa de la qual n'estem més ben informats.

Canonges participants de rendes

Arran de la permuta realitzada el 1293 entre l'arquebisbe i el paborde, es deia de mantenir les rendes que ja percebien altres canonges: eren l'infermer, l'obrer i el succentor, a banda del mateix paborde³⁵⁷. Tenim, doncs, fins quatre canonges diferents amb drets reconeguts sobre les rendes de Riudoms. Per saber com havien adquirit aquests drets, cal remuntar-se a finals del segle XII, que és l'època en què es van crear totes les canonges al·ludides.

A la butlla que el papa Lluci III adreçà a l'arquebisbe, paborde i capítol el 1184, bo i especificant les pertinences de l'Església de Tarragona, s'indica que les rendes de Riudoms estaven assignades al precentor: "ecclesiam de Rivi Ulmorum, que fuit precentorie assignata cum scola et scribania Tarracone"³⁵⁸. Recordem que el precentor – igualment dit cabiscol o xantre – era el canonge encarregat de dirigir el cor i que també va regentar – fins a la creació de la succentoria, el 1197 – les escoles de la ciutat³⁵⁹. L'església de Riudoms torna a ser citada uns anys després, a la butlla de Celestí III del 1194, on de nou es dóna constància de la seva pertinença al cabiscol³⁶⁰. Això no obstant, arran de l'aparició de la nova canongia al·ludida, hom va fer a favor del succentor diverses assignacions en espècie sobre els delmes de Riudoms, concretament,

³⁵⁶ Així surt indicat al doc. núm. 111 del nostre Apèndix, referit al 1298: "ratione stabilimenti per baiulos nostros Terrachone eis pro parte nostra cum publicis instrumentis facti tenent et possident sub certo annuo censu quedam molendina sita in termino de Rivoulmorum". També caldria recordar que, just un segle abans, tenim registrada la intervenció d'un batlle del rei, acompanyant Bernat I de Palomar, en la concessió o establiment d'uns molins a Riudoms [Ap. doc. núm. 29]. Pel que fa a la primera meitat del segle XIV, trobem alguns possessors de masos dins el terme riudomenc etiquetats com a "homes del rei" (ens hi hem de referir de nou més endavant) i, ja pel que fa a la segona meitat, tenim constància d'un mas establert pel batlle general de Catalunya que era "apud locum de Riudoms, Campi Terrachone".

³⁵⁷ "Ex presenti autem ordinatione, permutacione seu concessione excipimus decimas et omnes redditus, exitus et proventus et iura quos et que prepositus et capitulum, operarius, infirmarius et succentor ecclesie Tarracone percipiebant et percipiunt in dicto castro de Riviulmorum et terminis suis ante vendicionem predictam" [Ap. doc. núm. 92]. Així sembla tenir més sentit la intervenció del capítol de la seu en alguns dels actes concernents als successius traspassos de la castlania de Riudoms, encara que fos a l'ombra o rere el paborde ostentador de la canongia principal.

³⁵⁸ Cf. P. KEHR, *Papsturkunden in Spanien vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalonien*, Berlin, 1926, doc. núm. 212, pàg. 512; s'hi referia E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, pàg. 604.

³⁵⁹ Cf. E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 41. Tenia casa pròpia en una de les torres de la muralla de Tarragona, coneguda com del Cabiscol, on és ara el Seminari; cf. S. RAMON, "Canonges de la catedral...", pàg. 359.

³⁶⁰ Cf. J. MAS, *Notes històriques...*, vol. 13, Barcelona, 1921, pàg. 203; M. MARÍ, *Exposició cronologicohistòrica...*, pàg. 127.

l'arquebisbe li assignà 2 sesters d'ordi anuals i el paborde 12 quarteres d'ordi també anuals³⁶¹. D'aquesta manera es fa palès que qui cobrava els delmes de Riudoms eren l'arquebisbe i el paborde, però hi ha un detall important a tenir en compte: només l'assignació arquebisbal es va fer a títol perpetu. En aquest sentit, és possible que la part de renda assignada pel paborde hagués pogut recuperar-la en temps posterior, si és que no fou objecte de reassignació a favor d'algun altre canonge del capítol, de resultes, igualment, de les successives reformes de l'organigrama canongial de Tarragona. Així mateix, més endavant, a finals ja del segle XIII, tornem a trobar el cabiscol vinculat a les rendes parroquials de Riudoms³⁶².

Amb tot, sembla que qui arribà a tenir reconeguts drets més importants va ser l'infermer, com ara es desprèn del fet de compartir el batlle amb l'arquebisbe i, doncs, de tenir dret a percebre una part de les justícies, tal com es fa explícit el 1292³⁶³. També el trobem acompanyant l'arquebisbe en alguns dels establiments de béns que ja hem comentat més amunt; i com veurem tot seguit, aquest canonge tenia participacions destacades sobre diferents fonts de rendes de Riudoms.

Però abans fem avinent un intent de permuta efectuat entre l'arquebisbe Roderic Tello i l'infermer Ramon de Brugueres, segons la qual aquest havia de traspassar al susdit arquebisbe totes les rendes que rebia a la vila i terme de Riudoms; a canvi, l'arquebisbe li assignava una quantitat de diners (30 morabatins) sobre els censos que cobrava a l'horta de Tarragona. Això no obstant, ambdues parts decidiren anul·lar la transacció i tornar les coses a la situació d'abans³⁶⁴. Per consegüent, l'infermer havia de seguir sent perceptor de les rendes que ja tenia consignades sobre Riudoms, que són les que passem a comentar tot seguit.

El repartiment de rendes (1276)

La principal font per conèixer com es repartien les rendes entre els senyors –si més no, entre els eclesiàstics– la trobem al Llibre Verd, que recull informació corresponent al cinquè any de la prelatura de l'arquebisbe Bernat d'Olivella³⁶⁵. El document en qüestió el tenim transcrit íntegrament a l'Apèndix d'aquest llibre³⁶⁶, però, per a la seva millor comprensió, tot seguit oferim una taula amb les dades proporcionades:

³⁶¹ “...singulis annis in perpetuum duos sextarios ordeï ad mensuram fori Terracone, in decimis Rivi Ulmorum / ...singulis annis duodecim quarterias ordeï ad mensuram fori Terrachone in predictis decimis Rivi Ulmorum”. Per la seva banda, el cambrer li assignà dels seus béns una quantitat monetària (30 sous); vegeu el document en qüestió a E. MORERA, *Tarragona cristiana*, I, Apèndix, pàg. XLI-XLII.

³⁶² Segons una ordinació de l'arquebisbe Roderic Tello –prèvia, però, a la permuta de 1293– s'acordà que el cabiscol havia de rebre de l'església de Riudoms la meitat del pa, vi i oli, mentre que les altres meitats eren per al rector; cf. S. RAMON, F.X. RICOMÀ, *Índex Vell*, doc. núm. 546, pàg. 144; M. MARÍ, *Exposició cronologicohistòrica*, pàg. 158. Malgrat això, al cabiscol no se'l menciona a la permuta efectuada entre l'arquebisbe i el paborde.

³⁶³ Ap. doc. núm. 87.

³⁶⁴ Ap. doc. núm. 107.

³⁶⁵ Cf. E. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, pàg. 36.

³⁶⁶ Ap. doc. núm. 62. Remarquem l'adverbi “íntegrament”, ja que fins ara només s'havia transcrit, i de forma molt matussera, la primera part de l'inventari.

TAULA 1: EL REPARTIMENT DE LA RENDA SENYORIAL A RIUDOMS ENTRE L'ARQUEBISBE I ALTRES CANONGES DE LA SEU DE TARRAGONA

Renda	Perceptors	Lloc de percepció
delmes de pa, vi i oli, de molins, etc.	½ arquebisbe – ½ paborde	Riudoms i Castellnou
1/6 part sobre 4 molins (dos de P. Roig, un de R. Mercer i un de Maçot d'Aiguaviva)	arquebisbe i infermer	
1/6 part sobre el molí de Jaume Reig	(no s'indica el perceptor)	
1/3 part sobre un altre molí	arquebisbe i infermer	els Quintals [partida]
<i>Possessions rurals:</i>		
8 s. de la sort de Simó Vidal	arquebisbe (cens cobrat per Nadal)	Castellnou [quadra]
3 quarteres d'ordi +1 quartera de forment sobre el mas de Simó de Santa Digna	arquebisbe	
1/5 i 1/10 sobre la sort de Pere Roca d'Alforja	arquebisbe	Riudoms [terme]
<i>Drets de monopolis:</i>		
1/3 part sobre el forn	arquebisbe i infermer	[vila]
1/3 part sobre les taules de la carnisseria	arquebisbe i infermer	[vila]
<i>Drets judicials:</i>		
1/3 part de les justícies	arquebisbe i infermer	

Com es veu, hi havia drets percebuts únicament per l'arquebisbe i altres desglossats amb l'infermer de la seu, ja fos d'1/3 o d'1/6 part (les restants parts les devien percebre els senyors laics, ja fos el rei, almenys pel que fa a alguns dels molins mencionats, el castlà o restants feudataris, segons la zona del terme). El delme només el cobrava l'Església, i en el cas indicat es trobava repartit a la meitat entre l'arquebisbe i el paborde (també el rector de la parròquia, com veurem després, percebia alguns delmes³⁶⁷). Com s'ha vist, hi havia més canonges que tenien rendes a Riudoms, a banda del paborde i de l'infermer, que no surten mencionats en aquesta relació del 1276.

Quants als molins, tenim diferents graus de participació de l'arquebisbe i de l'infermer; hom també fa esment a tres molins més (dos dels quals de Ramon Ferrer de Reus), comptabilitzant un total, doncs, de vuit molins, tot i que sembla clar que al terme n'hi hauria més. Pel que fa a les terres indicades, tenim rendes de tot tipus: en diners, en espècie i parts de collita (agrers), tenint com a únic perceptor l'arquebisbe.

Dins la vila, també hi havia participació conjunta de l'arquebisbe i l'infermer sobre el forn i les carnisseries, així com pel que fa referència als drets de justícia (també aquí cal donar per fet que les restants parts proporcionals devien ser per als senyors laics). Es fa constar, així mateix, que l'arquebisbe tenia algunes cases, juntament amb

³⁶⁷ En aquest cas, respecte d'altres delmes que no entraven en el repartiment de l'arquebisbe i el paborde.

un celler i un hort, dels quals no s'indica que hagués de percebre cap cens, si és que no hi podem incloure els 7 parells de capons comptabilitzats al final de l'inventari.

Com a total, s'indiquen 81 sous, tot i que a la relació prèvia només tenim indicats 8 sous, a banda de les quantitats en forment i ordi que pagava l'anomenat mas de Santa Digna, i els referits set parells de capons. Quedem-nos únicament amb els 81 sous: si aquesta fos veritablement la suma de totes les rendes percebudes per l'arquebisbe a Riudoms, hauríem de convenir que era molt poca cosa. Sigui com sigui, tenim la impressió que la part més cabalosa de les rendes de la mitra provindria dels delmes i dels molins.

Allò que no s'havia donat a conèixer fins ara és la segona part de la transcripció d'aquest document, la que es refereix als drets adquirits, o altrament ocupats, pel castlà Berenguer de Puigverd. Com ja s'ha vist, les relacions entre els castlans, com a feudataris del rei, i l'Església de Tarragona no van ser gaire bones, i això es veu reflectit també en el cobrament de les rendes. Així, segons el que trobem indicat al mateix inventari, es diu que Berenguer de Puigverd ocupà algunes terres, com una situada prop el mas dels Torrents, per impagament del corresponent bovatge o cens. També es diu que comprà el mas de Poblet, que era franc de bovatge, així com diverses parcel·les de terra, entre les quals dos horts. És una llàstima que no es doni més informació, per exemple, tocant a la data de cada compra. En tot cas, són operacions que no tenim regestades en cap altra font documental. Ara bé, des del punt de vista dels eclesiàstics que van redactar aquest inventari, semblava com si els drets del castlà quedessin relegats a no-res, bo i considerant que les dites terres havien de romandre en mans de l'arquebisbe i del paborde, els únics que podrien establir-les com volguessin. Tot plegat diríem que era un eco del conflicte que aquests senyors havien sostingut en el passat.

Delmes i primícies: forma de percepció

Com ja ha quedat clar, aquests eren uns tributs reservats als senyors eclesiàstics. Ja pel que fa al 1187, es fa referència als delmes que l'arquebisbe i la canongia tenien adjudicats, com també a les primícies de la parròquia (“*primicias ecclesie Riviulmorum*”)³⁶⁸. Ambdós tributs s'havien de cobrar de la producció agropecuària dels parroquians, ja fos sobre les principals produccions del terme (blat, vi i oli) o altres produccions menors, ja fos també sobre productes derivats de la ramaderia³⁶⁹. La forma de gestió d'aquests drets no devia diferir d'altres llocs del Camp, segons ha donat a conèixer Rosario Moya a partir de fonts notariales de la primera meitat del segle XIV, o sigui, a partir d'arrendaments fraccionats en funció de cada producte. Així, a partir del que s'ha estudiat en relació amb la Selva i Alcover, els dos principals ítems objecte de

³⁶⁸ Ap. doc. núm. 22. Com es veu, aquí encara no s'especifica quin canonge havia de tenir part en els delmes de Riudoms.

³⁶⁹ Segons una informació de finals del segle XII, hom fa esment a les primícies de tots els horts, de carns de bestiar, de llana i formatges (cf. S. RAMON, F.X. RICOMÀ, *Índex Vell*, doc. núm. 536, pàg. 141), que bé podria aplicar-se al cas de Riudoms.

l'arrendament de les primícies eren els cereals (blat) i l'oli, ja que la resta de productes afectats solia ser arrendat com a “menuderies”³⁷⁰. Tocant a la percepció dels delmes, també el blat i el vi eren dos dels productes gravats de forma principal, segons el que veiem expressat a mitjan segle XIII, juntament amb les menuderies, que devien incloure altres productes secundaris que ja no s'especifiquen³⁷¹.

Ara bé, la principal informació que tenim disponible per saber com es percebien aquests drets prové de fonts més tardanes; ens referim als capítols dels redelmes establerts el 1367 i el 1386 per pagar els deutes del municipi. Aquí ens interessen en la mesura que es tractava d'una rèplica del delme eclesiàstic, ja que eren impostos percebuts d'acord amb pautes i procediments seguits de temps enrere.

El 1367 es deia de pagar redelme de tots blats “e colites acostumades de redelmar”. Entre altres coses, es parlava de gravar tres productes principals, instituint un redelme de pa, vi i oli “semblant que és acostumat de vendre's”. Tot això es feia amb el consentiment de l'arquebisbe³⁷². Quant al redelme de 1386, s'imposaria “de blats e de legums, e de venema, e d'olives, e de totes menudaries semblantment que'l senyor archabisbe e lo senyor paborde prenen en lo terme de Riudoms”³⁷³. En un altre passatge d'aquestes ordinacions s'incideix en la concurrència que podia existir entre el collidor del delme municipal i el del delme senyorial, al qual s'hi fa al·lusió com a “diumer”; els regidors municipals tenien intenció d'aplicar les mateixes sancions que aquest solia imposar³⁷⁴.

Ens consta que el rector de Riudoms també tenia dret a cobrar alguns delmes (a banda, com ja hem vist abans, dels que compartien mig per mig l'arquebisbe i el paborde); ho sabem pel document del redelme del 1386. Aquests delmes es trobaven localitzats especialment a la partida dels Fontanals –en relació amb la qual s'esmenten diversos prestataris– i en algun altre indret, com l'anomenat “camp dels Clergues”; hom anota delmes percebuts sobre alguns terrenys de cultiu, com l'olivar de Sant Joan i alguns horts situats propers, també sobre una trilla –referit a plantacions amb parres i arbres fruiters– i fins i tot sobre una masia, en concret, la dels Osset³⁷⁵. Tot i que fem referència a una època posterior, cal suposar que eren assignacions establertes o convingudes de feia temps.

Així mateix, segons també les posteriors ordinacions del 1386, hi havia altres eclesiàstics percebent delmes d'algunes masies, com el tresorer de la seu de Tarragona i

³⁷⁰ Vegeu R. MOYA, *Estructura socio-econòmica...*, pàg. 497-498.

³⁷¹ “los fonc manat que paguen les dècimes del blat, de menuderies y de vi” [Ap. doc. núm. 57bis]. Ja hem vist com les assignacions de parts del delme a favor del succentor –el 1197– es van fer en ordi.

³⁷² AHAT, Reg. Negot. (1367), f. 41r-v.

³⁷³ En aquest cas, fou autoritzat pel paborde, actuant com a regent (en seu vacant) de l'arquebisbat; capítols a ACA, C, Processos 114/10, ff. 13r-14v, amb el comentari que en vam fer a J. MORELLÓ, “Fiscalitat i deute municipal a Riudoms al segle XIV. A propòsit d'un document inèdit del 1386”, *lo floc*, 162 (1999), pàg. 14-19.

³⁷⁴ “que tota persona que haja e dege demanar lo reredelme axí com lo diumer volrà diumar les coses en lo reredelme contengudes sots la pena que'l diumer hi posarà, e que haja a donar aytant reedelma com lo diumer se'n durà”.

³⁷⁵ Vegeu-ne les dades més concretes a J. MORELLÓ, “Fiscalitat i deute municipal...”, pàg. 18.

el rector de l'església de Sant Miquel del Mar, però podria tractar-se de drets adquirits de feia més poc temps.

Els paborde, nous propietaris del mas de Santa Eulàlia

Com ja hem vist, el paborde rebia la meitat dels delmes, cosa que pogué ampliar amb altres rendes adscrites al mas de Santa Eulàlia, d'ençà de la seva adquisició a finals del segle XIII. Amb anterioritat hem dit que es tractava d'un mas antic que va ser traspassat per Arnau de Palomar al monestir barceloní de Santa Eulàlia del Camp, que el tingué en propietat durant 136 anys. I, si inicialment ja devia ser una explotació força ben valorada, amb el temps encara ho seria més.

Com ja es posa de manifest des del principi de la seva adquisició per part dels canonges barcelonins, totes les transaccions realitzades sobre aquest mas es feien salvant els delmes i primícies de l'Església de Tarragona, inclòs el delme dels molins que aquest monestir de Barcelona féu instal·lar a la seva propietat riudomenca, tal com ja es fa explícit de bon principi (1183), arran del permís concedit per l'arquebisbe Vilademuls³⁷⁶. Més endavant, ja es dóna constància dels diferents molins que hi havia al mas, ja que els canonges barcelonins s'havien preocupat de tenir el proveïment d'aigua necessari per fer funcionar les moles.

Al capdavant de l'explotació del mas hi havia un masover. El prior del monestir tenia per costum de fer visites anuals a la seva propietat riudomenca, on s'hi podia hostatjar a costa del masover. Si més no, seria una manera de controlar la gestió de la finca i de passar comptes amb el seu treballador. Hom no actuava diferentment d'altres priorats que tenien possessions en altres llocs³⁷⁷.

L'explotació del mas generava una renda anual en espècie. Així, Berenguer Bonet, a partir de quan esdevingué home propi del susdit monestir, es comprometé a satisfer anualment 18 quarteres de forment de l'Urgell (o de la Marca) a mesura de Barcelona; no endebades, el lliurament s'havia de fer a la plaça de la ciutat comtal³⁷⁸.

Arran de la permuta subscripta el 1294, hom traspassà al paborde i capítol de Tarragona la tercera part de les 18 quarteres de forment de l'Urgell censals i, així mateix, la tercera part dels lluïsmes, fadigues i tots altres drets que poguessin ser percebuts damunt el mas en qüestió³⁷⁹. Aquesta permuta havia de comportar avantatges a una i altra part; els monjos de Santa Eulàlia, desprenent-se de la propietat de Riudoms, s'estalviarien els desplaçaments a una propietat situada fora de l'àrea que tenien més

³⁷⁶ “de emolumento molendini detis fideliter nobis et successoribus nostris et ecclesie nostre decimas integras in perpetuum”; Ap. doc. núm. 20; i de forma més sintètica al doc. núm. 21.

³⁷⁷ A banda del prior, també tenim esment d'alguns altres membres de la comunitat barcelonina subscriuint alguns dels documents que es van fer a propòsit d'aquest mas.

³⁷⁸ Ap. doc. núm. 81. Seria la plaça del Blat, que avui porta el nom de plaça de l'Àngel.

³⁷⁹ Ap. doc. núm. 102. El 1414, quan es dugué a terme el repartiment de les rendes de la pabordia un cop extingida, hom adjudicà al cabiscol les 18 quarteres de blat que s'obtenien del mas de Santa Eulàlia; cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, II, pàg. 95.

pròxima, a l'hora que passaven a reforçar els drets que ja tenien a la mateixa ciutat de Barcelona; per al paborde, l'operació devia reportar-li semblants avantatges, pel fet de poder disposar d'un altre domini al Camp de Tarragona alhora que es desempallegava de la gestió dels censos que rebia a la ciutat comtal. De fet, al mateix document de la permuta es deixen bastant clars els motius³⁸⁰. La dita permuta data del 20 de gener de l'any indicat, i poc temps després –a principis de març–, el masover que hi feia estada de poc temps ençà (Berenguer Bonet) passà a retre vassallatge al paborde com a nou propietari del mas³⁸¹.

Cal fer avinent que no gaire abans, els canonges de Santa Eulàlia havien abandonat el seu emplaçament original per traslladar-se a la plaça de Santa Anna, al convent que hi tenia allí l'orde dels Germans de la Penitència de Jesucrist (popularment coneguts com a “freres del sac”)³⁸². Justament, els censos adquirits del paborde es vinculen a terres situades prop del dit convent o monestir de Santa Anna. Així doncs, el traspàs de la possessió del mas de Riudoms, l'adquisició del qual tingué lloc gairebé al començament de la fundació del monestir, es va fer gairebé coincidint amb aquest trasllat d'ubicació de la casa mare a Barcelona.

Més tard, el prior de Santa Eulàlia encarregà al de Sant Pere de Cubelles, actuant aquí com a procurador del monestir barceloní, de rebre una quantitat de diners (96 lliures) a compte de les 12 quarteres de forment (del total de 18) del mas de Riudoms³⁸³; quantitat que poc després va ser satisfeta pel paborde i capítol de Tarragona a través d'un ciutadà barceloní³⁸⁴. Per tant, allò que es va permutar d'aquesta renda censal, juntament amb la resta de censos que fins aleshores percebia el monestir de Santa Eulàlia a l'horta de Tarragona i a l'Albiol, va ser només la 1/3 part, d'aquí que, pel que fa a les restants 2/3 parts, es cobrés en diner. El total de la renda satisfeta per l'emfiteuta del mas es valorava en aquell moment en 144 lliures –a raó de 8 ll. la quartera–. Amb tot, és possible que aquesta estimació fos més elevada del que pertocaria en cas d'haver-hi afegit els altres drets traspassats i aparentment no quantificats econòmicament.

Així mateix, també tenim constància d'una altra operació de permuta endegada entre el paborde i l'arquebisbe Rodrigo Tello, consistent a rebre d'aquest, en un termini de tres anys, 144 lliures, cosa que aniria acompanyat del traspàs de diferents censos localitzats a l'horta de Tarragona i tot a canvi, segons sembla, de la cessió, a

³⁸⁰ “cum multo utilius sit utrisque censualia et bona de prope haberi quam si per civitates et loca alia sint dispersa, cum iuxta legitimas sanctiones patrimonium quod in diversis provinciis seu civitatibus est dispersum non possit defacili comode ministrari”.

³⁸¹ Ap. doc. núm. 106. Semblant acte de vassallatge al paborde es documenta uns anys més tard per part de qui devia ser-ne el fill: Joan Bonet [Ap. doc. núm. 119].

³⁸² Ambdues comunitats, a partir d'aleshores, quedaren fusionades, però sense perdre el nom de Santa Eulàlia; cf. E. ZARAGOZA, *Catàleg...*, pàg. 59-60.

³⁸³ Ap. doc. núm. 104. El priorat de Sant Pere de Cubelles era dependent del de Santa Eulàlia; des d'aquest punt de vista, no resulta estrany que el prior d'aquesta casa, situada a mig camí entre Barcelona i Tarragona, actués en representació del seu superior barceloní.

³⁸⁴ Ap. doc. núm. 105.

l'arquebisbe, del mas en qüestió³⁸⁵. Tanmateix, no sembla que aquesta altra permuta tirés endavant, per bé que posa de manifest l'interès que també podia haver tingut l'arquebisbe en l'adquisició del mas, juntament amb l'interès dels canonges del capítol per seguir ampliant els seus dominis emfitèutics a l'horta que hi havia vora la ciutat³⁸⁶.

A partir de cert moment, ja podem anotar el volum de rendes que percebia el paborde a la vila i terme de Riudoms. Aquestes rendes ascendien a 4.500 sous (225 ll.) segons el contracte d'arrendament subscrit amb Berenguer Spital, en nom d'altres persones de Reus³⁸⁷. Del 1321 és una altra informació tocant a la liquidació de l'arrendament que s'havia fet el 1318 per 9.900 sous, de nou concernint diverses persones de Reus, si bé ara pel total de rendes de Riudoms i Mont-roig comptabilitzades conjuntament³⁸⁸. I pel que fa al 1333, tenim indicats 4.000 sous³⁸⁹. En aquests arrendaments globals s'inclouria, com a mínim, la meitat dels delmes i suposem que també el cens del mas de Santa Eulàlia.

Les rendes de la mitra (Riudoms, Castellnou)

Anteriorment ja hem vist quines eren les participacions de la mitra en les rendes de Riudoms segons l'inventari del 1276. Aquest repartiment per força quedaria trastocat arran de l'extinció de la castlania principal de Riudoms, a partir de quan els arquebisbes haurien passat a cobrar les parts adjudicades als castlans. Cal suposar, doncs, que el volum de rendes percebudes per l'arquebisbe hauria augmentat, a partir d'aleshores, de manera significativa, no sabem si en detriment o no de les participacions dels altres canonges que tenien fraccions adjudicades. En tot cas, aquest increment havia de continuar amb altres adquisicions de dominis. Malauradament, no tenim documentat cap arrendament de les rendes arquebisbals de Riudoms sinó molt més tard, ja fora del període aquí estudiat, rendes que podem xifrar al voltant dels 7.000 sous³⁹⁰.

³⁸⁵ Ap. doc. núm. 103. En el mateix regest, es recorda que dues terceres parts del cens del mas havien estat adquirides per compra i la tercera part restant per raó del bescanvi efectuat amb el monestir de Santa Eulàlia.

³⁸⁶ Anteriorment ja ens hem referit a un altre intent de permuta amb el canonge infermer a partir, igualment, dels censos que l'arquebisbe rebia a l'horta de Tarragona, permuta que quedà cancel·lada un mes i mig després de l'operació comentada ara.

³⁸⁷ Aquesta quantitat havia de ser lliurada en dues pagues; ACBC, Protocols, full solt localitzat a la capsa de 1344-1345 (si fem cas, però, de l'anotació d'un arxiver al verso del full, seria de l'any 1318).

³⁸⁸ Ibídem (1321-1322), f. 36r. A títol comparatiu, vegeu les xifres recollides per R. MOYA sobre les rendes percebudes pel paborde a Alcover fins 1320; cf. R. MOYA, *Estructura socio-econòmica...*, pàg. 492.

³⁸⁹ Suma deguda per un tal Guim Bonivern (probablement, una mala transcripció de Benviure); cf. J. PIÉ, *Annals inèdits...*, pàg. 94.

³⁹⁰ La col·lecta del 1377, segons sembla, pujà a 345 lliures (6.900 s.), desglossades així: d'una banda, 275 ll. per les rendes de Riudoms, incloses les del forn, i també comptabilitzant-hi les de Cambrils, que devien ser molt menors; i, d'una altra, 70 ll. per una sèrie de censos i bovatges que l'arquebisbe solia cobrar i que no s'especifiquen; ACBC, Protocols (1364-1389), s.f. (24.III.1378). Més endavant, aquestes rendes apareixen xifrades en 7.500 sous; AHAT, Reg. Negot. (1395), f. 90r-v. Els totals indicats estan força per sobre de les rendes que percebia el paborde a Riudoms a l'època prèvia a la Pesta Negra.

Arran del traspàs efectuat pels Requesens de la quadra de Castellnou a l'arquebisbe López d'Ayerbe es dona constància d'algunes de les rendes que es cobraven en aquest feu³⁹¹: de primer, respecte dels molins bladers, tant d'aquell que hi havia al castell com dels anomenats Molins Nous, que també prestaven servei als de Reus, entre tots ells: 20 quarteres d'ordi i 10 de forment. Després hi havia alguns censos cobrats sobre algunes terres i un alberg per un total de 16 sous 2 diners. També s'inclouïa un servei en treball (jova), al qual estava obligat el possessor de l'indicat alberg, consistent a treballar un dia l'any allà on el senyor ordenés. Finalment, s'indica que el bestiar no pagava delme.

En definitiva, amb l'adquisició, per part de la mitra, de la quadra de Castellnou i amb la compra –abans– del mas de Santa Eulàlia per part del paborde, el senyoriu de l'Església de Tarragona sobre Riudoms apareix, a mitjan segle XIV, més consolidat que mai, sobretot en detriment dels drets que havien tingut altres senyors laics, inclòs el rei. Aquest procés havia de culminar a finals de la mateixa centúria amb el traspàs massiu, a favor de l'arquebisbe Énnec de Vallterra, dels restants drets jurisdiccional i dominicals que encara conservava la monarquia al Camp de Tarragona³⁹².

Els batlles dels diferents senyors

Cada senyor tenia un batlle per vetllar pels seus interessos, entre altres coses, per tenir cura de les rendes, supervisar i administrar tots els altres drets, incloses les taxes judicials; com hem vist, solien ser drets fraccionats entre diferents senyors, de manera que l'acord entre ells esdevenia imprescindible; així es fa palès en el conveni establert entre els castlans el 1209, on ambdues parts –els Tarragona i els Palomar– acordaren nomenar un batlle comú. Per la seva banda, també l'arquebisbe i l'infermer tenien un únic batlle que els representava; fins i tot arran del traspàs de la castlania, l'arquebisbe i el paborde, que passà a ocupar el lloc del castlà, convingueren de mantenir operatius dos batlles, talment com fins aleshores s'havia estat funcionant.

Als batlles d'aquests senyors els corresponia, en la seva faceta de jutges, administrar la justícia ordinària i percebre'n els corresponents drets o emoluments. Tal com hem exposat més amunt a partir de la informació del 1276, l'arquebisbe i l'infermer rebien 1/3 part de les justícies. Anys més tard, a propòsit del repartiment efectuat entre el paborde i l'arquebisbe (1292), s'indica de manera més precisa com

³⁹¹ Ap. doc. núm. 136.

³⁹² Òbviament, entre els llocs traspassats no hi figurava Riudoms (llevat, potser, d'alguns dels masos que eren del donzell Bartomeu de Requesens); tot i així, la vila va haver de “solidaritzar-se” amb les altres del Camp quan totes es van veure obligades a emetre deute públic per ajudar a pagar l'elevat preu de la compra efectuada per l'arquebisbe Vallterra a Joan I; vegeu J. MORELLÓ, “«Així com de bons vassalls se pertany». El endeudamiento censal de las villas del Camp de Tarragona al servicio de la Mitra (finales del siglo XIV)”, dins M. Sánchez Martínez (ed.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 2009, pàg. 259-307. Poc abans, el 1390, la mitra ja havia adquirit el castell i lloc de Blancafort d'Arnau Balcells, cavaller de Pontils, tot i que no se'n sap el preu; cf. P. ANGUERA (ed.), *Treballs històrics...*, pàg. 80.

funcionava el repartiment: primer s'havia de descomptar una cinquena part –la pertanyent a l'infermer– i la resta quedaria aleshores dividida entre aquells altres dos³⁹³. Al mateix document es recorda que els batlles havien de jurar ésser “fideles et legales in suo officio baiulie et iusticiam observare”; i també es feien responsables de custodiar els presoners que estiguessin tancats a la presó, la qual era considerada comuna als dos (arquebisbe i paborde). Amb tot, ja hem vist com poc després tot el domini passà a mans de la mitra, moment a partir del qual ja només havia de seguir funcionant un sol batlle, almenys a la vila.

La cort del batlle era, juntament amb l'escrivania com a oficina annexa, el lloc on es feien els actes més corrents pels quals eren competents els batlles, des de designació de tutors³⁹⁴ fins a imposició de multes o composicions. Altres qüestions més greus, com ara els delictes de sang, havien de ser elevades a instàncies superiors.

Periòdicament, aquests batlles havien de passar comptes de tot el que havien administrat. Així, per exemple, el 1313 Arnau de Barberà, després de revisar la comptabilitat del batlle que tenia a Blancafort (Ramon Pont), trobà que havia de tornar-li 125 sous que havia despès de més³⁹⁵. Per suposat, els altres batlles estarien subjectes a semblants obligacions davant els seus respectius senyors, per bé que no en tinguem cap més testimoni documental d'aquesta època.

Altres vegades, el que tenim documentat són lliuraments a compte de les rendes que s'havien collit. El 1328 el mateix Ramon Pont –no es diu si encara exercia com a batlle– lliurà al cavaller Guillem de Montoliu, senyor dels Monnars –que devia actuar en nom del castlà de Blancafort o bé aquest li hauria fet assignació– un total de 400 sous de les rendes de Blancafort de l'any precedent; afegint-hi encara un altre lliurament de 200 sous corresponents a la paga de Sant Miquel de l'any en curs³⁹⁶.

A la següent taula exposem el nom dels batlles que tenim registrats; el primer resulta ser un tal “Salveti, baiulis”, que apareix únicament subscriuint la carta de l'establiment de la ferreria a instàncies dels Palomar, i encara que no s'indiqui explícitament, no és inversemblant que estigués exercint com a batlle del castlà Arnau I.

TAULA 2: BATLLES DOCUMENTATS AL LLARG DEL PERÍODE ESTUDIAT

Any	Nom
1169	Salvet, batlle (d'Arnau de Palomar) [Ap. doc. núm. 14]
1199	Miquel, batlle del rei ³⁹⁷ [Ap. doc. núm. 29]

³⁹³ Ap. doc. núm. 87.

³⁹⁴ Per exemple, a finals de febrer del 1330, el batlle de Blancafort adjudicà a Joan Aragonès la curadoria del fill menor del difunt Pere Caperó, perquè administrés els seus béns i drets de la millor manera possible; ACBC, Protocols (1328-1329), s.f. Això no obstant, a finals d'octubre del 1333, tornem a tenir notícia novament d'aquesta curadoria, quan s'efectuà el nomenament d'una altra persona (Bernat Moia de Reus), no sabem si en substitució de l'anterior; *ibid.* (1333), s.f.

³⁹⁵ ACBC, Protocols (1313-1314), s.f.

³⁹⁶ ACBC, Protocols (1328-1329), s.f.

³⁹⁷ En funció del que ja s'ha explicat anteriorment, sembla que aquest batlle, que trobem intervenint en un establiment de molins, devia estar representant el rei fent un ús de competències més generals, no pas

principis s.XIII	Pere de Marca, batlle de l'arquebisbe/infermer [Ap. doc. núm. 53]; Ramonet de la Serra, possibl. batlle del castlà Bernat de Palomar [Ap. doc. núm. 53]; Valentí, batlle de l'arquebisbe/infermer [Ap. doc. núm. 53]
1254	Guillem Vilar, batlle de Berenguer II de Puigverd [Ap. doc. núm. 59]
1286	Pere Busquet, batlle de Berenguer III de Puigverd [Ap. doc. núm. 67]
1299	Pasqual Martí, batlle de Riudoms [Ap. doc. núm. 112]

(segueixen els batlles dels subfeus)

1303	Pere de Llemosí, batlle de Castellnou [Ap. doc. núm. 116]
1313, 1329	Ramon Pont (o Ponç), batlle de Blancafort [Protocols de Reus]
1332-1333	Bernat Miralles, batlle de Blancafort [Protocols de Reus]
1338	Berenguer Maimó, batlle de Blancafort (per Arnau de Barberà), substituït per Joan Aragonès (batlle per Pere de Salanova) [Ap. doc. núm. 130]

Franqueses i exempcions de drets

De vegades, d'alguns drets, ja fos que fossin percebuts regularment o només algun cop, en tenim esment només quan van deixar d'existir. Aquest és el cas del dret de cena, una prestació exigida als vassalls per hostatjar al senyor quan visitava el seu domini. Els riudomencs van quedar-ne eximits pel rei Jaume I el 1229³⁹⁸. Així doncs, quan posteriorment, el seu nét, Jaume II, féu estada a Riudoms, no hauria pogut exigir tal prestació, ni tampoc la seva commutació en diners. No sabem si també l'arquebisbe tindria dret a reclamar cena o si, seguint l'exemple del rei, degué també renunciar-hi.

Altres drets enfranquits són els que afectaven el comerç. Arran de l'extinció de la castllania, ja només serien els arquebisbes –potser juntament amb els paborde– els qui seguirien cobrant alguns drets sobre l'activitat comercial. Així, la carta de franqueses de l'arquebisbe Tello del 1293 no sols serví per confirmar el dret a celebrar mercat els dimarts de cada setmana, tal com ja havia quedat instituït en el privilegi primigeni, sinó que també es declarava els riudomencs exempts de pagar “lleuda, mesuratge y prestació en lo dia del mercat”³⁹⁹. Això vol dir que fins aleshores haurien estat satisfent tots aquests drets o taxes; en canvi, res no es diu dels forasters que vinguessin a comerciar a Riudoms, els quals, molt probablement, haurien de continuar pagant, llevat que poguessin esgrimir també algun privilegi d'exempció⁴⁰⁰.

per estar exercint aquest càrrec a Riudoms i, des d'aquest punt de vista, no pot ser considerat un batlle local.

³⁹⁸ Ap. doc. núm. 47. Això no obstant, ja a la carta d'indemnitat atorgada pel seu avi, Alfons el Cast, el 1195 apareixien incloses les cenies entre les exempcions reconegudes per la monarquia; cf. J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, 2001, pàg. 122.

³⁹⁹ Ap. doc. núm. 97. Com veurem, el contingut d'aquesta carta de franqueses es correspon amb el que en el seu dia localitzà Tomàs Capdevila a partir d'un trasllat del 1312; cf. T. CAPDEVILA, “El mercat de Riudoms al segle XIII”, dins P. ANGUERA (ed.), *Treballs històrics...*, pàg. 57-58.

⁴⁰⁰ Molt més tard, les lleudes del Camp de Tarragona, incloses les de Riudoms, van anar a parar a mans del monestir d'Escaladei.

Així mateix, els riudomencs també quedaven enfranquits de les quèsties, però no pas de la quèstia antiga. Aquesta, molt probablement, al·ludia al tribut que s'estava cobrant d'algunes terres amb una afectació restringida únicament als seus possessors; en canvi, l'enfranquiment es referia a les exaccions extraordinàries que hom podia reclamar de tota la col·lectivitat. Aquest enfranquiment quedava arrodonit amb la inclusió d'altres exaccions de caràcter arbitrari (toltes i fòrcies).

També quedaven anul·lades diverses prestacions o serveis en treball, concretament pel que fa a les joves i tragins (o sigui, de l'obligació d'anar a treballar uns determinats dies a l'any a les dominicatures⁴⁰¹; i de realitzar transports de les corresponents collites del senyor), i també d'obres, probablement en al·lusió a possibles treballs gratuïts a la fortalesa del senyor.

Tot plegat, suposava deslliurar els riudomencs, tant els habitants de la vila com els del terme, d'un bon grapat de prestacions senyorials, almenys pel que fa a la submissió al seu senyor principal, si bé tampoc no del tot; no en va, l'arquebisbe es reservava els drets que ja tenia sobre els molins –a canvi de reconèixer als riudomencs la plena utilització de les aigües del terme per als seus regadius– i el que ja solia rebre dels qui acudien al seu forn. En altres paraules, ambdós monopolis senyorials es mantenien intactes.

Més en general, amb aquesta carta de franqueses s'equiparava els riudomencs a la situació de la resta de vassalls de la senyoria eclesiàstica: d'una banda, declarant “que sien lliberts y franchs com (h)o són los altres hòmens de la ciutat y Camp de Tarragona” i, d'una altra banda, recordant-los que continuaven estant obligats “en totes les coses en què generalment li són obligats los hòmens de la ciutat y Camp de Tarragona”. No endebades, durant la prelatura del predecessor de l'arquebisbe Tello, el ja tantes vegades citat Bernat d'Olivella, es dugué a terme la confecció de l'anomenat Llibre de les Franqueses de la Ciutat i Camp de Tarragona⁴⁰². Aquest Llibre incloïa regulacions de tipus jurídic (dret d'apel·lació a les diferents instàncies judicials) o processal (prohibició de turment), prestacions fiscals (establiment de “comuns” per sufragar determinades despeses comunitàries) i altres disposicions a penes conegudes pel fet que el llibre en qüestió no s'ha conservat.

Cal recordar, així mateix, els enfranquiments realitzats pels monarques a favor dels homes de la Ciutat i el Camp, tant pel que fa als impostos directes com també indirectes. En primer lloc, tocant a la demanda de quèsties o d'altres exaccions similars, d'acord amb la successió de privilegis o cartes d'indemnitat atorgades a partir ja del

⁴⁰¹ Com ja hem vist, la jóva era un dret que seguia percebent a la quadra de Castellnou, fins i tot quan aquest domini passà a mans de l'arquebisbe.

⁴⁰² Cf. J.M. FONT RIUS, “Franquezas, costumbres y privilegios de la ciudad y Campo de Tarragona”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVI (1996), pàg. 119-149, espec. a partir de la pàg. 131; E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 246-247.

regnat d'Alfons el Cast i tot al llarg del segle XIII⁴⁰³. Des d'aquest punt de vista, sembla que l'enfranquiment arquebisbal del 1293 quedava homologat a l'exempció reial. En canvi, pel que fa al tema de les lleudes, podríem dir que la mitra s'anticipà a les exempcions promogudes per la monarquia durant la primera meitat del segle XIV⁴⁰⁴. Repassem-ne la cronologia:

El 1322 Jaume II eximia els ciutadans tarragonins del pagament de la lleuda i altres drets afins pel comerç que practiquessin a tots els seus regnes; concretament, els eximia també de peatges, pesos, mesuratges, portatges, passatges i ribatges. I l'any següent feia extensives aquestes franqueses als homes, tant de la Ciutat com del Camp, que anessin a comerciar als regnes de Sardenya i Còrsega. Així doncs, cal suposar que, a partir del 1322, els mercaders tarragonins que acudissin als mercats de les viles del Camp, com Riudoms, deixarien de pagar aquests drets, d'acord amb el referit privilegi fet extensiu més tard als de Valls, si fa no fa en termes bastant similars⁴⁰⁵. Lògicament, aquesta mena de privilegis es localitzen allà on hi havia més mercaders, cosa que no era el cas de Riudoms. Qualsevol riudomenc que volgués dur a terme algun negoci mercantil, encara que fos de forma ocasional, es trobaria en desavantatge respecte dels mercaders de les localitats beneficiades pels referits privilegis reials.

A l'últim, cal afegir-hi l'enfranquiment atorgat per Pere el Cerimoniós el 1347 de l'impost del bovatge –a no confondre amb la renda agrària del mateix nom– a favor tant dels homes de la Ciutat com dels de les viles del Camp; d'aquesta altra qüestió ens n'ocuparem ja en el darrer capítol d'aquesta Primera Part del llibre.

Malgrat totes les exempcions contemplades a la carta de l'arquebisbe Tello (i les atorgades per la monarquia), la situació dels riudomencs potser no hauria millorat per gaire temps de resultes de la intensificació, d'ençà aleshores, de les demandes de la corona i de la consegüent implantació de la fiscalitat gestada en l'àmbit municipal, fiscalitat que esdevindria especialment feixuga pel fet de coincidir, a partir de mitjan segle, amb una època de forta davallada demogràfica i crisi econòmica.

⁴⁰³ Privilegis concedits generalment a canvi o després d'haver satisfet determinades prestacions dineràries que la monarquia havia reclamat prèviament als vassalls de l'Església tarragonina. Per a més detalls, vegeu J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 120-128.

⁴⁰⁴ Una primera fita en aquest sentit va ser la dispensa atorgada per l'arquebisbe Aspàreg de la Barca el 1232 deslliurant del pagament de la lleuda els homes de la Ciutat i del Camp que embarquessin cereals al port.

⁴⁰⁵ Efectivament, el 1343, també els vallencs van fer-se mereixedors d'un privilegi comercial com el que hom havia concedit als ciutadans el 1322; vegeu J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 131-132.

UN COP D'ULL AL FUNCIONAMENT DE LA JUSTÍCIA SENYORIAL

En principi, la justícia era una prerrogativa dels senyors –si més no, dels que detenien la jurisdicció alta i baixa– i sovint esdevingué objecte de controvèrsies per veure qui en tenia el control o qui l’havia d’exercir en exclusiva⁴⁰⁶.

Ja a la primera carta de donació del 1150, es concedí a Guerau Pere totes les justícies, tant majors com menors⁴⁰⁷. Així mateix, es declarava que “tots los hòmens qui habitaran en dit castell, vila o honor ... firmen dret”, suposem que a favor del mateix Pere. La menció podria passar gairebé desapercibuda si no fos perquè durant el segle XIII, aquestes “fermes de dret” van ser motiu de disputa entre els senyors, com així es fa palès el 1243 en el conflicte entre la mitra i els Puigverd i de nou el 1246, entre els Puigverd i els Palomar.

Disputes al voltant de la ferma de dret

Abans de res, cal fer avinent que la ferma de dret era un acte jurídic pel qual una persona se sotmetia a la decisió d’una potestat, un jutge o un tribunal, bo i prometent que hi compareixeria i hi seria present durant totes les diligències del procés⁴⁰⁸. Seria, doncs, una mena de reconeixement a una potestat judicial.

Tocant a la primera disputa al·ludida, es diu que l’arquebisbe volia que el seu batlle de Riudoms rebés les fermes de dret “com des de temps antics ho ha acostumat per a què axí millor pogués defenssar als hòmens de dita vila axí com els altres del Camp” contra alguns nobles enemics de Berenguer de Puigverd que pretenien atacar la vila arran d’un desafiament que havien fet contra el susdit castlà⁴⁰⁹. Tanmateix, aquest, segons s’explica, rebutjava que el batlle de l’arquebisbe pogués exercir aquell dret. Arran de les enquestes obertes per aclarir la qüestió, un dels testimonis cridats –l’únic, de fet, que és recollit al regest de l’Índex Vell– assenyala que havia vist en altre temps com el batlle de l’arquebisbe i l’infermer rebia les fermes de dret de tots aquells que tenien causes judicials, però davant l’actitud intimidatòria de Guillem de Tarragona, els batlles dels senyors eclesiàstics havien deixat de reclamar aquell dret, baldament fos pel temor que tenien de l’esmentat cavaller⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ Recordem que un dels principals cavalls de batalla entre la mitra i els Bordet tingué a veure amb l’administració de la justícia.

⁴⁰⁷ Ap. doc. núm. 2.

⁴⁰⁸ Així, a partir del moment que un inculpat atorgava ferma de dret davant d’una autoritat, cap altra potestat, jutge o tribunal que no fos el que li havia acceptat la ferma de dret no podria actuar contra la seva persona o béns fins que no s’acabés el procés i es decretés sentència condemnatòria; cf. M. TORRAS, “Escrivanies judicials...”, pàg. 390-392.

⁴⁰⁹ S’esmenten tres nobles, entre els quals Galceran de Pinós [Ap. doc. núm. 53].

⁴¹⁰ De fet, en la versió del testimoni, Guillem de Tarragona havia intentat ferir el batlle Valentí als ulls, i aquest, acte seguit, havia marxat cap a la capital a queixar-se a l’arquebisbe de la injúria rebuda, però el mateix Guillem va fer enviar un criat darrera seu per convèncer-lo d’abandonar tal propòsit, com

La disputa entre els Puigverd i els Palomar, probablement com a seqüela de l'anterior, va ser objecte d'una sentència donada el 1246 pel canonge Guerau de Celma, jutge nomenat per l'arquebisbe en la causa⁴¹¹. Hom feia remissió als pactes estipulats entre la monarquia i la mitra sobre la creació dels respectius veguers (en al·lusió a la concòrdia *Ad perennem?*), i que eren aquests els qui d'aleshores ençà prenién les fermes de dret dels ciutadans de Tarragona i del Camp. Atès que el castell de Riudoms era considerat, en aquell moment, de jurisdicció comuna a l'Església i al rei, hom declarà que Berenguer de Puigverd i la seva muller havien de firmar de dret en mans dels veguers⁴¹², i no en mans de l'arquebisbe, que era el que defensaven els Palomar. Tot això s'ha de vincular, igualment, al dret d'apel·lació que l'arquebisbe es reservava per a ell, i del qual n'era tan gelós que no volia que ningú li ho posés en qüestió, tal com ja hem vist més amunt a propòsit de les interferències del mateix Berenguer de Puigverd.

A banda dels conflictes sostinguts entre senyors per qüestions relacionades amb prerrogatives judicials, també els vassalls estaven subjectes a semblants requeriments, tal com es fa palès a finals del segle XIII.

En primer lloc, podem referir-nos a l'acte que tingué lloc al castell d'Escornalbou, on l'arquebisbe Tello obligà als representants de Riudoms, a més de prestar-li l'homenatge i jurament de fidelitat preceptius, a subscriure ferma de dret a propòsit de certes "injúries" comeses contra ell⁴¹³. Uns anys després, al mateix castell, l'arquebisbe –actuant, igualment, com a senyor de Riudoms– va citar els representants reusencs perquè fessin acte de presència davant seu "per a fermar de dret en son poder sobre la invasió y penyorament per ells fet en lo terme de Riudoms". Això s'escaigué el 5 d'agost de l'any 1296⁴¹⁴. Els dos procuradors de Reus que portaven la causa renunciaren al càrrec, i així ho comunicaren a la resta de prohoms en una reunió que el Consell i universitat del dit lloc va celebrar tres dies abans de la citació arquebisbal⁴¹⁵. Tampoc aquí es diu ben bé quina era l'arrel del problema, ja que només es refereix a la invasió que alguns homes de Reus havien fet al terme (o termes) de Riudoms⁴¹⁶. El prelat va delegar aquesta causa en el jutge Arnau Urgellès, però ja no en sabem res més.

així succeí quan es trobaren prop del coll de l'Aljub, que hauríem de situar, en principi, a Porpres –dins el Territori de Tarragona–, per on transitava el camí de Riudoms a Tarragona.

⁴¹¹ Ap. doc. núm. 54.

⁴¹² O com s'indica per una altra banda: "Sentencia interlocutoria (...) por la cual consta que los hombres de la Ciudad de Tarragona y su Campo no están obligados a firmar de derecho, sino antes los Vegueres de esta Ciudad"; AHAT, Índice General, Armari 5, calaix 5, lligall 2, doc. núm. 13.

⁴¹³ "...y ans que se'n tornen de dit castell, fermen dret en poder de dit senyor archebisbe per les injúries, quexes y agravis per ells y dita universitat comesos contra dit senyor archebisbe y sa familia" [Ap. doc. núm. 82]. Anteriorment, ja hem exposat en quin context es produí aquest fet.

⁴¹⁴ Cf. E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 268.

⁴¹⁵ ACBC, Protocols (1297), s.f. El fet és que, a causa de les grans despeses que estaven sostenint, tenien moltes queixes de la gent que els acusaven de mala gestió; amb la renúncia, es descarregaven de qualsevol responsabilitat i en donaven la culpa del que pogués passar a tots aquells que s'havien queixat.

⁴¹⁶ "ratione invasione quam dicitur ese factam per aliquos homines de Redis de terminis de Rivoulmorum". Com es veu, l'altra notícia només afegeix el fet de l'empenyorament, que devia ser de bestiar.

Naturalment, hi hagué altres disputes o causes sostingudes amb els pobles veïns, per exemple, tocant als primers episodis conflictius que es comencen a registrar en aquesta mateixa època al voltant de l'aigua de la séquia de l'Aleixar –qüestió que analitzarem més endavant–. Ja pel que fa al segle XIV, tenim notícies de causes judicials obertes per una sèrie d'incidents, en els quals trobem involucrats directament alguns riudomencs.

Algunes causes judicials i/o jurisdiccionals durant la primera meitat del segle XIV

La primera notícia data del 1316, quan Jaume II, de Tortosa estant, va escriure al paborde Jofre de Cruïlles, en seu vacant, fent-li saber que els batlles de Cambrils (el reial i el del castlà) havien fet custodiar a l'església d'aquesta vila un home inculpat del robatori d'un ase. Llavors van comparèixer diversos riudomencs, entre els quals Guillem i Alexandre de Benviure, i per la força van alliberar el susdit lladre i se l'emportaren d'allí. Els batlles havien requerit, sense èxit, el seu homòleg de Riudoms perquè portés davant seu els responsables del fet. La cosa derivà en una multa dinerària que el castlà de Cambrils havia imposat per contumàcia i això originà que els afectats, a través d'un procurador, s'apel·lessin de la sentència davant el batlle reial de Cambrils. Aquest no sols va confirmar la sentència sinó que ni tan sols volgué admetre que el susdit procurador pogués intervenir en una qüestió que es considerava de l'àmbit criminal. D'aquí el nou recurs d'apel·lació que presentaren els homes de Riudoms a l'Oficial de Tarragona, el qual acabà ordenant al batlle i al castlà de Cambrils que no duguessin a terme cap altra acció mentre aquella apel·lació estigués pendent de resolució. Així doncs, a la carta adreçada al paborde, el rei li demanava de no retardar més l'execució de les dites sentències, i en previsió de què no volgués donar-ne el consentiment, ordenava al castlà i al seu batlle de Cambrils que les executessin igualment⁴¹⁷.

En suma, un simple fet delictiu, com fou el robatori d'un ase i el consegüent rescat del lladre per part dels seus companys, cosa que s'havia fet, en paraules del rei, en total menyspreu de la seva jurisdicció (“in nostre iurisdictionis contemptum”, diu el document), desencadenà una sèrie d'accions judicials provocant friccions entre la jurisdicció de l'Església i la del rei. Ignorem com va continuar l'afer, i si els Benviure de Riudoms van haver de pagar molt cara l'acció tan atrevida que havien comès.

En aquesta època de la primera meitat del segle XIV es produïren alguns conflictes entre la jurisdicció reial i l'eclesiàstica per alguns masos situats al terme de Riudoms.

⁴¹⁷ Cf. J. VINCKE, *Documenta selecta mutuas civitatis arago-cathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, 1936, doc. núm. 293, pàg. 197-198.

Així, entre els diferents greuges presentats per l'arquebisbe Ximeno de Luna el 1322 contra el rei –tocant a la jurisdicció comuna que exercien a la Ciutat i Camp de Tarragona–, es fa constar una queixa relativa als masos d'en Requesens i d'en Rufiac, al terme de Riudoms, en la qual es declara que l'arquebisbe n'havia estat espoliat pel rei i els seus oficials⁴¹⁸. I segons una altra font de l'arxiu reial, s'indica el següent: “Ítem, s'an apropiat lo mas d'en Roffiach, qui contribuex ab la ciutat de Terragona e sol ésser de la juredicció comuna”⁴¹⁹, per afegir tot seguit que hi havia un plet pendent de feia temps entre la ciutat i el lloc de Riudoms i ja aleshores era imminent que es dictés una sentència⁴²⁰. Sens dubte, aquesta notícia s'ha de vincular amb el que tenim exposat en un document de l'Índex Vell referit al novembre del 1320⁴²¹, on s'exposen alguns dels fets que van ocórrer al sobredit mas d'en Rufiac, situat dins el terme i parròquia de Riudoms. Segons es veu, la disputa s'originà per uns empenyoraments que havien fet els homes de Riudoms en aquell mas; més concretament, es diu que havien empenyorat els bous a Jaume de Rufiac i a altres homes que eren del rei⁴²². Arran d'això, el veguer reial de Tarragona donà avís al batlle de les Muntanyes de Prades perquè emparés les rendes que els de Riudoms prenien al terme de l'Aleixar. Aleshores intervingué el procurador de l'arquebisbe Ximeno de Luna al·legant que el veguer no podia fer tal requeriment al batlle. Dalmau d'Ulldemolins –aquest era el nom del batlle de Prades– fou requerit per esbrinar la identitat dels homes que havien comès l'acció i, un cop fet això, havia de procedir a capturar-los i prendre tot el que tinguessin dins la jurisdicció de les Muntanyes de Prades.

En suma, el cas exposat és un exemple més de les confrontacions que sovintejaren entre ambdues jurisdiccions per accions comeses tant per una banda com per l'altra. En el cas de Riudoms, el fet de limitar, per un costat, amb el terme d'una vila reial com Cambrils, on també s'inclouïa Montbrió, els Tagells i la Plana, i, per l'altre costat, amb el territori de les Muntanyes de Prades (com és sabut, l'antiga batllia reial de Prades passà a integrar el nou comtat erigit per Jaume II el 1324 a favor d'un dels seus fills), feia gairebé inevitable que s'originessin enfrontaments jurisdiccional, encara que fossin de baixa intensitat.

Seguint el fil cronològic, tenim documentades notícies relatives a successos d'un altre índole.

⁴¹⁸ ACA, C, Processos de greuges (1322-1369), s.f.

⁴¹⁹ Els llocs que contribuïen amb la ciutat de Tarragona formaven part de les anomenades Falde. Amb tot, en la corresponent llista de llocs que estaven vinculats fiscalment a la ciutat aquest mas no se l'anomena mai.

⁴²⁰ ACA, RP, BG, núm. 512 (“Tituli et privilegia facientia pro civitate et Campo Tarracone”, f. 96r.

⁴²¹ Ap. doc. núm. 124.

⁴²² Sembla clar que també Jaume de Rufiac quedava inclòs dins la consideració d’“home del rei”. Respecte a la nissaga Rufiac, podem aportar les següents dades: del 1320 tenim constància documental de Pere Rufiac, major de 18 anys i habitant al terme de Riudoms, liquidant amb el seu germà [major] Jaume assumptes pendents de l'herència dels seus pares Jaume i Constança, ja difunts; ACBC, Protocols (1319-1320), f. 54r. Més tard (1333), torna a aparèixer Jaume Rufiac per alguns tractes tinguts amb la universitat de Riudoms.

El 1330 es declara que Guillem Martí de Riudoms tenia ferides que li havien ocasionat diversos homes de la mateixa localitat i a causa d'això, i perquè era persona pobre i miserable, es trobava en situació de necessitat. El cas ja havia estat delegat al jurista d'Alforja Simó Pellicer, juntament amb dues persones més (Bernat Salvador, prevere, i Bernat Martí de Riudoms) per tal de fer una estimació de com el susdit Guillem havia de ser indemnitzat, però no s'havia actuat prou diligentment i per això l'arquebisbe va haver d'escriure al batlle de Riudoms perquè d'una manera o altra es pogués tancar l'expedient⁴²³. Ignorem per complet quin tipus de picabaralla amaga aquest fet.

Altres successos podien involucrar diferents senyors eclesiàstics. Devers el 1340 es produí un fet luctuós a la vila de Riudoms: un clergue casat, juntament amb dos clergues tonsurats del bisbat de Tarragona i altres companys, havien assaltat la vila i donat mort a un home. L'arquebisbe envià una comunicació al diocesà de Barcelona en què li indicava que el seu batlle de Vila-rodona (recordem que aquesta localitat era de la jurisdicció del prelat barceloní) tenia presos els tres clergues mencionats⁴²⁴. Potser era allà on, després de fugir del lloc dels fets, havien estat capturats. No sabem la pena que se'ls imposà, però la seva condició clerical no els hauria d'eximir d'un càstig sever atenent a la gravetat del delicte comès.

Més tard trobem Pere de Benviure, prevere beneficiat a l'església de Cambrils, que el 1344 va comparèixer davant l'Oficial de Tarragona arran d'una causa oberta contra ell, ja que, entre altres coses, era inculpat d'haver tret una espasa contra Arnau Carnicer de Riudoms, que de nit portava blat amb altres còmplices armats des del mas d'en Borraç, al terme de Cambrils. A jutjar pel que acabem d'indicar, sembla que els qui estaven delinquent eren els altres, ja que devien estar realitzant una acció prohibida i amb nocturnitat per tal de no ser enxampats. A l'època de referència no era estrany que els clergues portessin armes, si més no per defensar-se, ja que no les podien usar si no eren atacats⁴²⁵. Potser no estava prou clar com havia anat l'incident, però la qüestió és que l'esmentat prevere havia estat requerit per anar a respondre del que havia fet davant la justícia eclesiàstica, raó per la qual nomenà, com a fermança, un capellà comensal de la seu de Tarragona i, a més, s'obligà amb tots els seus béns⁴²⁶.

⁴²³ AHAT, Reg. Negot. (1330-1331), f. 36r-v.

⁴²⁴ Notícia recollida per J. BAUCCELLS, *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, III, Barcelona, 2006, pàg. 2449, nota 272, i 2453.

⁴²⁵ Ja des del concili de Lleida de 1229 es prohibia als clergues fer ús d'armes, excepte en cas d'amenaça, fins al punt de passar a regular quines armes punxants podien portar per a la seva pròpia defensa, àdhuc dins les esglésies. Vegeu, centrat en el bisbat de Barcelona, J. BAUCCELLS, *Vivir en la Edad Media*, III, pàg. 2423 i ss.

⁴²⁶ AHAT, Reg. Negot. (1344), f. 34r.

EL NAIXEMENT DEL MUNICIPI

L'època que estudiem aquí es correspon, encara en bona part, a un estadi pre-municipal. Com deia l'historiador Ezequiel Gort, qui va dedicar un apartat a aquesta qüestió a partir de les mateixes fonts que manegem aquí (en aquest sentit, poca cosa més es podria afegir que no s'hagués ja dit)⁴²⁷, el naixement de la universitat fou fruit d'un procés gradual, i una fita important a destacar d'aquest procés és a partir de quin moment apareix el mot *universitas*, que és senyal inequívoc del reconeixement a una col·lectivitat d'una certa entitat jurídica.

Durant la primera meitat del segle XIII, hi ha referències a la prohomenia de Riudoms: la concòrdia establerta el 1209 entre Guillem III de Tarragona i Bernat I de Palomar es va fer per mediació d'alguns prohoms de la localitat (“per consilium et laudamentum proborum virorum venerunt hinc inde ad transaccionem sive amicabilem compositionem”), els noms dels quals no es donen a conèixer⁴²⁸. Actuaeren, així doncs, com a consellers i, en certa manera, com a àrbitres i mitjancers de les desavinences entre ambdós senyors. Més endavant, en el marc d'unes noves disputes entre senyors, Guillem III de Tarragona es lliurà a l'arquebisbe “ab 30 hòmens dels millors de dita vila” –segons la versió de l'Índex Vell– per tal de respondre del pagament que aquell altre els exigia⁴²⁹. En aquesta època hi havia, doncs, una prohomenia representativa de la col·lectivitat que encara no tenia assumit un paper de representació, però que prenia part en els afers dels senyors.

De fet, fins a mitjan segle XIII es parla dels homes de Riudoms, sense majors concrecions; i la primera vegada que es fa referència explícita a la universitat és el 1254⁴³⁰, per bé que ja abans tenim un regest de l'Índex Vell relacionat amb el mateix assumpte –tocant al plet sostingut contra Ramon de Jorba, senyor de Castellnou, per disputes en l'ús de l'aigua–, en què es parla de la “comunitat dels hòmens de Riudoms”, on el terme “comunitat” podria ser ben bé resultat d'una traducció lliure de l'autor del regest pel de “universitat”, que és, de fet, el terme utilitzat al posterior regest de l'Índice General. La datació indicada no difereix gaire de la que es troba, per exemple, a la Selva⁴³¹. En termes globals, es correspon a l'època en què també es comencen a

⁴²⁷ Cf. E. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, pàg. 35-36.

⁴²⁸ Ap. doc. núm. 40.

⁴²⁹ Ap. doc. núm. 53.

⁴³⁰ Ap. doc. núm. 59.

⁴³¹ A nivell de Catalunya, les primeres mencions del terme *universitas* es troben a Lleida (1217) i Barcelona (1219); a partir de la dècada de 1240, la denominació ja s'havia convertit en habitual; vegeu-ne una síntesi recent a J. MORELLÓ, “Un nou actor polític: les ciutats”, dins J.M. Salrach (dir.), *Naixement de la nació catalana. Orígens i expansió (segles IX-XIV)*, Barcelona, 2017, pàg. 259. Si ens cenyim únicament al Camp de Tarragona, el primer lloc documentat en aquest sentit és Reus, i certament resulta força precoç, ja que data del 1228; després de Reus i Riudoms, trobem la Selva (1257) i Alcover (1271); d'altres universitats de la comarca cal esperar més cap a finals del segle XIII.

documentar els primers testimonis documentals del concepte “universitas” a Tarragona⁴³².

En el document al·ludit de 1254 es parla, més concretament, dels síndics de la universitat de Riudoms. No coneixem el nom d'aquests síndics, ni tan sols quants eren. Cal suposar que el seu nomenament seria circumstancial, és a dir, només per tractar l'assumpte per al qual se'ls havia nomenat, i que, un cop resolt, haurien deixat d'actuar com a representants de la comunitat. De fet, després dels fets al·ludits, la documentació de què disposem resta muda en aquesta qüestió, potser perquè aquella primera universitat no va tenir continuïtat. Així, per trobar nous indicis a l'activitat d'aquest municipi embrionari cal que fem un salt fins al darrer decenni del segle XIII.

El 1292 es dóna el nom dels quatre procuradors que varen acudir a Escornalbou per prestar homenatge i fidelitat a l'arquebisbe Tello⁴³³. Es tractava de Bernat de Benviure, Ramon de Benviure, Guillem Guasc i Bernat Xicot. Els quatre hi acudiren en representació de la universitat del castell i terme de Riudoms⁴³⁴. Un any després es concedia la carta de franqueses, la qual va ser atorgada a “tota la universitat dels hòmens de dita vila” en agraïment a l'aportació econòmica que havien fet en forma de subsidi per ajudar a pagar el preu de compra de la castlania⁴³⁵. Concretament, la seva aportació, com ja s'ha dit, havia estat de 40.000 sous. Es tracta d'una suma força important, però no sabem res de com es gestionà en l'àmbit local per tal d'aconseguir-la. Això sí, queda clar que tots els homes de Riudoms i els seus termes –per tant, també els de Castellnou i Blancafort– van haver de pagar el subsidi, cosa que haurien fet per la part proporcional que els pogués correspondre.

Seguint amb les relacions amb la senyoria, també tenim constància de l'homenatge realitzat a finals de maig del 1330 a l'arquebisbe-patriarca Joan d'Aragó, com a nou senyor de la vila⁴³⁶. Per tal motiu es va fer un sindicat, que estaria configurat, com de costum, per diversos prohoms, tot i que, al regest en qüestió, només s'esmenta un tal Salvador –de cognom–, potser el mateix individu que trobem actuant dos anys abans a propòsit del que comentarem dintre de poc. El 1334 surt mencionada la universitat de Riudoms tocant al blat que Jaume Rufiac reclamava que li restituïssin juntament amb altres deutes pendents⁴³⁷. El fet, que segurament s'hauria de relacionar amb “lo mal any primer” (em refereixo a la gran carestia del 1333, que empenyé als municipis de molts llocs a fer adquisicions de cereal i obrir botigues per redistribuir-lo entre la població més necessitada), posa de manifest que ens trobem en un estadi més

⁴³² Cf. E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder...*, pàg. 148.

⁴³³ Ap. doc. núm. 82.

⁴³⁴ Guillem Guasc, juntament amb Geralt (o més aviat Guerau) Carnicer, figuren en una presumpta confirmació del privilegi de mercat a cavall dels segles XIII i XIV; cf. T. CAPDEVILA, “El mercat de Riudoms...”, pàg. 57-58. La muller de Guerau Carnicer surt registrada al doc. núm. 122 del nostre Apèndix.

⁴³⁵ Ap. doc. núm. 97.

⁴³⁶ Ap. doc. núm. 127.

⁴³⁷ Per reclamar tot això, hom nomenà procurador Berenguer de Vilarnau; ACBC, *Protocolos* (1333-1334), s.f.

avançat en el procés de configuració d'aquest municipi, i no sols del de Riudoms, des del moment que també trobem indicada la universitat de Castellnou.

Això últim ho sabem per un rebut o àpoca del 1330 que una sèrie de persones signaren a favor de Bernat Vidal, habitant de Castellnou, respecte de les 15 lliures que la universitat de l'esmentat lloc els feia cada any en concepte de violari (renda vitalícia), amb la qual cosa quedaven absolts l'esmentat Vidal i la universitat d'aquell lloc⁴³⁸. Bernat Vidal va fer el pagament en nom, doncs, de la dita universitat com a ens totalment autònom. La contractació de préstecs era un afer que portava implícita l'assumpció col·lectiva d'una sèrie d'obligacions; no endebades, dins aquella absolució, quedaren deslliurats de l'obligació rendal tots els béns de la indicada universitat, béns que serien els que tenien els propis habitants d'aquell terme. A banda del que acabem d'exposar, no sabem, però, quan ni per quin motiu va ser contret aquest crèdit (ni si ja s'havien contractat més préstecs d'aquest o d'altre tipus); tampoc no sabem fins quan es devia estar pagant el susdit violari⁴³⁹.

Tanmateix, el fet exposat no és sorprenent; a l'època trobem altres col·lectius d'habitants d'alguns subtermes o quadres actuant com a universitats, en principi al marge dels municipis principals, com ara –per citar dos exemples ben propers– Castellvell i Almofter, poblats del terme de Reus, que apareixen representats pels seus respectius jurats⁴⁴⁰.

Deixant de banda el cas de Castellnou, l'única cosa que es pot afirmar a la llum del que hem vist fins ara tocant a Riudoms és que, al llarg de la segona meitat del segle XIII i encara fins als primers anys del segle XIV, hi hagué diferents síndics (o procuradors) actuant en determinats afers que interessaven a tota la col·lectivitat; en canvi, l'aparició dels jurats va tenir lloc més tard (en canvi, els jurats o cònsols de Tarragona apareixen documentats per primera vegada el 1288). Pròpiament, encara no podem parlar de la constitució d'una juradia, entenent per això un òrgan col·legiat de dos o més membres, encarregats d'executar les decisions que es poguessin prendre en el si del Consell de prohoms. De fet, tampoc no en sabem res de l'actuació d'aquest Consell, que havia de ser convocat per deliberar sobre les qüestions que concernien tots els riudomens. Molt probablement, aquestes primeres assemblees, d'existir, devien ser obertes a tot els veïns o habitants de la vila i del terme, i havien d'estar presidides pel batlle de l'arquebisbe en qualitat de supervisor senyorial. Ara bé, els temes a tractar no sempre serien locals, ja que cada vegada esdevingué més habitual d'abordar qüestions que afectaven tot l'àmbit comarcal o, més concretament, les relacions entre la Ciutat i el Camp.

⁴³⁸ ACBC, Protocols (1330), s.f. Els receptors d'aquest violari eren Pere Bertran i l'hereu de Mateu Guiu, de Reus, representat per la vídua de Joan Guiu, de Tarragona. El violari es devia contractar a vida, doncs, de l'indicat hereu.

⁴³⁹ Ja pel que fa al 1360, tenim constància d'un deute contret per la universitat de Castellnou, representada per un sol jurat, amb un prohoms de Valls; ACAC, Protocols (1360-1361), f. 8r.

⁴⁴⁰ Els trobem actuant, per exemple, el 1329, com es veurà a l'Epíleg d'aquest llibre.

La participació de Riudoms en els afers comunals

Durant aquesta mateixa època, comença la participació de Riudoms en els afers comunitaris del Camp. Com és sabut, l'origen de l'anomenada Comuna es vincula a les “conjures” protagonitzades pels homes d'algunes localitats del Camp, juntament amb els de la Ciutat, per defensar-se enfront d'algunes demandes reials, ja a finals del regnat de Jaume I. Riudoms, però, encara no figura entre les localitats que van començar a organitzar-se –sense autorització senyorial– per oposar-se a les demandes reials. Sí que apareix arran dels successos ocorreguts l'estiu de 1282, quan els homes de la Selva assaltaren el castell reial de Tarragona per recuperar les penyores que els havia arrabassat el veguer Bernat de Bolea per no voler pagar el subsidi reclamat pel monarca a compte de la campanya de Sicília. Doncs bé, a propòsit d'aquest fet consta que l'infant Alfons, en data del 20 d'agost, s'adreçà al veguer de Vilafranca ordenant-li d'anar a la Selva a fer-hi tot el mal que pogués i de capturar aquells que havien pres part en l'assalt, però al mateix temps també li ordenava prendre tots els béns que pogués dels homes de Tarragona i de diverses localitats del Camp (s'esmenten Reus, la Selva, Riudoms i Mont-roig). La mateixa ordre va ser comunicada als veguers i batlles d'altres llocs de reialenc, com el batlle de Cambrils, a l'hora que es nomenà el veguer de Cervera com a cap de les forces repressores⁴⁴¹. Queda clar, doncs, que els homes de Riudoms van quedar inclosos dins les conseqüents represàlies, encara que no haguessin pres part directament en aquell fet. A l'octubre del mateix any, Riudoms figura entre les diverses localitats del Camp a les quals es reclamaven certes quantitats de diners pel subsidi al rei i que encara no havien pagat⁴⁴². Així doncs, sembla que la gent de Riudoms hauria estat renuent a pagar aquesta contribució i que alguns dels seus habitants haurien pogut patir confiscacions de béns com a efectes col·laterals a l'acció comesa pels homes de la Selva. Tanmateix, la informació disponible no permet anar més enllà del que acabem d'indicar.

Com altres poblacions del Camp, Riudoms no pogué sostreure's a la contribució en les diferents prestacions que afectaren tot el conjunt de la senyoria de l'Església de Tarragona. Arran del subsidi de 1288, en la corresponent llista de localitats concernides del bisbat de Tarragona, es fa esment de Riudoms, juntament amb Valls, Alcover, Reus, la Selva, Tamarit, Vila-seca, Cambrils, Mont-roig, Alforja, Santa Maria del Pla i Constantí⁴⁴³. En aquesta època de finals del segle XIII, proliferaren les demandes de subsidis reials, en el marc d'un primer cicle fiscal iniciat per Pere el Gran i continuat en bona mesura pels seus immediats successors. De nou caldria portar a col·lació el subsidi que els homes de la vila i terme de Riudoms van haver de satisfer durant la dècada de 1290 pel tema del traspàs de la castlania. Cal suposar que les quantitats que s'haurien hagut de pagar en aquells subsidis no serien tan elevades com en aquest altre, però el fet

⁴⁴¹ ACA, C, Memorial de subsidis 71/1, f. 61r; d'aquesta notícia se'n va fer ressò l'arxiver reusenc Bofarull, segons fa palès E. FORT, *Notícia històrica d'una singular institució medieval: la comunitat de pobles del Camp de Tarragona*, Barcelona, 1975, pàg. 33.

⁴⁴² Cf. LI. RAMOS, “Sobre alguns conflictes socials a Tarragona i comarques properes durant els primers anys de la dècada del 1280, a través de la documentació conservada a la Cancelleria Reial”, *Quaderns d'història tarraconense*, XII (1993), pàg. 79.

⁴⁴³ Cf. J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 147, nota 253.

de poder coincidir amb els pagaments a la corona potser hauria col·locat la vila de Riudoms en una situació més difícil que altres viles de la comarca que no tenien aquests altres compromisos.

Malgrat tot, encara hem de deixar passar un cert temps per començar a veure una actuació col·legiada de Riudoms amb els altres llocs del Camp. Trobem dos representants riudomens prenent part en els acords presos a compte de l'armada d'una galera el 1316 –en el context de la croada promoguda a Catalunya contra els infidels⁴⁴⁴–, que havia de ser finançada entre totes les viles del Camp. Els dos representants indicats per Riudoms eren Alexandre de Benviure i Bernat Xicot⁴⁴⁵; o sigui, de nou un Benviure i un companyó que ben bé podria ser el mateix síndic que ja documentàvem el 1292⁴⁴⁶.

Un altre moment en què figura, de forma explícita, un representant de Riudoms en els afers “comunals”, és arran del pacte que fou establert entre els homes del Camp i de la Ciutat respecte de la designació de missatgeries comunes, el 1328⁴⁴⁷. Entre els representants de Riudoms s'esmenten Bernat Ferrer Busquet, jurat, i Pere Salvador. Això ens indica que hi havia en funcionament, ara sí, una juradia, com a òrgan de caràcter permanent (com arreu, es renovaria anualment), que no sols estaria integrada, però, per l'esmentat Ferrer Busquet⁴⁴⁸. El 1339, en un altre acte intervingut per representants tant de la Ciutat com del Camp, tenim registrats aquests altres dos: Bernat Miró i Joan Rocafort, jurat de Riudoms; un cop més, com si només un dels dos exercís el càrrec⁴⁴⁹. Aquest document data del 16 de juny; a partir de fonts notarials, tenim registrats, al llarg d'aquell any, dues parelles més de jurats de Riudoms: (31 de maig) Ramon Gisbert i Bernat Miró; (25 d'octubre) Pere Salvador i Ramon Gisbert⁴⁵⁰. Potser ja aleshores hi havia una tríada formada per Bernat Miró, Ramon Gisbert i Pere Salvador⁴⁵¹ o només dos jurats, un dels quals va ser reemplaçat a mitjans d'any. Al susdit Gisbert també el trobem actuant com a jurat i síndic –com si no existís una clara distinció entre un i altre càrrec– acompanyat, en aquest cas, de Bernat Miró com a col·lector. Aquest últim havia estat escollit per rebre tots els diners que eren deguts a la universitat i que devien provenir de les talles que s'estaven collint entre els vilatans i els

⁴⁴⁴ En relació amb l'organització de la confraria de l'Almoïna; vegeu M.T. FERRER MALLOL, “La guerra marítima contra l'Islam a la Corona catalanoaragonesa”, dins D. Baloup, M. Sánchez Martínez (dir.), *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, Toulouse, 2015, pàg. 117-152, espec. pàg. 131 i ss.

⁴⁴⁵ ACAC, Pergamins, núm. 43.

⁴⁴⁶ No tenim constància, en canvi, que Riudoms hagués participat en altres armades organitzades en aquesta època.

⁴⁴⁷ Cf. J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 106, nota 137 i pàg. 115, nota 161.

⁴⁴⁸ L'altre podria ser Guillem de Benviure, anotat com a jurat de Riudoms entre altres jurats i síndics de les diverses universitats del Camp en un acte de revocació de procuradors registrat a finals d'aquell any; ACBC, Protocols (1328), s.f.

⁴⁴⁹ Cf. E. MORERA, *Reseña histórica de la Comuna del Camp de Tarragona*, Tarragona, 1902, pàg. 9. Per la seva banda, Eufemià Fort transcriu el mot en plural; cf. E. FORT, *Notícia històrica...*, pàg. 260.

⁴⁵⁰ ACBC, Protocols (1336-1356), volum de 1339, s.f.

⁴⁵¹ Com les tríades de jurats que ja podem documentar de forma clara a partir del 1345, segons es veurà dintre de poc.

“terratinents” del terme, i tot plegat podria estar relacionat amb un únic motiu⁴⁵². L'esmentat Bernat Miró ben bé es podria considerar com el primer tresorer del municipi riudomenc, si més no, el primer que tenim conegut; a més, el moment de la seva aparició concorda amb el que sabem d'altres localitats de la comarca⁴⁵³.

En aquesta època de la primera meitat del segle XIV, hi hagué tot un seguit de contribucions que les viles del Camp, juntament amb la Ciutat, van haver de satisfer en diversos moments: des dels subsidis a la corona (el 1321 per la conquesta de Sardenya, el 1330 per la guerra de Granada, el 1343 per la guerra del Marroc...) passant per l'organització d'algunes armades (1316, 1334, 1346) que també van haver de ser costejades per aquelles viles i les diferents composicions acordades per pagar els successius bovatges –impost d'accés al tron– a Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós, fins arribar al rescat final de 1347, afegint-hi encara altres subsidis satisfets a la mitra, en aquest cas per l'entronització dels successius arquebisbes Joan d'Aragó, Arnau Cescomes i Sanç Ayerbe. La implicació de Riudoms en totes aquestes contribucions només la tenim documentada en algun cas; en els restants, és difícil imaginar que aquesta vila n'hagués pogut quedar al marge. Per damunt de tot, cal posar èmfasi en els esmentats subsidis a la corona, ja que van donar peu a la monarquia a atorgar successives concessions d'imposicions –impostos sobre el consum i les transaccions mercantils– a recaptar durant alguns anys en aquelles viles on hi havia un comerç local prou desenvolupat; on no, l'única opció era el recurs a l'impost directe, o sigui, a l'establiment de talles. Riudoms, com a vila-mercat que era, podia haver optat per recaptar imposicions, per bé que de moment encara no ho tenim documentat.

Allò que sí tenim registrat a nivell local és la recaptació de talles, si més no pel que fa a una sèrie de col·lectes afectant els reusencs que posseïen terres al terme de Riudoms, sobretot a la partida de Blancafort. En un primer moment (31 de maig del 1339) trobem Guerau Serra, de Reus, que prometé als dos jurats ja esmentats abans (Ramon Gisbert i Bernat Miró, si bé només el primer hi fou present) de plegar 34 lliures, que era la quantitat que pertocava pagar als susdits terratinents a compte de la talla feta a Riudoms. A mesura que l'anés plegant, aniria fent els lliuraments⁴⁵⁴. A mitjans de juliol, Bernat Miró, en la seva funció de receptor dels diners deguts a la universitat, confessà rebre de l'indicat collidor 10 lliures, a part les 12 lliures que ja havia lliurat i per les quals se li havia fet àpoca⁴⁵⁵. El 19 d'agost Ramon Gisbert, jurat/síndic, i de nou el receptor Bernat Miró confessaven haver rebut del mateix

⁴⁵² El motiu no es fa explícit però podem inferir quin seria: per pagar el bovatge de Pere el Cerimoniós en virtut de la primera composició o transacció realitzada amb els homes de la Ciutat i el Camp de Tarragona; vegeu J. MORELLÓ, “Vers l'obtenció d'una franquesa fiscal: el rescat del bovatge al Camp de Tarragona (1347)”, *Historia et documenta*, 4 (1997), pàg. 39-74.

⁴⁵³ A Reus trobem els primers tresorers –anomenats comuns– actuant com a gestors de talles (o comuns) a partir, justament, del 1339.

⁴⁵⁴ ACBC, *Protocolos* (1338-1339), s.f. (31.V.1339).

⁴⁵⁵ *Ibidem* (1339-1340), s.f. (12.VII.1339).

recaptador reusenc, en diverses pagues, un total de 34 lliures 12 sous 1 diner, incloent-hi, doncs, un petit superàvit que potser va servir per cobrir despeses suplementàries⁴⁵⁶.

El mateix any, però ja a finals d'octubre, trobem un altre contracte similar a l'anterior, pel qual un altre reusenc feia promesa als jurats de Riudoms –Pere Salvador i Ramon Gisbert– de collir una quèstia (aquí sinònim de talla) sobre les terres i possessions que els homes i dones de Reus tenien al terme de Riudoms; aquesta col·lecta muntava poc més de 40 lliures (exactament, 815 sous 11 diners i òbol), quantitat que hom preveia lliurar en tres pagues fraccionades: 600 sous durant les tres primeres setmanes; 250 sous a Nadal; i la resta vuit dies abans de Quaresma. En cas de no complir amb l'estipulat, el collidor n'havia de respondre amb els seus propis béns⁴⁵⁷.

Així doncs, el 1339 sembla haver estat un any de molta activitat, almenys pel que fa a la recaptació de les talles presumptament destinades a pagar la primera composició del bovatge al rei. A més dels jurats, hi havia un tresorer o administrador de l'erari municipal –en principi, a partir, únicament, dels diners procedents de les talles–, però no sabem si aquest càrrec, que tenia raó de ser en el context que hem descrit, va tenir continuïtat després d'aquell any; altrament, podien ser els mateixos jurats els qui s'ocupessin directament de rebre i de gestionar els diners de la comunitat.

Amb tot, no tenim esment de cap altra col·lecta als anys següents sinó d'una agençada a mitjans d'abril de 1345 tocant a la recaptació d'una altra talla dels terratinents que pujava a 19 lliures; aquesta quantitat havia de ser lliurada pel collidor reusenc (Joan Marc) el juny d'aquell mateix any. A més, en aquest cas s'indica el salari que tenia assignat, que era de 40 sous. Aquest contracte es va fer en presència només d'un jurat, ja que els altres dos n'estaven absents⁴⁵⁸.

De fet, és a partir d'aquest any quan ja tenim referenciats de forma indubtable tres jurats: en el cas al·ludit eren Pere Martí, Guillem Arnau i Pere Fuster⁴⁵⁹; i l'any següent, tenim constància d'aquests altres tres: Pere Ferrer, Bernadó Ferrer Busquet i Pere Rovira⁴⁶⁰. Considerant que cada jurat fos representatiu d'un determinat sector de la població en funció de la seva posició socioeconòmica, podríem tenir ja constituïda la clàssica tríada per mans (major, mitjana i menor) que imperava en altres municipis de l'època⁴⁶¹.

El 1347, arran de la concòrdia realitzada pel rescat del bovatge de Pere el Cerimoniós, trobem el reusenc Pere Espuny actuant en representació de diverses localitats del Camp, entre les quals Riudoms, en aquest cas en virtut d'un instrument

⁴⁵⁶ *Ibidem* (19.VIII.1339).

⁴⁵⁷ *Ibidem* (25.X.1339).

⁴⁵⁸ *Ibidem* (1344-1345), s.f. (12.IV.1345). Ja a principis de maig, es dona constància d'haver fet un primer lliurament de 5 lliures.

⁴⁵⁹ ACBC, *Protocolos* (1345), s.f.

⁴⁶⁰ AHAT, *Protocolos de l'Aleixar* (1343-1346), f. 122r.

⁴⁶¹ Amb posterioritat a la Pesta Negra, aquest nombre sembla que es mantingué perquè, llevat dels dos jurats que surten anotats a l'ordinació del redelme del 1367, tornem a trobar tríades el 1386 i el 1391.

redactat el maig d'aquell any, a Riudoms mateix, pel notari Pere Morell, notari públic pel rector Pere Ballester⁴⁶².

Cal fer avinent que aquesta nova transacció del bovatge s'acompanyà –aquest cop sí– d'una concessió d'imposicions que havien de ser collides durant un període –en el cas de les viles del Camp– de deu anys, començant a comptar a partir de l'1 de gener de 1348. La recaptació d'aquests impostos indirectes havia de servir per satisfer –a cadascú per la part que li va pertocar– la suma tan elevada amb la qual es fixà el rescat del susdit impost i perquè ja mai més no s'hagués de pagar, com així s'escaigué quan, al cap dels anys, es va aconseguir fer la liquidació final de tots els pagaments deguts. Però, arran d'aquest fet, algunes localitats ja van haver de recórrer, en primera instància, a l'emissió de deute públic (vendes de censals morts) per poder satisfer les pagues que tenien compromeses, tot i que no sabem si aquest hauria estat el cas de la localitat estudiada aquí.

A partir d'aleshores, la vila de Riudoms passà a ser beneficiària –de moment encara conjuntament amb altres viles del Camp– de successives concessions reials per poder seguir recaptant impostos indirectes de manera ja gairebé regular⁴⁶³. Justament, va ser la regularització d'aquests impostos com a principal font ordinària d'ingressos, allò que acabà propiciant el funcionament permanent d'una tresoreria municipal, que a l'època acostumà a rebre el nom de clavaria. La gestió de les imposicions, com d'altres impostos (talles, redelmes), passà a ser una de les principals tasques dels regidors municipals per tal de fer front a les noves demandes de Pere el Cerimoniós o d'altres necessitats col·lectives (reforma de les muralles, compres de blat...), entre les quals cada vegada tingué més pes el sosteniment del deute censal que havia estat originat en bona part per pagar els donatius a la corona⁴⁶⁴. Tot això ja forma part, però, d'una altra etapa, en què seguim trobant el municipi riudomenc participant en la llarga sèrie d'assumptes d'ordre fiscal i judicial que van haver de ser gestionats de forma conjunta per les diferents viles de la comarca, si més no de totes les que formaven part d'aquell organisme de caràcter intercomunitari que amb el temps (segle XV) s'acabaria convertint en una institució supracomunitària amb el nom de la Comuna del Camp⁴⁶⁵.

⁴⁶² Cf. J. ARNALL, “Documents de Pere el Cerimoniós referents a Tarragona i conservats en el seu Arxiu Històric Provincial”, *Quaderns d'història tarraconense*, IV (1984), pàg. 97. Hom hi troba transcrit “Ballistar”, però al registre que hem consultat hi posa “Balisterii”.

⁴⁶³ En tot cas, cal esperar a la dècada de 1380 per trobar concessions reials d'aquesta índole atorgades a Riudoms de forma ja individualitzada; vegeu J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 466.

⁴⁶⁴ El 1386 aquest deute ascendia a 32.800 sous, la qual cosa suposava pagar uns interessos (pensions de censals) de 2.550 sous anuals; cf. J. MORELLÓ, “Fiscalitat i deute municipal...”, pàg. 17. Es tracta d'una quantitat inferior, però, a la que van haver de satisfer els riudomencs pel subsidi imposat en ajuda de la compra de la castlania (40.000 s.), si bé en una època –finals del segle XIII– en què hi havia molta més població i, doncs, un major nombre de contribuents.

⁴⁶⁵ Vegeu J. MORELLÓ, “La Comuna del Camp de Tarragona: un model (singular?) d'associacionisme intercomunitari”, *Butlletí Arqueològic*, V, 36-37 (2014-2015), pàg. 199-247. El període situat entre finals del segle XIV i principis del XV és l'època de la definitiva consolidació dels municipis de la contrada i, més en general, de tot el Principat; vegeu J. MORELLÓ, “Un nou actor polític...”, pàg. 246-268.

SEGONA PART

EL DESENVOLUPAMENT DE LA VILA I EL TERME EN UNA ETAPA DE CREIXEMENT SOSTINGUT

ANTECEDENTS D'OCUPACIÓ DEL TERRITORI

Riudoms es troba al bell mig d'un territori que va estar molt romanitzat, la qual cosa no sorprèn gens donada la seva proximitat a l'antiga Imperial Tàrraco. Més encara, a jutjar per les nombroses i importants troballes realitzades en l'espai comprès dins el que avui en dia és el terme municipal de Riudoms, estem, sense cap mena de dubte, en un dels indrets de la plana camptarragonina amb una petjada romana més forta.

D'entrada, cal fer avinent que l'actual terme era travessat de punta a punta per una via romana, que discorria en paral·lel amb la Via Augusta. Un tram de l'antic traçat aniria pel camí de Molins Nous, que es localitza a un quilòmetre escàs de Riudoms, provinent de l'actual terme de Reus⁴⁶⁶. Un cop travessada la riera, havia de passar ben a prop de la vil·la de la Mola fins arribar al carrer de la Muralla de la Font Nova. Continuaria després per la banda de ponent seguint més o menys el traçat de l'actual carretera de Montbrió, en línia força recta.

Si bé aquesta seria la via més representativa d'època romana, també cal assenyalar la del camí de la Font del Ros, que aniria en direcció perpendicular a la Via Augusta. Es tracta de la ruta més llarga del terme, establerta entre el nucli urbà de Riudoms i el seu extrem sud, que segueix un traçat paral·lel molt pròxim a la riera de Maspujols, des de la carretera del Mas Sedó fins al Mas de don Felip. Més amunt del nucli urbà, devia seguir per l'actual carretera que fa cap a les Borges, sense apartar-se massa de la Riera.

Dins el terme que es veu travessat pels dos camins suara esmentats s'hi han trobat nombrosos vestigis d'antigues vil·les o altres restes romanes. Segons el criteri dels agrònoms romans, els assentaments havien d'estar a prop d'una via o camí, cosa que es compleix en algunes de les restes documentades i que tot seguit passem a comentar.

Cal recordar que la romanització d'Hispania i l'establiment de vil·les rurals es generalitzà des de finals del segle I aC fins a la crisi del segle III dC. A aquesta fase inicial corresponen la vil·la dels Molins Nous, la de la Timba del Castellot i la del Mas de don Felip, aquesta darrera ubicada a la partida del Brugar. A més a més, cal incloure-hi altres jaciments que eren centres de fabricació de terrissa: el del Roquí (o del Mas d'Antoni Corts), entre Reus i Riudoms, el del Mas de Gomandí, al terme de Riudoms –vora els límits de Maspujols i l'Aleixar–, i el de la Buada, al terme de Reus. La notable producció de ceràmica procedent d'aquests jaciments –localitzats en tres llocs distints, però molt propers– evidencien una indústria ceramista potent, que configurava un circuit industrial en el qual s'elaborava ceràmica diversa i abundant, entre el segle I aC i el II dC.

⁴⁶⁶ L'actual itinerari s'extingeix a la cruïlla de camins que separa els termes de Reus i Riudoms, però cal suposar que l'antiga via romana seguiria recte.

Immersos en aquesta dinàmica, el territori que ara ocupa Riudoms, vorejant al sud amb el litoral marítim i la calçada romana de la Via Augusta, tocant amb el terme de Cambrils, era un espai òptim per a l'establiment de vil·les, forns de terrisses i premses d'oli, vi i cereal per abastir la demanda dels nuclis poblats de l'entorn i de la gran urbs, l'Imperial Tàrraco. La majoria de vil·les rurals eren fundacions agropecuàries destinades a produir béns agrícoles. No tan comunes, però més opulentes, van ser les vil·les mixtes: agrícoles, industrials i residencials com, per exemple, la vil·la de la Mola –o de l'Hort del Pelat– i la del Murtrar (o del Mas del Toda). Altres, sense obviar l'agricultura, tenien un marcat accent industrial que consistia bàsicament a transformar els productes de la clàssica trilogia mediterrània (cereals, vinya i oliveres). D'aquestes, podem citar la vil·la de la Mola, la dels Molins Nous i la de la Timba del Castellot, dedicades respectivament a la mòlta de cereals i a la producció de vi i oli. Tot sembla indicar que, en els períodes de major auge, els seus excedents es distribuïen fins i tot als mercats d'ultramar.

Des de la zona oriental de la riera, de nord a sud, van existir abundants assentaments romans. Comencem per les ruïnes de les Vinyetes, en un lloc on coincideixen els termes de Riudoms i Maspujols; és un jaciment situat a curta distància de la riera i prop del forn de terrisses del Mas de Gomandí, a la partida del mateix nom. Seguidament trobem les ruïnes del forn terrisser de les Planes del Roquís i, a prop seu, el Mas de les Santes Creus, on aparegueren en superfície diverses sepultures romanes. Continuant riera avall, destaca la vil·la del Murtrar o del Mas del Toda, on s'han localitzat marbres procedents de l'illa de Màrmara (Turquia), de Carrara (Itàlia) i de Grècia. Més avall es troba la vil·la de Molins Nous –amb una o diverses premses de mòlta d'oli–, que va romandre en actiu des del segle III aC i fins al segle V dC. A escassa distància de la Timba del Castellot –turó habitat ja des de la Prehistòria–, més concretament entre aquesta i el camí dels Sots, s'han trobat diversos forns de brea o resina, producte que s'utilitzava per impermeabilitzar els vaixells, els contenidors de fusta i per fer torxes. Desplaçat cap a la partida de Blancafort, al Mas Blanc, s'han trobat aixovars, estructures arquitectòniques i enterraments romans. A poca distància, a l'entorn del Mas del Pesoler, fou registrada una petita necròpolis tardoromana que comentarem més avall amb un cert detall.

Reprenent el curs de la riera en la seva riba occidental, en direcció nord-sud, en el Mas de Barenys, prop de la timba homònima ja esmentada, se situa una altra necròpolis, amb altres elements d'interès que també comentarem dintre de poc. Seguint més avall, es localitzen restes arqueològiques a la partida del Molí de Vent. Cal considerar que a la ribera occidental, davant del jaciment de la Timba de Castellot, hi ha proves d'haver-hi existit un cementiri romà, malgrat la proximitat de la riera. Des de la partida de les Sorts fins al Mas de don Felip, entre el camí de la Font del Ros i la riera, hi ha una zona molt devastada per l'explotació de nombroses pedreres d'extracció d'àrids que possiblement han fet desaparèixer diversos jaciments. No és fins al Mas de don Felip, on s'han conservat restes arqueològiques d'un assentament rural iberoromà.

Allunyats de la Riera, s'han trobat altres vestigis d'època romana. El més proper a la localitat és l'esplèndida vil·la de la Mola, recentment excavada, amb tres premses de vi, el terreny de la qual ja està plenament urbanitzat i integrat al mateix municipi. A principis dels anys 80 del segle passat, al subsòl de la capella de Verge Maria, tocant a l'Ajuntament, van ser descoberts murs de pedres unides amb morter de calç, restes de ceràmica romana, restes d'aixovar, etc. El punt més allunyat, a ponent de la riera de Maspujols, en què hi ha vestigis romans és a la partida de l'Alqueria, a la proximitat del camí de Sant Pau, on s'han localitzat troballes inconnexes de materials de construcció romans, distribuïdes per diverses finques damunt de la mina de Sant Salvador o dels Gafarrons. Val a dir que la zona és propera a la riera d'Alforja, on fins ara no s'han trobat jaciments remarcables al terme.

Tot el que acabem d'exposar de restes localitzades a les rodalies de Riudoms, formava part, doncs, de l'*ager tarraconensis*, actualment objecte d'estudi per part dels investigadors Josep Guitart i Marta Prevosti, que lideren un equip d'arqueòlegs des de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i altres centres de recerca en el marc del projecte titulat amb el mateix nom⁴⁶⁷.

A partir d'aquests antecedents més llunyans, podem tractar de posar èmfasi en tot allò que podria ser mínimament indicatiu d'una persistència en l'ocupació del territori en època altmedieval –centrats únicament en el territori més proper a Riudoms–, bàsicament a partir de l'estudi d'algunes necròpolis. A l'últim, passarem a comentar alguns vocables o termes que es troben recollits en els primers documents conservats del segle XII que semblen ser indicadors bastant clars d'una ocupació preexistent a la colonització feudal.

Abans de res, s'ha de recordar que la historiografia actual ja descarta que el territori que ens ocupa, després de l'època visigòtica i al llarg dels segles de dominació andalusina, hagués quedat totalment desocupat, segons el punt de vista tradicional. I és que la documentació referida a aquest territori és molt escadussera (les cròniques àrabs sols presten atenció a la ciutat⁴⁶⁸), d'aquí la importància que cobra l'arqueologia⁴⁶⁹; ara per ara, hi ha certs indicis arqueològics que semblen apuntar que hi va haver pobladors,

⁴⁶⁷ El projecte *Ager tarraconensis* té com a objectiu fer un estudi de conjunt del paisatge i morfologia de tot el territori situat a la riba dreta del riu Francolí i dels assentaments humans d'època romana, amb especial incidència en l'estudi de les vil·les. Pel que fa a les publicacions d'aquest grup, consulteu la següent adreça: <https://www.icac.cat/recerca/projectes-de-recerca/projecte/projecte-ager-tarraconensis-pat-el-paisatge-arqueologic-antic-a-la-dreta-del-riu-francoli/>. Vegeu també l'estudi de C. GALLIAND MORA, P. MARTÍNEZ INTILLAQUE, *L'organització del territori de Riudoms en època romana. La centuriació*, Riudoms, 2014.

⁴⁶⁸ Vegeu D. BRAMON, *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*, Barcelona, 2000, pàg. 118-123.

⁴⁶⁹ Per a un estat de la qüestió d'aquest període, vegeu J. MENCHÓN, "De l'Ager Tarraconensis a la marca extrema d'Alandalús. Algunes reflexions entorn al (des)poblament del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat entre l'antiguitat tardana i la conquesta feudal", dins M. Prevosti, J. López Vilar i J. Guitart (eds.), *Ager Tarraconensis 5. Paisatge, poblament, cultura material i història*, Barcelona, 2013, pàg. 57-73; també A. VIRGILI, "El Camp de Tarragona...", pàg. 47-66, dins les Actes del IV Congrés d'Arqueologia medieval i moderna.

encara que fossin pocs i dispersos⁴⁷⁰. Així, des de l'òptica de l'arqueòleg Joan Menchón, ja no és admissible parlar d'un Camp sense poblament. Això sí, es tractaria de grups de població molt reduïts amb tendència a moure's constantment, baldament fos a la recerca de refugi, situant-se en els indrets més elevats de la plana o bé als peus de mont de la Mussara, fins i tot en coves o abrics naturals. Aquests grups estarien més dedicats a la ramaderia que no pas a l'agricultura; això no obstant, es constata com en alguns indrets del Camp poc o molt es va seguir cultivant; és el cas de la Pineda, on hi ha indicis d'una certa activitat agrícola i ramadera⁴⁷¹. El principal fet a remarcar és que serien grups situats ben bé al marge de cap autoritat que els controlés i els pogués exigir cap tribut o renda. Com diu Marta Prevosti, “els documents que parlen d'un despoblament han de fer referència a les elits i a aspectes de la propietat de la terra, però no pas al pagès de base, que devia seguir a la terra”⁴⁷².

Sens dubte, l'etapa final d'aquest llarg període sembla haver originat una situació de major inseguretat pel fet d'haver estat un territori exposat a les vingudes i anades dels exèrcits d'un i altre costat de la frontera, aquella que romangué fixada durant força temps a la línia del riu Gaià. Al segle XI, arran de les darreres ràtzies dutes a terme pels almoràvits contra les terres del comte de Barcelona, algunes de les quals es van fer travessant el Camp –on fins i tot s'hi registra, pel que fa al 1114, un enfrontament bèl·lic prop de Salou–, la situació dels pobladors situats en “terra de ningú” degué ressentir-se en major o menor mesura. Després, a mida que es començà a fer palesa la proximitat de les forces comtals, les quals fins i tot van començar a prendre posicions a l'antiga urbs romana, sembla que els sarraïns haurien reforçat –en termes militars– tota la línia situada a peu de les muntanyes, des de la Riba fins a Escornalbou⁴⁷³, constituint el darrer mur de contenció davant l'empenta cristiana abans de la caiguda de Xibrana.

Tot això són factors a tenir en compte per ajudar a explicar què va passar en aquest territori durant els segles més foscos. Tornem, però, a l'arqueologia: tot seguit podem passar a comentar amb un cert de detall les troballes que s'han fet al terme de Riudoms pel que fa a dues necròpolis.

⁴⁷⁰ No es pot descartar l'establiment de pobladors d'origen andalusí (si més no, a la vil·la de la Mola s'ha trobat un enterrament associat a un ritus funerari andalusí i hi ha posteriors indicis toponímics, com la partida de l'Alqueria, que també podrien apuntar en aquest sentit). La majoria d'aquests pobladors haurien fugit davant la irrupció dels feudals.

⁴⁷¹ A partir de l'estudi de les analítiques de pol·len dels aiguamolls de la Pineda, s'ha documentat com en els estrats datats en el període comprès entre el 600 i el 1.050 dC els cultius augmenten i els arbres disminueixen; cf. M. PREVOSTI, “Els estudis de paisatge al territori de la ciutat romana de *Tarraco*”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXV (2014), pàg. 205.

⁴⁷² Cf. M. PREVOSTI, “Els estudis de paisatge...”, pàg. 206.

⁴⁷³ Passant per la torre de Monravà (Alcover), Almoister, les Borges del Camp, Botarell...

Possibles vestigis altmedievals: indicis arqueològics i documentals

Comencem per la necròpolis del Mas de Barenys, que és la que ha estat més ben estudiada⁴⁷⁴. La finca de tal nom està situada a la ribera occidental de la riera de Maspujols a escassos 300 m i quasi tocant a la necròpolis de la Timba. La que ara ens ocupa està ubicada al vessant sud del Puig Pedrós, a la dreta del camí pel qual s'accedeix a la seva Timba. Entre el 1979 i el 1982, la part oriental del Puig Pedrós, amb els seus suaus vessants i el subsòl fins a diversos metres de profunditat va ser arrasat per una empresa dedicada a l'extracció i comercialització de sorra⁴⁷⁵. L'any 1982 van continuar els treballs de planejament i extracció de terra de la pedrera, en arrancar una fila d'oliveres i un marge de pedra en el vessant sud orientat al mar. Aleshores, van aparèixer ossos humans i una acumulació de pedres mig desenterrades sense ordre aparent, que semblaven més aviat la base de l'esmentat marge. En ser apartada una de les pedres es va poder comprovar que es tractava d'una tomba amb un esquelet en el seu interior. Aquesta circumstància va fer que es comunicés a la Delegació del Servei Territorial d'Arqueologia de Tarragona, la qual va encarregar una excavació d'urgència, que es va realitzar durant els mesos de setembre i octubre de l'any 1982 i va donar com a resultat la catalogació de vuit sepulcres.

La necròpolis estava composta per diversos enterraments alineats en paral·lel i en posició nord-sud. Dues tombes estaven buides; les altres, segons l'estudi de les restes òssies estudiades pel Dr. Domingo Campillo Valero, del laboratori de Paleoantropologia del Museu Arqueològic de Barcelona, corresponien a un infant d'uns cinc anys, una dona jove, una altra de més edat, dos homes, un de madur i un altre d'edat senil, pertanyents al grup mediterrani gràcil. Els individus de sexe masculí presentaven signes de poliartròsi, especialment al colze dret, cosa que s'associa normalment a activitats agrícoles.

Les sepultures eren de planta rectangular i estaven orientades de nord-oest a sud-est. Van ser construïdes amb lloses de pedra i peces rectangulars de fang cuit de diferents grandàries, materials reutilitzats procedents probablement de les vil·les romanes del seu entorn. Cap tomba no contenia elements d'aixovar funerari. L'escàs material aparegut no era suficientment indicatiu, ja que el conjunt més nombrós és el de ceràmica ordinària de cuina. En general, les restes arqueològiques presentaven característiques similars a les d'altres jaciments tardoromans, situats en un entorn geogràfic pròxim. Per situar cronològicament aquest conjunt de tombes, caldria comparar-lo amb altres jaciments de sepulcres de lloses antics i altmedievals.

⁴⁷⁴ Tenim la sort de poder comptar amb un dossier força exhaustiu de l'arqueòleg Valerià Romero Alarcón (*Riudoms i el seu entorn, un paisatge romanitzat*, 2016), autor a qui hem d'agrair que ens hagi permès consultar el seu treball inèdit. Sobre les necròpolis d'aquesta època, vegeu J. MENCHÓN, "Necròpolis de l'Antiguitat tardana i Alta Edat Mitjana a les comarques del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat", dins N. Molist i G. Ripoll (eds.), *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII). Monografies d'Olèrdola*, 3/1, Barcelona 2012, pàg. 125-154 (les troballes de Riudoms s'exposen, sintèticament, a la pàg. 136).

⁴⁷⁵ Aquesta activitat va culminar l'any 1980 amb talls verticals de fins a 20 m practicats en els vessants de la Timba del Barenys, deixant al descobert en la plataforma superior abundants restes del jaciment neolític i alguns trossos de ceràmica diversa en el vessant sud-est del Puig Pedrós.

Dissortadament, l'escàs material trobat és poc consistent, ja que el conjunt més nombrós és de ceràmica romana reaprofitada d'un lloc diferent, i al costat de la necròpolis no hi havia indicis de cap establiment d'època romana. Part del material estava en un dipòsit de deixalles, configurat quan probablement ja no es tenia consciència de la posició de l'enterrament. Entre les restes trobades predominaven fragments de ceràmica comuna de cuina i abundants ossos d'animals, entre els quals cal assenyalar equins, porcs senglars, cérvols i caprins. La resta de material va aparèixer dispers al voltant de la zona excavada. Era un nombre escàs de restes ceràmiques que s'enquadren en un arc cronològic molt ampli i poc representatiu per definir un temps exacte.

Entre aquest conjunt de material ceràmic hi havia fragments de ceràmiques sigil·lades hispàniques, de ceràmica campaniana A, de ceràmica vidriada i una àmfora púnica –tots ells informes–, dues vores d'àmfores vinàries de la taula Dressel 2-4, un pivot d'àmfora. De ceràmica comuna romana, també se'n van trobar diversos fragments, però només un presentava forma: es tractava d'un fons umbilicat de pasta de color ataronjat aparegut en la rasa II. Hi havia dos fragments que havien de correspondre el primer a una plàtera de parets molt gruixudes i l'altre a un plat profund de vores molt obertes i quasi pla. La resta de peces presentava característiques i perfils similars. Eren fins a seixanta-tres dibuixos indicatius de formes diferents. Per a la construcció de les tombes es van emprar lloses de pissarra, pedres comunes de la zona, restes d'àmfora, *dolia*, rajoles de fang cuit i teules planes partides, transportades d'algun lloc pròxim que havien de conèixer bé.

Malgrat els problemes de datació, alguns arqueòlegs no descarten la possibilitat que es tractés d'una necròpolis medieval que pogués enllaçar amb un precedent romà tardà, com a mostra, doncs, d'una certa continuïtat en l'hàbitat⁴⁷⁶.

La segona excavació que volem comentar és la corresponent al Mas del Pesoler, que és un dels primers jaciments estudiats al terme de Riudoms, concretament, el 1932, quan va ser visitat per primera vegada pel Dr. Vilaseca. Aquest jaciment es troba situat entre la bifurcació del Camí Vell de Cambrils, el camí de les Comes i la cruïlla del Camí Vell de Cambrils amb el camí de Riudoms a Vila-seca i Tarragona, conegut també com el camí dels Morts. Amb tot, la necròpolis tardoromana del Mas del Pesoler és difícil d'investigar a causa dels problemes d'accés a la finca. És probable que aquesta petita necròpolis estigués relacionada amb la vil·la romana del Mas Blanc, situada a poca distància, a la carretera que va de Riudoms a Cambrils. Actualment, tant la finca del Mas del Pesoler com la del Mas Blanc, que eren riques en bancs de sorra, estan profundament degradades per l'activitat d'extracció d'àrids que ha perdurat durant més d'una dècada.

En aquest cementiri es van trobar diferents enterraments. Igual que a la necròpolis del Mas de Barenys, els enterraments del Mas del Pesoler no contenien ofrenes i el model de tombes era gairebé idèntic en ambdues necròpolis: sepultures

⁴⁷⁶ Vegeu-ne la corresponent síntesi al vol. XXI de la *Catalunya Romànica*, pàg. 251.

formades per caixes antropomòrfiques de lloses retallades i altres restes de materials romans reaprofitats per construir-les. Vilaseca inventarià l'ús d'*imbrex*, *tegulae*, àmfores i lloses de pedra per a la construcció i la coberta dels sepulcres.

En funció de la morfologia dels jaciments, l'arqueòleg Valerià Romero conclou que podria considerar-se que el seu període inicial és l'època visigòtica i, per les seves formes de caixes de pedra antropomorfes sense cap tipus d'aixovar, podria enquadrar-se entre els segles XI-XII, de la qual cosa es podria inferir que la comunitat era descendent de les que van habitar les pròsperes hisendes romanes establertes sobre aquest territori.

Ara per ara, també caldria referir-se a algunes de les troballes que s'han fet a l'actual casc urbà: així, en una excavació de terres per a fins municipals al carrer de l'Arenal van aparèixer en la seva rasa monedes romanes i medievals i restes de ceràmica incloses dins d'un ampli arc cronològic, que va des del segle V fins al XVI. Això, juntament amb els indicis trobats en altres localitzacions properes, dóna joc a poder especular sobre una possible permanència en l'ocupació del sòl entre l'antiguitat romana i l'època medieval.

Fins aquí ens hem servit en exclusiva de treballs i aportacions arqueològiques; a partir d'ara caldrà veure què ens diuen els primers documents que tenim a l'abast. En aquest altre àmbit de la recerca, el cas de Riudoms resulta força interessant de cara a poder fer palès el següent: que, quan arribaren els primers colons, hom no es trobà amb un "desert" o erm ni tampoc amb una espessa selva boscosa, sinó amb un paisatge poc o molt antròpic, és a dir, amb presència de diversos elements creats per la mà de l'home.

Passem a comentar, doncs, una sèrie de referències que es troben recollides als documents de la segona meitat del segle XII que serien indicatives de vestigis antics. Com es veurà, alguns termes resulten de difícil interpretació –en certs casos pel fet de no tenir el document original sinó un regest molt posterior, on es fa una traducció al català d'alguns termes que el cronista del segle XVII ja no devia saber gaire com interpretar–, cosa que serveix més per obrir interrogants que no pas per poder donar respostes concloents.

Ja en un dels primers regestos recopilats, el referit a la donació a Guerau Pere del 1150⁴⁷⁷, apareixen una sèrie de termes que ens criden, i força, l'atenció: es parla, en primer lloc, de la donació del "castlar" anomenat Riudoms, clarament diferenciat del castell que encara s'havia d'edificar; a més, complementant aquesta informació, es constata l'existència d'un vall "del castell", també relacionat amb el "castlar" preexistent; hom observa, doncs, certa confusió en el cronista en assimilar ambdós termes: castlar i castell. Tot això guarda paral·lelisme amb les mencions recollides al document en llatí de 1172⁴⁷⁸: "iuxta unum kastrar"; "valli eiusdem castrar". Sembla fora de dubte que el vocable en qüestió havia d'al·ludir a una fortificació o restes d'una

⁴⁷⁷ Ap. doc. núm. 2.

⁴⁷⁸ Ap. doc. núm. 16.

fortificació, no necessàriament molt antiga, si tenim en compte que, ja des del 1129, podia haver-hi gent actuant a les ordres del príncep Robert en la fortificació militar del territori enfront la línia defensiva bastida pels sarraïns als peus de mont de la serra de la Mussara; fins i tot podria tractar-se d'un fortí, construït amb materials poc perdurables, preferentment de fusta, d'acord amb paràmetres constructius de caire provisional. Naturalment, un cop s'anés aixecant la nova fortificació de pedra, aquesta altra ja hauria deixat de tenir la seva raó de ser.

Per una altra banda, podem constatar la presència d'elements constructius que caldria considerar com a veritablement antics –en el sentit, almenys, que els escrivans de la segona meitat del segle XII podien atorgar a aquest adjectiu–. Vegem-ho:

En primer lloc, tenim mencions a una “cisterna vella”⁴⁷⁹, que de nou torna a sortir al document de 1172: “in ipsam cisternam veterem”⁴⁸⁰. Podria tractar-se, efectivament, d'una bassa o dipòsit d'aigua subsistent de les antigues canalitzacions que havien estat utilitzades en època romana, possiblement les restes que encara avui dia són visibles a la partida dels Molins Nous. Poc abans, entre les afrontacions que es donen en un document del 1168 es fa referència, d'una banda, a un marge antic (“usque ad antiquum marginem”), cosa que fa pensar de seguida en una renglera de pedres que podria estar vora algun torrent o que antany hagués fet de separació de finques o terrenys de cultiu; d'una altra banda, apareix indicat un cloper (o més aviat claper) antic (“ad cloperium antiquum”)⁴⁸¹. Ignorem ben bé el significat d'aquest últim terme, si potser es referia a un munt de pedres disposades a manera de fita o per la raó que fos. Les mencions a elements antics no s'acaben aquí; també tenim la referència al mas antic que els Palomar van traspasar al convent de Santa Eulàlia del Camp. El document del 1158 no deixa marge a cap dubte: “mansum unum antiquum”⁴⁸²; i novament més tard: “de manso antiquo”⁴⁸³, encara que ja només fos com a recordatori de la compra efectuada aquell any. Podríem parlar aquí d'un mas reedificat sobre una antiga vil·la romana?

Tot i no indicar-se explícitament que fos un element antic, també sobta una altra menció continguda al document del 1172, a saber, la d'una afrontació “sub ipsas maximas voltas”⁴⁸⁴. Certament, a Tarragona hi havia les voltes de l'antic circ i del fòrum, que van ser rehabilitades com a habitatges per part dels nous estadants de la ciutat⁴⁸⁵; en el marc rural que ens ocupa, aquestes voltes podrien referir-se a les restes d'una antiga mansió o vil·la, i a jutjar per la indicació, no sembla que pogués ser poca cosa. Ara, com adverteixen altres historiadors, el fet que alguns documents esmentin

⁴⁷⁹ Ap. doc. núm. 2.

⁴⁸⁰ Ap. doc. núm. 16.

⁴⁸¹ Ap. doc. núm. 12.

⁴⁸² Ap. doc. núm. 6.

⁴⁸³ Ap. doc. núm. 44.

⁴⁸⁴ Ap. doc. núm. 16.

⁴⁸⁵ Vegeu M. BONET, *Aproximació...*, pàg. 119.

restes arquitectòniques en ruïna, no assegura la pervivència d'un poblament continuat ni intermitent, més enllà d'uns vestigis materials d'uns altres temps⁴⁸⁶.

Tornant al regest del document de 1150, tenim una altra menció curiosa respecte d'un casal antic, cosa que de nou ens apareix en una data molt més allunyada, ja pel que fa al segle XIII, però aquest cop en plural: “in casalibus antiquis”⁴⁸⁷. En principi, per “casal” hauríem d'entendre alguna mena de conjunt residencial o casa gran (així devia ser en la mesura que s'acabà aplicant als edificis on hi havia instal·lat un molí), però pel fet d'al·ludir a algun tipus de construcció antiga, podria relacionar-se amb les restes d'alguna vil·la, potser la dels Molins Nous. També es fa menció, al mateix document, al “cimiterium ecclesie antique”, cosa que ja ha estat objecte de comentari en el corresponent capítol dedicat a la parròquia primitiva. El 1209 és, de fet, la data límit a partir de la qual ja no recollim més mencions d'aquesta índole. D'ençà aleshores, tota aquesta realitat “subjacent” sembla haver quedar literalment escombrada i esborrada del mapa.

Tot el que acabem d'exposar fins aquí ens ha de fer replantejar una sèrie de qüestions que desconeixíem del terme de Riudoms –en una època encara prèvia a la colonització feudal iniciada a mitjan segle XII o no gaire abans– i més, quan podem afegir-hi un altre element encara més sorprenent, si és possible, com és l'existència, a més a més del “kastrar” i del “casal” referenciats més amunt, d'un vilar. Això únicament apareix al regest del 1150 (segons va ser recollit pel cronista del segle XVII) i ja no torna a sortir en cap altre document o regest. Amb el terme “vilar” es podria fer referència a un establiment humà format per poques famílies, és a dir, un llogaret, si seguim la definició que en fa Jordi Bolòs⁴⁸⁸. Seria la cirereta del pastís per confirmar que, més enllà de la permanència d'algunes runes o estructures romanes antigues definitivament abandonades o en vies d'haver estat reaprofitades, també hi havia, quan hi arribaren els feudals, algun tipus de poblament concentrat vora la fortificació primigènia. Aquest poblament, tanmateix, hauria quedat ben aviat subsumit dins la reordenació de la població duta a terme a instàncies dels nous senyors del territori⁴⁸⁹.

Fos com fos, tota aquesta realitat preexistent acabà esvaint-se i desapareixent davant les transformacions operades pels senyors feudals i els processos d'artigitge de la pagesia que treballava per a ells, ja fos a base de reformar antigues estructures, o bé acabant de destruir les que hi havia, baldament fos per reaprofitar materials per a altres construccions.

En suma, tot el que hem explicat en aquest apartat pot servir per abonar la tesi segons la qual hi va haver un poblament, per mínim que fos, i una ocupació preexistents

⁴⁸⁶ A més, els nous assentaments no s'acostumen a aixecar sobre aquestes restes; cf. A. VIRGILI, M. ROVIRA, “Dels castells a les viles...”, pàg. 13.

⁴⁸⁷ Ap. doc. núm. 40.

⁴⁸⁸ Cf. J. BOLÒS, *Els orígens medievals...*, pàg. 250. Al document en qüestió també es fa referència a la vila, però més aviat en relació amb la que pogué formar-se al lloc a partir d'aleshores.

⁴⁸⁹ Ja Ezequiel Gort havia apuntat aquesta possibilitat; vegeu E. GORT, *Riudoms als segles XII i XIII*, pàg. 6.

del territori, que l'arribada dels feudals, amb la nova ordenació del territori i l'impuls donat a la colonització agrària del terme a partir de gent vinguda d'altres llocs, va anorrear i enterrar en l'oblit per sempre més... o gairebé.

LA CONFIGURACIÓ DE LA VILA I EL TERME

Des del punt de vista etimològic, el nom de la població no planteja grans interrogants. Tot i així, i atès que parlem d'una època fundacional, convé passar revista, a partir de la documentació que aquí manegem, a les diferents formes amb què trobem escrit el topònim en qüestió.

Inicialment, el nom de Riudoms s'utilitzà per designar un lloc del territori de Tarragona⁴⁹⁰ així com un torrent, o més específicament, el tram de torrent on s'originà aquell lloc. La lògica ens diu que el nom del lloc derivà del fet d'haver sorgit prop del torrent o riu, un element singularitzat del qual serien els arbres d'aquella espècie que hi hauria poblant-ne les ribes. Òbviament, el torrent és l'actual riera de Maspujols, a l'època conegut com torrent de l'Aleixar⁴⁹¹. A la carta d'Alforja de 1158 trobem ambdós topònims associats: "torrentem ipsius Rivi de Ulmis qui nominatur de Alexar"⁴⁹². Aquest torrent de Riudoms també figura com una de les principals afrontacions de l'honor que Arnau de Palomar lliurà a Santa Eulàlia del Camp el 1158, d'acord, però, amb la informació anotada deu anys més tard⁴⁹³. I si fa no fa per aquestes mateixes dates és quan ja surt la forma catalana més primitiva i genuïna del nom: Riudolms.

La primera vegada que ens apareix en llengua vulgar és a l'establiment de Mascalvó del 1169⁴⁹⁴, de nou el 1172⁴⁹⁵ i de forma ja més corrent en altres documents del segle XIII⁴⁹⁶. Un cop ens endinsem al segle XIV, ja comencem a trobar el nom escrit algun cop com en l'actualitat, com ara en aquell episodi extret de la Crònica de Pere el Cerimoniós, on es narra la renúncia de l'infant Jaume⁴⁹⁷, narració que, lògicament, va ser escrita més tard; pròpiament, la primera vegada que trobem escrit Riudoms en la forma actual és en un document notarial del 1334⁴⁹⁸. Així mateix, trobem l'autor de

⁴⁹⁰ La inclusió dins el territori de Tarragona s'assenyala en diferents documents de la primera època, començant per l'establiment del 1149 o la carta d'infeudació a Arnau de Palomar: "Est autem in territorio Terracone, in illum locum qui vocatur Rivio de Ulmis" [Ap. doc. núm. 3].

⁴⁹¹ Cal tenir present que el curs de la Riera, abans del seu desviament, passava més a prop de la població.

⁴⁹² Hi ha altres referències: "in Rivo de Ulmis sive in collo de Lop" (Albiol 1158) [l'esmentat coll seria el de la Batalla]; "...per collum qui est super caput de Rivo Ulmorum" (Villa Constantina 1164 [la Selva del Camp 1165]); cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 109, pàg. 162; doc. núm. 125, pàg. 183. La forma "Rivo Ulmorum" és la més utilitzada, de manera que poques vegades es fa servir la preposició entremig d'ambdós vocables; curiosament, tenim un document que combina "Rivoulmorum" i "Rivodeulmorum" [vegeu Ap. doc. núm. 48], si és que la transcripció que prenem de referent està ben feta.

⁴⁹³ El torrent en qüestió és esmentat fins quatre vegades [Ap. doc. núm. 12].

⁴⁹⁴ Cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, vol. I, doc. núm. 136, pàg. 194.

⁴⁹⁵ Ap. doc. núm. 16.

⁴⁹⁶ Al nostre Apèndix, al doc. núm. 73, que és del 1290. En canvi, la variant "Riudomps" la tenim recollida poquíssimes vegades, com, per exemple, el 1338, quan s'esmenta Guillem Sabater, habitant de "Riudomps"; AHAT, *Protocolos de l'Aleixar* (1338-1339), s.f. (instrument del 22.V.1338).

⁴⁹⁷ Ap. doc. núm. 123.

⁴⁹⁸ Es tracta d'un debitori en què intervenen dos cònjuges habitants al terme de Riudoms; AHAT, *Protocolos de l'Aleixar* (1334-1336), f. 10v.. Òbviament, aquí tot el document està escrit en llatí, llevat del nom de la població.

l'Índex Vell fent la següent remarca en un dels seus registos: “en lo lloc leshores anomenat Riu de Olms, y ara vila de Riudoms”, però cal entendre aquest “ara” en relació amb l'època mateixa del cronista siscentista⁴⁹⁹. De fet, la forma més genuïna (“Riudolms”) se seguia usant al segle XV i encara segles després, de manera que la substitució pel nom definitiu degué produir-se al llarg de l'època moderna⁵⁰⁰. Sigui com sigui, es constata que allò que havia començat sent un simple lloc s'havia acabat transformant en una entitat de major pes, és a dir, en una vila, que és el que tractarem tot seguit.

La vila en els seus orígens

A banda de la proximitat a la riera de Maspujols (i al fet de poder assegurar-se el proveïment d'aigua canalitzada des d'aquest curs d'aigua), hom podria suposar que l'elecció de l'emplaçament del lloc –potser ja de la fortificació prèvia– s'hauria fet per controlar una cruïlla de camins, tenint més o menys en compte els antics vials romans. Sigui com sigui, les viles medievals deuen el seu naixement a la voluntat senyorial de concentrar la població a recer d'un castell, com el que hom passà a aixecar en aquell indret a partir de la dècada de 1150; aquesta concentració de la població s'havia de fer tant dels nous pobladors que vinguessin de fora com dels que pogués haver-hi escampats per la zona. El fet que els propis coetanis comencessin ja a referir-s'hi com a vila vol dir que el lloc en qüestió s'estava desenvolupant d'una manera prou evident i perceptible per tothom.

El fet és que les mencions de Riudoms com a vila poden fins i tot sorprendre per la seva precocitat. Tenim diversos documents que ho constaten: (1172) “ab ipsa villa de Riudolms”⁵⁰¹; (1178) “villa de Rius (sic) Ulmorum”⁵⁰²; (1187) “in villa Riviulmorum”⁵⁰³. Aquest fet resulta significatiu del ràpid desenvolupament que estava tenint aquesta localitat (gràcies a la existència prèvia d'un vilar?). Això no treu que altres vegades s'hi continuï fent referència com a lloc, també al llarg dels segles XIII i XIV.

La vila primigènia es gestà a recer del castell, la qual cosa es pot inferir de la següent referència de 1203: “in villam Riviulmorum iuxtam scilicet vallem de castro”⁵⁰⁴, ja que ens situa la vila a tocar, doncs, del fossat del castell. La corresponent aglomeració de cases havia de conformar un espai interior protegit, protecció de la qual, tot sigui dit, només podrien beneficiar-se els edificis o habitatges situats dins, com els anotats en un altre document del 1201 (“intus in villa Riviulmorum”) que passarem a comentar dintre

⁴⁹⁹ El document regestat és del 1277 [Ap. doc. núm. 64], però es retrotrau a l'època inicial de la vila.

⁵⁰⁰ A l'Índex Vell s'observa una alternança de les dues formes, com, per exemple, al primer foli de l'apartat on es troben els registos de Riudoms.

⁵⁰¹ Al document en qüestió tant s'hi fa referència com a vila que com a lloc [Ap. doc. núm. 16].

⁵⁰² Cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 157 (carta de població de Cambrils), pàg. 218.

⁵⁰³ Ap. doc. núm. 22.

⁵⁰⁴ Ap. doc. núm. 32.

de poc. Aquesta darrera menció és important en la mesura que dóna a entendre un espai intern. Hem d'imaginar aquella primera agrupació amb la fesomia d'una vila closa; si fos així, i com en altres viles closes de l'època, hi hauria una plaça o espai central al voltant del qual s'anirien situant tots els habitatges; no sembla, però, que l'actual plaça de l'Om, situada en l'eix del carrer Major, pogués complir de bon principi aquesta "centralitat".

Ara bé, sembla que existien altres zones habitades fora del nucli principal; així, als homes que hi havia església enllà se'ls donava opció de poder instal·lar-se a la vila: "si predicti homines [tant els Rocafort com els que hi havia enllà de l'església] intrabant infra villam ad habitandum in comuni Bernardi Palumbarius"⁵⁰⁵. Naturalment, només es pot entrar en espais tancats o protegits, on es devien apinyar els habitatges, alguns dels quals devien fer de muralla de cara a l'exterior⁵⁰⁶. Sembla inferir-se, a més, que l'espai intern de la vila –configurada vora el castell– estaria sota el control del castlà, si més no en part.

Tot seguit, passem a comentar algunes interioritats de la vila a partir de les quals podem descobrir una sèrie d'aspectes sobre els quals ningú, fins ara, no havia posat el focus d'atenció.

Comencem per l'"estar domorum" que els al·ludits Rocafort van vendre a Jaume d'Oriola el 1201 i que estava situat dins la vila, vora, com ja s'ha vist, el vall del castell⁵⁰⁷. Aquest conjunt de cases, que potser podríem traduir com a casal, tenia múltiples afrontacions, entre les quals hi havia altres casals: els de Robert Codalell, juntament amb la trilla de Pere de Marca (a llevant), i els del mateix Pere de Marca (a tramuntana); i per la banda de ponent confrontava amb les cases de la canongia de Tarragona i, a migjorn, amb un carrer. En el subsegüent traspàs efectuat per Jaume d'Oliola al paborde Ramon de Barberà d'aquest mateix conjunt residencial (aquí el terme emprat és "staticam")⁵⁰⁸ apareixen indicades si fa no fa les mateixes afrontacions⁵⁰⁹, però amb algunes interessants precisions: veiem que el que estava vora el vall del castell era el carrer, i l'afrontació de ponent es concretava ara amb el celler del paborde, que seria part integrant, doncs, de les cases de la canongia⁵¹⁰. Així doncs, la vila estava configurada per diversos habitatges d'aquest tipus i cada un estaria format per diverses cases o altres dependències, cosa que es veu de forma encara més nítida quan passem a la descripció d'alguns dels elements situats a l'interior; en concret, es fa

⁵⁰⁵ Ap. doc. núm. 40.

⁵⁰⁶ És difícil interpretar què vol dir exactament la preposició "infra", però és possible que, des de la perspectiva dels qui havien de venir de fora, la vila se situava més avall d'on es trobaven ells.

⁵⁰⁷ Ap. doc. núm. 31.

⁵⁰⁸ A l'època, aquest terme s'emprava en el sentit de fer estada en un lloc, però és clar que en el context actual equival a una residència o el lloc on un habita.

⁵⁰⁹ Ap. doc. núm. 32.

⁵¹⁰ Té correspondència amb les "domibus prepositi et canonicæ" esmentades ja el 1187 en altres afrontacions de cases [Ap. doc. núm. 22].

constar que hi havia una trilla i un pou⁵¹¹, un “curtallo” (petit pati servint de corral?), a més de portes, parets, sòls i paviments sobreposats, i fins i tot clavegueres, tot plegat indicador d’un conjunt edilici bastant complex⁵¹².

Pels mateixos anys (1201) tenim registada una altra venda de cases per part de Guerau Busquets, que les traspassà a l’arquebisbe Ramon de Rocabertí⁵¹³. Aquestes cases afrontaven amb el carrer i el vall del castell (a ponent), així com amb el carrer dels Horts (a tramuntana), amb l’horta de la Canonja (a llevant) i amb un “cortal” (a migjorn), terme sens dubte traduït de “curtallo”, que és el terme que ja hem vist citat abans. Els cortals serien patis tancats, en part coberts, i destinats a guardar-hi bestiar⁵¹⁴; ras i curt, seria un corral per tenir-hi aviram o altres nodriments. Ara, els historiadors locals només han parat atenció en la primera menció que es fa a un nom de carrer: els dels Horts, que devia unir la vila amb l’horta del seu voltant⁵¹⁵. Però a partir d’aquí ja no tornem a trobar altres mencions de carrers diferenciats pel nom⁵¹⁶.

D’acord, però, amb les afrontacions assenyalades en aquesta altra venda, es veu que aquestes cases estarien situades en una zona periurbana, és a dir, al flanc dret del Castell, però ja en zona exterior. En canvi, pel que fa a l’estatge comentat més amunt, caldria situar-lo a la paret nord de la fortificació –mirant cap a muntanya– però dins la vila, la qual cosa no deixa de ser bastant sorprenent⁵¹⁷. Sigui com sigui, aquestes localitzacions serveixen per corroborar la tesi ja exposada: que la vila primigènia es va formar a la vora del castell, ambdós espais separats només pel vall.

És una llàstima no disposar de més referències d’aquest estil. Certament, tenim documentades altres vendes de cases, però ja no s’hi indica més l’orientació de les afrontacions, i amb prou feines aporten cap més dada rellevant per al tema que ara ens ocupa; així, molt més endavant tenim la venda efectuada el 1306 d’unes cases, mitjançant subhasta, per part del tutor dels fills de Pere Martí i Agnès, on només apareixen indicats dos veïns com a afrontadors i la via pública⁵¹⁸. Tot i tractar-se de

⁵¹¹ En el primer document: “cum trilla et puteo que ibi est”; en el segon: “cum trilla que ibi est cum suo podio”, on més aviat hauria d’haver dit “puteo”. Naturalment, l’aigua d’aquest pou serviria per regar la trilla.

⁵¹² Potser hereu, fins a cert punt, de les antigues vil·les romanes (al capítol precedent ja ens hem referit a l’existència d’un casal antic). Cal fer avinent que el terme “alberg” (en llatí “hospitium”) a penes és mencionat a la documentació que manegem aquí; només ens apareix tardanament –en un regest del 1353–, i ni tan sols sabem si l’alberg al qual es fa al·lusió estaria ubicat a la vila o a Castellnou [Ap. doc. núm. 136]. El seu equivalent en llatí ens surt el 1338, equiparat al “castre” de Blancafort [Ap. doc. núm. 130].

⁵¹³ Ap. doc. núm. 30.

⁵¹⁴ Segons J. BUSQUETA, *Una vila del territori...*, pàg. 157. Als manuals notariais de Tarragona, es registra, pel que fa al 1260, l’establiment d’unes “domos cum cortalibus” a la vila de Creixell; cf. M. BONET, *Aproximació...*, pàg. 117.

⁵¹⁵ Adhuc els habitatges de dins la vila, com ja s’ha pogut constatar a partir d’algunes afrontacions, tenien horts i trilles.

⁵¹⁶ De fet, la nomenclatura urbanística de Riudoms no comença a ser coneguda a nivell documental sinó a finals ja del segle XV.

⁵¹⁷ És possible, però, que el recinte castral fos inicialment més reduït o no tant ampli que el que acabà sent després. Així no seria tan sorprenent que hi hagués edificacions en aquell sector.

⁵¹⁸ Ap. doc. núm. 118.

cases (en plural), fa la impressió que l'habitatge en qüestió devia ser bastant més reduït que els conjunts edilicis que hem estat descrivint de principis del segle XIII.

Més enllà de la vila closa primigènia (o, si es vol, de la vila castral), podrien haver-se format alguns petits burgs o agrupacions d'habitatges de resultes de l'expansió i dinamisme econòmic que presideix tot el període. Un possible desenvolupament urbanístic podria haver estat al llarg del camí que amb el temps acabaria configurant el carrer Major (camí que difícilment es podria fer correspondre a l'antiga via romana dels Molins Nous, per bé que seguia la mateixa orientació de llevant a ponent, venint també de Reus, o d'altres llocs, i anant cap a Montbrió, o cap a d'altres llocs). Al marge de la vila closa situada a la vora del castell, podem pensar que el desenvolupament o expansió urbanística s'hauria fet a partir, doncs, d'aquest eix principal, segons el model *Straßendorf* o aldea de carrer.

En tot cas, no tenim constatada la configuració, per a aquesta època primerenca, de cap Vila nova, entenent per això un barri extramurs. Seguint per aquesta línia, seria d'enorme utilitat saber on es començà a celebrar el mercat setmanal que els senyors van concedir a la vila el 1225. A tot arreu, els mercadals solien estar situats fora les viles; en aquest sentit, no sembla que Riudoms pogués ser-ne cap excepció. Ara, el topònim en qüestió només està registrat a partir del segle XV; per a època anterior és realment difícil saber quin espai pogué acomplir aquesta funció⁵¹⁹. Sigui com sigui, no podem descartar un desenvolupament similar al d'altres localitats, on els nuclis antics, situats a les parts més enlairades, funcionaven com a centre politicoadministratiu –era on hi havia el castell, la cort del batlle, la notaria, les residències dels cavallers...–, en contraposició amb altres espais –situats fora d'aquells nuclis– que es van anar desenvolupant al compàs de l'expansió comercial i de la producció artesanal⁵²⁰. La presència de mercaders i menestrals implicaria, així mateix, l'existència de botigues (magatzems) i obradors (tallers), però res de tot això ho tenim documentat per a l'època que tractem.

Naturalment, arran de la construcció de les noves muralles –que van haver de ser costejades, igualment, pels possessors de les viles veïnes com Reus, amb terres dins el terme–, el consegüent recinte fortificat passaria a encabir la vila castral i altres zones habitades, tot mantenint el castell a manera de ciutadella. Això no exclou que quedessin alguns espais intramurs despoblats o encara no edificats (en casos d'emergència, les noves muralles també havien d'aixoplugar els veïns de fora amb el seu bestiar), àdhuc espais cultivats, amb algunes de les hortes que ja hi havia configurades de feia temps.

⁵¹⁹ Les fonts notarials de mitjan el segle XV donen constància d'una plaça del Mercadal, així com també d'un carrer “inferior” del Mercadal. La identificació del Mercadal amb la plaça de l'Om només està documentada, segons sembla, a partir del segle XVIII. En canvi, a finals del segle XVI, el Mercadal es relaciona amb el carrer de la Portella (ara conegut com de les Galanes), que, de fet, acaba confluint al carrer Major o de la Plaça (de l'Om). Ambdues localitzacions van quedar dins el recinte murallat del segle XIV; tanmateix, per a època anterior, podrien ser espais situats ben bé fora de la vila castral o just al límit de fins on aquesta s'estenia.

⁵²⁰ Cf. J. MORELLÓ, “Un nou actor polític...”, pàg. 251; també M. GUÀRDIA, “Les formes urbanes”, dins AADD, *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura. III. Dels palaus a les masies*, Barcelona, 2003, pàg. 36-37.

Aleshores la centralitat del conjunt poblacional potser ja s'havia desplaçat cap a una altra zona situada més enllà de l'antiga vila castral, o sigui, cap a l'eix viari format per l'actual carrer Major, sorgit de la urbanització d'un camí.

Sigui com sigui, aquesta vila, per ser digne de tal nom, no sols havia d'estar ben poblada, sinó que també havia de comptar amb una sèrie de serveis comunitaris bàsics. En un altre capítol hem parlat dels monopolis senyorials (ferreria i forn), per bé que en desconeixem la localització⁵²¹. Al llarg del segle XIII tenim ja constància del funcionament d'unes carnisseries, que també caldria ubicar dins la vila, si bé no sabem on⁵²². Tampoc no podem dir res d'on hi hauria la cort del batlle, amb les escrivanies annexes, ni en quin lloc es devien fer les reunions dels vilatans quan eren convocats per tractar dels assumptes que els concernien col·lectivament, llevat de la referència de 1386 respecte de l'anomenat Sitjar⁵²³. En definitiva, pràcticament no sabem res de la primitiva configuració urbanística de Riudoms –en aquesta època encara prèvia a la creació d'un nou recinte emmurallat d'acord amb els criteris poliorcètics del segle XIV, que hauria pogut desfigurar poc o molt la fesomia del primer nucli poblacional–; i la poca documentació que tenim a l'abast ens planteja més interrogants que certeses.

La configuració del terme: partides i masos

El terme és força planer, amb només algunes petites elevacions del terreny (els accidents més remarcables són el Coll del Boc i sobretot el Puig Pedrós) i un desnivell –entre la part baixa i alta del terme– d'uns 150 m. A banda de la riera de l'Aleixar, que travessa tot el terme de dalt a baix, hi ha petits barrancs o torrents, molts dels quals situats a la banda dreta de la Riera, allà on acaben desguassant les aigües pluvials. Ja alguns dels primers documents fan al·lusió al terme de Riudoms⁵²⁴. L'actual té una extensió de poc més de 32 km², però ben segur que no es correspon del tot amb el del castell termenat configurat als inicis⁵²⁵.

De les vies de comunicació d'aquesta època tan primerenca en sabem molt poca cosa. Els únics camins que tenim documentats els trobem a l'establiment de Mascalvó

⁵²¹ Les localitzacions dels forns només es coneixem a partir del segle XVI, en època massa allunyada al període tractat aquí.

⁵²² A banda de la menció directa del 1276, tenim documentat un carnisser pel que fa al 1286 (Pere Mulner), si és que no ho era també un altre que surt mencionat ja el 1215.

⁵²³ Era l'indret on solia aplegar-se el Consell de la vila, segons surt anotat al document del redelme: “consell ajustat e congregat al Citjar, là on és acustumat”; cf. J. MORELLÓ, “Fiscalitat i deute municipal...”, pàg. 14. Així mateix, la Casa del Consell apareix molt més tardanament, si més no, a mitjan segle XV, en què es fa referència més pròpiament a una sala del Consell al mateix edifici, segons sembla, on hi havia la carnisseria.

⁵²⁴ Ja el 1168 s'esmenta el “termino de Rivo Ulmorum” [Ap. doc. núm. 12], com també el 1173, a les afrontacions del lloc d'Alforja: “ab oriente in termino Rivo Ulmorum”; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 146, pàg. 206.

⁵²⁵ El cas de Blancafort planteja alguns problemes (anteriorment ja ens hem referit a la seva pertinença a la parròquia de Riudoms, però fora del seu terme castral). A finals del segle XIV, el castell i lloc de Blancafort se situava entre els termes de Tarragona, Constantí, Reus i Riudoms; cf. T. CAPDEVILA, “El castell i terme de Blancafort”, pàg. 80.

de 1169: “carrariam quam itur versus Riudolms sicut vadit per eandem carrariam usque ad serram Bernardi Basto”⁵²⁶; després, a la carta de població de Cambrils de 1178, es fa referència al camí que anava de Riudoms devers el castre d’Escornalbou, o més concretament, devers l’Argentera: “viam que discurrit a villa de Rius Ulmorum usque ad castrum de Scornalbovo” (...) “in ipsa via que discurrit ab Argentaria versus villa de Rivo Ulmorum”⁵²⁷. Ja pel que fa al 1209 s’esmenta el camí de Cambrils⁵²⁸. A finals del mateix segle trobem indicat “el camí que va a Vinyols”⁵²⁹. I ja durant la primera meitat del segle XIV, el camí dels Molins Nous, que també tenia consideració de via pública⁵³⁰; i per anar a la ciutat, hom podia passar per Blancafort, territori on ens consta que hi havia una altra via pública que prenia direcció Tarragona⁵³¹. Així mateix, des de la Font Llonga hi havia el camí que anava a Riudoms i un altre que anava a Cambrils⁵³².

Altres camins considerats públics menaven a algunes partides rurals, com ara l’indicat el 1218: “en lo camí públic que va a Riba-roja”⁵³³, potser perquè prosseguia més enllà, empalmant amb el camí que prenia direcció cap a Escornalbou. Hi havia més camins que connectaven la vila amb determinats masos: “in carrariam que tendit ab ipsa villa de Riudoms ad mansum Honofridi Flamesch”, s’indica el 1172⁵³⁴. Òbviament, moltes vies secundàries –ja no públiques– només ho serien d’accés als trossos de particulars, com els que solen figurar indicats a les afrontacions de terres. Però, com veurem més endavant, alguns particulars, per accedir a les seves possessions, requerien que els fos reconegut un dret de trànsit per les parcel·les d’alguns dels seus veïns.

Quant a les partides rurals, ens limitarem a donar una llista de les que tenim documentades per a l’època estudiada, indicant-ne el primer any que es registren, incloses les dues quadres de Castellnou i Blancafort. Com es veu, l’inventari confeït no és gaire extens:

TAULA 3: PARTIDES RURALS DOCUMENTADES FINS 1353

Any (1a menció)	Nom de la partida	Localització actual
1149 (o 1168)	Mata	Prat
1150	Riba-roja (apart Pedra Roja)	Alqueria
1173	Font Llonga	Freixe

⁵²⁶ Cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 136, pàg. 194.

⁵²⁷ En ambdós casos remarcant que aquest camí feia de límit entre els termes de Cambrils i Alforja; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 157, pàg. 218.

⁵²⁸ Ap. doc. núm. 40.

⁵²⁹ Ap. doc. núm. 80.

⁵³⁰ ACBC, *Protocolos* (1333-1334), s.f. Recordem, com ja s’ha dit, que seguia el traçat d’una antiga via romana i que encara en aquesta època podia portar fins a Reus.

⁵³¹ ACBC, *Protocolos* (1333-1334) s.f. (11.X.1333).

⁵³² AHAT, *Protocolos de l’Aleixar* (1321), f. 22r.

⁵³³ Ap. doc. núm. 43.

⁵³⁴ Ap. doc. núm. 16.

Íd.	[Tiracabells] ⁵³⁵	
1187	Buac	Castellnou
Íd.	Fontanals	
1201	Brugar	
1229	Castellnou [abans Buac]	
1276	Quintals	prop la riera d'Alforja
1290	Blancafort	entre els termes municipals de Reus i Riudoms
1296	Cisterna [com a tal cisterna, ja des del 1150]	Molins Nous
1353	Les Arenes	

Finalment, també caldria parar atenció en els masos que tenim documentats per a aquesta època, que tampoc no són gaires:

TAULA 4: MASOS DOCUMENTATS FINS 1350

Any (1a menció)	Nom del mas
1158	mas antic [1292: de Santa Eulàlia]
1172	mas d'Onofre Flamesch
1276	mas de Simó de Santa Digna / mas dels Torrents
1293	mas de Bernat Gilabert
1320	mas d'en Rufiac
1338	mas de Joan Pellicer
Íd.	mas d'en Gamundi

A banda del mas antic que adquirí el convent de Santa Eulàlia el 1158 i que es mantingué en la seva possessió fins a finals del segle XIII, la resta de masos documentats durant el període que tractem es remetent, igualment, al nom del possessor, llevat, potser, de l'anomenat mas dels Torrents, que caldria ubicar, en principi, prop de Blancafort (en una zona del terme, però, on la presència de torrents, si és que tal era l'origen del nom, no és gaire destacable)⁵³⁶. No sabem fins a quin punt són noms que s'haurien mantingut en el temps, ja que algunes mencions surten molt poques vegades i alguns masos haurien pogut canviar successivament de nom en funció de la família que hi fes estada. En tot cas, sembla obvi que l'anomenat mas de Gamundi (o Gamondí) hauria donat lloc a l'actual partida rural del mateix nom, situada a l'altra banda de la carretera d'Alcolea del Pinar, que travessa la part nord del terme actual⁵³⁷. Amb el temps, s'observa una tendència a substituir el terme mas pel de masia, com les que ja

⁵³⁵ Segons els registres moderns, que podrien basar-se en una mala transcripció del nom original. En català normatiu la paraula "estiracabells" equival a un espiadimonis, insecte que es troba abundantment pels marges dels rius i les séquies. De tota manera, és l'única menció que tenim d'aquesta partida.

⁵³⁶ Ja pel que fa a la primera meitat del segle XIV, aquest mas estava habitat per Berenguer Maimó i la seva muller Mateua.

⁵³⁷ Els diferents Gamundi que tenim registrats de la primera meitat del segle XIV sempre hi surten com a habitants del terme.

surten esmentades a les ordinacions del redelme de 1386⁵³⁸, però sense deixar desbancat l'altre terme, com quan es fa referència al mas que fou de Guillem Maçanera “lo qual tenen en feu P. Morell e n'Anthoni Balaguer del mas”⁵³⁹. El 1368 un veí de Reus comprà, per 16 lliures i mitja, $\frac{3}{4}$ parts de la masia dita d'en Castellnou, al terme de Riudoms, cosa que concernia tres peces de terra (sorts), la major part de vinya, una de les quals tenia accés al camí de Vilafortuny⁵⁴⁰.

En alguns reculls toponímics també s'esmenta, pel que fa al segle XIV, el mas Pellisser, segurament el que ja tenim documentat el 1338, i del qual n'haurem de parlar més endavant. Un altre és el mas de n'Albi, que surt registrat a l'Onomàstica de Riudoms ja molt a finals d'aquell segle, però si val la pena de destacar-lo és perquè es diu que antigament havia estat una cavalleria; si això fos cert, caldria entendre que aquest mas va ser una dominicatura d'alguns dels cavallers que tenim coneguts, ja es tractés dels Palomar o d'altres famílies castlanes del terme⁵⁴¹.

En definitiva, basant-nos únicament en les dades que podem documentar, tenim dibuixada una mínima radiografia de com devia ser la vila i el terme en aquests primers segles, si bé en constant transformació a mida que s'anà colonitzant el territori amb una presència cada vegada major de poblament.

⁵³⁸ “masia d'en P. Çabater”, “masia d'en Berenguer Salvat”, “masia de P. Morell”, “masia d'en Jacme e d'en A. Osset”; cf. J. MORELLÓ, “Fiscalitat i deute municipal...”, pàg. 18.

⁵³⁹ Aquest últim podria ser un descendent d'un dels afrontadors del mas de Bernat Gilabert (1293), de nom Pere Balaguer.

⁵⁴⁰ Tota la masia estava acensada al ciutadà tarragoní Simó Llorenç, concretament, de 30 sous pagadors a Nadal; ACBC, Protocols (1368-1369), s.f. (22.VII.1368).

⁵⁴¹ Ja amb anterioritat hem fet esment de les diferents dominicatures escampades pel terme que tindria cada un dels senyors. Com a nom de partida rural, el Mas de n'Albi està situat al davall de l'actual carretera de Riudoms a Montbrió del Camp.

UNA POBLACIÓ EN DINÀMICA ASCENDENT

Independentment de què el terme pogués estar ja habitat abans de mitjan segle XII, la concessió d'una carta de població acostuma a assenyalar el punt de partida per a l'establiment de nous pobladors o colons sota l'impuls dels senyors; en el cas que ens ocupa, a partir de la segona carta atorgada el 1151, que, tot i ser una infeudació, conté una breu disposició referida als llauradors que cada senyor pogués portar pel seu compte⁵⁴². Per a l'estament senyorial era de vital importància tenir pagesos que conreessin les terres, que les possessin en explotació i sobretot que estiguessin en condició de tributar pels fruits que poguessin obtenir del seu treball. En anteriors capítols de la Primera Part hem dedicat força pàgines a parlar de les nissagues dels senyors feudals; pertoca ara conèixer alguns aspectes sobre la població que hi va estar sotmesa, és a dir, dels primers individus o famílies que passaren a viure en aquest indret del Camp de Tarragona, cosa que també ens portarà a conèixer quines varen ser les nissagues més significades de la vila.

D'entrada, no disposem de gaire informació referent als primers pobladors de Riudoms, ja que només en tenim identificats uns quants pel seu nom –i encara alguns dels noms recollits a l'Índex Vell són de transcripció més que dubtosa–. No sols ens interessa saber els seus noms, sinó també les seves relacions de parentiu, d'on procedien, a què es dedicaven, quins béns adquiriren o quines obligacions de tipus econòmic van contraure –sovint a propòsit de tractes tinguts amb els senyors–, entre altres possibles informacions. Ho farem seguint més o menys el fil cronològic, d'acord amb la documentació recollida a l'Apèndix d'aquest llibre.

Així, una de les primeres famílies documentades és la que va rebre la ferreria el 1159: Arnau Ferrer, acompanyat de la seva muller i prole⁵⁴³. Que aquest individu portés el cognom del seu mateix ofici (a l'època no sempre està clar si hom està designant el cognom o l'ofici) no sembla pas fortuït i, si més no, és una situació que es dona en altres llocs, ja que és l'origen de moltes nissagues de ferrers⁵⁴⁴. En la posterior concessió de la ferreria realitzada pels Palomar a favor del mateix individu, se'ns dona a conèixer el nom de la muller (Gerona) i entre els signants del document ja apareixen referenciades algunes persones explícitament indicades com de Riudoms, concretament, Ramon de Benviure i un tal Puculull⁵⁴⁵. Aquest últim torna a sortir com a signatari en un document redactat catorze anys després⁵⁴⁶. Pel que fa als Benviure, tenim el primer representant conegut d'una família riudomenca que passà a ser una de les més arrelades, ja pel que fa al segle XIV.

⁵⁴² “De laboratoribus autem qui advenerint sit talis conveniencia inter nos, quia qui plus potuerit conducere ad proficuum comunem faciat”.

⁵⁴³ Ap. doc. núm. 9.

⁵⁴⁴ Com, per exemple, a Valls, on la primera concessió de la ferreria es registra el 1183 a favor de Ramon Ferrer; cf. AADD, *Els Castells Catalans*, III, Barcelona, 1971, pàg. 583.

⁵⁴⁵ Ap. doc. núm. 14.

⁵⁴⁶ Ap. doc. núm. 21.

Com també s'ha vist en un altre capítol a propòsit d'una sèrie d'empenyoraments que van fer els Palomar el 1193, el forn de pa va quedar adjudicat a Ramon de Riudoms⁵⁴⁷. No deixa de ser curiós que aquest individu portés el nom del lloc on ell, o altri en nom seu, havia de prestar aquest servei a la comunitat. Amb total certesa, es tractaria del mateix personatge a qui el noble Albert de Castellvell havia atorgat, a finals del 1191, el lloc de Vandellòs, dins el terme de Tivissa, a fi d'establir-hi alguns colons⁵⁴⁸. Com ja hem vist, aquest Ramon de Riudoms ja ens havia sortit, si fa no fa per aquests mateixos anys, actuant com a prestador dels Palomar, i més endavant figura com a testimoni en un document del 1218⁵⁴⁹. En temps posteriors, però encara previs a la Pesta Negra, hi havia persones habitants de Riudoms que duïen el mateix cognom de la població⁵⁵⁰.

Continuant amb la primera època, trobem també alguns Barberà: el primer (Ponç de Barberà) es documenta com a possessor d'un molí al terme⁵⁵¹; uns anys després apareix signant un document Guillem de Barberà⁵⁵². No sabem si aquests Barberà de Riudoms, que trobem intervenint en alguns actes o transaccions dels Palomar, estarien relacionats amb els diferents canonges de la seu tarragonina del mateix cognom o llinatge⁵⁵³, un dels quals, el paborde Ramon de Barberà, passà a adquirir unes cases a Riudoms el 1203⁵⁵⁴; els posteriors castlans de Blancafort devien provenir d'alguna branca d'aquesta família.

Durant una primera època, degué ser relativament freqüent fer establiments a favor de famílies nouvingudes que necessitaven instal·lar-se en habitatges. Només disposem d'uns pocs documents, talment una petita mostra del procés d'assentament, a instàncies senyorials, d'unitats familiars o, més concretament, de parelles.

El primer establiment d'aquesta mena que tenim registrat data del 1171, respecte d'uns cònjuges (Guillem i Pereta), als quals se'ls establiren unes cases a canvi de satisfer un cens d'1 morabati⁵⁵⁵. De fet, si fem cas del que indica l'Índice General en relació amb aquesta mateixa notícia, es tractaria de l'establiment d'un solar per

⁵⁴⁷ Ap. doc. núm. 26; seguit de l'empenyorament de dues peces de terra a favor, igualment, de Ramon de Riudoms i la seva muller [Ap. doc. núm. 27].

⁵⁴⁸ “tibi Raimundo de Rivi Olmo”; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 397, pàg. 687-688. L'indret conegut com a Masriudoms, actualment una pedania pertanyent a Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, sembla revelar l'assentament originari del destinatari de la donació de 1191 i promotor de la població del lloc, segons J.M. FONT RIUS “Nuevos documentos catalanes de cartas de población y franquicia”, *Anuario de historia del derecho español*, 50 (1980), pàg. 163.

⁵⁴⁹ Ap. doc. núm. 44.

⁵⁵⁰ A propòsit de l'herència de Berenguera, vídua de Jaume Riudoms; ACBC, *Protocolos* (1342-1343), s.f. (3.II.1343).

⁵⁵¹ Ap. doc. núm. 20-21.

⁵⁵² Ap. doc. núm. 25.

⁵⁵³ De fet, ja trobem citat un Ponç de Barberà, juntament amb Joan de Sant Boi, en la donació a l'Església de Tarragona el 1172 d'una terra situada a Riudoms [Ap. doc. núm. 16]. Seria el Ponç de Barberà, canonge, que apareix actuant vora l'arquebisbe Hug de Cervelló o amb l'esmentat cambrer (Joan de Sant Boi); cf. E. GORT, *La cambreria...*, pàg. 120. Així mateix, també es registra un Guillem de Barberà que va casar-se amb una Calbó; *ibídem*, pàg. 121.

⁵⁵⁴ Ap. doc. núm. 32.

⁵⁵⁵ Ap. doc. núm. 15.

construir-hi cases. No tornem a trobar un altre establiment de cases fins al 1187, en aquest cas a favor de Pere de Marca i la seva muller Garsenda, que d'aquesta manera esdevenien habitants de Riudoms⁵⁵⁶. I així com en el primer cas indicat, els actors de l'establiment van ser Arnau Palomar i la seva muller, en el segon cas ho van ser l'arquebisbe i el canonge infermer de la seu de Tarragona. Anteriorment, ja hem indicat que el tal Pere de Marca podria ser el mateix que uns anys després passà a exercir com a batlle de l'arquebisbe i de l'infermer.

La concessió de 1187 s'acompanyava de l'establiment, igualment, d'algunes terres a les partides de Buac i de Fontanals a favor dels esmentats cònjuges, tot a canvi del pagament de 50 sous. Altres establiments d'aquesta primera època es refereixen exclusivament a cessions de terres, on figuren beneficiaris que ja devia fer un cert temps que s'havien establert a Riudoms. El 1172 s'esmenta un altre matrimoni com a compradors d'un hort: Pere d'Aragó i Beneta⁵⁵⁷. El cognom Aragó seria indicatiu de la zona d'on procedia l'individu en qüestió o bé els seus ascendents. A més, en l'apartat de les afrontacions s'esmenta una Peronella Gaballitana, segons la transcripció de l'Índex Vell, cognom que podria tenir a veure amb els homes que hi havia establerts, a principis del segle XIII, a la dominicatura de Guillem de Tarragona, "qui hodie Gabellani apellantur"⁵⁵⁸.

Tenim altres afrontadors esmentats a propòsit de la terra concedida pels Palomar a favor dels cònjuges Arnau de Castro (o de cognom similar) i la seva muller Arnaueta⁵⁵⁹. Tot i que la transcripció podria ser incorrecta (de fet, en una altra versió del mateix document trobem transcrit el cognom d'una altra manera), estem davant una altra referència a una possible procedència, en aquest cas del tot indeterminada.

Tenim el cas, així mateix, dels Vinater (Bernat i Pere, pare i fill, respectivament) amb terres al terme de Riudoms. El pare, ja vidu, va fer donació d'una terra (concretament, de mitja parellada) a l'Església de Tarragona a canvi de tenir garantida la seva subsistència –aliment i vestit– pel temps que li restés de vida; alhora, es preveia la creació, un cop hagués finit, d'un aniversari per l'ànima d'ell i de la dels seus parents. Això succeïa el 1172 i és la primera donació d'aquest tipus que tenim documentada a Riudoms⁵⁶⁰.

Del 1188 és una nova concessió, ja per part de Bernat de Palomar, d'una terra a favor del matrimoni Arnau Bartomeu i la seva muller Estevana⁵⁶¹. Entre els afrontadors

⁵⁵⁶ Ap. doc. núm. 22.

⁵⁵⁷ Ap. doc. núm. 17.

⁵⁵⁸ Ap. doc. núm. 40.

⁵⁵⁹ Ap. doc. núm. 18.

⁵⁶⁰ Ap. doc. núm. 16. Bernat Vinater (o Vinader), que trobem esmentat per primer cop a la carta de Reus del 1154, de nou apareix mencionat el 1178 a propòsit de la concòrdia establerta entre l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls i Berenguer de Prats sobre el poblament de Constantí, ja que entre els béns traspassats a favor del darrer hi havia "mitja part de la parellada que fou de Bernat Vinader, a Riudoms"; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 394, pàg. 684; cf. F. CORTIELLA, *Història de Constantí*, Constantí, 1981, pàg. 30 i 195.

⁵⁶¹ Ap. doc. núm. 23.

figura un Arnau de Montpeller, un cognom que hem de suposar novament indicatiu de procedència, si no del mateix individu, dels seus ascendents; com el Bernat Narbonès esmentat ja uns anys abans com a afrontador d'una terra en una partida del terme⁵⁶²; i molt més tard trobem indicat un torrent de Narbona⁵⁶³.

El 1189 tenim registrats dos matrimonis més: d'una banda, Bernat Esteve i Ermessenda, i d'una altra, Bernat Pere i Maria⁵⁶⁴. Els primers empenyoraren una terra als segons per 100 sous. Tenim aquí un indicatiu de procedència ja directa, ja que Bernat Esteve figura que era de Santa Oliva (poble del Penedès). No és l'únic cas en què es pot fer palesa la presència, a Riudoms, de penedesencs⁵⁶⁵. A l'indicat document del 1189 també tenim la primera indicació d'ofici –a banda el cas, ja comentat, dels ocupants de la ferreria–, ja que l'esmentat Bernat Pere (potser només seria casualitat que portés el mateix cognom del beneficiari de la primera carta de població) s'especifica que era teixidor, el primer menestral pròpiament dit que tenim registrat a Riudoms.

De nou a propòsit d'algunes afrontacions de terres, apareixen indicats altres individus com Arnau de Cunills, Bernat Vinater i Ramon Jazbert [cognom posteriorment transformat en Gisbert]⁵⁶⁶. A Bernat Vinater, que hem de suposar encara viu, ja n'hem fet referència abans; el document en qüestió és del 1191, de manera que havien transcorregut dinou anys d'ençà de la donació que havia fet a l'Església de Tarragona per a la salvació de la seva ànima i de la dels seus.

Ja pel que fa als darrers anys de la centúria, tenim documentades, per primer cop, algunes vendes de cases⁵⁶⁷, en el primer cas per part de Pere Palomer/Palomar –que no tenim inclòs a la família dels castlans–; en el segon cas es tracta d'una venda efectuada a favor de l'arquebisbe per part de Guerau Busquets. Ara per ara tenim indicades les afrontacions de les cases objecte d'aquesta transacció, que es va fer a canvi de pagar 150 sous.

Segueix, ja d'entrada al segle XIII, una altra venda –d'unes cases i vinya– efectuada per Ramon de Rocafort i el seu fill Bernat a favor dels cònjuges Jaume d'Oriola i Ramona per ni més ni menys 550 sous⁵⁶⁸. L'esmentat cognom podria fer referència a Oliola, un castell de la Noguera, que al segle XII va pertànyer als Puigverd, la família d'on provenia la branca que posteriorment va prendre possessió de la castlania de Riudoms⁵⁶⁹.

⁵⁶² Ap. doc. núm. 18.

⁵⁶³ Ap. doc. núm. 102.

⁵⁶⁴ Ap. doc. núm. 24.

⁵⁶⁵ La procedència penedesenca també es troba en un posterior document on es fa esment, com a afrontador d'una vinya, de Berenguer Roig del Penedès [Ap. Doc. núm. 31].

⁵⁶⁶ Ap. doc. núm. 25.

⁵⁶⁷ Ap. doc. núm. 28 i 30.

⁵⁶⁸ Ap. doc. núm. 31.

⁵⁶⁹ A l'època de Ramon Berenguer IV, hi havia un Arnau d'Oliola, cavaller que estava al servei de la branca principal de la família Puigverd, a la contrada del castell homònim; cf. C. CUADRADA, "Per a una història del paisatge medieval: el mapa de Puigverd", *Acta Historica Archaeologica et Mediaevalia*, 9

A banda d'això, el document en qüestió parla d'un "estar" de cases localitzat dins la vila, a tocar del vall del castell i confrontant amb altres cases. Entre els afrontadors figura Pere de Marca (ara com ara figura com a posseïdor d'una trilla), que ja havíem trobat el 1187. L'immoble en qüestió és equivalent a l'habitatge que pocs anys després va ser objecte de traspàs, per part dels esmentats Jaume d'Oliola (aquí escrit com el topònim apuntat abans) i la seva muller, a favor del paborde, per només 120 sous⁵⁷⁰. Significa això que ambdós cònjuges havien marxat de Riudoms? O simplement s'haurien mudat a un altre habitatge de la vila? Sigui com sigui, la imatge que se'n desprèn de tot plegat és d'un espai intramurs ja bastant atapeït d'habitatges.

Totes aquestes operacions, situades a cavall dels segles XII i XIII, són mostra feaent d'un incipient mercat immobiliari. Ignorem, però, els motius concrets que justificarien cada una d'aquestes vendes.

Del 1209 tenim esmentat Miquel Puculull, com a posseïdor d'una resclosa, a propòsit de la donació efectuada per Guillem de Tarragona a favor dels cònjuges Pere de Santllorenç i Elisenda⁵⁷¹. No tenim manera de saber si es tractaria del mateix Puculull citat abans o si ja en seria un descendent.

De nou tornen a aparèixer en escena els Rocafort en un dels principals documents que conformen la nostra compilació, com és el pacte establert entre Guillem III de Tarragona i Bernat I de Palomar per diverses qüestions del domini riudomenc⁵⁷². Segons sembla, aquests Rocafort havien marxat fora de la vila, cosa que lliga amb les vendes de cases que hem anotat més amunt. En el cas, però, que tornessin, haurien de regir-se per les mateixes normes fixades per a la resta d'habitants que hi havia allí.

Entre els afrontadors de les diferents possessions objecte de la transacció figura el fill de Pere Gili –relacionat amb el Gil ja mencionat el 1149?–, un Benviure i Bernat Ferrer, entre els portadors de cognoms ja fitxats anteriorment. I entre els encara no fitxats, apareix una tal Eliarda Guasca, Vidal Bovet i els fills de Joan Pallarès. Així mateix, entre els diversos signataris, figura un altre Benviure, també Robert Codalell, ja mencionat en anteriors documents com a possessor d'unes cases, Ramon Jazbert, també esmentat abans en afrontacions de terres, i un tal Valentí, que després passà a exercir com a batlle de l'arquebisbe i l'infermer.

Na Gília, no sabem si com a vídua del Pere Gili esmentat a l'anterior paràgraf, és la dona que surt actuant juntament amb els seus fills al següent document de 1212, on s'estableix un pacte amb Guillem III de Tarragona sobre unes cases que tenia acensades a Guillem Otger i Joan de Rodes⁵⁷³. Com a perceptora de censos, la posició d'aquesta vilatana ens dóna a entendre que gaudia d'un cert estatus, d'aquí que potser no seria

(1988), pàg. 396. De fet, el cognom ja es registra el 1187, respecte d'una honor situada prop la vila dels Arcs, que era de Bernat d'Uliola; AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 29, f. 214r.

⁵⁷⁰ Ap. doc. núm. 32.

⁵⁷¹ Ap. doc. núm. 39.

⁵⁷² Ap. doc. núm. 40.

⁵⁷³ Ap. doc. núm. 41.

forassenyat de fer-la descendent d'un dels primers personatges documentats a Riudoms. Fos com fos, el pacte establert el 1212 amb Guillem de Tarragona es va fer quan tot sembla indicar que aquesta dona ja no residia a Riudoms, malgrat seguir-hi tenint una propietat per raó del seu dot.

Un altre individu que surt com a perceptor de censos és Guillem Pellicer, almenys fins al 1215, quan ell i la seva muller Berenguera van realitzar una venda a favor de l'arquebisbe i del canonge infermer del domini i censos que rebien sobre tres horts a Riudoms⁵⁷⁴. Aquests censos eren satisfets, respectivament, per Pere Pilós, Pere Cedacer i Arnau Guaita. Entre els afrontadors figuren altres possessors d'hortos: Pere Forac –la transcripció és més que dubtosa– i un tal Garsió, de cognom Carnicer (o d'ofici?). Un descendent de la família Pellicer el tornarem a trobar molt més endavant a propòsit de l'establiment d'un nombre considerable de terres.

Seguint amb la nostra compilació documental, trobem uns altres cònjuges efectuant la venda d'una vinya a Guillem de Tarragona: eren Joan de Freixa i Adelaida⁵⁷⁵. En aquest cas, i ja que només es tracta d'un regest, no coneixem les afrontacions, però sí en el següent document de 1218 a propòsit del reconeixement fet pels Tarragona als canonges de Santa Eulàlia, on surten identificades diverses persones com a posseïdores de terres –no necessàriament habitants de Riudoms o del terme–, com ara Pere Juglar, Guerau Bonifós, Pere de Llobregat, Guillem de Benegrade –cognom de ressonàncies italianes–, Ramon de Bugatell, Berenguer de Bassa i altres. I entre els signants del document, figuren Ramon de Riudoms, Pere de Benviure i el mateix Berenguer de Bassa citat més amunt⁵⁷⁶. D'alguns d'aquests cognoms ens crida l'atenció el fet de conservar encara la preposició *de*, que tant podia expressar filiació com lloc de procedència⁵⁷⁷, llevat del cas, ja al·ludit, de Ramon de Riudoms, el personatge que es va fer càrrec del forn de la vila. Doncs bé, en aquesta època, trobem altres encarregats del forn de pa, com el 1233, quan fou establert als cònjuges Pere Martí i Pereta⁵⁷⁸.

Fins ara només hem parlat de transaccions realitzades al terme estricte de Riudoms. A partir de mitjan segle XIII, també apareixen regestos referents al feu o quadra de Castellnou. El 1257 Guillem Ferrer i la seva muller Guillema, de Castellnou, compraren unes terres, situades en aquest mateix indret, a Berenguera Fuliac –potser la muller del Pere Forac esmentat més amunt⁵⁷⁹. En aquesta època, encara no podem determinar si tots els residents en aquesta quadra eren habitants de masos o si ja hi havia poblament concentrat.

⁵⁷⁴ Ap. doc. núm. 42.

⁵⁷⁵ Ap. doc. núm. 43.

⁵⁷⁶ Ap. doc. núm. 44.

⁵⁷⁷ Amb el temps, aquest nexa preposicional tendí a desaparèixer, mentre que en altres casos es fusionà amb el mateix cognom.

⁵⁷⁸ Ap. doc. núm. 49.

⁵⁷⁹ Ap. doc. núm. 60.

Al ja conegudíssim mas de Santa Eulàlia hi feia residència almenys una persona: Ferrer de Brea⁵⁸⁰. A partir de 1292, els cònjuges Berenguer Bonet i la seva muller Barcelona van passar a ocupar-se del susdit mas i, doncs, a habitar-lo, esdevenint, tant ell com els seus descendents “homines proprii solidi habitantes et affogati” del monestir de Santa Eulàlia⁵⁸¹, si bé aviat passaria a ser-ho del paborde de Tarragona, com a nou propietari d’aquell mas. Segons sembla, aquest Berenguer Bonet provenia de Mont-roig⁵⁸².

En un altre instrument registrat el 1286⁵⁸³ s’esmenten diversos vilatans que van ser cridats com a testimonis: Guillem Llombard, Pere Mulner, d’ofici carnisser, Pere Sort i Pere de Benages. Aquest últim, ja com a Pere Benages, és registrat, juntament amb Bernat Ferrer, com a afrontadors d’una terra establerta uns anys després a la partida dels Quintals⁵⁸⁴. Aquest establiment va ser fet als germans Coloma, els quals no podríem assegurar que fossin habitants de Riudoms (el document en qüestió va ser subscrit a Montbrió), si no fos perquè més endavant ens apareix un altre Coloma, possible fill d’un dels dos germans. Sí queden registrats com de Riudoms els dos testimonis anotats el 1292 en el reconeixement fet per Berenguer Bonet del mas de Santa Eulàlia: Ferrer Ramon –de qui, juntament amb la seva dona Berenguera, el tal Bonet n’havia adquirit el mas dies abans– i Jaume Busqueta⁵⁸⁵. L’esmentat Ferrer Ramon es diu, però, que procedia de Sant Pere de Brea [Breda], al bisbat de Barcelona. I entre els afrontadors del mas traspassat a Berenguer Bonet es fa menció de Bartomeu Antolí com a posseïdor d’una honor que hi delimitava⁵⁸⁶.

De nou referent al mas de Santa Eulàlia, en un altre document de 1294 es donen a conèixer els afrontadors; concretament, si d’una banda es fa referència a l’honor dels Antolins (acabem de veure citat un Bartomeu d’aquesta família) i a la de Pere Pilós, d’una altra, s’indiquen dues honors més que van ser, respectivament, de Berenguer Oller i de Guillem de Cunills⁵⁸⁷. Anteriorment ja hem vist esmentat un altre Cunills de finals del segle XII, així com un Pere Pilós de principis del XIII. El fet és indicador del fort arrelament que ja tenien moltes d’aquestes famílies residents a Riudoms.

Tenim més casos. Els Benviure ja els hem vist documentats des de finals del segle XII; Ramon de Benviure, juntament amb Arnau Ferrer, són, de fet, els dos primers riudomens identificats amb nom i cognom. Posteriorment ens apareixia Pere de Benviure i el 1319 és el torn de Guillem de Benviure i la seva muller Elisenda, a propòsit de diversos censos en espècie que van vendre o transferir a Ferrer de Canyelles, rector de Vallverd⁵⁸⁸. Entre les diverses persones obligades a pagar aquests censos –tots

⁵⁸⁰ Ap. doc. núm. 67.

⁵⁸¹ Ap. doc. núm. 81.

⁵⁸² Ap. doc. núm. 80.

⁵⁸³ Ap. doc. núm. 67.

⁵⁸⁴ Ap. doc. núm. 78.

⁵⁸⁵ Ap. doc. núm. 81.

⁵⁸⁶ Ap. doc. núm. 80.

⁵⁸⁷ Ap. doc. núm. 102.

⁵⁸⁸ Ap. doc. núm. 122.

a compte de diversos horts de l'horta de Riudoms— figuren els següents (un total de vint-i-dos censataris): Berenguer Guasc, Pere Pellicer, Pericó Ferrer, Pere Pujol, Pere Sales, Ramon Bassa, Guillem Alell, Pericó Mas, en Vidrier, Pere de Riudecols, n'Oliver, Pere Mulner, en Salvat, Berenguer Salvador, Pere Gili, Bertran Martorell, Bernarda, vídua de Guillem Ferrer Caperó, Guillemó Coloma, Ramon Manresa, Ramon Gisbert, Guillem Altell (probablement el ja citat abans amb un cognom similar) i Ramon Ferrer. I entre els afrontadors, aquests altres dos: la muller de Guerau de Carnicer i Pere Moner (potser el Mulner citat abans), a banda dels mateixos venedors. Cal suposar que la majoria dels al·ludits eren habitants de la vila, cosa que no sempre podem assegurar respecte dels qui surten indicats com a posseïdors d'altres terres del terme. Es tracta d'un repertori prou ampli dels diferents llinatges establerts a Riudoms. Un dels antropònims més comuns resulta ser el de Ferrer; òbviament, no sabem si els portadors d'aquest cognom serien tots descendents del primer que va tenir la vila vinculat a la ferreria; a hores d'ara, molts d'ells es dedicaven a altres activitats, com veurem dintre de poc.

Caldria que ens fixéssim ara en la família dels Busquet, la vinculació de la qual a Riudoms és quasi tan antiga com la dels Ferrer, per tal com el primer individu portador d'aquest cognom es registra a finals ja del segle XII. Un d'ells actuà, més endavant (1286), com a batlle del castlà Berenguer de Puigverd. Aquest ofici se solia adjudicar a prohoms o persones que podien destacar pel nivell de riquesa patrimonial que tenien. De la unió dels Ferrer i dels Busquet, a principis del segle XIV, en va sorgir una important nissaga familiar, que seguiria, a partir d'aleshores, una trajectòria ascendent⁵⁸⁹. El 1330 surt documentat Bernat Busquet com a fill del difunt Guillem Ferrer Busquet⁵⁹⁰ i un dels jurats del 1346 era Bernadó Ferrer, àlies Ferrer Busquet⁵⁹¹, la qual cosa ens dóna algunes pistes sobre el moment en què es produí l'associació dels dos cognoms típicament identificadors d'aquesta nissaga, ni que fos una forma també de diferenciar-se dels altres Ferrer.

No endebades, és en aquesta època quan assistim a la configuració d'una petita elit de prohoms entre les famílies més significades de la vila. Alguns dels seus membres els trobem exercint com a síndics i/o jurats de la universitat o encara d'altres càrrecs, com ja hem vist més amunt en parlar del desenvolupament del municipi riudomenc. D'ençà del 1328, any a partir del qual es constata l'existència de jurats, i fins al 1346, trobem exercint aquest càrrec un Ferrer Busquet, un Rocafort, un Gisbert, un Miró, un Salvador, un Martí, un Arnau, un Fuster, un Ferrer i un Rovira, cosa que només és una petita mostra de tots els que van fer de jurats durant aquell període i que no tenim documentats per manca de més fonts.

⁵⁸⁹ Alguns dels quals van arribar a ser canonges de Tarragona. Hom troba a faltar un estudi sobre aquesta nissaga, també per a l'època moderna.

⁵⁹⁰ Ap. doc. núm. 128.

⁵⁹¹ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1343-1346), f. 122r.

Sens dubte, el nivell de riquesa havia de marcar una creixent diferenciació social i també professional en el si d'aquesta població que seguia sent eminentment pagesa⁵⁹². Tocant a la presència d'oficis menestrals a la vila, a part dels ferrers de la primera època i del teixidor citat a finals del segle XII, no trobem gaires exemples més, ni tan sols durant la primera meitat del trescents, que és el període en què podríem esperar documentar moltes més indicacions d'oficis. Resident a Riudoms tenim, posem per cas, un Pericó Ferrer, fill de pare homònim ja difunt, d'ofici picapedrer (la seva presència a la vila podria relacionar-se amb alguna obra que s'estigués fent aleshores a la localitat) i Pere Vidal, ferrer, tots ells al voltant del 1340⁵⁹³. Uns anys després (1346) ens apareix un altre ferrer: Bernat de Cànoves, “qui nunch exercet officium de ferraria in loco de Rivo Ulmorum”, procedent, pel que es veu, de l'Aleixar⁵⁹⁴; i finalment, un fuster, de nom Pere Ferrer, el 1347 (inclòs a la llista de prestataris que oferim més avall). Així doncs, a banda dels mencionats ferrers, la feina dels quals era fonamental perquè els pagesos de la zona poguessin tenir les seves eines de treball a punt, només tenim constància, i encara, d'alguns oficis relacionats amb el ram de la construcció, cosa que podria relacionar-se mínimament amb el desenvolupament urbanístic de la vila.

Potser la baixa representació de la menestralia local explicaria que molts riudomencs haguessin d'acudir a persones d'altres llocs per proveir-se d'alguns articles. A l'època, una de les mercaderies de més circulació eren els draps. A través dels protocols notarials de l'Aleixar hem detectat un comerciant d'aquesta població, de nom Pere Ramon de Bas, molt actiu en la venda de draps a gent de les rodalies. Més concretament, se'ns diu que era draper i sastre (“pannarius et sartor”); en aquest sentit, sembla que devia combinar ambdues activitats, ja fos en la confecció de vestits com en la seva comercialització; no en va, de vegades també apareix anotat com a mercader. De tant en tant, el trobem fent provisions per raó del seu ofici de draperia a ciutadans de Tarragona, o sigui, a la ciutat adquiria els draps que després venia a la gent del Camp, no sabem si transformats i amb valor afegit, ja que als contractes de compravenda generalment no s'assenyala res més, sinó simplement que eren draps de llana i de diversos colors⁵⁹⁵. Doncs bé, entre la seva clientela, hi trobem nombrosos riudomencs, i també alguns de Castellnou, els noms dels quals hem considerat de cert interès de poder

⁵⁹² Fer de pagès era un tret massa comú entre la població local per merèixer de ser destacat documentalment, almenys en aquesta època.

⁵⁹³ AHAT, Protocols de l'Aleixar (1339-1343), ff. 7v, 28r; ibídem (1343-1346), f. 6r.

⁵⁹⁴ Així consta en l'acte pel qual dos jurats de l'Aleixar reconeixien rebre dels seus homòlegs riudomencs 100 sous que els pagaren en nom del susdit ferrer, que els havia de tornar a la universitat de l'Aleixar; ibídem (1343-1346), f. 122r. Els municipis d'aquesta època intentaven promocionar determinades activitats que consideraven d'interès per a les seves localitats, motiu pel qual estaven disposats a donar certes facilitats, àdhuc crèdits, a favor de nousvinguts que exercien determinats oficis. Per la raó que fos, l'esmentat ferrer hauria rescindit el contracte establert amb els de l'Aleixar, potser atret per les millors condicions que li oferien els de Riudoms.

⁵⁹⁵ Només algun cop s'especifiquen els colors: n'hi havia de blaus i altres que eren de color vermell. A banda de la ciutat, el principal centre manufacturer de draps del Camp de Tarragona era la vila de Valls. Si més no, també trobem alguns drapers vallencs fent negocis per aquesta zona del Camp.

exposar a la següent taula ordenats cronològicament en funció de la data de cada transacció:

TAULA 5: COMPRADORS DE DRAPS A UN MERCADER DE L'ALEIXAR (1334-1347)

Data	Compradors de Riudoms i del terme	Preu de compra
Després 18.X.1334	[Joan Vilar, del mas Regina] / Guillem Andreu i muller Guillema, del terme de Riudoms	21 s. 3 d.b.
22.V.1338	Guillem Sabater	50 s. (per draps i cup)
25.X.1338	Pere Fuster	20 s.
Íd.	Ramon Nadal, de Castellnou	25 s.
Abans del 22.XI.1338	Ramon Julià i muller Antònia, del mas d'en Gamundi, terme de Riudoms	30 s.
Íd.	Berenguer Salvador, prevere, i el seu germà Pericó	45 o 55 s.
16.III.1339	Guillem Fabre	35 s.
Íd.	Pere Aleta i Francesc Castelló	33 s.
Íd.	Bernat Ferrer, fill del difunt Borraç Ferrer	25 s.
Abans 27.VII.1339	Asseno, vidua de Miquel Martí	23 s.
8.IX.1339	Eimeric Andreu, del terme	25 s.
17.IX.1339	Berenguer Sort	32 s. 6 d.
23.IX.1339	Pere i Bernat Vidal	20 s.
29.IX.1339	Pere Presto i muller Vives (abans habitants de l'Aleixar)	149 s.
(21).XII.1339	Bernat Mascort, Bernat Ferrer i el seu fill Guillem, de Castellnou	75 s.
29.I.1340	Pericó Ferrer, fill del difunt P., picapedrer	27 s. 1 d.
2.VIII.1340	[Bernat de Vilardida, cavaller, del Territori de Tarragona, parròquia de Riudoms ⁵⁹⁶]	113 s. 9 d.
Íd.	Berenguer Oliver, fill de Nicolau	37 s.
13.VIII.1340	Berenguera, vídua de Berenguer Martí	31 s. 6 d.
després 28.X.1340	Ramon Nadal i Berenguer Andreu, de Castellnou	43 s. 10 d. òbol
31.XII.1340	Berenguer de (?)	27 s.
11.II.1341	Berenguer Andreu, de Castellnou	?
21.III.1341	Guillem Paladella	57 s.
13.V.1341	Ramon Ciutadilla	31 s. 6 d.
27.V.1341	Bernat de Miralles, de Castellnou	49 s. 6 d.
30.VIII.1341	Berenguer Semaler	35 s.
Íd.	Nicolau Oliver	25 s.
7.XII.1341	Saurina, vídua de Berenguer Estranya (ara habitant a Reus)	39 s. 3 d.
28.X.1342	Bernat Borraç	32 s.
10.XII.1342	Bernat de Castellnou i Andreu Miró	50 s. 3 d.
Íd.	Guillem Paladella	(68) s. 10 d.
Íd.	Bernat Mascort, de Castellnou	21 s.
22.I.1343	Ramon d'Òdena	(no indica preu)
21.III.1343	Arnau i Pere Osset, germans, i Pere Ferrer	60,5 s.
1.IV.1343	Bernat Martí	18 s.
14.VII.1343	Berenguer Sort	45 s. 10 d.

⁵⁹⁶ Posteriorment apareix indicat de la parròquia de Barenys.

23.IX.1343	Dominga, vídua de Bernat Oliver, i Bernat Andreu	47 s. 6 d.
Íd.	Guillem i Pere Maçanera, germans	33 s. 2 d.
Íd.	Maria, vídua de Pere Pellicer	29 s. 9 d.
(28).IX.1343	Pere Ferrer de Ribalta i Pere Roig	37 s.
29.IX.1343	Pere Aleta i muller Ramona	36,5 s.
6.XII.1343	Pere Vidal, ferrer	25 s.
Íd.	Nicolau Olivera	53 s. 3 d.
5.I.1344	Pere Palau i muller Guillema, del terme	24 s. 9 d.
19.III.1344	Berenguer Salvador, prevere, i Guillem Ferrer	82 s.
16.VIII.1344	Pere Salvador i Bernat Guasc	39 s. 9 d.
21.IX.1344	Pere Ferran, de Riudoms, i Guillem Ferran, de Castellnou, germans	73 s. 9 d.
18.IV.1345	Pere Vidal	23 s. 6 d.
16.VIII.1345	Bernat Comte i muller Saurina	30 s.
25.VIII.1345	Berenguer Samaler	40 s. 4 d.
6.XII.1345	Guillem i Arnau Miró, germans	40 s. 6 d.
11.II.1346	Maria, muller de Pere Pellicer	21 s.
30.III.1346	Bernat Borraç	20 s.
22.XI.1346	[Joan Llaberia, de Riudecols]/ Pere Solanes, de Riudoms	30 s.
10.II.1346	Nicolau Olivera, donat de Sant Joan, i Pere Olivera, fill	55 s. 6 d.
24.III.1347	Bernat Vidal i Bernat Martí	43 s.
28.VIII.1347	Bernat Carboner	15 s.
21.IX.1347	Guillem Ferran, de Castellnou	(?) 4 d.

Així doncs, tenim registrades una seixantena de transaccions i, si fa no fa, el mateix nombre d'individus, la majoria dels quals serien habitants de la vila, ja que la resta (una desena) ho eren del terme o bé de Castellnou. Hi trobem gent comprant sols o bé acompanyats de les seves mullers, fills o germans. Tampoc no hi falten algunes dones vídues. Només uns quants queden registrats més d'una vegada. La compra més important és la concernent als cònjuges Pere Presto i na Vives –vinguts de l'Aleixar–, ja que van arribar a despendre 149 sous, però la majoria de transaccions, com es veu, no solia superar els 50 sous. Tractant-se de reconeixements de deutes, tots ells s'obligaven a la cort del batlle, generalment a la de l'Aleixar, la qual cosa implicava renunciar al for o jurisdicció de la de Riudoms. Aquests diners s'havien de pagar tan bon punt en fossin requerits pel draper, ja que gairebé mai no es fixen uns terminis concrets. Tanmateix, si no pagaven, s'arriscaven a la pena imposada per la cort d'un terç de més sobre el preu compromès inicialment.

En aquesta època, una altra activitat que surt freqüentment reflectida a través dels protocols notariais és la prestatària. Tenim identificats diversos habitants de Riudoms i de Castellnou que contractaren préstecs amb jueus de l'Aleixar en els anys immediatament anteriors a la Pesta Negra, segons les dades proporcionades per Teresa Aleixandre, estudiosa d'un dels llibres de jueus que es conserven en aquella localitat

veïna a la de Riudoms⁵⁹⁷. En concret, aquesta autora registra, entre els deutors dels jueus aleixarencs, 18 individus de Riudoms (en relació amb 14 operacions de préstec) i 7 de Castellnou (en relació amb 5)⁵⁹⁸. Són els que tenim indicats tot seguit:

TAULA 6: PRESTATARIS DELS JUEUS DE L'ALEIXAR⁵⁹⁹

Núm. doc. / data	Prestataris	Localització
121 (15.XI.1345)	Bernat Julià i muller Gília	habitants de Riudoms
203 (11.III.1345)	Berenguer Santpol i muller Elisenda, sa mare Sibil·la, vídua de Salvador Santpol, Pere Martí, fill del difunt Robert Martí	habitants de Riudoms
254 (IV.1346); 258 (17.IV.1346); 265 (25.IV.1346)	Guillem Mateu i muller Dolça	habitants de Riudoms
300 (2.VI.1346)	Bernat Fuster	habitant del terme de Riudoms
301 (5.VI.1346)	Pere Rovira	habitant de Riudoms
535 (8.V.1347)	Guillem Guasc i muller Guillema	habitants de Riudoms
547 (1.VI.1347)	Pere Pasqual i muller Elisenda, Sibil·la, vídua de Guillem Solimà	habitants de Riudoms
610 (9-X.1347)	Francesc Gamundi	habitant del terme de Riudoms ⁶⁰⁰
614 (10.X.1347)	Pere Ferrer, fuster	habitant de Riudoms
632 (13.XI.1347)	Pere Solanes	habitant de Riudoms
675-676 (22.I.1348)	Bernat de Novaya i Guillem Mateu	habitants de Riudoms
759 (28.IV.1348)	Arnau Pasqual	habitant del terme de Riudoms

En el cas de Castellnou, hi ha registrades diverses famílies, per bé que sobresur la dels Miralles, representada per cinc individus:

Núm. doc. / data	Prestataris	Localització
268 (30.IV.1346)	Pere Miralles i germana Guillema, vídua de Berenguer Salvat	habitants de Castellnou
346 (8.IX.1346)	Ramon Macip i muller Maria	habitants de Castellnou
614 (10.X.1347)	Ramon d'Òdena, Joan Miralles i Bernat Vidal	habitants de Castellnou

⁵⁹⁷ Elaborat a partir de les dades proporcionades per Teresa ALEIXANDRE, *El Liber Iudeorum n° 90 de l'Aleixar (1344-1348). Estudi i edició*, Barcelona, 2004; ÍDEM, "El crédito rural en el Camp de Tarragona. El Liber Iudeorum n° 90 de l'Aleixar (1344-1348)", *Historia et documenta*, 8 (2007), pàg. 21-104.

⁵⁹⁸ Certament, no sols els jueus es dedicaven a prestar diners. Tenim el cas, per exemple, d'Arnau Maçot i la seva muller Ermessenda, de la parròquia de Riudoms, confessant deure a Pere Rofiac 120 sous que els havia prestat, a retornar en menys d'un any sota pena de terç de la cort dels veiguers de Tarragona. Actuà com a fermaça Ponç de Vilarnau, del terme de Riudoms; ACBC, *Protocols (1319-1320)*, f. 54r (6.VIII.1320).

⁵⁹⁹ No hem localitzat en quin document del llibre de T. Aleixandre surt registrat un tal Ramon Fullom i la seva muller Antònia, també de Riudoms.

⁶⁰⁰ Anteriorment (1329) tenim registrats un Guillem Gamundi i la seva esposa Guillemona (també s'esmenta el seu fill Guillemó), habitants del terme de Riudoms, a propòsit de la venda d'un tros de terra a dues persones de Reus [Ap. Doc. núm. 125].

675 (22.I.1348)	Joan Miralles	habitant de Castellnou
775 (16.V.1348)	Berenguer i Pere Miralles	habitants de Castellnou

Recordem que, el 1303, ja es feia esment del castell i vila de Castellnou⁶⁰¹, és a dir, que el terme en qüestió incloïa poblament concentrat i com a tal hauria pogut seguir desenvolupant-se si no hagués estat, molt probablement, per la crisi demogràfica que sacsejà aquest segle. En canvi, Blancafort sembla que era un terme principalment ocupat per terratinents, molts d'ells domiciliats a Reus, de manera que ni tan sols n'eren habitants. De fet, en la cerimònia de traspàs de la possessió a Pere de Salanova, el 1338, van ser-hi presents dotze persones, la majoria habitants de Reus, un de Castellnou (Bernat Miralles) i un altre (Berenguer Maimó) del mas dels Torrents, entre molts altres que ja ni s'esmenten pel nom⁶⁰². Però, tret de l'indicat mas, que hem de suposar inclòs al terme o dependent de Blancafort, no deixa de ser curiós que cap dels anomenats aparegui identificat com a habitant de la quadra. Amb tot, altres informacions donen a entendre que hi hauria un petit nucli de població, a banda dels que devien estar vivint en masos. Concretament, tenim recollida la venda d'un espai ("spacium") o pati de cases juntament amb un tros de terra al terme de Blancafort el 1333; el susdit pati limitava amb un mur, la via pública i el portal major del dit lloc⁶⁰³, cosa que dóna idea de la configuració d'una vila closa, per petita que fos. Tot això en una època prèvia a la Pesta Negra, després de la qual el panorama demogràfic d'aquestes partides rurals hauria pogut canviar considerablement.

El creixement demogràfic d'aquesta època va estretament lligat amb el desenvolupament de l'economia i de l'urbanisme de la vila. El fogatjament de 1339, el primer recompte de focs conegut, a Riudoms n'atorga 305, xifra que podria implicar més de 1.300 habitants, per bé que desconeixem quants d'aquests focs o caps de casa hi havia residint a la vila i quants al terme, incloent-hi Castellnou. El número indicat es troba per sota de Valls que, amb més de 700 focs, ocupa el primer lloc del rànquing, seguit de la Selva (506), Reus (501) i Alcover (314)⁶⁰⁴. Al cap de pocs anys, a causa de la irrupció de la Pesta Negra i dels posteriors rebrots pestilents, aquestes xifres de població van experimentar una important davallada, qüestió de la qual ens n'ocupem a l'Epíleg d'aquesta obra.

⁶⁰¹ Ap. doc. núm. 117.

⁶⁰² Ap. doc. núm. 130.

⁶⁰³ ACBC, Protocols (1332-33), s.f.

⁶⁰⁴ Xifres extretes de J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 295-296.

L'EXPLOTACIÓ DE L'AIGUA

Durant segles, el terme agrícola de Riudoms ha estat un terreny ben abastit d'aigua gràcies a l'aprofitament gairebé total de les aigües superficials de la riera de l'Aleixar i dels diferents torrents que travessen el terme, així com de les fonts o brolladors naturals que també hi havia. De la primera època ja hi ha referències a fonts que perviuran en la toponímia local dels segles posteriors. Seria el cas de l'anomenada Font Llonga, ja documentada el 1173⁶⁰⁵. Aquesta font també surt al document núm. 22 del nostre Apèndix, que és de 1187⁶⁰⁶, on tenim registrada, així mateix, la partida de Fontanals, a propòsit d'alguns horts localitzats en aquest sector proper a la vila⁶⁰⁷. El nom mateix d'aquesta partida suggereix un lloc on podia haver-hi una o més fonts. No en va, hi ha altres documents posteriors que revelen l'existència de nombroses fonts pel terme. Així es pot inferir de la donació que va fer Guillem de Tarragona i la seva muller, el 1209, d'una aigua a uns colons, la qual rajava de les fonts prop de la terra dels mateixos donadors⁶⁰⁸; i això de nou torna a aparèixer el 1252, quan es fa referència a "l'aygua que ve de les fonts y altra que ve de les fonts que són sobre la Ribaroja⁶⁰⁹". Així doncs, sembla que, almenys en determinats sectors del terme, proliferaven les deus d'aigua, tant si eren naturals com si van ser creades per obra i gràcia dels pagesos establerts en aquest territori.

Si el terme riudomenc gaudia ja de bell antuvi de l'accés a recursos hídrics diversos –més que no pas altres territoris del seu entorn–, no menys important ha estat la intervenció humana en la construcció d'una sèrie d'infraestructures per aprofitar al màxim tota l'aigua disponible, i no sols de la que poguessin tenir més a la vora. En això, com ja hem assenyalat anteriorment, hom hauria pogut treure partit d'antigues infraestructures que podrien restar més o menys dempeus des de temps reculats, així pel que fa a l'anomenada Cisterna Vella i d'altres vestigis ja comentats en el primer capítol d'aquesta Segona Part del llibre. Sigui com sigui, les fonts documentals de l'època que ens ocupa permeten d'anar descobrint algunes d'aquestes construccions, des de sèquies o recs, passant per rescloses i basses..., fins a l'aparició de molins, exponents de la principal activitat industrial de l'època. Ja pel que fa al 1209 tenim citada la resclosa de Miquel Puculull⁶¹⁰; de l'aigua d'aquesta resclosa se n'havia de regar l'horta i el molí de Ramon de Castellnou, segons es fa constar més tard⁶¹¹. El 1218 es vegué una vinya,

⁶⁰⁵ "...y passa per Terroja [línia divisòria actual entre Alforja i l'Aleixar] y arriba sobre la Font Longa dret, y va per la serra fins al camí que va a Cornallbou y a Botarell, axí com diu lo vessant de les aygües vers Riudolms y devers Alforja..."; AHAT, Índex Vell (Alforja), f. 253r-v (bis) (23.XII.1173); "...et transit per Terram Rubeam et pervenit super fontem longum recte, et vadit per serram indirectum usque ad viam qua itur ad Cornalbou et Botarellum, sicut vergunt aquae versus Rivum Ulmorum et versus Alfurgiam..."; cf. F. CORTIELLA, P. ANGUERA, *Història d'Alforja*, Apèndix doc. núm. 4, pàg. 101.

⁶⁰⁶ Tocant a una de les dominicatures que tenien l'arquebisbe i l'infermer.

⁶⁰⁷ "...in loco qui dicitur Fontanals" [Ap. doc. núm. 22].

⁶⁰⁸ Ap. doc. núm. 39.

⁶⁰⁹ Ap. doc. núm. 58.

⁶¹⁰ Ap. doc. núm. 39.

⁶¹¹ Ap. doc. núm. 58.

prop del camí que anava a Ribaroja, que limitava a ponent “ab lo rec dels molins”⁶¹². Més tardanament, les mencions a recs i albellons ja comencen a sovintejar. El 1319 es parla de la séquia “per la qual va l’aygua a l’orta de la Canonja”⁶¹³. De basses n’hi hauria bastantes, tot i que no acostumen a sortir indicades a la documentació que manegem. A banda de les que poguessin tenir els particulars, cada zona de regadiu n’havia de tenir una en funció dels repartiments acordats entre els diversos usuaris.

Ara bé, la principal obra hidràulica que hi havia al terme era la séquia que baixava de l’Aleixar⁶¹⁴. Aquesta séquia ja degué estar en funcionament de bon principi, ja que podria haver estat rehabilitada –és talment una suposició– d’aquella antiga que va existir en temps pretèrits. Aquesta conducció d’aigua va ser d’utilitat principalment per als interessos moliners, si bé subsidiàriament també pogué donar servei a alguns hortolans. Cada molí podia tenir una bassa i també un hort annex per al servei del propi moliner.

Ja més tocant a l’Aleixar hi havia una resclosa que aixecava les aigües de la riera, i les conduïa en paral·lel al curs fluvial mantenint un pendent proporcionat per donar suficient força a les moles dels successius molins construïts al llarg del seu trajecte. Així, un cop ple el bassot corresponent, per mitjà de la pressió de l’aigua es feia anar el molí i per mitjà dels seus sobreeixidors, es portava a desguassar l’aigua cap a la bassa següent. Ignorem quants molins arribaren a beneficiar-se d’aquesta canalització, però tot sembla indicar que van arribar a ser bastants. Per això, convindria d’anar fent un inventari dels que tenim documentats al terme.

El primer cop que es menciona un molí a Riudoms és el 1183, quan l’arquebisbe donà permís al prior i canonges del convent de Santa Eulàlia del Camp, per instal·lar-ne un a les seves terres⁶¹⁵, prenent l’aigua dessota un altre molí, que era de Ponç de Barberà. I pel que podem veure de temps posteriors, no va ser l’únic molí que hom féu instal·lar al domini de Santa Eulàlia. El 1199 apareixen documentats altres molins –com a mínim tres–, a propòsit d’una concessió del castlà Bernat de Palomar i el batlle del rei a diversos individus; malauradament, no se n’indica la ubicació⁶¹⁶.

Al llarg del segle XIII se n’hi afegirien alguns altres. Així, en l’inventari de rendes senyoriales de 1276 que ja hem comentat amb anterioritat apareixen indicats com a mínim nou molins, a saber, els dos de Pere Roig i els dos de Ramon Ferrer de Reus, així com els de Ramon Mercer, Jaume Reig i un tal Maçot d’Aiguaviva, això pel que fa a la indicació expressa d’aquells individus que tenien obligacions concretes amb els senyors eclesiàstics; també es menciona el molí de Castellnou i un altre que no sabem

⁶¹² Ap. doc. núm. 43.

⁶¹³ Ap. doc. núm. 122.

⁶¹⁴ En parangó a altres séquies o canalitzacions que també es comencen a documentar en aquesta època, tant a Reus –pel que fa a l’anomenat rec d’Almoister– com a la Selva, respecte del rec que portava l’aigua de la Font Major de l’Albiol.

⁶¹⁵ Ap. doc. núm. 20.

⁶¹⁶ Ap. doc. núm. 29.

identificar, anomenat del “Comoger”⁶¹⁷. Ben probablement, no devien ser els únics que hi havia al terme, perquè també els castlans del terme devien tenir molins acensats. Tot seguit anem a veure com es gestionaven i/o sota quines condicions d’exploració es tenien.

Transaccions molineres

La primera notícia a un establiment de molins data del 1199, tocant als que van ser concedits a Guillem Sanxo i dos Arnau de cognom (Guillem i Pere)⁶¹⁸. Si fem cas dels dos registres que tenim, la concessió es va fer amb el concurs, igualment, dels homes de Riudoms que tenien molins al terme, els quals no queden identificats; per descomptat, tampoc no s’indica en quina partida o lloc del terme estaven localitzats aquests molins.

El 1276, com ja s’ha vist amb anterioritat, s’esmenten els possessors de diversos molins sobre els quals requeien les rendes dels senyors eclesiàstics, i entre aquests hi havia Ramon Ferrer de Reus i Jaume Reig –que també era reusenc–, i si citem aquests dos és perquè tornen a aparèixer com a possessors de molins el 1298, juntament amb Pere Riba⁶¹⁹. Al seu torn, tornem a trobar els Ferrer i els Riba actuant a la notaria de Reus durant la primera meitat del segle XIV, com comentarem dintre de poc.

Així mateix, tenim l’establiment fet el 1296 per Guillem de Josa, castlà de Castellnou, a favor d’Humbert de Montoliu de l’indret anomenat la Cisterna per construir-hi molins fariners –en principi, més d’un– juntament amb un tros de terra⁶²⁰. Entre les afrontacions indicades hi havia “l’aygua que ve al molí de Castellnou”, així com les terres del mateix Josa.

Aquest acte d’establiment no sols concernia les dues parts indicades, des del moment que també s’al·ludeix a certs pactes estipulats amb els homes que tenien possessions al terme de Castellnou tocant a torns de regatge. A aquests se’ls donava permís per prendre l’aigua per regar les seves possessions durant uns determinats dies a la setmana (dos) i també un altre període anual que seria màxim de 3 dies. En tot cas, no podrien regar de l’aigua de l’eixernedor⁶²¹ sinó de la de la bassa dels nous molins. Per la seva banda, Humbert de Montoliu es comprometia a costejar un home que escurés la séquia dels molins dos cops l’any. Tot això quedà estipulat abans no es construïssin, doncs, els nous molins.

⁶¹⁷ Ap. doc. núm. 62.

⁶¹⁸ Ap. doc. núm. 29.

⁶¹⁹ Encara que no es digui aquí, també Jaume Reig era de Reus, tal com surt indicat en el litigi sostingut amb l’Aleixar [Ap. doc. núm. 121]. Aquest prohoms reusenc donà nom a una de les hortes configurades a la vila on estava domiciliat; vegeu J. MORELLÓ, D. PIÑOL, *La lluita per l’aigua a Reus: Abastament, gestió i conflictes, des dels orígens fins a principis del segle XX*, Lleida, 2006, pàg. 80.

⁶²⁰ Ap. doc. núm. 109.

⁶²¹ Aquest terme designa el lloc de la séquia d’on es feia partir un branc per distribuir l’aigua als terrenys que calia regar.

Aquesta operació va ser desautoritzada per l'arquebisbe Tello (més endavant veurem com es desenvolupà el conflicte). Si finalment es va dur a terme l'obra, devien ser els anomenats Molins Nous, nom amb què encara avui en dia es coneix una partida i el camí que la travessa en direcció a Reus. Si més no, almenys a partir del 1333 trobem afrontacions en què surt el camí o via pública dels Molins Nous⁶²². Finalment, en el corresponent inventari realitzat arran del traspàs de tota la propietat de Castellnou a l'arquebisbe López d'Ayerbe, aquests molins queden anotats separatament del que hi havia vora el castell⁶²³.

Pel que fa a la primera meitat del segle XIV, tenim documentats altres establiments, sobretot gràcies a les dades extretes del fons notarial de Reus, on es dona informació més concreta sobre la gestió d'alguns molins ubicats al terme de Riudoms.

En primer lloc, podem referir-nos al molí que tenien els Riba a la riera de l'Aleixar amb obligació de satisfer un cens a l'arquebisbe; al seu torn, aquell el tenia cedit a altres persones a canvi de certes condicions d'explotació. Així, trobem que Pere Riba, fill de Pere Riba de Mont-roig, i la seva muller establiren a Miquel Forner i muller, de Barenys, a títol perpetu, el molí que tenien acensat per l'arquebisbe, a condició d'haver de donar la meitat de tots els guanys resultants de l'explotació (“et teneamini dictum molendinum servire et abladare bene et fideliter”), també partint-se a la meitat totes les despeses que hom pogués fer tocant a les moles i altres elements necessaris al funcionament de la instal·lació molinera. A més a més, s’hi afegien altres condicions relatives al manteniment d'alguns animals, que comentarem en un altre apartat⁶²⁴.

Al dia següent, els nous moliners signaven un compromís amb Pere Riba respecte de possibles obres a emprendre al molí, en cas que hom volgués fer-hi un cup o edificar-hi, mantenint amb les seves pròpies despeses un home i una dona. Més concretament, es comprometien a donar-li 100 sous, la meitat (50 s.) a l'inici i l'altra meitat quan l'obra estigués acabada⁶²⁵. En relació amb aquest conveni, trobem poc després els mateixos cònjuges, “nunc habitantes termini de Rivohulmorum”, en un instrument de “venda” d'aquest molí a Pere Andreu d'Alforja per igual quantitat (100 s.)⁶²⁶.

També es fa avinent que, segons el que estava estipulat en el corresponent instrument d'establiment, els guanys havien de ser partits a la meitat entre Pericó Riba i l'indicat Pere Andreu; més en concret, es deia que calia separar bé el blat per tal de

⁶²² Tal com tenim registrat el 1345 arran de la venda d'una vinya a la quadra de Castellnou: “...usque ad caminum Molendinorum Novorum” [Ap. doc. núm. 133].

⁶²³ Ap. doc. núm. 136. Els Molins Nous van passar a ser considerats els millors molins de Riudoms. El 1498 el municipi els comprà al donzell Joan de Biure per la quantitat de 90 lliures, segons informació extreta d'un manual notarial conservat a l'AHAT.

⁶²⁴ ACBC, Protocols (1299 / 1306-1307), f. 6v (18.VII.1299?).

⁶²⁵ *Ibidem*, f. 7r.

⁶²⁶ *Ibidem* (1300), f. 5v (15.V.1300).

poder fer la partició correctament (“...quod quolibet bladum quod lucratum fuerit ... sic stet separatum et separatim dividatur ita quod unum cum alio non misceatur”)⁶²⁷.

Ja pel que fa al 1330, trobem Garcia Fortuny, de les Borges, que confessà estar satisfet dels censos que li devien els Riba de Reus (es tractava de Pere i Ramon Riba, fills del difunt Pere, i la seva vídua Ramona) pel molí situat a la riera de Riudoms, inclosos els censos que li havien de fer a Nadal i Pasqua a compte del mateix molí i un hort contigu. Acte seguit establí a Pericó Riba un tros de terra i hort que es tenia a cens de l'arquebisbe i que afrontava amb el propi establidor, el torrent d'en Garriga i l'eixernedor del molí⁶²⁸. Així doncs, sembla que entre els Riba i l'arquebisbe s'interposava ara una altra persona amb dret a rebre censos damunt aquell molí. Òbviament, quantes més persones intermediàries hi hagués percebant rendes sobre un mateix bé d'explotació, més rendibilitat havia de tenir aquest bé; altrament, no seria possible documentar operacions d'aquest tipus.

El 1307 tenim conegut l'establiment d'un altre molí localitzat a la riera de l'Aleixar, entre Ramon Ferrer, l'establiment, i Pere Roca i la seva muller Catalina, per la part dels establerts. Els guanys, tant del molí com dels animals que hom es comprometia a nodrir, havien de ser repartits a la meitat, igual que les despeses⁶²⁹. Són condicions ben similars a les que hem vist en el cas anterior; ara bé, aquest establiment només tenia una durada d'un any, comptador a partir de la primera festa de Pentecosta. Així doncs, hem d'entendre que es tractava més aviat d'un arrendament, com també ho seria el següent cas que tenim documentat del 1338.

Aquest any, Guillema, vídua de Guillem de Mont-roig, de Reus, confessà rebre d'Arnau de Marca, també de Reus, 175 sous restants de 350, pels quals el difunt Ramon Pedrol era obligat per la meitat del seu molí, ubicat al terme de Riudoms, vora la riera de l'Aleixar, que havia venut “ad certum tempus” uns anys abans, concretament el 27 d'abril del 1333⁶³⁰.

En definitiva, podem veure com alguns dels diversos molins que hi havia a la riera de l'Aleixar pertanyien a gent de Reus. I és que, tractant-se d'un terme, el de Reus, bastant mancat de cursos d'aigua, no és estrany que hi hagués qui busqués explotar molins situats en altres termes, en aquest cas al de Riudoms⁶³¹. Ara bé, com acabem de veure, l'explotació molinera de l'aigua de la riera de l'Aleixar-Riudoms no sols exercia una atracció per als de Reus sinó també per a la gent d'altres localitats de l'entorn, com Alforja, les Borges... o, com seria el cas dels Riba, família instal·lada a Reus, però que procedia de Mont-roig. Independentment de qui establís o arrendés aquests molins, i de

⁶²⁷ *Ibidem* (1300), f. 6r (16.V.1300).

⁶²⁸ *Ibidem* (1330), ff. 83v-84r (6.XII.1330).

⁶²⁹ *Ibidem* (1306-1307), s.f. (14.IV.1307).

⁶³⁰ També s'indica que aquesta meitat de molí, l'esmentada Guillema l'havia adquirit per llegat testamentari del seu sogre —el susdit Pedrol— a favor d'ella i del també reusenc Joan Espuny; ACBC, Protocols (1338-1339), s.f. (25.I.1339).

⁶³¹ No endebades, les referències als molins bladers de Riudoms (o de la riera de l'Aleixar) abunden en els protocols notariais de Reus. Algun cop, fins i tot se n'especifiquen els components: roda, nadies [nadilles], pics, tremuges, bassa, peixera, albellons, cíquies..., fins i tot glebes [o gleva: terròs moll].

qui tingués dret a cobrar-ne rendes o a quedar-se amb una part dels guanys, cada molí havia de tenir el seu encarregat —el moliner pròpiament dit— residint amb la seva família vora la mateixa instal·lació, per atendre tothom que hi portés el seu gra (no sabem si hom podria escollir d'anar a moldre en un molí i, en cas afirmatiu, si hi hauria molta competència entre moliners, sobretot quan ja hi havia tants molins al territori). Qui tot just es feia càrrec d'un molí, encara que procedís d'altres llocs, passava a ser *de facto* resident al terme de Riudoms (com en el cas, ja apuntat, dels dos cònjuges procedents de Barenys), ja fos temporalment o per a la resta de les seves vides, depenent de les condicions pactades en els respectius contractes.

Les hortes del terme de Riudoms

Al voltant o a tocar dels nuclis de població inicials solien constituir-se zones d'horta i Riudoms no n'és cap excepció. De fet, les dues hortes que trobem configurades en aquesta època són tant la de Riudoms com la de Castellnou; amb això estem al·ludint únicament a les dues principals⁶³². Una i altra pogueren dependre, en part, de l'abastiment de la séquia de l'Aleixar, així com d'altres canalitzacions amb aigua procedent de les fonts més properes.

Ja hem dit en un altre capítol com també el vall del castell havia d'omplir-se d'aigua si les circumstàncies així ho exigien, i aquesta aigua al seu torn podria ser aprofitada també per al reg. Precisament, la primera venda d'un hort que tenim recollida a l'Apèndix es localitzava “en la vall de Riudoms” (referit al vall del castell?), limitant per l'est amb l'hort de Ramon de Mata i pel sud amb el de Peronella Gaballitana⁶³³. Naturalment, també els Fontanals, partida a tocar del nucli habitat, estaria poblada d'horts⁶³⁴. En aquesta època primerenca n'hi havia tants que ja es passa a parlar dels “horts dels hòmens de Riudoms”⁶³⁵, perquè, qui més qui menys, tots els estadants de la vila n'havien de tenir (de fet, en depenia una bona part de la seva subsistència). I ja pel que fa a principis del segle XIII, apareix indicat el camí o carrer dels Horts⁶³⁶, que aniria a l'esmentada horta. Els més pròxims al nucli de població solien estar tancats per murs, ja que calia protegir els fruits dels robatoris o del bestiar descontrolat.

En aquestes zones hortícoles, s'hi podia fer una gran varietat de verdures, llegums i hortalisses; també devien proliferar arbres fruiters de diferent mena, com ara figueres, per citar un dels arbres més valorats a l'època. Justament, les anomenades trilles es relacionen amb el cultiu d'arbres fruiters, incloses vinyes en forma de parres⁶³⁷.

⁶³² També s'esmenta l'horta de la Canonja [Ap. doc. núm. 122], que de segur que seria part integrant de l'horta de Riudoms.

⁶³³ Ap. doc. núm. 17.

⁶³⁴ “...et extenditur a vallo castris usque ad ortos ville” [Ap. doc. núm. 22].

⁶³⁵ Ap. doc. núm. 24.

⁶³⁶ Ap. doc. núm. 30.

⁶³⁷ Les trilles serien vinyes altes recolzades en pals o en arbres fruiters per permetre una millor exposició als raigs solars; cf. J.M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. II: Edat Mitjana*, Barcelona, 2004, pàg. 307.

Ja el 1172 es menciona “ipsum trillar” prop d’una cisterna⁶³⁸ i a principis del segle XIII es documenta la trilla de Pere de Marca fent de límit amb unes cases⁶³⁹. Les pròpies cases objecte de la venda efectuada aquell any incloïen, entre altres coses, una trilla amb un pou⁶⁴⁰. Es tracta de parcel·les annexes als propis habitatges. Més enllà del nucli habitat hi havia, com ja hem dit, l’horta, que igual podríem subdividir en diferents sectors en funció dels torns de regatge.

A l’època, també els horts estaven gravats amb censos, com així queda indicat pel que fa als tres que Guillem Pellicer va vendre als dos senyors eclesiàstics el 1215 per 50 sous. En aquest cas, fins i tot s’indiquen els noms d’aquells que estaven obligats a pagar els dits censos, a saber, Pere Pilós, Pere Cedacer i Arnau Guaita. El cens traspasat, juntament amb el domini, era de 6 sous censals⁶⁴¹. A partir d’aquí podem fer un salt fins al 1319, per passar a comentar un dels documents estrella del nostre Apèndix, per tal com conté informació de gran interès en relació amb el tema que ara ens ocupa; no endebades, ens ofereix una radiografia més o menys de conjunt de l’horta que hi havia configurada a Riudoms.

Es tracta de la venda efectuada per Guillem de Benviure d’una sèrie de censos percebuts sobre un bon grapat d’horts pel preu total de 3.069 sous i 4 diners, que afectà un considerable nombre d’emfiteutes, tots els quals tenim indicats a la següent taula⁶⁴²:

TAULA 7: POSSESSORS D’HORTS (1319)

Emfiteuta	Prestacions (en ordi i en diners)	Terrenys gravats
Berenguer Guasc	4 q.	2 horts
Pere Pellicer	3 q.	1 hort i mig
Pericó Ferrer	3 q. 3,5 qà.	1 hort i mig i 3,5 destres
Pere Pujol	3,5 s. a St. Joan juny	1 hort
		Grup d’horts limitant amb els horts dels venedors i els de Pere Moner
Pere Sales	3 q.	1 hort i mig
Pericó Ferran	3 q.	1 hort i mig
Ramon Bassa	3 q.	1 hort i mig
Guillem Alell	3 q.	1 hort i mig
Pericó Mas	2 q.	2 horts
en Vidrier	2 q.	2 horts
Pere de Riudecols	3 q. 3 qà.	2 horts

⁶³⁸ Ap. doc. núm. 16.

⁶³⁹ Ap. doc. núm. 31-32.

⁶⁴⁰ En la repetició que es dona al document núm. 32, hom sembla haver confós el terme “puteo” per “podio” (puig): “et cum trilla que ibi est cum suo podio”.

⁶⁴¹ Aquests horts limitaven per dues bandes amb altres possessors d’horts; Ap. doc. núm. 42.

⁶⁴² Ap. doc. núm. 122.

n'Oliver	1 q.	1 hort
Pere Mulner	1 q.	1 hort
en Salvat	1 q.	1 hort
Berenguer Salvador	1,5 q.	1 hort i mig
Pere Gili	1 q.	1 hort
Bertran Martorell	1 q.	1 hort
Bernarda, vídua de Guillem Ferrer Caperó	1 q.	1 hort
Guillerma Coloma	2 q. 10 qà.	1 hort i 10 destres
Ramon Manresa	4 q. 9,5 qà.	2 horts i 9,5 destres
Ramon Gisbert	2 s. 8 d. a Nadal	1 hort
Guillem Altell	2 s. 8 d. a Nadal	1 hort
Ramon Ferrer	4,5 s. a St. Andreu	1 hort i mig i 5 destres
		Grup d'horts limitant amb la sort de la muller de Guerau Carnicer, la séquia de l'horta de la Canonja, la sort de Pere Moner i els horts dels venedors

Tenim indicats, doncs, poc més d'una vintena d'emfiteutes, incloent-hi dues dones, en relació amb la possessió de 32 horts; n'hi havia alguns que només en tenien un i altres que en tenien dos, o un i mig, segurament de resultes de particions per herències o traspessos d'altra mena i no pas o no tant en funció de la grandària. El més curiós del cas és que també s'hi comptaven altres terrenys mesurats amb destres (fins a un total de 28). Sembla que d'aquesta manera es devia mesurar la llargada de la parcel·la: 3,5 destres podrien ser equivalents a prop de 10 m; i, 10 destres, a prop de 30 m, considerant que 1 destre podrien ser 2,82 metres. En tot cas, es correspon amb el mesurament de parcel·les de petites dimensions.

En principi, sembla clar que serien parcel·les comptabilitzades a part dels horts, i per això mateix potser fora ja de l'àmbit de regadiu. Quant a una possible correlació entre, d'una banda, el nombre d'horts i de destres mesurades i, d'una altra, les prestacions assignades, es podria pensar de certs casos que alhora són divergents, però, respecte d'altres casos. Per tant, no se'n pot extreure una norma general, perquè hi hauria altres factors tinguts en compte. El document també sembla establir com dos grups d'horts contigus, respecte dels quals es donen afrontacions separatament. En tot cas, no serien tots els que hi havia a l'horta de Riudoms, començant per alguns altres esmentats a les afrontacions de tots aquests, inclosos els horts dels propis venedors que no formaren part de la transacció.

La majoria de les prestacions consignades aquí eren en espècie, concretament en ordi (es cultivaria als mateixos horts?), a satisfer tots a la mateixa festa de Sant Jaume i Sant Cugat, al juliol. El total sembla ser l'indicat: 44 quarteres i 8 quartans. Així mateix, tenim consignats altres pagaments en diner en diferents festivitats. El total (14 sous 4 diners i mig) està una mica per sobre del que podem obtenir de la suma de totes les xifres.

A partir d'aleshores, tots aquests emfiteutes havien de satisfer els censos al rector que donem per fet que seria de Tamarit (al document en qüestió s'indica una altra localitat), que ho adquirí com a persona privada. Hom es podria preguntar què hi feia un clergue d'una localitat situada a bastanta distància de Riudoms realitzant aquest tipus d'inversió? Sigui com sigui, el cost de l'operació –gairebé 154 lliures– no era poca cosa, per més que pogués ser amortitzat al cap dels anys amb el cobrament de tots els censos inventariats aquí.

Més enllà de l'horta, l'àmbit del regadiu podia estendre's a altres terres, si més no temporalment. Hi havia determinades plantacions que necessitaven de ser regades de continu, com els farraginars, terres productores de farratge per al bestiar, molt probablement del boví. Ja el 1188 apareix registrat un farraginar⁶⁴³; i pocs anys després hi ha el que els Palomar van donar al monestir de Santa Eulàlia del Camp, el qual confrontava amb el mateix domini que ja tenien⁶⁴⁴. De nou surt citat el 1218, quan, a més a més, es dona constància d'altres farraginars que hi havia limitant amb aquell altre⁶⁴⁵, cosa que sembla configurar tot un sector ocupat per aquest tipus de plantació que a l'època era altament preuada i no estava a l'abast de tothom, sinó únicament dels més rics. Molt més tard tenim un altre farraginar documentat vora un dels molins de la Riera. Aquestes plantacions havien d'estar en zones que tinguessin assegurat el regadiu.

A banda dels horts i altres parcel·les de regadiu ubicats vora o ben a prop del principal nucli habitat del terme, hi hagué una altra horta important desenvolupada a la quadra de Castellnou. Segons un regist referit a l'època del castlà Bernat II de Palomar, l'aigua de Castellnou era redistribuïda deixant que determinades terres poguessin ser regades els dimarts i els dimecres de cada setmana⁶⁴⁶. És talment una de les poques referències que tenim d'aquesta època a un repartiment per torns de l'aigua de reg, com altres que hi hauria establerts en els restants sectors irrigats del terme. A més a més, tenim esment d'unes ordinacions –malauradament perdudes– que va dictar l'arquebisbe Tello el 1302, en què s'establia l'ús i forma de repartiment entre els homes de Riudoms de l'aigua que baixava per la séquia de l'Aleixar⁶⁴⁷.

Sí coneixem, en canvi, el contingut dels pactes establerts entre els mateixos aleixarencs, uns anys després, el 1309. Hom estatuí que l'aigua pertanyia als amos dels molins i no als possessors de terres; per consegüent, era prerrogativa dels moliners concedir el dret de regar de la séquia tres dies per setmana (dilluns, dimarts i dimecres) i qui en fes ús fora d'aquests dies se li imposaria una pena de dotze diners; no obstant això, també s'indica que en cas de molta sequedat s'havia de donar als regants més ús i empriu de les aigües. Queda clar, però, que un cop usada l'aigua, els moliners l'havien

⁶⁴³ Ap. doc. núm. 23.

⁶⁴⁴ Ap. doc. núm. 25.

⁶⁴⁵ “a parte orientis in ferragenalibus qui sunt dels Cunies et de Portario et de Castronovo, et de Petro Juglar” [Ap. doc. núm. 44].

⁶⁴⁶ Ap. doc. núm. 51.

⁶⁴⁷ AHMR, lligall núm. 758 [Llibre de sentències sobre les aigües de l'Aleixar], cap. núm. 8 (3.X.1302).

de deixar discórrer per la séquia cap al terme de Riudoms⁶⁴⁸. I més avall, a la mateixa horta de Riudoms, també hi havia unes normes a seguir tocant a l'ús compartit entre els regants i els usuaris dels molins, en aquest cas prioritant les necessitats dels primers⁶⁴⁹.

Conflictes per l'aigua

L'època estudiada fou propícia per l'augment tant del nombre de molins com també de les zones de regadiu, la qual cosa havia de portar, gairebé per força, a conflictes d'interessos entre els diferents grups que volien fer ús de l'aigua.

Els primers conflictes dels quals tenim notícia es localitzen a Castellnou a mitjan segle XIII. El castlà, el cavaller Ramon de Josa, es queixà del fet que els riudomencs havien vingut en armes a arrabassar-li la possessió de l'aigua amb la qual regava la seva finca –aquella que provenia de diverses fonts–, ja que havien fet un rec que la desviava en perjudici, no sols de la seva horta sinó també del molí que hi tenia. De moment, hom aconseguí la restitució en la possessió mitjançant sentència donada per un delegat de Berenguer de Puigverd⁶⁵⁰. Els vilatans s'apel·laren llavors a l'arquebisbe Benet de Rocabertí, i el jutge nomenat per aquest, un tal mestre Ramon, confirmà la primera sentència, si bé suavitzant-ne alguns aspectes. Això no satisféu els riudomencs, que tornaren a apel·lar-se i aquest cop intervingué el jutge Guillem Vidal, la sentència del qual sembla que va ser definitiva⁶⁵¹.

Bàsicament, aquesta tercera sentència serví per ratificar la possessió de l'aigua a favor de Ramon de Josa, alhora que es condemnà els homes de Riudoms –més concretament, la universitat– pel que havien fet en perjudici d'aquell altre. Això no obstant, les precisions que es fan sobre com podien ser utilitzats els recursos hídrics existents en aquell indret són prou interessants: hom determinà que la possessió de Ramon de Josa només concernia les aigües superficials que obtenia de diverses fonts; en canvi, es donava permís als riudomencs per poder cavar en aquell mateix sector en busca d'aigües subterrànies, de tal manera que l'altra part no tindria cap dret a reclamar una aigua que estava “dins la terra” i que mai havia usat. Ara bé, si de resultes dels nous recs que haguessin fet els homes de Riudoms en l'extracció de les aigües de sota terra, l'altra part veia minvat el seu proveïment habitual, l'haurien de rescabalar de la disminució ocasionada segons el que pogués ser dictaminat per uns àrbitres. El fet, com dèiem, és interessant en la mesura que constata que ja s'estaven iniciant prospeccions per treure profit també d'aqüífers subterranis, i que la iniciativa d'aquesta empresa era

⁶⁴⁸ *Ibidem*, núm. 32 i 35 (la data de la concòrdia és del 4 de juny del 1309).

⁶⁴⁹ Com es fa palès a finals del segle XIV a partir de l'establiment que l'arquebisbe va fer a Pere Sort [no pas Fort] “de totes y sengles aygües que, fet lo servici als terratinents en la horta de dit lloc y a tots los altres tenint empriu de regar de aquella, sobren y discórren per la horta de dit lloc baxant del molí d'en Porcell fins al riu del Alexar, que si vol que dites aygües passen per dita horta o per altres recs sols sobriscan per dits recs...” per fer-ne ús per al seu molí de Santa Eulàlia; AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 23, f. 213r-v. A més, es puntualitza que es tractava d'aigües “supèrflues”.

⁶⁵⁰ AHMR, lligall núm. 758, núm. 56 (4.XII.1252).

⁶⁵¹ *Ibidem*, núm. 57 (21.X.1254).

col·lectiva, provocant friccions entre la tradició –la manera com un particular volia seguir fent ús de les aigües– i la novació –la manera nova com un altre grup de gent volia començar a explotar uns recursos hídrics que no es limitaven als que la pròpia natura posava a la vista–.

A l'època, els conflictes per l'aigua havien de ser una constant, també en altres sectors del terme on confluïen diversos interessos. Així, per exemple, el 1286 l'arquebisbe Bernat d'Olivella, a instàncies del prior del convent de Santa Eulàlia del Camp, manà als batlles de Riudoms que actuessin contra tots aquells que prenién l'aigua que anava als molins del mas de Santa Eulàlia; i, pel que es veu, aquests fets sovintejaven⁶⁵². El document deixa mig entendre que hi havia establerta una repartició de l'aigua per dies entre els diferents usuaris⁶⁵³, de manera que allò que feien els regants no era altra cosa que apropiar-se de l'aigua més temps del que tenien assignat o permès.

Tornem, però, a Castellnou perquè el 1293 el nou senyor de la quadra, Guillem de Josa, es queixà per la construcció d'un albelló que li feia minvar l'aigua en perjudici del molí que tenia a la seva propietat i de nou havia d'invocar l'antiga possessió que tenia en l'ús de l'aigua⁶⁵⁴. En aquest cas, no eren els riudomencs els causants del fet sinó el propi arquebisbe –Roderic Tello–, que li respongué que no entenia que li estigués fent cap perjudici; això no obstant, delegaria l'afer a un jutge perquè en dictés un veredict. Aquest fet connecta amb el que passem a explicar tot seguit.

Anteriorment ja ens hem referit a l'establiment que va fer l'esmentat Guillem de Josa a Humbert de Montoliu, el 1296, per poder instal·lar uns molins fariners al lloc anomenat la Cisterna. Segons sembla, el castlà havia passat per alt de notificar l'establiment al prelat i de demanar-li llicència, per la qual cosa aquest de seguida havia prohibit que s'hi fes cap construcció sota pena de multa. Guillem de Josa fou citat en diverses ocasions fins que s'arribà a una entesa en què s'acordà que mentre Humbert de Montoliu no pogués edificar, el venedor no li exigiria cap cens⁶⁵⁵. Finalment, l'11 de setembre del 1301, s'arribà a un acord amb l'arquebisbe en virtut del qual aquest havia de permetre la construcció d'un nou casal de molins en aquell lloc, prenent l'aigua de la séquia del castell, per bé que s'assegurava que ell mateix no en fos perjudicat respecte dels molins que tenia més avall, bo i disposant el següent ordre en l'abastiment de l'aigua: “quant l'aygua eixirà del casal de molins que dit Guillem té en lo lloc de Castellnou, dejús dit castell, la dita aygua haja de venir primer ab rec o buc del molí que se ha de fer y après anirà al casal antic y lo senyor archebisbe puga pendre dita aygua

⁶⁵² “nonnulli homines ipsius loci ausu proprio aquam ipsorum molendinorum frangunt, turbant et retinent frequenter indebite in non modicum predicti prioris gravamen et perjudicium” [Ap. doc. núm. 67].

⁶⁵³ “...si forsan inveniretis aliquem vel aliquos qui propter dies eis concessos ad rigandum ut in ibi observatum est super aqua predicta”.

⁶⁵⁴ Ap. doc. núm. 98.

⁶⁵⁵ Ap. doc. núm. 110.

com li darà gust”⁶⁵⁶. Així mateix, es prohibia als Josa de fer altres molins al terme de Castellnou sense llicència de l’arquebisbe.

Tanmateix, tot això es devia fer d’esquenes a Humbert de Montoliu. Pocs dies després de l’acord al·ludit, aquest acudí al lloc on trobà uns homes que treballaven per al castlà en la construcció dels nous molins, i ho denuncià com a “obra nova”⁶⁵⁷, la qual cosa conduí a una nova citació de Guillem de Josa davant l’arquebisbe, ja pel que fa a l’octubre, a instàncies del susdit Montoliu⁶⁵⁸. D’alguna manera en Josa i en Montoliu haurien hagut d’arreglar les seves diferències, potser anul·lant l’establiment que el primer havia fet al segon. Potser relacionat amb aquestes disputes, hom degué considerar convenient de reforçar la vigilància d’aquest terme, per tal com el 1303 trobem que es nomenaren dues persones com a assistents del batlle de Castellnou⁶⁵⁹. No hi ha dubte, però, que l’obra hauria tirat endavant; al cap de pocs anys ja comença a documentar-se el topònim Molins Nous, si més no en relació amb el camí que hi conduïa o que hi passava a prop.

En tot cas, el principal conflicte documentat en aquesta època és el que es plantejà al voltant de l’aigua que baixava per la séquia de l’Aleixar. Les primeres notícies que tenim són de finals del segle XIII, i atès que els aleixarencs eren de la jurisdicció reial, no és estrany que hagués d’intervenir fins i tot la cancelleria del rei. Així, el 1298 el Jaume II requerí el batlle de les Muntanyes de Prades perquè actués contra els homes de l’Aleixar que obstaculitzaven la conducció de l’aigua cap als molins que tenien establerts diverses persones (Ramon Ferrer, Pere Riba i Jaume Reig) al terme de Riudoms. Més concretament, es diu que havien trencat diverses vegades la resclosa i l’albelló per on circulava l’aigua⁶⁶⁰. Poc després tenim esment a una sentència dictada per l’arquebisbe Tello el 1302 sobre l’aigua que baixava per la Riera disposant com s’havia de repartir entre els homes de Riudoms i els moliners que operaven dins el terme⁶⁶¹. Malauradament, no s’ha conservat el document original. Sigui com sigui, tenim clarament indicats dos àmbits de conflicte diferents: d’una banda, entre regants i moliners, i, d’una altra, entre els usuaris de més amunt i els de més avall, en aquest cas entre els de Riudoms i els de l’Aleixar.

Tocant a les disputes entre regants i moliners, recordem que era a aquests últims que se’ls reconeixia la possessió de l’aigua, de manera que, només si ho consentien o arribaven a alguna entesa, podien cedir-la a altres usuaris. Això era almenys el que estava establert al terme veí de l’Aleixar, segons el que ja hem assenyalat més amunt.

⁶⁵⁶ Ap. doc. núm. 113.

⁶⁵⁷ Ap. doc. núm. 114.

⁶⁵⁸ Ap. doc. núm. 115. Ara per ara, aquest Humbert de Montoliu apareix indicat com a rector de Falset, com així es pot comprovar a partir d’altres fonts documentals. Si més no, resulta curiós trobar rectors d’altres parròquies implicats en operacions d’aquest tipus al terme de Riudoms o a Riudoms mateix, com en el cas, ja comentat, de Ferrer de Canyelles, rector de Vallverd.

⁶⁵⁹ Ap. doc. núm. 116.

⁶⁶⁰ Ap. doc. núm. 111.

⁶⁶¹ AHMR, lligall núm. 758, cap. núm. 10 (22.VIII.1302).

El 1318 ocorregué un acte de sabotatge, que va portar a l'establiment d'una nova concòrdia entre els representants de les universitats de Riudoms i de l'Aleixar. El fet és que alguns vilatans del poble veí trencaren –altre cop– la resclosa i séquia per on davallava l'aigua fins als molins que hi havia al terme de Riudoms, qüestió que perjudicava no sols els homes d'aquesta vila sinó també el reusenc Jaume Reig. Aquests absolgueren els de l'Aleixar de tota reclamació que els poguessin fer per aquesta invasió i, a canvi d'això, els altres es comprometien a restituir l'estat de la conducció a com estava abans, pagant-ne les despeses. I en cas de reincidir, se'ls imposaria una pena de 100 sous⁶⁶².

Aquesta darrera concòrdia hauria servit per pacificar les relacions durant una bona temporada, si més no fins al 1329: aquest any, el batlle i els jurats de l'Aleixar van ser advertits pel vicari general de l'arquebisbe –a instàncies, però, dels de Riudoms– de no posar impediments a la circulació de l'aigua i de respectar el contingut de les sentències⁶⁶³. Una queixa similar es registra el 1358, quan la universitat de Riudoms de nou presentà un requeriment adreçat al batlle i als jurats de l'Aleixar dient que no s'observava la concòrdia de 1318, ja que, segons es deia, l'aigua de la séquia no arribava al terme de Riudoms. A això respongueren els jurats de l'Aleixar negant que estiguessin obstaculitzant el seu curs i, a més, posaven en dubte la versió de l'altra part quan deien que l'aigua no discorria per la canalització com era acostumat d'antic. Finalment, els jurats de Riudoms haurien reconegut que no tenien raó de queixar-se⁶⁶⁴. Els problemes al voltant de la séquia de l'Aleixar no s'haurien acabat aquí, però, de tota manera, ja ningú podia posar en qüestió els drets adquirits pels riudomencs damunt aquella aigua⁶⁶⁵.

Conflictes d'aquesta mena també es podien registrar més avall de la riera, entre els homes de Riudoms i els de Cambrils, com a darrers beneficiaris de la poca aigua que pogués arribar a les seves terres procedent d'aquesta canalització⁶⁶⁶.

⁶⁶² En representació de Riudoms –com a síndic de la universitat– actuà Alexandre de Benviure; i, com a síndics de l'Aleixar, Ramon Vendrell i Maimó Vilar [Ap. doc. núm. 121]; regist a AHMR, lligall núm. 758, caps. núm. 38-46 (aquest recull ho data el 4 d'abril del 1318, sense tenir en compte que eren les kalendes d'abril).

⁶⁶³ Segons carta tramesa el 18 de gener de l'any indicat; AHAT, Protocols de l'Aleixar (1328-1331), 21v-22r.

⁶⁶⁴ “Los dits jurats y prohòmens de Riudoms, salva la honor, no han alguna rahó justa de fer clams o protestar contra los dits jurats y prohòmens de l'Alexar”; AHMR, lligall núm. 758, cap. núm. 47 (28.IV/1.V.1358).

⁶⁶⁵ Per als autors del dossier del segle XVIII, algunes de les respostes donades eren una prova “del dret (que) té y ha tingut” la universitat de Riudoms “de temps antiquíssim e immemorial en las ditas ayguas”; AHMR, lligall núm. 758, cap. núm. 48.

⁶⁶⁶ Ens consta, per exemple, que l'aigua de Castellnou, juntament amb la de Vilagrassa, havia de proveir el molí del Regueral, situat al terme de Cambrils; cf. *Diplomatari de Cambrils. Col·lecció de documents històrics. Vol. 1 (1152-1291)*, Cambrils, 2005, pàg. 193 (1.VIII.1273/19.VII.1290).

ALTRES ASPECTES DEL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC DEL TERME

En aquest subcapítol, volem prestar atenció a altres aspectes de la colonització agrària del terme de Riudoms, començant per l'activitat més bàsica: l'explotació de la terra.

Ja a la carta de població del 1151, hom donà a Arnau de Palomar terra suficient per poder ser treballada per cent parelles de bous⁶⁶⁷. A l'època era usual mesurar l'extensió de les terres utilitzant com a referència l'arada tirada per bous –animals de llauró per antonomàsia–, però generalment es parla d'un nombre baix (d'1, 2, 4... parells de bous). Xifrar, doncs, el terme en un nombre d'animals tan considerable (200) dóna idea de la magnitud de l'empresa que hom tenia entre mans⁶⁶⁸. No gaire després, es traspassava el mas de Santa Eulàlia “cum terra satis ad laborandum ad II iuga bovim in unoquoque anno”⁶⁶⁹. Aquesta donació inicial es complementà amb dues parellades de terra⁶⁷⁰. En principi, la parellada, com també la jovada, correspon a l'espai de terra que una parella de bous podia llaurar en un dia, d'aquí, doncs, el nom⁶⁷¹. El 1172 Bernat Vinater donava a l'Església de Tarragona mitja parellada que tenia a Riudoms; l'altra meitat ja l'havia transferit al seu fill⁶⁷². Amb el temps, i de resultes dels successius traspassos per herència, aquestes terres tendiren a dividir-se en parts o sorts, o sigui, en porcions cada vegada més petites.

Una altra forma de mesurar les terres era en funció del que podia ser sembrat. Justament, allò que el 1149 van rebre Guillem Pere i Bernat Gil al terme de Riudoms era una terra de sembradura de 4 sesters⁶⁷³. És talment l'única referència d'aquest tipus que tenim. Ara bé, a les terres establertes el 1187 per l'arquebisbe Vilademuls i l'infermer Pere Carnicer a favor de Pere de Marca i Garsenda, ambdós senyors es comprometien a aportar la meitat de les llavors que fossin necessàries⁶⁷⁴.

En sintonia amb la terminologia feudal de l'època, a la documentació més primerenca també se sol parlar d'honors per referir-se a les propietats immobles. Amb el

⁶⁶⁷ “...terram que possit sufficere largissime ad centum parilios bovim in una tenedone bone telluris” [Ap. doc. núm. 3].

⁶⁶⁸ A títol comparatiu, el repoblador de Botarell en tingué prou amb quatre parelles de bous per iniciar la colonització d'aquell indret; cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, doc. núm. 157, pàg. 218. El mateix nombre (4) s'esmenta a la donació d'una terra al terme del Codony a favor del monestir de Santa Maria de Valldaura [Santes Creus]; cf. J. PAPELL, *Diplomatari...*, vol. 1, doc. núm. 92, pàg. 170.

⁶⁶⁹ Ap. doc. núm. 6.

⁶⁷⁰ Ap. doc. núm. 7.

⁶⁷¹ Com ja hem vist, hi havia una renda agrària anomenada “bovatge”. Sembla que els coetanis tenien calculada ben bé la renda que podia ser extreta d'una parellada de terra, com figura, per exemple, a les cartes de població de Mont-roig (1180) i de Reus (1183): de cada parellada, 3 quarteres d'ordi i 1 de formet (cf. J.M. FONT RIUS, *Cartas de población...*, I, pàg. 221 i 236), que sembla ser, de fet, l'origen de la prestació de l'indicat bovatge.

⁶⁷² Ap. doc. núm. 16.

⁶⁷³ Ap. doc. núm. 1.

⁶⁷⁴ Ap. doc. núm. 22.

temps, hom tendí a abandonar aquest terme arcaic (se seguí utilitzant, però menys⁶⁷⁵) i es parla més sovint de sorts i trossos, d'extensió indeterminada, o fins i tot de feixes⁶⁷⁶. Un altre terme emprat és el de “quarterada”, que podria ser igual a 2/3 del jornal actual. Hom registra, doncs, traspessos de quarterades, o fins i tot d'extensions de terra més petites, com els quartons (1/4 part de la quarterada)⁶⁷⁷. A banda d'això, poques vegades es mencionen els cultius que s'hi feien en aquestes parcel·les, llevat d'indicar algun cop que hi havia plantats arbres, però generalment sense oferir més detalls.

Amb tot, a desgrat de la poca documentació que existeix d'aquests primers segles, hom ja pot fer-se una idea bastant cabal de quin podia ser el paisatge agrícola que es va anar configurant arreu del terme. Quant el 1290 Berenguer de Puigverd traspassà la castlania de Riudoms als marmessors de l'arquebisbe Bernat d'Olivella, ho va fer amb tot el que hi havia al terme, és a dir, “cum terris cultis et incultis, cum olivariis et aliis arboribus diversorum generum, cum molendinis, casalibus, pertinenciis et iuribus eorum, cum columbariis, pratis, pascuis, nemoribus, garrigiis, venacionibus, devesis, aquis”⁶⁷⁸. De les aigües, així com dels molins, ja n'hem parlat a bastament en el capítol anterior. D'altres elements del paisatge rural que tenim recollits en aquesta enumeració, encara no⁶⁷⁹. Ara, si hem de prendre aquesta enumeració en sentit literal, diríem que al terme de Riudoms hi havia parts cultivades i altres no –per bé que no sabem en quines proporcions–, amb olivars i altres cultius arborícoles, molins (o casals de molins), prats, pastures i deveses, garrigues, terrenys de caça... fins i tot colomers⁶⁸⁰. És clar que aquesta llista no deixa de ser un xic genèrica, a més de formal, ja que segueix les pautes d'un formulari notarial. En tot cas, serveix per donar idea d'un terme que tenia molts recursos a l'abast i d'on se'n podien extreure aprofitaments diversos, no únicament de tipus agrícola.

En aquest capítol tractarem de posar en relleu els cultius que trobem documentats al terme. Però, abans de res, ens ocuparem del mercat de terres a través dels establiments emfitèutics que tenim registrats per a aquesta època. Ja en darrer lloc, abordarem altres aspectes relacionats amb l'activitat ramadera⁶⁸¹.

⁶⁷⁵ Servint, com en altres llocs, per designar heretats o béns immobles de diversa índole.

⁶⁷⁶ Com en el cas de les tres feixes de terra donades a Arnau Ferrer el 1159, juntament amb altres béns, inclosa també una peça de terra per plantar-hi vinya [Ap. doc. núm. 9].

⁶⁷⁷ Cf. C. ALSINA, G. FELIU, Ll. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, 1990.

⁶⁷⁸ Ap. doc. núm. 68.

⁶⁷⁹ Gairebé un segle abans, com a dada curiosa, i fins a cert punt exòtica, tenim anotada una palmera grossa limitant amb el farraginar que hom donà al monestir de Santa Eulàlia [Ap. Doc. núm. 25].

⁶⁸⁰ Que al terme hi havia colomers es pot comprovar posteriorment, a partir de les estimes de finals del segle XV. Temps a venir, es configurarà una partida coneguda com el Colomer, al NE del nucli antic, que actualment dona nom a un barri.

⁶⁸¹ Per a una visió global de l'agricultura de l'època, hom pot remetre's a J.M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. 2, Barcelona, 2004.

Establiments de terres

Els propietaris eminents de les terres (alouers) acostumaren a cedir les seves terres a pagesos perquè les conreessin, ja que no tenien altre interès primordial que cobrar-ne les rendes que podien reclamar a canvi. A l'època, moltes relacions contractuals funcionaven segons el règim de l'emfiteusi. Com se sap, l'emfiteusi distingeix entre el domini directe i el domini útil. Generalment, qui feia l'establiment era perquè en tenia el domini directe. Amb tot, també els senyors útils podien traspasar els béns emfitèutics a altres pagesos en forma d'establiment –pròpiament, sotsestabliment–; qui conreava la terra seria sempre el darrer de la cadena.

Amb el temps assistim a una fragmentació del terme conreat en múltiples parcel·les, algunes pertanyents a masos, que podien ser objecte d'establiments, cosa que sempre es feia, com se sol indicar, a títol perpetu. Com diem, a tothora es tracta de parcel·les de terra, no de masos⁶⁸². Val la pena de fer-ne un seguiment a partir dels casos que tenim registrats.

Inicialment, els establiments eren els propis senyors de la vila i el terme. Ja hem vist com el 1276 l'arquebisbe es reservava el dret a establir. El 1292 els dos marmessors de l'arquebisbe Olivella (com ja sabem, la castlania va ser seva durant un breu període de temps) establiren als germans Coloma un tros de terra als Quintals a canvi d'un cens de 14 sous pagadors a Nadal⁶⁸³. El regest, naturalment, està incomplet, ja que no recull altres de les dades que solen figurar en aquests establiments.

Amb el temps, però, veiem intervenir altres persones, però no pas perquè fossin senyors de domini directe, sinó més aviat per estar realitzant sotsestabliments. La majoria de les operacions de terres que tenim documentades pertanyen ja a la primera meitat del segle XIV; i, pel fet d'estar extrets del fons notarial de Reus, solen fer referència a possessors (“terratinents”) de Blancafort. Podem exposar el següent cas:

El 1333 Pere Piquer de Castellnou i la seva muller establiren a Joan d'Ortoneda de Reus un tros de terra al terme de Blancafort que afrontava amb el camí que anava a Tarragona⁶⁸⁴. D'una banda, s'indiquen les prestacions que s'havien de fer al castlà de Blancafort, el donzell Arnau de Barberà, en concepte tant de bovatge com de quèstia⁶⁸⁵. D'una altra, s'indica el cens que es pagaria als establiments (concretament, 10 sous i 3 diners censals, francs) a Nadal. Tot això es feia deixant a salvament el domini de l'arquebisbe i les indicades prestacions al castlà; la resta de drets o obligacions (cens,

⁶⁸² Sobre establiments realitzats en altres llocs del Camp, vegeu D. PIÑOL, “Els establiments de masos al Camp de Tarragona: algunes dades de diplomàtica notarial (segles XIII-XIV)”, dins M.T. Ferrer i Mallol, J. Mutgé i Vives, M. Riu i Riu (eds.), *El mas català durant l'Edat Mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, 2001, pàg. 297-312. Malgrat el títol, també comenta operacions realitzades amb peces de terra, inclòs un esment a Bonanat Examús, habitant de Riudoms, que tenia un mas a Constantí, vila d'on procedia, i que hom documenta als protocols de Reus per diversos establiments de terres que tenia en aquell terme; *ibídem*, pàg. 309.

⁶⁸³ Ap. doc. núm. 78.

⁶⁸⁴ ACBC, Protocols (1333-1334), s.f.

⁶⁸⁵ En concepte de bovatge 1 quartà i mig d'ordi i mig quartà de forment; en concepte de quèstia, 18 diners.

domini, lluïisme, fatiga i empara) quedaven reservades a favor dels dits cònjuges. Per últim, també s'estipulava cert dret de pas que s'havia de donar al possessor d'una parcel·la veïna. Aquest instrument va ser cancel·lat, per la qual cosa no devia tirar endavant; així i tot, resulta bastant clarificador com a exemple concret de com estava estructurat el domini de la terra.

Per damunt de tot, destaca el cas de Joan Pellicer, un individu amb un important nombre de terres, la majoria de les quals devien formar part del seu mas. Ja des del 1300 el trobem, a ell i la seva muller, fent establiments d'algunes terres que tenia al terme de Blancafort, a canvi del preceptiu cens i altres càrregues⁶⁸⁶. Més endavant, quan un i altre cònjuge ja eren morts, tenim una llarga sèrie d'establiments realitzats pels seus marmessors (Bernat Miró i Berenguer Vilarnau) a compte de la institució d'una almoïna⁶⁸⁷. Comptabilitzem un total d'11 establiments, segons el que tenim indicat a la següent taula:

TAULA 8: PARCEL·LES ESTABLERTES PELS MARMESSORS DE JOAN PELLICER (1338)

Emfiteuta	Terra	Afrontacions	Cens	Entrada
?	2 quarterades	Pere de Marca ... Ponç Vilarnau	4 s. a St. Andreu ap.	42 s.
Bernat Sort, de Reus	2 quarterades	Bernat Roig, Ponç Vilarnau de dues parts, Territori de T.	Íd./íd.	34 s.
Ramon Ferrer, de Reus, fill del difunt R.	2 quarterades i 1 quartó	Arnau de Bellfaig, Jaume Sartre, muller d'Andreu..., hereus de Guillem Tarragona	4,5 s. en dita festa	27 s.
Jaume Sartre, de Reus ⁶⁸⁸	2 quarterades	Ramon Ferrer, Arnau de Bellfaig, Pere Rovira i Berenguer de Vilarnau	4 s. en dita festa	25 s.
Pere Rovira	2 quarterades	via que va al mas de Joan Pellicer, Jaume Sartre, Guillem Serra i Berenguer de Vilarnau	4 s. en dita festa	26 s.
Arnau de Bellfaig, de Reus	3,5 quarterades	hereus de Guillem Tarragona, Ramon Ferrer, Ferrer Gavaldà i els establidors	7 s. a St. Miquel	40 s.
Ferrer Gavaldà, de Reus	2 quarterades	Arnau de Bellfaig, establidors, Jaume Sartre i Guillem Serra	4 s. en dita festa	40 s.
Pere Nadal, prevere, i Ramon de Marca..., de Reus	7 quarterades i 1 quartó i mig	carreró que va a Blancafort, honor dels dits difunts i una altra via	14 s. 9 d.	80 s.

⁶⁸⁶ En el primer cas, hom establí a Ramon de Pont un tros de terra i un hort amb el seu dret d'aigua a canvi de 17 sous de cens, un parells de polls d'entrada i el pagament de les esmines en forment i ordi; ACBC, Protocols (1300), f. 7r. En el segon cas, un tros de terra establert a Bernat Sator [Sastre] a condició de pagar igualment 17 sous de cens i almenys 1 quartera de forment en concepte de bovatge; íbidem, f. 15v.

⁶⁸⁷ Íbidem (1338-1339), s.f. (12.VIII.1338 i dates posteriors).

⁶⁸⁸ Aquest establiment és el que tenim transcrit íntegrament a l'Ap. doc. núm. 129.

Guillem Serra, de Reus	2 quarterades	via que va a Riudoms, mas dels dits difunts, Ferrer Gavaldà, Pere Rovira i establidors	4 s. en dita festa	(10,5) s.
Arnau Llobell, de Reus	2 quarterades	Pere Gavarres, Antoni d'Oliva i Montserrat Roig	6 s. en dita festa	1 parell de gallines
Ponç de Vilarnau, del mas dels Torrents (terme de Riudoms)	3 quarterades i vinya al Territori de Tarragona	Guillem Espuny, terme de Riudoms, en Banús i Ramon Ferrer	10 s. en dita festa	25 s.

La llista de terres establertes fa un total de 29 quarterades i mitja més 2 quartons i mig; arrodonit, unes 30 quarterades, cosa que podria equivaler ben bé a uns 20 jornals de terra⁶⁸⁹, tota situada al terme de Riudoms, llevat de les 3 quarterades i vinya del darrer establiment, que estaven al Territori de Tarragona. De totes les terres establertes hom pogué ingressar, a títol d'entrada, un total de gairebé 350 sous, a banda també de dues gallines; i dels censos que hom passaria a cobrar anualment, ja fos per Sant Andreu (30 novembre) o per Sant Miquel (29 setembre), un total de 66 sous i 3 diners. Com es veu, tots els emfiteutes eren de Reus, excepte el del darrer establiment, que es va fer a un estadant del mas dels Torrents. Es tractava de parcel·les veïnals les unes de les altres, per tal com molts emfiteutes també apareixen com a afrontadors de les altres terres establertes o del propi mas del difunt Joan Pellicer.

Uns anys després –el 1343–, els mateixos marmessors van establir a un altre reusenc (Ramon de Marca, fill del difunt Arnau) un pati del susdit mas i un tros de terra contigu, que afrontava amb el mateix Ramon de Marca de dues parts, amb el terme de Porpres i amb Berenguer Berart. Tot això a canvi de satisfer un cens d'1 sou per Sant Andreu i una entrada de 35 sous⁶⁹⁰.

Aquesta marmessoria encara estava activa el 1350, quan els dos nous marmessors (Pere Queralt i Berenguer d'Aiguaviva) establiren un tros de vinya a Jaume Sartre –el mateix que ja tenim recollit en la primera tongada d'establiments– a canvi de pagar 2 sous de cens a Sant Andreu i, com a entrada, un parell de polls⁶⁹¹.

Al marge ja d'aquesta marmessoria, tenim documentades vendes de terres preferentment localitzades a Blancafort i altres a Castellnou. Ara bé, més que no pas vendes, serien traspassos de domini útil. Com a botó de mostra, podem recollir les següents:

En primer lloc, tenim la venda efectuada el 1329 pels cònjuges Guillem Gamundi i Guillemona, habitants al terme de Riudoms, als reusencs Ramon Amorós i

⁶⁸⁹ Segons la següent equació: 1 quarterada = 2/3 jornals; 1 jornal = 3.802,5 m².

⁶⁹⁰ Tota aquesta informació és extreta del fons notarial de Reus (volums de 1300, 1338-39 i 1342-43).

⁶⁹¹ Ap. doc. núm. 135.

Bernat d'Olives, d'un tros de terra que tenien en aquell terme pel preu de 200 sous⁶⁹². Aquest tros estava obligat a pagar cens a Pere Requesens, com també hi estaven obligats altres "honors" que els venedors tenien al mateix indret. De fet, tots els drets derivats del domini directe (cens, lluïsmes, fadiga, empara i ferma) pertanyien al susdit Requesens, el qual també apareix signant el document⁶⁹³.

El tros en qüestió devia ser d'interès per als susdits compradors pel fet d'estar situat vora un molí i bassa de la seva propietat. Entre els afrontadors hi havia els mateixos venedors i un fill, d'aquí que es volguessin reservar un dret de trànsit pel dit tros ("cum bestiis" o sense) fins a la riera.

Una altra operació de venda és la que van fer els cònjuges Francesc de Puig i Elisenda el 1345 d'un tros de vinya a la quadra de Castellnou a una dona de Reus per 55 sous⁶⁹⁴. Aquest tros era franc i quití, de manera no havia de pagar cap cens. El mateix dia de l'anterior transacció, els mateixos cònjuges vengueren a Pere Vidal de Reus, per 70 sous, un altre tros de terra que tenien al terme de Riudoms, igualment franc i quití. En ambdós casos, hom assignà un dret de trànsit per una part de les "honors" d'alguns veïns (en el primer cas, fins tenir accés al camí dels Molins Nous; en el segon cas, fins al camí de Reus). Un cop més, entre els afrontadors hi figuren diversos Miralles⁶⁹⁵.

Tot plegat és reflex d'un parcel·lari molt atomitzat, sobretot quan ja es parla, més que no pas de terres, de trossos de terra. I tot això com a resultat de les particions i divisions practicades entre els diversos descendents de cada nissaga familiar, fenomen que s'hauria accentuat a mida que també la població es multiplicava i l'espai de conreu disponible començava a ser més limitat.

Els cultius del terme

Abans de passar revista als diferents tipus de cultius, ens cal fer algunes consideracions preliminars:

En primer lloc, cal tenir en compte que el paisatge agrari que es configurà al terme era un paisatge adaptat a les exigències de la producció de renda feudal. I és que, des del punt de vista senyorial, interessava disposar d'unes determinades produccions, que bàsicament ens remetien a la famosa tríada mediterrània: cereals, oliveres i vinya. Juntament amb els interessos feudals, el mercat fou un altre element dinamitzador i afavoridor d'algunes produccions que, altrament, potser no s'haurien expandit tant com

⁶⁹² Ap. doc. núm. 125.

⁶⁹³ Els Requesens de Tarragona es van fer amb diverses jurisdiccions del Camp de Tarragona, com la de Castellnou (vegeu capítol dedicat a aquest subfeu), que és on s'hauria de localitzar l'establiment d'aquesta terra. L'esmentat Pere Requesens, com el seu germà Berenguer, eren mercaders. Sobre el llinatge en qüestió, vegeu J.M. RECASENS, *La ciutat de Tarragona*, vol. 2, pàg. 105-107. Pel que fa al 1293, tenim documentada la taula de dipòsits que regentava Pere de Requesens [Ap. doc. núm. 100].

⁶⁹⁴ Ap. doc. núm. 133.

⁶⁹⁵ En la venda del tros de vinya: Bernat Miralles, juntament amb Pere Garcia; en la venda de l'altre tros: Pere i Joan Miralles, juntament amb Jaume Martí i la muller de Vicenç Ferrer.

ho van fer. Així, quants més excedents agraris es podien aconseguir, més joc de participació s'oferia als mercaders especialitzats a fer negoci amb la producció dels pagesos. I semblant situació s'observa en l'àmbit de la ramaderia, de la qual ens n'ocupem després.

Els tres cultius indicats, aviat esdevinguts principals, convivien amb els espais d'horta; a l'època, no hem de creure, però, que existís una estricta divisòria entre el regadiu i el secà; més enllà dels espais hortícoles, també les vinyes i els cereals podien beneficiar-se de la irrigació, baldament fos de forma estacional⁶⁹⁶. Així mateix, també era força usual combinar plantacions de diferent mena en una mateixa parcel·la, sovint amb els cereals com a principal element combinatori.

Cereals

La colonització agrària d'un nou territori suposava dedicar una bona part de l'espai conreable a cultius cerealístics. D'acord amb el que podem veure reflectit a la documentació de l'època estudiada, hi ha dos cereals que de bon principi adquiriren un fort protagonisme: el forment i l'ordi. Sembla que el cultiu del segon tenia un interès primordial per als senyors. L'ordi era un cereal menut que servia fonamentalment com a farratge, sobretot dels èquids, i més rarament per fer farina de pa, però també s'associava al forment per a les llavors del mestall, terme amb el qual es coneixia la barreja de diferents espècies de cereals, però especialment de forment i d'ordi. Diuen els experts que els processos de cultiu de l'ordi eren més fàcils i de cost inferior als del forment. Aquest servia bàsicament per fer pa, però no un pa qualsevol sinó el blanc, només a l'abast de les classes benestants. La resta consumia pa fabricat amb cereals de menys qualitat, com el pa negre d'ordi⁶⁹⁷. Més enllà dels indicats, no tenim gaires més notícies referides a altres tipus de cereals; només podríem fer esment de l'avena, que és el terme que ens apareix en una de les transaccions d'esplets que comentarem després i que, en realitat, caldria identificar amb la civada⁶⁹⁸.

A l'època, el terme "blat" podia identificar el forment o ser sinònim de cereal. A la mateixa documentació que manegem trobem exemples exponents d'una i altra cosa: així quan es parla en genèric de "tot blat o gra" com quan es fa al·lusió al pagament del bovatge en ordi i en "blat o forment"⁶⁹⁹. La recol·lecció de cereals panificables solia expressar-se directament emprant el terme "pa", d'aquí, per exemple, que es parli d'"esplets de pa", com també del "delme de pa" ("decime panis").

⁶⁹⁶ Alguns camps de cereal es podien regar a l'època de la sembra. Sobre la fluctuació espacial entre el regadiu i el secà en tenim constància al terme veí de Reus: vegeu J. MORELLÓ, D. PIÑOL, *La lluita per l'aigua...* Quant a la vinya, també cal tenir en compte les parres que podia haver-hi als horts, a l'època anomenades trilles.

⁶⁹⁷ Cf. A. RIERA I MELIS, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Barcelona, 2017.

⁶⁹⁸ En català antic, el mot avena designava la 'civada'. Després de l'Edat Mitjana, aquest terme s'acabà imposant en substitució de l'altre; vegeu J. VENY, *Petit Atlas lingüístic del domini català*, vol. 4, Barcelona, 2013, pàg. 95-96.

⁶⁹⁹ Localitzats en un mateix volum de protocols; ACBC, *Protocols (1333-1334)*, s.f.

Amb el temps, s'acostumà a fer distinció entre cereals grossos i menuts. Els primers eren de cicle hivernal i es collien a l'estiu; els segons, com l'ordi, eren de cicle primaveral i es collien a la tardor. Una mateixa explotació podia combinar ambdós tipus de cereals. Un cop segat, el blat (cereal) es portava a l'era a batre, després s'havia de dur a moldre al molí per obtenir-ne farina, i aquesta s'havia de pastar a casa i portar, a l'últim, al forn de coure pa. Per menjar pa tothom depenia, doncs, de la feina dels qui regentaven aquestes instal·lacions, a canvi del pagament d'unes taxes: el dret de puja per part dels forners i el dret de mòlta per part dels moliners. Com ja sabem, el forn de pa, considerat monopoli senyorial, ja apareix mencionat a finals del segle XII. I el nombre de molins (poques vegades s'indica que fossin bladers o fariners) anà *in crescendo*, a mida també que creixia la població que podia fer-ne ús. I és que, qui més qui menys, tothom havia de tenir terres de cereal per poder fer pa i tenir garantida mínimament la subsistència més bàsica; no es pot dir el mateix d'altres cultius de caràcter més especulatiu que també hi havia al terme.

Olivars

Al terme també hi trobaríem una varietat de cultius arborícoles, però, sens dubte, el principal arbre cultivat seria l'olivera; és, de fet, l'única espècie d'arbre que es posa en relleu a la relació del 1290⁷⁰⁰. Fa la impressió que d'olivers ja n'hi hauria de temps reculats perquè al document més antic que tenim, del 1149⁷⁰¹, s'inclou una concessió d'oliveres sotmeses al pagament de la tasca. Sembla donar-se per fet que les oliveres ja hi eren, no que s'haguessin de plantar en aquell moment. Ja pel que fa al segle XIII, es fa referència als olivars que havien estat d'Eliarda Guasca⁷⁰² així com als que eren d'en Valentí⁷⁰³. Almenys en aquests casos, sembla que es tractava de persones d'una certa categoria social. Certament, les referències a aquest conreu no sovintegen a la documentació que tenim a l'abast. Això no obstant, sembla que la producció d'oli –sens dubte, la principal raó de ser d'aquest cultiu– hauria anat en augment. Així, el març de 1260, Pere de Sanmartí, de Riudoms, es comprometia a lliurar 20 quartans d'oli a Guillem Ros al Nadal del mateix any⁷⁰⁴. Més tard, segons la carta de franqueses de l'arquebisbe Tello, els riudomencs veien confirmat l'ús de les aigües, no sols per a regar sinó també per poder fer oli. Hom pot donar per suposat, doncs, que a la vila ja hi havia obradors d'oli (trulls), tot i que no podem documentar-ne cap fins a època posterior.

Vinyes

A Riudoms, ja a l'establiment de la ferreria del 1159 es fa palès un cert interès per part dels donadors –en aquest cas, de Ramon Guillem i els seus– de promocionar

⁷⁰⁰ En alguns documents sovint es dóna constància de la inclusió de cultius d'arbres, sense especificar-ne l'espècie. Amb tot, cal suposar que altres arbres molt comuns serien les figueres, per bé que localitzades als horts.

⁷⁰¹ Ap. doc. núm. 1.

⁷⁰² Ap. doc. núm. 40.

⁷⁰³ Ap. doc. núm. 44.

⁷⁰⁴ Cf. M. BONET, *Aproximació...*, pàg. 71.

aquest conreu al terme, ja que entre les diferents parcel·les adjudicades al ferrer s'incloïa una peça de terra “ad plantandum vineam”⁷⁰⁵.

Una altra referència data del 1193, a propòsit d'una vinya inclosa en un empenyorament⁷⁰⁶. A partir d'aleshores, no és rar trobar vinyes localitzades en diferents indrets del terme: el 1201 es documenta una vinya al Brugar⁷⁰⁷; el 1209, una altra que hi havia plantada vora el camí de Cambrils⁷⁰⁸; el 1218, es vengué una altra al camí que anava a Ribarroja, que afrontava, tant pel nord com pel sud, amb les vinyes d'altres possessors⁷⁰⁹. Això revela que s'estava estenent la plantació de vinyes pel terme, preferentment localitzades en determinats sectors i no pas en altres. Ja pel que fa a finals del segle XIII, es parla de les vinyes que eren de Bernat Benuça [Banussa], a la banda de la riera i del camí que anava a Vinyols⁷¹⁰. I, de seguir amb aquest inventari, també trobem vinyes a la quadra de Castellnou (així consta, per exemple, el 1345⁷¹¹) i a Blancafort, en aquest cas a partir de diverses referències notariales de la primera meitat del segle XIV.

Amb la nova expansió de la vinya pel terme de Riudoms podríem dir que es recuperà la clàssica tríada mediterrània (cereal, olivera, vinya), que és la que havia estat predominant en època romana. El vi era un producte fàcil de comercialitzar que interessava als pagesos, però també als senyors que en podien obtenir sucoses rendes a partir, sobretot, del cobrament del delme. Així no és estrany que el paborde, perceptor de la meitat d'aquest impost, tingués un celler a la vila, a banda del que també tenia l'arquebisbe al castell⁷¹² i en unes cases de la vila⁷¹³. I, pel que fa als senyors laics, ja ens hem referit a la vinya que adquirí Guillem III de Tarragona el 1218; no sabem si també a les dominatures dels castlans hi hauria plantades vinyes, però és més que probable.

L'excedent de vi podia ser adquirit a ciutat (si més no, el 1285 es dóna constància a Tarragona de la presència de vi procedent de Reus i de Riudoms⁷¹⁴), des d'on també podia ser exportat enllà del mar. Temps a venir hi hagué un ampli ventall de productes agrícoles que es collien al Camp –i, més en particular, a Riudoms– que s'exportaven a altres territoris⁷¹⁵. Parlem d'una agricultura cada vegada més orientada al comerç. De fet, molts d'aquests productes, i d'altres que ja no citem o que són més

⁷⁰⁵ Ap. doc. núm. 9.

⁷⁰⁶ Ap. doc. núm. 27.

⁷⁰⁷ Ap. doc. núm. 31.

⁷⁰⁸ Ap. doc. núm. 40.

⁷⁰⁹ Ap. doc. núm. 43.

⁷¹⁰ Ap. doc. núm. 80.

⁷¹¹ Ap. doc. núm. 133.

⁷¹² Ap. doc. núm. 53.

⁷¹³ Ap. doc. núm. 62.

⁷¹⁴ Cf. S.F. CINGOLANI, *Diplomatari de Pere el Gran...*, vol. 1, doc. núm. 443, pàg. 784.

⁷¹⁵ En època posterior, trobem mercaders riudomens comerciant a Mallorca amb productes del Camp de Tarragona; hi fèiem al·lusió a J. MORELLÓ, “Mercaders reusencs documentats a Mallorca (des de mitjan s.XV fins a principis del XVI)”, *Informatiu Arxiu*, 7 (tardor 2003), pàg. 7. Vegeu també, des d'un altre punt de vista, J. MORELLÓ, “Fiscalitat i agricultura: la configuració agrària del Camp de Tarragona a la llum d'algunes fonts fiscals baixmedievales”, dins *Culture(s) fiscale(s) en péninsule Ibérique et dans l'Occident européen au Moyen Âge*, en premsa.

diffícils de trobar indicats a la documentació d'aquesta època, podien ser comercialitzats al mercat setmanal de la vila, d'ençà de la seva fundació, el 1225. No tenim esments directes al funcionament d'aquest mercat; en certa manera, fins i tot es podria arribar a dubtar que hagués estat funcionant si no fos perquè, a la primera meitat del segle XIV, ens apareixen referències a cereals computats “a mesura de Riudoms”, cosa que constitueix una prova indirecta de l'existència del mercat –i, doncs també, de l'aplicació de taxes de mesuratge–; o també quan es fa referència a mestall “ad quarteria dicti loci de Rivoulmorum”.

Vendes d'esplets

A banda dels establiments ja comentats més amunt, a l'època trobem altres instruments referits a esplets, en virtut dels quals dues parts es posaven d'acord per assegurar determinades futures collites, bo i preveient la repartició dels posteriors guanys. En tenim un exemple ja a principis del segle XIV: una dona anomenada Dolça, que era vídua de Pere Forner, juntament amb la seva filla Guillema, casada amb Berenguer de Robió, establiren a Ramon Martorell de Castellnou dos esplets de pa i oli, “in quibusquidem II^a expletis non intelligitur expletum istius anni presentis de oleo” (com és sabut, la collita d'olives es feia cada dos anys). Concretament, es diu que hi havia dos oliverars, l'un limitant amb el camí d'Alforja i alguns particulars, l'altre confinant amb dos camins –el mateix d'abans i el que anava a les Planes– i amb un altre particular⁷¹⁶. Hom acordà de collir les olives conjuntament, pagant les dites dones les $\frac{3}{4}$ parts de les despeses de collir-les i el de Castellnou la $\frac{1}{4}$ part restant; un cop recol·lectats els fruits, elles es quedarien les $\frac{3}{4}$ parts de les olives i ell l'altra part. Així mateix, elles es comprometien a tenir cura de dits olivars (el terme emprat és “colere”) dos cops l'any. I pel que fa al blat que es collís a la referida propietat, en tindrien elles $\frac{1}{4}$ part franca i ell les $\frac{3}{4}$ parts. Així doncs, tenim un exemple de combinació de dos cultius diferents (cereal i oliveres) en un mateix terreny.

També trobem gent de Riudoms realitzant diferents transaccions d'oli per produccions obtingudes en altres termes. Així, el 1308 Bartomeu Flor i la seva muller Dolça, de Riudoms, confessaven deure a Guillem Mascort de les Borges 135 quartans d'oli pels olivers que li havien comprat al terme de Cambrils, compromentent-se a fer el pagament la propera festa de sant Vicenç. L'elecció d'aquesta data no es pot considerar fortuïta, per tal com se situa el 22 de gener, o sigui, en ple hivern i amb temps més que suficient per tenir les olives passades per la premsa. L'instrument en qüestió apareix ratllat en senyal, en principi, que es va donar compliment a la transacció⁷¹⁷.

Tot sembla indicar que es tractava de vendes anticipades, com en aquest altre cas registrat el març del 1333: Berenguer Maimó i la seva muller Mateua, habitants al mas de Torrents, vengueren a dos habitants de Blancafort (Pere Marca i Ramon Pont) els

⁷¹⁶ ACBC, Protocols (1299 / 1306-1307), s.f.

⁷¹⁷ Segons s'indica, aquest instrument fou suprimit (“danyat”) de voluntat de les parts; ACBC, Protocols de Cambrils (1308), s.f.

esplets de tres trossos de terra que tenien al mateix terme de Blancafort, a condició de lliurar-los certa quantitat d'avena a mesura de Riudoms per Santa Maria d'agost. Tot seguit els susdits Marca i Pont, aquest últim juntament amb la seva muller Tarragona, confessaven deure a l'indicat masover 4 quarteres d'avena, obligant-se a la pena de terç a la cort –del batlle– de Reus⁷¹⁸. Cal recordar que, ja a finals d'aquell mateix any, sobrevingué una gran carestia (“lo mal any primer”) arreu de Catalunya, que va poder malmetre les expectatives quant a les collites de cereal, també al Camp de Tarragona, cosa que hauria provocat un fort trasbals tocant a les transaccions d'aquest tipus.

Així mateix, seguim trobant operacions relacionades amb produccions olieres⁷¹⁹. El 1340 Bernat Vidal de Cambrils confessava deure a les filles de Pere Ferrer Busquet de Riudoms (Guillema i Dolça) 185 quartans d'oli per la compra que havia fet a Joan Fuster –en nom seu– de la producció d'olives de l'olivar anomenat de n'Escofet al mas d'en Redor, compromentent-se a pagar el susdit oli la propera festa de sant Vicenç⁷²⁰. L'any següent trobem un matrimoni de Cambrils declarant-se deutors de Bernat Busquet, major, de Riudoms, respecte d'una altra quantitat d'oli (25 quartans) per les olives del mateix mas de n'Escofet, a pagar per sant Vicenç; com en altres ocasions, aquest instrument va ser cancel·lat de voluntat de les parts⁷²¹.

A la documentació notarial que hem pogut consultar també es dona constància de préstecs realitzats en blat. Així, per exemple, el 1328 Guillem Andreu i la seva muller Arsenda, del terme de Riudoms, confessaven deure a Pere Nebot de la Mussara, 12 quarteres de forment (“ratione mutui”), el preu a compte del qual seria pagat a la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost, ja de l'any següent; en cas contrari, haurien d'oferir-se com a hostatges a Vilaplana, a l'hora que quedaven obligats a la pena de terç a la cort de Riudoms⁷²². Pocs dies després eren Berenguer Andreu de Castellnou i també Guillem Andreu els qui van subscriure un contracte semblant amb el mateix Pere Nebot, en aquest cas en relació amb 6 quarteres de forment⁷²³. Només són dos exemples entre molts altres de transaccions d'aquest tipus, i al marge dels préstecs dineraris realitzats per riudomencs, que també podem trobar registrats força sovint als volums notariaus que tenim consultables.

⁷¹⁸ ACBC, Protocols (1332-1333), s.f. Dels tres trossos indicats, l'un afrontava amb Joan Aragonès i Montserrat Caperó de dues parts; i els altres dos, amb un camí o via pública i el mateix Montserrat Caperó.

⁷¹⁹ En aquesta època de la primera meitat del segle XIV, l'oli havia de ser un producte altament cotitzat i fins i tot figura en els préstecs contractats pels municipis, com el de Reus; vegeu J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 749 i 817.

⁷²⁰ ACBC, Protocols de Cambrils (1340-1341), f. 11r.

⁷²¹ Concretament, el 20 de desembre, o sigui, abans del termini fixat; ACBC, Protocols de Cambrils (1341), s.f.

⁷²² AHAT, Protocols de l'Aleixar (1328-1331), ff. 2v-3r (10.IX.1328).

⁷²³ *Ibidem*, ff. 3v (13.IX.1328).

Contractes ramaders

En una societat eminentment agrària, també la ramaderia era una activitat important, per bé que no es pot dissociar de l'agricultura. Al terme de Riudoms hi havia alguns farraginars –per a la producció de farratge amb el qual es devien alimentar els bous–; altre tipus de bestiar podia ser nodrit amb gra de civada (avena). Recordem, a més, que no sols hi hauria pastures, sinó també deveses, entenen per això espais de pastura privatitzats. A partir d'algun moment del segle XIII, es posaren en funcionament unes carnisseries, les quals es devien proveir, almenys en part, de la carn del bestiar que devia pasturar al terme⁷²⁴.

Amb anterioritat, ja ens hem referit a les parelles de bous com a forma de mesurar la grandària de les terres, però poques vegades tenim referències directes a l'animal en qüestió, com ara el 1320, quan Jaume de Rufiac es queixava perquè els homes de Riudoms li havien empenyorat els bous, cosa que hom considerava totalment impropedent⁷²⁵. Pocs masos hi hauria, però, que tinguessin una parella de bous, sinó només un de sol, i encara potser compartit entre els pagesos de diferents masos. En altres paraules, no tothom tenia suficient poder adquisitiu per poder mantenir un o dos bous. És clar que per llaurar (i altres feines agrícoles) hom també podia fer servir muls, que és l'animal de llauró que s'aniria imposant al cap del temps.

A partir de la documentació recollida de la primera meitat del segle XIV, tenim registrats diversos contractes ramaders que val la pena d'exposar, la majoria referits a bestiar de pota rodona. A finals de juliol del 1300, Mateu Oliver de Castellnou confessava deure a un de Reus 42 sous per un ase de pèl blanc que li havia comprat, compromentent-se a pagar-li la meitat per Tots Sants i l'altra meitat per Nadal. En cas de no fer-ho així, es lliuraria com a hostatge a la vila de Reus, segons resa la clàusula típica d'aquesta mena de contractes, però que no calgué posar en pràctica perquè pagà i el contracte quedà cancel·lat⁷²⁶. Més tard es registra un altre debitori en què intervingué el riudomenc Berenguer de Benviure per un ase que comprà a uns mercaders i que li costà 56 sous, que havia de pagar a la propera Quaresma. I encara un debitori signat per un matrimoni (Pere Osset i la seva muller Marta) a favor de Domènec de Provençana i Bernat Osset per un ase amb el seu pollí, valorats també en 95 sous. En aquest cas, es fixava com a termini del pagament la propera fira de Tarragona, una data de referència que també apareix en altres contractes de bestiar⁷²⁷. El 1308 registrem la comanda d'una vaca de pèl roig amb el seu vedell entre Bernat Ciutadella, de Riudoms, i un habitant de la ruralia i del mateix terme parroquial, Berenguer de Puig. Aquesta comanda es va fer per un termini de 3 anys; el segon s'obligava a donar la meitat del preu en què era taxat aquest bestiar (35 sous d'un total de 70) i a repartir-se els fruits a la meitat, fins al

⁷²⁴ A diferència del grau de conflictivitat que hem vist en relació amb el tema de l'aigua, durant el període que tractem no tenim indicis sobre altres possibles conflictes entre, posem per cas, pagesos i ramaders.

⁷²⁵ Ap. doc. núm. 124.

⁷²⁶ ACBC, Protocols (1300), s.f.

⁷²⁷ Aquesta fira se celebrava a mitjans d'abril o principis de maig, corresponent el seu inici al tercer diumenge després de Pasqua; cf. M. BONET, *Aproximació...*, pàg. 68.

lliurament de la vaca al seu propietari a la Pasqua del darrer any. Mentrestant, també li aniria pagant una quartera de forment anual, per sant Joan, a recta quartera de Riudoms⁷²⁸.

Anys després (1333) trobem Ermessenda, vídua d'Arnau Massot, de la parròquia de Riudoms, confessant deure a Pere Gamundi de Reus 100 sous per un bou de pèl roig que li comprà, que havia de pagar a la primera fira de Tarragona⁷²⁹. I el 1337, un tal Bernat Capdebou i la seva muller Arsenda, del terme de Riudoms, reconeixien tenir de Pere Mariner, de Maspujols –aleshores dins el terme de l'Aleixar–, una vaca de pèl ros estimada en 30 sous, que prometien custodiar per aquell altre durant un any, al final del qual es partien la meitat del valor i allò de més que pogués ser obtingut, amb el compromís, igualment, d'haver d'efectuar un pagament en cereal⁷³⁰.

Fins aquí, tots els tractes es refereixen a ases, bous i vaques; per completar una mica més el pessebre, ens faltaria poder oferir altra informació sobre bestiar oví i caprí. Doncs bé, aquell mateix any (1333), la vídua de Pere Mas, del mas de Torrents, confessava tenir en comanda del ja esmentat Pere Gamundi de Reus 15 ovelles que va comprar dels diners d'ella per un total de 111 sous (suposarien prop de 7 sous i mig per cap) i que es comprometé a custodiar-les i a dur-les, a partir de Pasqua, a la fira de Tarragona. Els guanys (se suposa que de la seva venda) es partien a mitges⁷³¹. Clarament, en aquest cas es prioritza el negoci.

Ambdós actors van tornar a cal notari el 1338: aleshores, l'esmentada vídua confessà tenir en comanda de Pere Gamundi dues cabres amb dos segalls (nadons) juntament amb 8 animals més que no tenim del tot identificats pel nom, però que podria ser bestiar caprí (bocs) o més aviat oví (moltons)⁷³². I com abans, aquest es comprometia a conduir-los per Pasqua, suposem que a la fira també. Els guanys tornarien a repartir-se a la meitat, si bé ara calia restar-hi certa quantitat (48 sous) que la susdita dona pagà de la seva pecúnia per la compra d'aquest bestiar⁷³³.

Aquests contractes que acabem de comentar responen al model de comanda-parceria, segons el qual un soci aportava el bestiar i l'altre s'encarregava del seu manteniment, alimentació i vigilància. Tot el que se n'obtenia (cries, llet, formatges, pell, llana, carn...) era el guany que es distribuïa meitat per meitat entre els dos socis.

Podem exposar –encara– un altre cas del 1328. Es tracta de la comanda feta a Guillem Roderà i la seva muller Arsenda, del terme de Riudoms, de 25 ovelles i un mardà (mascle d'ovella) comprats per Joan Vilar d'Arbolí, per un període de temps,

⁷²⁸ ACBC, Protocols de Cambrils (1308), s.f.

⁷²⁹ ACBC, Protocols (1333-1334), s.f.

⁷³⁰ Concretament, d'una quartera de forment a Santa Maria d'agost; ACBC, Protocols de l'Aleixar (1337), s.f.

⁷³¹ ACBC, Protocols (1333-1334), s.f.

⁷³² La paraula és "tosiços" i únicament la trobem en documentació aragonesa, tant en masculí com en femení. En el darrer cas, s'apunta que seria un tipus d'ovella. Com que a nosaltres ens apareix registrada en masculí, gairebé donem per fet que es tractaria de moltons.

⁷³³ ACBC, Protocols (1338-1339), s.f.

segons sembla, de tres anys. L'esmentat matrimoni es comprometia a donar anualment a aquell altre la meitat de la llana, formatges i anyells, així com el pelatge dels animals que morissin; i encara s'hi afegia certa compensació dinerària al d'Arbolí si no es tenia la previsió de marcar el bestiar amb un senyal⁷³⁴.

Així mateix, en els establiments d'alguns molins del terme de Riudoms, s'hi adjuntaven acords relatius a l'engreixament de porcs i aviram per part dels emfiteutes. Pel que fa al molí que era de Pericó Riba, es pactà –el 1300– que l'emfiteuta (ho era Pere Andreu) havia de nodrir un porc de les rendes comunes cada any, partint-ne els guanys a la meitat; i hauria de pagar-li anualment 2 sous pel nodriment de gallines, o bé commutar aquest pagament per 2 quarteres de mestall⁷³⁵. Semblants pactes trobem recollits en un altre establiment de molí fet pel mateix Pere Riba a un veí de Barenys, així pel que fa al nodriment anual d'un porc, el guany del qual s'havia de partir per la meitat, com també pel que fa al pagament de 2 sous censals a Sant Joan per les gallines que havia de tenir-hi nodrint⁷³⁶. Finalment, tenim el cas del molí establert per Ramon Ferrer a Pere Roca a condició, igualment, de compartir la meitat d'un porc i 6 sous per tres gallines; tant en l'un cas com en l'altre, era bestiar “que ibi debetis nutrir”⁷³⁷. De fet, la presència d'aviram seria un fet usual a moltes llars, tant als masos del terme com a les cases de la vila, que devien disposar de patis amb corrals, com en part ja s'ha vist amb anterioritat. Recordem, també, com era d'habitual satisfer alguns censos en gallines, capons o polls, sobretot pel que fa a les entrades anotades als establiments emfitèutics.

El fet que no s'hagin conservat ordinacions municipals, encara que fossin més tardanes, ens priva de saber moltes més coses del món agrari i ramader del Riudoms d'època medieval, si més no pel que fa a la regulació de les diferents activitats econòmiques. Malgrat això, la consulta d'algunes fonts notariales d'altres localitats de les rodalies ens ha permès donar compte d'operacions intervingudes per alguns riudomencs en relació amb diferent tipus de bestiar i també respecte d'algunes transaccions relacionades amb excedents agrícoles obtinguts al terme de Riudoms o en altres termes veïnals.

⁷³⁴ ACBC, Protocols de l'Aleixar (1328-31), ff. 5v-6r.

⁷³⁵ ACBC, Protocols (1330), f. 6r.

⁷³⁶ *Ibidem* (1299), f. 6v.

⁷³⁷ *Ibidem* (1306-1307), f. 77v.

EPÍLEG

FI DE L'ETAPA DE CREIXEMENT

L'època de creixement es va acabar amb la famosa crisi del segle XIV. Hi ha qui la qualifica de crisi sistèmica, entesa com l'aparició d'un conjunt de disfuncions amb efecte acumulatiu, quan el sistema feudal ja havia esgotat l'essencial de les seves possibilitats de desenvolupament⁷³⁸. De fet, més que una crisi –en singular– van ser diferents crisis sobreposades o successives, seguint una espiral de conjuntures negatives que menaren vers una situació de crisi generalitzada, sobretot al camp.

Dos dels principals fenòmens lligats a la crisi són les caresties de blat i la pesta. La primera meitat del segle XIV –fins a la irrupció de la pesta de 1348– conforma un període de transició, d'inversió de la tendència, principalment a causa d'una sèrie de crisis de subsistència que sacsejaren diferents regions d'Europa, també Catalunya. El Camp de Tarragona tampoc no en va quedar al marge.

Certament, de caresties i males collites ja n'hi havia hagut abans a la nostra contrada⁷³⁹, però durant aquell període començaren a sovintejar en intervals de temps més curts, rescatant de l'oblit el fantasma de la fam; i mentre creixia el nombre de pobres o de gent que passava penúria, també n'hi havia que aprofitaven les penalitats dels altres per incrementar les seves hisendes o, senzillament, per fer negocis lucratius amb els preus disparats del blat. Al terme veí de Reus, a partir del 1307, registrem diferents casos de veïns realitzant vendes de determinats béns o terres per poder pagar deutes, bo i reconeixent que es trobaven en situació de pobresa i colpits per la fam. Potser només es tractaria de casos puntuals, però tal vegada ben significatius dels primers afectats per la crisi que s'estava congriant. Anys després, ja podem començar a parlar de males conjuntures de caràcter general. Així, a l'abril del 1329 trobem diversos particulars convocats a la notaria de Reus per obligar-se a un mercader de Tarragona per la compra de forment a causa de la carestia que hi havia a la comarca⁷⁴⁰. Per la seva banda, els jurats d'Almóster, igualment colpits per aquesta mateixa carestia, realitzaren una compra de mestall i ordi al reusenc Guillem de Montroig⁷⁴¹. I encara trobem els jurats de Castellvell que es van endeutar amb Joan Savall de Reus per la compra de 55 quarteres de mestall⁷⁴². Amb anterioritat ja hem fet referència al deute contret per la universitat de Riudoms amb Jaume Rufiac per la compra de blat durant el que va ser, arreu de Catalunya, un mal any (1333); ara bé, en el cas del Camp de Tarragona, a jutjar per les notícies que acabem d'exposar, no es podria considerar com a primer mal any⁷⁴³. Certament, en aquestes darreres caresties cerealícoles no s'invoca cap fam, però està clar que el problema ja no era d'uns pocs sinó que estava prou estès com per obligar els regidors municipals, o fins i tot els senyors, a prendre cartes en l'assumpte. La gran

⁷³⁸ Cf. G. BOIS, *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, València, 2001.

⁷³⁹ Així, a l'estiu del 1248, "propter sterilitatem terre" i per altres raons urgents, el papa Innocenci IV donà permís a l'arquebisbe de Tarragona de poder retenir-se, durant un any, les rendes de tots els beneficis vacants de la ciutat i la diòcesi; AHAT, Armari de la Mitra, còdex A-B, f. 8v.

⁷⁴⁰ "propter penuriam seu carestiam que sunt in partibus istis"; ACBC, Protocols (1328-1329), s.f.

⁷⁴¹ ACBC, Protocols (1328-1329), s.f.

⁷⁴² ACBC, Protocols (1328-1329), s.f.

⁷⁴³ També tenim el cas d'un home d'Almóster que, ja a finals del 1332, es veié obligat a acudir a la notaria de Reus "propter maximam necessitatem famis"; ACBC, Protocols (1332-1333), s.f.

carestia del 1333 provocà un augment considerable dels preus dels cereals i fins i tot l'arquebisbe Joan d'Aragó, actuant en això com a senyor del Camp, volgué implicar-s'hi; concretament, va fer noliejat un carregament sencer de blat des del regne de València per redistribuir-lo entre els necessitats de la ciutat i també entre les viles del Camp⁷⁴⁴. Entre aquestes, també s'hi devia comptar Riudoms, potser amb més raó per tractar-se d'un dels seus dominis directes.

Una altra faceta de la crisi va ser la que s'encetà amb la Pesta de 1348, la primera de la sèrie i també la més mortífera⁷⁴⁵. Respecte de Tarragona i el Camp, la informació manejada fins ara no és gaire útil per aclarir quanta mortaldat provocà el contagi pestilent⁷⁴⁶. Això no obstant, el cas de Valls és força revelador; sabem que dos dels tres jurats d'aquesta vila moriren de glàiola, de manera que el Consell va haver d'elegir una altra tríada de representants “après que la mortaldat fo passada”⁷⁴⁷. En aquesta vila també hi morí un collidor de les rendes, i l'any següent calgué comanar al seu fill que es fes càrrec de la replega per una quantitat rebaixada respecte de l'arrendament inicial, ja que es preveia una recaptació més minsa; concretament, s'indica que a causa de les “multa et infinitas mortalitates que universaliter per totum mundum, vestris peccuniis exhigentibus, concurrerunt”, no es podien collir els fruits del camp (“gentes non poterunt colligere fructus et bona possessorum et terrarum...”) ⁷⁴⁸. En altres paraules, les morts devien produir-se per tot arreu i la gent estaria tan trasbalsada que no podia assumir les seves feines més quotidianes en perjudici de les rendes que havien de satisfer als senyors, si més no, d'aquelles que extreien dels seus terrossos⁷⁴⁹.

A més a més, no es pogueren administrar, com era preceptiu, els sagraments per als difunts. En aquesta tessitura, l'arquebisbe Sanç López d'Ayerbe demanà al papa una absolució general per a tota aquella gent que moria al Camp⁷⁵⁰. Una conseqüència immediata de la Pesta fou la desestructuració de les famílies, per la proliferació de pubills orfes: a Reus, durant els anys subsegüents al pas de la glàiola, el nombre

⁷⁴⁴ Cf. J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, II, pàg. 30; E. JUNCOSA, *La població de Tarragona: de la crisi baixmedieval a la de l'Antic Règim. Aproximació a la demografia històrica*, Tarragona, 2016, pàg. 100-101.

⁷⁴⁵ La pesta arribà al maig i els seus estralls es feren sentir fins al juliol; a més, es considera que Tarragona fou una de les portes d'entrada des d'on la malaltia s'estengué a la resta de la Península Ibèrica; cf. C. CUADRADA, *El Llibre de la Pesta*, Barcelona, 2012; E. JUNCOSA, *La població...*, pàg. 104.

⁷⁴⁶ Les narracions dels cronistes eclesiàstics són un pèl exagerades: (Blanch) “moriren infinitas personas ... faltaven fossars y cementiris per a enterrar los morts ... moriren tots los rectors de l'archebisbat...”; (Pons d'Icart) “moriren en la ciutat de Tarragona... deu mil·lia persones. Hagué.y jornada que moriren CCVI persones”; textos recollits per J. TRENCHS, “La Archidiócesis de Tarragona...”, pàg. 45-64; vegeu també A. VIRGILI, “El paper de la pesta negra de 1348 sobre la demografia de Tarragona: problemes de mètode i intent de construcció”, dins *I Col.loqui d'història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*, Tarragona, 1979, pàg. 25-40.

⁷⁴⁷ Cf. J. MORELLÓ, F. MURILLO, J. PAPELL, *Valls i la seva història*, III, pàg. 212.

⁷⁴⁸ AHAT, Reg. Negot. (1347-1350), f. 232r-v (24.XI.1349).

⁷⁴⁹ A més llarg termini, la pèrdua de mà d'obra –per la disminució del nombre de llauradors– i un més que possible retrocés dels conreus, eren factors que incidien negativament en l'extracció de rendes –en el context, igualment, de l'anomenada crisi de la renda senyorial–.

⁷⁵⁰ A Valls hi va morir més de la meitat de la població, segons G. SECALL, *La medicina i els antics hospitals de Valls*, Valls, 1980, pàg. 20, però la referida absolució, que data de l'1 de juny del 1348, no indica tal cosa; vegeu J. MORELLÓ, F. MURILLO, J. PAPELL, *Valls i la seva història...*, III, pàg. 212.

d'assignacions de curadories que havien de fer els batlles de la vila va créixer de forma considerable, de manera que es van haver de crear registres destinats exclusivament a aquest menester⁷⁵¹. I en el cas de Cambrils, durant els mesos centrals de l'any de la Pesta –entre els mesos de juny i agost– proliferaren els testaments fets davant de notari seguit, a partir del setembre, de la institució gairebé seriada de marmessories respecte d'aquells menors que presumptament havien perdut els seus progenitors, acompanyat de l'elaboració frenètica d'inventaris de béns per a ser subhastats i venuts⁷⁵². Si tals tribulacions succeïen a les esmentades localitats del Camp, podem suposar que a Riudoms la situació no hauria estat gaire diferent.

Sigui com sigui, només podem avaluar mínimament quin va poder ser l'impacte de la Pesta Negra a base de comparar les dades dels fogatjaments d'abans i després de la gran pandèmia. I el que es veu és que Riudoms va arribar a perdre gairebé la meitat de la població, si més no, en la vintena d'anys que separen un i altre còmput. Dels 305 focs de 1339, la localitat passà a tenir-ne només 146 en el fogatge de 1358 i 1359-65, incloent-hi –d'acord amb el primer recompte post-pesta– una desena de focs “miserables” o insolvents⁷⁵³. Seria, de fet, una de les localitats del Camp més perjudicades; altres patiren una caiguda poblacional menys acusada o bé van poder refer-se més ràpidament de la sotragada⁷⁵⁴. I encara durant la segona meitat del segle XIV hi hagué nous rebrots pestilents, així com la gran carestia de 1374-75, alternant amb plagues de llagost i altres flagells.

L'empenta que fins aleshores havia tingut la vila de Riudoms s'hauria vist seriosament frenada, doncs, per aquesta important pèrdua de població. Però, més que no pas la vila, que tenia manera de recuperar-se a base d'acollir nouvinguts procedents d'altres llocs o del seu mateix entorn, degué ser l'àmbit rural el més perjudicat per la crisi, amb el consegüent abandó de conreus i la proliferació de despoblats i masos rònecs⁷⁵⁵; de fet, on la crisi hauria colpejat amb més força sembla que va ser a les petites poblacions de les Faldes de Tarragona i a les partides rurals de l'anomenat Territori, incloent-hi Blancafort⁷⁵⁶; en el cas de Castellnou, les expectatives de creixement de

⁷⁵¹ Es tracta de dos registres: el primer abraça de finals d'agost a finals de desembre del 1348; el segon, de finals de gener a finals de març del 1349.

⁷⁵² Entre els testamentaris trobem Galceran Llorenç, senyor de Botarell, el qual testà el 20 de juny, i entre les deixes anotà els 100 sous que li feia Pere Ferrer, prevere de Riudoms, sobre un mas al Territori de Tarragona i altres 100 sous que li feia Mateu Carnicer de Riudoms sobre un altre mas al terme de Riudoms; ACBC, *Protocolos de Cambrils* (1348), s.f.

⁷⁵³ Traduït en nombre de població –aplicant el coeficient 4:5–, la davallada hauria estat més que notable: d'uns 1.372 a uns 652 habitants.

⁷⁵⁴ Respecte a la valoració dels fogatges i les xifres que proporcionen, vegeu J. MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic...*, pàg. 240-267 i 287-296; també E. JUNCOSA, *Estructura y dinámicas de poder...*, pàg. 111 i ss.; ÍDEM, *La població...*, pàg. 58.

⁷⁵⁵ A Reus, per exemple, al llarg del 1357, abunden els establiments de terres que havien quedat vacants del temps de la mortaldat. La següent notícia, per bé que ja és d'anys posteriors, té també interès: el 1384, hom procedí a establir un mas o masia a Riudoms que havia quedat abandonada (es diu que estava “inhabitata, dirutam et heremam”) i havia deixat de pagar cens durant 8 anys; cf. M.T. FERRER, “Establiments de masos després de la Pesta Negra”, dins M.T. Ferrer, J. Mutgé i M. Riu (eds.), *El mas català...*, pàg. 194, 240-241.

⁷⁵⁶ El 1360 es descriu Blancafort com un terreny derruït i deshabitat; AHAT, *Índex Vell* (Blancafort), f. 200r.

l'època anterior a la Pesta, quan hi havia diverses famílies residint-hi i quan fins i tot semblava que hi havia configurada una vila, devien quedar totalment estroncades després del pas del flagell.

En tot cas, no hi ha dubte que l'època posterior a la Pesta conforma una nova etapa en la història de Riudoms –ben mirat, una etapa força crítica– que bé mereixeria de ser objecte d'un altre estudi monogràfic, tot i les importants mancances i pobresa documental de l'arxiu local, que esdevé francament desolador en comparació amb els fons existents en altres localitats del seu entorn, molt més ben dotats pel que fa a aquesta època. Sigui com sigui, faltaria per cobrir tot el temps que resta fins a la nova fase expansiva que s'inicià a finals del segle XV.

APÈNDIX DOCUMENTAL

PREÀMBUL

El “corpus” documental que acompanya i en bona mesura sustenta aquest estudi consta d’un total de 136 documents –sense comptar-hi els afegits amb un número bis– per al període comprès entre el 1149 i el 1353. Són documents pertanyents a diversos fons arxivístics, principalment de l’Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

En primer lloc, de l’anomenat còdex A-B, que conté escriptures referents al patrimoni temporal de la Mitra de Tarragona⁷⁵⁷, hem transcrit 48 documents relacionats amb Riudoms, molts d’ells inèdits, ja que no ens consta que es trobin a cap altre lloc en el seu format original. Un bon nombre d’aquests documents es concentra dins el període 1290-1295; no endebades són els anys en què es desenvolupà tot el procés de canvi de mans de la castlania de Riudoms. La majoria de documents d’aquest període van ser redactats pel notari públic de Tarragona Miquel Boter o bé pel seu substitut Berenguer de Terrassa⁷⁵⁸.

Al Llibre Verd pertany l’interessant relació de rendes del 1276, inclosa una part annexa que fins ara, que sapiguem, encara no havia estat donada a conèixer. Tocant a les referències a Riudoms contingudes en els Registra Negotiorum de la primera meitat del segle XIV, hem seleccionat un sol document de 1330: el corresponent a l’arrendament de l’escrivania de la cort.

En segon lloc, tenim una sèrie de registos confegits en època posterior. Alguns són de gran importància en la mesura que donen a conèixer fets o notícies a partir de documents actualment perduts. Si bé en alguns casos recullen força informació, en altres aquesta és molt més esquemàtica, parcial i no gaire fiable, almenys pel que fa a la transcripció d’alguns termes i noms propis⁷⁵⁹.

El principal gruix de registos transcrits pertany a l’Índex Vell (s.XVII); no sols hem seleccionat els que conformen l’apartat corresponent a Riudoms (ff. 205r-225r) sinó també els dels apartats relatius a Castellnou (ff. 193r-195v) i Blancafort (ff. 199r-

⁷⁵⁷ Si la primera part del còdex aplega documentació referida, bàsicament, a l’època de Benet de Rocabertí (1251-1268), la segona conté documentació dins un arc cronològic molt més ampli, que va del segle XII a principis del XIV (el document més tardà que hi trobem copiat data del 1314) en relació amb les diverses possessions de l’Església de Tarragona. Aquesta segona part del compendi s’inicia, justament, amb l’instrument de la venda del castell de Riudoms, pàgina a partir de la qual comença una nova foliació en xifres romanes (al nostre Apèndix hem seguit la foliació més actual en llaipsis, ja que permet una localització més àgil de cada document i obvia alguns salts de pàgina de la numeració antiga). Cal fer avinent que els folis compresos entre el 122 i el 137, on s’inclouen alguns dels documents referents a Riudoms, formen un plec diferenciat, ja que la mida dels fulls és un xic més reduïda a la de la resta de folis del còdex i el material de suport no és de pergamí sinó de paper.

⁷⁵⁸ En destaquem només aquests dos, però la llista de notaris que apareixen al llarg d’aquest compendi documental, inclosos els redactors dels trasllats, podria ser bastant extensa. L’activitat notarial de Miquel Boter abraça del 1275 al 1308; cf. D. PIÑOL, *El notariat públic...*, pàg. 190-193.

⁷⁵⁹ A tall d’exemple, quan el cronista registador fa esment a un tipus de moneda –ducats– que difícilment trobaríem expressada als documents de finals del segle XIII que hem estat manejant aquí [Ap. doc. núm. 82 i 110].

204v), i encara d'un altre lloc o indret com Vilagrassa, que estava situat al terme de Cambrils (ff. 432r/bis-435r). De cara a la seva inclusió al nostre Apèndix, ha calgut donar prioritat a informacions o notícies no contemplades en el referit còdex A-B. També hem tingut en compte alguns altres registos dels apartats considerats en l'edició que Salvador Ramon i Xavier Ricomà titularen com a Primera Part de l'Índex Vell.

Uns altres registos pertanyen a l'anomenat Índice General (s.XVIII), redactats en castellà, i generalment complementaris dels anteriors. La majoria han estat extrets de l'apartat corresponent a Riudoms (ff. 165r-176r). En alguns casos, també fem referència a les còpies de documents que es troben recollits al Llibre de la Corretja, confegit a finals del segle XVI. Actualment, tota aquesta documentació, llevat del Llibre Verd, es pot consultar en línia.

També hem incorporat a les nostres transcripcions alguns documents extrets del fons de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i especialment del registre núm. 3, titulat "Rescripta et instrumenta super Tarrachona et Campum", de l'època d'Alfons el Cast. Hom també hi trobarà altres referències pertanyents al fons de la Batllia General.

Com és sabut, per a l'època tractada aquí, a penes hi ha material documental conservat a l'arxiu municipal de Riudoms⁷⁶⁰. Al nostre Apèndix només hi figura la transcripció d'un pergamí del 1318. Per intentar compensar aquest buit, hem considerat convenient d'incorporar documents dels fons d'altres localitats veïnes, com Reus, que compta amb un major nombre de pergamins de primera època i amb un fons notarial força ric⁷⁶¹. Adscrits al fons de pergamins de l'Arxiu Comarcal del Baix Camp, tenim transcrits cinc documents, alguns dels quals també els hem pogut localitzar als protocols notariais dipositats al mateix arxiu. Directament extret d'aquest fons notarial és un altre document del 1338 relatiu al traspàs de Blancafort.

Pel que fa a tots aquells documents que han estat objecte d'alguna edició prèvia n'indiquem la publicació corresponent al peu de cada transcripció, per bé que, sempre que ha estat possible, hem confegit la nostra transcripció a partir de la consulta de la font original o d'algunes de les fonts originals. També hem inclòs documents directament extrets de diplomataris publicats; en aquests casos, la nostra intervenció s'ha limitat a revisar els textos per adequar-los a les normes de transcripció que seguim aquí.

Quant a la transcripció dels textos en llatí, hem adoptat els següents criteris:

Hem regularitzat la puntuació i l'ús de les majúscules segons les normes actuals.

Hem respectat les consonants dobles entremig de paraula, però les hem transcrit per una de sola quan apareixen al començament de la paraula.

⁷⁶⁰ La documentació local, quan comença a ser realment abundosa, és a partir de finals del segle XV; vegeu J. CARRIÓN CUBELLS, J.R. CORTS SALVAT, *El fons documental de l'Arxiu Històric Municipal de Riudoms (s. XIV-1939)*, Riudoms, 1991.

⁷⁶¹ Als llibres notariais de Reus és habitual de trobar-hi moltes transaccions relacionades amb les terres de Blancafort, molts dels propietaris de les quals eren reusencs.

Hem transcrit la *j* per *i*, llevat dels casos de noms de persona i de lloc. També hem regularitzat l'ús de la *u* i de la *v* segons el seu valor fonètic. Davant la disjuntiva *t/c* hem adoptat la segona lletra.

Sempre que ha estat possible, hem desenvolupat els noms propis que als textos apareixen abreujats o amb la sola inicial. El mateix criteri l'hem aplicat a les abreviatures monetàries.

En alguns casos, hem optat per ajuntar paraules que en els textos apareixen separades; o hem fet just el contrari quan apareixen ajuntades i haurien d'anar separades. Pel que fa als cognoms i noms de lloc, hem intentat cenyir-nos al que trobem escrit en cada cas, per bé que no és infreqüent que un mateix nom pugui aparèixer a voltes junt i a voltes separat, de vegades fins i tot al mateix document; per exemple, pel que fa al topònim més citat al llarg de l'obra, que tant podem trobar escrit "Rivo Ulmorum" com "Rivoulmorum".

Les lletres i paraules dubtoses, a causa del mal estat del document, les hem posat entre claudàtors [], fent servir els punts suspensius si resulten del tot il·legibles [...]; les paraules o lletres omeses les posem entre angles < >. Així mateix, respectem la variació de grafies en l'ús d'una mateixa paraula, fins i tot quan són grafies incorrectes. Les ratlles inclinades indiquen l'existència d'interliniats, o sigui, de paraules o frases sobreposades al rengle de l'escriptura.

Pel que fa als registos de l'Índex Vell, hem procurat modernitzar les grafies i estil de puntuació segons els paràmetres del català actual, per exemple, en la col·locació dels apòstrofs, però no fins al punt de forçar-ne el seu ús traint la disposició del text.

De cara a tenir millor identificats els membres de les diferents nissagues de castlans, hem afegit als registos el numeral a continuació del nom i, dins els textos, només quan esdevé necessari per evitar confusions.

Per últim, hem indicat en nota a peu de pàgina només aquelles observacions que hem considerat més necessàries de fer, de vegades en relació amb algunes anotacions marginals.

1

1149, desembre, 28.

El príncep Robert concedeix a Guillem Pere i a Bernat Gil una terra de sembradura a Riudoms.

Trasllat de una concessió feta per Robert, príncep de Tarragona, y sa muller Agnès y son fill Guillem Bordet a Guillem Pere y a Gil⁷⁶² de una terra de sembradura de quatre sesters en lo territori de Tarragona, en lo lloc dit Riudoms, a la Mata jusana de [oliveres], dejús de la terra de Sant Pere de Besalú, ab la llibertat que lo comte y archebisbe han establert; les oliveres li concedeix a prestació de tasca. Fet a V de les kalendes de janer lo any XIII del rey Lluís J[ove] /*qui est vel 1149 vel 1150*/, en poder de Arnau, prevere. Clos /y traslladat/ per Pere, prevere, 16 calendes novembre 1222.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 25, f. 213v.

1bis

1149, desembre, 28.

Sobre la mateixa concessió.

Donación hecha por el Príncipe de Tarragona, Roberto, el año 13 del reynado de Luis, rey de Francia, el Júnior, que corresponde al de 1151 a favor de Guillermo /de/ Pera, Bernardo Gil, sus mugeres y posteridad, de una pieza de tierra donde se pudiesen sembrar quatro ‘zestas’ de semilla bajo derecho de tasca, y lo propio de los olivos, qual tierra era sita en el término de Riudoms.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 1, f. 165r.

2

1150, juny, 17.

El príncep Robert, juntament amb la seva muller Agnès i el seu fill Guillem Bordet, fan donació a Guerau Pere i la seva parentela del “castlar” de Riudoms, en part en feu i en part en propietat, disposant, entre altres coses, sobre la construcció del castell; així mateix, també els fa donació d’altres possessions a la ciutat de Tarragona.

Donació feta per Robert, príncep de Tarragona, y sa muller Agnès ab Guillem Bordet, llur fill, a Guerau de Pera y a sons germans y fills en lo territori de Tarragona, de un castlar anomenat Riudoms, ab pacte que tinguen les dues parts en feu per dits donadors, y la tercera part en alou; y juntament fassen aquí castell, en la edificació del qual dits donadors posen dues parts dels gastos y dit de Pera y los seus hagen a donar la potestat de dit castell a dits donadors sempre que la demanaran.

⁷⁶² Seria Bernat Gil, segons l’Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 1, f. 165r.

Ítem los donen en franc alou la terra que està sobre lo dit castell. Termena de sol hixent fins a la Cisterna Vella, de migdia de dita Cisterna va a Pera Roja y va dejús lo vilar fins a la vall del castell y passa lo torrent fins al casal antic, de ponent puja prop lo torrent y va fins a la Riba Roja y fins a la montanya, de tremuntana termena unit a la rapelt de la montanya y va fins a [*deixat espai en blanc*] y passa per los arbres que són aquí y torna a la dita Cisterna Vella.

Ítem los concedexen que tots los hòmens qui habitaran en dit castell, vila o honor, en pau o guerra, firmen dret y [*deixat espai en blanc*] en poder de dits de Pera y tingan en alou totes les justícias, tant majors com menors.

Ítem los concedexen que tinguen dit de Pera y los seus, en dita vila, fàbrica y forn.

Ítem los donen en la ciutat de Tarragona una torre que és sobre la iglésia de Sant Llorens y cerca la torre, cases y terra per a vinyes, y aquí passa lo torrent de Canyelles.

Ítem los donen terra per a horts en la horta <que> tenen prop llurs molins. Salvo lo dret de Santa Tecla y del senyor archebisbe.

Ítem los concedexen facultat de tenir molí en qualsevol lloc a hont dits donadors puguen haver aygua.

Fet a XV de les calendes de juliol lo any XIII del rei Lluís més jove⁷⁶³.

Closa per Arnau, monjo y prevere. Dues còpies del mateix acte closes per lo mateix. Un trasllat de dit acte clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 1, f. 205r-v.

Cf. E. Gort, *Riudoms als segles XII i XIII*, Riudoms, 1987, pàg. 8-9.

3

1151, gener, 25

[trasllat: s.d.]

Covinença per la qual el príncep Robert, juntament amb la seva muller Agnès i el seu fill Guillem Bordet, atorguen a Arnau de Palomar el castell de Riudoms.

De populacione castris de Rivoulmorum

Notum sit cunctis, presentibus atque futuris qualiter ego Robertus, princeps Terracone et coniux mea Agnes, una cum filio nostro Guillelmo Bordet, damus tibi, Arnarillo Palomario omnique tue proieniei atque posteritati terram que possit sufficere largissime ad centum parillos bovum in una tenedone bone telluris. Est autem in territorio Terracone, in illum locum qui vocatur Rivio de Ulmis. Tali pacto tibi concedimus ut simul edificemus et faciamus ibi castellum et mitamus medietatem de expensis sive de missionibus quas feceris in opere castelli. Damus tibi tueque posteritati in hereditatem et in tuo proprio predio medietatem castelli et medietatem de terris et de cunctis exitibus sive de omnibus adquisicionibus que pertinebunt ad ipsum castrum et ad eius terminum quem supra diximus ut omni tempore habeas et possideas tu et omnis posteritas tua libere et franche sicut nos melius habemus et tenemus per ecclesiam Sancte Teclae atque per dominum nostrum archiepiscopum et sicut tu melius intelligere valeas ad tuum proficuum. Nos vero retinemus ad nostram porcionem aliam medietatem castelli sive de terris vel de cunctis exitibus. Iterum damus tibi et tue posteritati nostram medietatem

⁷⁶³ Referit a Lluís VII de França, dit el Jove (1137-1180); a Catalunya, el seu regnat comença a datarse a partir de l'1 d'agost de 1137.

castri ad fevum, sub tali conveniencia: quod si nos voluerimus stare vel tenere teneamus per medietatem sive per terminos et ad constitutum terminum unusquisque sive iratus sive paccatus reddat alteri sine ulla dilacione vel occasione, ita namque quod si nos noluerimus stare non sit nobis licitum alteri comendare set teneas tu et omnis posteritas tua sicut superius est scriptum.

De laboratoribus autem qui advenerint sit talis conveniencia inter nos, quia qui plus potuerit conducere ad proficuum comunem faciat.

Suprascripta quoque omnia tibi damus atque concedimus et omni tue posteritati salvo iure ecclesie ac domini nostri archiepiscopi. Quia propter hanc donacionem et alia beneficia que ad huc faciemus tibi, tu et posteritas tua qui hunc honorem tenuerit sit noster solidus homo contra cunctos homines et feminas sine engan. Cumque vero potestatem predicti castri ut superius diximus accipere nos vel nostri voluerimus non hoc tamen absque tui tuorumque voluntate facere valeamus. Quod si nos donatores aut ullus heredibus nostris aut aliqua persona minima vel maxima qui hanc nostram donacionem disrumpere voluisset, nil proficiat eis, set pro sola presumpcionem in duplo componat et nostra hac donacione firma omni tempore permaneat. Que est acta VIII kalendas febroarii, anno Dominice Incarnacionis⁷⁶⁴ M° C° L°.

Sig+num Rodberti principis. Sig+num Agnetis, uxoris eius. Sig+num Guillelmi Bordet, nos qui hanc donacionem facimus, firmamus testibusque firmare mandamus.

Sig+num Guillelmi Aquilonis. Sig+num Guillelmi Petri de Castellet. Sig+num Bertrandi, fratris eius. Sig+num Baldovini. Sig+num Raulphi de Fronte. Sig+num Andrei de Pennacat<e>lli. [...]

Sendredus, notarius terraconensis sedis, qui hoc scripsit cum litteris adiectis in linea III et XV die et anno quo [*signe*] supra.

Ego, Romevus [...], scriba, hoc translatum in presencia de Raymundus de Linars et de Johannis Dertusensis et de Guillelmo de Rourico et de Ferruz...

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 120r-v.

Editat per J.M. Font Rius, *Cartas de poblaci3n y franquicia. I. Textos*, Madrid-Barcelona, 1969, doc. núm. 84, pàg. 135-136; O. Anguera Ortiga, «Apunts jurídics sobre la carta de població de Riudoms», "*lo foc*", 131 (1993), pàg. 4-6 [inclou traducció al català]; reproduït igualment a J.-R. Corts, J.M. Toda, *Riudoms*, Valls, 2000, pàg. 209-211.

Cf. E. Gort, *Riudoms als segles XII i XIII*, Riudoms, 1987, pàg. 10-11.

3bis

Sobre la mateixa donació.

Concessió feta per Robert, príncep de Tarragona, Agnès, sa muller, y llur fill Guillem Bordet a Arnau Palomar y als seus de terra que baste per a cent parells de bous de una tinença en lo territori de Tarragona en lo lloc nomenat Riudoms, ab pacte que juntament hi edificuin y fassen castell y dits /Prínceps/ concedints paguen la mitat dels gastos. La mitat del castell y terres sia per dit Palomar, l'altra per dits concedints y la llur mitat li

⁷⁶⁴ Sobre l'origen d'aquest sistema (denominat florentí) a Catalunya, vigent, de forma ja definitiva, des d'octubre del 1180 fins a començaments del 1351, vegeu A. MUNDÓ, "El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'encarnació", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1 (1994), pàg. 23-43.

atorguen en feu, salvo lo dret de la Iglésia y de llur senyor lo archebisbe. Falta lo demés⁷⁶⁵.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 6, f. 206v⁷⁶⁶.

4

1151

El príncep Robert fa donació a Arnau de Palomar d'una honor a la ciutat de Tarragona.

Primo un transumpto de una donació feta per Robert, Príncep de Tarragona, a Arnau Palomer de un honor que té en la ciutat de Tarragona y térmens de aquella, axí com ell lo tenia per la yglésia de Santa Tecla y liberalitat del Archebisbe, per lo qual li haja de ser home propi. Fet en l'any 1151, clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell, Memorial dels alous, doc. núm. 1, f. 349r.

Cf. S. Ramon, F.X. Ricomà (eds.), *Índex Vell... 1a Part*, Tarragona, 1997, doc. núm. 708, pàg. 195.

5

1153, maig, 12.

Donació d'una altra honor entre els mateixos actors.

Ítem, altre transumpto de donació feta per lo Príncep Robert al dit Palomer del honor que fou de Bernat Balloria o Ballorii ab pacte que sia home seu, a 4 dels idus de maig 1153.

AHAT, Índex Vell, Memorial dels alous, doc. núm. 2, f. 349r.

Cf. S. Ramon, F.X. Ricomà (eds.), *Índex Vell... 1a Part*, Diputació de Tarragona, 1997, doc. núm. 710, pàg. 195.

6

1158, agost, 27.

Arnau Palomar fa donació als canonges de l'església i confraria de Santa Eulàlia del Camp d'un mas antic localitzat a Riudoms.

De manso qui consuevit esse Sancte Eulalie Barchinone in Rivo Ulmorum

⁷⁶⁵ Escrit al marge: “terra fa C parells de bous en Riudoms” / “edificació del castell a Riudoms” / “la mitat del castell té fer [Arnau Palomar]”.

⁷⁶⁶ Malgrat la importància d'aquest document, aquest ja no apareix regestat a l'Índice General.

In Dei nomine. Ego Arnallus Palomer, ob remedium anime mee et parentum meorum, dono et offero domino Deo et ecclesie et confrarie Sancte Eulalie Campi et canonicis ibidem Deo deservientibus, mansum unum antiquum cum suis pertinenciis, cum terra satis ad laborandum ad II iuga bovum in unoquoque anno per ipsam comam inferius sicut melius habeo vel habere debeo in comitatu Barchinone in territorio terrachonensi, in loco vocato Rivum de Ulmis, ac ut melius dici vel intelligi potest ad utilitatem eiusdem ecclesie et confrarie prelibate Sancte Eulalie de meo iure in ius et dominium omnipotentis Dei et suum in manu Guillelmi Domenici, prioris et canonicorum suorum tradimus per [suum] proprium, liberum et quietum ad quid ibi vel ex inde canonici sui facere voluerint, sine ullo meo meorumque retentu salva decima et primicia terrachonensis ecclesie. Si quis hoc disruptere presumpserit nil valeat sed supradicta in duplo componat et insuper hoc donum perhenniter maneat firmum. Actum est hoc VI kalendas septembris anno XXII regni Ludovici iunioris.

Sig+num Arnalli Palomer, qui hoc laudo et firmo firmarique rogo. Sig+num Guillelmi de Deo. Sig+num Guillelmi Rubei de Tarrachona. Sig+num Petri Estirati. Sig+num Guillelmi Pictore. Sig+num Petri L.

Sig+num Petri de Corron, scriptoris, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 149r-v.

7

1159, març, 20.

Arnau Palomar fa donació als canonges de l'església i confraria de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, de dues parellades de terra localitzades a Riudoms.

De eodem

In nomine Domini. Ego, Arnallus Palumber dono duas pariliatas terre in Rivo Ulmorum de alodio Sancte Tecele, quod habeo per Guillelmum de Terragona et per [matrem eius] ecclesie Sancte Eulalie de Campo, que est in suburbio civitatis Barchinone. Supradictam autem donacionem facio consilio et licencia domini Bernardi terrachonensis archiepiscopi et canonicorum ecclesie Sancte Tecele, necnon et Guillelmi de Tarragona ac matris eius, salvo iure eiusdem ecclesie Sancte Tecele et retentis decimis et primiciis ad mensam eiusdem ecclesie Sancte Tecele, sicut supradictam terram monstravi et pedovavi in presencia predicti Bernardi terraconensis archiepiscopi et Petri barchinonensis sacriste atque aliorum qui tunc inibi affuerunt, sic dono et trado eam cum omnibus arboribus que infra sunt vel erunt iamdicte ecclesie Sancte Eulalie et canonicis regulariter ibi Deo servientibus in perpetuum habendam et possidendam. Facta carta donacionis XIII kalendas aprilis anno Dominice Incarnacionis M^o CLVIII regente autem Lodivici iunioris anno XXII.

Sig+num Arnalli Palumber qui hanc cartam feci firmavi et testes firmare rogavi. Sig+num Richildis uxore eius. Sig+num Guillelmi de Terragona. Sig+num Agnetis comitisse, matris eius. Sig+num Ollarii, baiuli comit[isse]. Sig+num Arsendis.

Scripta manu Arnalli, presbiteri et monachi, die et anno [signe] quo supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 149r.

8

1159, març, 20.

L'arquebisbe de Tarragona Bernat Tort autoriza les dues donacions que ha fet Arnau de Palomar al monestir barceloní de Santa Eulàlia del Camp.

De eodem

In Dei eterni nomine. Ego Bernardus, Dei gracia terraconensis archiepiscopus, cum consilio, voluntate ac laudamento omnium canonicorum ecclesie nostre Sancte Tecele, laudo, confirmo atque corrobore illam donacionem quam Arnallus Palumber fecit consilio nostro et scripsit ac firmavit ecclesie et canonicis Sancte Eulalie Barchinone de Campo, de illa terra que est in Rivo Ulmorum, sicut ipse terminavit et pedovavit in presencia nostra et Petri Barchinone sacriste atque aliorum qui ibi afuerunt, ad perpetuo habendum ac possidendum, salvo nostro ecclesiastico iure et decimis ac primiciis retentis ad mensam ecclesie nostre. Actum est hoc XIII kalendas aprilis, anno Dominice Incarnacionis M^o CLVIII, regni vero Ludovici rege iuniore anno XXII.

Sig+num Bernardi, terrachonensis archiepiscopi. Sig+num Johannis, presbiteri. Ego Geraldus, presbiter et terrachonensis canonicus [*signe*]. Sig+num Raimundi Mironis, presbiteri. Sig+num Petri, sacerdotis. Sig+num Rogerii, presbiteri. Ego Raimundus, sacerdos, Terrachone ecclesie canonicus [*signe*]. Sig+num Raimundi, presbiteri.

Scripta manu Arnalli, presbiteri et monachi, die et anno [*signe*] quo supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 149r-v.

9

1159, març, 29.

Ramon Guillem i la seva dona Laureta, acompanyats del seu fill Pere de Tarragona, fan donació de la ferreria a Arnau Ferrer. Tots els treballs que facin per a la família dels donadors han de ser gratuïts i únicament a canvi de rebre aliment. Juntament amb la ferreria, la donació inclou diverses terres i cases, donant llibertat als beneficiaris de poder-les vendre i empenyorar a tothom que fos habitant de Riudoms, excepte militars i l'Església.

De fabrica

In Christi nomine. Sit notum cunctis hanc cartam scire volentibus qualiter ego Raymundus Guillelmi et uxor mea Laureta et filius noster Petrus de Terrachona, damus tibi Arnaldo Ferrarii fabricam nostram de Rivoulmorum et III faxas terre et casas et ortum et unam peciam terre ad plantandum vineam. Per hanc autem scripturam nostre donacionis damus tibi prefate uxorique tua, filiis et filiabus tuis seu posteritati tue, ad usaticum Tarrachone, supradictum honorem, tali convencionem⁷⁶⁷ ut facias nobis opera nostra de domo de ferro sine lucro excepte cibo quem tibi demus ipso die quo operabis nobis; et sit tibi licitum suprascriptum honorem tibi prefate tenere, possidere tu et

⁷⁶⁷ Escrit "convencionem".

posteritas tua, vendere, dare, impignorare, exceptis militibus et ecclesiis, et sitis nostri vos et vestri et de subcessoribus nostris fideliter habitantes in ipso castro de Rivoulmorum; et qualescumque melioraciones nos faciamus tibi vel tuis in tali convencione fiat sicut superius scriptum est. Si quis hoc infringere temptaverit, nil ei prosit sed in duplo componat, et deinceps omni tempore hoc firmum permaneat.

Actum est hoc III° kalendas aprilis anno Dominice Incarnacionis M^o C^o LVIII° regnante rege Lodovico franchorum XX° II°.

Sig+num Raymundi Guillelmi. Sig+num Laurete. Sig+num Petri de Terrachona, filii nostri qui hoc donum facimus et firmamus testesque subscriptos firmare rogamus. Sig+num Petri Barholomei. Sig+num Martini. Sig+num Petri Ferrandi.

Sig+num Guillelmi, sacerdotis, qui hoc rogatus scripsi die annoque subscripto.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 126v-127r.

10

1159, juliol, 15.

[trasllat: 1180, gener, 25]

Arnau Palomar i la seva muller Riquilda deuen a Arnau Vell i Ermengarda 100 morabatins lupins d'or, per la qual cosa empenyoren els drets que tenien sobre unes cases i un hort a Barcelona prop de Santa Maria del Mar, amb venciment per Sant Miquel.

Hoc est translatum fideliter translatum:

Sit notum cunctis quod ego, Arnallus Palomer et uxor mea Richellis debemus tibi Arnallo Vei et uxori tue Ermengardi, C morabetinos bonos, aiadinos in auro sine engan, propter quos inpigneramus vobis et vestris nostram medietatem et totum nostrum directum de totis illis domibus et orto et curtalibus cum earum pertinenciis quas habemus et tenemus cum vobis in burgo Barchinone prope plateam Sancte Marie Maris. Advenit quoque mihi per vocem uxoris mee; mee vero uxori per vocem genitorum suorum et per alias quaslibet voces. Que domus cum orto terminantur ab oriente in calle et in domibus Guillelmi de Alerta et filiorum Petri Ricardi et Boneti de Minorisa, a meridie in orto Guillelmi de Alfocio et Mironis, ab occidente in orto uxoris Guillelmi de Cuniis, a circio in orto Petri Arnalli et in domibus filiorum Guillelmi Poncii. Sicut ab istis terminis concluduntur et terminantur prefate domus cum orto et earum pertinenciis sic nostram medietatem integriter cum ingressibus et egressibus suis vos vel homo per vos in sana pace habeatis et teneatis, possideatis et expletetis secure et potenter sine ulla diminucione. Et quicquid missionis in melius amito ipsius honoris feceritis et habeatis totam ipsam missionem super eodem pignore sine vestro engan. Et si ullus homo vel femina in hoc pignore aliquid vobis empararaverit vel abstulerit convenimus inde vobis esse guarentes et emendare totum sine vestro engan. De quo pignore vadat annuatim terminus redimendi de festo in festum Sancti Michaelis. Interim, si facere volueritis, liceat vobis vel vestris impignorare hoc pignus per quantum ibi habebitis et non per amplius. Si quis hoc fregerit supradicta in duplo componat et insuper maneat firmum.

Actum est hoc idus iulii, anno XXIII regni Ledoyci iunioris.

Sig+num Arnalli Palomer. Sig+num Richellis, uxoris eius, qui hoc laudamus et firmamus firmamus firmarique rogamus.

Sig+num Arnalli Adarronis. Sig+num Johannis de na Raimunda. Sig+num Berengarii Donucii. Sig+num Arberti, presbiteri.

Sig+num Petri de Corron, scriptoris, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

(*Signe*) Johannis sacerdotis. Sig+num Martini Parvi. Sig+num Raimundi de Mari. Sig+num Bernardi de Minorisa. Nos qui hanc translacioni presentes adfuimus.

Sig+num Petri de Corron, scriptoris, qui hunc translatum scripsit VIII kalendas febroarii, anno XLIII regni prefixi regis.

Editat per A. Virgili Colet, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, vol. 1, Barcelona, 1997, doc. núm. 115, pàg. 166-168.

11

1162, maig, 4.

Arnau de Palomar i la seva esposa Riquilda venen a l'església i confraria de Santa Eulàlia del Camp un alou que tenen a Provençals i al Clot, pel preu de 55 morabatins.

Arnaldo Palomer y Richelis, su muger, vendieron a la yglesia y cofradía de Santa Eulalia del Campo un alodio propio con la décima, a saber, una fexa de tierra y baxo el camino que tenían en Provensals en o cerca Altafulla y otra pieza de tierra con viña sita en la partida dicha els Viñals, en el Clot por precio de 55 morabatines ayadinos en oro.

Escrita por Pedro Corrón, escribano en 4 de las nonas de mayo, año 25 del rey Luis el Joven, que corresponde al de 1162.

Editat per J. Alturo Perucho, *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*, vol. 2, Barcelona, 1985, doc. núm. 354, pàg. 374.

12

1168, juny, 3

Arnau de Palomar i la seva muller Ramona confirmen la donació feta a l'església de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, d'una honor a Riudoms, de la qual ara se'n descriuen les delimitacions incloent-hi un augment.

De eodem manso

In nomine eterni rege hoc pateat cunctis quod ego, Arnallus Palumbarii et coniux mea Raimunda, damus alaudium et augemus domino Deo et ecclesie Sancte Eulalie de Barchinona, videlicet, de Campo, ad illum honorem quem eidem ecclesie dederamus ob remedium animarum nostrarum et parentum nostrorum, quod donum et augmentum est in territorio Terrachone in termino de Rivo Ulmorum in capite ipsius honoris quem ut diximus eidem ecclesie dederamus. Terminus vero prime donacionis et huius augmenti ita videtur a nobis terminari ab ipso torrente de Rivo Ulmorum sicut ascendit directo tramite sursum in ipsa serra per terminos quos manibus nostris fiximus, et transit usque in illum torrentem versus occasum qui discurrit tempore pluviarum, et per ipsum torrentem transcendit usque ad antiquum marginem versus circium per quem redeuendo pervenit ad cloperium antiquum, et inde recto itinere per ipsam <c>ollinam descendit in torrente de Rivo Ulmorum versus orientem, quem sequitur per medium ut aqua discurrit usque ad primum terminum quem versus meridiem in ripam posuimus altiolem. Totum quantum infra hos terminos haberi videtur sicut melius dici vel intelligi potest, cum

ingressis et exitibus suis, francum, quietum et liberum per nos et per nostram posteritatem damus Deo et predicte ecclesie per omne tempus ad faciendum quodcumque voluerit sine impedimento ullius viventis, salva fidelitate Terrachone ecclesie et dompni archiepiscopi. Quod donum et augmentum fecimus in presencia Guillelmi, presbiteri, et Petri, levite de Rivo Ulmorum, et Martini et Arnalli eiusdem ecclesie canonicorum, III nonas iunii anno Dominice Incarnacionis MCLXVIII.

Sig+num Arnalli Palomerii. Sig+num uxore eius Raimunde. Sig+num [*deixat en blanc*] qui hoc laudando firmant testesque firmare rogant. Sig+num Guillelmi, presbiteri. Sig+num Bernardi Vinater.

[*signe*] Petri, levite, qui hoc scripsit rogatus cum litteris emendatis in prima linea.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 149v.

13

1168, desembre, 1.

Agnès, comtessa de Tarragona, i el seu fill Guillem cedeixen a Poblet el domini de Mata, al terme de Riudoms.

In nomine Domini nostri Jhesu Christi. Anno Incarnacionis eiusdem M° C° LX° VIII, ego Agnes, comitissa terraconensis, bona fide et sine inganno, propter amorem Dei et remedium anime mee et Guillelmi, filii mei, omniumque parentum meorum, cum hac presenti carta laudo, concedo et diffinio et trado domino Deo et monasterio Sancte Marie Populeti et tibi Ugoni, abbati illius loci omnique conventui, presenti et futuro, omnem nostrum dominicum quod habemus in termino de Rivo de Ulmis, quod appellatur Matta, tam heremum quam condirectum. Quem, videlicet, honorem, Guillelmus, filius meus, dedit in sua bona et sana memoria predicto monasterio. Et hoc laudamentum et diffinicionem facio cum filiis meis Rotberto et Berengario, propter amorem Dei et Sancte Marie, et ut confratres Populeti recipiant me et Rotbertum, filium meum et in beneficiis et oracionibus missarum et vigiliarum et helemosinarum que fient in ipso monasterio et ordine cisterciensi. Facta carta kalendas decembris.

Sig+num Agnetis, comitisse, que hanc cartam fieri iussi, firmavi firmarique rogavi. Sig+num Rotberti et Berengarii, filiorum meorum, qui hoc totum laudamus et firmamus. Sig+num Galterii. Sig+num Guillelmi Vitalis. Stefanus rogatus scripsit.

Editat per J. Pons, *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Barcelona, 1938, doc. núm. 260, pàg. 157. Altra còpia a AHN, Códices, L.1243, Calaix 8è, doc. núm. 2, ff. 2-3, i tot seguit document de confirmació per part de Robert de Tarragona, fill d'Agnès, del 13 de març de 1179; ibídem, ff. 3-5.

14

1169, abril, 12.

Arnau de Palomar i la seva muller Ramona concedeixen a Arnau Ferrer i la seva muller Gerona pel preu de 25 sous, en concepte d'acapte, la ferreria amb pacte que facin bé el servei pels homes de Riudoms a canvi del corresponent estipendi (llòssol); i

tots els treballs que facin per a la família dels donadors han de ser gratuïts i únicament rebran vestit.

De fabrica de Rivo Ulmorum

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod ego, Arnaldus Palomer et coniux mea Raymunda, damus tibi Arnaldo Fabri et coniugi tue Jerunde et omni vestre proieney et posteritati illam fabricam de Rivoulmorum in tali conventu eam vobis et omni proieniei vestre damus ut bene servicium locidandi habitatoribus Riviulmorum faciatis cum locido quem vobis semper tribuant, et vos et omnes posteritas vestra faciatis nobis et domui nostre omne opus ferri quod nobis necesse fuerit cum solo tamen victu quem nobis semper tribuamus; et ideo accipimus modo a vobis pro acapte XXV solidos ut iamdictam fabricam vobis et vestris post vos faciamus habere et tenere servire nos et nostri post nos. Si quis hoc infringere temptaverit, in duplum componat et postea firmum permaneat. Actum est Terrachone II idus aprilis anno M° C° LX° IX° Dominice Incarnacionis.

Sig+num Arnaldi Palomer. Sig+num Raymunde, uxoris mee. Sig+num Arnaldi, filii nostri, qui hoc firmamus firmarique rogamus. Sig+num Raymundi de Benviure. Sig+num Puculul Riviulmorum. Sig+num Thome, monachi. Sig+num Salveti, baiulis.

Arnaldus, notarius, hoc scripsi precepto Sen<dredi>, Terra<chone> notarii, die et anno quo supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 126v. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 4, f. 206r.

15

1171, febrer, 1.

Arnau I de Palomar i la seva muller Ramona venen unes cases al cònjuges Guillem i Pereta.

Trasllat de una venda feta per Arnau Palomer y Ramona, sa muller, a Guillem y a Pereta, sa muller, de unes cases⁷⁶⁸ en la vila de Riudoms, salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona y del senyor arquebisbe. Lo preu és un morabatí. Fet al primer de febrer lo any MCLXX, en poder de Bernat, sotsdiaca. Clos per Ramon, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 26, f. 213v.

16

1172, febrer, 18.

Bernat Vinater dóna a l'Església de Tarragona mitja parellada a Riudoms (l'altra mitja la té el seu fill Pere) a canvi que li asseguri el seu manteniment en nodriment i vestit, i de comprometre's a contribuir anualment en una moneda d'or.

⁷⁶⁸ O bé “de un suelo de tierra para fabricar casas”, segons l'Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 4, f. 165v.

De Rivo Ulmorum

In Christi nomine. Sit notum cunctis, presentibus et futuris, quod ego Bernardus Vinater, prompto animo et bona voluntate sicut presens indicat scriptura, offero domino Deo et ecclesie beate Tecele sedis Terracone, in vita et in morte corpus meum et dono eidem ecclesie ac libens trado eiusdemque degentibus ac Deo servientibus ob remedium anime mee et anime uxoris mee Sicardis, que jam decessit, sicut in vita sua ei rata pollicitacione promiseram seu etiam ob remedium animarum parentum nostrorum omniumque fidelium defunctorum, integram medietatem illius, videlicet, pariliatē, de qua Petrus Vinater, filius meus, aliam medietatem per me habet in territorio Terracone in loco nuncupato *Riudolms*, iuxta unum kastrar qui [...] affrontat namque predicta pariliata, ab oriente in ipsam cisternam veterem et a meridie in terram que fuit de Berengarium [de Montisrubea], ab occidente in carrariam que tendit ab ipsa villa de *Riudolms* ad mansum Honofridi Flamesch; a parte vero circii vadit a ripa cuiusdam valli eiusdem castrar et transit per [...] et sunt sub ipsas maximas voltas et pervenit per ipsum trillar ad supradictam cisternam sicut ab hiis [...] iamdictam medietatem ipsius pariliate [...] ecclesie Sancte Tecele eiusdemque degentibus dono et concedo [...] Johanne de Sancto Baudilio et Poncii de Barberano et aliorum factum ibidem Deo servientium trado ob remedium anime mei et uxoris mee defuncte [...] in oracionibus eorum eorumque successorum simus semper participes, et ut obitum meum [...] anniversarium tanquam de ofertibus in eadem ecclesia semper celebretur. Predictum vero donum tali modo [...] eiusdemque servientibus dono ut ipsi me adiuvent et defendant et in meis necessitatibus in vita et in morte diligenter [...] ac victum et vestitum, si necesse fuerit, tribuant; et ut ego inquam dum vivo eundem honorem pro predicta ecclesia teneam [...] annuatim possessionis causa unum aureum legitimum tribuam. Post obitum vero meum revertatur predictos honores in ius proprium et dominium perpetuo habendum predictae ecclesie sine diminucione aliqua vel contradiccione ullius hominis vel finem ad faciendum semper quod utilitati eiusdem ecclesie fuerit. Si quis contra hanc donacionis cartam ad irrumpendum venerit, non valeat, sed sola presumpcionē in duplo componat et postmodum firma ac stabilis semper maneat. Que est acta XII° kalendas marcii anno Dominice Incarnacionis M^o C^o LXX° I^o.

Sig+num Bernardi Vinater, qui pro me et uxore mea predictam hanc donacionem facio et firmo firmarique rogo. Sig+num Guillelmi Guasch. Sig+num Petri, sacerdotis et capellani. Sig+num Arnaldi, capellani.

Sendredus, notarius terraconensis sedis et presbiter, hoc scripsit litteris rasis et emendatis in linea III^a et V^a die et anno quo [*signe*] supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 120v.

17

1172, febrer, 25.

Arnau de Palomar i la seva muller Ramona venen un hort als cònjuges Pere d'Aragó i Boneta.

Venda feta per Arnau Palomer y sa muller Ramona a Pere d'Aragó i sa muller Boneta de un hort en la vall de Riudoms. Termena a sol hixent ab hort Ramon de Mata, de mig jorn ab hort de Petronilla Gaballitana; lo preu és XXIII sous, salva la fidelitat del

senyor arquebisbe de Tarragona. Fet a V de les kalendes de mars MCLXXI. Clos per Bernat, sostdiaca.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 32, f. 214v.

18

1173, gener, 27.

Arnau de Palomar i la seva muller Ramona concedeixen una terra a la partida de Tiracabells, terme de Riudoms, als cònjuges Arnau de Castro i Arnaueta.

Concessió feta per Arnau Palomer y sa muller Ramona a Arnau de Castro[nitz] y a sa muller Arnaueta de una pessa de terra en lo terme de Riudoms a [Tiracabells]. Termena de sol hixent ab terra de Pere Fabra, de Domingo y Bernat Narbonès, a migjorn ab terra de Rubí y de Ramon de Arcub, de ponent ab lo torrent y divideix ab terra de Arnau Senmartí, y a tremuntana ab terra de Bernat Clergue. Salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona. Rebé d'ell VI sous. Fet a VI de les kalendes de febrer MCLXXII. Clos per Bernat, sostdiaca.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 33, f. 215r.⁷⁶⁹

18bis

Relacionat amb la mateixa donació.

Donación hecha por los mismos consortes a Arnaldo de Castromoz de una pieza de tierra en el término de Riudoms, en 1172, salva la fidelidad a esta Mitra. Hay dos copias.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 6, f. 165v.

19

1179, gener, 30.

Arnau Palomar i la seva muller Ramona manlleven de l'arquebisbe i del paborde de Tarragona 100 morabatins, i a canvi d'això empenyoren 1/6 part de Riudoms i el seu terme. Afegint-hi la tercera part que ja estava en possessió de la canongia de resultes d'un empenyorament anterior realitzat a l'arquebisbe Guillem de Torroja, ambdós eclesiàstics passen a tenir íntegrament la meitat en alou dels Palomar, els quals retenen l'altra meitat del terme que tenen en feu. A més, convenen que la sisena part empenyorada ara haurà de ser redimida per 114 morabatins, si és que no redimeixen l'altra part per una quantitat equivalent.

⁷⁶⁹ Semblant document clos per Bernat, prevere, a ibídem, doc. núm. 27, f. 214r, però deixant en blanc el nom del beneficiari. Terra situada “en lo lloc dit Tiracabells”, donant com a sola afrontació la del Torrent.

De pignoratione quam Arnaldus Palomer inpignoravit archiepiscopo et preposito.

Sit notum cunctis quod ego, Arnaldus Palomer et uxor mea Raymunda, manulevamus de peccunia domini archiepiscopi et prepositi Terracone ecclesie C morabatinos lupinos boni auri et iusti ponderis pro quibus inpignoramus tibi domino meo Berengario, Terracone archiepiscopo, et Raymundo, Terracone preposito, sextam partem Riviulmorum et termini eius et omnium exituum et pertinenciarum eius per omnia loca ut inter hanc sextam quam vobis impignoramus et terciam iam ibi habetis pro canonica filii nostri Arnaldi et C aureis quos inde a predecessore vestro Guillelmo de Turre Rubea habuimus, habeatis et accipiatis ibi integre medietatem per omnia loca, exceptis solum modo domibus nostris propriis et orto. Illam vero medietatem accipiatis et habeatis quam nos ibi habemus et habere debemus per alodium franchum, et retinemus nobis et nostris illam alteram medietatem quam habemus per feudum; et convenimus vobis redimere de XIII morabatinis quantum de vestra tercia parte inpignoravimus nos, quod, nisi fecerimus, redimatis vos illud et habeatis super predicta sexta parte quam vobis impignoramus CXIII morabatinos pro quibus tamdiu illam sextam sub pignore teneatis donec nos vel nostri reddamus vobis ipsos CXIII aureos sine omni engano. Nos autem et vos simul constituamus et in Rivoulmorum aliquem virum fidelem qui accipiat omnes exitus et det vobis medietatem vestram et nobis nostram. Actum est hoc III° kalendas febroarii anno M^o C^o LXX° VIII° Dominice Incarnacionis.

Sig+num Arnaldi Palomer. Sig+num Raymunde, uxoris mee, qui hoc firmamus firmarique rogamus. Sig+num Petri Berengarii. Sig+num Poncii de Timore. Sig+num Berengarii de Pratis. Sig+num Petri de Palacio. Sig+num Petri de Rosseto, qui testes sunt.

Ego Petrus de Tarrachona, Terracone notarius, hoc scripsi rogatus die et anno [*signe*] prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 123v.

20

1183, abril, 5.

L'arquebisbe Berenguer de Vilademuls dóna permís al prior i canonges de Santa Eulàlia del Camp per poder instal·lar un molí a la seva honor de Riudoms, i per poder-se abastir de l'aigua del terme, prenent-la dessota el molí de Ponç de Barberà.

De eodem manso: confirmacio quam dominus archiepiscopus [fecit] ut possum habere aqua

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod ego, Berengarius, Dei dignacione terrachonensis archiepiscopus, et universus conventus eiusdem ecclesie, concedimus tibi, Petro, priori Sancte Eulalie de Campo Barchinone et ecclesie Sancte Eulalie ut in honore vestro quem habetis in territorio Terrachone in termino Rivi Ulmorum possitis molendinum facere ad quem liceat vobis ducere aquam Rivi Ulmorum acceptam sub molendinis Poncii de Barberano sine contrarietate et obstaculo alicuius. Verumtamen, de emolumento molendini vestri detis fideliter nobis et successoribus nostris et ecclesie nostre decimas integras in perpetuum. Si quis hoc fregerit dupli plena restituat et postea

firmum permaneat. Quod est actum nonas aprilis anno M C° LXXX° III° Dominice incarnationis.

[*Signe*] Berengarius, Dei dignacione Terrachone archiepiscopus. Ego Raimundus, Terrachone ecclesie prepositus, et confirmo terciam partem ipsius aque Sig+num Johannis, Terrachone ecclesie camerarius. Sig+num Raimundus, presbiteri sacriste. Sig+num Poncii, presbiteri canonici. Sig+num Berengarii presbiteri et canonici. Non est indignum Gombaldum ponere signum. [*Signe*] De Barberano Raimundi nomine [...]
[*Signe*] Ego Johannes Dertose, levita. [*Signe*] Hoc Raimundus ego signo, precentor, corde benigne [*Signe*]. Sig+num Berengarii de Castelet. Hoc ego Raimundus confirmo scripta rogatus [*signe*]. Ego Luchas, presbiter et canonicus Terrachone ecclesie [*signe*].

Ego Petrus de Terrachona, Tarrachone notarius, hoc scripsi rogatus die et anno [*signe*] prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 149v-150r.

21

1183, abril, 8.

Arnau de Palomar, la seva muller i els seus fills donen de manera perpètua a l'església de Santa Eulàlia del Camp, de Barcelona, l'aigua que es pren sota el molí de Ponç de Barberà, amb dret de pas per la honor dels donants, per tal que el susdit convent pugui regar i construir-hi molins.

De eodem manso: confirmacio aque

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod ego Arnallus Palomerii et uxore mea [...] filiis nostris, bono animo et spontanea voluntate damus, laudamus et concedimus [...] Sancte Eulalie de Campo et successores vestros in perpetuum onmen illam aquam integram quod transit per Rivo Ulmorum quod [...] damus vobis et successores vestros in perpetuum ut accipiatis eam subtus molendinum Poncii de Barberani in quo loco [...] accipere ad vestram utilitatem et sucesorum vestrorum, quam concedimus et damus vobis ut possitis eam ducere per nostrum honorem usque ad vestrum honorem, in quem vestrum honorem concedimus ut edificetis molendinum ac molendinos cum iamdicta aqua quam habeatis in perpetuum ad iamdictos molendinos et ad rigandum de vestro honore libera et francha sine ullo nostro nostrorumque retentu sicut vos neque alius homo melius dici et intelligi potest ad vestram vestrorumque utilitatem, salvas decimas molendinorum et fidelitate Terrachone ecclesie et archiepiscopi. Accepimus ex bonis vestris X solidos denariorum pro hoc ut melius securi possideatis in perpetuum. Si quis hoc violaverit dupli pena recipiat et postea firmum permaneat. Actum est hoc VI idus aprilis anno MC LXXX° III° Dominice Incarnacionis.

Sig+num mei Arnalli Palomer. Sig+num Raimunde uxoris mee, nos qui hoc laudamus, firmamus firmarique a testibus rogamus. Sig+num Bernardi. Sig+num Arsendis, filiorum nostrorum. Sig+num Poncii de Barberano. Sig+num Puculuy. Sig+num Petri Marchesii. Sig+num Guillelmi presbiteri. [*signe*] Sig+num Raimundi.

Sig+num Berengarii, sacerdotis, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 150r.

1187, juliol, 18.

[trasllat: 1187, juliol, 22]

L'arquebisbe Berenguer de Vilademuls i el canonge infermer Pere Carnicer donen en establiment a Pere de Marca i la seva muller Garsenda unes cases situades a la vila i diverses terres, dins el terme de Riudoms, tot a canvi d'esdevenir homes solius i habitants de Riudoms, i de donar la meitat dels fruits i els delmes, a més de les primícies corresponents a l'església. Al seu torn, l'arquebisbe i l'infermer es comprometen a aportar la meitat de les llavors que siguin necessàries. Ambdós es retenen un dret de fadiga i confessen rebre 50 sous en concepte d'acapta. S'hi afegeix una altra donació d'una peça de terra i horts a la partida de Fontanals, a canvi de pagar un cens a Nadal de 10 morabatins.

De domibus quas stabilivit archiepiscopus et infirmarius in Rivo Ulmorum, et terras cultas et heremas et pariliatam quam habebant apud Boach

Hoc est translatum unius carte que sub verbis istis continetur:

In Christi nomine sit notum cunctis quod ego, Berengarius, Dei dignacione Terracone archiepiscopus, et Petrus Carnicer, infirmarius eiusdem ecclesie, cum consensu et voluntate tocuis conventus ipsius ecclesie donamus tibi, Petro de Marcha, et uxori tue Garsendi et omnibus heredibus et successoribus vestris in perpetuum quasdam domos in villa Riviulmorum que affrontant ex una parte in domibus prepositi et canonice, et ex altera parte in vico, et ex alia parte in sorte Benedicti, et ex altera parte in domibus Raymundi de Rocafort. Donamus etiam vobis et vestris inperpetuum terras nostras cultas et heremas quas in dominicatura habemus et tenemus apud Riviulmorum, scilicet, dominicaturam nostram quam habemus apud Fontem Longum in pluribus locis, et illam pariliatam quam in dominicaturam habemus apud Buach, et unum campum quem in dominicaturam habemus ad ortos et siquas alias terras alibi infra terminos Riviulmorum in dominicaturam nostram habemus, sub tali autem condicione donamus vobis et vestris predictas terras ut vos et vestri eas in perpetuum teneatis et habeatis cum terminis et affrontacionibus suis, cum ingressibus et egressibus et omnibus pertinenciis suis per nos et successores nostros et per ecclesiam nostram, et sitis inde nostri solidi homines habitatores Riviulmorum et vos et vestri laboretis bene et fideliter pro posse vestro ipsas terras et donetis inde nobis et successoribus nostris, videlicet, inter archiepiscopum et infirmarium Terracone ecclesie fideliter medietatem omnium fructuum qui inde pervenerint et decimas inter archiepiscopum et canonicam et primicias ecclesie Riviulmorum. Nos autem et successores nostri, id est, archiepiscopus et infirmarius demus vobis et successoribus vestris medietatem seminis quod ibi necessarium fuerit, et simus semper vobis et vestris manutentores et deffensores in iure vestro et auctores istius donacionis contra omnes homines. Vos vero et vestri sitis semper nobis et successoribus nostris fideles per omnia, et si vendere vel impignorare volueritis predictas terras vel aliquam de illis prius a XXX^a diebus hoc denunciatis nobis et successoribus nostris, et si nos aut successores nostri illud quid vendicioni expositum fuerit pro comuni precio retinere noluerimus, possitis illud vestris tantum consimilibus vendere vel impignorare, salvo iure nostro et fidelitate nostra in omnibus supradictis. Si quis hoc fregerit dupli pena restituat et postea firmum permaneat; facemur autem et recognoscimus quod propter hoc donum accepimus a te pro acapte L solidos ut sit tibi et tuis firmiter in perpetuum. Actum est hoc XV° kalendas augusti anno M^o C^o LXXX° VII° Dominice Incarnacionis.

Preter hoc omnia donamus tibi Petro de Marcha et tuis inperpetuum unam peciam terre ad ortos faciendos in termino Riviulmorum in loco qui dicitur Fontanals et extenditur a vallo castri usque ad ortos ville. Tali autem condicione eam vobis et vestris donamus quod vos et vestri eam habeatis per nos et per successores nostros ad fidelitatem nostram et ecclesie nostre, et vos et vestri donetis inde nobis et successoribus nostris, id est, archiepiscopo et infirmario, X morabatinos boni auri et iusti ponderis pro censu singulis annis in Natali Domini; decimas vero et primicias solvatis sicut de aliis terris ut dictum est superius. Si autem moneta co<m>mutata fuerit, solvatis ipsos X morabatinos secundum valorem quem modo habent. Valet autem modo morabatinus VII solidos IIII denarios. De vendicione et pignore faciatis fatigam sicut de aliis terris superius distinctum est.

[*Signe*] Berengarius, Dei dignacione Terracone archiepiscopus. Sig+num Petri Carnicer, canonici et presbiterii et infirmarii Terracone ecclesie. Hoc Raimundus ego signo, precentor, corde benigno. [*Signe*] Ego Johannes Dertose, presbiter. [*Signe*] Ego Raymundus, Terracone ecclesie prepositus. Sig+num A. Palomaris. Sig+num Guillelmi. Sig+num Raymundi de Linars. Ego Raymundus de Sancto Laurencio, Terracone ecclesie canonicus, subscribo.

Ego Petrus de Terracona, Terracone notarius, hoc scripsi et dampnavi in linea VII^a ab eo loco ubi dicitur “fideliter” usque ad illum locum ubi dicitur “medietatem” et supra scripsi in eadem linea ubi dicitur “et decimas inter archiepiscopum et canonicam” die et anno [*signe*] prefixo. Ego Petrus de Terracona, Terracone notarius, hoc fideliter translataxi XI kalendas augusti anno M^o C^o LXXX° VII° Dominice Incarnacionis et hoc signum [*signe*] feci.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 124v-125v.

23

1188, març, 8.

Bernat [de Palomar] concedeix una terra a Arnau Bartomeu i la seva muller.

Concessió feta per Bernat a Arnau Berthomeu y sa muller Stevana de una pessa de terra en lo terme de la sua vila de Riudoms. Termena de ponent ab lo ferreginal [...] de Carbonell, y deporta⁷⁷⁰ y va fins a la riera de Riudoms y a tremuntana ab la terra de Arnau de Montpellier. Lo cens és V q^{es} de forment y V de ordi, salva la fidelitat del senyor archebisbe y de ell, dit Bernat. Fet a VIII dels idus de mars MCLXXXVII. Clos per Berenguer, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 28, f. 214r.

24

1189, juny, 3.

Bernat Esteve, de Santa Oliva, i la seva muller Ermesenda empenyoren una terra pel preu de 100 sous als cònjuges Bernat Pere, teixidor, i Maria.

⁷⁷⁰ Si fos “y de Porta”, podria relacionar-se amb els farraginals “de Portario” del doc. núm. 44.

Enpenyorament fet per Bernat Esteve, de Santa Oliva, y Ermessendis, sa muller, a Bernat Pere, texidor, y a sa muller Maria, de una pessa de terra a Riudoms, que termena de sol hixent ab honor de Ermengol de Bugatell, a mig jorn ab lo camí, a ponent ab los horts dels hòmens de Riudoms, a tremuntana ab honor de dit Steva, de Santa Oliva. Lo preu és C sous. Fet a III de les nones de juny MCLXXXVIII. Clos per Pere de Manlu, qui ho ha clos de manament de Pere de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 30, f. 214v.

25

1191, juny, 13.

Ramona, vídua d'Arnau Palomar, i els seus fills Bernat I i Guillem Berenguer, donen als canonges de Santa Eulàlia del Camp, a títol perpetu, un farraginar a Riudoms a compte del deute de 20 morabatins que tenien contret amb el susdit monestir.

De quodam farregenale quod filia Arnaldi Palumbarii dedit prepositure in Rivoulmorum

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod ego, Raimunda, que fui uxor Arnaldi Palomer, et filii mei, ad salutem et remedium animarum nostrarum et Arnaldi Palumbarii, viri mei qui defunctus est, donamus Deo et domui Sancte Eulalie de Campo in perpetuum quoddam ferragenale quod habemus in territorio Terrachone apud Rivum Ulmorum, sicut afrontat ab oriente in terra Arnaldi de Cunils, a meridie in via et in honore eiusdem domus Sancte Eulalie, ab occidente in margine et in terra Valentini et in terra Bernardi Vinater, a circio in margine et in terra Raimundi Jazberti et in *palmera grossa*. Hoc farragenale donamus predictae domui Sancte Eulalie de Campo cum ingressibus et egressibus et omnibus pertinenciis suis et cum arboribus que ibi sunt et erunt sicut melius dici et intelligi potest ad profectum ipsius domus, salva fidelitate Terrachone ecclesie et achiepiscopi. Accepimus, autem, pro hoc dono de bonis domus Sancte Eulalie, de manibus Petri, prioris ipsius domus, XX morabatinos quos ei debebamus, et ego Petrus, prior Sancte Eulalie de Campo, et universus conventus ipsius ecclesie <ab>solvimus te Raimunda et infantes tuos ab omni petitione ipsorum XX morabatinos quos nobis debebatis. Si quis hoc fregerit dupli pena restituat et postea firmum semper maneat. Actum est hoc idus iunii anno M^o CXCI Dominice Incarnacionis

Sig+num mei Raimunde. Sig+num Bernardi. Sig+num Guillelmi Berengarii, filiorum meorum. Sig+num Raimundi, virum Raimunde. Sig+num Calvoni, Terrachone vicarius. Ego Johannes Dertose, presbiter [*signe*]. Raimundus [*signe*] presbiter. Sig+num Guillelmi, presbiteri. [*signe*] Sig+num Bernardi de Benevivere. Sig+num Guillelmi de Barberano. Sig+num Arnaldi Arquer. Sig+num Berengarii, presbiteri. Sig+num Petri Marchesii.

Ego Petrus de Terragona, Terrachone notarius. Ego Petrus de Manlevo hoc scripsi mandato Petri de Terrachone, Terrachone notarii, die et anno [*signe*] prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 150v.

Editat per E. Junyent, *Diplomatari de Sant Bernat Calvó, abat de Santes Creus, bisbe de Vich*, Reus, 1956, doc. núm. 3, pàg. 3.

26

1193, maig, 10.

Bernat I de Palomar i els seus germans empenyoren per 200 sous el forn a Ramon de Riudoms i la seva muller.

Enpenyorament fet per Bernat Palomer y sos germans a Ramon de Riudoms y a sa muller del forn de Riudoms, en lo qual farà coure a tots los seus hòmens habitants en dita vila, per CC sous. Fet a VI dels idus de maig MCXCIII. Clos per Berenguer, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 34, f. 215r.

27

1193, novembre, 19.

Bernat I de Palomar empenyora per XI morabatins una vinya i un hort a Ramon de Riudoms i a la seva muller.

Enpenyorament fet per dit Palomer a dits cònjuges de una vinya y un hort en lo terme de Riudoms, en llocs separats, per XI morabatins. Fet a XIII de les kalendes de dezembre MCXCIII. Clos per Berenguer, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 35, f. 215r.

28

1194, gener.

Pere Palomar ven unes cases a Riudoms.

Venda feta per Pere Palomer a Pere de [*espai deixat en blanc*] de unes cases; en lo dors se diu que són a Riudoms. Salva la fidelitat del senyor archebisbe. [Fet] a [*deixat en blanc*] de janer MCXCIII. Clos per Berenguer, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 24, f. 213v.

28bis

Tocant a la mateixa venda.

Venta hecha por Pedro Palomar a Pedro de Vilalio de unas casas sitas en Riudoms, con retención de treze dineros censuales, salva la fidelidad de la Mitra. Fue hecho en 1194.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 11, f. 166r.

29

1199, novembre, 26.

Bernat I de Palomar i el batlle del rei concedeixen per 100 lliures uns molins a Guillem Arnau, Guillem Sanxo i Pere Arnau.

Concessió feta per Bernat de Palomar y Miquel, balle del senyor rey, juntament ab los hòmens de Riudoms, los quals /tenen/ molins en lo terme de Riudoms, a Guillem A., Guillem Sanxo y Pere A., de tots los dits molins C lliures. A VI de les calendes de dezembre MCXCVIII. Clos per Ramon, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 36, f. 215r.

29bis

Tocant a la mateixa concessió o establiment.

Bernardo Palomar y Miguel, bayle del Rey, y los hombres de Riudoms, establecieron los molinos a Guillermo Arnaldo, Guillermo Sancio y Pedro Arnaldo, pagando por cada semana del año por cada molino una quartera de trigo y otra de zevada⁷⁷¹, en 1199.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 1, doc. núm. 12, f. 166r.

30

1201, juliol, 2.

Guerau Busquets ven unes cases a l'arquebisbe Ramon de Rocabertí per 150 sous.

Venda feta per Guerau Busquets de Riudoms al senyor archebisbe Ramon, de unes cases en la vila de Riudoms per CL sous. Termena a solhixent ab l'orta de la Canonja, a migjorn ab lo cortal Gondovin[orum], a ponent en lo carrer y en la vall del castell, y a tremuntana ab lo carrer dels horts. Salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona. Fet a VI de les nones de juliol MCCI. Clos per Pere Ramon.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 37, f. 215r-v.

⁷⁷¹ Cal entendre que al·ludeix a ordi.

1201, desembre, 22.

[trasllat: 1203, abril, 24]

Ramon de Rocafort i el seu fill Bernat venen a Jaume d'Oriola i la seva muller Ramona unes cases a la vila i una vinya al Brugar, terme de Riudoms i territori de Tarragona, pel preu de 550 sous.

De vendicione facta Jacobo de Oriola pro Raimundo Rocafort de quisbusdam domibus et vinea apud Riudolms

Anno ab Incarnacione Christi M° CC° III hoc est translatum fideliter translatum quod sub istis verbis continetur:

Sit notum cunctis omnibus hominibus, tam presentibus quam futuris, quod ego, Raimundus de Rochafort et filius meus Bernardus, per nos et per omnes nostros, bono animo et spontanea voluntate, vendimus tibi Jacobo de Uriola et uxori tue Raimunde cuncteque proieni et atque posteritate vestre in perpetuum ipsum nostrum estar domorum quem habemus intus in villa Riviulmorum, scilicet, iuxta vallem de castro, et quandam nostram vineam cum terra in qua est fundata quam habemus in territorio Terrachone in termino Riviulmorum, scilicet, ad Brugar; afrontat ipsum estar domorum a oriente in estar domorum que sunt de Roberto Codalel et in trilia Petri de Marcha, a meridie in via, ab occiduo in domibus canonicis Terrachone, a circio in estar Petri de Marcha. Affrontat iam dicta vinea cum terra in qua est fundata ab oriente in terra Vitalis Bovet, a meridie in via publica, ab occiduo in vinea de Berengario Rubeo de Penedes de filiis suis, a circio in vinea Raimundi Ferrer, sicut iste affrontaciones includunt et predicti termini ambiunt cum ingressibus et egressibus suis et cum terminis et affrontacionibus integriter vendimus vobis prenominatis et vestris, iamdictum estar domorum cum trilia et puteo que ibi est et cum solis et suprapositis et cum curtallo et hostiis et ianuis et foveis et cloacis, cum terris et pavimentis suprapositis de profundum abissi usque ad celum, et iamdictam vineam cum terra in qua est fundata et cum arboribus que ibi sunt, per precium DL solidos denariorum monete bone curribile Barchinone, de quibus voluntati nostre bene vestri paccati sumus. Iamdicta hec omnia vendimus vobis et vestris sicut ea melius habemus et habere debemus ut habeatis ea et possideatis et firmiter expletetis secure et potenter in perpetuum, et de nostro iure et posse ea evicimus et in vestro posse ea mittimus et transmudamus dominium et potestatem sicut melius dici vel intelligi potest ad vestrum vestrorumque bonum intellectum sine vestro vestrorumque enganno ad faciendam inde omnem vestram voluntatem omni tempore, salva fidelitate sedis Terrachone et domini archiepiscopi. Et nos et nostri convenimus vobis et vestris esse auctores et defensores de predicta vendicione contra cunctos homines et feminas preter tamen potestatem terre. Si quis hoc disrumpere voluerit nil valeat set in duplo componat <et> postea firmum maneat. Actum est hoc XI° kalendas ianuarii anno M° CC° I° Dominice Incarnacionis.

Sig+num mei Raimundi de Rochafort. Sig+num Bernardi. Sig+num Guillelme. Sig+num Raimunde, filiorum meorum, qui hoc laudamus et firmamus et a testibus firmari rogamus. Sig+num Petri de Marcha. Sig+num Michael *d'en Puculul*. Sig+num Almoravid, qui huius rei testes sunt Berengarii, presbiteri, qui hoc scripsit et [*signe*] die et anno quo supra.

Quod translatum est factum VIII° kalendas may. Sig+num Bernardi de Uliola. Ego Raimundus presbiter et capellanus Cornubovis [*signe*] et hoc signum facio. Ego

Raimundus, presbiter, qui hoc firmo [*signe*]. Petrus, presbiter, qui hoc scripsit translatum iussus a Petro de Ortis et [*signe*] hoc fecit die et anno prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 121r.

32

1203, abril, 24.

Jaume d'Oliola i la seva muller Ramona venen al paborde Ramon de Barberà un estatge que van comprar de Ramon de Rocafort i el seu fill Bernat, a Riudoms, tocant al vall del castell, pel preu de 120 sous.

De empcione domorum de Riudolms [quas emit] prepositus a Jacobo de Uliola

Universis notum sit hominibus, presentibus et futuris, quod ego, Jacobus de Uliola et uxor mea Raimunda, per nos et per omnes nostros, bona et gratuita voluntate, vendimus vobis, Raimundo de Barberano, preposito ecclesie Terrachone omnique conventui eiusdem loci ipsam staticam nostram totam integriter quam emimus de Raimundo de Rochaforti et de filio eius Bernardo et suis intus in villam Riviulmorum iuxtam scilicet vallem de castro et quam pro vobis tenebat, per CXX solidos denariorum bone monete Barchinone curribile, quos a vobis [...] suscepimus, de quibus bene paccati sumus nostre voluntati, que terminatur ab oriente in domibus Roberti Codalel, cum trilla Petri de Marcha et meridie in vico apud vallum predictum castri et occasu in ipso vestro cellario, a circio in domibus Petri de Marcha. Hanc predictam staticam istis terminis inclusam tibi, dompno preposito predicto et successoribus tuis omnique conventui eiusdem loci, bona fide sine nostro nostrorumque enganno in perpetuum vendimus per predictos CXX solidos sicut melius eam habemus et habere debemus, cum introitibus eius et exitibus et tegumentis et cum suprapositis et parietibus et cum trilla que ibi est cum suo podio et cum suis ianuis et hostiis et cum omnibus suis pertinentiis que intus infra ipsam staticam [...] sicut in ipso instrumento continetur, quod ab ipsis in tempore vendicionis supersimus ut [tenetis ... semper ...] successores et possideatis in pace ab abissu usque ad celum, ad faciendam vestram [...] in perpetuum sine ullo nostro nostrorumque retentu et sicut melius dici vel intelligi potest ad vestrum bonum intellectum [...] dominium et potestate secure, quiete possidendum; et erimus vobis et vestris per nos et per omnes nostros auctores et diffensores secundum posse nostrum de predicta vendicione ab omni persona, excepta tamen potestate terre. Quod est actum VIII kalendas may anno M° CC° III Dominice Incarnacionis.

Sig+num mei Jacobi de Uliola. Sig+num Raimunde uxor mee qui hoc laudamus et firmamus et a testibus firmari rogamus. Sig+num Arnaldi [Archurii]. Sig+num Arnaldi Tholosani. Sig+num Periconis Buschet, qui huius vendicionis testes sunt.

Petrus, presbiter, qui hoc scripsit rogatus cum litteris suprapositis in VII linea ubi dicitur “enganno” et in XIIª ubi dicitur “intellectum” et a Petro de Ortis mandatus hoc [*signe*] fecit die et anno prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 121v.

1206, maig, 29. Barcelona.

Pere el Catòlic confirma a Guillem III de Tarragona i a la seva descendència la tercera part que el seu pare, Guillem II, havia tingut al castell i la vila de Valls i als llocs de Picamoixons, Espinavessa i Pont de Goi, concedint-li també el que tenia als llocs de Riudoms, Buac i Font-rubí, tot això a canvi de prestar homenatge i jurar fidelitat al rei.

Sit notum cunctis quod ego Petrus, Dei gracia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montispesullani, bono animo et spontanea voluntate, dono, laudo atque concedo tibi Guillelmo de Terrachona et omni proieniei et posteritati tue in perpetuum totam illam terciam partem integram quam pater tuus Guillelmus de Terrachona habebat olim in castro et villa de Vallibus, et eius terminis et pertinenciis, et quicquid habebat aliquo modo in loco nuncupato Picamoxons, et in loco dicto Spinaversa, et in loco nominato Pontegaudii, et eorum terminis et pertinenciis in militibus et hominibus et feminis que ibi sunt vel erunt. Dono etiam tibi et tuis quicquid habeo vel habere debeo in castro et villa de Rivoulmorum et Buacho et eorum terminis et pertinenciis, racione et voce patris et generis tui, ita quod supradictam terciam partem cum aliis omnibus que pater tuus in prefatis locis habebat quondam et tenebat, habeatis tu et omnes successores tui per me et successores meos in feudum, cum hominibus et feminis et militibus meis sicut unquam hec melius et potencius habuit pater tuus vel aliquis de genere tuo et tenuit ullo tempore. Tali scilicet modo et condicione apposita, quod usque ad festum Pentecostes primo venturum habeam tibi et tuis assignatos redditus DCCC^{orum} solidorum in castello vel honore in quo sint homines et habitatores, et hoc in campo Tarrachone vel Penitensi. Si vero usque ad terminum istum non haberem tibi assignatos istos DCCC^o solidos predicto modo, tu et successores tui habeatis in perpetuum Rivumulmorum et Buachum integre, sicut superius dictum est, et castrum nostrum de Fonte Rubeo cum omnibus terminis et pertinenciis suis, cum militibus et aliis hominibus et feminis qui ibi sunt vel erunt, et cum omnibus iuribus et directis meis que ibi habeo vel habere debeo quoquomodo, et a predicto die in antea, nisi habuero vobis completum quod superius dictum est, habeas tu Guillelmus de Terrachona vel mandatarius tuus plenam et liberam potestatem emparandi et excipiendi ipsum castrum de Fonte Rubeo libere <et> in pace cum omnibus que ibi ad me pertinere noscuntur, et ego predictus rex recuperem absolute et sine aliqua contradiccione Vallis, Picamoxons, Spinaverssam et Pontegaudi cum omnibus terminis et pertinenciis suis, et remaneant tibi et tuis Rivusulmorum et Buachum et Fons Rubeus, ut dictum est supra, hoc modo quod tu, Guillelmus de Terrachona et omnes illi quibus hoc verbo vel scripto dimittere vel donare volueris, habeatis, teneatis et possideatis in feudum per me et successores meos hec omnia integre et sine omni contradiccione per secula cuncta, sicut ego hec melius et plenius habeo aliquo iure vel racione. Ego autem et successores mei faciemus hec omnia te et tuos habere semper et tenere in pace, et erimus tibi et tuis de hiis actores et deffensores contra omnes homines et feminas, et non permittemus te vel tuos super hiis unquam perturbari ab aliquo vel indebite molestari. Tu vero et successores tui sitis mihi et meis successoribus pro hiis omnibus fideles homines et vassalli, et faciatis tu et tui michi et meis hominum et fidelitatem, et donetis inde michi et meis plenam potestatem irati et paccati quandocumque et quocienscumque per me vel meos inde fueritis requisiti, et non aclametis inde neque habeatis unquam alium dominum nisi me et successores meos.

Et ego Guillelmus de Terrachona, facio per me et successores meos vobis domino regi, iunctis propriis manibus, hominiam et fidelitatem propter hec, et vester devenio inde vassallus, promittens et conveniens bona fide mea, et sub hominiatico a me vobis facto, quod supradicta semper fideliter compleam et attendam. Ego itaque Guillelmus de Terrachona bono animo et spontanea voluntate non coactus aliqua vi nec circumventus in aliquo propter hec que a vobis domine rex in feudum recipio, et que vos michi vel meis nunc ex regia liberalitate donatis, diffinio et absolvo ex toto in perpetuum et evacuo sine aliquo meo meorumque retentu vobis et omnibus successoribus vestris quidquid habebam et habere debebam, quicquid exhigebam et exhigere poteram voce et racione paterna vel materna, vel alicuius persone mortue vel viventis de genere meo, vel aliquo alio modo, iure vel racione, in tota civitate Terrachone et toto campo et universso territorio eius, per me et omnes meos, promittens et conveniens in fide et legalitate mea et hominiatico quod vobis feci, vobis et vestris, per me et meos, quod nunquam deinceps vobis vel vestris de hiis que cum presenti scriptura perpetuo valitura vobis diffinio et absolvo, aliquid exigam vel demandem vobis de hiis vobis vel vestris questionem aliquam moveamus vel moveri ab aliquo viventi faciamus, occulte vel maniffeste, vel aliquo alio modo qui dici vel excogitari possit, et quantum ad hec, corde bono et animo volenti, renuncio omni auxilio et benefificio legum et consuetudinum, et tocuis iuris divini et humani, novi et veteris, scripti vel non scripti, renuncians etiam omni iuri et accionibus cunctis, michi vel meis competentibus et competituris, in hiis que in predictis locis a vobis domine rex exhigebam vel per me et meos exhigere poteram nunquam. Est autem sciendum quod de hiis omnibus que ego dictus rex tibi Guillelmo de Terrachona et tuis dono, neque tu neque tui teneamini michi vel meis unquam facere ullum aliud servicium vel usaticum nisi tantum illa que superius dicta sunt. Datum Barchinone, quarto kalendas junii anno Domini M^o CC^o VI°, per manum Petri de Blandis, domini regis notarii, sub testimonio et presencia subscriptorum.

Sig+num Petri, Dei gracia regis Aragonum, comitis Barchinone et domini Montispesullani. Sig+num Guillelmi de Terrachona, qui hec laudo et firmo et testes firmare rogo. Sig+num Berengarii de Castelleto. Sig+num Guillelmi Durfortis. Sig+num Bernardi Amelii. Sig+num Guillelmi, vicecomitis Cardone. Sig+num Ferrarii de Sancto Martino. Sig+num Raymundi Galcerandi. Sig+num Arnaldi de Saga. Sig+num Guillelmi de Mediona. Sig+num Raimundi Alamanni. Sig+num Bernardi de Arcubus. Sig+num Guillelmi Furtunii. Sig+num Petri de Medina. Sig+num Guillelmi Grunni. Sig+num Guillelme de Terrachona, sororis eiusdem Guillelmi de Terrachona. Sig+num Guillelmi de Rippis. Sig+num Raimundi de Rippis, castlanorum de Rippis. Sig+num Saurine de Castelleto, qui hec laudamus et firmamus et a testibus firmare rogamus.

Bernardus Stephani, levita et publicus scriptor Gerunde, qui hec scripsit mandato Petri de Blandis, domini regis notarii, sub die et anno quo su[*signe*]pra. Sig+num Petri de Blandis, notarii domini regis, qui mandato eius supradicta scribi fecit loco, mense, die et anno quibus supra.

ACA, C, reg. 3, ff. 22v-23v⁷⁷².

Editat per M. Alvira Cabrer, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria histórica*, vol. 2, Zaragoza, 2010, doc. núm. 633, pàg. 728-730.

⁷⁷² Carta copiada de nou quasi al complet als folis 27r-28v del mateix registre, amb algunes variants, entre les quals s'avança l'any del document al 1203.

1206, maig, 29.

[trasllat: 1562, octubre, 15]

Carta del capítol de Tarragona a Pere el Catòlic que li adverteix que la concessió que aquest volia fer de Riudoms, Valls i altres llocs del Camp de Tarragona, a Guillem III de Tarragona no podia ésser feta sense autorització de la dita Església, en tant que feudatari d'aquesta, i per l'anatema papal que pesava damunt la nissaga dels Tarragona d'ençà l'assassinat de l'arquebisbe Hug de Cervelló; altrament, farien apel·lació a la cúria papal per posar-se sota la protecció del papa Innocenci III.

Reverendissimo domino Petro, Dei gracia regi Aragonum et barchinonensi comiti et domino Montispesulani, humilis conventus et clerus terrachonensis ecclesie, salutem in eo qui dat salutem regibus et regem rectitudine operum exhibet. Audivimus altitudinem vestram velle concedere Guillelmo de Terrachona Rivumulmorum et villam de Vallibus et alia quedam in Campo et territorio Terrachone, quod, sicut credimus, de iure a vobis nec potest nec debet fieri, cum, sicut vestra non ignorat discrecio, quicquid ibi habetis et possidetis nomine et auctoritate Terrachone ecclesie habeatis nec liceat feudatario secundum leges et usaticos sine consensu et voluntate maioris aliquid de feudo in aliam transferre personam. Presertim, cum interdictum sit a domino papa per scriptum autenticum quod apud nos est, quod nullus de proienie illa que Christum domini et etiam suum dominum interfecit vel in hereditatem vel in bona que vobis et ecclesie occasione mortis Ugoni archiepiscopi comissa fuere, aliquatenus admittatur. Et cum instrumentis inter ecclesiam nostram et predecessores vestros confectis non sit vobis licitum alicui persone aliquid de feudo ecclesie inconsulto archiepiscopo et ecclesia assignare, unde regie serenitati vestre quantum possumus supplicamus quatenus in hoc factum nullatenus procedatis, et etiam auctoritate domini pape Innocencii modis quibus possumus interdiciamus ad eius audienciam, si procedere volueritis, appellantes et personas nostras et ecclesiam nostram et omnes possessiones nostras et omnia iura et bona ad nos vel ad ecclesiam nostram pertinencia sub proteccione et defensione ipsius constituentes. Diem vero proseguendo appellacionis nobis et vobis festum prefigimus sancti Andree. Factum est hoc III° kalendas iunii anno Domini M^o CC^o VI° Dominice Incarnacionis.

Ego Raimundus, Terrachone prepositus, [subscribo]. Ego Raimundus, Terrachone ecclesie camerarius, [subscribo]. Sig+num Guillelmi, precentoris Terrachone. Ego magister Jacobus, prior, confirmo. Ego Johannes Dertuse, operarius, confirmo. Sig+num Bempariis, Terrachone infirmarii. Ego Bernardus Pallares, subscribo. Sig+num Petri de Manlevo. Signum Raimundi de Requeen. Sig+num Ferrarii Pallares. Sig+num Johannis de Sancta Digna. Sig+num Raimundi, presbiteri. Sig+num Arnaldi de Alforga. Sig+num Arnaldi Palumbarii. Ego Arnaldus Nabaldi, subscribo. Sig+num Raimundi de Timore. Sig+num Arnaldi de Maranciano. Ego Guillelmus succentor et [signe] Raimundi de Utecia. Ego Petrus de Terrachona. Signum Petri de Olivaria. Ego Arnaldus de Faya, diachonus [subscribo]. Sig+num Berengarii de Olzina. Ego Petrus Raimundus, subscribo.

Ego Didacus, qui hoc scripsi mandato predictorum omnium die et anno quo supra.

ACA, C, reg. 3, ff. 28v-29r; ACA, RP, BG, núm. 512 (“Tituli et privilegia facientia pro civitate et Campo Tarracone”), f. 23r.; AHAT, Llibre de la Corretja, doc. núm. 25⁷⁷³.

35

1206, juny, 5. Besalú.

Pere el Catòlic comunica a Guillem III de Tarragona la resolució arbitral sobre el litigi que aquest sostenia amb l'arquebisbe Ramon de Rocabertí, i estableix que tant ell com els habitants de la ciutat i el seu Camp han de prestar homenatge al prelat.

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montispesullani, dilecto suo Guillelmo de Terrachona, salutem et dileccionem. Cum nuper essemus Bisulduni, accedens ad nos venerabilis Raimundus, Terrachone archiepiscopus, a nobis, ut decuit, postulavit quod instrumenta et pacta que sunt inter nos et predecessores nostros ex una parte, et ipsum et Terrachone ecclesiam ex altera, super hiis que in civitate Terrachone et toto territorio eius per eos habemus, audiremus et quod ad ipsos ius spectat exhiberi sibi faceremus per omnia et compleri. Nos itaque prefatis instrumentis et convencionibus diligenter auditis et cognitis, habito et communicato plurimum sapientium, tam clericorum quam laicorum, consilio, ex ipsis instrumentis et convencionibus de iure manifeste cognovimus quod vos et omnes milites et alii habitatores civitatis Terrachone et tocus Campi, ex debito et viva racione, tenemini hominum et sacramentum fidelitatis prestare prefatis archiepiscopis et ecclesie Terrachone plenarie et sine aliqua contradiccione, aliter enim nichil potestis vel debetis vos vel aliqui alii in predictis locis habere vel racionabiliter possidere. Unde volumus et vobis firmiter precipiendo mandamus quatenus eidem archiepiscopo et ecclesie Terrachone hominum et fidelitatis iuramentum, sicut fidelis vassallus suo naturali domino, debetur prestare, omni occasione et dilacione remota exhibere et facere nullatenus pretermittatis. Non enim volumus, aut de iure possumus vel debemus prenommatum archiepiscopum et ecclesiam iure et racione sua in aliquo defraudare. Datum Bisuldini nonas iunii anno Domini M^o CC^o VI°.

Testibus et presentibus: Guillelmo, episcopo vicensi, et Petro, sacrista, Arnaldo de Sercio, Arnaldo de Salis, Dalmacio de Crexello, Gaufrido de Rocabertino, Arnaldo de Fuxano, Guillelmo Durforti militibusque aliis.

ACA, C, reg. 3, f. 24r; AHAT, Llibre de la Corretja, doc. núm. 26.

Editat per E. Morera, *Tarragona cristiana*, I, Tarragona, 1981, Ap. doc. núm. 40, pàg. XXXVII-XXXVIII; M. Alvira Cabrer, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria histórica*, vol. 2, Zaragoza, 2010, doc. núm. 637, pàg. 733-734.

35bis

Sobre la mateixa qüestió.

⁷⁷³ En aquest cas, trasllat fet el 15.X.1562, fent constar (al verso de la carta) la següent anotació: “Requirimiento fecho al rey don Pedro por el cabildo de Tarragona que no agenase las villas de Valls y de Riudoms que quería alear sin consentimiento de la Yglesia”.

Dos tresllats en pergami de una lletra del rey en Pere primer dirigida a Guillem de Tarragona (net que era del príncep Robert) en què li diu com lo archebisbe don Ramon de Rocabertí lo havia suplicat <que> fes observar les coses contengudes en los actes de conveniències fetes entre sos predecessors y que havent-los fets mirar per persones sàvies y hagut consell d'elles havia trobat que tant lo dit Guillem de Tarragona, com tots los altres cavallers y habitants de la ciutat y Camp de Tarragona, són tinguts y obligats de prestar homenatge y jurament de fidelitat al archebisbe y a la Iglésia de Tarragona sens alguna contradicció. Altrament no pot ni poden tenir res en dita ciutat ni Camp y axí li mana que preste al dit archebisbe lo dit homenatge y jurament de fidelitat axí com lo fael vassall és tingut a son senyor sense dilació alguna. Fet en Besalú, a les nones de juny 1206.

AHAT, Índex Vell, Armari "Feus en comú", doc. núm. 61, ff. 621v-622r.

Cf. S. Ramon, F.X. Ricomà (eds.), *Índex Vell... 1a Part*, Tarragona, 1997, pàg. 215.

36

1206, octubre, 7.

Guillema de Castellet i les seves filles [Saurina i Guillema] fan donació de la Pineda a Guillem III de Tarragona.

Donació feta per Guillema de Castellet y ses filles a Guillem de Tarragona de la Pineda ab sos termes, censos, servey de hòmens y domenys, salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona. Fet a les nones de octubre MCCVI. Clos per Bernat Archano, qui hoc scrigués de manament de P. de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Vilagrassa), doc. núm. 3, f. 433r.

36bis

Sobre la mateixa donació.

Guillema de Castellet y sus hijas Saurina y Guillema dan a Guillermo de Tarragona, en 1206, la Pineda con sus términos y pertinencias, salva la fidelidad a esta Mitra.

AHAT, Índice General (la Pineda), armari 5, calaix 6, lligall 10, doc. núm. 5, f. 182v.

37

1207, novembre, 21.

Pere el Catòlic concedeix a Guillem III de Tarragona i als seus descendents tot el casal dels molins del port de Tarragona, que tenia Guillem Durfort, com a feu del monarca i perpètuament, fent-se a canvi home vassall del rei.

Concessio facta per dominum regem Guillelmo de Terracona de quodam casali molendinorum.

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum et comes Barchinone, donamus, laudamus atque concedimus cum hac carta perpetuo duratura tibi Guillelmo de Terrachona et omni progeniei et posteritati tue in perpetuum totum illud nostrum casale molendinorum, nuncupatum Media molendina, quod habemus in portu fabricato de Terrachona, quod Guillelmus Durfortis per nos habere solebat. Hanc autem donacionem et concessionem predicti nostri casalis molendinorum facimus tibi et tuis ad omnes voluntates tuas perpetuo faciendas, sicut nos aliquis per nos molendinos illos et casale melius tenuimus et habuimus unquam, et sicut melius et plenius dici et intelligi potest, ad tuum tuorumque profectum cum melioramentis omnibus que in casali predicto et molendinis ipsius casalis facere poteris ulla vice, salva tamen omnino mulneria et escoberia Guillelmi de Viciania et successorum suorum sicut eas melius habuit usque modo, salva etiam et retenta aqua ad rigandos omnes ortos qui sunt vel erunt citra Franculinum vel ultra Franculinum, sicut aquam illam diebus rigationis ortolani et domini ortorum et alii homines huiusque ad rigandum accipere et habere consueverunt. Tali autem modo hec molendina tibi et tuis perpetuo possidenda damus et tradimus quod tu et posteritui tui hec per nos et successores nostros in feudum semper habeatis et teneatis integre et quiete, et tu et tui non aclametis inde alium dominum nisi nos et nostros qui inde tibi et tuis erimus semper auctores et deffensores contra omnes homines, et hec et alia qua iam tibi in alio instrumento concessimus, faciemus te et tuos tenere potenter et possidere in pace. Laudamus et confirmamus tibi et tuis donacionem illam iam tibi factam in alio instrumento sicut ibi plenius continetur, cassata tamen et in irritum revocata illa conveniencia de octingentis solidis super castro de Fonterubeo et de Vallibus que in instrumento illo inter nos et te dicta fuerat et aposita, quoniam pro illis octingentis solidis quos in instrumento alio tibi et tuis in honore et redditibus hominum assignare tenebamur, predicta molendina tibi damus et assignamus.

Et ego Guillelmus de Terrachona laudo et confirmo bono animo aliud instrumentum factum inter me et vos dominum nostrum regem, et diffinio et absolvo et libero ex toto spontaneus et voluntarius et non coactus neque deceptus nec circumventus in aliquo vobis domino meo regi et omnibus successoribus vestris in perpetuum per me et omnes meos quicquid aliquo modo vel aliqua ratione exigere vel demandare poteram in civitate Terrachona et toto territorio eius, et renuncio omni accioni in hac demanda mihi vel meis competenti vel competitore, et pro hiis omnibus que mihi vos domino rex donastis et nunc donatis in feudum facio vobis et vestris hominum oris et manuum et fidelitatem, et ego et omnes mei inde vobis et vestris hoc idem semper facere et exhibere tenemur. Set est sciendum quod tu Guillelme (sic) de Terrachona et posteritui tui pro hiis que modo tibi damus et tuis et iam dedimus non debetis nobis vel nostris ullum aliud facere servicium unquam nisi tantum hominum et fidelitatem, et quod sis et devenias inde noster homo et vassallus. Datum Terrachone, XI kalendas decembris anno Domini M^o CC^o septimo, per manum Ferrarii, notarii domini regis.

Sig+num Petri, Dei gracia regis Aragonum et comitis Barchinone. Sig+num Guillelmi de Tarrachona, qui hoc laudo et firmo.

[*Ia col.*] Sig+num Guillelmi de Cervilione. Sig+num Bernardi de Portella. Sig+num Hugonis de Turrerubea. Sig+num Hugueti de Mataplana. Sig+num Jaufridi de Rochabertino. Sig+num Guillelmi de Crexello.

[2a col.] Sig+num Raimundi Alamanni. Sig+num Bernardi de Castroepiscopali. Sig+num Blasco Romei. Sig+num Petri Guoterriz. Sig+num Guillelmi de Alcalano. Sig+num Martini de Caneto.

Sig+num Guillelmi Durfortis.

[*Signe*] Petrus ausonensis sacrista. [*Signe*] Bernardi Amilii.

Sig+num Columbi, domini regis notarii.

Ego Ferrarius, domini regis notarius, hoc scribi feci mandato ipsius loco, die et anno prefixis.

ACA, C, reg. 3, ff. 19r-20v.

Editat per M. Alvira Cabrer, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria histórica*, vol. 2, Zaragoza, 2010, doc. núm. 725, pàg. 809-811.

38

1208, gener, 27.

Esponsalici de Guillem III de Tarragona i Saurina, filla d'Arnau de Sales.

Nubcials entre Saurina, filla de Arnau de Salis, y Guillem de Tarragona; aporta-li X^m sous y ell li assegura aquells sobre lo castell de Fox /que té en franc alou/, de la Granada, que té per T. [*deixat espai en blanc*] de Cervelló, de Riudoms, que té per lo senyor rey, de Pineda, que té per lo senyor archebisbe de Tarragona, de Crivillera, axí matex dels molins del port fabriqad, que té per lo senyor rey. Fet a VI de les kalendes de febrer MCCVII. És trasllat clos per Pere, sotsdiaca.

AHAT, Índex Vell (Vilagrassa), doc. núm. 6, f. 433v.

39

1209, juliol, 30.

Guillem III de Tarragona i la seva muller Saurina atorguen dret sobre una aigua als cònjuges Pere de Santllorenç i Elisenda.

Trasllat de un acte ab què Guillem de Tarragona y sa muller Saurina donen a Pere de Sant Llorens y a sa muller Elisendis una aygua que raja de les Fonts prop la terra de dits donadors dejús la resclosa de Miquel d'en Pocolull, la qual tingan a consuetut de altra terra que tenen per dits donadors. Fet a III de les kalendes de agost de dit any MCCVIII. Clos per Berenguer de Tarraça, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 3, f. 206r.

1209, agost, 11.

Concòrdia establerta entre Guillem III de Tarragona i la seva muller Saurina, d'una part, i Bernat I Palomar, de l'altra part, sobre aquelles parts del terme de Riudoms que havien de tenir en comú, a banda de les respectives dominicatures. Concretament, s'adjudiquen algunes peces de terra, s'acorda l'elecció d'un batlle comú per rebre els drets de justícia, així com el repartiment dels monopolis senyorials (molins, forns) o la manera de fer front a les despeses comunes (segons el cas, per meitats o per porcions iguals).

De Rivo Ulmorum super discordia Guillelmi de Terragona et Bernardus Palumbarii

In Christi nomine. Sit notum cunctis quod post longas contenciones quas inter se invicem habuerant Guillelmus de Terrachona et uxor eius Saurina, ex una parte, et Bernardus Palumbarius et pars eius, ex altera parte, spontanea voluntate per consilium et laudamentum proborum virorum venerunt hinc inde ad transaccionem sive amicabilem compositionem, forma autem transaccionis sive compositionis hec est:

Quod uterque eorum et tota eius successio habeat dominicaturas terrarum quas ab antiquo habuit et possedit et modo in presenti habet et possidet, ita quod neuter in dominicaturis alterius possit censum vel usaticum vel eminas sive bovaticum vel aliquid aliud petere vel exigere, set de illis honoribus quos Elliardis Guasca dedit sive dicitur dedisse Bernardo Palumbario, habeat ipse Bernardus illam sortem ubi plantavit vineam iuxta caminum de Cambrils et iuxta honorem Vitale Bovet, habeat etiam ortum quem fecit in casalibus antiquis iuxta ortum suum, hec omnia /habeat/ propria Bernardus Palumbarius. Sortem vero quartalem quam tenet filius Petri Gili per Bernardum Palumbarium iuxta honorem filiorum Johannis Pallares habeant equis porcionibus Guillelmus de Terrachona et Bernardus Palumbarius et preterea omnes olivarias que fuerunt Elliardis Gasche apud Matham, quas usque modo habuit Bernardus Palumbarius, habeant equis porcionibus. Guillelmus vero de Terrachona habeat sortem de Matha que fuit Elliardis Gasche iuxta terram Petri de Terrachona et habeat illud ius quod habent Bernardus Palumbarius et uxor sua in illis duabus sortibus terre quas ipsi tenebant per Guillelmum de Terrachona ad pensionem quarte iuxta honorem Bernardi de Bono Vivere et Bernardi Ferrarii et cimiterium ecclesie antique.

In molendinis vero placitis, stabilimentis, firmamentis et iusticiis et in furno que usque modo habuit Bernardus Palumbarius habeat decetero medietatem Guillelmus de Terrachona et successio eius communitatis partibus utriusque usque modo habitis. Idem fiat de furnis et molendinis futuris per totum comune terminum Rivi Ulmorum. Ad accipienda vero firmamenta et placita tenenda eligatur de comuni consensu baiulus singulis annis qui electus iuret presente utraque parte fidelis esse utrique per omnia. Si autem de eleccione ipsius baiuli dissensio aborta fuerit, ita quod in unam personam convenire non possint, in eo casu iactis sortibus eligatur. Guillelmus vero de Terrachona et successio eius habeat in dominicatura sicut modo habet furnum Gabellanorum, sed non coquant ibi nisi tamen homines dominicature sue qui hodie Gabellani apellantur. In omnibus autem superius dictis que comunia sunt comuniter fiant expense. Omnes vero questias et exacciones et laxivos futuros, toltas et forcias, ampliamenta sive exampliamenta et omnia servicia et adempramenta et omnes adquisiciones et augmenta, omnes trobas et bonas et thesauros et invenciones, omnia apparencia et apparitura, et profligaciones tam in aquis quam in terris comunibus, et quecumque uterque per se vel

ambo conveniter adquirent vel profligabunt a convicinis vel a quibuscumque aliis racione domini vel senioratici vel racione terminorum comunium ville vel castri Rivi Ulmorum, habeant et dividant per medium equis porcionibus Guillelmus de Terrachona et Bernardus Palumbarius et successio eorum. In hiis etiam omnibus que comunia erunt comuniter fiant expense que ad causas sive ad placita fuerint necessarie. De forma etiam compositionis est quod Guillelmus de Terrachona et uxor eius remittunt in perpetuum Bernardo Palumbario et fratri suo Guillelmo Berengario et posteris suis omnia reptamenta et omnes alias acciones tam personales quam reales quas contra eos habeant vel habere poterant aliquo modo sed accipio a remissione ista Arnaldum Palumbarium et suos. Remissio autem ista non periudicet Guillelmus de Terrachona quin possit agere et revocare a possidentibus res donatas vel alienatas a patre et matre Bernardi, in quibus, si revocate fuerint quocumque modo, habeant Bernardus Palumbarius et sui medietatem secundum formam predictam.

Homines autem illi qui stant ultra ecclesiam coquant in furnum Guillelmi de Terrachona et homines de Rochafort, si revertebantur, et si predicti homines intrabant infra villam ad habitandum in comuni, Bernardus Palumbarius habeat in hominibus illis sicut habet in aliis hominibus. Guillelmus autem de Terrachona non possit alios homines <ap>pellare in predicto loco ultra ecclesiam nisi illi qui modo ibi sunt et homines de Rochafort. In aliis vero omnibus que hic expressa non sunt, periudicium nullum fiat instrumentis prioribus sive antiquis hinc inde confactis. Actum est hoc III° idus augusti anno M^o CC^o IX° Dominice Incarnacionis.

Sig+num mei Guillelmi de Terrachona. Sig+num Saurine, uxore mee. Sig+num Bernardi Palumbarii. Sig+num Berengarie, uxore eius, qui hoc firmamus et laudamus et firmari a testibus rogamus. Sig+num Guillelme de Terrachone /sorore eius/ que hoc firmat. Sig+num Petri de Ferran. Sig+num Guillelmi de Figuerola. Sig+num Bertrandi de Figuerola. Sig+num Arnaldi Poncii. Sig+num Valentini. Sig+num Roberti Codalei. Sig+num Petri de Benevivere. Sig+num Guillelmi de Crebasino. Sig+num Raimundeti. Sig+num Raimundi Jozberti. Sig+num Raimundi Marches. Sig+num Johannis Velach. Petrus, prior Sancte Eulalie. Ego Petrus de Ortis [*signe*] Sig+num Bernardi de Cambrils. Sig+num Petri de Turre. Sig+num Bernardi de Gilida.

Ego Bernardus Gibotus hoc scripsi mandato Petri de Terrachone, Terrachone notarius, die et anno prefixo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 122r-123r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 2, ff. 205v-206r.

41

1212, desembre, 4.

Gília fa un pacte amb Guillem III de Tarragona respecte d'unes cases que Guillem Otger i Joan de Rodes tenien a cens per ella.

Difinició feta per Gília ab sos fills a Guillem de Tarragona y a sa muller de unes cases que Guillem Otger y Joan de Rodes tenen per dita Gília en la vila de Riudoms a cens de VIII sous cada any, y dit Guillem de Tarragona absol a dita Gília de la estada y

fornatge⁷⁷⁴ que deu fer en Riudoms i li lloha lo honor que té a Riudoms per son dot. *Salvo tamen vicinatus sicut de aliis hominibus Rivi Ulmorum*. Fet a II de les nones de dezembre MCCXII. Clos per Pere, prevere, de manament de Pere *de Hortis*.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 38, f. 215v.

42

1215, febrer, 15.

Guillem Pellicer de Riudoms i la seva muller Berenguera venen a l'arquebisbe i al canonge infermer Guillem de la Bisbal, per 50 sous, el domini i 6 sous censals respecte de tres horts que tenen a Riudoms

De vendicione quam Guillelmus Pelliparius de Rivoulmorum fecit archiepiscopo et infirmario⁷⁷⁵ super III^{bus} ortis

Sit notum cunctis quod ego, Guillelmus Pelliparius de Rivoulmorum et uxor mea Berengaria, non coacti nec in aliquo circumventi immo gratis et spontanea voluntate nostra vendimus tibi domino archiepiscopo Terracone et Guillelmo de Episcopali, Terracone ecclesie canonico et infirmario, et successoribus vestris in perpetuum, pro quinquaginta solidos denariorum bone Barchinone monete de qua valet modo marcha argenti XL^a III^{or} solidos, dominium et senioraticum, et sex solidos censuales quos tenemus et habemus per nos in tribus ortis apud Rivumulmorum quos etiam tenent per nos et habent Petrus Pilosus et Petrus Cedacer et Arnaldus Guayta; affrontant autem predicti orti ab oriente in orto Petri Forac, a meridie in carraria, ab occidente in orto Garsionis, carnicerii, a circio in sorte Benedicte femine. Predictum vero dominium et senioraticum et dictos sex solidos censuales vendimus vobis et successoribus vestris in perpetuum pro iamdicto precio ad omnes vestras vestrorumque voluntates inde faciendas prout melius dici et intelligi potest ad vestrum vestrorumque bonum intellectum atque profectum, franche et libere sine omni nostri nostrorumque retentu et sic de nostro iure in ius et dominium vestrum et successorum vestrorum hec omnia transferimus et mutamus ad habendum et possidendum. Si autem hec vendicio modo vel in posterum plus predicto precio valet vel valebit, totum quod plus valet vel valebit gratis et ex mera liberalitate nostra vobis et vestris donamus in perpetuum et concedimus. Nos autem et nostri erimus inde vobis et vestris auctores semper et deffensores contra omnes homines. Confitemur et recognoscimus nos totum precium a vobis numerando recepisse, unde renunciamus excepcioni non numerate peccunie et non tradite rei et omni aliqua excepcioni et omni iuri novo et veteri, canonico et civili, scripto et non scripto, et nove constitutioni facte vel faciende ad maiorem autem vestri vestrorumque firmitatem; iuro ego Berengaria supradicta per Deum et hoc sancta III^{or} euvangelia corporaliter tacta quod contra hanc vendicionem non veniam causa sponsalicii per me vel per aliquam personam vel causa hereditatis vel aliqua alia causa, immo illam ratam et firmam semper habebo et quantum ad hoc renuncio omni excepcioni et privilegio dotis et donacionis propter nupcias et omni iuri novo et veteri,

⁷⁷⁴ O més aviat “veinatge”, tal com s’indica a la frase copiada en llatí. I segons l’Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 2, doc. núm. 5, f. 166v, la susdita Gília i els seus fills quedaren absolts “de ser hombres propios y afocados”.

⁷⁷⁵ Infirmario *escrit damunt preposito ratllat*.

canonico et civili, scripto et non scripto, et omni auxilio et beneficio lege et consuetudinis et constitutionis ad vestrum vestrorumque bonum intellectum. Actum est hoc XV° kalendas marcii anno Domini M^o CC^o XIII°.

Sig+num mei Guillelmi Pelliparii de Rivoulmorum. Sig+num Berengarie, uxoris mee, qui hoc laudamus et firmamus et a testibus firmari rogamus. Sig+num Berengarii Bassa. Sig+num Jacobi de Uliola. Sig+num Petri de Artes. Ego Bernardus Gibotus hoc firmo.

Ego Petrus de Berguedano hoc scripsi mandato Bernardi Giboti die et anno [signe] prefixo et rasi et emendavi in linea secunda ubi dicitur “Guillelmo de Episcopali, Terracone ecclesie canonico” et rasi etiam in principio tercie linee et emendavi ubi dicitur “infirmario”.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 123v-124r.

43

1218, febrer, 8.

Joan de Freixa i la seva muller Adelaida venen una vinya a Guillem III de Tarragona i la seva muller.

Venda feta per Joan de Frexe y sa muller Adalaidis a Guillem de Tarragona y sa muller de una vinya en lo terme de Riudoms. Termena a solhixent en lo camí públic que va a Ribaroja, a migjorn ab vinya dels fills de Pere Gombau, a ponent ab lo rec dels molins, a tremuntana ab la vinya dels fills de Ramon Junperto. Salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona y del senyor archebisbe. Lo preu és CCX sous. Fet a VI dels idus de febrer MCCXVII. Clos per Pere de Vall, prevere.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 40, f. 215v.

44

1218, maig, 8.

[trasllats: 1227, gener, 23; 1275, març, 2]

Guillem III de Tarragona i la seva muller Saurina confirmen als canonges de Santa Eulàlia del Camp totes les donacions que havien fet Arnau de Palomar i la seva muller Ramona, concretament, d'un mas amb 2 parellades i un farraginar, inclòs també un molí, tot a canvi de rebre un total de 250 sous, 30 dels quals a Saurina.

Confirmacione <quod> Guillelmus de Terracone fecit Sancte Eullalie de omnibus que habebat in Rivoulmorum

Hoc est translatum sumptum fideliter a quodam instrumento cuius tenor talis est:

In Christi nomine. Sit notum cunctis, tam presentibus quam futuris, quod ego, Guillelmus de Terrachona et uxor mea Saurina, per nos et per omnes nostros in honore domino Deo et beate Marie, damus, laudamus et concedimus atque confirmamus ecclesie Sancte Eulalie de Campo et tibi, Petro, priori, et conventui eiusdem loci et successoribus vestris, pro redemptione animarum nostrarum et patris et matris nostre et omnium parentum nostrorum atque omnium fidelium defunctorum, omnes donaciones quas Arnaldus Palomer et uxor eius Raimunda et filli eorum fecerunt dicte ecclesie,

scilicet, de manso antiquo cum omnibus suis pertinenciis et tenedonibus, et de aqua que transit per Rivum de Ulmis ad vestrum molendinum et ad rigandum honorem vestrum, et de duabus pariliatis terre et de quodam ferragenali, que omnia affrontant a parte orientis in ferragenalibus qui sunt *dels* Cunies et de Portario et de Castronovo, et de Petro Juglar et in terra Petri de Lupricato, et de Petro de Mor; a meridie, in margine de olivariis de Valentino et in honore de Clara; ab occidente, in torrente et in honore qui fuit de Gueraldo Bonifos et de Raimundo de Bugatello; a parte vero circii, in via publica et in honore Guillelmi de Bonegrande et de Berengario de Bassa. Omnes illas voces et rationes quas infra istas affrontaciones habemus et habere debemus damus et laudamus et concedimus atque confirmamus ecclesie predicte et priori et conventui eiusdem loci per vestrum alodium francum et liberum, sine ullo nostro nostrorumque retentu, cum molendino qui ibi est et cum arboribus que ibi sunt vel erunt, et cum ingressibus et egressibus suis, et cum pascuis et cum omnibus suis pertinenciis ad omnes vestras voluntates inde faciendas in perpetuum. Que omnia sunt in territorio Tarrachone apud locum de Rivus de Ulmis sicut melius et plenarie in vestris cartis continetur, quas cartas et omnia que in eis sunt scripta et mansum que in dictis pariliatis est et omnia que ad hunc honorem pertinent damus, laudamus, concedimus et confirmamus ecclesie Sancte Eulalie de Campo et tibi Petro, priori et conventui eiusdem loci; et siquid iuris in supradictis omnibus vel aliquo supradictorum habemus vel habere debemus, nos vel aliquis nostrum rerum, illud ius diffinimus et evacuamus et perpetualiter cedimus dicte ecclesie et tibi, Petro, priori, et conventui eiusdem loci ad habendum et in sana pace omni tempore possidendum ad quicquid ibi vel ex inde facere volueritis sine vinculo ullius hominis vel femine, et sine aliqua contradiccione vel disturbio quod nos vel aliquis nostrum vel nostrorum non faciamus ibi, et sine censu et dominatico et servicio et toltis et forciis et questiis et placitis et stacamentis, et aliquo alio senioratico quod dici vel nominari possit quod ibi nos vel aliquis nostrum vel nostrorum non habeamus, salvis tamen decimis et primiciis et fidelitate Terrachone ecclesie et archiepiscopi.

Ad maiorem denique securitatem, ego, Saurina predicta, non vi, metu aut dolo inducta nec in aliquo circumventa sed sponte et propria voluntate iuro per Deum, tactis sacrosanctis IIII° euvangeliiis, quod occasione sponsalicii mei vel aliquo alio modo ego non veniam vel aliquod venire non faciam contra presentem scripturam, ipsi enim occasionem et omni iuri et consuetudini quantum ad hoc renuncio.

Accipimus autem a vobis pro hiis donacione, laudacione, concessione et confirmacione et difinicionem, evacuacionem et cessionem ducentos viginti solidos denariorum Barchinone, valente marca argenti XLVIII solidos, in quibus excepcionem non numerate et non habite peccunie renunciamus. Preterea dedimus domine Saurine XXX solidos. A nullo frangatur quod firmiter teneatur. Actum est hoc VIII idus maii anno Domini MCCXVIII.

Sig+num Guillelmi de Tarrachona. Sig+num Saurine, uxore mee, qui hoc firmamus et firmare rogamus. Sig+num Raimundi de Rippis. Sig+num Guillelmi de Apierola. Sig+num Miret de Castro Vitulo. Sig+num Raimundi de Rivoulmorum. Sig+num Berengarii de Bassa. Sig+num Petri de Beneviure, testes Berengarii, presbiter, qui hoc scripsit iussu Petri de Ortis cum litteris suprapositis in linea XVII^a ubi dicitur “omnibus” [*signe*] die et anno quo supra. Sig+num Guillelmi, presbiteri. Sig+num Raimundi, presbiteri.

Sig+num Andree, sacerdotis, qui hoc fideliter transtulit X kalendas februarii anno Domini M^o CCXXVI [*signe*]. Sig+num Bernardi de Caderita notarii. Sig+num Jacobi Macellarii notarii. Sig+num Nicholai de Samares, notarii. Sig+num Petri Sugneolis, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum fideliter scripsit et clausit sexto

nonas marci anno Domini M^o CCLXXIII^o cum litteris emendatis in XXIII linea ubi scribitur “ubi dicitur omnibus”.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 150v-151r.

45

1223

Diverses disputes entre el rei Jaume I i l'arquebisbe Aspàreg de la Barca per les donacions fetes a Guillem III de Tarragona sense el consentiment de l'Església.

Varias disputas y altercados entre el rey don Jayme primero de Aragón y este Mitrado y su Iglesia por las donaciones que havia hecho a Guillermo de Tarragona [*al marge esquerra*: el rey don Pedro, padre de] aquel soberano, de las villas de Valls, Riudoms y otros lugares, sin consentimiento de la Iglesia y su prelado, en 1223.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 2, doc. núm. 7, ff. 166v-167r.

46

1225, abril, 12. [Tortosa⁷⁷⁶]

Concessió de mercat setmanal a Riudoms, a celebrar cada dimarts.

Trasllat de un acte de concessió feta per Sparago, archebisbe de Tarragona⁷⁷⁷, y lo pebordre, y capítol, y per lo rey en Jaume, al noble Guillem de Tarragona, cavaller, que en la vila de Riudoms fasse mercat general cada dimars de quiscuna semmana, durador per a tostemps, salvo lo dret de dits senyors y la fidelitat de la Iglésia de Tarragona, segons les consuetuts dels mercats del Camp; y posen dits senyors debaix llur protecció als qui vindran en dit mercat. Fet a II dels idus de abril MCCXXV. Clos per Guillem Virgili, notari del senyor archebisbe.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 5, f. 206r-v.

47

1229, agost, 5.

[trasllat: s.d.]

El rei Jaume I confirma a Guillem III de Tarragona la donació feta pel seu pare, Pere el Catòlic, de la vila de Riudoms i Castellnou i els seus termes, i reconeix que no demanarà cena sobre els susdits llocs sinó tan sols el dret de feu, tal com ja era assenyalat en aquella carta.

⁷⁷⁶ Així ho indica l'Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 2, doc. núm. 8, f. 167r.

⁷⁷⁷ Referit a Aspàreg de la Barca (1215-1233).

Confirmacio domini Jacobi condam regis Aragonie quam fecit de castro de Rivo Ulmorum Guillelmo de Terracona

Hoc est translatum bene et fideliter sumptum a quodam privilegio domini Jacobi, felicis recordacionis regis Aragonum, suo sigillo cereo pendenti sigillato auctoritate venerabilis Poncii de Guardia, operarii et officialis Terrachone, tenor cuius privilegii de verbo ad verbum talis est:

Manifestum sit cunctis, presentibus atque futuris, quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum, comes Barchinone et dominus Montispesulani, visa carta donacionis et intellecta quod inclitus Petrus, pater noster bone recordacionis, vobis, dilecto nostro Guillelmo de Terrachona, de villa Rivi Ulmorum et Castri Novi et eorum terminum, fecit et concessit, quam cartam cum hoc presenti instrumento [munimine nostro sigilli] corroborato, laudamus, concedimus et penitus in perpetuum confirmamus volenti in [ea melius et] plenius continetur. Preterea confitemur et recognoscimus quod nos cenam aliquam vel quodlibet aliud ius in predicta villa Rivi Ulmorum vel Castri Novi nec eim in aliis possessionibus vestris quibuslibet quas vos habetis in Campo Terrachona non habemus vel habere debemus nisi tantum ius feudi, hoc est, hominium et potestatem quod nobilis dominus rex pater noster prenominatus sibi retinuit et observavit in locis supradictis ut in illa carta donacionis ab eo vobis concessa exprimitur et declaratur. Datum Terrachone nonas augusti anno Domini M^o CC^o XX° nono.

Sig+num Jacobi Dei gracia regis Aragonum, comitis Barchinone et domini Montispesulani.

Huius rei testes sunt:

[1a col.] Sparagus, archiepiscopus Terrachone, Raimundus Alamandi, Rodericus Eximeni de Luzia, Lupus Eximeni, frater eius.

[2a col.] Eximinus de [Orreia], Petrus Cornelii, Peregrinus de Atrossillo.

[3a col.] Assalitus de [Gudal], Garcia [...], [...] Pomar.

Guillelmus de Clarmont.

Sig+num Petri de Sancto Melione, scriptoris, qui hoc mandato domini regis scripsi pro Guillelmo Rabacie, notario suo loco, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 106r. Regest: Índex Vell, doc. núm. 6 [dalt posat], f. 212v.

1230, agost, 5.

Testament de Guillem III de Tarragona, espòs de Saurina de Sales.

[...] dimitto ecclesie Tarrachone et archiepiscopo cum consilio Saurine, uxoris mee [...]. Accipio pro anima mea C morabatinos. Dimitto Guillelmo de Vallibus XL morabatinos, Guillelmo Jo., alumpno meo, XX morabatinos [...]. Dimitto sedi Barchinone I morabatino, S. Marie de Monte Serrato, II morabatinos, S. Marie de Rupe I morabatino, S. Marie de Camino I morabatino, [...] ecclesie S. Jacobi de Rivoulmorum V morabatinos, capellano de Rivoulmorum I morabatino, S. Christophoro de Granata I morabatino, ecclesie S. Fidei I morabatino. Dimitto [...] unam de melioribus loricis meis excepta quam domini Hospitali, et III lorici domui de Alfama [...]. Omnes denarii solvantur de redditibus castri de Vallibus et de Ferran. Dimitto Guillelmo de Monte Cluso, nepoti meo, [...]. Laudo donacionem de castro de S. Fide pro institutionem

duorum sacerdotum et addo CC morabatinos de redditibus castri de Vallibus. Concedo Saurine, uxori mee, dotem propter nupcias XL^a milium solidorum de duplenco et confirmo eidem ypotecam super castro de Rivodeulmorum. Lego Saurinam, uxorem meam usufructuariam in castro de Rivodeulmorum et Pinata et castro de Granata et de Foix. Dimitto Guillelmo de Tarrachona⁷⁷⁸ [...]. Post mortem ipsius Guillelmi de Tarrachona dimitto omnia iura in ipso castro beate Virgini monasterii Sanctarum Crucium. Institutio heredem Elisendam, filiam meam, heredem in castro de Rivodeulmorum, excepto Castro Novo, in castro de Granata, et rogo predictam filiam [...] castrum de Vallibus et de Picamoixons, Bernardo de Castro Episcopali, nepoti meo; et castrum de Foix Guillelmo de Monte Cluso, nepoti meo, et castrum de [...] Saurine de Castelleto. Si Bernardus de Castro Episcopali decesserit sine prole, restituat castrum de Vallibus et de Picamoixons Raimundo de Ripis, iuniori, nepoti meo; si Raimundus de Ripis decesserit sine prole, restituat Berengario de Ripis, fratri suo; et, si ambo, restituant Guillelme de Ripis. Rogo filie mee quod contra donaciones quas feci matri sue Constancie non veniat. Institutio heredem in bonis mobilibus et immobilibus Saurinam, uxorem meam, ita quod comportet filie mee M et D morabatinos, et Berengario de Podio Viridi M morabatinos; et filiis Ferrarii de Sancto Martino D morabatinos. [...] nonas augusti MCCXXX.

[*signe*] Guillelmi de Terrachona; Sparracus, Tarrachone archiepiscopus.

Testes et fidei commisarius R.G., tarrachonensis camerarius, Berengarii de Bello [...], R. de Valle Viridis, G. de Pratis, testium. G. Vitale, Petri Bonelli scripsit.

Editat per E. Fort i Cogul, "Regesta documental de sant Bernat Calvó com a abat de Santes Creus", *Studia monastica*, 11 (1969), pàg. 56-57.

Cf. E. Fort i Cogul, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Vila-seca, 1979, pàg. 151-152.

48bis

1230, agost, 5.

Extracte del mateix testament.

Testament fet per Guillem de Tarragona, era senyor dels castells de Valls, Spinaversa, Pont Goy, Picamoixons, Ferran, d'exa CC morabatins al senyor archebisbe per la institució dels capellans de Santa Fe, d'exa sa sepultura en la seu de Tarragona, d'exa a dita sglésia y al senyor archebisbe per yguals parts la casa que ha edificada a la Pineda ab totes les honors, vinyes, tasques, quarts, censos, hòmens y dones y senyoria en la Pineda y son terme, los quals instituescan un sacerdot perpètuu en la Iglésia de Tarragona qui sempre celebre per la ànima sua y de sa muller, al qual se li dóna menjar y beure y vestir de les rendes de la Pineda, lo qual sacerdot entrevinga en la seu de Tarragona a totes les hores nocturnes y diürnes; y quan lo sacerdot serà mort ne sia posat un altre per lo senyor archebisbe y capítol, y axí se fassa per sempre que assò sia après mort de sa muller, la qual de vida vol ne sia senyora, y vol que dit senyor archebisbe y lo paborde paguen a Guillerma de Ribes II^m sous; a *Bernardo* de Castellnou, a Berenguer de Belluç y a Guillem *de Turre* d'exa a qui són per milísia MCC sous. Lloha al senyor archebisbe la donació <que> li ha feta del castell de Santa Fe per

⁷⁷⁸ Seria el seu cosí Guillem d'Aguiló.

institució de dos sacerdots a la qual ajusta CC morabatins, confirma la donació per núbcies a sa muller, que era de XL^m sous, ultra dels castells dalt *nominater* asxí dels castells de Riudoms, de la Granada y del de Fox; dexa a Guillem de Tarragona los drets del castell de Ferran, y après sa mort dexa aquexos drets a Sancta Maria del monestir de Santes Creus. Fa hereva en los demás castells a Elisendis, sa filla. Fet a les nones de agost MCCXXX. Clos per Pere Bonell de manament de Guillem de Tarragona, notari.

AHAT, Índex Vell (Vilagrassa), doc. núm. 7, f. 434r.

49

1233, octubre, 31.

[trasllat: s.d.]

Ramon de Barberà, canonge infermer de la Seu de Tarragona, estableix a Pere Martí i la seva muller Pereta la tercera part del forn de Riudoms que l'arquebisbe i la infermeria tenen meitat per meitat. Es pagarà un cens a Nadal, partit entre l'arquebisbe i l'infermer, els quals podran reclamar dret de fadiga.

*De quadam pecia terre*⁷⁷⁹ *quam stabilivit infirmarius in Rivo Ulmorum*

Hoc est translatum cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

In Christi nomine sit notum cunctis quod ego Raymundus de Barberano, infirmarius sedis Terracone, assensu et voluntate tocius eiusdem capituli, per me et dominum archiepiscopum dono et stabilio tibi Petro Martino et Perete uxori tue et vestris in perpetuum illam terciam partem quam infirmaria et dominus archiepiscopus Terracone habent medium per medium in furno de Rivoulmorum. Predictam autem terciam partem antedicti furni dono et stabilio vobis et vestris in perpetuum tali, videlicet, modo quod vos et vestri ipsam semper teneatis et habeatis per dominum archiepiscopum et infirmarium Terracone medium per medium et non acclametis inde alios dominos vel seniores nisi dictum archiepiscopum et infirmarium supradictos. Et vos et vestri teneamini incontinenti refficere et construere iamdictam terciam partem dicti furni et de inde ipsam bene servire vestris propriis sumptibus et expensis in omnibus que ad ipsam terciam partem pertineant, videlicet, ad decoquendum ibi panem, et vos et vestri donetis inde annuatim in festo Nativitatis Domini pro censu sex mazmutinas contrafactis de Miramomenino⁷⁸⁰ boni auri et iusti ponderis et duos solidos monete doblenche, de quo censu donetis domino archiepiscopo medietatem et alteram medietatem infirmario supradicto. Et preter istum censum nullum alium censum vel usaticum inde faciatis vos vel vestri. De vendicione autem et pignore istius donacionis faciatis semper vos et vestri in domino archiepiscopo et infirmario supradictis faticam triginta dierum, et nisi ipsam pro comuni precio retinerevimus possitis ipsam vestris tamen consimilibus vendere vel inignorare salvo censu, iure, dominio et fatica domini archiepiscopi et infirmarii supradictorum. Et dominus archiepiscopus et infirmarius supradicte erunt inde semper vobis et vestris auctores et deffensores contra omnes homines. Actum est hoc pridie kalendas novembris anno Domini M° CC° XXX° tercio.

⁷⁷⁹ “quadam pecia terre”, *ratllat, sobreposat el mot* “furno”.

⁷⁸⁰ La masnudina era una moneda d'or encunyada pels almohades que també es difongué als regnes cristians. Contrafetes significa que no eren legítimes, sinó imitacions. Així mateix, el nom Miramomenino al·ludeix a un califa almohade. Posteriorment [doc. núm. 103] es donen algunes equivalències, d'on resulta que 1 masnudina = 8 lliures.

Ego Raymundus de Barberano, infirmarius, hoc firmo. Sig+num Ferrarii, preposite Terracone. Ego Raymundus Guillelmi, Terracone camerarius. [*signe*] Ego Arnaldus, Terracone archidiaconus. Ego Guillelmus, operarius. Sig+num Petri Bonelli, qui hoc scripsit mandato magistri Guillelmi, Terracone notarii, die et anno prefixis.

Sig+num Berengarii de Grunno qui hoc translatum translatavit et cum originali conprobavit.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 125v-126r.

50

1235, març, 19.

Saurina de Sales, vídua de Guillem III de Tarragona, de consentiment del seu nou marit, Assalit de Gudal, canvia amb el rei Jaume I el castell i la vila de Riudoms i terme de Castellnou, el castell i la vila de la Pineda i el castell i la vila de Foix, al Penedès, pel castell i la vila d'Albalat de Cinca, a Osa.

Cambi fet entre dona Saurina de Tarragona, de consentiment de don Assalit, son marit, de una, y lo senyor rey en Jaume de altra, ab què dita Saurina dóna a dit senyor rey lo castell y vila de Riudoms ab lo dret y senyoria de Castellnou y lo castell y vila de Pineda, que són en lo Camp de Tarragona, ab sos censos y pertinències, y lo castell y vila de Fox, en Panadès, les quals coses don Guillem de Tarragona, son marit, tenia en feu per dit senyor rey, en les coses ella té XX^m sous de sponsalici per los quals tindran dits castells y llocs fins li sien pagats dits XX^m sous; y dit senyor rey li dóna per dit cambi lo castell y vila de Albalat, en la ribera de Cinca, de modo que ho tinga de sa vida y tinga en ella mil escuts per rahó de son sponsalici. Dats en Tarragona a XIII de les kalendes de abril MCCXXXIII. Clos per Pere Joan, scrivà, y Guillem de Rabaça, notari. És trasllat clos per fra Bernat Torr[on]⁷⁸¹, monjo.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 7, f. 206v.

51

c.1242

Establiment de l'aigua de Castellnou per l'infant Bernat Berenguer [Bernat II de Palomar].

Stabliment fet per mestre Joan, llochtinent del senyor infant Bernat Berenguer, de tota la aygua que té de Castellnou, la qual porà aportar als honors del seu mas per a regar aquells, y la tindrà per dos dies, ço és, dimars y dimecres. Lo cens és dos parells de capons. La entrada és dos parells de capons.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 1, f. 193r.

⁷⁸¹ Podria ser Torrent.

52

1243, febrer, 10.

Testament de Saurina de Sales, vídua de Guillem III de Tarragona, i ara muller d'Assalit de Gudal.

Trasllat del testament de Saurina de Tarragona, fa marmessors entre altres a don Ramon Berenguer de Àger, son nebot. Diu que encara que ella haja dat a Elisendis, sa filla, lo castell y vila de la Granada per la part y legítima li toquen [*al marge esquerra*: en los de sos pare y mare], li dexa los castell y vila de ça Pineda, los quals castells eren de Guillem de Tarragona, marit d'ella, testadora; mana en son testament que [après] lo seu òbit d'ella, dita testadora, los hagués la Iglésia de Tarragona, y así dóna orde a sos marmessors que se concerten ab lo senyor rey sobre los interessos y que donen dit castell de ça Pineda a dita Iglésia. Dexa MD sous per fer una capella en lo monestir de Poblet; al monestir de Sixena dexa [la] sua vexella de plata. Tenia molts esclaus moros son marit ara [...] Assalit de Gudal. Fet a III dels idus de febrer MCCXLII en poder de Berenguer de Sant Feliu, clos per lo mateix.

AHAT, Índex Vell (Vilagrassa), doc. núm. 5, f. 433v.

53

1243, desembre, 11 i 19.

Enquestes realitzades a alguns habitants de Riudoms tocants a la jurisdicció i drets senyorials en el marc de la disputa sostinguda per l'arquebisbe Pere d'Albalat contra els Tarragona i els castlans Berenguer II de Puigverd i Elisenda de Tarragona.

Un procés de testimonis rebuts a instància de reverentíssim senyor Pere, archebisbe de Tarragona, escrit en quatre pergamins llargs y de un sorc (?) de ample⁷⁸², en lo principi del qual se diu que en lo any MCCXLIII, a III dels idus de desembre, dit senyor archebisbe envià a Ramon de Barberà, camarer de Tarragona, y a Guillem de Soler, rector de Riudoms, a Berenguer de Puigvert y a Elisendis, sa muller, per a què de sa part los amonestassen que lo balle de dit senyor archebisbe en la vila de Riudoms rebés les fermes de dret⁷⁸³, com des de temps antic ho ha acostumat per a què axí millor pogués defenssar als hòmens de dita vila axí com als altres del Camp de la jurisdicció de dit senyor archebisbe y contra los nobles Guillem de Granyana, Simon de Palau y Galceran de Pinós, qui volien fer correguda a Riudoms per causa de Berenguer de Puigvert, a qui havien desafiat, y si dubtaven que dit senyor archebisbe hi hagués de tenir balle, en tal cas fossen elegits dos hòmens per cada part en poder de les quals se fes la prova; y després diu dit senyor arquebisbe que en lo castell seu de Tarragona lo ha amonestat, a dit Berenguer de Puigvert, sobre dites coses y que respongué que no creya que dit senyor archebisbe hi tingués dit balle que prengués [*espai en blanc*] ni volgués senyalar

⁷⁸² Al marge esquerra: "Acta y altres dos pergamins més xichs en forma de rollos que és part de aquest procés fet en l'any 1221".

⁷⁸³ Es refereix a la ferma de dret, l'obligació del vassall de solucionar les seves qüestions judicialment, davant la presència del jutge senyorial. Es podia traduir en el lliurament de penyores o ostatges al començament del judici, cosa que equivalia al reconeixement de la seva jurisdicció damunt del feu o de la tinença.

dia per a saber-se la veritat, y per ço dit senyor archebisbe, a XIII de les calendes de janer, se n'anà a Riudoms y devant molta gent amonestà a dita senyora Elisendis que vehés depositar als testimonis, los quals dit senyor arquebisbe volia produir, la qual se excusà per la absència de son marit per lo que, en presència de mestre Joan [Llorts], del infant de Portugal en Tarragona, del camarer, infermer y altres per a perpètua memòria procurà ser rebuts los testimonis que allí se seguexen.

Joan Benet és lo primer testimoni qui entre altres coses diu que ell ha vist que Pere de Marca era balle en la vila de Riudoms per lo arquebisbe y infermer de Tarragona, y en lo mateix temps Ramonet de [la Serra] [*deixat espai en blanc*] de Bernat Palomer tenia la caslania de Riudoms, y quant los de Riudoms /tenien alguna queixa/ de dret en mà de hu de dits balles, ço és, de qui volien, y tots dos balles feyan la causa y les composicions y del que ne resexia (?) dit castlà ne rebia dues parts y Pere Marca la tercera per lo archebisbe y infermer. Després vehé que Guillem de Tarragona prengué la po<te>stat del castell y vehé y ohí llegir lo acte de la conveniència de la caslania ab què Agnès, comtessa, Guillem Bordet, son fill, donaren a Arnau Palomar lo castell de Riudoms, la mitat en feu, l'altra meitat en alou, y que après que lo rey hagué restituit Riudoms a Guillem de Tarragona, vehé al balle del archebisbe y infermer rebre les fermes de dret dels hòmens que tenen qüestions, y les hores ohí que Guillem de Tarragona (no sab perquè) ab los dits apretà los ulls a Valentí, que era lo batlle del archebisbe y infermer, com qui los hi vol traure y dit Valentí se n'anà en continent al senyor Ramon de Rocabertí, leshores archebisbe⁷⁸⁴, per a queixar-se de tal injúria y abans que no arribà al coll de Aljub, dit Guillem de Tarragona hi envià un criat a pregar-lo que no·y anàs y així se'n tornà. Després vehé que los balles del archebisbe e infermer no tornen a gozar de pendre les fermes y fer lo demés de la jurisdicció com havien fet los altres perquè tenien temor de dit Guillem de Tarragona. Després vehé que dit archebisbe de Rocabertí féu quèstia als hòmens de Tarragona, de la qual los hòmens de Riudoms devien mil sous, y Guillem de Tarragona los pregà que li dassen a ell mil sous y que ell los pondria per ells, los quals hòmens donant-li crèdit li daren D sous, y feyan contrari de pagar los mil al archebisbe; y essent vingut Jaume Thomàs, de manament del senyor archebisbe, a cullir los mil sous, dit Guillem de Tarragona no·u permeté; y les hores lo senyor archebisbe envià hòmens de Tarragona y del Camp per destruir la vila de Riudoms, de la qual vila nefraren alguns hòmens, y dit Guillem de Tarragona, compellet, se posà en mans del senyor archebisbe ab 30 hòmens dels millors de dita vila, dels quals ell, Guillem, ne fonc hu y pagaren los mil sous a pezar llur a dit senyor archebisbe, no obstant los D que havien dats a Guillem de Tarragona.

Deposen després molts altres testimonis que en summa concorden ab lo precedent y dihuen que los homenatges en Riudoms se dauen al senyor archebisbe, que les crides se feyan en nom de la senyoria comuna, que lo senyor archebisbe exigia la quèstia y que a l'entrant del castell a mà dreita tenia lo senyor archebisbe un celler. No és clos.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 9, ff. 207r-208r.

54

1246, abril, 21.

Sentència sobre les possessions de la vila i el castell de Riudoms per disputes entre els Palomar i els Puigverd.

⁷⁸⁴ Ramon de Rocabertí fou arquebisbe entre 1199 i 1215.

Sentència interlocutòria donada per Guerau de Celma, canonge y jutge donat per lo senyor arquebisbe en la causa <que> se portava entre Guillem Gase, procurador de Bernat Palomer y Pola, sa germana, fills y hereus de Guillem Berenguer de una part, y Berenguer de Puigvert y Elisendis, sa muller, filla /y hereva/ de Guillem de Tarragona, de altra, sobre les possessions de Riudoms.

Pretengué dit Puigvert que no tenia <de> comparèixer devant lo jutge del senyor archebisbe y que tenia Riudoms en feu del senyor rey, atès que lo que tenia lo senyor rey en Tarragona ho tenia per lo senyor archebisbe. Atès lo acte /produït/ per Bernat Palomer, successor de Guillem Berenguer, ab què consta que Arnau Palomer, llur predecessor, adquirí del comte Robert, feudatari del senyor archebisbe, terra bastant per a cent parells de bous y per a fer castell en Riudoms, y per concerts fets entre lo senyor archebisbe y la Iglésia de Tarragona, donador de una, y lo senyor rey, donatari de altra, consta que són constituïts dos veguers de Tarragona, hu per lo senyor archebisbe y la Iglésia, y altre per lo senyor rey, qui prenen totes les fermes de dret dels ciutadans de Tarragona y del Camp; y per constar-li que lo castell de Riudoms és comú a la Iglésia y al senyor rey, declarà que dit Berenguer de Puigvert y Elisendis, sa muller, no han a firmar de dret sobre les possessions contengudes en la demanda de Bernat Palomer en mà del senyor archebisbe, sinó, en defecte, dels veguers de Tarragona. *Lata XI calendes maii MCCXLVI.*

Closa per Arnau de Ara<n>yó. Còpia de la matexa sentència closa per Jaume Marull.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 10, f. 208r-v.

55

1246, setembre, 5.

L'abat de Santes Creus fa donació de cert dret que Guillem de Croses, monjo del mateix monestir, tenia al castell i vila de Riudoms, a favor de Berenguer II de Puigverd i la seva muller Elisenda.

Donació y cessió feta per fra Arnau, abat de Santes Creus, de consell de son convent a Berenguer de Puigvert y sa muller Elisendis del dret que Guillem de Croses, monjo de dit monestir, té en lo castell y vila de Riudoms, y aquesta donació li fa per les moltes mercès que d'ell y de son gendre han rebudes y aguarden rebre. Fet a les nones de setembre MCCXLVI. Clos per Pere de Montanyola, prevere y capellà de Olivella.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 8 [dalt posat], f. 212v.

56

1246, octubre, 30 – 1248, gener, 26.

Sobre la causa sostinguda entre l'arquebisbe Pere d'Albalat i els Puigverd tocant a la possessió de Riudoms d'ençà del traspàs efectuat pel rei Jaume I a favor d'Elisenda, muller de Berenguer II de Puigverd i filla de Guillem III de Tarragona.

Procés escrit en pergamins llargs cosits lo hu ab l'altre, d'amplària de un palm y dos dits, en lo qual se conté que a III de les kalendes de noembre MCCXLVI, Guillem Calvet, notari del senyor rey y son jutge delegat, despedí lletres citatòries a Berenguer de Puigvert y a Elisendis, sa muller, en la causa se portà entre ells y lo senyor archebisbe sobre la alienació del /castell de Riudoms. Dit/ senyor archebisbe donà a dit Calvet per sòcio a Guillem Vidal, canonge de Lleyda, lo mateix féu lo senyor rey.

Guillem Gatell, síndic y procurador del senyor archebisbe y de consentiment de son capítol, donà la demanda que fos retractada la venda feta per lo senyor rey Pere a Guillem de Tarragona [*al marge esquerra*: de la qual és filla Elisendis, muller de dit Berenguer de Puigvert], y ser reduïda en son primer estat de Riudoms y sos tèrmens. Berenguer de Puigvert se apellà dels procehiments fets per dit jutge; en los articles per part del senyor archebisbe donats se diu que dita alienació se era feta contra los concerts fets entre los senyors archebisbes y los comtes de Barcelona y rey de Aragó, y que lo senyor rey en Jaume, après mort Guillem de Tarragona, cobrà Riudoms, y après lo tornà <a> vendre a Elisendis, filla de Guillem, y a Berenguer de Puigvert, son marit, sense consentiment del senyor archebisbe. Diu que en temps passat se donà sentència en cas semblant sobre la donació feta a Exemeno de Artusella⁷⁸⁵. Diu que en lo temps de la guerra que era entre lo senyor rey y lo noble Guillem de Moncada, lo archebisbe Sparago convingué al senyor rey per què son pare donà Riudoms y Valls a Guillem de Tarragona. Diu que quant lo senyor rey en Jaume cobrà Riudoms y <e>l donà a Berenguer y Elisendis de Puigvert, lo archebisbe y la Iglésia enviaren a Francesc de Gatell al senyor rey en Algezira per a contradir a dita alineació y a dos canonges a Riudoms per al mateix efecte.

Seguexen-se los testimonis rebuts sobre dits articles; entre altres coses dihuen que lo comte Sanxo, procurador del senyor rey en Jaume, emparà lo castell de Riudoms y los molins del port y altres coses que Guillem de Tarragona tenia en lo Camp, y que dit Guillem ab tota sa família ne fou expellit per temps de 3 ho 4 mesos, y que après mogué guerra a la Iglésia de Tarragona y après cobrà lo que tenia en lo Camp. Hu<n> diu que lo rey tingué lo castell de Riudoms per espay de 9 anys, Francesc Alemany per lo mateix senyor rey un any, y Salamó, jueu, per altre any. Altre testimoni diu que Guillem de Tarragona, vista la contradicció que lo senyor archebisbe féu a la donació <que> li havia feta lo senyor rey de la vila de Riudoms y altres coses, desafià a dit senyor archebisbe y mogué guerra contra dit archebisbe y féu dany a alguns de Tarragona.

Després y-ha uns articles donats per part del senyor archebisbe y testimonis rebuts sobre de aquelles a qui és nomenat lo castell Buac. E més se fa una producta per provar com ja y havia plet entre lo senyor archebisbe y lo senyor rey en Jaume, ab lo comissió <que> féu dit senyor rey al bisbe de Lleyda y a Ramon Berenguer de Àger en 1244, y lo mateix féu lo senyor archebisbe.

Donat la demanda per part de dit senyor archebisbe, lo procurador de Elisendis Puigvert presentà una lletra de sa principal als jutges en català dihent que no vol ser procurador del rey e que si lo archebisbe se clama d'ella, ella li farà dret en poder del rey.

En lo últim pergami se diu que a VII de les kalendes de febrer MCCXLVII, en Lleyda, se reberen testimonis per provar la fe dels actes <que> se eran produïts y aquí se acaba lo procés. Clos per Berthomeu Vianer, prevere, és segellat ab dos segells penjants ab vetes de seda.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 11, ff. 208v-209r.

⁷⁸⁵ Referit al beneficiari de la donació de Salou, que va ser feta per Alfons I el 1194.

57

1247, octubre, 5.

Berenguer II de Puigverd i la seva muller Elisenda renunciem a pledejar més i reconeixem la jurisdicció eclesiàstica de Riudoms.

Jurament y promesa feta per don Berenguer de Puigvert y Elisendis, muller sua, al archebisbe don Pedro de Albalat, que estarien prompte als manaments de la Yglésia en mans de Guillem Vidal, official de Tarragona, que de allí al devant no perturbarien lo dit archebisbe [e de] les appellacions que a ell o a son jutge se interposarien per los hòmens de Riudoms, de la audiència o procehiments y vexacions del dit Puigvert, carlà de dit lloch, ni impediria a la Yglésia la possessió de les dècimes de Riudoms y de Olivella que li havia injustament ocupades, per les quals coses era estat excomunicat y també son balle, lo qual fou de present absolt. Fet a 3 de les nones de octubre 1247, clos per Ramon de Vilanova, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell, Armari de la Jurisdicció Eclesiàstica, doc. núm. 45, f. 68r.

Cf. S. Ramon, F.X. Ricomà, *Índex Vell... 1a Part*, Tarragona, 1997, pàg. 91.

57bis

Referent a la mateixa renúncia.

Acte ab lo qual se fa notori que com Berenguer de Puigvert y la senyora Elisendis, sa muller, fossen excomunicats per lo senyor Pere, archebisbe de Tarragona, per çò que sens conexença de causa, havien despullada a la Iglésia de Tarragona de la possessió en què estava lo senyor archebisbe que los habitants de Riudoms y son territori apellassen a dit senyor archebisbe y perquè havien rebudes dècimes de Riudoms y de Olivella y altres drets del archebisbe y de sa Iglésia y contra sa voluntat. Finalment, juraren de estar als manaments de la Iglésia en poder de Guillem Vidal, portant les veus del senyor archebisbe y de son manament foren absolts per lo mateix Vidal y los fonc manat en virtut del jurament <que> tenien prestat que d'ecí al devant no turben la possessió a dit senyor archebisbe en què los hòmens de Riudoms y son territori vinguen a apellar a dit senyor. Salvo lo dret de dit Berenguer y de la senyora Elisendis.

Ítem, los fonc manat que per les dècimes <que> s'han retingudes paguen al senyor archebisbe CC sous y que d'ecí al devant no reban semblants dècimes.

Ítem, los fonc manat que paguen les dècimes del blat, de menuderies y de vi.

Fet en les cases de la milícia del Temple en la ciutat de Tarragona. Clos per Ramon de Vilanova.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 41, ff. 215v-216r.

1252, desembre, 4.

Sentència per la qual s'ordena restituir la possessió de les aigües a Ramon de Josa, castlà de Castellnou, i es condemna els homes de Riudoms.

Trasllat de una sentència donada per Guillem Tió, delegat de Berenguer de Puigvert, en la causa <que> se aportava entre Ramon de Josa y Arnau de Serma, son procurador; y la comunitat dels hòmens de Riudoms, pretenint la part de dit Josa que los de Riudoms lo havien tret per força de la possessió que tenia de pendre la aygua que ve de les Fonts y altra que ve de les fonts que són sobre la Ribaroja, sota la resclosa de Miquel de Puculull, de la qual aygua se regava la horta de dit Ramon de Castellnou y lo molí seu de Castellnou, y són vinguts ab armes en lo lloc a hont la aygua venia prop la dita riba y ha fet aquí un buc o rec. Ab la qual sentència adjudica la restitució de la possessió de dita aygua a dit Josa, condemnant a la comunitat de Riudoms. Publicada a II de les nones de dezembre MCCLII. Clos per Berenguer de Terraça, notari públic de Terragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 8, f. 207r.

1254, octubre, 21.

Confirmació de l'anterior sentència després d'haver estat apel·lada dues vegades, amb exposició dels termes en què es podia fer servir l'aigua.

Trasllat de un acte en lo qual se notifica que en temps passat entre Ramon de Josa y los síndics de la universitat de Riudoms se mogué qüestió sobre la possessió de portar l'aygua y altres coses. Guillem Tió, per delegació de Berenguer de Puigvert y de Guillem Villar, son balle, donà sentència, de la qual se apellà al senyor archebisbe Benet⁷⁸⁶, y mestre Ramon, jutge de dit senyor archebisbe, confirmà la primera sentència en algunes coses y en altres les temperà, de la qual sentència fonc apellat altre vegada al senyor archebisbe, y lo jutge fonc Guillem Vidal, lo qual restituí a Ramon de Josa en la possessió de la aygua que ha acostumada pendre per a regar la sua horta y molí y altres usos seus necessaris, segons fins vuy ha costumad, sia molta o poca dita aygua, sens impediment o contradicció dels hòmens de Riudoms; y en assò condemna a dita universitat y a sos síndics y entén-ho de la dita aygua que ha acostumat rajar en la superfície de la terra, de les fonts, del torrent y altres llocs prop la Ribaroja, en la demanda contingudes, y discurría en la superfície de la terra ans que s'i fes rec; y si los hòmens de Riudoms voldran cavar en sò del llur y traure aygua de manera que lo rec de Ramon de Josa no·n valga manco, los sia llícit, ni per assò ha de pretendre Ramon de Josa spoliat de aygua que està dins la terra perquè aquexa no l'a tinguda ni possehida; y si per algun rec nou fet o fahedor per los hòmens de Riudoms, la aygua de Ramon de Josa en part o en tot era disminuïda y assò serà cosa certa, sia restituït a arbitri de bon baró; quant a la possessió a dit Ramon de Josa tot allò que serà perdut de dita aygua y en tal lloc que la puga aportar a regar la horta o al molí; y lo dit arbitri ne haja de

⁷⁸⁶ Referit a Benet de Rocabertí (1251-1268).

acceptar lo temps d'estiu y de hivern, de sequedat o pluja, ja que segons assò se fassa la restitució de la aygua axí perduda, major o menor. Fet a XII de les kalendes de noembre MCCLIII. Clos per Bernat de Terraça, notari de Terragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 22, ff. 212v-213r.

60

1257, gener, 28.

Berenguera Fuliac ven a Guillem Ferrer i la seva muller dues sorts al terme de Castellnou.

Venda feta per Berenguera Fuliac, de consell de son marit, a Guillem Ferrer, de Castellnou, y a sa muller Guillerma, de dues sorts de terra en lo terme de Castellnou, de dues pesses de terra, /les quals fan per bovatge/, que·s tenien⁷⁸⁷ per Ramon de Josa, fan un cortà de ordi. Lo preu és XXII sous, salva la fidelitat al senyor archebisbe de Tarragona y a la sua Iglésia. Fet a V de les kalendes de febrer MCCLVI.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 2, f. 193r.

61

1266, setembre, 4. Girona.

Jaume I mana al batlle de Montblanc i, més en general, als homes de la Conca de Barberà, impedir que es faci algun mal a la vila de Riudoms, que Berenguer III de Puigverd posseïa en feu del rei i de l'arquebisbe, per part d'alguns nobles enemics seus. Aquesta ordre també s'adreça al batlle de les Muntanyes de Prades.

Jacobus, Dei gracia Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montepesulani, fidelibus suis Johanni Petri, baiulo, et universis hominibus Montisalbi, et aliis baiulis et hominibus nostris de Concha Barberani. Salutem et gratiam. Quia sicut intelleximus nobiles viri Raimundus et Guillelmus de Cardona, Periconus et Berengueronus de Queralto diffidarunt nobilem virum Berengueronum de Podioviridi et propter hoc comminatur malum facere ville ac hominibus de Rivoulmorum, que locum dictus Berengueronus tenet in feudum pro nobis et venerabili archiepiscopo Terrachone, volumus et mandamus vobis firmiter et districte quatenus, cum idem Berengueronus de Podioviridi non possit de Rivoulmorum pacem facere neque guerram et nos homines et villam de Rivoulmorum et alia loca Campi Terrachone deffendere teneamur, non permittatis quod in dicto loco de Rivoulmorum vel quibuslibet aliis locis Campi Terrachone dicti nobiles vel aliqui alii milites vel pedites inferant dampnum aliquid vel gravamen, ipsa loca omnia tanquam nostra propria deffendendo viriliter et potenter, si de nostra confiditis gracia vel amore, prohibendo insuper ne dictus Berengonus de Podioviridi tornet in villam predictam cum aliqua malefacta. Datum Gerunde II nonas septembris anno Domini M^o CC^o LX° sexto.

⁷⁸⁷ “que·s tenien”, ratllat.

Sub eadem forma scripsit Guillelmo de Ratera, baiulo, et universis hominibus Montanearum de Pratis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 85r.

62

1276

Rendes que perceben a Riudoms i a Castellnou l'arquebisbe, el canonge infermer i el paborde, així com Berenguer III de Puigverd.

De Rivo Ulmorum et Castro Novo⁷⁸⁸

Habet et percipit dominus archiepiscopus in Rivo Ulmorum et Castro Novo et terminis suis medietatem decime panis, vini, olei, molendinorum et aliarum rerum, et prepositus aliam medietatem.

Item, habent inter dominum archiepiscopum et infirmarium Terrachone in iusticiis terciam partem.

Item, habent inter dominum archiepiscopum et infirmarium terciam partem in furno.

Item, habent inter dominum archiepiscopum et infirmarium terciam partem in tabulis carnicerie.

Item, habent inter dominum archiepiscopum et infirmarium sextam partem in quatuor molendinis, quorum tenet Petrus Rubei duo molendina et Raimundus Mercer unum, et Maçot d'Ayguaviva aliud.

Raimundus Ferrer de Reddis duo molendina.

Item, in molendino del Comoger (?).

Item, percipiunt inter archiepiscopum et infirmarium in Quintalibus terciam partem.

In molendino Jacobis Regis, sextam partem.

De sorte quadam Simonis Vitalis, que est apud Castrum Novum, VIII solidos monete ternalis in festo Natale et istud censuale est proprium domini archiepiscopi.

Habet dominus archiepiscopus in manso Simonis quondam de Sancta Digna III quarterias ordeï et unam quarteriam frumenti de censu.

Habet dominus archiepiscopus apud Rivum Ulmorum quandam sortem terre propriam quam tenet Petrus Rocha de Alfurge ad quintam et decimam.

Habet dominus archiepiscopus apud Rivum Ulmorum domos proprias et cellarium cum tonnis et ortum prope ipsas domos.

Summa major censualium de Rivo Ulmorum et Castro Novo: LXXXI solidos. Et VII paria caponorum. Et I^a quarteria frumenti. Et III quarterie ordeï.

De possessionibus quas nobilis Berengarius de Podio Viridi occupavit vel emit, vel que ceciderunt in censum propter bovaticum non solutum iuxta iura castlanie et que debent esse comunia.

Occupavit nobilis Berengarius de Podio Viridi olivetum *d'en Palau*.

Emit unum trocium terre a Jorneto et Clariello.

Item, aliud trocium terre a Martorello.

Item, emit unum ortum [a] na Maçona.

Item, emit unum ortum a Berengarii de Terracia prope fontem.

⁷⁸⁸ Afegit, amb lletra posterior, "olim Buach".

Item, emit mansum Populeti quod [feem] francum de bovativo.

Item, emit unam sortem terre de na Maruneta.

Item una sors terre prope mansum dels Turrens, que fuit occupata propter bovaticum non solutum.

Omnia predicta et si ca[usa] alia sunt in consimili casu remanent comunia inter dominum archiepiscopum et prepositum, et sunt stabilienda vel colenda.

AHAT, Armari de la Mitra, Llibre Verd, f. 21r-v.

Cf. E. Gort, *Riudoms als segles XII i XIII*, Riudoms, 1987, pàg. 36.

63

1276, abril, 30.

Bernat de Gilabert i la seva muller venen un mas a Ramon de Vallverd per 2.000 sous.

Venda feta per Bernat Guilabert⁷⁸⁹, habitant en Cambrils, y sa muller Guillerma, a Ramon de Vallvert, cavaller, per dos mil sous, de un mas que tenen en lo terme de Riudoms, lo qual termena ab la riera de Zalexar, ab n'Aldabert, ab Pere Balaguer y ab Pere Cabrera. Salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona y de son archebisbe. Fet a II de les kalendes de maig MCCLXXVI.

Clos per Bernat Rossell, prevere notari de Cambrils, de manament de Pere Marsagall, rector de dit lloc.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 43, f. 216r-v.

64

1277, març, 17.

Arnau IV de Palomar traspasa els seus drets sobre Riudoms a Berenguer III de Puigverd i a canvi rep 1.000 sous.

Donació feta⁷⁹⁰ per Arnau [IV] Palomer, major de dies, fill de Arnau [III] Palomer, *quondam*, al noble Berenguer [III] de Puigvert del dret que té y sos pares tenien per rahó de castlania y per la donació <que> ne féu lo príncep Robert y Agnès, sa muller, a Arnau [I] Palomer en lo lloc leshores anomenat Riu de Olms, y ara vila de Riudoms, per la qual definició ha rebut d'ell mil sous. Fet a XVI de les kalendes de abril MCCLXXVI.

Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona. Un acte fet devant lo oficial de Tarragona, que és reparació del precedent o segona extracció feta en 1292, clos per notari.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 12, f. 209r-v.

⁷⁸⁹ O més aviat Gilabert, com recull l'Índice General, armari 5, calaix 5, lligall 3, doc. núm. 6, f. 167v.

⁷⁹⁰ Fet reclam amb la següent anotació al marge esquerre: "après de haver-ho pledejat devant los veguers de Tarragona, com apar en una carteta del any 1273, signada de nº 12".

64bis

Sobre la mateixa possessió.

[Querella⁷⁹¹] hecha por Arnaldo Palomar ante los vegueres de la Ciudad y Campo de Tarragona contra Dª Saurina, muger de Guillermo de Tarragona, en 1273.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 3, doc. núm. 6, f. 167v.

65

1280, novembre, 9.

Fra Ramon de Vallverd ven al monestir de Poblet un mas al terme de Riudoms, pel preu de 2.500 sous.

Venda feta per fra Ramon de Vallvert, novici de Poblet, al abat y convent de dit monestir, per preu de dos mil y sinscens sous, de un mas que té en lo terme de Riudoms. Termena ab lo torrent que discorre del Alaxar de la primera part, y ab Pere de Aldebert de Borges de la 2a part, y ab Pere Balaguer de la terça. Fet a V dels idus de noembre MCCLXXX. Clos per Guillem Marí, notari en la vegueria de Monblanc.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 31bis [dalt posat], f. 216v.

66

1283, desembre, 6.

L'abat de Poblet reconeix a l'arquebisbe Bernat d'Olivella que la compra del mas situat al terme de Riudoms s'ha fet a compte de la fundació d'una causa pia al susdit monestir.

Carta ab la qual se notifica que fra Bernat, abat del monestir de Poblet, y son convent confessen y otorguen al reverent pare Bernat, archebisbe de Tarragona, que en /lo preu de/ la compra del mas que de voluntat de dit senyor han comprat en lo terme de Riudoms de Ramon de Vallvert, novici de dit monestir, /lo qual preu és de/ dos mil y siccens sous, ha posades sinquanta lliures y sinquanta sous que tenien a comprar a ops de una pianta que ha determinat fer en dit monestir, per lo que prometen cada any lo dia de Santa Tecla, fer dit aniversari en vida de dit senyor archebisbe y après son òbit cada any lo dia que serà mort. Fet a VIII dels idus de dezembre MCCLXXXIII, lo any VII del senyor rey en Pere. Clos per Guillem de Miralles, notari en la vegueria de Monblanc.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 31, f. 214v.

⁷⁹¹ Escrit, però, "Corela".

1286, gener, 8.

[trasllat: 1286, gener, 15]

A instàncies de Guerau d'Olorda, prior de Santa Eulàlia del Camp, l'arquebisbe de Tarragona [Bernat d'Olivella] mana als batlles de Riudoms que actuïn contra tots aquells que prenguin l'aigua dels molins que són del susdit convent.

Littera missa baiulis de Rivoulmorum per archiepiscopum racione aque mansi Sancte Eulalie

Anno Domini M° CC° LXXX° quinto, octavo decimo kalendas febroarii, in pressencia mey Guillelmi de Manso, publici notarii pro domino Guillelmo de Pulcrovicino, rectore ecclesie de Rivoulmorum, et in pressencia testium infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum, videlicet, Guillelmi Lombardi, Petri Mulneri, carnificis, Petri Sort et Petri de Benages, Ferrarius de Brea, habitator de manso de Santa Eulalia Barchinone, sito in parrochia de Rivoulmorum, obtulit Petro Busquet, baiulo domini nobilis Berengarii de Podioviridi, in dicta villa de Rivoulmorum, quandam litteram domini reverendissimi patris Bernardi, dei gracia terraconensis archiepiscopi, sigillatam in dorso de cera rubea, sigillo eiusdem apposito in eadem cuiusquidem littere talis est tenor:

Bernardus, divina misseracione terraconensis archiepiscopus, fidelibus suis baiulis de Rivoulmorum. Salutem et gracam. Accedens ad nostram presenciam dilectus in Christo Geraldus de Olorda, prior monasterii Sancte Eulalie de Campo civitatis Barchinone, sua nobis querimonia demonstravit, asserens quod cum idem prior et antecessores sui obtinuerint, habuerint et possiderint et nunc habeant et possideant ex largicione seu donacione dominacionis Riviulmorum molendina quedam in termino dicti loci, nonnulli homines ipsius loci ausu proprio aquam ipsorum molendinorum frangunt, turbant et retinent frequenter indebite in non modicum predicti prioris gravamen et periudicium et contra penam etiam actenus apositam contra illos qui aquam frangerent supradictam. Verum, cum prefactus prior per nos petierit sibi super premissis congruo remedio provideri, nosque, malignorum conatibus volentes ex nostri officii debito obviare, volumus ac vobis dicimus firmiter et mandamus quatenus non permitatis dictum priorem in predicta aqua ab aliquo molestari decetero vel gravari. Immo, si forsan inveniretis aliquem vel aliquos qui propter dies eis concessos ad rigandum ut in ibi observatum est super aqua predicta molestant seu gravent priorem iamdictum, vos incontinenti ab illo seu ab illis penam ibi apositam contra tales exigatis et habeatis amodo inde quolibet remedio et obstaculo tarditatis circa predicta mandatum nostrum taliter exequentes ut sepefactus prior de verbo non habeat super hoc materiam querelandi, scituri quod nos illud non possemus extunc equanimiter tolerare. Datum Terracone VI idus ianuarii anno Domini M° CC° LXXX° V°.

De quaquidem presentacione seu etiam oblacione littere iampredicte Ferrarius de Brea, me, dictum Guillelmum de Manso, publicum notarium, exor<t>avit ut eidem de predicta oblacione et littere presentacione et de omnibus aliis antedictis facerem publicum instrumentum, unde ego, predictus Guillelmus de Manso, publicus notarius in ecclesia de Rivoulmorum, ad instanciam dicti Ferrarii de Brea, de predicta oblacione seu littere presentacione et de allis que predicuntur presens publicum instrumentum feci

et ipsum in formam publicam redegi anno et die quibus supra in prima linea et hoc meum sig+num feci.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 154v.

68

1290, febrer, 3.

[trasllat: 1291, octubre, 8]

Berenguer III de Puigverd ven, a títol perpetu, la castlania de Riudoms a Ramon d'Anglesola, canonge precentor de l'Església de Tarragona, en tant que marmessor, juntament amb el sagristà Bernat de Ribes, del difunt arquebisbe Bernat d'Olivella⁷⁹². El motiu de la compra és per la institució d'unes capellanies a l'Església de Tarragona; en concret, es traspassa el castell i vila de Riudoms amb els annexos de Castellnou i Blancafort, pel preu de 115.000 s.b. Aquesta operació es fa amb el consentiment del rei Alfons i de l'Església de Tarragona.

De vendicione castris de Rivo Ulmorum

Hoc <est> translatum bene et fideliter sumptum a quodam instrumento originali, auctoritate reverendi patris et domini Roderici, divina permissione sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, tenor cuius instrumenti talis est:

Noverint universi quod nos, Berengarius de Podio Viridi, miles, vendimus inperpetuum per nos et successores nostros vobis, venerabili Raimundo de Angularia, precentori ecclesie Terrachone, manumissori seu exequutori ultime voluntatis seu ordinationis reverendi domini Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, ementi pro vobis et pro Bernardo de Rippis, sacrista dicte ecclesie Terrachone et conmanumissore seu exequutore vestro, absente, et nomine et vice ipsius, ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone iuxta ordinationem dicti domini archiepiscopi et capituli Terrachone, prout in instrumentis inde confactis plenius et laciis continetur, cum assensu et voluntate illustrissimi domini Alfonsi, dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, et Ferrandi Johannis, procuratoris reverendi patris et domini domni Roderici, divina permissione Terrachone archiepiscopi, prepositi et capituli Terrachone, castlaniam et feudum et castrum de Rivo Ulmorum et quicquid iuris habendum vel habere debemus in villa de Rivo Ulmorum et terminis suis et in Castro Novo et in loco vocato Blanchafort et in militibus et habitatoribus eorumdem, presentibus et futuris, prout ipsa omnia nos et predecessores nostri tenuimus, habuimus et possedimus usque ad hec tempora, cum terris cultis et incultis, cum olivariis et aliis arboribus diversorum generum, cum molendinis, casalibus, pertinentiis et iuribus eorum, cum columbariis, pratis, pascuis, nemoribus, garrigiis, venacionibus, devesis, aquis, militibus et dominabus et aliis hominibus et feminis eorumdem, et cum omnibus redditibus, censualibus, agrariis, exitibus, laudimiis, foriscapiis et aliis proventibus, dominicaturis, placitis, iurisdictionibus, bovativo, laucido ad nos racione dicti castris et ville de Rivo Ulmorum et terminorum suorum pertinentibus et debentibus pertinere, et cum omnibus aliis iuribus que de iure, usu et consuetudine habemus et accipimus et habere ac percipere debemus aliquo modo in dictis castro et villa, et terminis eorum, salva fidelitate, iure,

⁷⁹² Per tal d'evitar reiteracions innecessàries, en els següents registos prescindim de tornar a indicar els noms dels dos canonges marmessors.

dominio et fatica domini archiepiscopi, prepositi et ecclesie Terrachone. Que omnia supradicta tenemus in feudum pro domino rege predicto et ea dominus rex tenet similiter in feudum pro domino archiepiscopo et ecclesie Terrachone. Hanc autem vendicionem facimus vobis in perpetuum de predictis omnibus et singulis sicut melius dici et intelligi ac premeditari potest ad nostrum salvamentum et bonum intellectum extrahentes.

Hec omnia supradicta et singula que vobis vendimus de iure, dominio et posse nostri et nostrorum, et eadem omnia et singula supradicta in ius, dominium et posse vestri et illorum quos volueritis, mittimus et transferimus irrevocabiliter ad habendum, tenendum omnique tempore possidendum sine omni contradiccione et impedimento vestri et vestrorum ac alterius cuiuscumque persone. Et, ex causa predictae vendicionis, cedimus vobis, in perpetuum, et quibus velitis, omnes acciones, deffensiones et iura que nobis competunt aliquo modo et competere possunt in omnibus predictis et singulis que vobis vendimus, et contra quascumque personas racione eorum. Constituentes vos ambos et quemlibet vestrum nominibus quibus supra in hiis dominos et procuratores in rem vestram propriam, ita quod predictis actoribus possitis agere, deffendere et omnia alia facere que nos facere possemus in iudicio et extra iudicium racione predicta.

Et mandamus cum hoc publico instrumento vicem epistole gerenti omnibus militibus et dominabus et aliis hominibus et feminis predictorum castri et ville de Rivo Ulmorum et terminorum eorundem quod de cetero habeant vos et quemlibet vestrum pro dominis suis secundum quod nos habebant, et quod vobis et cuilibet vestrum aut cui volueritis loco vestri satisfaciant de iuribus que habemus vel habere debemus in dictis castro et villa prout nobis satisfacere et respondere consueverunt; et vos possitis ad hoc compellere eos quibuscumque modis velitis; et nos de presenti absolvimus eos ab omni obligacione qua nobis tenerentur astricti aliqua racione.

Pro precio autem huius vendicionis confitemur nos recepisse a vobis numerando centum et quindecim milia solidos barchinonenses monete perpetue de terno, et quia de dicto precio a vobis plene satisfactum est nobis ad nostram voluntatem renunciamus excepcioni non numerate peccunie et precii non recepti et non soluti, et doli et accioni in factum. Renunciamus quantum ad hec ex certa sciencia legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii et omni alii iuri canonico et civili. Dantes et remittentes vobis gracies et ex certa sciencia irrevocabiliter inter vivos siquid hoc que vendimus vobis valent vel valere possunt plus iusto precio. Insuper promittimus vobis et notario infrascripto a nobis legitime stipulanti pro vobis et nomine vestro quod predicta omnia et singula que vobis vendimus cum omnibus melioramentis que ibi feceritis faciemus vos tenere et quemlibet vestrum pacifice possidere contra omnes personas. Et promittimus vobis quod erimus vobis legales auctores et deffensores, et obligamus nos et bona nostra pro predictis de firma eviccione et quod numquam racione presentis vendicionis movebimus vobis vel dicto Bernardo de Rippis, sacriste, vel tenentibus predicta nominibus quibus supra aliqua controversia. Et si forte alique persone moverent vel facerent contra vos vel tenentes predicta aliquam petitionem seu causam in predictis que vobis vendimus vel in aliqua parte eorum, promittimus vobis quod, incontinenti cum a vobis fuerimus requisiti, suscipiemus in nos honus litigii et opponemus nos deffensioni vestre, et agemus et ducemus in nos causam cum nostris propriis sumptibus et expensis, et vos et successores vestros quantum ad hec promittimus omnino servare indempnes, vel vos aut successores vestri possitis ipsam causam agere et ducere per vos ipsos, et hoc sit in eleccione vestri et successorum vestrorum. Et si vos vel vestri successores elegeritis tractare et ducere causam in propria persona, promittimus vobis et notario subscripto a nobis stipulanti pro vobis quod solvemus et restituemus vobis et successoribus vestris omnes expensas in lite et cura litem factas et

quicquid et quantum a vobis vel a successoribus vestris evictum fuerit cum omni dampno et interesse quod inde vos vel successores vestri facietis vel sustinebitis⁷⁹³ aliquo modo, si iuste subcu<m>bueritis in causa predicta.

Et hec omnia supradicta et singula ut superius dicta sunt promittimus per nos et omnes heredes et successores nostros vobis et notario infrascripto a nobis legitime stipulanti pro vobis et successoribus vestris tenere, complere et observare et nunquam in aliquo contravenire. Et pro hiis omnibus supradictis firmiter attendendis, obligamus vobis de eviccionem et garentia nos et omnia bona nostra mobilia et immobilia, habita et habenda, et ad maiorem securitatem omnium predictorum iuramus per Deum et hec sancta quatuor Dei evangelia corporaliter a nobis tacta quod numquam contra predictam vendicionem veniemus aliquo iure vel racione.

Ad hec nos, domina Elicssendis, uxor predicti nobilis Berengarii de Podio Viridi, approbantes et ratificantes vendicionem predictam factam per dictum maritum nostrum, cerciorata per tabellionem de iure nostro, renunciamus iuri ypothecarum nostrarum et beneficio senatus consulti velleyani et omni alii iuri nobis competenti vel competere debenti in predictis racione dotis et sponsalicii nostri, et promittimus et iuramus predictam vendicionem perpetuo ratam haberem firmam et in nullo contravenire, sic Deus nos adiuvet et hec sancta quatuor Dei evangelia manibus nostris corporaliter tacta.

Et nos, Alfonsus, dei gracia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comes Barchinone, de cuius voluntate et assensu predicta vendicio facta est, ac de voluntate et assensu consilii nostri, dictam vendicionem laudamus et approbamus et eidem assensum et auctoritatem nostram prestamus. Actum est hoc tercio nonas febroarii anno Domini M° CC° LXXX° nono.

Sig+num mei Berengarii de Podio Viridi. Sig+num domine Elicssendis, uxoris nostre, qui ambo predicta omnia et singula firmamus, concedimus et iuramus.

Testes huius rey sunt Raimundus Jutge, Bertrandus de Solerio, Raimundus de Galiners, Simon de Gerundella, Umberto de Monteolivo, Raimundus de Villanova, Berengarius de Monteolivo, Guillelmus de Podio Viridi et Raimundus de Josa, milites, Jacobus de Bianya, magister, Raimundus Lancee et Petrus de Sancta Digna, quom dictus nobilis Berengarius de Podio Viridi firmavit et iuravit in capitulo Terrachone presentem vendicionem.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo salvo iure nostro et ecclesie Terrachone.

Testes huius rei sunt Michael Ferrando, civis dertusensis, Petrus Rosselli, Petrus Martini, quom domina Elicssendis, uxor predicti nobile Berengarii de Podio Viridi, hoc instrumentum firmavit et iuravit IIII° idus febroarii anno quo supra.

Sig+num [*signe*] Alfonsi Dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, qui predictam vendicionem firmamus, concedimus et laudamus, et eidem assensum et voluntatem nostram impartimur. Ego, Ferrandus Johannis, procurator domini Roderici, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, vice ipsius, hoc firmo, salvo iure domini archiepiscopi. Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, hoc firmo salvo iure nostro et ecclesie Terrachone. Ego Arnaldus de Prata, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego magister Raimundus de Brugariis, succentor Terrachone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Calderiis, Terrachone ecclesie canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Bernardus de Verneto, canonicus Terrachone, subscribo pro me et archidiacono Ville Sicce. Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi

⁷⁹³ Escrit, tanmateix, "sustinetibus".

feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis. Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, auctoritatem prestans subscribo.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone qui hoc translatum scribi feci et cum originali fideliter comprobavi, subscribo. Ego Berengarius de Terracia, hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, et fideliter translatavi VIII° idus octobris anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo primo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 89r-90r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 13, f. 209v.

69

1290, febrer, 3.

El procurador de l'arquebisbe Roderic Tello, juntament amb el paborde i el capítol de Tarragona, a precs del rei Alfons, Berenguer III de Puigverd i Ramon d'Anglesola, precentor i executor del darrer testament de l'arquebisbe Olivella, concedeixen al mateix rei i als altres dos esmentats, el lluïisme o terç, al qual hi tenien dret per la venda feta al susdit marmessor el mateix dia. Així doncs, en fan remissió i es comprometen a no demanar-lo, tampoc a compte dels drets que tenia el rei sobre Riudoms i la castlania de Berenguer de Puigverd.

Remissio tercii facta per procuratorem archiepiscopi et prepositi

Hoc est translatum fideliter translatum cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

Sit notum cunctis quod nos, Ferrandus Johannis, procurator reverendi patris et domini domni Roderici, divina permissione sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, et nos, Guillelmus, prepositus et capitulum Terrachone, ad requisicionem et ad preces vestri, illustrissimi domini Alfonsi, dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, et nobilis Berengarius de Podio Viridi, ac vestri, venerabilis Raymundi de Angularia, precentoris Terrachone, exequtoris ultime ordinacionis domini Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, remittimus, damus et concedimus vobis, dicto domino regi et nobili Berengario de Podio Viridi supradicto ac vobis venerabili precentori, tercium sive laudimium quod nobis competere posset ex vendicione et donacione que facte sunt vobis, venerabili precentori predicto ementi et recipienti nomine vestro et Bernardi de Rippis, sacriste Terrachone, ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone iuxta ordinacionem dicti domini Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone; de potestate, dominio et aliis iuribus que vos, dictus dominus rex, habebatis et habere debebatis in castro Riviulmorum et terminis eiusdem et in hominibus et feminis dicti loci, presentibus et futuris, et de castlania, feudo, castro et aliis iuribus que vos, nobilis Berengarius de Podio Viridi, habebatis in dicto loco et in militibus et hominibus habitantibus ibidem et terram tenentibus, presentibus et futuris, facientes vobis et cuilibet vestrum pactum et finem legalem de non petendo amodo quicquam de predictis. Actum est hoc tercio nonas febroarii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo nono.

Ego Ferrandus Johannis, procurator domini Roderici, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, vice ipsius, hoc firmo, salvo iure domini archiepiscopi. Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, subscribo salvo iure nostro et ecclesie Terrachone.

[1^a col.] Ego Dalmacius de Monte Olivo, Terrachone decanus, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiachonus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego, magister Raimundus de Brugariis, succentor Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Calderiis, terrachonensis ecclesie canonicus, subscribo.

[2^a col.] Ego Petrus Gomicerii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, terrachonensis canonicus, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Bernardus de Verneto, canonicus Terrachone, subscribo.

Testes huius rey sunt Jacobus de Bianya, canonicus urgellensis, Raimundus Jutge et Raimundus de Galiners, milites.

Ego Michaelis Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarius, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 92r.

70

1290, febrer, 6.

[trasllat: 1291, octubre, 8]

El rei Alfons confirma la venda efectuada per Berenguer III de Puigverd de la castlania de Riudoms a favor dels marmessors del difunt arquebisbe Bernat d'Olivella. Així mateix, fa renúncia al dret de lluíisme i concedeix als mateixos marmessors tota potestat i drets que pogués tenir, a l'hora que mostra la seva gratitud per haver pogut emprar els diners rebuts d'aquesta venda en la defensa del reialme.

Confirmacio vendicionis domini Alfonsi

Hoc est translatum bene et fideliter sumptum a quodam instrumento originali sigillo plumbeo pendenti domini regis sigillato auctoritate reverendi et domini Roderici, divina permissione sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, tenor cuius instrumenti talis est:

Noverint universi quod nos Alfonsus, Dei gracia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comes Barchinone, de consilio et assensu nostri consilii, attendentes quod nobilis Berengarius de Podio Viridi vobis, venerabilibus Raymundo de Angularia, precentori, et Bernardo de Rippis, sacriste Terrachone, exequutoribus ultime dispositionis seu ordinacionis Bernardi de Olivella, bone memorie condam archiepiscopi Terrachone, vendidit ad opus capellaniarum instituendarum⁷⁹⁴ in ecclesia Terrachone iuxta ordinacionem dicti domini archiepiscopi et capituli Terrachone, castlaniam, feudum et quicquid iure habebat vel habere debebat vel est consuetus habere in castro, villa et terminis Riviulmorum, et in militibus et habitatoribus eiusdem, presentibus et futuris, prout in instrumento vendicionis inde facte plenius et lacius continetur. Attendentes etiam quod pacta inita fuerunt inter predecessores nostros et ecclesiam Terrachone quod ecclesia vel nos aliquid non possimus emere vel aliquo titulo adquirere quin sit comune inter nos et ecclesiam Terrachone, ut instrumentis inde contactis noscitur contineri, nos, ex certa sciencia et in dono speciali laudamus,

⁷⁹⁴ “institueendarum”, escrit “instruendarum”.

approbamus et confirmamus vobis, dictis exequutoribus, vendicionem predictam prout in instrumento inde confacto continetur, remittentes vobis, nominibus quibus supra, quicquid iuris ratione dicte convencionis domini tercii seu laudimii habemus vel habere debemus in predictis seu qualibet alia ratione. Et attendentes etiam et considerantes multa et grata servicia que Terrachone ecclesia predecessoribus nostris et nobis exhibuit et exhibet, et exhibere parata est rationibus predictis et in remissione peccatorum nostrorum et predecessorum nostrorum, et quia predicta empicio fit adimplenda opera karitatis, et quare peccunia habita ex empicione predicta ad manus nostras pervenit et ipsam convertimus in magnam utilitatem nostram et deffensionem terre nostre et subditorum nostrorum cum ea aliunde defacili sine magno incomodo nostri habere non possemus, gratis et ex certa sciencia, de consilio et assensu consilii nostri infrascripti et de assensu etiam Ferrandi Johannis, procuratoris archiepiscopi et prepositi ac capituli Terrachone, damus, concedimus et laudamus atque remittimus perpetuo vobis, predictis exequutoribus nominibus quibus supra, potestatem, ius et dominium et omnia alia que habemus vel habere debemus in predictis sine aliquo retentu nostri et nostrorum successorum quod ibi vel inde non facimus aliqua ratione. Mandantes cum presenti publico instrumento militibus et aliis habitatoribus castri predicti, ut decetero vobis respondeant rationibus predictis, et non nobis nec successoribus nostris, quoniam nos ipsos inde absolvimus certificati de convenienciis supradictis ab omni obligacione et vinculo quibus nobis vel nostris predecessoribus tenerentur astricti. Et quantum ad predicta renunciamus omni iuri nobis contra predicta in aliquo iuvanti et beneficio minoris etatis et restitutionis in integrum et omni alii iuri comuni et speciali quo minor iuvari potest. Iuramus per Deum et hec sancta quatuor Dei euvangelia manibus nostris corporaliter tacta quod contra predicta vel aliqua de predictis numquam veniemus aliquo iure vel ratione. Et ad maiorem cautelam omnium predictorum sigillum nostrum plumbeum apponi fecimus. Ad hec nos Raymundus Rotgerii, comes pallariensis, Guillelmus de Angularia, Maymonus de Castro Aulino, Berengarius de Pulcro Visu, vicencis sacrista, Guillelmus de Castro Veteri, Johannes de Turre Fracta, precentor ilerdensis, Raimundus Ricardi et Guillelmus de Lacera, cives Barchinone, consilarii dicti domini regis, attendentes et considerantes pium et laudabilem propositum domini regis, predicta laudamus et approbamus prout superius sunt contenta. Quod est actum Ilerde VIII° idus febroarii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo nono.

Sig+num Alfonsi, Dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, qui predicta omnia et singula firmamus, concedimus et iuramus. Sig+num Raimundi Rotgerii, comitis pallariensis. Sig+num Guillelmi de Angularia. Sig+num Maymoni de Catro Aulino. Sig+num Berengarii de Pulcro Visu, sacriste vicensis. Sig+num Bernardi de Montepavone. Sig+num Guillelmi de Castro Veteri. Sig+num Johannis de Turre Fracta, precentoris ilerdensis. Sig+num Jacobi de Bianya. Sig+num Guillelmi de Lacera. Sig+num Raimundi Ricardi de Barchinona, consiliorum domini regis qui predicta omnia concedimus et eisdem consilium nostrum impartimur.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo salvo iure nostro et ecclesie Terrachone. Ego Ferrandus Johannis, procurator domini Roderici, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, vice ipsius, hoc firmo salvo iure domini archiepiscopi. Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, hoc firmo salvo iure nostro et ecclesie Terrachone. Ego magister Raimundus de Brugariis, succentor Terrachone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Calders, Terrachone ecclesie canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, terrachonensis canonicus,

subscribo. Ego Bernardus de Verneto, canonicus Terrachone, subscribo pro me et archidiacono Villesicce. Ego Arnaldus de Prata, infirmarius Terrachone, subscribo.

Testes huius rey sunt nobilis Raimundus de Angularia, dominus de Angularia, Corraldus Lancee, nobilis, Berengarius de Podio Viridi, Jacobus de Cabanis.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia, hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notario, cum raso et emendato in XIII^a linea ubi dicitur “Barchinone” die et anno prefixis.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, auctoritatem prestans subscribo.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, qui hoc translatum scribi feci et cum suo originali fideliter comprobavi, subscribo. Ego Petrus Pometa hoc translatum fideliter translatavi mandato Michaelis Boter, Terrachone notario, VIII° idus octobris anno Domini M^o CC^o XC^o primo.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 90r-v. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 14, ff. 209v-210r.

71

1290, febrer, 6.

[trasllat: s.d.]

Berenguer III de Puigverd s'obliga amb tots els seus béns per garantir que els marmessors de la seva difunta dona Gueraldona no puguin al·legar cap dret per raó de dot i esponsalici sobre la castlania traspasada als marmessors de l'arquebisbe Bernat d'Olivella.

Obligacio Berengarii de Podio Viridi super firma uxoris sue

Hoc est translatum fideliter translataum cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

Noverint universi quod nos Berengarius de Podio Viridi promittimus vobis, venerabili Raymundo de Angularia, precentori ecclesie Terrachone, manumissoire ultime ordinacionis Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, nomine vestro et Bernardi de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, conexequitoris vestri, nos curaturos et facturos quod manumissores domine Geraldone, uxor quondam nostre, approbabunt et ratificabunt vobis cum intrumento publico vendicionem quam vobis et dicto sacriste fecimus ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone iuxta ordinacionem dicti domini archiepiscopi, de castlania, feudo et castro de Rivoulmorum et aliis iuribus que nos ibidem habebamus prout in instrumento vendicionis quod inde vobis fecimus plenius continetur. Promittimus etiam vobis quod dicti manumissores concedent in ipso instrumento quod non venient contra ipsam vendicionem racione obligacionis quam ipsa domina pro dote sua habeat in castro iamdicto, immo absolvent et diffinient vobis et ipsi sacriste omne ius et omnem obligacionem quod et quam ipsa domina Geralda racione dotis sue et sponsalicii haberet in castro iamdicto; et pro hiis attendendis obligamus vobis et vestris nos et omnia bona nostra habita <et> habenda. Actum est hoc VIII° idus febroarii anno Domini M^o ducentesimo octuagesimo nono.

Sig+num nostri Berengarii de Podio Viridi qui hoc firmamus et laudamus. Sig+num Raymundi Jutge. Sig+num Bertrandi de Solerio. Sig+num Raymundi de Galiners.

Sig+num Simonis de Gerundella. Sig+num Jacobi de Bianya. Sig+num Umberti de Monte Olivo, testium.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terracone notarius, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 92v.

72

1290, febrer, 8.

Arran de la venda efectuada de la castlania de Riudoms a favor dels dos marmessors del difunt arquebisbe Bernat d'Olivella, el rei Alfons promet ara a Ramon d'Anglesola, precentor, de fer aprovar la dita compravenda per l'arquebisbe Tello sense que n'hagi d'assumir cap despesa, o de ser-ne esmenat en cas que el prelat no volgués fer-ho.

Dominus Alfonsus dedit et concessit potestatem ecclesie Terrachone

Sit omnibus notum quod nos Alfonsus, Dei gracia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comes Barchinone, considerantes quod nobilis Berengarius de Podio Viridi vendidit vobis, venerabilibus Raymundo de Angularia, precentori, et Bernardi de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, absentis, castlania, feudum et quicquid iuris habebat et habere debebat in castro et in villa de Rivoulmorum pro capellaniis instituendis in ecclesia Terrachone iuxta ordinationem Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, quam vendicionem nos et Ferrandus Johannis, procurator reverendi Roderici, archiepiscopi Terrachone, prepositus et capitulum eiusdem ecclesie, confirmavimus et laudavimus prout in instrumentis inde confectis plenius continetur; et nos remisimus, dedimus et concessimus potestatem et dominium et quicquid iuris habebamus vel habere debebamus in predictis propter multa et grata servicia que ecclesia Terrachone exhibuit nostris predecessoribus et nobis et exhibet et est exhibere parata et in remissione peccatorum nostrorum, et quia predicta fiunt ad implenda opera caritatis et quia peccunia habita ex empcione predicta ad manus nostras pervenit et eam convertimus in magnam utilitatem nostram et deffensionem terre nostre et subditorum nostrorum, cum eam aliu<n>de defacili sine magno incomodo nostri habere non possemus ad maiorem horum cautelam, promittimus vobis et notario infrascripto nomine vestro legitime stipulanti, nos facturos et curaturos quod predictam empcionem faciemus laudari et approbari sine expensa vestra et vestrorum per venerabilem archiepiscopum Terrachone prout in instrumentis inde confectis plenius continetur. Et si forte dictus archiepiscopus non approbaret dictam vendicionem et non firmaret, quod totum dampnum quod inde sustinueritis teneamur vobis restituere et emendare, et credatur inde vestro simplici verbo sine testibus et iuramento. Pro quibus omnibus sic attendendis obligamus nos vobis. Actum est hoc VI° idus febroarii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo nono.

Sig+num Alfonsi, Dei gracia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, qui predicta firmamus, concedimus et laudamus.

Testes huius rey sunt Raimundus Rotger, comes pallariensis, Guillelmus de Angularia, Berengarius de Podio Viridi, Bernardus de Monte Pavone, Jacobus de Bianya, canonicus urgellensis, Jacobus de Cabaneis.

Ego, Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 91v.

73

1290, febrer, 13.

Jaume de Bianya, canonge d'Urgell i procurador reial, posa a Ramon d'Anglesola, precentor, en tant que marmessor de l'arquebisbe Bernat d'Olivella, en possessió corporal del castell de Riudoms. En el mateix acte absol Berenguer III de Puigverd, representat pel seu procurador Berenguer de Barberà, de l'homenatge i fidelitat a què era tingut envers el rei. També absol tots els cavallers, homes i dones habitants dels termes de Riudoms, que a partir d'aquest fet hauran d'obeir al susdit precentor. El document descriu la forma concreta com es dugué a terme el traspàs.

Instrumentum Jacobi de Bianya ad possessionem tradendam

Sit notum cunctis quod in presencia mei, Berengarii de Terracia, publici tabellionis Terrachone sub Michaele Boter, notario publico eiusdem, et testium infrascriptorum, Jacobus de Bianya, canonicus urgellensis et consiliarius domini regis, nomine procuratorio eiusdem domini regis induxit in possessionem corporalem vel quasi venerabilem Raymundum de Angularia, precentorem ecclesie Terrachone, exequutorem ultime voluntatis seu dispositionis Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, nomine sui et Bernardi de Rippis, sacriste Terrachone, coexequutoris sui, de castlania, feudo et castro de Rivoulmorum et iuribus et pertinenciis suis que nobilis Berengarius de Podio Viridi vendiderat dictis precentori et sacriste, et tenebat in feudum pro domino rege et ipse dominus rex in feudum pro ecclesia Terrachone. Misit etiam et introduxit eundem dominum precentorem in possessionem vel quasi potestatis et dominii et iuris et omnium aliorum que dictus dominus rex habebat in dicto castro que omnia ipse dominus rex dederat et absolverat dicto precentori nomine quo supra prout in instrumentis inde confectis plenius continetur, et absolvit nobilem Berengarium de Podio Viridi, absentem, et Berengarium de Barberano, eius procuratorem, presentem, ab homagio, fidelitate et naturalitate quibus ipse Berengarius de Podio Viridi teneretur astrictus rationibus supradictis domino regi; et absolvit milites, homines et feminas ac terras tenentes infra terminos dicti castri ab omni obligacione et vinculo quibus obligatis essent predicto domino regi rationibus supradictis, mandando eisdem, ex parte domini regis et nomine procuratorio quo supra, ut predicto domino precentori nomine quo supra attendant, obediant et respondeant decetero ut domino racione vendicionis et donacionis predictarum; et misit ipsum per manum in castrum de Rivoulmorum et in signum vere et tradite possessionis vel quasi omnium predictorum ipse precentor expulit eundem Jacobum de castro et clausit sibi ianuam castri, et illud idem factum fuit per eosdem ad ianuam ville de Rivoulmorum introducendo eundem precentorem per aspectum circumquaque factum in possessionem omnium terminorum et possessionum *de Riudolms* et idem Raimundus de Angularia aliquos clericos et laycos de familia sua fecit ascendi in sumitate ipsius castri et in signum accepte possessionis vel quasi fecit decantari antifonam beate Tecele que incipit

“Virgo Dei Tecla” et romana lingua clamari alta voce “*Riudolms per Sancta Tecla et per los marmessors d’en Bernat ça-Olivela zabanrrere archabisbe de Terragona*”. De quibus omnibus supradictis petiit dictus dominus precentor sibi fieri publicum instrumentum per me tabellionem predictum.

Quod fuit actum idus febroarii anno Domini M° CC° LXXX° nono, presentibus testibus Bernardo de Montepavone, Raimundo de Josa, Geraldo de Comelats, Guillelmo de Podio Viridi et Petro de Podio Viridi et pluribus aliis.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarius, vice cuius interfui supradictis die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 91r.

Cf. J. Trenchs, «El testament de l’arquebisbe Bernat d’Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona», *Estudis d’història medieval*, II (1970), pàg. 5 [35].

74

1290, febrer, 13.

Homenatge fet per Ramon de Josa, castlà de Castellnou, als nous senyors de Riudoms.

Homenatge fet per Ramon de Josa, castlà de Castellnou, en mà de Ramon de Anglesola, cabiscol, en nom seu y de Bernat de Ribes, sagristà de Tarragona, per lo feu de Castellnou, de manament del noble Berenguer de Puigvert, per rahó de la venda los ha feta de la castlania, feu i castell de Riudoms. Fet als idus de febrer MCCLXXXVIII. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 3, f. 193r.

75

1290, febrer, 17.

Homenatge fet per Berenguer de Barberà, castlà de Blancafort, als nous senyors de Riudoms.

Homenatge prestat per Berenguer de Barberà, cavaller, a Ramon de Anglesola, cabiscol de Tarragona, en nom seu y a Bernat de Ribes, sagristà de Tarragona, per lo lloc de Blancafort, que és en lo terme de Riudoms, de manament del noble Berenguer de Puigvert, per rahó de la venda <que> los ha feta de la castlania, feu y castell de Riudoms. Promet-los ser fael vassall y fer lo que té acostumat a dit Puigvert qui le-y ha dats. Fets als idus de febrer MCCLXXXVIII. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Blancafort), doc. núm. 1, f. 199r.

1290, febrer, 19.

[trasllat: s.d.]

Jaume de Bianya, canonge d'Urgell i procurador del rei Alfons, absol Ramon d'Anglesola, precentor de Tarragona, dels 2.000 sous que havia traspasat a Guillem Gibot, ciutadà de Tarragona, d'aquells 10.000 que el rei havia assignat al noble Ramon Folc; les dites quantitats s'inclouen en els 40.000 sous que el susdit precentor, juntament amb el noble Guillem d'Anglesola, havien de pagar al rei per Pasqua, per la venda de la castlania de Riudoms.

Apocha Jacobi de Bianya de duobus milibus solidis

Hoc est translatum fideliter translaturum cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

Sit notum cunctis quod ego Jacobus de Bianya, canonicus urgellensis, procurator domini regis, auctoritate ipsius et ex potestate mihi tradita in eadem, confiteor et in veritate recognosco vobis, venerabili Raymundo de Angularia, precentori Terrachone, et vobis, nobili Guillelmo de Angularia, licet absentis et vestris, quod de illis quadraginta milibus solidis Barchinone de terno quos debetis solvere in primo venturo festo Pasche domino regi pro castlania, feudo et castro de Rivoulmorum que nobilis Berengarius de Podio Viridi vobis, dicto precentori, vendidit, instituistis vos, dictus precentor, debitorem et paccatorem Guillelmo Giboti, civi Terrachone, in duobus milibus solidis solvendis eidem in festo Paschatis primo venturo de illis decem milibus solidis qui nobili Raymundo Fulchonis extiterant assignati per dictum dominum regem; et ideo vice dicti domini regis et auctoritate dicte⁷⁹⁵ procuracionis, ab ipsis duobus milibus solidis vos et bona vestra perpetuo absolvo et facio vobis legalem finem et pactum de non petendo amodo quicquam de eisdem. Actum est hoc undecimo kalendas marci anno Domini M^o CC^o LXXX° nono.

Sig+num mei Jacobi de Bianya predicti qui hoc firmo et laudo. Sig+num Guillelmi Giboti. Sig+num Mathei Terciani, testium.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Murisca hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 94r.

1290, febrer, 23.

[trasllat: s.d.]

Berenguer de Barberà, cavaller, procurador de Berenguer III de Puigverd, reconeix a Ramon d'Anglesola, marmessor de l'arquebisbe Olivella, que del preu total de la compra del castell de Riudoms (115.000 s.b.) ha pagat, a ell i a través seu als comtes d'Empúries i d'Urgell i altres nobles, 60.000 sous, i que resten a pagar, per part del susdit marmessor i del noble Guillem d'Anglesola, 40.000 s. més al rei, a la pròxima festa de Pasqua.

Apocha LX milium solidorum quam fecit Berengarius de Barberano

⁷⁹⁵ Corregit, ja que només hi ha escrit "de".

Hoc est translatum fideliter translataum cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

Sit notum cunctis quod ego Berengarius de Barberano, miles, procurator nobilis Berengarii de Podio Viridi, auctoritate ipsius procuracionis et ex potestate mihi tradita in eadem, confiteor vobis, venerabili Raymundo de Angularia, precentori ecclesie Terrachone, manumissori ultime ordinacionis domini Bernardi de Olivella, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, nomine vestro et Bernardi de Rippis, sacriste Terrachone, quod de precio castri Riviulmorum, quod est centum quindecim milium solidorum Barchinone de terno, tradidistis numerando sexaginta milia solidos in presenti nobis et procuratoribus nobilium comitis Empuriarum et Dalmacii de Rochabertino et procuratoribus nobilium comitis Urgellensis et Raymundi Fulchonis, recipientibus loco mei, et constituistis vos et nobilis Guillelmus de Angularia debitores in quadraginta milibus solidis domino regi exsolvendis in festo Pasche proximo venturo, et quia de ipsis centum milibus solidis est dicto nobili Berengario de Podio Viridi et mihi, procuratori, plenarie satisfactum, renunciantes excepcioni non numerate peccunie et doli et accioni in factum, facio vobis, nomine quo supra, ex parte predicti nobilis, pactum de non petendo amodo quicquam de predictis centum milibus solidis. Actum est hoc septimo kalendas marcii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo nono.

Sig+num mei Berengarii de Barberano predicti qui hoc firmo et laudo.

Testes huius rey sunt Raimundus de Galiners, Jacobus de Bianya, Ferrarius de Blomat, campsor ildensis, et Johannes Zabater.

Ego Michael Boterii, publicus notarius Terrachone, hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarius, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 92v-93r.

78

1292, març, 26.

Establiment d'una terra a favor dels germans Arnau i Guillem Coloma.

Establiment fet per Ramon d'Anglesola, cabiscol, executor del testament de l'archebisbe don Bernat d'Olivella, juntament ab Bernat de Ribes, sagristà, a Arnau y Guillem Coloma, germans, d'un tros de terra sita en la terme de Riudoms, als Quintals. Afronta ab Bernat Ferrer, Pere Benages, riera d'Alforja y ab dits Colomas. A cens de 14 sous, pagadors a Nadal. Fet a 7 de les kalendes d'abril 1292. Clos per Bertran de Parella, capellà y notari de Montbrió.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 72, f. 222r.

79

1292, maig, 4. Barcelona.

Resposta del rei al requeriment de l'arquebisbe Tello que li demanava ajuda per les injúries que rebia sobre la possessió del castell de Riudoms, i també a Cambrils i Tamarit.

Ítem, dos transumptos en pergamí de altra requesta donada per lo matex archebisbe al dit rey, de que'l defensàs sobre les injúries que rebia en lo castell de Riudoms per rahó de la potestat y per los llochs /de Cambrils/ y castell de Tamarit, y lo rey diu que està aparellat; en lo monestir de Santa Caterina de Barcelona a 4 de les nones de maig 1292.

AHAT, Índex Vell, Armari de la Dignitat archiepiscopal, doc. núm. 53, f. 36v.

Cf. S. Ramon, F.X. Ricomà (eds.), *Índex Vell... 1a Part*, Tarragona, 1997, pàg. 58.

80

1292, maig, 26.

Venda a Berenguer Bonet i la seva muller del mas i molí de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona, pel preu de 2.500 sous.

Venda feta per Ferrer Ramon, de Sant Pere de Brea del bisbat de Barchinona, ara habitant en Riudoms, a Berenguer Bonet de Monroig y a sa muller, per preu de dos mil y sincens sous, de un mas en lo camp de Tarragona, en lo terme de Riudoms nomenat de Santa Eulària /ab un molí/, lo qual se té per lo prior y casa de Santa Eulàlia del camp de Barchinona, a cens de XVIII corderes de forment, mesura de Barchinona, cada any pagadores en la festa de Sant Pere y Sant Feliu. Termenen les honors de dit mas en lo torrent d'en Alaix y ab la honor de Berthomeu Antolí, y en la riera de Riudoms, y en lo camí que va a Vinyols y en les vinyes que són de Bernat Benu[ça] i ab lo dit torrent. Fet a VI de les kalendes de juny /clos per Miquel Boter/ MCCXCII escrit.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 45bis, f. 217r-v.

81

1292, maig, 29.

Berenguer Bonet reconeix al prior de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona, Guerau d'Olorda, que és home propi del dit monestir pel mas anomenat de Santa Eulàlia, i que ha de pagar un cens, per Sant Pere i Sant Feliu, a Barcelona, de 18 quarteres de forment de l'Urgell; també es compromet a tenir hostatjats els priors que visitin el mas 1 dia l'any; i en cas de no pagar el cens com s'ha indicat, haurà de costejar les despeses de desplaçament del representant d'aquell monestir, tal com ja era estipulat a la carta precària escripturada el 26 de juny de 1232 pel notari barceloní Ramon d'Om. El document conclou amb l'acte d'homenatge que fa Berenguer Bonet al prior.

Recognicio domini facta priori Sancte Eulalie per Berengarium Boneti pro mansso Sancte Eulalie

Sit omnibus notum quod ego Berengarius Boneti, de parrochia Riviulmorum, terrachonensis diocesis, confiteor et recognosco vobis, domino Gueraldo de Olorda, priori monasterii sive domus Sancte Eulalie de Campo Barchinone, quod, racione mansi vocati de Sancta Eulalia, quem, ex empzione quam ego et Barcelona, uxor mea, inde

fecimus a Ferrario Raimundi et uxore eius Berengaria, habemus, ego et dicta uxor mea in dicta parrochia Riviulmorum quemque tenemus per predictum monasterium sive domum Sancte Eulalie de Campo, cuius est alodium franchum, sum homo vester et dicti monasterii vestri, unde per me et successores meos in manso predicto promito bona fide vobis dicto domino priori a me legitime stipulanti quod ego et ipsi successores mei in perpetuum erimus in dicto manso homines proprii solidi habitantes et affogati vestri et dicti monasterii vestri, et quod quolibet anno in festo sanctorum Petri et Felicis augusti dabimus et solvemus, ego et successores mei predicto monasterio sive domui vestre et vobis et successoribus vestris prioribus eiusdem, censum qui pro predicto manso et pertinentiis suis debet dari et solvi predicto monasterio vestro, scilicet, decem et octo quarterias frumenti Urgellensis sive de la Marca, boni, pulcri, nitidi et bene receptabilem ad mensuram Barchinone, in platea, videlicet, eiusdem civitatis Barchinone sine omni missione dicti monasterii et vestri et successorum vestrorum; et quod quodcumque vos vel successores vestri, priores dicti monasterii sive domus, veneritis ad mansum predictum, procurabimus ego et dicti successores mei et procurare [...] vos et ipsos successores vestros una die et nocte semel in anno; et si forsam quolibet anno in dicto termino sive festo non solvimus, ego et successores mei predicto monasterio sive domui vestre et vobis et successoribus vestris prioribus eiusdem predictas decem et octo quarterias frumenti in platea Barchinone, ut supradictum est, et vos vel successores vestri transmiseritis ad dictum mansum aliquem canonicum vel nuncium vestrum pro ipso frumento postulando, ego et dicti successores mei teneamur restituere et solvere vobis et successoribus vestris omnes expensas quas ipse canonicus vel nuncius vester fecerit in eundo, stando et redeundo, prout hec omnia in carta precarie dicti mansi quam Berengarius de Sabadello scripsit mandato Raimundi de Ulmo, notario Barchinone, VI kalendas iulii anno Domini M^o CC^o tricesimo secundo melius et plenius continetur. Et pro hiis omnibus complendis ac firmiter attendendis obligo vobis et dicto monasterio vestro omnia bona mea, mobilia et immobilia, habita et habenda, et ad maiorem cautelam iuro per Deum et eius sancta IIII^{or} evangelia manibus meis corporaliter tacta predicta attendere et complere et non contravenire in aliis, et etiam facio vobis homagium ore et manibus pro omnibus supradictis in presencia notarii et testium subscriptorum. Actum est hoc IIII° kalendas junii anno Domini M^o CC^o XC^o secundo.

Sig+num Berengarii Boneti, predicti, qui hoc laudo, firmo et iuro.

Testes huius rei sunt Ferrarius Raimundi et Jachobus Busqueta de Rivoulmorum, et Johannes Castellani, clericus.

Sig+num Jacobi de Malvino, notarii publici Barchinone, qui hoc scribi fecit et clausit die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 151v-152r.

82

1292, setembre, 9. Escornalbou.

L'arquebisbe requereix els procuradors de la universitat i terme de Riudoms, perquè en dit nom i en el de la universitat, facin homenatge de fidelitat a ell, sota certa pena pecuniària, arran de les injúries, queixes i greuges comesos per ells i la universitat de Riudoms contra l'arquebisbe.

Acte ab lo qual se notifica que a V dels idus de setembre MCCXCII devant lo senyor archebisbe de Tarragona en lo castell de Cornabous comparegueren Bernat de Benviure, Ramon de Benviure, Guillem Guasc y Bernat Xicot, procuradors de la universitat del castell y terme de Riudoms, per si y per la universitat, y dit senyor archebisbe Rodrigo requerí a dits procuradors en dits noms que en virtut del homenatge y sacrament de fidelitat en què li eran obligats sots pena de mil ducats (sic) y ans que se'n tornen de dit castell, fermen dret en poder de dit senyor archebisbe per les injúries, quexes y agravis per ells y dita universitat comesos contra dit senyor archebisbe y sa família. No-y ha resposta. Clos per Pere Ramon, notari de la cort de dit senyor.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 18, f. 211v.

83

1292, octubre, 15.

El capítol de Tarragona acorda vendre un olivar del cambrer, situat a la Rabassada, així com altres béns i drets pertanyents a la pabordia, a títol perpetu o temporal, per fer front al préstec i corresponents interessos de 47 mil sous restants a pagar del preu de compra del castell de Riudoms. S'insereix document pel qual el capítol nomena procuradors el paborde Guillem [de Banyeres], el cambrer Guillem de Requesens i el sagristà Bernat de Ribes per tal d'efectuar les susdites operacions.

Quod prepositus, camerarius [et] sacrista possint vendere de bonis prepositure pro solucione de Rivoulmorum

Noverint universi quod, in presencia Berengarii de Terracia, publici tabellionis Terrachone sub Michaelae Boter, notario publico eiusdem et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum Guillelmus, prepositus, et capitulum ecclesie Terrachone, congregati in capitulo eiusdem, pulsata campana, ut moris est, ad capitulum congregandum, habito inter se diligenti tractatu, videntis quod castrum de Rivoulmorum habere non possunt aliqua racione nisi mutuarent quadraginta septem milia solidorum que restabant ad solvendum de precio empcionis facte de eodem castro, volentes prospicere ne castrum predictum [propter] defectum dicte quantitatis peccunie possint amittere, attendentes etiam quod bona mobilia aliqua non [...] prepositure nec capituli que possint vendi, de voluntate et assensu reverendi patris et domini Roderici, divina permissione sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, ordinarunt, voluerunt et consenserunt quod olivare [de Rabaçata ad cameram] spectans aliqua bona immobilia et jura et censualia et redditus ipsius prepositure perpetuo [...] seu alienentur tot et tantum quosque sufficiant ad quantitatem dictorum quadraginta [septem milia solidorum...] usque ad quantitatem siquam solvere oportuerit pro usuris, interesse seu alias si dictam peccunia reciperent mutuo ab aliquibus, et ad predicta peragenda et ad omnia alia ad ipsum negocium tangentia seu que circa predicta vel aliqua de predictis occurrerint facienda, constituerunt et ordinarunt procuratores sub forma que sequitur:

Notum sit cunctis quod nos capitulum ecclesie Terrachone, <de> assensu et voluntate ac auctoritate reverendi patris domini Roderici, divina providencia sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, facimus, constituimus et ordinamus certos et speciales procuratores, scindicos vel auctores vos, venerabilum Guillelmum, prepositum, Guillelmum de Requesen, camerarium, et Bernardum de Rippis, sacristam ecclesie

supradicte, omnes tres insimul ad vendendum et ad alienandum perpetuo vel ad [tempus] olivare de Rabaçata cum suis iuribus ad cameram spectantis et iura, censualia et redditus prepositure ecclesie Terrachone tot et tanta et tanto tempore quousque sufficiant ad solucionem illorum quadraginta septem milium solidorum quos solvere vos oportuit ex causa predicta in precio empçionis facte per dictos sacristam et precentorem ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone de castro Riviulmorum, et etiam ad recipiendum castrum predictum et subsidium quod homines ipsius loci prestant seu prestare debent in emptionem predictam [ad] accipiendum mutuuum seu mutua sub usuris et alias et ad obligandum et impignorandum et ad vendendum castrum de Rivoulmorum predictum [et soluciones] ipsius ad tempore pro dicta quantitate quadraginta septem milia solidorum [...] talia castra, villas, bona et iura et redditus prepositure Terrachone pro solvendis mutuis siqua pro predictis contingerit vos recipere et usuris seu interesse que contingit vos promittere pro predictis, et etiam ad recipiendum et obligandum predicta omnibus illis et cuilibet eorum qui a vobis aliquid emerint de bonis prepositure seu olivare predictum pro evicçione eorum que emerint, dantes vobis omnibus insimul plenam et liberam administracionem super predictis et quolibet premissorum ac etiam speciale mandatum, promittentes notario infrascripto a nobis sollempniter stipulanti et recipienti vice et nomine omnium quorum interest vel interesse poterit sub ypotheca omnium bonorum nostrorum et prepositure Terrachone, nos et successores nostros habere ratum et firmum perpetuo quicquid per vos insimul super predictis et quolibet premissorum actum fuerit seu etiam procuratum, et nullo tempore revocare et ex nunc ut ex tunc cum hoc publico instrumento omnes vendiciones, alienaciones et obligaciones quas pro predictis feceritis ut es dictum certificamus, laudamus ac etiam approbamus, renunciantes beneficio restitutionis in integrum et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec iuvantibus. Quod est actum idus octobris anno Domini M° CC° XC° secundo.

Ego, Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo, salvo in omnibus et per omnia iure meo et successorum meorum. Ego, Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, subscribo pro me et Gaufrido de Crudilliis, archidiacono eiusdem.

[1a col.] Ego Bernardus de Verneto, prior Terrachone, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terrachone, hec firmantis. Ego Guillelmus Gonsalvi de Castro, Terrachone canonicus, subscribo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Bertrandus de Monteolivo, canonicus Terrachone, subscribo.

[2a col.] Ego Dalmacius de Monteolivo, Terrachone decanus, pro me et Guillelmus de Arcubus, archidiacono Villesicce, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, thesaurarius Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Bernardus Dominici, Terrachone ecclesie hospitalarius, subscribo.

Testes huius rei sunt Bernardus Estiu, Berengarius de Aulesia et Arnaldus Urgellensis.

Sig+num Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Berengarius Maçoni hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 138r-v.

Cf. J. Trenchs, «El testament de l'arquebisbe Bernat d'Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona», *Estudis d'història medieval*, II (1970), pàg. 6 [36]

1292, novembre, 7.

Berenguer III de Puigverd reconeix haver rebut dels dos marmessors de l'arquebisbe Olivella, 115 mil sous com a preu total de la venda del castell i vila de Riudoms.

Apoca quam fecit Berengarius de Podio Viridi precentori et sacriste Terrachone de CXV milium solidos

Hoc est translatum fideliter sumptum auctoritate venerabilis Poncii de Guardia, operarii et officiale Terrachone cuiusdam instrumenti quod sub istis continetur verbis:

Sit notum cunctis quod nos Berengarius de Podio Viridi confitemur et in veritate recognoscimus vobis, venerabilibus Raimundo de Angularia, precentori, et Bernardo de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, exequutoribus ultime ordinacionis domini Bernardi bone memorie condam archiepiscopi Terrachone, quod sumus bene paccati a vobis et nobis est plenarie satisfactum de toto precio, scilicet, centum et quindecim milium solidos Barchinone monete de terno, pro quibus vobis vendidimus castrum et villam de Rivo Ulmorum et quicquid iuris nos habebamus in ipso castro et villa ac terminis suis sicut in instrumento ipsius vendicionis plenius et laciis continetur. Et ideo renunciantes excepcioni non numerate peccunie et doli per nos ac nostros ab ipsis centum et quindecim milibus solidorum vos et bona vestra et ecclesie Terrachone ac predictum castrum perpetuo absolvimus. Et facimus vobis et ecclesie Terrachone in posse et manu notarii infrascripti nomine quorum interest vel interesse potest a nobis legitime stipulantis pactum de non petendo et de non agendo contra vos vel alterum vestrum aut bona ecclesie Terrachone racione precii antedicti castri predicti, nobis et nostris in premissis et quolibet premissorum perpetuum silencium imponentes. Actum est hoc VII° idus novembris anno Domini M^o CC^o XC^o secundo.

Sig+num nostri Berengarii de Podio Viridi, qui hoc firmamus et laudamus.

Testes huius rei sunt reverendus pater dominus Rodericus, Dei gracia Terrachone archiepiscopus, Guillelmus, prepositus, Guillelmus de Requesen, camerarius, Raimundus Lancee, doctor legum, Franciscus Casteylar, iurisperitus, et Guillelmus de Rupe.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 107r.

1292, novembre, 20.

Jaume II reconeix al noble Guillem d'Anglesola i a Ramon d'Anglesola, precentor de l'Església de Tarragona, marmessor de l'arquebisbe Olivella, que ha estat satisfet d'aquells 115 mil sous que havien promès pagar al rei Alfons, el seu germà, per raó de la compra del castell de Riudoms a Berenguer III de Puigverd. Es dona constància de les diferents assignacions que havia fet l'esmentat rei Alfons d'aquella quantitat a favor dels comtes d'Empúries i d'Urgell i als també nobles Ramon Folc i Dalmau de

Rocabertí, assignacions per les quals es promet servir l'Església de Tarragona indemne de tota demanda que pogués pervenir de la seva part.

Apoca quam fecit rex Jacobus Guillelmo de Angularia et precentori de solucione CXV milium solidos

Hoc est translatum bene et fideliter sumptum a quodam instrumento /auctoritate officialis Terrachone/, cuius tenor de verbo ad verbum talis est:

Noverint universi quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum, Sicilie, Maioricarum et Valencie ac comes Barchinone, confitemur et in veritate recognoscimus vobis, nobili Guillelmo de Angularia et venerabili Raimundo de Angularia, precentori ecclesie Terrachone, manumissori seu exequutori ultimi testamenti seu ultime voluntatis venerabilis Bernardi, bone [memorie] quondam archiepiscopi Terrachone, quod tam de illis centum et quindecim milibus solidis quos illustri domino Alfonse, regi Aragonum, quondam, fratri nostro, pro nobili Berengario de Podio Viridi et de mandato eiusdem solvere promisistis, quos eidem nobili Berengario debebatis racione empcionis quam vos, dictus exequutor, fecistis a nobili supradicto de castro de Rivo Ulmorum et eius terminis, quam etiam de omnibus aliis obligacionibus per vos seu quemlibet vestri dicto fratri nostro vel nobis seu alicui alii nomine vel mandato nostri seu dicti fratris nostri factis racione dicti castri est nobis per vos ad nostram voluntatem plenarie satisfactum. Et ideo ab omni petitione et demanda quam contra vos vel successores vestros et ecclesiam Terrachone in dicto castro movere possemus vel etiam intenptare racione aliqua de predictis vos et eisdem successores vestros et ipsam ecclesiam per nos et nostros successores absolvimus cum hoc publico instrumento vobis et vestris perpetuo valituro, facientes vobis et eisdem successoribus vestris et dicte ecclesie appocham de soluto et pactum et finem perpetuum de non petendo a vobis vel vestris quicquid amodo de predictis, renunciantes excepcioni non numerate peccunie et doli et in factum et omni alii iuri quo contra predicta venire possimus vel in aliquo adiuvari.

Preterea, quare dominus Alfonsus quondam, frater noster predictus, aliquid de predicto precio vendicionis fecerit assignaciones nobilibus comitibus Empuriarum et Urgelli necnon et Raimundo Fulchonis et Dalmacio de Rocabertino, promittimus vobis et dicte Terrachone ecclesie et notario infrascripto nomine vestro et quorum interest legitime stipulanti quod, si forte per jamdictos nobiles vel alterum eorum vobis racione dictarum assignacionum nunc vel in posterum aliqua questio fieret vel demanda, nos servabimus vos et Terrachone ecclesiam indemnes, et faciemus etiam et procurabimus cum effectu quod dicti nobiles reputabunt se contentos et paccatos de predictis assignacionibus eis factis; et nichilominus promittimus nos facturos et curaturos quod prefati nobiles facient vobis appochas de soluto super assignacionibus supradictis. Datum Ilerde XII° kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o secundo.

Sig+num Jacobi, Dei gracia regis Aragonum, Sicilie, Maioricarum et Valencie ac comitis Barchinone, qui hoc concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt: [1a col.] Rodericus Exemeni de Luna, comendator Montis Albani, Atho de Focibus; [2a col.] Bernardus de Sarriano, Raimundus de Minorisa, vicecancellarius domini regis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 106v-107r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 20 [ratllat 19], f. 211v.

1292, desembre, 2.

Els dos marmessors de l'arquebisbe Olivella, tot reconeixent que no poden pagar els 42 mil sous que devien del preu de compra del castell de Riudoms, amb permís de l'arquebisbe Roderic Tello, venen el susdit castell al paborde Guillem, el capítol i el cambrer Guillem de Requesens, pel mateix preu que el compraren. Això es fa fixant un termini de tretze anys, durant els quals podran rebre les corresponents rendes així com els 5.000 sous que hauran de pagar els homes de Riudoms en 5 anys en concepte de subsidi per aquesta compra; i tant les rendes com aquest subsidi es repartiran conforme a l'aportació que n'ha fet cada un (el paborde n'ha pagat 32 mil i el cambrer 10 mil). Passat l'indicat període de tretze anys, el paborde i capítol tindran el castell en plena propietat i hauran d'instituir les capellanies –destinant-hi 450 sous a cada una– i proveir a dos aniversaris al refectori de la Seu.

De vendicione quod fecerunt precentor et sacrista castri Rivi Ulmorum⁷⁹⁶

Noverint universi quod nos Bernardus de Rippis, sacrista et Raimundus de Angularia, precentor ecclesie Terrachone, manumissores, comissarii seu executores ordinacionis seu ultime voluntatis domini Bernardi, bone memorie condam archiepiscopi Terrachone, cum debeamus quadraginta duo milia solidos de precio empcionis facte per nos nomine antedicto de castro de Rivoulmorum ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone iuxta ordinacionem dicti domini archiepiscopi, cupientes totis nostris viribus voluntatem dicti domini archiepiscopi ducere ad effectum, attendentes quod nichil habemus ex bonis dicti domini archiepiscopi de quibus possimus solvere quantitatem predictam seu aliquid de eadem nec aliunde ita comode habere possemus, cum assensu et voluntate reverendi in Christo patris domini Roderici, divina permissione sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, vendimus vobis, venerabilibus Guillelmo, preposito, et capitulo, et Guillelmo de Requesen, camerario, Terrachone et successoribus vestris, castrum de Rivoulmorum predictum cum omnibus iuribus et pertinentiis suis spectantibus seu spectare debentibus ad empcionem quam fecimus a nobili Berengario de Podio Viridi de castro predicto et iuribus eiusdem prout in instrumentis ad dictam empcionem spectantibus seu circa empcionem [constitutis] laciis continetur ad tresdecim annos continue subsequentes pro precio dictorum XL duorum milium solidorum Barchinone monete de terno, quos confitemur a vobis habuisse et recepisse et solvisse in debito supradicto. Et ideo renunciantes excepcioni non numerate pecunie et doli et in factum tradimus vobis dictum castrum cum omnibus iuribus et pertinentiis suis spectantibus seu spectare debentibus ad empcionem predictam, tenendum per vos et successores vestros per dictos tresdecim annos, et recipiendum omnes redditus, exitus et proventus spectantes quoquomodo ad empcionem predictam et etiam illa V milia solidos quos homines de Rivoulmorum per V^e annos proxime subsequentes a kalendis madii proxime venturi dare tenentur nobis in subsidium empcionis predictae, nam ipsum subsidium intelligimus et cedere volumus in vendicione predicta. Est tamen certum quod vos, prepositus supradictus, solvistis XXX duo milia solidos et vos camerarii supradictus X milia solidos de XL duobus milibus solidis supradictis, et ideo quilibet vestrum recipiat et habeat de dictis redditibus et dicto subsidio infra XIII annos pro rata quam quilibet vestrum solvit in XL duobus milibus solidis supradictis. Et quare vos preposite et camerarie vendidistis ad magnam

⁷⁹⁶ Afegit al marge dret: “Guillelmo, preposito / Guillelmo de Requesen camerario”.

instanciam et preces nostri et totius capituli pro facienda solutione predicta de bonis dignitatum vestrarum et ob hoc sustinueritis magnum dampnum, ideo volumus et concedimus quod si dicta vendicio valet plus precio supradicto vel est in posterum valitura, totum illud habeatis vos et successores vestri in solutionem et recompensationem dampnorum et interesse vestri et dignitatum vestrarum ut de hiis possitis vos et dignitates vestras servare indemnes, renunciantes specialiter legi illa qua subvenitur deceptis ultra dimidiam iusti precii.

Volumus ac concedimus vobis, venerabili preposito supradicto et successoribus vestris, quod transactis dictis XIII annis habeatis et teneatis in plena proprietate vos et capitulum Terracone castrum predictum et empcionem quam fecimus a nobili supradicto prout superius est expressum, et quod vos et successores vestri ex tunc teneamini instituere tot capellanas in ecclesia Terrachone et providere eisdem iuxta ordinationem dicti archiepiscopi quod sufficient redditus empcionis predictae ita quod pro qualibet capellania habeatis quadringentos quinquaginta solidos monete Barchinone de terno, et acere nichilominus ultra dictas capellanas quolibet anno duo anniversaria et diebus quibus celebrabunt dicta anniversaria providere in reffretorio (sic) sicut ibi consuetum est provideri in festivitibus IX leccionum.

Promittimus insuper vobis et vestris successoribus facere, habere et tenere dictum castrum cum omnibus iuribus et pertinentiis suis ad ipsam empcionem spectantibus seu spectare debentibus quoquomodo temporibus supradictis.

Promittimus insuper quod hinc ad XV dies trademus vobis instrumentum empcionis predictae et instrumenta apocarum et absolucionum, tam domini regis quam omnium aliorum quibus dictum castrum per nos vel aliquem nostrum extitit obligatum et omnia alia instrumenta ad predicta spectantia quoquomodo.

Promittimus insuper vobis, venerabilibus preposito, camerario et capitulo supradictis, quod ab omni petitione et demanda que contra vos vel vestros possemus [...] vel modo aliquo intemptari per aliqua partem contra vos vel successores vestros ex aliqua obligatione nostra vel nobilis Guillelmi de Angularia vel alicuius nostri vel etiam alicuius alterius qui pro nobis seu nobili Guillelmo supradicto vel aliquo nostrum vel dicto nobili tenuerit dictum castrum, servabimus vos et vestros indemnes. Pro quibus omnibus attendendis firmiter et complendis obligamus nos et omnia bona nostra; versa vice nos, Guillelmus, prepositus, et capitulum Terrachone, recipientes a vobis sacrista et precentore iamdictis omnia supradicta modis et formis ac convencionibus supradictis, promittimus vobis quod transactis dictis XIII annis conferemus capellanas predictas et providebimus capellanis in victu et vestitu prout aliis capellanis <et> comensalibus consuetum est provideri; pro quibus obligamus vobis nos et omnia bona prepositure ecclesie Terrachone. Actum est hoc quarto nonas decembris anno Domini M° CC° nonagesimo secundo.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, salvo in omnibus et per omnia iure meo et successorum meorum, hoc firmo.

[*la col.*] Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, hoc firmo. Ego Guillelmus de Requesen, camerarius Terrachone, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terrachone, hec firmantis. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus Gonsalvi⁷⁹⁷ de Castro, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, thesaurarius Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone pro Guillelmo de Arcubus, archidiacono Ville Sicce, subscribo.

⁷⁹⁷ Més aviat escrit "Guisalvi".

[2a col.] Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, executor predictus, hoc firmo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor Terrachone, subscribo. Ego Bernardus Dominici, Terrachone ecclesie hospitalarius, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiaconus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego G. de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo.

Testes huius rei sunt venerabilis frater Raimundus de Tortosa, de ordine fratrum minorum, Raimundus de Podiolo, canonicus Barchinone.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, quid hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 96r-97r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 21, f. 212v.

87

1292, desembre, 2.

El paborde Guillem i el capítol de Tarragona, amb consentiment dels dos marmessors de l'arquebisbe Olivella, concedeixen a l'arquebisbe Roderic [Tello] la meitat de la fortalesa de Riudoms, on cadascú disposarà del seu propi portal d'accés. També disposen sobre dos batlles (cada part nomenarà un) per exercir la jurisdicció comuna i la divisió a la meitat de les justícies, un cop descomptada la cinquena part pertanyent a l'infermer. Així mateix, es partiran a la meitat els lluïsmes i fadigues, excepte la part assignada a la institució de capellanies a l'església de Tarragona. També convenen que el paborde, en nom seu i del capítol, hagi de prestar jurament de fidelitat a l'arquebisbe pel feu de Riudoms. L'arquebisbe rebrà jurament de fidelitat i general homenatge dels cavallers i habitants de Riudoms, i exercirà altres drets superiors (exèrcit i cavalcada, guerra i pau). Finalment, l'arquebisbe aprova la institució de les capellanies i aniversari, així com la compra i traspàs del castell de Riudoms a favor del paborde i capítol.

De divisione fortitudinis castris Rivi Ulmorum

Noverint universi quod nos Guillelmus, prepositus, et capitulum Terrachone, ex certa sciencia, gratis et spontanea voluntate, de assensu et voluntate expressa venerabilium Bernardi de Rippis, sacriste, et Raimundi de Angularia, precentoris ecclesie Terrachone, manumissorum, comissariorum seu executorum ultime voluntatis seu ordinacionis domini Bernardi, bone memorie Terrachone ecclesie archiepiscopi, per nos et successores nostros concedimus vobis, reverendo patri ac domino Roderico, permissione divina sancte Terrachone ecclesie archiepiscopo et successoribus vestris, perpetuo, medietatem hospicii seu fortitudinis castris de Rivoulmorum, barbarcane et valli ad ipsam fortitudinem pertinenciis, ita quod ipsum hospicium seu fortitudinem cum barbachana et vallo dividamus equaliter et vos habeatis vestrum portale per quod habeatis aditum ad partem vestram divisam et nos nostrum per quod ad partem nostram divisam aditum habeamus, sic quod per aditum partis alterutrius aditus ad partem alterius haberi non possit et clausura fiat ibidem comuniter inter vos et nos ad expensas vestras et nostras.

Concedimus etiam vobis, reverendo domino archiepiscopo supradicto et successoribus vestris, cum assensu et voluntate dictorum sacriste et precentoris quod sint duo baiuli in

Rivoulmorum, quorum unus ponatur per vos et successores vestros, et alius per nos et successores nostros, quiquidem baiuli iurisdictionem comunem exercent in Rivoulmorum et terminis suis, exceptis dominicaturis vestris et nostris, ut iudices ordinarii, et iurent vobis et nobis comuniter se esse fideles et legales in suo officio baiulie et iusticiam observare, et comunem carcerem habeant in quo si kapti fuerint custodiantur; et, deducta quinta parte de iusticiis dicti loci et terminorum suorum Terrachone infirmario pertinentem, ipsas iusticias inter vos et nos equis partibus dividamus ut superius continetur.

Concedimus etiam vobis domino archiepiscopo memorato et successoribus vestris per nos et successores nostros quod habeatis medietatem omnium laudimiorum et faticarum ville de Rivo Ulmorum et terminorum suorum, exceptis hiis que expectant ad empcionem quam dicti sacrista et precentor fecerunt de dicto castro seu villa et terminis suis a nobili Berengario de Podio Viridi pro instituendis capellaniis in ecclesia Terrachone iuxta ordinationem domini Bernardi archiepiscopi memorati, que ad nos et successores nostros pertinent et debent totaliter pertinere, videlicet, in censualibus, molendinis, honoribus et possessionibus ac domibus.

Recognoscimus etiam vobis, domino archiepiscopo supradicto, quod prepositus Terrachone qui nunc est et qui pro tempore fuerit teneatur nomine suo et capituli eiusdem vobis et successoribus vestris prestare fidelitatis iuramentum pro feudo castri Rivoulmorum et quod milites dicti castri et eiusdem termini faciant homagium preposito et capitulo Terrachone racione feudi quod inde ibidem ab eis tenent; et nichilominus vos, domine archiepiscope et successores vestri, habeatis generale homagium et fidelitatis iuramentum a dictis militibus sicut ab aliis militibus et habitatoribus campi Terrachone ac etiam ab hominibus de Rivoulmorum et terminorum suorum prout in privilegiis vestris et Terrachone ecclesie plenius continetur.

Recognoscimus etiam et confitemur vobis, prefato domino archiepiscopo, quod vos et successores vestri habeatis et habere debetis exercitum et cavalcata, pacem et guerram in castro et villa Rivoulmorum et terminorum suorum, et quod tam milites quam alii habitatores ispius castri et ville et terminorum suorum tenentur vobis et successoribus vestris facere exercitum et cavalcata, guerram et pacem, et ut predicta omnia et singula maiori gaudeant semper firmitate.

Nos Guillelmus prepositus et capitulum supradictum, de voluntate et assensu dictorum sacriste et precentoris, renunciantes omni iuri et consuetudinis beneficio quo contra predicta venire possemus vel aliqua de predictis, promittimus vobis domino archiepiscopo supradicto et successoribus vestris per nos et successores nostros predicta omnia et singula rata et firma perpetuo habere et nunquam /in aliquo/ contravenire casu aliquo vel etiam racione; versa vice nos, archiepiscopus supradictus, approbamus per nos et successores nostros ac laudamus incorporacionem capellaniarum institutarum et anniversariorum in ecclesia Terrachone per predictos executores iuxta ordinationem domini Bernardi bone memorie predecessoris nostri necnon empcionem et tradicionem atque deliberacionem castri predicti vobis, preposito et capitulo, [*reclam*: factam racione predicta per dictos executores predicta omnia et singula ex certa sciencia confirmantes per nos et successores nostros, promittimus omnia predicta per firmam stipulacionem inviolabiliter observare et nunquam in aliquo contra venire aliquo] iure vel etiam racione, salvo iure nobis et successoribus nostris in premissis et quolibet premissorum. Actum est hoc quarto nonas decembris anno Domini M° CC° nonagesimo secundo.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, salvo in omnibus iure meo, hoc firmo. Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, hoc firmo. Ego Dalmacius de Monte Olivo, decanus, hoc firmo. Ego Guillelmus de Requesen, camararius Terrachone, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone. Ego Gaufridus de

Crudelis, Terrachone archidiaconus, subscribo (*signe*) executor predictus, hoc firmo per me et archidiacono Ville Sicce. Ego Guillelmus Gonsalvi de Castro, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor Terrachone, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terrachone, hoc firmantis. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Bernardus Dominici, Terrachone ecclesie hospitalarius, subscribo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiaconus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego Guillelmus de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, thesaurarius Terrachone, subscribo.

Testes huius rei sunt venerabilis frater Rodericus de Tortosa, de ordine fratrum minorum, Bartolomeus de Monte/accuto, Berengarius de Ollesia.

Sig+num mei Michael Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarius, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 95r-v. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 19, f. 212r.

88

1292, desembre, 2. Vila-rodona.

Guillem d'Anglesola, atenent a la fermança constituïda en nom del seu germà canonge (Ramon d'Anglesola) de 40 mil sous envers el rei Alfons i de 14 mil envers Berenguer III de Puigverd arran de la compra del castell de Riudoms, reconeix ara al paborde Guillem, al cambrer Guillem de Requesens i a tot el capítol de Tarragona, que queden deslliurats de la susdita obligació, atenent als pagaments efectuats al cavaller Bernat de Sarrià (27.200 s.b.) i al susdit marmessor (14.800 s.b.), a banda també del que aquest últim pagà a Berenguer de Puigverd (els sobredits 14.000 s.b.). Per tant, absol l'Església de Tarragona de tota demanda així com de les despeses que havia esmerçat en la defensa i custòdia del castell de Riudoms, i més concretament en la realització d'algunes obres, motiu pel qual també reconeix haver rebut dels mateixos canonges 7.000 s.b., comptant-hi els 5.000 pagats pels homes de Riudoms com a subsidi d'aquell any.

Recognicio quam fecit Guillelmus de Angularia preposito et camerario Terrachone super deliberacione fideiussionis quam faceret regi

Hoc est translatum bene et fideliter sumptum a quodam instrumento auctoritate venerabilis Poncii de Guardia, operarii et officialis Terrachone, tenor cuius de verbo ad verbum talis est:

Noverint universi quod cum nos, Guillelmus de Angularia, constituissemus nos solutum et paccatum domino Alfonso condam memorie regi Aragonum nomine fideiussorie et mandato venerabilis fratris nostri Raimundi de Angularia, precentoris ecclesie Terrachone, in quantitatem XL milium solidorum et nobili Berengario de Podio Viridi in XIII milibus solidis Barchinone monete de terno pro precio castri de Rivo Ulmorum, quod predictus frater noster emerat nomine suo et Bernardi de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, manumissorio nomine seu exequitorio testamenti seu ultime voluntatis domini Bernardi bone memorie archiepiscopi Terrachone ad opus

capellaniarum instituendarum in ecclesia supradicta secundum quod continetur in ordinacione domini Bernardi archiepiscopi Terrachone, racione cuius fideiussionis predictus Raimundus, precentor, nobis tradiderat castrum predictum, confitemur et in veritate recognoscimus vobis, venerabilibus Guillelmo, preposito, et Guillelmo de Requesen, camerario, et capitulo ecclesie Terrachone et vobis, notario infrascripto vici ac nomine vestro et ecclesie Terrachone et omnium quorum interest vel interesse potest vel a nobis legitime stipulanti nos fore liberatum a dictis fideiussionibus seu obligacionibus, eo quare de dictis quantitibus solvistis Bernardo de Sarriano, militi, et eius nuncio nomine suo mandato illustrissimi domini Jacobi, regis Aragonum, XXVII milia et CC solidos Barchinone monete, et ex alia parte, nomine nostro ac vici nostra et mandato, XIII milia et octingentos solidos dicto precentori, fratri nostro, vel aliis loco eius; et dictus precentor, frater noster, solvit nobili Berengario de Podio Viridi supradicto quantitatem predictam, scilicet, XIII milia solidorum; et ideo cum sumus liberati a dictis fideiussionibus seu obligacionibus ut superius continetur absolvimus vos et ecclesiam Terrachone et cuiuslibet vestrum ab omni petitione seu demanda quam vel quas nos movere possemus racionibus predictis contra vos vel ecclesiam Terrachone seu etiam contra castrum predictum, et etiam de omnibus expensis, dampnis et interesse quas vel que fecimus seu sustinuimus tam in custodiendo⁷⁹⁸ et deffendendo dictum castrum et operibus ibi per nos factis seu ex causa obligacionum seu fideiussionum predictorum vel qualibet alia racione, recognoscentes quod ultra quantitates superius nominatas habuimus et recepimus a vobis pro expensis, dampnis et interesse et operibus antedictis, VII milia solidorum monete predictae, computatis V milibus solidorum quos habuimus ab hominibus dicti loci pro subsidio anni presentis, quare facimus vobis pactum de non petendo a vobis quicquam de predictis, immo vobis perpetuum silentium imponimus, renunciantes excepcioni non recepte peccunie et doli et beneficio nove constitucionis epistole divi Adriani et ut utrique nove constitucionis et omni alii iuri nobis competentis et competentibus contra vos vel ecclesia repugnantes et repugnando. Mandantes [...] nobis tenent dictum castrum [quod] ipsum vobis, preposito et camerario supradictis vel cui volueritis [teneant franche et] libere sine impedimento seu obstaculo alicuius [...] huius publici instrumenti vice et apostolice [continentis]. Actum est hoc III° nonas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o secundo.

Sig+num nostri Guillelmi de Angularia qui hoc [laudamus] et firmamus.

Testes huius rei sunt Johannes de Olzina et Berengarius de Petra et Guillelmus de Tous.

Sig+num Raimundi de Castro Segrario, rectore ecclesie Ville Rotunde, et notarius eiusdem qui hoc scribi fecit et clausit die et anno prefixis, et additis ubi dicitur “apostolice” litteris s c et a.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 107v-108r.

89

1292, desembre, 5.

Ramon d'Anglesola, en nom seu i de l'altre marmessor de l'arquebisbe Olivella, posa el castell de Riudoms en possessió corporal del paborde Guillem i el cambrer Guillem de Requesens. Al mateix temps s'ordena als homes del susdit lloc de retre obediència al

⁷⁹⁸ Escrit “in incustodiendo”.

paborde i capítol de Tarragona i es fa lliurament al mateix paborde de les claus del castell.

De possessione castris Rivi Ulmorum

Sit notum cunctis quod anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo secundo, nonas decembris, in presencia Michaelis Boterii, notarii publici Terrachone et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, venerabilis Raymundus de Angularia, precentor ecclesie Terrachone, manumissor sive exequutor ultime ordinationis domini Bernardi, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, nomine suo et Bernardi de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, coexequutoris sui, induxit seu misit in corporalem possessionem vel quasi venerabiles Guillelmum, prepositum, et Guillelmum de Requesen, camerarium ecclesie Terrachone, de castro Riviulmorum et de omnibus iuribus ad ipsum castrum pertinentibus vel debentibus pertinere racione empccionis quam inde fecerat a nobili Berengario de Podioviridi ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terrachone iuxta ordinationem predicti domini archiepiscopi, quemquidem prepositum in dicta possessione vel quasi misit quantum ad proprietatem dicti castris, nomine suo et capituli Terrachone, et eundem prepositum et camerarium predictum quantum ad vendicionem eis factam per dictos precentorem et sacristam ad tredecim annos; et dictus precentor mandavit hominibus de Rivoulmorum, presentibus et futuris, quod decetero obedirent prefato preposito et capitulo Terrachone de omnibus iuribus ad ipsum castrum spectantibus, et absolvit eos ab omni obligacione et vinculo quibus essent sibi obligati ex causa empccionis predictae; et in signum possessionis tradite, tradidit eidem preposito claves ipsius castris, et de predictis omnibus petierunt prefati prepositus et camerarius eis fieri publicum instrumentum. Quod fuit actum die et anno quibus supra, presentibus testibus magistro Raimundo, infirmario Terrachone, Berengario de Calders, canonico eiusdem ecclesie, Raymundo de Podiolo, canonico Barchinone, Romeo de Podio, Berengario de Bono Vivere et Guillelmo de Sancto Martino.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego, Berengarius de Terracia, hoc scripsi mandato Michaelis Boterii, Terrachone notarii, cum suprascripto in IX^a linea, ubi dicitur “preposito”, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 97r-v.

90

1292, desembre, 5.

Ramon d'Anglesola, en nom també de l'altre marmessor de l'arquebisbe Olivella, absol Ramon de Josa de l'homenatge i fidelitat a què era tingut pel feu de Castellnou. Amb motiu de la nova venda del castell de Riudoms, el susdit cavaller passa a ser vassall del capítol de Tarragona, expressat a través del corresponent ritual amb el paborde.

De absolucione homagii Raimundi de Josa

Noverint universi quod anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo secundo nonas decembris, in presencia Michaelis Boterii, notarii publici Terrachone, et testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, venerabilis Raymundus de

Angularia, precentor ecclesie Terrachone, manumissor sive exequor ultime ordinacionis domini Bernardi, bone memorie quondam archiepiscopi Terrachone, nomine suo et venerabilis Bernardi de Rippis, sacriste ecclesie Terrachone, coexequoris sui, scienter et consulte absolvit Raymundum de Josa, militem, de homagio, naturalitate et fidelitate quibus teneretur ipsi precentori racione feudi quod ab eodem tenebat in termino de Rivoulmorum in loco vocato Castrum Novum, ex eo quare dictus precentor tradiderat et vendiderat preposito Terrachone castrum de Rivoulmorum pro institucione capellaniarum quas dominus archiepiscopus mandavit institui in sua ultima ordinacione, et iniunxit eidem Raymundo de Josa, predictus precentor, quod de dicto feudo Castri Novi et aliis que pro ipso tenebat in dicto loco obediret et attenderet dicto preposito et capitulo Terrachone vel illi seu illis quibus ipse prepositus et capitulum vellet, quo facto immediate, dictus Raymundus de Josa, presente dicto precentore, mandante et volente inmissis manibus ipsius Raimundi de Josa inter manus venerabilis prepositi supradicti, fecit eidem preposito, nomine sui et capituli Terrachone, homagium ore et manibus ut est fieri consuetum iuxta usaticos et consuetudines Barchinone pro feudo de Castro Novo predicto, et promisit dictus Raymundus de Josa prefato preposito, nomine sui et capituli Terrachone, quod est et erit sibi et successoribus suis fidelis et legalis vassallus et ea faceret que pro dicto feudo fieri debent et sunt fieri consueta. Et de predictis omnibus et singulis petiit dictus venerabilis prepositus sibi fieri publicum instrumentum, quod fuit actum die et anno quibus supra, presentibus testibus magistro Raimundo, infirmario Terrachone, Raimundo de Podiolo, canonico Barchinone, Romeo de Podio, Berengarius (sic) de Bono Vivere, Guillelmo de Sancto Martino et pluribus aliis.

Signum mei Michaelis Boterii, Terrachone publici notarii, qui hoc scribi feci. Ego, Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 97v-98r.

91

1292, desembre, 15.

L'arquebisbe Roderic [Tello] acorda amb el paborde i capítol de Tarragona un repartiment del castell de Riudoms: el primer es queda tota la part superior del castell i l'altre la resta de la fortificació amb la barbacana, per bé que es disposa de costejar conjuntament la paret mitjancera que haurà de separar ambdues parts, inclosa la mateixa barbacana. El paborde, a banda de prometre de no posar cap impediment a les obres que l'arquebisbe vulgui fer a la seva part, li reconeix que pugui cobrar la meitat dels lluïsmes, si fos cas que es volgués vendre Castellnou i Blancafort, situats dins el terme de Riudoms.

De divisione fortitudinis et castri Rivi Ulmorum

Noverint universi quod nos, Rodericus, permissione divina sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, per nos et successores nostros, confitemur et ex certa sciencia recognoscimus vobis, venerabilibus Guillelmo, preposito, et capitulo ecclesie memorate et successoribus vestris, quod venimus vobiscum ad divisionem et divisimus fortitudinem et hospicium castri de Rivoulmorum et barbachanam et vallum eiusdem in hunc, videlicet, modum: quod nos, pro parte ad nos et successores nostros pertinente in

dicto hospicio et fortitudine habuimus, habemus et habebamus partem superiorem versus septentrionem sicut protenditur versus meridiem usque ad illos archus inferiores dicti hospicii seu fortitudinis, quorum unus est in cellario et alter supra illum in aula, et protenditur per ipsam partem meridiei recte usque ad parietem muri versus orientem et infra dictos archus, qui comunes remanent inter nos et vos, et etiam ultra dictos archus infra castrum usque ad murum versus partem orientis debet fieri comunibus expensis per nos et vos, paries et clausura qui inter nos et vos partem nostram dicti hospicii seu fortitudinis a parte vestra dividat et distingat; et vos habeatis pro parte vestra totum residuum dicte fortitudinis et hospicii, et habeatis de barbarcana et vallo quantum similiter ipsa barbarcana et vallum circuit partem vestram, que barbarcana et vallum dividatur seu distingatur inter nos et vos per parietem qui fiat comunibus sumptibus et expensis, et quod clausura que fiet per comunem parietem in sumitate dicti hospicii seu fortitudinis inter nos et vos comunibus expensis fiat, et quare conventum et ordinatum est inter nos, prefatum archiepiscopum ex una parte, et vos Guillelmum, prepositum, et capitulum, ex altera, quod nos habeamus in dicto castro dictam partem et alia que continentur in quodam instrumento confecto anno Domini M^o CC^o XC^o secundo III° nonas decembris, et incipit “Noverint universi quod nos, Guillelmus, prepositus, et capitulum Terrachone, ex certa siencia etc.” et finit ante kalendarium “salvo iure nobis et successoribus nostris in premissis et quolibet premissorum”. Idcirco, nos, prefatus archiepiscopus, per nos et successores nostros remittimus vobis, predictis preposito et capitulo et successoribus vestris potestatem dicti castri et fortitudinis quam nos dicebamus habere in dicto castro pro illa, videlicet, parte castri quam vos habetis in dicto castro seu fortitudine, concedentes vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros quod dictam partem vestram possitis operari qualitercumque vobis placuerit et ipsam habeatis paciffice et quiete ita quod de ipsa parte castri non teneamini nobis nec successoribus nostris dare potestatem salvis, tamen, et retentis nobis fidelitate quam tenemini nobis facere pro dicto castro quod a nobis tenetis [in] feudum, et universis et singulis in dicto instrumento contentis que volumus in suo robore perd[urare].

Versa vice nos Guillelmus, prepositus, et capitulum supradictum, per nos et successores nostros approbantes et concedentes omnia supradicta per nos vobis su[perius] concessa concedimus vobis domino archiepiscopo supradicto et successoribus vestris, quod dictam partem vobis superius assignatam habeatis vos et successores vestro indiviso ad omnes vestras voluntates, et quod possitis ibi operari et construere et quecumque alia que vobis placuerint facere sine omni impedimento et inquietacione nostri et successorum nostrorum, et licet vos, ultra dimidiam fortitudinis, hospicii, valli et barbarcane habeatis, hoc concedimus secundum fore de voluntate nostra ex eo quare nos habuimus partem melius operatam et constructam; confitemur etiam vobis, dicto domino archiepiscopo et successoribus vestris, quod vos et successores vestri debetis habere medietatem laudimiorum seu terciorum si contingat vendi seu alienari Castrum Novum et locum de Blanchafort, que sunt in termino seu iurisdiccione castri de Rivoultorum, et ut predicta omnia et singula maiori semper gaudeant firmitate, nos, Rodericus, archiepiscopus supradictus, et nos, Guillelmus, prepositus, et capitulum memoratum, renunciantes beneficio restitutionis in integrum et omni alii iuri et consuetudini inducte et inducende quibus contra predicta venire possemus vel aliqua de predictis. Promittimus vicissim predicta omnia et singula perpetuo attendere et complere et nunquam in aliquo contrahire casu aliquo vel etiam racione, renunciantes vicissim omni iuri quo contra predicta possemus in aliquo iuvare. Actum est hoc XVIII° kalendas ianuarii anno domini M^o ducentesimo nonagesimo secundo.

Ego, Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, salvo in omnibus iure meo et successorum meorum, hoc firmo. Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, hoc firmo. Ego Guillelmus de Requesen, camerarius Terrachone, subscribo. Ego Gaufridus de Crudiliis, archidiaconus Terrachone, subscribo. Ego Bernardus de Rippis, Terrachone sacrista, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, subscribo. Ego Berengarius Podiolo, archidiaconus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego Bernardus de Verneto, prior Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, Terrachone canonicus, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terracone, hec firmantis. Ego Guillelmus de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Dalmacius de Monte Olivo, Terrachone decanus, pro me et Guillelmo de Archibus, archidiacono Ville Sicce, subscribo. Ego, magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor Terrachone ecclesie, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Bernardus Dominici, Terrachone ecclesie hospitalarius, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, tesserarius Terrachone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, hoc firmo.

Testes huius rey sunt: Arnaldus Urgellensis, Berengarius Mazoni, Bernardus [Estiu].

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boterii, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 98r-99r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 15, f. 210r.

92

1293, gener, 19.

L'arquebisbe Roderic [Tello] i el paborde Guillem [de Banyeres] acorden fer una permuta entre ells: el paborde dóna a l'arquebisbe el castell de Riudoms, juntament amb Castellnou i Blancafort, els delmes de Vilafortuny i el mas de Bartomeu de Barenys, al terme de Constantí; l'arquebisbe dóna al paborde i capítol tots els drets dominicals damunt Mont-roig i Alcover, però es reté els drets jurisdiccional, també dóna la part de rendes que rep al terme de l'Albiol i al Cogoll Roig, amb algunes retencions. Aquesta permuta es fa amb l'aprovació dels dos marmessors de l'arquebisbe Olivella.

Concambium quod fecit dominus archiepiscopus cum preposito de empzione quam fecerunt sacrista et precentor a Berengario de Podio Viridi de castlania de Rivo Ulmorum

Noverint universi quod cum inter nos, Rodericum, permissione divina sancte terraconensis ecclesie archiepiscopus, ex una parte, et nos Guillelmum, prepositum et capitulum eiusdem ecclesie, ex altera, esset sub [orta materia questionis] super iurisdiccione castri et ville de Rivoulmorum et terminorum suorum et aliis que nobilis Berengarius de Podio Viridi habebat in dicto castro, tandem volentes vitare zizanium seu dissensionem que posset inter nos oriri propter comunione loci predicti, cum comunio defacili pariat discordiam, cum temporibus preteritis inter predecessores nostros propter comuniones similes litigia et scandala sint exorta, que prefate ecclesie dispendia enormia erogarunt et exempla preterita nos in futurum esse moneant cauciores, cupientes utiliora dicte ecclesie prospicere et inutilia precavere, habito inter

nos diligenti et longo consilio et tractatu, idcirco emergentibus necessitate et evidenti utilitate et equitate causis et rationibus supradictis, nos prefati archiepiscopus, prepositus et capitulum venimus ad [...] concordiam super predictos faciendo et contrahendo permutacionem, ordinacionem seu amicabilem compositionem [sicut inferius] continetur.

Nos Guillelmus, prepositus, et capitulum ecclesie Terracone, ex causis predictis, damus et concedimus in perpetuum per nos et successores nostros vobis, reverendo in Christo patri ac domino Roderico, permissione divina sancte terraconensis ecclesie archiepiscopo et successoribus vestris, castlaniam et feudum et castrum de Rivoulmorum et quicquid iuris habemus vel habere debemus in dicto castro, villa et terminis suis et in Castro Novo et in loco vocato Blanchafort, et in militibus et habitatoribus eorundem, presentibus et futuris, prout ipsa omnia nos habemus et habere debemus ex empcione facta a nobili Berengario de Podio Viridi per venerabiles Raymundum de Angularia, precentorem, et Bernardum de Rippis, sacristam ecclesie supradicte, executores seu manumissores domini Bernardi quondam precedessoris vestri, cum terris cultis et incultis, cum olivariis et aliis arboribus diversorum generum, cum molendinis, furnis, casalibus, pertinentiis et iuribus eorum, cum columbariis, pratis, pascuis, nemoribus, garrigiis, venacionibus, devesis, aquis, militibus et dominabus et aliis hominibus et feminis eorundem, et cum omnibus redditibus, censualibus, agrariis, exitibus, laudismis, foriscapis et aliis proventibus, dominicaturis, placitis, iurisdiccionibus, bovatico, [laucido] ad nos ratione dicti castri et ville Riviulmorum et terminorum suorum pertinentibus et debentibus pertinere, et cum omnibus aliis iuribus que de iure, usu et consuetudine habemus et percipimus et habere et percipere debemus aliquo modo in predictis ex causa empcionis predictae et ex causa donacionis seu concessionis predictis precentori et sacriste et ecclesie Terracone facte per illustrissimum dominum Alfonsum, felicis recordacionis quondam regem Aragonum, et etiam ex concessione nobis facta super predictis per dictos venerabiles precentorem et sacristam prout in instrumentis inde confectis, que vobis tradimus in presenti, hoc et alia lacius et plenius continentur.

Hanc autem donacionem seu concessionem per nos et successores nostros facimus vobis et successoribus vestris in perpetuum de predictis omnibus et singulis sicut melius dici et intelligi potest ad vestrum et sucesorum vestrorum salvamentum et bonum intellectum, extrahentes hec omnia et singula supradicta de iure et dominio et posse nostri et sucesorum nostrorum, et omnia singula supradicta in posse, ius et dominium vestri et vestrorum sucesorum transferentes irrevocabiliter ad habendum, tenendum et omni tempore possidendum, mittentes vos in corporalem possessionem et quasi dicti castri, ville et omnium predictorum cum hoc publico instrumento vobis et successoribus vestris perpetuo valituro, absolventes milites ab homagio quod dicti milites nobis et successoribus nostris sunt obligati ratione empcionis predictae. Mandantes eisdem cum hoc publico instrumento vicem epistole gerenti quatenus vobis respondeant de omnibus iuribus de quibus nobis respondere tenentur ex causa predicta, et faciant vobis homagium dicti milites prout nobis facere tenebantur. Ex presenti autem ordinacione, permutacione seu concessione excipimus decimas et omnes reddittus, exitus et proventus et iura quos et que prepositus et capitulum, operarius, infirmarius et succentor ecclesie Terracone percipiebant et perci[piunt] in dicto castro de Riviulmorum et terminis suis ante vendicionem predictam. Et quod homines dicti castri et [terminis eiusdem] faciant homagium et iurent fidelitatem domino archiepiscopo et ecclesie presente preposito sicut in aliis locis comunibus civitatis et Campi more solito fieri consuevit, que nolumus in permutacione, convencionem seu concessione predicta aliquatenus comprehendi. Immo ea nobis et nostris sucesoribus franche et libere

retinemus sicut ea ante dictam empcionem habebamus. Ex causa autem presentis permutacionis, concessionis seu ordinacionis per nos et successores nostros cedimus vobis et successoribus vestris in perpetuum omnes acciones, deffensiones, excepciones et iura realia et personalia, mixta, utilia et directa que nobis competunt aliquo modo et competere possunt in omnibus predictis et singulis, exceptis superius exceptatis contra quascumque personas racione predictorum. Constituentes vos et successores vestros in hiis dominos et procuratores in rem vestram propriam ita quod predictis accionibus, iuribus et deffensionibus possitis agere, deffendere in iudicio et extra iudicium contra quascumque personas ecclesiasticas seu etiam seculares et omnia alia facere que nos possemus facere in predictis; et promittimus vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros predicta omnia et singula facere, vobis et successoribus vestris, habere et tenere contra omnes personas.

Damus etiam et concedimus vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros omnes decimas reales et personales pertinentes seu pertinere debentes [ad] preposituram dicte ecclesie in villa de Villa Fortuyn et terminis suis, prout nos prepositus supradictus consuevimus recipere in dicto loco.

Damus etiam vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros ex causa dicte permutacionis, ordinacionis seu concessions mansum Bartholomei de Bareyns, situm in termino Constantini, quem nos prepositus habemus et habere debemus in termino dicti castri ita tamen quod vos, dominus archiepiscopus, conveniatis cum dicto Bartholomeo super questione quam movet seu movere intendit dictus Bartholomeus racione trecentorum solidorum contra nos, prepositum, racione dicti mansi; et si contigerit nos fore in aliquo obligatos dicto Bartholomeo, illud quantumcumque sit de vestro solvere habeatis. Predictas vero decimas et mansum predictum damus et concedimus vobis, dicto domino archiepiscopo et successoribus vestris cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, prout predicta nos melius habemus et habere debemus, ita quod vos et successores vestri habeatis et percipiatis omnia iura que nos percipimus seu percipere debemus in castro de Villa Fortuyn et manso predictis. Et pro eviccione dicti castri et predictarum decimarum et mansi et omnium predictorum et singulorum obligamus vobis et successoribus vestris tamen ea omnia que a vobis recipimus ex causa presentis permutacionis seu concessionis inferius comprehensa.

Versa vice nos Rodericus, permissione divina sancte terraconensis ecclesie archiepiscopus, volentes et concedentes omnia supradicta, confitentes predicta omnia esse vera ex causa permutacionis, concessionis seu ordinacionis predicte, per nos et successores nostros, damus et concedimus vobis, venerabilibus Guillelmo, preposito, et capitulo supradictis et successoribus vestris in perpetuum, decimas, dominicaturas, censualia, agraria, bovaticum, laucidum, fornicum, furnos, molendina, mercatum, mensuraticum, lezdam, pensum, cum faticis et laudismis eorundem et omnes alios redditus, exitus et proventus que habemus et habere consuevimus et habere possumus et debemus in villis, terminis de Monte Rubeo et de Alchoario cum senioratico dicti loci de Alchoverio, et etiam alios redditus et decimas que habemus seu habere debemus in parrochiis dictorum locorum que in predictis locis consueverunt vendi seu congregari, inter que non intelligimus locum de Vultoria, excepto quod retinemus in hominibus dictorum locorum homagium more solito et appellaciones, iusticias et baiulum qui exercent [comunem] iurisdictionem una cum aliis baiulis dictorum locorum sicut actenus fieri consuevit.

Damus etiam et concedimus vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros illam quartam partem decimarum et omnes redditus, exitus et proventus quam et quos nos percipimus et percipere consuevimus in castro de Albiolo et terminis suis, tam prediales quam etiam personales, et honorem et iura que nos et antecessores nostri

percipere consuevimus in persona, et hospicio et possessionibus condam *d'en Salvat*, quod hospicium et possessiones nunc tenent et possident Petrus Pol et fratres ipsius, et omnia alia iura que nos vel successores nostri habemus seu habere possumus et debemus in dicto castro de Albiolo et eius terminis, salvis tamen nobis deffensione nostra et appellacionibus in castro et hominibus ipsius castri et devesia quam ibi habemus secundum quod dominus Raimundus, bone memorie Terracone archiepiscopus, sibi ea retinuit in quodam instrumentum quod incipit in secunda linea “illam donacionem et cetera” et finit ante actum est hoc “sacerdotes vero specialiter orent pro anima mea”, que vobis scilicet deffensionem, appellaciones et devesiam et predicta que nobis salvamus et retinemus specialiter in predictis non intendimus concedere vel donare.

Item, damus et concedimus vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros decimas et dominicaturam de Cucullo Rubeo cum hominibus, possessionibus et aliis pleno iure sicut ipsam dominicaturam et decimas nos et successores nostri habemus et habere debemus, absolventes homines supradictos ab homagio quibus nobis et successoribus nostris sunt obligati. Mandantes eisdem cum hoc publico instrumento vicem epistole gerenti quatenus vobis respondeant de omnibus iuribus de quibus nobis respondere tenentur et faciant vobis et successoribus vestris homagium et fidelitatem prout nobis facere tenebantur retentis nobis deffensione in hominibus mansi de Cucullo et appellacionibus et omnibus aliis iuribus ut predictum est de hominibus de Albiolo.

Predicta omnia autem et singula per nos et successores nostros concedimus vobis et successoribus vestris pleno iure ut predictum est, ita quod predictas decimas et redditus, exitus et proventus quos vobis et successoribus vestris concedimus ex causa predicta habeatis ad illos usus ad quos habebatis castrum predictum de Rivoulmorum et alia que nobis concessistis ex causa predicta, et quod ea que vobis damus et concedimus ex causa predicta succedant in locum castri de Rivoulmorum predicti et aliorum que vos nobis superius concessistis ex eadem ratione.

Predicta autem omnia et singula concedimus vobis et vestris successoribus per nos et successores nostros perpetuo ad habendum, tenendum <et> possidendum sicut melius dici et intelligi potest ad vestrum et vestrorum salvamentum, pleno iure ut dictum est, ad bonum et sanum intellectum vestri et successorum vestrorum, et extrahentes predicta omnia et singula de iure, dominio et posse nostri et successorum nostrorum et predicta omnia et singula franche et libere in posse, ius et dominum vestri et successorum vestrorum transferimus, ponentes vos in corporalem possessionem et quasi omnium predictorum cum hoc publico instrumento vobis et successoribus vestris perpetuo valituro. Promittentes vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros quod nos et successores nostri pacienciam prestabimus in recepcione per [vos et] successores vestros facienda omnium predictorum, et ex causa presentis permutacionis, concessionis seu ordinacionis per nos et successores nostros cedimus vobis et successoribus vestris in perpetuum omnes acciones, deffensiones, acciones et iura realia et personalia, mixta, utilia et directa que nobis competunt quoquomodo et competere possunt in omnibus et singulis supradictis que vobis damus et concedimus contra quascumque personas, constituentes vos et successores vestros in hiis dominos et procuratores in rem vestram propriam ita quod predictis accionibus, iuribus et deffensionibus possitis agere <et> deffendere in iudicio et extra contra quascumque personas ecclesiasticas seu etiam seculares et omnia alia facere que nos possemus facere in predictis et quolibet predictorum. Promittimus etiam vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros quod predicta omnia et singula faciemus vobis et successoribus vestris tenere, percipere ac etiam possidere in pace contra omnes personas; et pro eviccione omnium predictorum et cuiuslibet eorundem per nos et successores nostros obligamus vobis et

successoribus vestris totum ea que a vobis recipimus ex causa presentis permutacionis seu concessionis superius comprehensa. Et, ut predicta omnia et singula maiori semper gaudeant firmitate, nos archiepiscopus memoratus, Guillelmus, prepositus, et capitulum supradicti, approbantes et ratificantes omnia et singula supradicta ut superius sunt expressa, renunciantes etiam beneficio restitutionis in integrum et omni alii iuri comuni et speciali quibus contra predicta venire possemus vel aliqua de predictis, promittimus vicissim predicta omnia et singula perpetuo rata et firma habere et nunquam in aliquo contravenire casu aliquo vel etiam racione.

Denique nos Raymundus de Angularia, precentor, et Bernardus de Rippis, sacrista, conmanumissores seu executores predicti, ratificantes expresse ac etiam approbantes permutacionem, ordinacionem seu concessionem predictam ut pote factam ad utilitatem prefate ecclesie et anime domini Bernardi, bone memorie condam archiepiscopi, promittimus vobis, prefatis domino archiepiscopo, preposito et capitulo, omnia et singula predicta inviolabiliter observare et nunquam in aliquo contravenire aliquo iure vel etiam racione. Actum est hoc XIII° kalendas febroarii anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo secundo.

[1a col.] Ego Rodericus, sancte terraconensis ecclesie archiepiscopus, hoc firmo. Ego Guillelmus, prepositus Terracone, hoc firmo. Ego Guillelmus de Requesen, camerarius Terracone, subscribo. Ego Gaufridus de Crudillis, archidiaconus Terracone, subscribo. Ego Bernardus de Rippis, Terracone sacrista, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terracone, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terracone, hec firmantis. Ego magister Raimundus, infirmarius Terracone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terracone, hoc firmo. Ego Arnaldus de Lupetis, Terracone canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Rocabertino, canonicus Terracone, subscribo. Ego Guillelmus Gonsalvi de Castro, terraconensis canonicus, subscribo.

[2a col.] Ego Bernardus de Verneto, priori Terracone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiaconus sancti Fructuosi, subscribo. Ego Bernardus Dominici, Terracone ecclesie hospitalarius, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor terraconensis ecclesie, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terracone, subscribo. Ego Dalmacius de Monte Olivo, Terracone decanus, pro me et Guillelmo de Archubus, archidiacono Villesicce, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, thesaurarius Terracone, [subscribo].

Testes huius rey sunt Petrus Beteti, Arnaldus Urgellensis, Guillelmus de Sancto Martino et Bernardus Estiu.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terracone, qui hec scribi feci. Ego Nicholaus Vinater hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terracone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 108r-110r. Regest: Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 22, ff. 210v-211r.

1293, gener, 19.

Els dos marmessors de l'arquebisbe Olivella donen permís al paborde Guillem [de Banyeres] i al cambrer Guillem de Requesens de poder percebre, al llarg de tretze anys, totes les rendes de Riudoms, així com el subsidi promès pels homes de la localitat, en virtut del que ja havia estat pactat anteriorment.

De concessione precentoris et sacriste super subsidio de Rivoulmorum

Noverint universi quod cum vos, venerabiles Guillelme, preposite, et Guillelme de Requesen, camerarie, ad empcionem faciendam castri de Rivoulmorum tradideritis quadraginta et duos mille solidos et modo de dicto castro sit factum concambium seu permutacio inter dominum archiepiscopum, ex una parte, et vos et capitulum, ex altera, cum quibusdam redditibus pertinentibus ad dominum archiepiscopum prout in instrumento permutacionis continetur, et vos ex pacto debebatis percipere et habere per tredecim annos redditus dicti castri ad empcionem predictam pertinentes et subsidium quod homines facere tenentur et promisserunt racione dicte empcionis ut hec et alia in instrumento vendicionis inde vobis facto laciis et plenius continetur, ideo nos Raymundus de Angularia, precentor, et Bernardus de Rippis, sacrista ecclesie supradicte, exsequtores seu manumissores testamenti seu ultime voluntatis domini Bernardi condam archiepiscopi Terrachone, de expresso [assensu et] voluntate reverendi patris ac domini archiepiscopi Terrachone et capituli eiusdem, concedimus, volumus ac expresse approbamus quod vos possitis percipere et habere omnes redditus, exitus et proventus permutacionis predictae in recompensacionem reddituum castri predicti per tredecim annos, cum subsidio predicto quod homines de Rivoulmorum facere tenentur sicut debebatis percipere redditus de Rivoulmorum et subsidium sub formis et condicionibus contentis in dicto instrumento vendicionis vobis facte dictorum reddituum, quod instrumento incipit in secunda linea “cum debeamus” et finit ante Actum est hoc “prepositure ecclesie Terrachone”, non intendentes renunciare obligacioni qua nos vobis tenemur racione predicta, immo expresse volumus in eadem obligacione remanere et instrumentum inde confectum habere roboris firmitatem, renunciantes omni iuri quo contra predicta venire possemus vel aliqua de predictis. Actum est hoc XIII° kalendas febroarii anno Domini millesimo ducesimo nonagesimo secundo.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo. Ego Gaufridus de Crudiliis, archidiaconus Terracone, subscribo. Ego Bernardus de Rippis, Terrachone sacrista, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, subscribo. Sig+num Poncii de Guardia, operarii Terrachone, hec firmantis. Ego Bernardus de Vernetto, prior Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis Terrachone canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Dalmacius de Monteolivo, Terrachone decanus, pro me et Guillelmo de Archubus, archidiacono Villesicce, subscribo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, hoc firmo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, hoc firmo.

Testes huius rey sunt Petrus Beteti, Arnaldus Urgellensis et Jacobus Carbonelli.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Berengarius Mazoni hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, cum raso et emmendato in III^a linea ubi dicitur “de expresso et assensu”, die et anno prefixis.

1293, gener, 19.

L'arquebisbe Roderic [Tello] promet al paborde Guillem [de Banyeres] i al cambrer Guillem de Requesens de no perjudicar-los en res tocant a la percepció del subsidi reclamat als homes de Riudoms així com en totes altres rendes que puguin percebre al llarg de tretze anys.

De concessione domini archiepiscopi quod prepositus et camerarius percipiant subsidium hominum de Rivoulmorum

Noverint universi quod nos Rodericus, permissione divina sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, per nos et successores nostros, cum assensu et voluntate capituli Terrachone, confitemur ac in veritate recognoscimus vobis, venerabilibus Guillelmo, preposito et Guillelmo de Requessen, camerario, et successoribus vestris quod per permutationem seu concambium quod nunc facimus in presenti vobiscum et cum capitulo memorato de castro Rivoulmorum seu empcionem quam fecerunt venerabilis Raimundus de Angularia, precentor, et Bernardus de Rippis, sacrista, a nobili Berengario de Podio Viridi, cum aliquibus redditibus ad nos et successores nostros expectantibus, non intendimus vobis seu alicui vestrum periudicium aliquid generari super percepcione subsidii quod homines de Rivoulmorum et terminorum eiusdem debent vobis facere ratione empcionis predictae, cum in rey veritate dictum subsidium a dicta permutatione fuerit per vos exceptatum.

Immo concedimus ac etiam approbamus quod vos et successores vestri possitis percipere et habere subsidium supradictum, volentes quod homines supradictos possitis compellere ac distringere propria auctoritate, licencia nostra seu bayuli nostri minime requisita super subsidio supradicto, tamen sine inquietacione nostra aliqua et nostrorum, ac etiam recipere, percipere et habere omnes redditus, exitus et proventus in recompensacione reddituum et iurium predicti castri assignatis prout in instrumento dicti concambii continetur, videlicet, per tredecim annos continue ut continetur in instrumento confecto de dicta vendicione quod incipit in secunda linea "cum debeamus" et finit ante Actum est hoc "prepositure ecclesie Terrachone", quod subsidium et redditus predictorum tresdecim annorum volumus quod percipiatis per vos et successores vestros sine honore et gravamine vestri et vestrarum dignitatum. Actum est hoc XIII° kalendas febroarii anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo secundo.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo. Ego Gaufridus de Crudiliis, archidiachonus Terrachone, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, subscribo. Ego Bernardus de Rippis, Terrachone sacrista, subscribo. Ego Bernardus de Verneto, prior Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiachonus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego Arnaldus de Lupetis, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Guillelmus de Rochabertino, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, tesserarius Terrachone, subscribo. Ego Dalmacius de Monteolivo, Terrachone decanus pro me et Guillelmo de Archibus, archidiachono Ville Sicce, subscribo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, hoc firmo. Ego Bernardus Dominici, Terrachone ecclesie hospitalarius, subscribo. /Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, hoc firmo./ Ego Guillelmus de Cumba, succe<n>tor Terrachone ecclesie, subscribo. Ego Guillelmus Gonsalvi de Castro, Terrachone canonicus, subscribo.

Testes huius rey sunt Petrus Beteti, iurisperitus Terrachone, Guillelmus de Sancto Martino, Arnaldus Urgellensis et Bernardus Estiu.

Sig+num mei Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hec scribi feci. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 99r-v.

95

1293, gener, 19.

Promesa d'ajuda del paborde i el capítol a l'arquebisbe.

Promesa feta per Guillem, pebordre, y lo capítol de la Seu de Tarragona, al senyor Rodrigo, archebisbe de Tarragona, que si los nobles Pons Hugo, comte d'Empúries, Armengol, comte de Urgell, Ramon Folc, vescomte de Cardona, y Dalmau de Rocabertí, vescomte de Rocabertí, mouran alguna demanda contra dit archebisbe per la assignació que diran ésser-los feta per lo senyor rey Alfonso del preu del castell de Riudoms, lo qual preu devia Ramon de Anglesola, cabiscol de la Seu, per rahó de la compra de dit castell, dits pebordre y Capítol conservaran indemne. Fet a XIII de les kalendes de febrer MCCXCII. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 44, f. 216v.

96

1293, gener, 23.

El paborde, en nom del capítol, dóna possessió a l'arquebisbe de la castlania de Riudoms i aquest rep l'homenatge del cavaller Josa pel feu de Castellnou.

Possessió donada per lo venerable Guillem, pebordre de la Seu de Tarragona, en nom seu y del capítol de dita Iglésia, al reverent senyor Rodrigo, archebisbe de Tarragona, de dit castell de Riudoms y de la castlania de aquell, permutades ab dit senyor archebisbe en virtut del acte precedent, y encontinent Ramon de Josa, cavaller, féu homenatge a dit senyor archebisbe per rahó del feu de Castell Nou, que és en lo terme de Riudoms, lo qual té en feu dit per dit senyor archebisbe, abans lo tenia per dit peborde y capítol ab homenatge. Fet a X de les kalendes de febrer MCCXCII. Clos per dit Miquel Boter.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 17, f. 211r.

97

1293, febrer, 19.

L'arquebisbe Roderic Tello, en agraïment al subsidi satisfet pels homes de Riudoms per ajudar a pagar la compra realitzada a Berenguer de Puigverd, els confirma diverses franqueses.

Carta ab la qual lo senyor archebisbe Rodrigo, atès que los hòmens del castell de Riudoms han pagats XL mil sous en subsidi de aquells CXV^m sous per los quals los marmessors del senyor archebisbe Bernat lo havien comprat del noble Berenguer de Puigverd, concedeix y confirma a tota la universitat dels hòmens de dita vila que sien lliberts y francs com <h>o són los altres hòmens de la ciutat y Camp de Tarragona de tota quèstia, exceptada la quèstia antiga, y exceptat que dits hòmens sien obligats a dit senyor archebisbe en totes les coses en què generalment li són obligats los hòmens de la ciutat y Camp de Tarragona.

Ítem, los consent que sien francs de tota tolta, força, exacció, tregí, obra, jova, lleuda, mesuratge y prestació en lo dia del mercat y en altres dies en la vila de Riudoms y sos tèrmens tant solament, lo qual mercat vol que tinguen en dit lloc lo dimars de cada semana.

Ítem, los consent en dit lloc de Riudoms totes les aigües, franca y liberament, per a regar y fer oli y totes llurs coses necessàries, exceptats los molins.

Ítem, vol y atorga que los habitants en dit lloc li donen pa cuyt per puja del forn que té en dit lloc com se és acostumat de temps antichs ençà, com ho fan los altres hòmen<en>s.

Fet a XI de les kalendes de mars MCCXCII. Clos per dit Boter.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 17bis [ratllat 18], f. 211r-v.

98

1293, maig, 5.

Guillem de Josa, castlà de Castellnou, presenta súplica a l'arquebisbe Roderic Tello perquè els homes de Riudoms estan fent un rec que li és perjudicial per a les seves terres.

Ítem una supplicació y requesta presentada per Ramon /Guillem/ de Josa, cavaller, a l'archebisbe don Rodrigo Tello en què li representa com lo albelló de la aygua que feya en lo terme de Riudoms li era perjudicial a un molí que tenia en lo terme de Castellnou, perquè li destorbava o minvava l'aygua de què ell estava en antiga possessió y axí tant per ser son senyor, a qui ha fet dit Josa omenatge per lo feu <que> té per ell, com per la constitució de Barcelona, no podia traure'l de dita possessió sens coneguda de dret. A la qual supplicació respongué dit archebisbe que no entenia fer-li perjudici y que estava prest de assignar jutge que·u judicàs. A 3 de les nones de maig 1293, en poder de Berenguer de Terraça, substitut de Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 10, f. 195r.

1293, juliol, 26.

Venda que fa l'abat de Poblet a l'arquebisbe Roderic Tello d'un mas per 3 mil sous, en relació amb una altra venda ja realitzada el [1284] d'una honor del mas de Bernat Gilabert per 600 sous.

Venda feta per fra Guillem, abat del monestir de Poblet y son convent, al senyor archebisbe Rodrigo, del mas contingut en un acte del número 31.

Ítem, de un honor que Arnau Oldabert tenia en lo mas de Bernat Gilabert⁷⁹⁹. Termena de tres parts ab dits venedors y ab Pere Balaguer. Lo preu és III^m sous. Fet a VII de les kalendes de agost MCCXCIII. Clos per fra Ramon Borrell, monjo y notari públic de Poblet per auctoritat real.

Procura feta per lo abat de Poblet a fra Egidi, infermer, y a fra Berthomeu Genovès, per [posar] en possessió al senyor archebisbe de dites coses, VII kalendes *augusti* MCCXCIII. Clos per dit Borrell.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 31ter [dalt posat], ff. 216v-217r.

1293, agost, 5.

El paborde Guillem [de Banyeres] i el cambrer Guillem de Requesens reconeixen estar satisfets del preu de les vendes de rendes i béns fetes per raó de la compra del castell de Riudoms, i creen un dipòsit a la taula de Pere de Requesens a favor del capítol, amb les rendes de Valls de 4 anys, més els 40 morabatins censals venuts a Tarragona i, per part del cambrer, amb les rendes de l'olivar de la Rabassada.

De promissione quam fecerunt Guillelmus, prepositus, et Guillelmus, camerarius, capitulo

Sit notum cunctis quod nos Guillelmus, prepositus, et Guillelmus de Requesen, camerarius ecclesie Terrachone, per nos et successores nostros promittimus firma ac sollempni stipulacione vobis, venerabili capitulo Terrachone et vobis, notario infrascripto nomine eorum et quorum interest vel interesse potest legitime stipulanti quod, satisfacto nobis et dignitatibus nostris de precio et de expensis neccesariis factis et faciendis et interesse proveniente racione vendicionum censualium et reddituum aliorum prepositure quam nos, prepositus, cum capitulo fecimus de bonis prepositure seu quacumque alia racione, et nos, camerarius, fecimus de olivario Rabaçate racione empcionis castri de Rivoulmorum et racione cambii facti cum domino archiepiscopo prout in instrumentis inde confectis noscitur plenius contineri, quicquid superaverit de predictis usque ad tredecim annos per quos nos tenere debemus redditus de Alchoario et aliorum locorum que habuimus in concambium pro castro de Rivoulmorum et subsidii quod faciunt homines castri predicti, ponemus in empciones rerum immobilium ad

⁷⁹⁹ Amb reclam amb anotació al marge esquerra : “lo qual li vené per 600 sous a 3 dels idus de març 1283, com apar ab lo acte de la venda signat de n° 31”.

cognicionem capituli vel maioris partis ad utilitatem nostrarum dignitatum pro rata qualibet nostrum contingentem.

Promittimus etiam quod cum nobis preposito fuerit satisfactum de redditibus de Vallibus quos vendidimus ad quatuor anos et quadraginta morabatinis censualibus quos vendidimus Terrachone et nobis, camerario, de redditibus olivarii predicti, quequidem nos et capitulum vendere oportuit racione empcionis castri predicti, quicquid superfuerit de redditibus et subsidio predictis, deponemus totum quolibet anno in tabula Petri de Requesen vel alterius prout visum fuerit capitulo vel maiori parti, de qua siquidem pecunia deposita nomine capituli fient empciones ut superius est expressum. Denique iuramus ambo per Deum et hoc sancta quatuor evangelia corporaliter a nobis tacta omnia predicta attendere, complere et observare et in nullo contravenire. Actum est hoc nonas augusti anno Domini M° CC° XC° tercio.

Ego Guillelmus, prepositus Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Requesen, camerarius Terrachone, subscribo.

Testes huius rei sunt Arnaldus Urgellensis, Bernardus Estiu et Berengarius de Ollesia.

Sig+num Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hec scribi fecit. Ego Berengarius de Terracia hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 139r.

101

1293, novembre, 13.

L'arquebisbe requereix al cavaller Berenguer de Barberà perquè li mostri el títol o l'instrument que té del lloc de Blancafort i el cavaller contesta que ha donat el lloc al seu fill Bernat juntament amb tota la documentació.

Requesta donada de paraula per lo senyor archebisbe Rodrigo a Berenguer de Barberà, cavaller, per a que li amostra los actes del lloc de Blancafort, qui és en lo terme de Riudoms, lo qual té en feu per dit senyor. Ell respongué que ha donat dit lloc a Bernadó, son fill, juntament ab los actes y axí per no tenir-los no'ls pot amostrar, y encontinent dit Bernadó, qui era present, s'oferí a dit senyor archebisbe aparellat per fer lo homenage per dit lloc de Blancafort requerint-lo que li prengué lo homenatge; y dit senyor arquebisbe diu que vists los actes farà lo que serà de dret. Fet als idus de novembre en MCCXCIII. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Blancafort), doc. núm. 2, f. 199r.

102

1294, gener, 20.

Permuta realitzada pel paborde Guillem [de Banyeres] i el capítol de Tarragona amb el prior del convent de Santa Eulàlia de Barcelona respecte de diversos censos i drets que aquest tenia a l'horta i ciutat de Tarragona, així com als masos situats als termes, respectivament, dels castells de l'Albiol i Riudoms, enfront els que el paborde de Tarragona tenia a la ciutat de Barcelona (comptabilitzant un total de 99 sous 6 diners i

òbol). S'especificuen tots els censos, en diner o en espècie, que havien de pagar els diferents emfiteutes, entre els quals figura Berenguer Bonet, que tenia en emfiteusi el mas anomenat de Santa Eulàlia, del qual se'n donen les afrontacions.

De concambio censualium Barchinone

Noverint universi quod cum nos Guillelmus, prepositus, et capitulum ecclesie Terrachone [habemus et percipimus] quedam censualia infrascripta in civitate Barchinone circa domum et monasterium fratruum condam de penitencia, et nos Geraldus, prior et conventus Sancte Eulalie de Campo, civitatis Barchinone, percipiatis quedam censualia in orta Terrachone et in civitate in quibusdam honoribus quod tenent emphiteote infrascripti, scilicet, Arssendis, uxor quondam *d'en Arrufat*, unum morabatinum et medium; Petrus Vitalio, piscator, duos morabatinos; Jacobus, *arquejador*, unum morabatinum; Gerunda, piscator, duos morabatinos; *na Palaua*, sex solidos et octo denarios; Salvadora, unam mazmudinam pro domibus; Riera, qui moratur ad mansum, duos quartanos et medium olei pro fexia; et habeatis quendam mansum in termino castri de Albiolo quem tenet Petrus de Turre ad censum duarum quarteriarum frumenti et unius quarterie cicerum, qui condam fuit *d'en Colrat*, et etiam percipiatis queddam censuale frumenti in quodam manso infrascripto in termino castri Riviulmorum sito in Campo Terrachone, qui mansus de Sancta Eulalia nuncupatur, quem tenet Berengarius Bonet in emphiteosim; considerantes nobis et successoribus nostris et vobis et successoribus vestris fore utile permutacionem fieri de censualibus supradictis, cum multo utilius sit utrisque censualia et bona de prope haberi quam si per civitates et loca alia sint dispersa, cum iuxta legitimas sanciones patrimonium quod in diversis provinciis seu civitatibus est dispersum non possit defacili comode ministrari, idcirco, gratis et ex certa sciencia et spontanea voluntate ac etiam pleno tractatu comuniter inter nos habito, cum consensu et voluntate reverendi in Christo patris et domni domini Roderici, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopi, permutamus et concambiamus cum priore et conventui Sancte Eulalie predicte nonaginta novem solidos et sex denarios et obolum censualis quos habemus et percipimus Barchinone cum toto censuali supradicto quod dictum vestrum monasterium percipit apud Terrachonam, et in dicto manso Petri de Turre in termino de Albiolo, qui condam fuit *d'en Colrat*, cum toto dominio <et> iura pro dictis censualibus dicto monasterio pertinentibus et cum tercia parte de(cem) et octo quarteriarum frumenti Urgelli cum omni suo iure, dominio et iurisdiccione, quas vobis facit Berengarius Boneti pro manso superius nominato, qui per vos tenetur et quas percipitis in eodem manso ut dominum eiusdem mansi, renunciantes super predictis excepcioni doli et in factum.

De predictis autem nonaginta novem solidis et sex denariis et obolo quos percipimus Barchinone facit nobis Petrus Baiuli quindecim solidos et quatuor denarios pro domibus; uxor Guillelmi de Colle [tres solidos; *en Doixa*] tres solidos et quatuor denarios; *en Sentjust* tres solidos et quatuor denarios; *en Pujol* tres solidos et quatuor denarios; *na Banyeres* quinque solidos et duos denarios et obolum; *en Muntaner* duos solidos et octo denarios; Sibilia, filia Petri de Monte, sex solidos et octo denarios; Bernardus, *barber*, sex solidos et octo denarios; Arnaldus Gambó sex solidos et octo denarios; Cocliura duos solidos [et tres] denarios et obolum; *en Besanta* quatuor solidos et quinque denarios; uxor Raymundi de Colle sex solidos et octo denarios; Petrus de [Marr]ades sex solidos et octo denarios; Guillelmus de Riera sex solidos et octo denarios; Berengarius de Proençana tres solidos et quatuor denarios; Geroneta tres solidos et quatuor denarios; Guillelmus Raimundus de Copons sex solidos et octo denarios; Sancia tres solidos et quatuor denarios.

Predictus autem censuale ecclesie Terrachone quod percipitur Barchinone terminatur ab oriente in arcibus veteribus vel prope [...] consuevit transire antiquitus, a meridie partim in honore canonice Barchinone, et partim in dicto monasterio fratrum de penitencia, ab occidente in via illa lata per quam itur a civitate Barchinone ad monasterium Sancte Anne, a circio in via publica per quam itur a dicto monasterio Sancte Anne versus furnum *d'en Lacerà*, et ipsum vobiscum permutamus cum suo laudimio, fatica et etiam iure suo et directo dominio et iurisdictione quod in ipso censuali habemus ad vestras et successorum vestrorum voluntates inde perpetuo faciendas, cedentes vobis et successoribus vestris omnes acciones, questiones, petitiones et demandas reales, personales, mixtas, utiles et directas quas habemus et habere possumus in censuali predicto et contra emphiteotas qui nobis faciunt ipsum censum, ponentes per nos et successores nostros in possessionem predictorum vel quasi cum hoc publico instrumento vobis et vestris perpetuo valituro et quod vos et successores vestri ex causa presentis permutacionis percipiatis et habeatis censuale predictum perpetuo cum suis iuribus universis; et si plus valent predicta que vobis ex causa permutacionis concedimus, quod dicta censualia vestra que percipitis apud Terrachonam in civitate et orta et in dicto manso de Albiolo, prout superius est expressum, quam etiam tertia pars cum omni iure suo censualis frumentis predicti, totum illud habeatis vos et vestri successores ex dono et mera liberalitate nostra, renunciantes legi illi per quam deceptis ultra dimidiam iusti precii subvenitur, promittentes vobis et successoribus vestris quod dictum censuale quod ex causa predicta vobis concedimus, faciemus vobis et vestris habere et percipere contra omnes personas, et pro eviccionem obligamus vobis et successoribus vestris nos et omnia bona prepositure ecclesie Terrachone habita et habenda; versavice nos Geraldus, prior predictus, et conventus Sancte Eulalie de Campo civitatis Barchinone, habita plena deliberacione et comuni tractatu pluries habito, considerantes evidentem utilitatem vestri, domini prepositi et capituli Terrachone, et nostram ac monasterii nostri, ex certa sciencia, gratis ac spontanea voluntate, de consilio et assensu venerabilis domini fratris Bernardi, Barchinone episcopi, laudantes et approbantes omnia et singula supradicta, permutamus et concambiamus vobiscum, domino Guillelmo, preposito, et capitulo Terrachone, tertiā partem dictarum decem et octo quarteriarum frumenti censualium cum laudimio, fatica et omni iure, dominio suo directo et iurisdictione quas percipimus et habemus et percipere et habere debemus in manso predicto sito in territorio Terrachone iuxta villam Riviulmorum qui vocatur mansus de Sancta Eulalia, et censualia predicta que habemus in civitate et orta Terrachone et in Albiolo, prout superius sunt expressa, cum predicto censuali quod percipitis Barchinone in loco predicto, quiquidem mansus affrontatur cum molendino quod ibi est, ab oriente in raria de Castro Novo, a meridie in honore de Antulinis et ab occidente in torrente Narbone, et a circio in honore qui fuit Berengarii Ollarii et in honore qui fuit Guillelmi de Cunilliis et in honore Petri Pilosi, ut in instrumentis antiquis plenius continetur, renunciantes super predictis excepcioni doli et infactum. Predictam autem tertiā partem dictarum decem et octo quarteriarum frumenti Urgelli quas percipimus in dicto manso censuales et quas nobis facit Berengarius Bonet predictus pro dicto manso quod tenet pro nobis et etiam predicta censualia alia que superius sunt expressa, vobis et successoribus vestris ex causa permutacionis predictae concedimus cum tertia parte laudimii et cum fatica et tertia parte tocus iure et iurisdictionis quod habemus et habere debemus ex quacumque causa in manso predicto et in aliis censualibus supradictis, mandantes dicto Berengario Boneti et successoribus suis emphiteotis nostris per presens instrumentum in hoc vicem epistole gerens quod vobis et successoribus vestris respondeant decetero de tertia parte integraliter dicti censualis quod percipimus et debemus percipere in dicto manso.

Mandamus etiam dicto Petro de Turre et aliis emphiteotis per idem instrumentum quod vobis respondeant de aliis censualibus supradictis dominio et iurisdiccione, constituentes vos et successores vestros in predicta tertia parte et aliis supradictis procuratorem et dominum in rem vestram propriam, et cedimus vobis et successoribus omnes acciones, petitiones, questiones et demandas reales, personales, mixtas, utiles et directas quas habemus et habere possumus et debemus in tertia parte censualis predicti et in aliis censualibus et iuribus supradictis, ut superius est expressum, promittentes vobis et successoribus vestris per nos et successores nostros prestare paciencia[m] quod predictam tertiã[m] partem et omnia alia predicta vos et vestri habeatis et percipiat[is] pacifice et quiete, ponentes et inducentes vos et successores vestros in corporalem possessionem vel quasi omnium predictorum; et si dicta tertia pars et alia censualia supradicta plus valet quam ea que vos nobis concessistis ex causa permutacionis predicte, totum illud habeatis vos et vestri successores ex dono et mera liberalitate nostra, et per nos et successores nostros promittimus vobis et successoribus vestris quod predictam tertiã[m] partem cum omni iure suo et iurisdiccione, ut superius dictum est, et alia censualia supradicta faciemus vobis et successoribus vestris perpetuo, pacifice et sine cuiusque inquietacione percipere et habere; et pro eviccione obligamus vobis et successoribus vestris nos et successores nostros et bona nostri monasterii ubique habita et habenda. Denique, ut predicta omnia et singula maiori gaudeant firmitate, nos Guillelmus, prepositus, et capitulum ecclesie Terrachone, et nos Geraldus, prior, et conventus monasterii Sancte Eulalie predicti, renunciantes doli clausule et circumvencionis ac beneficio restitutionis in integrum et omni alii iuri comuni et speciali quo contra predicta venire possemus vel aliqua de predictis, promittimus adinvicem predicta omnia et singula perpetuo rata et firma habere et inviolabiliter observare et non contravenire casu aliquo aut etiam racione. Actum est hoc XIII° kalendas febroarii anno Domini M^o CC^o XC^o tercio.

[1a col.] Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo. Ego G., prepositus Terrachone, hoc firmo. Ego Guillelmus de Requesen, camerarius Terrachone, subscribo. Ego Gaufridus de Crudiliis, archidiaconus Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiaconus Sancti Fructuosi, subscribo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor Terrachone ecclesie, subscribo. Ego Bertrandus de Monteolivo, canonicus Terrachone, subscribo.

[2a col.] Ego frater Bernardus, episcopus Barchinone, subscribo. Ego Raimundus de Angularia, precentor Terrachone, subscribo. Sig+num mei Poncii de Guardia, operarii Terrachone, hoc firmantis. Ego Dalmacius de Monteolivo, Terrachone decanus, pro me et Guillelmo de Arcubus, archidiacono Villesicce, subscribo. Ego Bernardus Dominici, hospitalarius Terrachone, pro me et Arnaldus de Prata, thesaurario, qui detentus in infirmitate nequeat scribere, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terrachone, subscribo. Ego Guillelmus Gonsalvi, Terrachone canonicus, subscribo. Ego Raimundus de Rocabertino, canonicus Terrachone, subscribo.

Ego Geraldus de Olorda, prior monasterii Sancte Eulalie de Campo, subscribo. Ego, Jacobus de Sanctis, prior Sancti Petri de Cubellis, subscribo. Ego Guillelmus de Sancto Ypolito, sacrista Sancte Eulalie, subscribo. Ego Petrus Alamanni, infirmarius, subscribo. Ego Guillelmus Salvati, canonicus Sancte Eulalie, subscribo. Sig+num Raimundi Soquerii, canonici Sancte Eulalie. Sig+num Petri de Ortis, canonici Sancte Eulalie. Ego Johannes Poncii, canonicus Sancte Eulalie, subscribo.

Sig+num Jacobi de Malvino, notario publici Barchinone, in cuius posse dominus frater Bernardus, Dei gracia episcopus Barchinone, et venerabilis Geraldus de Olorda, prior dicti monasterii Sancte Eulalie de Campo Barchinone, et Jacobus de Sanctis, prior

domus Sancti Petri de Cubellis, et Guillelmus de Sancto Ypolito, sacrista, Petrus Alamanni, infirmarius, Guillelmus Salvati, Raimundus Soquerii, Petrus de Ortis et Johannes Poncii, canonici dicti monasterii Sancte Eulalie de Campo, laudaverunt et firmaverunt hoc instrumentum et omnia in eo contenta, et etiam omnes in eodem instrumento manibus propriis subscripserunt VII° kalendas febroarii anno predicto presentibus testibus venerabilibus Raimundo de Noguera, precentore, Jacobo de Olorda, Bernardo de Olorda et Eymerico Bos, canonicis Barchinone, Jacobo Geraldí, Arnaldo Mirat et Jacobo de Valle.

Testes huius rei sunt Bernardus Estiu, Berengarius d'Olesa, Jacobus Carbonelli et Berengarius de Terracia, quando dicti dominus archiepiscopus, prepositus et capitulum ecclesie Terrachone firmaverunt et manu propria subscripserunt.

Sig+num Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi fecit. Ego Nicholaus Vinater hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, cum raso et emmendato in XI^a linea ubi dicitur "G.R. de Copons" et cum suprascripto in XII^a linea ubi dicitur "fratuum" die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, ff. 146r-147r.

Cf. J. Trenchs, «El testament de l'arquebisbe Bernat d'Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona», *Estudis d'història medieval*, II (1970), pàg. 9-10 [39-40].

103

1294, gener, 23.

El paborde Guillem [de Banyeres] i el capítol de Tarragona acorden amb l'arquebisbe Roderic [Tello] un possible traspàs del mas de Santa Eulàlia si en un període de tres anys els dona certa quantitat (144 lliures) juntament amb diversos censos cobrats a l'horta de Tarragona.

Carta ab què Guillem, pebordre, y lo Capítol de la seu de Tarragona regoneixen al reverent senyor archebisbe Rodrigo que si dins tres anys los donarà CXLIII lliures, per les quals han comprat de son consentiment, en lo terme de Riudoms, un mas que's diu lo mas de Santa Eulària, lo qual fonc donat per Arnau Palomer al monestir de Santa Eulària; y dihuen que han rebudes dues parts censals que dit mas fa, ço és XVIII corteres de forment per causa de compra, comptant una cortera per mazmudina⁸⁰⁰, y comptant tres mazmudines per dos morabatins, y cada morabatí per XII lliures; la tercera part ha hagut en concambi de dit monestir; lo qual mas és ab lo molí; y si dit senyor archebisbe voldrà donar en concambi de dit mas XII morabatins censals que rep en la horta de Tarragona, en lo lloc dit, y té dits morabatins Guillem de Capafons, lo qual ne fa V, Jaume de Mataplana IIII, Joan Piles e Berthomen de Mans hu. Termena dita sort ab lo camí que va al molí de Berthomeu de Mans [...] de la tercera ab l'ort de Castelleta, de altra ab Francolí. Fet a X de les kalendes de febrer MCCXCIII. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 45, f. 217r.

⁸⁰⁰ Pel que fa a aquest tipus de moneda, vegeu nota 780.

1294, gener, 28.

El prior i convent de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona nomenen procurador Jaume de Sants, prior de Sant Pere de Cubelles, per dur a terme el traspàs a favor del paborde i capítol de Tarragona dels censos que rebien a la ciutat i a l'horta de Tarragona (s'indiquen les prestacions que fa cada emfiteuta) així com al mas d'en Colrat, que Pere de Torre tenia pel dit monestir al terme de l'Albiol, i la tercera part de les 18 quarteres de forment de l'Urgell que fa Berenguer Bonet pel mas que té pel dit monestir al terme de Riudoms. Tot això es permuta amb els 99 s. 6 d. òbol censals que el paborde i capítol de Tarragona rebien a Barcelona. Més en concret, li encarreguen el traspàs de 12 quarteres de forment de l'Urgell del total de 18 quarteres que fa el mas que té el susdit Berenguer Bonet, i de rebre dels mateixos paborde i capítol de Tarragona 96 ll.b. com a preu de les indicades 12 quarteres.

De concambio Sancte Eulalie Barchinone

Sit omnibus notum quod nos Gualdus, prior et conventus monasterii Sancte Eulalie de Campo Barchinone, constituimus et ordinamus vos Jacobum de Sanctis, priorem Sancti Petri de Cubellis, procuratorem nostrum certum et specialem ad tradendum pro nobis et nomine nostro per vos vel per alium quam vos ad hoc duxeritis eligendum venerabili Guillelmo, preposito, et capitulo ecclesie Terrachone vel cui voluerint corporalem possessionem de censualibus cum toto dominio et alio iure que nos et dictum monasterium nostrum habemus et accipimus in civitate et orta Terrachone in quibusdam, videlicet, honoribus quos diverse persone tenent per nos et ipsum monasterium, de quibus siquidem censualibus donant Arsendis, uxor condam *d'en Arrufat*, unum morabatinum et medium; Petrus Vitalis, piscator, duos morabatinos; Jacobus, *arquejador*, unum morabatinum; Gerunda, piscator, duos morabatinos; *na Palaua*, sex solidos et octo denarios; *na Salvadora*, unam macemutinam; *en Riera*, duos quartanos et medium olei; et de censuali etiam duarum quarteriarum frumenti et unius quarterie cicerum cum toto dominio et iure quod habemus et accipimus super manso qui condam fuit *d'en Colrat* quem Petrus de Turre tenet pro predicto monasterio nostro in termino castri de Albiolo, et de tercia etiam parte decem et octo quarteriarum frumenti Urgelli cum omni sue iure, dominio et iurisdictione quas nobis et dicto nostro monasterio donat et facit Berengarius Boneti pro manso quem tenet pro ipso monasterio in termino castri Riviulmorum siti in campo Terrachone, quequidem omnia supradicta nos permutamus et concambiamus cum dicto domino preposito et capitulo Terrachone cum nonaginta novem solidos et sex denariis et obolo censualibus et cum toto dominio et alio iure quod iidem prepositus et capitulum Terrachone habebant et accipiebant in Barchinona super quibusdam, videlicet, honoribus qui sunt circa domum fratrum de Penitencia.

Item, constituimus vos procuratorem ad tradendum pro nobis et nomine nostro dicto domino preposito et capitulo Terrachone vel cui ipsi voluerint corporalem possessionem de duodecim quarteriis frumenti Urgelli cum toto dominio et alio iure quas dicto domino preposito et capitulo Terrachone vendidimus de predictis decem et octo quarteriis frumenti Urgelli censualibus quas habemus et percipimus in predicto manso quem dictus Berengarius Boneti tenet pro nobis et dicto monasterio nostro in termino dicti castri Riviulmorum, et ad recipiendum etiam pro nobis et nomine nostro ab ipso domino preposito et capitulo vel ab alio eorum nomine nonaginta sex libras monete

Barchinone de terno quas iidem prepositus et capitulum nobis dare tenentur pro precio ipsius vendicionis dictarum duodecim quarteriarum frumenti et ad faciendum apocam de soluto de ipso precio cum vobis, nomine nostro, satisfactum fuerit de eodem, et ad substituendum super predictis et eorum quolibet alium vel alios procuratores quomcumque vobis placuerit, et ad faciendum omnia alia super predictis quecumque nos possemus, promittentes nos semper habere ratum et firmum quicquid per vos vel per substitutum seu substitutos a vobis super predictis actum fuerit seu etiam procuratum et nullo tempore revocabimus. Actum est hoc quinto kalendas febroarii anno Domini millesimo CC^oXC^o tercio.

Ego Geraldus, prior Sancte Eulalie de Campo, subscribo.

[1a col.] Ego Guillelmus de Sancto Ypolito, sacrista Sancte Eulalie, subscribo. Ego Petrus Alamanni, canonicus et infirmarius, subscribo. Ego Guillelmus Salvati, canonicus Sancte Eulalie, subscribo.

[2a col.] Ego Johannes Poncii, canonicus, subscribo. Sig+num Petri de Ortis, canonici Sancte Eulalie. Sig+num Raymundi Soquerii, canonici Sancte Eulalie.

Testes huius rei sunt Jacobus Geraldus, Arnaldus Mirat, Jacobus de Valle et Petrus Portelli. Sig+num Jacobi de Malvino, notarii publici Barchinone, qui hec scribi fecit et clausit die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 148r.

105

1294, febrer, 26.

El prior i convent de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona reconeixen rebre del paborde Guillem [de Banyeres] 96 ll.b. pel preu de venda de 12 quarteres de forment de l'Urgell d'un total de 18 quarteres censals que el susdit monestir rebia anualment al mas de Berenguer Bonet, situat al terme de Riudoms. Tal quantitat es paga a través d'un ciutadà de Barcelona.

De concambio prioris Sancte Eulalie Barchinone

Sit omnibus notum quod nos Gueraldus, prior, et conventus monasterii Sancte Eulalie de Campo Barchinone confitemur et recognoscimus vobis, venerabili Guillelmo, preposito Terrachone, licet absenti, quod satisfacistis nobis et plenarie ad voluntatem nostram in omnibus illis nonaginta sex libras monete Barchinone perpetue de terno, quas nobis tenebamini dare et solvere pro precio vendicionis quam vobis et ecclesie Terrachone fecimus de duodecim quarteriis frumenti Urgelli censualibus cum toto dominio et alio iure de illis, videlicet, decem et octo quarteriis frumenti Urgelli censualibus quas nos et dictum nostrum monasterium habebamus et accipiebamus quolibet anno in manso quem Berengarius Boneti tenebat pro nobis et dicto monasterio nostro in termino castri Riviulmorum siti in Campo Terrachone, quas siquidem nonaginta sex libras predictas Bernardus de Terreriis, civis Barchinone, nobis tradidit et solvit pro vobis et nomine vestro, unde renunciantes excepcioni non numerate et non solute peccunie et satisfaccionis non habite et non recepte et doli, facimus vobis de predictis nonaginta sex libras bonum et perpetuum finem et pactum de non petendo sicut melius dici et intelligi potest ad vestrum salvamentum et bonum intellectum.

Actum est hoc quarto kalendas marcii anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo tercio.

[1a col.] Ego Geraldus, prior Sancte Eulalie de Campo, subscribo. Sig+num Raimundi Soquerii, canonici regularis. Ego Petrus Alamanni, canonicus et infirmarius, subscribo. Ego Jacobus de Sanctis, prior Sancti Petri de Cubellis, subscribo.

[2a col.] Ego Guillelmus de Sancto Ypolito, sacrista Sancte Eulalie, subscribo. Sig+num Petri de Ortis, canonici Sancte Eulalie. Ego Guillelmus Salvati, canonici Sancte Eulalie, subscribo.

Testes huius rei sunt Petrus Portelli et Raimundus de Comellis.

Sig+num Jacobi de Malvino, notarii publici Barchinone, qui hec scripsit et clausit die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 148v.

106

1294, març, 3.

Jaume de Sants, prior de Sant Pere de Cubelles, com a procurador de Guerau d'Olorda, prior de Santa Eulàlia del Camp, absol Berenguer Bonet de l'homenatge i fidelitat deguts pel mas de Santa Eulàlia, situat a la parròquia de Riudoms, de manera que, a partir d'ara, n'hagi de respondre al paborde i capítol de Tarragona. En el mateix document es fa al·lusió a la permuta efectuada pels drets que el susdit convent tenia a la ciutat i Camp de Tarragona pels que el paborde i capítol de Tarragona tenien a la ciutat de Barcelona, i es dóna constància, a l'últim, del consegüent ritual de prestació de vassallatge entre l'esmentat Bonet i el paborde.

Absolucione facta de homagio per priorem Sancte Eulalie Berengario Boneti et mandatum deperendo preposito

Noverint universi quod anno Domini M° CC° XC° tercio, die mercurii que fuit quinto nonas marcii, in presencia mei Berengarii de Terracia, publici tabellionis Terrachone sub Michaelae Boter, notario publico eiusdem, et testium infrascriptorum, Jacobus de Sanctis, prior Sancti Petri de Cubellis, [asserens se] procuratorem Geraldii de Olorda, prioris monasterii seu domus Sancte Eulalie de Campo Barchinone et conventus ipsius monasterii [...] procuracionis et ex priore sibi [tradita], scienter et consulte, ex parte dicti prioris et conventus monasterii antedicti, absolvit Berengarium Boneti, habitantem in [parrochia] Rivi Ulmorum, presentem, ab homagio et fidelitatis iuramento quibus erat astrictus priori et conventui monasterii Sancte Eulalie de Campo Barchinone racione mansi vocati de Sancta Eulalia, quem tenebat per dictum priorem et monasterium Sancte Eulalie in parrochia Rivi Ulmorum, et mandavit dicto Berengario Boneti quod decetero attenderet et obediret domino preposito et capitulo Terrachone et responderet eisdem de censuali ac aliis iuribus de quibus tenebatur et consuevit respondere priori et conventui Sancte Eulalie de Campo Barchinone, cum de censuali et aliis iuribus dicti mansi simul cum aliis censualibus et iuribus que prior et conventus monasterii Sancte Eulalie habebant in civitate et Campo Terrachone cum quibusdam censualibus que prepositus et capitulum Terrachone habebat in civitate Barchinone fuerit factum concambium et vendicio inter venerabiles Guillelmum, prepositum, et capitulum Terrachone et dictum priorem et conventum domus seu monasterii Sancte Eulalie prout

in instrumentis inde confectis plenius et lacijs continetur, qui, Berengarius Boneti, constitutus personaliter in camera dicti domini prepositi in presencia mei, dicti tabellionis, et testium infrascriptorum, [...] et immissis manibus suis inter manus venerabilis prepositi Terrachone, prestitit eidem domino preposito homagium et fidelitatis iuramentum nomine sui et capituli Terrachone, et promisit eidem domino preposito, recipienti nomine sui et capituli Terrachone, quod erit sibi decetero vassallus fidelis et obediens de eorum vita et membris ac aliis iuribus de quibus respondere tenebatur seu consuevit prefatis priori et conventui monasterii Sancte Eulalie de Campo Barchinone; et de predictis omnibus dictus dominus prepositus petiit sibi fieri publicum instrumentum, quod fuit actum die et anno quibus supra, presentibus testibus Arnaldo Clerici, rectore ecclesie de Silva, Jacobo Carbonelli <et> Vitale Ferran.

Sig+num Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hec scribi fecit. Ego Berengarius de Terracia, qui predictis interfui, hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notario, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 152v.

107

1294, març, 9.

L'arquebisbe Roderic Tello i mestre Ramon de Brugueres, canonge infermer, revoquen la venda o permuta que havien fet entre ells sobre les rendes que el susdit infermer percebia a la vila i terme de Riudoms a canvi de 30 morabatins assignats sobre l'horta de Tarragona, de manera que cadascú segueixi tenint les rendes que ja percebia abans d'aquesta permuta.

Noverint universi quod nos Rodericus, permissione divina sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, et magister Raymundus de Brugariis eiusdem ecclesie infirmarius, ex certa sciencia revocamus cessionem, vendicionem seu permutacionem ad invicem inter nos factam de redditibus quos ego, predictus infirmarius, percipiebam in villa et termino de Rivo Ulmorum pro triginta morabatins quos vos, domine archiepiscope, mihi asignastis in orta Terrachone, prout in instrumento inde confecto plenius continetur, ita quod post duos annos continue numerandos a kalendis madii proximo venturis dicta cessio, vendicio seu permutacio nullam habeat firmitatem. Immo, post dictos duos annos uterque nostrum propria auctoritate possit percipere et habere redditus suos quos ante dictam cessionem, vendicionem seu permutacionem recipere et habere consuevimus. Actum est hoc VII° idus marcii anno Domini M^o CC^o XC^o tercio.

Ego Rodericus, sancte Terrachone ecclesie archiepiscopus, hoc firmo. Ego magister Raimundus, infirmarius Terrachone, subscribo.

Testes huius rey sunt venerabiles Guillelmus, prepositus, Raimundus de Angularia, precentor, Gaufridus de Crudellis, archidiaconus, et Dalmacius de Monteolivo, decanus ecclesie Terrachone.

Sig+num Michaelis Boterii, publici notarii Terrachone, qui hoc scribi feci. Ego Vitalis [...] hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terrachone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 126r.

1295, abril, 13.

Reconeixement que fa el paborde i capítol de Tarragona als dos marmessors de l'arquebisbe Olivella tocant a les successives operacions realitzades a propòsit del castell de Riudoms. Considerant que les rendes obtingudes de la darrera operació de permuta són suficients per a la provisió anual de sis capellans, un pobre i dos aniversaris, el paborde i capítol es comprometen a instituir, passats tretze anys, les dites capellanies a partir de les rendes dels llocs obtinguts de l'arquebisbe, i per això s'obliguen a respectar també una ordinació de l'arquebisbe Olivella del 1286 (2.V). En compliment de tot això, el paborde posa de garantia tots els seus béns. En el cas, però, que la susdita permuta fos rescindida, en tot o en part, aleshores no serien tinguts de fer cap servei sinó proporcionalment a la part retinguda, computant cada capellania a raó de 450 sous i el pobre a 10 lliures [200 s.].

De numero capellanorum domini Bernardi archiepiscopi quibus tenetur providere prepositus, et de anniversariis faciendis et de uno paupere

Pateat universis quod nos Guillelmus, prepositus, et capitulum Terracone confitemur et in veritate recognoscimus vobis venerabilibus Raymundo de Angularia, precentori, et Bernardo de Rippis, sacriste, ecclesie supradicte, manumissoribus seu exequutoribus ultime dispositionis seu ordinationis domini Bernardi, bone memorie archiepiscopi Terracone, quod, facta per vos emptione de castro et iuribus que nobilis Berengarius de Podio Viridi habebat in castro, villa et terminis de Rivo Ulmorum ad opus capellaniarum instituendarum in ecclesia Terracone, prout in instrumento empcionis quam inde fecistis plenius continetur; et etiam facta nobis per vos tradicionem castri predicti et iurium eiusdem possessione nobis plenarie tradita de eisdem fecimus, de assensu et voluntate vestra, de dicto castro et aliis ad dictam empcionem pertinentibus, concambium seu permutacionem cum reverendo patre domino Roderico, archiepiscopo Terracone, et pro predictis habuimus in concambium ab eodem domino archiepiscopo decimas, censualia, redditus, exitus et proventus que dominus archiepiscopus habebat et habere debebat in locis de Alchoario et de Monte Rubeo et de Cucullo Rubeo, prout continetur in instrumento permutacionis predictae, que omnia succedunt in illos usus ad quos facta fuerat empcio predicta. Et ideo quare redditus quos habuimus ex dicta permutacione sufficiunt et sufficere possunt et debent ad provisionem sex capellanorum et unius pauperis continue faciendam in refectorio Terracone secundum quod cappellanis comensalibus in victu et vestitu et pauperibus providetur et consuetum est provideri, et etiam ad provisionem duorum anniversariorum faciendorum quolibet anno, volumus, ordinamus et statuimus quod, lapsis XIII anniis a tempore possessionis nobis tradite de castro de Rivo Ulmorum predicto et iurium eisdem, statim habeantur sex capellanie pro institutis et factis et ordinatis de redditibus, exitibus et proventibus quos nos habuimus in locis memoratis in concambium pro castro predicto et redditibus eiusdem, ut superius continetur. Et promittimus vobis manumissoribus supradictis et notario infrascripto legitime stipulanti nomine vestro et nomine /omnium/ quorum interest vel intererit seu etiam interesse poterit quod, lapsis XIII annis predictis, prelibatas sex capellanas quas extunc ut exnunc et exnunc ut extunc volumus pro institutis et ordinariis haberi conferemus infra decem dies continue numerandos secundum ordinationis formam facte per dominum Bernardum, bone memorie archiepiscopum Terracone, que incipit: "Noverint universi quod nos Bernardus,

miseracione divina Terracone archiepiscopus, donamus et in presenti numerando tradimus, etc.”, et finit ante kalendarium “ad omnibus et singulis nostrum corporaliter tacta”, que ordinacio facta fuit VI nonas madii anno Domini millesimo CC° LXXXVI°.

Faciemus etiam ex tunc duo anniversaria singulis annis, unum, videlicet, in die obitus domini Bernardi archiepiscopi supradicti, scilicet, III° kalendas novembris, et aliud in die translacionis corporis eiusdem, videlicet, VIII° idus febroarii, et in unoquoque predictorum anniversariorum providebimus omnibus canonicis, capellanis, porcionariis, pauperibus et omnibus aliis sicut in festivitatibus novem leccionum consuetum est provideri. Et omnia /predicta/ et singula promittimus attendere et complere bona fide et sine omni fraude pro remedio anime domini Bernardi archiepiscopi sepefati et omnium fidelium defunctorum. Obligantes pro predictis vobis manumissoribus supradictis de presenti et notario infrascripto recipienti nomine vestro et omnium quorum interest vel intererit vel interesse poterit omnia bona prepositure Terracone eclesie habita et habenda. Retinemus tantum nobis in predictis quod, si conti<n>geret casu aliquo permutacionem predictam recindi seu etiam [restituere] sine culpa tamen nostra, et nos haberemus restituere in totum vel in parte redditus quos percepimus ex dicta permutacione, non teneamur seu in aliquo obligemur ad dictum servicium faciendum nisi pro rata reddituum <et> exituum qui nobis remanebunt de permutacione predicta seu recuperabimus racione empconis castri predicti, computatis redditibus, exitibus et proventibus /nobis remanentibus/ ad quadringentos quinquaginta solidos pro quolibet capellania et pro duobus anniversariis supradictis et decem libras pro paupere prout instrumento inter nos et vos inde confecto plenius continetur, quod instrumento incipit: “Noverint universi quod nos Bernardus de Rippis, sacrista, et Raimundus de Angularia, precentor ecclesie Terracone etc.”, et finit ante Actum est hoc “et omnia bona prepositure ecclesie Terracone”, quod instrumentum fuit factum quarto nonas decembris anno Domini millesimo CC° nonagensimo secundo. Actum est hoc idus aprilis anno Domini millesimo CC° LXXX° quinto.

Ego Guillelmus, prepositus Terracone, hoc firmo. Ego Raymundus de Angularia, precentor Terracone, subscribo. Ego Bertrandus de Monteolivo, prior terraconensis, subscribo. Ego Dalmacius de Monteolivo, Terracone decanus pro me et Guillelmo de Archibus, archidiacono Ville Sicce, subscribo, Ego magister Raimundus, infirmarius Terracone, subscribo. Ego Arnaldus de Prata, thesaurarius Terracone, subscribo. Ego Petrus Gomicii, canonicus Terracone, hoc firmo. Ego Raimundus Ricardi, canonicus Terracone, hoc firmo. Ego Berengarius de Calders, canonicus Terracone, subscribo. Ego Berengarius de Podiolo, archidiaconus Sancti Fructuosi, suscribo. Ego Bernardus Dominici, Terracone hospitalarius, subscribo. Ego Guillelmus de Cumba, succentor ecclesie Terracone, subscribo.

Testes huius rey sunt Guillelmus de Sancto Martino, Bernardus Estiu, Jacobus Carbonelli et Berengarius de Terracia.

Sig+num Michaelis Boter, publici notarii Terracone, qui hec scripsi fecit. Ego Nicholaus Vinater hoc scripsi mandato Michaelis Boter, Terracone notarii, die et anno prefixis.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 155r-v.

Editat per J. Trenchs, “El testament de l’arquebisbe Bernat d’Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona”, *Estudis d’història medieval*, II (1970), doc. núm. 2, pàg. 13-14 [43-44].

109

1296, juny, 27.

Guillem de Josa concedeix a Humbert de Montoliu un lloc que es diu Cisterna, al terme de Castellnou, per fer-hi molins fariners.

Stabliment fet per Guillem de Josa, cavaller, a Ombert de Montoliu de un lloc que s diu Cisterna, en lo terme de Castellnou, per a fer-hi molí o molins fariners ab una sort de terra contígua que té aquí franca. Termena ab lo camí públic y ab terra de Pere Salvador, y ab los quartals de dit Josa y ab terra de Matheu Olivera y ab la aygua que ve al molí de Castellnou. Lo cens és dos morabatins a Nadal, salva la fidelitat de la Iglésia y del senyor archebisbe de Tarragona. Se reté que los hòmens de Castellnou qui tenen possessions en lo terme de Castellnou, sobredits molins puguen haver y pendre en tres terminis del any, cada any tota l'aygua que ve a dits molins per a regar llurs possessions; y en cada hu de dits terminis [tingan] espay de tres dies; emperò, si les poden regar en un dia no n-i posen dos, y si dos, no n-i posen tres.

Ítem, se reté que si en aquells dos que són assignats per a regar en cada semmana la horta del dit lloc de Castellnou, no podran regar de la aygua de l'exernador, puguen pendre aquella a la bassa dels molins y dit Montoliu ha de tenir un home a sos gastos quant se escurarà la céquia dels molins dos vegades en lo any.

Fet a V de les kalendes de juliol MCCX[CV]I. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona. Un trasllat [de] dit acte clos per Boter.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 4, f. 193v.

109bis

Tocant al mateix establiment.

Establecimiento hecho por Guillermo de Josa, cavallero, castellano del castillo de Castellnou, término de Riudoms, a Umberto de Montoliu, hijo de Arnaldo de Montoliu, de una partida de tierra llamada la Cisterna, para construir en ella un molino a censo de dos morabatines por Navidad del Señor, en 1296.

AHAT, Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 4, doc. núm. 15, f. 170r-v.

110

1296, juliol, 14, 16 i 18.

Humbert de Montoliu fa dos requeriments a Ramon o Guillem de Josa a propòsit de l'establiment que li havia fet d'un molí al terme de Castellnou. Tot seguit, aquest promet a l'altre que fins que no hagi construït el molí no li demanarà res.

[*Ir requeriment*] Ítem una requesta donada per Umbert de Montoliu al dit Ramon⁸⁰¹ de Josa de què li estigués de evicció y li fes valer y tenir lo establiment que li havia fet de

⁸⁰¹ "Ramon", subratllat.

un molí o facultat de fer-lo en lo terme de Castellnou, en lo lloch dit Cisterna, per lo qual havia rebuts de entrada 1.500 sous. Per quant lo senyor archebisbe havia manat a ell, dit Montoliu, sots pena de mil ducats (sic), que no edificàs dit molí en la referida Cisterna. Al dia ans dels idus de juliol 1296, en poder del matex notari del precedent.

[2n requeriment] Ha-y també una lletra del official de Tarragona presentada al dit Guillem⁸⁰² de Josa, en què·l cita segona vegada devant sa presència, a instància del dit Umbert de Montoliu, perquè li estiga de evicció y el traga indemne del molí sobredit. A 17 de les calendes de agost 1296, en poder de Berenguer de Baldrich, notari per lo rector de Tamarit.

Més, una procura del dit Guillem de Josa per pledejar. Més, hi ha una promesa y regonexenca feta per dit Guillem de Josa al dit Umbert de Montoliu que fins a tant haurà construït lo molí o molins fariners en lo lloch dit Cisterna, que li ha stablert a cens de dos morabatins, no li demanarà ni exigirà dit cens. A 15 de les calendes de agost 1296. Clos per Jaume de Maliu, notari de Barcelona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 11, f. 195r.

111

1298, maig, 5. Barcelona.

Jaume II mana al batlle de les Muntanyes de Prades que actüi contra els homes de l'Aleixar que obstaculitzaven la conducció de l'aigua cap als molins que tenien establerts Ramon Ferrer, Pere Riba i Jaume Reig al terme de Riudoms.

Fideli suo baiulo Montanearum de Pratis vel eius locum tenenti. Salutem et gratiam. Ex parte Raimundi de Ferrarii, Petri Riba et Jacobi Regis fuit coram nobis expositum quod ipsi racione stabilimenti per baiulos nostros Terrachone eis pro parte nostra cum publicis instrumentis facti tenent et possident sub certo annuo censu quedam molendina sita in termino de Rivoulmorum et quod homines loci de Salexar impedirunt eos indebite et iniuste super extrahenda aqua et ducenda ad ipsa molendina per terminos de Salexar secundum tenores instrumentorum stabilimenti iamdicto et frangunt aliquociens resclosam et alveum dicte aque in prejudicium et detrimentum eorum, propter quod fuit nobis pro parte dictorum Raimundi Ferrarii, Petri Riba et Jacobi Regis humiliter supplicatum ut supra predictis dignaremur eis de iuris remedio providere, qua supplicacione benigne admissa vobis dicimus et mandamus quatenus, si est ita, inhibeatis ac etiam punigatis (?) hominibus de Salexar predictis ut non impediant vel perturbent dictos Raimundum Ferrarii, Petrum Riba et Jacobum Regis super extrahenda aqua et ducenda ad ipsa molendina per terminum dicti loci de Salexar prout continetur in instrumentis predictis, et quod permitat ipsos uti ipsa aqua prout alii qui dicti molendina tenerunt ipsa usi fuerunt vel uti deberunt temporibus retroactis. Datum Barchinone III° nonas madii anno etc.

ACA, Canc., reg. 111, ff. 236v-237r.

⁸⁰² Segueix “o Ramon”, entre parèntesi i ratllat.

112

1299, agost, 4.

Barcelona Anglès i els seus fills venen una terra del terme de Riudoms per 500 sous.

Venda feta per Barcelona, muller del *quondam* Pere Anglès, y sos fills, de consentiment del balle de Riudoms⁸⁰³, y de Barcelona, sa mare y tudora y curadora de dits sos germans, a Guacia Periz, per preu de D sous, de una pagesia de una parallada de terra herma y cultiva ab vinyes, en lo terme de Riudoms, la qual tenen per lo senyor archebisbe de Tarragona a cens de CCCCXV sous. Termena ab la riera que discorre del Alexar y ab honor de Vilardida, ab Bernat Fuster, ab Pere Ferrer y ab un honor que dóna quart a la Iglésia de Riudoms. Fet a II de les nones de agost MCCXCVIII. Clos per Pere Morató, prevere y notari de Riudoms per lo rector de dit lloc.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 46, f. 217v.

113

1301, setembre, 12.

L'arquebisbe Roderic Tello autoritza a Guillem de Josa de poder construir un casal de molins al terme de Castellnou.

Carta en què·s notifica que com y hagués qüestió entre lo senyor /reverent y pare/ Rodrigo, archebisbe de Tarragona, y Guillem de Josa, cavaller, senyor de Castellnou, sobre la construsció del casal de molins que volia fer en la céquia de dit castell, en lo lloc dit Cisterna, que és en lo terme de dit castell, lo que li prohibia dit senyor archebisbe pretenent que sens sa llicència tal no·s podia fer. Finalment, dexada la solemnitat del dret, fonc acordat que dit senyor archebisbe con[cedís] a dit Josa un casal de molins y fes aquí molins, salva la dècima ha dit archebisbe, de tal manera que quant l'aygua exirà del casal de molins que dit Guillem té en lo lloc de Castellnou deiús dit castell, la dita aygua haja de venir primer ab rec o buc del molí que se ha de fer y après anirà al casal antic y lo senyor archebisbe puga pendre dita aygua com li darà gust, y que dit Guillem y sos successors no puguen fer altres molins sens llicència del senyor archebisbe bé ni en dit lloc ni en tot lo terme de Castellnou; y dit Guillem de Josa ho lloha tot. Fet lo die ans dels idus de setembre MCCC. Clos per Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 5, ff. 193v-194r.

⁸⁰³ Seria Pasqual Martí, segons l'Índice General (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 4, doc. núm. 13, f. 170v.

114

1301, setembre, 14.

Humbert de Montoliu es troba amb uns homes que treballaven per Guillem de Josa fent obra nova al lloc anomenat Cisterna.

Més, hi ha un acte que conté com lo dit Umbert de Montoliu anà al dit lloch nomenat Cisterna, y trobant·hi uns hòmens que·y treballaven, los demanà qui·ls hi feya treballar y ells li respongueren que m[ossèn] Guillem de Josa, y les hores dit Montoliu prengué tres pedres y les tirà al dit lloch dient a cada una yo denuncio nova obra. Fet lo dia ans dels idus de octubre 1301, en poder de un substitut de Miquel Boter, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 11, f. 195v.

115

1301, octubre, 17.

L'arquebisbe Rodrigo Tello cita Guillem de Josa, en nom d'Humbert de Montoliu.

Finalment, hi ha una lletra citatòria del dit archebisbe don Rodrigo, dirigida al dit Guillem de Josa, en què·l cita davant sí en Tarragona a instància del dit Umbert de Montoliu, rector de Falçet. A 15 de les calendes de noembre del any 1301. Clos /l'acte/ per Jaume Porcell, regint la escrivania de Riudoms per lo rector.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 11, f. 195v.

116

1303, febrer, 1.

Assenyament de dues persones per a la guarda del terme de Castellnou.

Comanda feta per Berthomeu Vinaxa, procurador de Joan de Guamcis y de Bernat Mulet, ciutedans de Tarragona, procuradors de Joan y Bernat, [...] a Pere de Lemosí, balle en lo Castellnou, y dits Guamcis y Mulet del castell del Castellnou, ha que aquell garde y no'l doni a algú, sinó a dits Guamcis y Mulet. Fet a les calendes de febrer de MCCCII. Clos per Jaume Porcell, notari de Riudoms.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 6, f. 194r.

117

1303, desembre, 21.

Guillem Josa, la seva muller, la seva filla i la seva mare venen a Ramona de Recasens, muller de Berenguer, el terme de Castellnou per 35 mil sous.

Venda feta per Guillem de Josa, cavaller, y Nicolaua, sa muller, Gueraua, mare, y Elisendis, filla de dit Guillem, a Ramona, muller de Berenguer de Requesen, ciutedà de Tarragona, per preu de XXXV^m sous del castell y vila de Castellnou ab sa fortaleza, jurisdicció, justícia, censos, agrers y altres drets, situat en lo Camp de Tarragona. Termena de totes parts ab los tèrmens de Riudoms, salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona y del senyor archebisbe. E lo principi del acte és la llicència que dóna lo official de Tarragona, per a què lo notari tragués còpia de la dita venda notada, la qual venda [havia] perduda. Fet a XII de les kalendes de janer MCCCIII. Clos per Ferrer de Fonolleres, notari de Tarragona. En la possessió donada a Guillem Mulet de Valls, procurador de dits compradors... [*final il·legible*]

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 7, f. 194r.

118

1306, abril, 30.

Ramon Mercer, tutor dels fills de Pere Martí i Agnès, ven per 50 sous, mitjançant subhasta a Maria, filla d'Arnau Pasqual, unes cases a Riudoms que fan cens, per Nadal, a Pere i Berenguer Requesens.

Sit omnibus notum quod ego Raymundus Mercer, tutor [et curator] filiorum Petri Martí et Agnetis eius uxoris, datus per curiam Riviulmorum ad solvendum debita et legata ipsorum, cum invenirentur bona mobilia quibus posit satisfacere dictis creditoribus, facta tamen legitima subastacione de quibusdam domibus infra scriptis, cum non inveniretur aliquis qui tantum offeret in predictis nisi vos Maria, filia Arnaldi Pascansi, ideo vendo vobis tanquam plus offerenti et vestris perpetuo precio quinquaginta solidorum Barchinone terni, de quibus sum bene pacatus [ad meam] voluntatem, et ideo renuncio excepcione non numerate peccunie et doli, quasdam domos que sunt in Rivoulmorum, que tenentur per Petrum et Berengarium Raquesens pro censu sex solidorum solvendorum in festo Natale Domini a<n>uatim, que affro<n>tant cum Guillelmo Pruyonesa, Bernardo Noyes <et> via publica, sicut conffrontantur ita vobis vendo cum ingressibus et egressibus et iuribus et pertinenciis suis sicut melius dici, legi et intelligi potest, ponendo vos in corporalem posesionem de predictis cum hoc instrumento. Si hec vendicio plus⁸⁰⁴ dicto precio valet, totum in propria donacione damus; scienter renuncio illi legi que contingit decepcionem ultra dimidiam iusti precii, dando et concedendo vobis omnes questiones, acciones, questiones et demandas que et quas dictis pupillis competunt in predictis pro quibus positis uti contra omnes personas, salva fidelitatem ecclesie Terracone et domini archiepiscopi et iure predictorum Petri et Berengarii de Raquesens; et pro eviccione obligo alia bona dictorum Petri Martí et Agnetis, renunciando omni iuri et excepcioni

⁸⁰⁴ Repetit “vendicio plus”.

predictis competentibus vel inquam competituris. Actum est hoc pridie kalendas madii anno Domini M° CCC° sexto.

Sig+num Raimundi Mercer qui hoc firmo.

ACBC, Pergamins, carpeta Censals i èpoques (1303-1358), doc. núm. 2.

Cf. E. Gort, "*Sia de tots conegut...*". *Catàleg*, Reus, 2004, doc. núm. 82, pàg. 46.

119

1309, març, 12.

Un acte més d'homenatge fet per Joan Bonet, del mas de Santa Eulàlia, al paborde Jofre de Cruïlles.

Homagium factum preposito per Johannem Boneti

Anno Domini millesimo CCC° nono, die veneris que fuit II idus decembris, Johannes Boneti, de manso de Sancta Eulalia, de parrochia de Rivo Ulmorum, in aula domini prepositi Terracone personaliter constitutus, in presencia venerabilium Bertrandi de Monteolivo, prioris, et Gondissalvi de Castro, canonici Terracone, Johannis Ferrandi, Romei de Podio et plurium aliorum, fecit homagium ore et manibus venerabili domino Gaufrido de Crudiliis, preposito Terracone, secundum formam superius comprehensam.

AHAT, Armari de la Mitra, Còdex A-B, f. 152v.

120

1313, gener, 5.

Tocant a desvinences entre l'arquebisbe Guillem de Rocabertí i el cavaller Arnau de Barberà per la possessió de Blancafort.

Presentació feta per Arnau de Barbarà, cavaller, al reverent y pare Guillem, archebisbe de Tarragona, de una sèdula ab què li diu que advertint que'l dit senyor archebisbe li ha manat que li donàs la po<te>stat de Blancafort, lo qual lloc ell, dit Barberà, creu tenir en franc alou y que no'n té dar potestat a algú, exceptada la fidelitat a la Iglésia de Tarragona; havent-lo requerit que li donàs termini dins lo qual pogués mostrar lo que diu, no les ha volgut senyalar, ans li ha manat que dins deu dies li donàs dita po<te>stat, e per çò, perquè la vol haver per força, li protesta que ell no té /atreuiments ni/ a gozar de contradir-li per no ser son igual, y per<què> no li sia fet perjudici en res, ni tanpoc entén perjudicar al dret de dit senyor archebisbe, bé si acàs li amostra ab actes que hi tinga obligació. Lo senyor archebisbe respon que ell prenent la po<te>stat de dit lloc usa de son dret y que [m...] dit Barberà si le·y donarà plena. Fet lo die ans de les nones de febrer MCCCXII. Clos per Joan Serra, de manament de Arnau de Martorell, notari de Tarragona.

121

1318, març, 29.

El síndic Alexandre de Benviure, en nom de la universitat de Riudoms, i Jaume Reig, de Reus, en nom propi, absolen els síndics de la universitat de l'Aleixar (Ramon Vendrell i Maimó Vilar) de tota reclamació per raó de la invasió que havia fet la dita universitat de l'Aleixar damunt la resclosa o séquia que portava aigua als molins del terme de Riudoms. A canvi, els de l'Aleixar es comprometen a garantir als altres la lliure disposició de l'aigua –amb imposició altrament de penes repartides en tres parts– i a refer, al seu cost, l'abelló damnificat.

Omnibus liqueat questionum materia fore ortam inter universitates proborum hominum del Alexar et de Rivohulmorum racione multorum dampnorum que hominibus de Rivohulmorum et Jacobo Regis de Reddis provenerunt racione invasionis facte per universitatem del Alexar de illa cequia seu resclosa per quam aqua del Alexar discurrit ad molendina hominum de Rivohulmorum situata infra terminum de Rivohulmorum et de alios usus hominum de Rivohulmorum quam quidem aquam universitas del Alexar ausu temerario contra morem solitum alibi diverterunt, ex quibus multa dampna hominibus de Rivohulmorum et Jacobo Regis provenerunt, tandem pro bono pacis convenerunt intervenientibus pro universitate de Rivohulmorum Alexandro de Bono Vivere cum syndicatu sufficienti confecto quinto idus febroarii anno Domini millesimo CCC° XVII°, clauso per manum Raymundi Ermengaudi, notario publici Rivihulmorum pro Johannis Petri, et Jacobo Regis, habitatore de Reddis, et Raymundo Venrell et Maymono Vilar, sindicis et procuratoribus universitatis del Alexar cum syndica<to> confecto III° kalendas febroarii anno Domini millesimo trecentesimo septimodecimo, clauso per manum Jacobi Debars, rectoris ecclesie del Alexar, videlicet, quod ego Alexander de Bono Vivere, syndicus et procurator universitatis de Rivohulmorum, tam nomine proprio quam nomine omnium et singulorum universitatis predicte, et ego Jacobus Regis, nomine proprio, ex certa sciencia, non vi nec dolo inducti sed gratis et spontanea voluntate, absolvimus, diffinimus et in perpetuum relaxamus vobis, iamdictis Raymundo Venrell et Maymono Vilar, nomine proprio et nomine omnium et singulorum universitatis del Alexar, presentibus recipientibus et paciscentibus, et notario infrascripto nomine iamdicte stipulanti, omnem accionem et demandam quam nos dicta universitas de Rivohulmorum seu [quis] singularis persona universitatis eiusdem habent seu habere possunt contra vos et dictam universitatem del Alexar et quamlibet singularem personam eiusdem universitatis racione invasionis facte per universitatem del Alexar de aqua suprascripta et racione omnium et singulorum dampnorum interesse expensarum factarum nos et dicta universitas Rivihulmorum et qualibet singularis persona eiusdem sustinuit <et> fecit occasione iamdicta, ita quod nos dicta universitas Rivihulmorum nec aliqua persona eiusdem occasione predicta possemus vos nec dictam universitatem del Alexar nec aliquam singularem personam eiusdem in iudicium trahere nec aliquid petere in foro contencioso seu [anime] nec [contra] aliquo iudice convenire. Immo nobis et dicte universitati Rivihulmorum et cuilibet singulari persone eiusdem imponimus silencium sempiternum, vos et predictam universitatem del Alexar et quamlibet singularem personam eiusdem a predictis penitus

liberando, et facimus pactum perpetuum de ulterius non petendo et non agendo occasione predicta.

Versa vice nos, dicti Raymundus Venrell et Maymonus Vilar recipientes a vobis Alexandro de Bono Vivere et Jacobo Regis absolucionem et remissionem quam nunc facitis, ex certa sciencia per nos et dictam universitatem del Alexar promittimus firma et sollempni stipulacionem intervenienti vobis Alexandro de Bono Vivere vice et nomine universitatis de Rivohulmorum et vobis Jacobo Regis recipientibus et notario infrascripto nomine [dicte] universitatis Rivihulmorum stipulanti, quod decetero in antea dicta universitas del Alexar, palam vel occulte, cum armis vel sine armis, non invadet, infringet nec alias divertet aquam iamdictam per se vel aliam seu alias personas invadi seu infringi seu diverti faciet resclausam sive cequiam per quam aqua del Alexar discurrit ad terminum de Rivohulmorum et quod dicta universitas del Alexar nec aliqua persona eiusdem non [utetur] dicta aqua preter solitum morem, et quod dicta universitas del Alexar non turbabit vos et vestros quin uti dicta aqua libere valeatis sine aliquo impedimento universitatis del Alexar; et si forte quod absit universitas del Alexar invaderet seu invadi faceret aut procuraret in toto vel in parte dictam resclosam sive cequiam palam vel occulte vel aliud diverteret aquam iamdictam per alia loca fluere, quod dicta universitas del Alexar tociens quociens fecerit fieri procuraverit incidat in penam centum solidorum Barchinone de terno pro quolibet actu, de qua pena habeat dominacio del Alexar terciam partem, iurati ville del Alexar aliam terciam partem et [vos] residuam terciam partem. Et nichilominus universitas del Alexar teneatur suis propriis sumptibus et expensis reffundere dictum alveum invasum incontinenti et aquam in statum pristinum retornare; et omnia dampna et interesse emendare que vos et vestros sustinere continget occasione invasionis iamdicte nisi universitas del Alexar infra tres dies predictam cequiam reffecerit et aquam ad solitum locum et morem reducerint; de quibus quidem dampnis, expensis et interesse credatur vobis et vestris sine testibus et iuramentis; ad quam penam et eius solucionem predictam universitatem del Alexar obligamus in posse notario infrascripto paciscentis legitime nomine dominacionis et iuratorum del Alexar et omnium aliorum quorum interest et interesse poterit in futurum, pro quibus omnibus et singulis sic adinvicem attendendis, servandis et complendis, nos Alexander de Bono Vivere, syndicus dicte universitatis de Rivohulmorum, et Jacobus Regis et Raymundus Venrell et Maymonus Vilar, syndici universitatis del Alexar nominibus quibus supra obligamus nobis adinvicem bona nostra et dictarum universitatuum renunciando omni iuri, usui, racione, consuetudini et constitutioni quibus contra premissa seu aliquod premissorum [...] dictas universitates [iuvari] possemus seu modo aliquo deffendi, in quaquidem remissione, absolucione et diffinicionem per nos Alexandrum de Bono Vivere, syndicum, et Jacobum Regis predictos facta superius universitati del Alexar non intendimus nec intelligi seu [inten]di volumus aliquo modo molendinarios sive tenentes et possidentes nunc et pro tempore molendinos qui sunt in termino del Alexar, a molendino *d'en Juyol a aval*, prout aqua discurrit versus terminum de Rivohulmorum. Actum est hoc quarto kalendas aprilis anno Domini millesimo trecentesimo octavodecimo.

Sig+num nostri Alexandri de Bono Vivere et Jacobo Regis, Raymundi Venrell et Maymoni Vilar predictorum qui hoc laudamus, concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt Petrus Cortal de Alexario, Raymundus Gerona, Bernardus de Bagniis, de termino del Alexar, et Galcerandus de [...] Terracone.

Sig+num Arnaldi de Martorello, publici notarii Terracone qui hec scripsi fecit. [...] Johannes Januarii hoc scripsi mandato Arnaldi de Martorello, Terracone notario, cum raso et emendato in septima linea ubi [dicitur] "habent seu habere possunt contra nos et

dictam universitatem” et cum supraposito in undecima linea ubi dicitur “recipientibus”, die et anno prefixis.

AHMR, Pergamins, doc. núm. 627.

122

1319, gener, 20.

Venda feta per part de Guillem de Benviure i la seva muller Elisenda al rector de Vallverd d'una sèrie de censos que hom percebia a l'horta de Riudoms.

Venda feta per Guillem de Benviure y sa muller Elisendis, habitants en Riudoms, a Ferrer de Canyelles, rector de Vallvert⁸⁰⁵, com a particular, per preu de III^m LXVIII sous III [d.], de quaranta quatre corteres y vuit cortans de ordi censals, XIII s. III ½ [d.] tanbé censals, del qual ordi y diners Berenguer Guasc ne fa III q^{es} per dos horts, Pere Pellicer tres corteras per un hort y mig, Pericó Ferrer III q^{es} III cortans y mig per un hort y mig y tres destres y mig, Pere Pujol per un hort III sous VI [d.] en la festa de Sant Joan de juny. Los quals són en la horta de Riudoms contíguos, termenen ab altres horts de dits venedors de una part y ab los horts de Pere Moner.

Ítem fa Pere Sales III q^{es} per un hort i mig, Pericó Ferran III q. per un hort y mig, Ramon Bassa tres [q.] per un hort i mig, Guillem Aleeyl tres [q.] per un hort y mig, Pericó Mas dues [q.] per dos horts, en Vidrier dues [q.] per dos horts, Pere de Riudecols III [q.] y III cortans per dos horts, n'Oliver una cortera per un hort, Pere Mulner una q^a per un hort, en Salvat una q^a per un hort, Berenguer Salvador una q^a /y mija/ per un hort y mig, Pere Gili una cortera per un hort, Bertran Martorell una cortera per un hort, Bernarda, muller del *quondam* Guillem Ferrer Caperó una cortera per un hort, Guillerma Coloma dues corteres y deu cortans per un hort y deu destres, Ramon Manresa quatre q^{es} VIII cortans y mig per dos horts nou destrs y mig, Ramon Gisbert II sous VIII [d.] a Nadal per un hort, Guillem Altell II sous VIII [d.] a Nadal per un hort, Ramon Ferrer III sous VI [d.] a Sant Andreu per un hort y mig y sinc destres. Los quals horts contíguos se tenen per dits venedors a dit cens en la horta de Riudoms. Termenen de una part ab la sort de terra de la muller de Guerau Carnicer, de altra ab la céquia per la qual va l'aygua a l'orta de la Canonja, d'altra ab la sort de Pere Moner y ab los altres horts de dits venedors. Dit ordi se paga cada any en la festa de Sant Jaume y de Sant Cugat, salva la fidelitat de la Iglésia de Tarragona y del senyor archebisbe. Fet a XIII de les kalendes de febrer MCCCXVIII. Clos per Arnau de Martorell, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 47, ff. 217v-218r.

⁸⁰⁵ Seria, possiblement, Vallverd de Queralt, parròquia dins la diòcesi de Tarragona. Aquest clergue el trobem registrat després (1332) com a rector de Tamarit; cf. R. AMIGÓ ET ALII, *Onomàstica del terme antic de Tamarit de Mar*, Barcelona, 2017, pàg. 22 i 88.

123

1319, octubre, 27-30.

El rei Jaume II, de trànsit cap a Tarragona venint de Gandesa, s'atura a Riudoms, on, amb el concurs dels seus barons, intenta fer canviar d'opinió el seu hereu Jaume perquè consumi el matrimoni celebrat amb l'infanta Elionor de Castella, però l'infant ho refusa i opta per fer-se monjo hospitaler.

Après, lo rei En Jacme venc al camp de Tarragona e fon a Riudoms e aquí ell apellà lo vescomte de Cardona e quaix tots los barons de Catalunya, e ab ells ensems moltes vegades pregà e requès l'infant En Jacme que per còpula carnal complís lo dit matrimoni e que es tolgués del propòsit de renunciar, e que regís la terra. E és ver que, jatsia que els barons e rics hòmens pregassen lo dit infant d'açò, no els era molt greu lo renunciar, car lo dit infant regia fort rigorosament e els tenia en gran temor. [...] Finalment, lo dit infant no es volc mudar de son enteniment, e lo rei En Jacme féu fer cartes testimoniais d'aquestes coses als dits rics hòmens e barons que hi eren. Puis vengren a Tarragona, e aquí l'infant En Jacme renuncià e pres l'hàbit de l'Espital, per ço que de continent fos profés en l'orde.

Editat per F. Soldevila, *Les quatre grans Cròniques*, vol. IV, Barcelona, 2014, pàg. 41-42.

Cf. J.M. del Estal, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Zaragoza, 2009, pàg. 581.

124

1320, novembre, 21-23.

Respecte de l'oposició de l'arquebisbe a empires fetes a instàncies del batlle de les Muntanyes de Prades contra alguns homes de Riudoms sobre les rendes que prenien al terme de l'Aleixar.

Carta en la qual se notifica que diumenge a VIII de les kalendes de dezembre MCCCXX Martí Savina, nuncio del reverent pare y senyor Eximeno, archebisbe de Tarragona, presentà a Dalmau de Ulldemolins, balle de les montanyes de Prades, una lletra de dit senyor archebisbe ab què li diu que té entès que Berenguer de Jorba, veguer en Tarragona per lo senyor rey, lo ha requerit que emparàs les rendes que los hòmens de Riudoms prenen en lo terme del Alexar o de les montanyes de Prades, per ço que diu que dits hòmens han penyorat als hòmens del mas d'en Rufiac, qui és dins lo terme de Riudoms y de la paròchia de dit lloc, y que tanbé empare dins sa jurisdicció a certs hòmens de dit lloc de Riudoms que diu <que> tenen culpa en lo penyorament; y com dits hòmens de Riudoms digan que ells justament han fet lo penyorament, dit senyor archebisbe està aparellat de fer compliment de justícia y axí lo veguer no pot fer la requesta que ha feta a dit balle o per ço lo requereix que no obeesca a tal requesta, altrament lo'n convindrà devant lo senyor rey. Dats en Tarragona a XI de les kalendes de dezembre MCCCXX.

Respongué dit balle que lo senyor rey li té escrit que sempre que Berenguer de Jorba, veguer de Tarragona, lo requeresca de alguna cosa y execució de justícia lo obeesca y done consell y ajuda (ab inserta de les lletres reals) y com li tinga escrit que empare als hòmens de Riudoms lo que tenen en la jurisdicció de dit balle y capture als hòmens que trobarà de dit lloc, y que han penyorat los bous, animals de llaurar (que són privilegiats) a Jaume de Rufiac y altres hòmens del senyor rey y assò fasse sots bona pena, per ço dit senyor archebisbe lo tinga per escusat si obeeix a dites lletres del veguer, etc. Clos per Bernat Mir, notari de Ulldemolins.

AHAT, Índex Vell (Riudoms), doc. núm. 51, f. 219r-v.

125

1329, gener, 25.

Venda feta per Guillem Gamundi i la seva esposa Guillemona, habitants al terme de Riudoms, a Ramon Amorós i Bernat d'Olives, de Reus, per 200 s.b., d'un tros de terra situat al terme de Riudoms, el qual fa 5 s.b. de cens a Sant Vicenç a Pere de Requesens.

Sit omnibus notum quod ego Guillelmus Gamundi et uxor eius Guillemona, habitatores in termino Riviulmorum, per nos et nostris, de certa sciencia, vendimus et titulo vendicionis tradimus vobis Raimundo Amorosii et Bernardo de Olivii de Reddis, et vestris, perpetuo, precio ducentorum solidorum Barchinone de terno, de quibus a vobis bene paccati sumus toti nostre voluntati, unde renunciantes omni excepcioni vestro habite et non recepte peccunie et non facte vendicionis et non soluti precii et doli et accioni infactum, quoddam trocium terre quod habemus et habere debemus in termino de Rivoulmorum; et est in circuitu molendini et bassie vestri prout limitatum et fixeriatum est inter nos et vos. Et ipsum terre trocium, una cum aliis honor[ibus que] ibidem habemus, tenentur pro venerabili Petro Requesen ad certum censsum, de quo censsu vos et vestri perpetuo faciatis ipsi Petro et suis quinque solidos dicte monete pro dicto [trocio] terre vobis vendito annuatim festo Sancti Vincencii, francos et quitios ab omni servitute; et affrontatur cum filiis Berengarii Ponç et nobiscum et cum *lo Sista*⁸⁰⁶ domini archiepiscopi [et] Guillemono Gamundi, filio mei Guillelmi.

Supradictum trocium terre cum ingressibus et egressibus suis, arboribus et plantis cuiuslibet generis existant, et iuribus et pertinenciis suis et melioramentis factis et faciendis, vendimus vobis et vestris perpetuo ut melius dici et intelligi potest, et vos in corporaliter possessionem mittimus cum hoc publico instrumento vobis et vestris perpetuo valituro, sine omni nostro et nostrorum retentu ac vinculo, ad omnes vestras vestrorumque voluntates perpetuo faciendas, salva tamen fidelitate ecclesie Terracone et domini archiepiscopi, et salvo censsu, laudimio, fatica, empara et firmamento directi et omni alio iure et dominio dicti Petri Requesen et suorum. Si, vero, hec vendicio modo plus predicto valet precio aut est imposterum valitura, totum illud plus ex nostro dono et vestra empicione propria semper habeatis. Scientes renunciamus legi qui deceptis subvenitur ultra dimidiam iusti precii, et predictam vendicionem promittimus vobis et vestris semper facere, tenere, habere et pacifice possidere contra omnes personas; et pro evicione legali ac speciali guirentia obligamus vobis et vestris uterque nostrum insolidum nos et omnia bona nostra habita et habenda; tamen, retinemus nobis et nostris

⁸⁰⁶ Interpretem aquest vocable com un "cistar" o partidor d'aigües, cosa que resulta lògica tractant-se d'una zona de reg pròxima a un molí.

viam et carreriam ad intrandum et [exie]ndum per dictum trocium iuxta molendinum, videlicet, ad riarum cum bestis et sine ipsis. Denique, ego dicta Guillemona renuncians iuri ypotecarum mearum et beneficio velleyani et omni alii iuri me<e> contra premissa in aliquo adiuuanti, iuro per Deum et eius sancta IIII^{or} euvangelia corporaliter a me tacta omnia predicta firma habere, tenere et observare et non contravenire iure aliquo vel racione. Actum est hoc VIII° kalendas febroarii anno Domini millesimo CCC^o XX° octavo.

Sig+num Guillelmi Gamundi et Guillemona, eius uxoris, iurantis predictorum qui hec firmamus et laudamus.

Testes huius rey sunt Ferrarius Muntaner et Geraldus Puyol.

Ego Petrus de Requesen hoc firmo salvo iure mei.

Sig+num mei Vitalis Ferrandi, prioris ecclesie de Reddis, qui hoc scribi feci et clausi die et anno prefixis.

ACBC, Pergamins, carpeta Censals i èpoques (1303-1358), doc. núm. 21.

Cf. E. Gort, “*Sia de tots conegut...*”. *Catàleg*, Reus, 2004, doc. núm. 150, pàg. 69.

126

1330, març, 8.

Ramona de Requesens fa hereu el seu fill Berenguer i li traspassa la jurisdicció i restants drets sobre Castellnou.

Heretament feta per Ramona, muller de Berenguer de Requesens, a Berenguer de Requesens, son fill (en temps de bodes d’ell y de Blancheta, filla de Romeu de Montoliu, senyor del Castlar) y senyalament li dona, del castell de Castellnou, en lo Camp de Tarragona ab homes (i) dones, ab jurisdicció y senyoria, fortaleza, quadra, agrers, censals y altres drets. Fet a VIII dels idus de mars MCCCXXX. Clos per Ferrer de Fonolleres, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 8, f. 194.

127

1330, maig, 29.

Sindicat de la universitat de Riudoms per prestar homenatge al patriarca-arquebisbe Joan d’Aragó.

Sindicat fet per los jurats y universitat dels hòmens de Riudoms a M. Salvador y altres a dar los homenatges al senyor Joan, patriarca d’Alexandria y administrador de la Yglésia de Tarragona, com a senyor llur legítim. Fet a XIII de les kalendes de l’any MCCCXXX. Clos per Pere Ferrer, notari de Riudoms, y lo rector.

AHAT, Índex Vell (Vilabella)⁸⁰⁷, doc. núm. 27, f. 181v.

128

1330, desembre, 19. Reus.

L'arquebisbe Joan d'Aragó confereix, a títol vitalici, a Bernat Busquet, fill del difunt Guillem Ferrer Busquet, el regiment de l'escrivania de la cort de Riudoms.

Nos Johannes etc. Attendentes laudabile testimonium quod de te, Bernardo Busqueti, filio quondam Guillelmi Ferrarii Busqueti de Rivolmorum audivimus, eapropter de discrecione et fidelitate tua considerantes scribaniam seu notariam curie nostre dicti loci de Rivoulmorum /per te vel alium ydoneum regendam/ tibi dum bene et fideliter te habebis, conferimus et concedimus per presentes quam diu tibi fuerit vita comes, dantes et concedentes tibi nihilominus potestatem scribendi acta, processus, attestaciones, processus et sentencias et alias scripturas que in dicta curia fuerint et occurrerint /per te vel alium ut predicatur/ facienda, quibus tanquam per publicum notarium confactis fides plenaria habeatur iuramento per te in cancellaria nostra prestito quod bene et legaliter te habebis in officio prelibato. Mandantes igitur per presentes baiulo nostro Rivoulmorum et universitati hominum loci eiusdem quod te in vita tua, ut /est/ dictum, habeant et teneant in scriptorem et notarium nostre curie supradicte. In huius rey testimonium presentem nostram cartam tibi fieri nostrique sigilli appendicii munimine iussimus roborari. Datum apud locum nostrum de Redis XIX die mensis decembris anno etc.

AHAT, Reg. Negot. (1330-1331), f. 96v.

129

1338, agost, 12.

Bernat Miró, de Riudoms, i Berenguer Vilarnau, del terme de dit lloc, marmessors del difunt Joan Pellicer, del terme de Riudoms, estableixen a Jaume Sartre, de Reus, dues quarterades de terra al terme de Riudoms, que fan 4 s.b. de cens a Sant Andreu. Per aquest establiment es paga una entrada de 25 s. Hom s'obliga a donar pas de trànsit a un dels veïns de la parcel·la.

Sit omnibus notum quod nos Bernardus Miró, habitator Rivi Ulmorum⁸⁰⁸, et Berengarius de Vilarnau, habitator termini dicti loci, manumissores et heredes universales Johannis Pelicer quondam termini dicti loci Riviulmorum, attendentes [...] voluntatem dicti defuncti et pro complenda eius ultima voluntate et elemosina per ipsum defunctum instituta in eius ultimo testamento, per nos et nostros successores in manumissoria et hereditate predictis, damus et stabilimus vobis Jacobo Sartre, habitatori de Reddis et vestris perpetuo ad meliorandum et non peiorandum, et ad plantandum et evellendum dues quarteriatis terre que quondam fuerunt dicti Johannis sitas in dicto termino de Rivoulmorum, et affrontantur cum Raimundo Ferrarii, cum Arnaldo de

⁸⁰⁷ Com s'indica al marge, aquest regest fou anotat per error en aquesta secció del manuscrit, corresponent a Vilabella.

⁸⁰⁸ Escrit, però, "termini Ulmorum".

Beyl[fe]ps], cum Petro Rovira et mecum dicti Berengario de Vilarnau. Sicut affrontantur et terminantur dicte due quarteriate terre sic ipsas vobis et vestris perpetuo damus et stabilimus cum ingressibus et egressibus et aliis iuribus et pertinenciis earum et cum omnibus melioramentis, arboribus et plantis factis et faciendis prout melius dici potest et intelligi ad omnes vestras vestrorumque voluntates inde perpetuo faciendas, tali condicione quod dictas duas quarteriatis terre per /nos/ et procuratores dicte elemosine teneatis et possideatis non aclamando in dictis duabus quarteriatis terre alios dominos vel patronos [nisi ...] nos et procuratores dicte elemosine qui pro tempore fuerint. Et firmetis ius vos et vestri in posse nostre et procuratorum dicte elemosine quantumcumque fueritis requisiti, et detis vos et vestri nobis et successoribus et procuratoribus dicte elemosine qui pro tempore fuerint in festo sancti Andree apostoli perpetuo annuatim quatuor solidos Barchinone censuales, et preter hunc censum nullum alium censum seu usaticum pro dictis duabus quarteriatis terre facere teneamini. Et, si vendere vel inpignorare unquam vos et vestri dictas duas quarteriatis terre volueritis, faticham decem dierum nobis et procuratoribus dicte elemosine qui pro tempore fuerint perpetuo faciatis; et si pro comuni precio nos et procuratores dicte elemosine qui pro tempore fuerint retinere voluerimus, licitum habeamus. Aliud possitis vos et vestri dictas duas quarteriatis terre vendere et inpignorare vestris tamen consimilibus, salva tamen fidelitate ecclesie Terrachone et domini archiepiscopi, et salvo dicto censu et omni iure dominioque directo, faticha, laudimio [et] emparamentum nostrum et successores nostrorum sive procuratorum in elemosina supradicta, et tenere et possidere nos nomine quo supra vos et vestros predictas duas quarteriatis terre perpetuo faciemus contra omnes personas. Et pro eviccione et legali guarentia huius donacionis et stabilimenti obligamus vobis et vestris omnia dicte elemosine habite et habenda. Pro intrata autem huius donacionis et stabilimenti habuimus et [recipimus] numerando viginti quinque solidos dicte monete; et ideo renunciamus omni excepcioni non numerate peccunie et non recepte dicte intrate et doli. Habeatis tamen dare carreriam ad honorem Raimundi Ferrarii supradicti. Actum est hoc pridie idus augusti anno Domini millesimo CCC^o tricesimo octavo.

Sig+num nostrum Bernardi Miró et Berengarius de Vilarnau predictorum qui hoc concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt Petrus Nadalia, presbiter, et Bernardus Sort.

Sig+num mei Antonii Poncii, notarii publici de Reddis pro venerabili Vitale Ferrandi, priore ecclesie eiusdem loci qui hec scripsi et clausi cum raso et emendato in tercia linea ubi dicitur “Jacobus Sartre, habitatori” et cum supraposito in VI^a linea ubi legitur “nos et”.

ACBC, Pergamins, carpeta Jueus, doc. núm. 15; Protocols (1338-1339), s.f.

Cf. E. Gort, “*Sia de tots conegut...*”. *Catàleg*, Reus, 2004, doc. núm. 177, pàg. 77.

130

1338, desembre, 3.

Berenguer de Barberà, fill d'Arnau de Barberà, cavaller, senyor de Monnars i de Blancafort, com a procurador d'aquest (procura del 30 de novembre) traspasa la possessió de Blancafort a Pere de Salanova, cavaller, per raó del dot promès a la seva muller Francisca, filla del dit Arnau, podent-se retenir totes rendes en paga del que ha

estat taxat pels tres àrbitres escollits per ambdues parts (Galceran de Montoliu, Alegret Caudell i Ramon de Salanova). Tot seguit es fa la cerimònia de traspàs entre els dits Berenguer de Barberà, procurador, i Pere de Salanova, i es dona ordre a diverses persones que responguin de les rendes al dit Pere Salanova, el qual, un cop revocat l'anterior batlle, nomena el seu.

Noverint universi quod die iovis que fuit tercio nonas decembris anno predicto, in presencia mei Antonii Poncii, notarii publici de Reddis per venerabili Vitale Ferrandi, priore ecclesie dicti loci, et venerabilium Guillelmi de Banyeres, Raymundi de Salanova, militum, et Bernardi de Barà, et Guillelmi de Vernet et Arnaldi Porta, testium ad hec specialiter convocatorum et rogatorum, veneralibus Berengarius de Barberano, filius honorabilis Arnaldi de Barberano, militis, domini dez Mulnars et de Blanchafort, procurator constitutus legitime ad infrascripta per eundem Arnaldum, de cuius procuracione constat mihi notario infrascripto per publicum instrumentum confactum pridie kalendas decembris anni predicto, clausum et signatum per Arnaldum Arcus, notarium publicum de Vallibus pro venerabili Bernardo Stephano, rectore ecclesie eiusdem loci, nomine procuratorio supradicto et ex potestate sibi per eundem Arnaldum atributa, misit, posuit et introduxit venerabilem Petrum de Salanova, militem generum ipsius Arnaldi, in corporalem tenedonem et possessionem et quasi dicti loci et termini de Blanchafort et omnium iurium eius, et accipienti et recipienti fructus, redditus et proventus ad dictum Arnaldum pertinentes in dicto loco et termino, ita quod dictus Petrus de Salanova teneat et possideat dictum locum et terminum et omnia iura sua ad dictum Arnaldum pertinencia iure pignoris et ypothece sibi obligatos quo ipsi Petro fuerint plenarie satisfactum de dote sibi per eundem Arnaldum promissa occasione domine Francisce, filie dicti Arnaldi et uxore ipsius Petri. Et quod idem Petrus habeat et retineat dictos fructus, redditus et proventus in solutum pro rata [interesse] sibi taxati per venerabiles Galcerandum de Monte Olivo, Alegretum Caudeyl et Raimundum de Salanova, si contingat ipsum Arnaldum defficere seu cessare in solucionem prefate dotis suis terminis solvende per partes particulares iuxta dictam ordinationem et arbitrium dictorum Galcerandi, Alegreti et Raimundi comuniter per dictos Arnaldum et generum suum electos, et sicut in ipsa ordinatione, dicto et arbitrato et instrumento publico inde confacto ut idem Berengarius, procurator que supra asseruit predicta et alia laciis continentur. Et predictam possessionem tenedonem et quasi idem Berengarius nomine quo supra tradidit et tradere voluit et intendebat /eidem Petro/ ut asseruit [iuxta] et secundum contenta in dicta ordinatione, dicto et arbitrato dictorum Galcerandi, Alegreti et Raimundi; in signum autem tradite possessionis <et> tenedonis dicti loci et termini eius et omnium iurium eius, idem Berengarius, nomine quo supra, accepit eundem Petrum per manum et introduxit eum in dictum locum et similiter /accepit/ eundem Petrum /per manum/ et introduxit <eum> in terminum supradictum, et dictus Petrus de Salanova eiecit dictum Berengarium de Barberano de dicto loco et clausit et apperuit ianuas hospicii sive castris dicti Arnaldi de Barberano et usus fuit ipsa possessione dictusque Berengarius, nomine quo supra, mandavit Guillelmo Bertran, Johanni Aragonès, Petro de Monterubeo, Bernardo de Casa, Arnaldo Blador, Berengario de Casa, Berengario Vaylfagó, Guillelmo Bosch, Petro Martí, Petro Bruch, Bernardo Font et Guillelmo Peyró, habitanti de Reddis, et Bernardo Mirayles de Castronovo et Berengario Maymó de manso de Torrentibus et aliis pluribus, quod eidem Petro decetero respondeant de redditibus, fructibus et proventibus supradictis, et nihilominus dictus Berengarius de Barberano, nomine procuratorio supradicto, mandavit dicto Berengario Maymó, baiulo dicti loci de Blanchafort pro dicto honorabili Arnaldo de Barberano quod decetero non regeret nec uteret dictam baiuliam pro dicto

Arnaldo de Barberano; et tradita dicta possessione et tenedone et quasi dicto Petro per dictum Berengarium quo supra nomine et per eundem Petrum recepta et facta per dictum Berengarium revocationem et annullacionem baiuli predicti, idem Petrus posuit et fecit baiulum suum in dicto loco ex causa predicta /videlicet, Johannes Aragonès/, et de predictis fuit eidem Petro factum presens publicum instrumentum quod sibi fieri petiit. [Quod] est actum die, loco et anno in prima linea contentis, presentibus testibus et me notario supradictis.

ACBC, Protocols (1338-1339), s.f.

131

1340, gener, 25.

Pere de Salanova empenyora tot el que el seu consogre, Arnau de Barberà, té al terme de Blancafort pel dot de la seva filla Brunissenda.

Enpenyorament fet per Pere de Salanova, fill de Pere de Salanova, cavaller *quondam*, a Pere de Bonnin, vehí de Monblanc, de tot lo que Arnau de Barberà, son sogre, té en lo lloc y terme de Blancafort, del terme de Riudoms, les quals coses ell ho té en penyora per rahó del dot promès a sa muller Francesca per dit Barberà. Lo qual enpenyorament li fa per assegurar-li V^mD sous y D sous per les vestidures nubcials de Brunissendis, filla de dit Salanova y muller de dit Pere de Bonnin. Fet a VIII de les kalendes de febrer MCCCXXXVIII, clos per Pere Borràs per auctoritat real notari públic per tota la terra del senyor rey.

La possessió que dit Salanova ne prengué /la qual li donà Berenguer de Barberà, fill y procurador de Arnau de Barberà/ a 3 de les nones de decembre 1338, closa per Anto[ni] Pons, notari de Reus.

AHAT, *Índex Vell* (Blancafort), doc. núm. 3, f. 199r-v; AHAT, *Índice General* (Riudoms), armari 5, calaix 5, lligall 5, doc. núm. 3, f. 171r.

132

1340, gener, 25. El Milà.

Brunissenda, filla de Pere de Salanova, promet al seu marit Pere de Bonnín de no fer-li cap demanda per causa del dot.

Acte ab què Brunisendis, filla de Pere de Salanova y sposa de Pere de Bonnín, promet a dit son marit que en cas de restitució del dot <que> li ha aportat de VI^m sous de les rendes que li ha enpenyorades son pare, se tindrà per contenta y no li dema[narà] res sobre sos béns. Fet en lo lloc del Milà a VIII de les kalendes de febrer MCCCXXXVIII, clos per Pere Borràs de Montblanc, notari real.

AHAT, *Índex Vell* (Blancafort), doc. núm. 3, f. 199v.

1345, octubre, 3.

Francesc de Puig i Elisenda, de Riudoms, venen per 55 sous, un tros amb vinya a la quadra de Castellnou, al terme de Riudoms, a Guillem Gujeta, de Reus.

Sit omnibus notum quod nos Franciscus de Podio et uxor eius Elicsendis, habitatores de Ri[vo]ulmorum, ex certa sciencia nostra per nos et nostros, presentes et futuros, vendimus et concedimus vobis Guillelmo Gujeta de Reddis et vestris perpetuo precio quinquaginta et quinque solidorum barchinonensium terni, ex quibus a vobis bene paccati sumus ad totam nostram voluntatem et ideo renunciamus excepcioni non numerate et non recepte peccuni et doli et illi legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii, quoddam trocium vinee nostrum francum et quitium quatenus habemus in termino Riviulmorum et in quadra Castri Novi; affrontatum cum Bernardo Mirales de partibus duabus, cum Petro Garcia et cum carre[rono honorum]; sicut affrontatur et terminatur dictum trocium vinee sic ipsum vobis et vestris vendimus ad inperpetuum cum ingressibus et egressibus, iuribus et pertinenciis suis et cum omnibus melioramentis factis et faciendis quas [... ingressus] vobis et vestris assignamus per capud honore dicti Petri Garcia usque ad caminum Molendinorum Novorum, ponendo et mitendo vos et vestros [de dicto trocio] vinee in corporalem possessionem vel quasi cum hoc instrumento publico valituro, et tenere et habere nos et nostri vos et vestros dictum trocium vinee perpetuo faciemus contra omnes personas, salva fidelitate ecclesie Terracone et domini archiepiscopi, et erimus vobis et vestris de hac vendicione [...] actores, guirentes et deffensores ante causam, in causam et post causam contra omnes personas; et pro eviccione et guarentia huius vendicionis uterque nostrum pro toto obligamus vobis et vestris omnia bona nostra habita et habenda, renunciantes utrique nove constitucioni et dividende accioni, et etiam ego dicta Elicsendis renuncio beneficio valleyani et iuri ypotecarum mearum de quibus cerciorata per notarium infrascriptum et omni alii iuri contra hoc venienti et me iuvanti, et iuro per Deum et sancta eius quatuor evangelia corporaliter a me tacta per dictam vendicionem firmam semper habere et non contravenire aliqua de causa. Actum est hoc V^o nonas octobris anno Domini millesimo CCC^o XL° quinto.

Sig+num mei Francisci de Podio. Sig+num Elicsendis uxor eius, [...] predictorum qui hoc firmamus et laudamus.

Testes inde sunt de firmamence dicti Francisci, Petrus Ferrerii et Petrus [...].

Sig+num mei Petri Moreylli, notario publico de Rivoulmorum pro venerabili Petro Balisterii, rectore eiusdem loci, in cuius posse et manu dicta Eligsendis aprobavit, laudavit, iuravit et firmavit presens instrumentum et omnia in eo contenta, id incisus signo punctam aposui asueta pridie nonas novembris anno prescripto, presentibus Arnaldo Ferrarii, presbitero, et Guillemo Miret pro testibus.

Sig+num mei Bernardi Bernardini, notarii publici de Reddis pro venerabile Johanne Bassa, priore ecclesie dicti loci, qui hoc scripsi et clausi.

ACBC, Pergamins, carpeta Censals i èpoques (1303-1358), doc. núm. 60; Protocols (1345), s.f.

Cf. E. Gort, “*Sia de tots conegut...*”. *Catàleg*, Reus, 2004, doc. núm. 229, pàg. 92.

134

1349, març, 22.

Promesa feta per Berenguer de Llorac, castlà de Rocafort, a Brunissenda, filla de Pere Salanova.

Promesa feta per Berenguer de Llorac, castlà de Rocafort, del noble Dalmau de Queralt, a Brunissendis, filla de P. Salanova, muller sua, que sempre que /lo hereu de/ Arnau de Barberà voldrà quitar y pagar-li los VI^m sous que té sobre lo lloc de Blancafort, consentirà que de dits sis mil sous se fassa alguna compra y, sinó, se esmercen, finit llur matrimoni, en lo lloc de Rocafort fins per son hereu li sien pagats [los] sis mil sous. Fet a XI de les kalendes de abril MCCCXLVIII, clos per Pere Raditoris, de Montblanc, notari real.

AHAT, Índex Vell (Blancafort), doc . núm. 3, f. 199v.

135

1350, febrer, 8.

Pere Queralt, de Riudoms, i Berenguer d'Aiguaviva, ambdós patrons de l'almoïna instituïda per Joan Pellicer, estableixen un tros de vinya al terme de Riudoms a favor de Jaume Sartre, de Reus, a canvi de percebre un cens de 2 sous per Sant Andreu i entrada d'un parell de polls.

Noverint universi quod nos, Petrus Queralt, habitator de Rivoulmorum, sacrista beati Jacobi eiusdem loci, et Berengarius de Aiguaviva, sacrista beate Marie eiusdem loci, hoc anno ac patroni elemosine olim institute per Johannem Pelicerii, prospicientes utilitatem dicte elemosine per nos et omnes succesores nostros in dicta elemosina damus et stabilimus vobis Jacobo Sartre de Reddis et vestris perpetuo ad meliorandum et non ad deteriorandum quoddam trociem vinee dicte elemosine situm in termino Riviulmorum, affrontatum cum Petro Paler, cum Petro Ro[vir]a et cum via publica; sicut afrontatur et terminatur dictum trocium vinee sic ipsum vobis et vestris damus et stabilimus cum ingressibus et egressibus, iuribus et pertinenciis suis, cum arboribus et plantis cuiuslibet generis sint, et cum omnibus melioramentis factis et faciendis prout melius dici, scribi sive intelligi potest ad bonum, sanum et sincerum intellectum et ad comodum vestre et vestrorum, tali condicione quod dictum trocium vinee per dictam elemosinam vel patronos eiusdem teneatis, non eligendo alios dominos vel patronos nisi tantum dictam elemosinam vel patronos eiusdem, et firmetis ius in posse ipsorum quociens fueritis requisitus; preterea vos et vestri detis dicte elemosine vel patronis eiusdem annuatim in quolibet festo Sancti Andree per dicto trocio vinee duos solidos Barchinone terni perpetuo censuales, et preter hunc censum nullum alium censum vel usaticum faciatis, sed si vendere vel impignorare ipsum volueritis primo patronis dicte elemosine faticham decem dierum faciatis et, nisi pro comuni precio retinere voluerint, positis ipsum vendere vel impignorare vestris tantum consimilibus, salva fidelitate ecclesie Terracone et salvo dicto censu, iure, dominio, laudimio, faticha, firma iuris et empara dicte elemosine vel patronum eiusdem, et tenere ipsum vobis et vestris faciemus contra omnes personas in perpetuum ante causam et in causa et post causam sub paccionibus, et pro eviccione ac legali guirencia obligamus vobis et vestris omnia bona

dicte elemosine habita et habenda. Confitemur tamen a vobis habuisse pro intrata dicti stabilimenti unum par pullorum, renunciantes excepcioni dicte intrate non habite et doli. Quod est actum sexto idus febroarii anno Domini millesimo CCC° XL° nono.

Sig+num Petri Queralt et Berengarii de Ayguaviva, sacrista<n>orum predictorum qui hec laudamus et firmamus.

Testes inde sunt Guillelmus Mercer et Johannes Spuny.

Sig+num mei Bernardi Solzina, notarii publici de Reddis pro venerabile Johannem Bassa, priore eiusdem loci, qui hec scribi feci et clausi.

ACBC, Pergamins, carpeta Particular, doc. núm. 37.

Cf. E. Gort, “*Sia de tots conegut...*”. *Catàleg*, Reus, 2004, doc. núm. 266, pàg. 103.

136

...-1353, maig, 7.

Blanca de Togores, tutora d'Huguet de Requesens, ven a l'arquebisbe Sanç López d'Ayerbe la quadra de Castellnou, amb castell i molí, els Molins Nous i la part dita les Arenes.

Venda feta per Blanca de Togores, tudora y curadora de Huguetó de Requesens, al reverent pare y senyor Sanxo, archebisbe de Tarragona, y als seus successors de dit castell de Castellnou ab sos drets, etc., y ab la part dita les Arenes ab los censos que alguns hòmens de Reus li feyen, lo qual castell es té en feu per dit reverent senyor archebisbe; après de la clàusula de la evicció està insertada la taba que se era donada al corredor per encantar dit castell, en la qual se diu [*espai deixat en blanc*⁸⁰⁹] y que·y ha un molí de blat que és té ab lo castell. Ítem altres dits los Molins Nous. Ítem que pren cens de blat entre lo terme de Castellnou, Riudoms y Reus, ço és, de ordi XX corteres, e de forment X quarteres. [*espai deixat en blanc*] Ítem lo corral no paga nuyll temps deume ni promeya d'ovelles ni de porcs ni d'altre nodriment. [*espai deixat en blanc*] Berenguer Mestres, per una sort de terra, III sous VI [diners]; Pere d'Òdena, per una sort de terra, X sous; Nadalia Fabra, per un alberc, II sous VIII [diners]; [*espai deixat en blanc*] qui haja un parell ha llaurar un dia per al senyor allà hon lo senyor voldrà e lo senyor los té donar a menjar.

Lo darrer kalendari és a les nones de maig MCCCLIII. Clos per Ferrer de Fonolleres, notari de Tarragona.

AHAT, Índex Vell (Castellnou), doc. núm. 9, f. 194v.

⁸⁰⁹ Indicant al marge: “és esquinçada en los costats”.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Fonts arxivístiques:

- Archivio Segreto Vaticano:

Fons Instrumenta Miscellanea: núm. 4611

- Archivo Histórico Nacional:

Códices: L.1243

- Arxiu de la Corona d'Aragó:

Cancelleria:

Pergamins de Jaume I: 1464, 1685 i 2033

Registres de Cancelleria: 3, 111, 1464, 1685, 2033

Memorials 71/1 (subsidiis eclesiàstics: 1261-1399)

Processos en foli 114/10

Processos de greuges (1322-1369)

Batlhia General: reg. 512

Reial Patrimoni (Mestre Racional): regs. 1768, 1769, 1780, 1823

- Arxiu Comarcal de l'Alt Camp:

Fons de pergamins (s.XIV)

Protocols notarial (s.XIV)

- Arxiu Comarcal del Baix Camp:

Fons de pergamins: carpeta Censals i èpoques (1303-1358): núm. 2, 21, 60; carpeta Jueus: núm. 15; carpeta Particular: núm. 37

Protocols notarial de Reus (1297-s.XIV)

- Arxiu Diocesà de Girona:

Lletres episcopals (1294-1913): llibre U-2

- Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona:

Còdex A-B (segles XIII-XIV)

Llibre de la Corretja (segle XVI)

Índex Vell (segle XVII): "Índex de los indices més moderns que es troben en lo arxiu del il·lustríssim senyor archebisbe de Tarragona a 10 de juny de 1675".

Índice General (segle XVIII): "Yndice general de las escrituras y otros documentos que se han hallado en (...) este archivo metropolitano de Tarragona, en el registro que por orden del ilustrísimo señor don fra Francisco Armañá, arzobispo de la misma, empezó a primero de octubre 1787 y concluyó a ocho de febrero del presente año 1788, el padre fra Josef Zeferino Martí, predicador y professo del real monasterio de san Geronimo de Vall de Hebron, natural de la presente ciudad".

Protocols notarial de l'Aleixar (fins 1350)

Protocols notarial de Cambrils (fins 1348)

- Arxiu Històric Municipal de Riudoms:

Fons de pergamins: núm. 627

Lligall núm. 758 [Llibre de sentències sobre les aigües de l'Aleixar]: "Llibre que conté les notes des de 1570 fins 1759 sobre les sentències donades pels drets de les aigües de l'Aleixar, Prades, Reus i Riudoms. Sentència de l'Audiència de Barcelona pel plet de les aigües de l'Aleixar i el duc de Cardona".

Fonts bibliogràfiques:

ESCOLANO, Gaspar, *Segunda parte de la década primera de la historia de la ... ciudad y Reyno de Valencia*, València, 1611.

MAGAROLA I DE CLARIANA, Miquel Joan de, *Memorial en fet y en dret en favor del monestir de Scala Dei per la causa de la Buella*, Stephanus Liberos, Barcinone, 1622.

VERTAMON, Francesc, [*Fundamentos de la Iglesia de Tarragona*] *Recuerdo de los fundamentos que manifiestan el supremo dominio que gozavan, y justifican el ordinario, y jurisdicción omnímada que por indiviso conservan, en la Ciudad de Tarragona la invictíssima protomártir Santa Tecla, su Metropolitana Iglesia, primada de las Españas, y sus Arçobispos, con su Magestad Dios le Guarde*, Impr. Joseph Moyà, Barcelona, 1684.

Bibliografia:

AADD, *Catalunya Romànica. XXI. El Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, el Priorat, la Conca de Barberà*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995.

AADD, *Els Castells Catalans*, III, Rafael Dalmau ed., Barcelona, 1971.

AADD, *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura. III. Dels palaus a les masies*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.

ALEXANDRE SEGURA, Teresa, *El Liber Iudeorum n° 90 de l'Aleixar (1344-1348). Estudi i edició*, Barcelona, 2004.

ÍDEM, “El crédito rural en el Camp de Tarragona. El *Liber Iudeorum* n° 90 de l'Aleixar (1344-1348)”, *Historia et documenta*, 8 (2007), pàg. 21-104.

ALSINA, Carles, FELIU, Gaspar, MARQUET, Lluís, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990.

ALTISENT, Agustí (ed.), *Diplomatari de Santa Maria de Poblet (960-1177)*, vol. 1, Abadia de Poblet/Departament de Cultura, Barcelona, 1993.

ÍDEM, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, Tarragona, 1974.

ÍDEM, *Les granges de Poblet al segle XV. Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1972.

ALTURO I PERUCHO, Jesús, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, 3 vols., Fundació Noguera, Barcelona, 1985.

ALVIRA CABRER, Martín, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, testimonios y memoria histórica*, 6 vols., Instituto Fernando el Católico, Zaragoza, 2010.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon, “Comentaris sobre l'antic terme del “territori” de Tarragona”, dins AADD, *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, Centre d'Estudis Canongins “Ponç de Castellví”, La Canonja, 1987, pàg. 127-140.

AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon, MUNTANYA I MARTÍ, Maria Teresa, SANMARTÍ I ROSET, Montserrat, *Onomàstica del terme antic de Tamarit de Mar*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

ANGUERA NOLLA, Pere (ed.), *Treballs històrics de Mn. Tomàs Capdevila i Miquel (1903-1936)*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1987.

ANGUERA ORTIGA, Octavi, «Apunts jurídics sobre la carta de població de Riudoms», *lo foc*, 131 (1993), pàg. 4-6.

ARNALL, Josepa, “Documents de Pere el Cerimoniós referents a Tarragona i conservats en el seu Arxiu Històric Provincial”, *Quaderns d’història tarraconense*, IV (1984), pàg. 51-130.

BAUCELLS I REIG, Josep, *Vivir en la Edad Media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344)*, 4 vols., IMF-CSIC, Barcelona, 2004-2007.

BENITO RUANO, Eloy, “El principado de Tarragona”, *Estudis Universitaris Catalans*, 30 (1994), pàg. 107-119.

BLANCH, Josep, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, 2 vols., Diputació de Tarragona, Tarragona, 1985.

BOFARULL Y BROCA, Andrés de, *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, 2 vols., Imprenta y librería de Pedro Sabater, Reus, 1845-1846 (1a edició) [edició facsímil del Centre de Lectura de Reus, 2007].

BOIS, Guy, *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, Universitat de València, València, 2001.

BOLÒS, Jordi, *Els orígens medievals del paisatge català: l'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2004.

BONET DONATO, Maria, *Aproximació a la societat i economia de Tarragona a la plena edat mitjana*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1996.

ÍDEM, “La feudalització de Tarragona (segle XII)”, *Butlletí arqueològic*, 16 (1994), pàg. 211-239.

ÍDEM, “Las dependencias personales y las prestaciones económicas en la expansión feudal en la Cataluña Nueva (siglo XII)”, *Hispania*, LXVI/223 (2006), pàg. 425-481.

BRAMON, Dolors, *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*, Institut Universitari d’Història Jaume Vicens i Vives, Barcelona, 2000.

BUSQUETA I RIU, Joan Josep, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1991.

CABRÉ MONTSERRAT, Dolors, “Bernat d’Olivella, arquebisbe de Tarragona, i Sicília”, dins *La societat mediterranea all’epoca del vespro (XI Congresso di Storia della Corona d’Aragona*, vol. 2, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, Palermo, 1983, pàg. 289-302.

CARRIÓN I CUBELLS, Joan, CORTS I SALVAT, Joan Ramon, *El fons documental de l’Arxiu Històric Municipal de Riudoms (s. XIV-1939)*, Centre d’Estudis Riudomencs "Arnau de Palomar", Riudoms, 1991.

CINGOLANI, Stefano Maria, *Diplomatari de Pere el Gran. 1. Cartes i Pergamins (1258-1285)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2011.

ÍDEM, *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2015.

ÍDEM, “Encara sobre Ponç Hug V i el rei Pere II”, *Mot so razo*, 9 (2010), pàg. 39-46.

COMPANYS I FARRERONS, Isabel, *Catàleg de la col·lecció de pergamins de l’Ajuntament de Tarragona dipositats a l’Arxiu Històric de Tarragona*, Arxiu Històric de Tarragona, Tarragona, 2009.

CORTIELLA I ÒDNA, Francesc, *Història de Constantí*, Sindicat Agrícola, Constantí, 1981.

ÍDEM, “Les relacions dels arquebisbes de Tarragona amb els pobles del Camp, durant el regnat de Pere el Gran, segons l’Índex Vell de Tarragona, dins *La societat mediterrànea all’epoca del vespro. XI Congresso di Storia della Corona d’Aragona*, vol. 2, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, Palermo, 1983, pàg. 437-446.

CORTIELLA, Francesc, ANGUERA, Pere, *Història d’Alforja*, Ajuntament d’Alforja, Alforja, 1986.

CORTS I BLAY, Ramon, GALTÉS I PUJOL, Joan, MANENT I SEGIMON, Albert, *Diccionari d’història eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., ed. Claret, Barcelona, 1998-2001.

CORTS SALVAT, Joan-Ramon, TODA SERRA, Josep M., *Riudoms: 850 anys d’història, llengua i cultura*, Cossetània edicions, Valls, 2000.

COSTAFREDA PUIGPINÓS, Virgínia, “Els canvis senyorials a Bellver de Sió i Mont-roig durant els segles XIII i XIV: dels Alemany als Mur i als Queralt”, *Urtx. Revista cultural de l’Urgell*, 13 (2000), pàg. 25-43.

CUADRADA I MAJÓ, Coral, *El Llibre de la Pesta*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2012.

ÍDEM, “Per a una història del paisatge medieval: el mapa de Puigvert”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 9 (1988), pàg. 341-414.

ÍDEM, “Territori i societat a través de les cartes de poblament medievals: la Catalunya nova”, dins Jordi Bolòs i Masclans, Joan Josep Busqueta i Riu (eds.), *Territori i societat a l’Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, vol. 2, Universitat de Lleida, Lleida, 1997, pàg. 273-294.

Diplomatari de Cambrils. Col·lecció de documents històrics. Vol. 1 (1152-1291), edició a càrrec del Centre d’Estudis Cambrilencs, Cambrils, 2005.

DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Santiago, *Documentos de Bonifacio VIII (1294-1303) referentes a España*, Universidad de León, León, 2006.

ESTAL GUTIÉRREZ, Juan Manuel del, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Inst. Fernando el Católico-CSIC, Zaragoza, 2009.

FELIP SÁNCHEZ, Jaume, “Notes per a la història de l’arquitectura en temps del rei Jaume I (1252-1276)”, *Aplec de Treballs*, 32 (2014), pàg. 45-64.

FELIU MONTFORT, Gaspar, “La baronia d’Utxafava (1283-1422)”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 25 (2003-2004), pàg. 257-276.

FERRER MALLOL, Maria Teresa, “Establiments de masos després de la Pesta Negra”, dins Mª Teresa Ferrer i Mallol, Josefina Mutgé i Vives, Manuel Riu i Riu (eds.), *El mas català durant l’Edat Mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, IMF-CSIC, Barcelona, 2001, pàg. 189-241.

ÍDEM, “La guerra marítima contra l’Islam a la Corona catalanoaragonesa”, dins Daniel Baloup, Manuel Sánchez Martínez (dir.), *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, Presses universitaires du Midi, Toulouse, 2015, pàg. 117-152.

FONT RIUS, Josep M., *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 vols., CSIC, Madrid-Barcelona, 1969-1983.

ÍDEM, “Les cartes de poblament medievals. Una visió de síntesi”, dins Jordi Bolòs i Masclans, Joan Josep Busqueta i Riu (eds.), *Territori i societat a l’Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, vol. 2, Universitat de Lleida, Lleida, 1997, pàg. 11-17.

ÍDEM, “Franquezas, costumbres y privilegios de la ciudad y Campo de Tarragona”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVI (1996), pàg. 119-149.

ÍDEM, “Nuevos documentos catalanes de cartas de población y franquicia”, *Anuario de historia del derecho español*, 50 (1980), pàg. 155-176.

FORT I COGUL, Eufemià, *El senyoriu de Santes Creus*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1972.

ÍDEM, *Notícia històrica d’una singular institució medieval: la comunitat de pobles del Camp de Tarragona*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1975.

ÍDEM, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Agrupació Cultural, Vila-seca, 1979.

ÍDEM, “Regesta documental de sant Bernat Calvó com a abat de Santes Creus”, *Studia monastica*, 11 (1969), pàg. 31-69.

FUENTES I GASÓ, Manuel, *El Castell, Vila i Terme del Catllar (Segle XII-XVIII)*, 2 vols., Ajuntament del Catllar, el Catllar, 1999.

GALLIAND MORA, Cédric, MARTÍNEZ INTILLAQUE, Pere, *L’organització del territori de Riudoms en època romana. La centuriació*, Centre d’Estudis Riudomencs “Arnau de Palomar”, Riudoms, 2014.

GORT I JUANPERE, Ezequiel, *Reus al segle XII: 800 anys de les Cartes de Població*, Ajuntament de Reus, Reus, 1986 (reimpr. 1998).

ÍDEM, *La cambreria de la seu de Tarragona (segles XII i XIII)*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1990.

ÍDEM, *Riudoms als segles XII i XIII*, Centre d'Estudis Riudomencs "Arnau de Palomar", Riudoms, 1987.

ÍDEM, "El castell i el feu de Riudoms a finals del segle XIII", *L'Om*, 211 (1986), pàg. 37; 214 (1986), pàg. 20-21.

ÍDEM, "Entorn les estructures senyoriales al Camp de Tarragona: el cas d'Alcover (s. XII i XIII)", dins *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 1989, pàg. 373-381.

GUAL VILÀ, Valentí (ed.), *Justícia i Terra: la documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari II)*, Cossetània edicions, Valls, 2003.

GUIDI SÁNCHEZ, José Javier, VILLUENDAS VÁZQUEZ, Alberto, *Història, formació i usos de l'espai urbà medieval a Tarragona, segles XII-XIII*, Arola editors, Tarragona, 2012.

GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, "L'alta noblesa catalana en la conquesta de València", *Anuario de estudios medievales*, 26 (1996), pàg. 647-685.

GUIX SUGRANYES, Josep M., *El "Llibre de la Cadena" de Reus. Règim jurídic de la vila en l'Edat Mitjana*, 2 vols., Asociación de Estudios Reusenses, Reus, 1963.

IGLÉSIES, Josep, *La restauració de Tarragona*, Rafel Dalmau ed., Barcelona, 1963.

JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, "Terminologia jurídica i dret comú: a propòsit de Robert Bordet, "prínceps" de Tarragona (s. XII)", dins *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1997, pàg. 355-362,

JUNCOSA BONET, Eduard, *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona: creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, IMF-CSIC, Barcelona, 2015.

ÍDEM, *La població de Tarragona: de la crisi baixmedieval a la de l'Antic Règim. Aproximació a la demografia històrica*, Arola editors, Tarragona, 2016.

JUNYENT, Eduard, *Diplomatari de Sant Bernat Calvó, abat de Santes Creus, bisbe de Vich*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1956.

KEHR, Paul, *Papsturkunden in Spanien vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalonien*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1926.

MALLORQUÍ, Elvis, "Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XX (2009), pàg. 277-297.

MARÍ, Marià, *Exposició cronològicohistòrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona*, edició a cura de Josep M. Escolà Tuset, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1999.

MARISTANY I TIÓ, Carles, *Senyoria i població al Camp de Tarragona: la vila de Cambrils (s. XII-XVII)*, Ajuntament de Cambrils, Cambrils, 1986.

MARTÍNEZ I ELCACHO, Albert, "Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle XIV: el paradigma del desmembrament de l'antic terme castral de Siurana", dins J. Bolòs (ed.), *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval*, Universitat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 227-281.

MAS, Josep, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, 13 vols., Est. tip. de Jaume Vives, Barcelona, 1907-1921.

MCCRANK, Lawrence, "La anatomía fiscal del período de post-restauración de la Iglesia de Tarragona: una revisión de las "rationes decimarum hispaniae" (1279-1280)", *Hispania*, 45/160 (1985), pàg. 245-298.

ÍDEM, "The Lost Kingdom of Siurana: Highland Resistance by Muslims to Christian Reconquest and Assimilation in the Twelfth Century", dins D.J. Kagay, Th.M. Vann (eds.), *On the Social Origins of Medieval Institutions: Essay in honor of Joseph O'Callaghan*, Brill, Leiden, 1998, pàg. 115-148.

ÍDEM, "Seeing History Differently: Toledo vs. Tarragona in the Reconstruction of the Hispanic Church", *Butlletí arqueològic*, 36-37 (2014-2015), pàg. 147-198.

MENCHÓN I BES, Joan, "De l'Ager Tarraconensis a la marca extrema d'Alandalús. Algunes reflexions entorn al (des)poblament del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat entre l'antiguitat tardana i la conquesta feudal", dins Marta Prevosti, Jordi López Vilar i Josep Guitart (eds.), *Ager Tarraconensis 5. Paisatge, poblament, cultura material i història. Actes del Simposi internacional*, ICAC, Barcelona, 2013, pàg. 57-73.

ÍDEM, "La ciutat de Tarragona entre l'antiguitat tardana i els segles XII-XIII. La recuperació d'un espai urbà", dins *Actes del V Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, vol. I, Ajuntament de Barcelona/ACRAM, Barcelona, 2015, pàg. 83-116.

ÍDEM, "Necròpolis de l'Antiguitat tardana i Alta Edat Mitjana a les comarques del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat", dins Núria Molist i Gisela Ripoll (eds.), *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII). Monografies d'Olèrdola*, 3/1, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola, Barcelona, 2012, pàg. 125-154.

MIRET I SANS, Joaquim, *Itinerari del rei Jaume I el Conqueridor*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1918.

ÍDEM, “Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II de Aragón”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, II (1903-1904), pàg. 257-278, 389-423 i 437-474.

ÍDEM, *Les cases de templers y hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics*, Casa Provincial de Caritat, Barcelona, 1910.

MORELLÓ BAGET, Jordi, “«Així com de bons vassalls se pertany». El endeudamiento censal de las villas del Camp de Tarragona al servicio de la Mitra (finales del siglo XIV)”, dins Manuel Sánchez Martínez (ed.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, IMF-CSIC, Barcelona, 2009, pàg. 259-307.

ÍDEM, “*De villa nostra que dicitur Villa Constantina*”. *Els inicis de la Selva del Camp: commemoració dels 850 anys de la seva carta de població*, Ajuntament de la Selva del Camp, la Selva del Camp, 2014.

ÍDEM, “Fiscalitat i agricultura: la configuració agrària del Camp de Tarragona a la llum d’algunes fonts fiscals baixmedievales”, dins *Culture(s) fiscale(s) en péninsule Ibérique et dans l’Occident européen au Moyen Âge*, en premsa.

ÍDEM, “Fiscalitat i deute municipal a Riudoms al segle XIV. A propòsit d’un document inèdit del 1386”, *Lo floc*, 162 (1999), pàg. 14-19.

ÍDEM, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*, IMF-CSIC, Barcelona, 2001.

ÍDEM, “La Comuna del Camp de Tarragona: un model (singular?) d’associacionisme intercomunitari”, *Butlletí Arqueològic*, V, 36-37 (2014-2015), pàg. 199-247.

ÍDEM, “La “invenció” de la carta de població d’Alcover (comentari i transcripció del document)”, *Butlletí del Centre d’Estudis Alcoverencs*, 109-112 (octubre-desembre 2005), pàg. 83-122.

ÍDEM, “Les fortificacions de Tarragona i el Camp (s. XII-XIV): castells, Viles closes i muralles”, *Podall. Publicació de Cultura, Patrimoni i Ciències*, 4 (2016), pàg. 470-505.

ÍDEM, “Mercaders reusencs documentats a Mallorca (des de mitjan s.XV fins a principis del XVI)”, *Informatiu Arxiu*, 7 (tardor 2003), pàg.

ÍDEM, “Un nou actor polític: les ciutats”, dins Josep M. Salrach (dir.), *Naixement de la nació catalana. Orígens i expansió (segles IX-XIV)*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2017, pàg. 246-268.

ÍDEM, “Vers l’obtenció d’una franquesa fiscal: el rescat del bovatge al Camp de Tarragona (1347)”, *Historia et documenta*, 4 (1997), pàg. 39-74.

MORELLÓ BAGET, Jordi, MURILLO GALIMANY, Francesc, PAPELL TARDIU, Joan, *Edat Mitjana: del buit a la plenitud*, vol. III de *Valls i la seva història*, Institut d’Estudis Vallencs, Valls, 2006.

MORELLÓ BAGET, Jordi, PIÑOL ALABART, Daniel, *La lluita per l'aigua a Reus: Abastament, gestió i conflictes, des dels orígens fins a principis del segle XX*, ed. Pagès, Lleida, 2006.

MORERA LLAURADÓ, Emili, *Reseña histórica de la Comuna del Camp de Tarragona : Institución foral, nacida y desarrollada durante la Edad Media en el territorio denominado "el Campo de Tarragona"*, Est. Tip. Llorens, Gibert y Cabré, Tarragona, 1901.

ÍDEM, *Tarragona cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*, vols. 1-2, Est. Tip. de F. Arís e Hijo, Tarragona, 1897-1899 [2a edició: Diputació Provincial de Tarragona-Institut d'Estudis Tarraconenses "Ramon Berenguer IV", 1981-1982].

MOYA GUERRERO, M. del Rosario, *Estructura socio-econòmica al camp de Tarragona durant els primers anys del segle XIV. Alcover, la Selva del Camp i Valls (1300-1320)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2016.

MUNDÓ, Anscari, "El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'encarnació", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1 (1994), pàg. 23-43.

PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà, *Història de l'antiga vila dels Arcs (Baix Camp). Segles XII-XV*, Centre de Lectura, Reus, 1982.

PAPELL I TARDIU, Joan, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, vol. 1, Fundació Noguera, Barcelona, 2005.

PEREA SIMÓN, Eugeni, "Els privilegis de fira i mercat de Riudoms", *Butlletí Arqueològic*, 21-22 (1999-2000), pàg. 223-239.

ÍDEM, "Evolució del territori de Riudoms (s. XII-XX)", *lo foc*, 206 (2013), pàg. 4-6.

ÍDEM, *Història i cultura a l'entorn dels cursos fluvials: la riera de Maspujols (Baix Camp)*, Centre d'estudis comarcals Josep Iglésies, Reus, 1997.

ÍDEM, *Onomàstica de Riudoms*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2006.

ÍDEM, "Toponímia del terme i de la vila de Riudoms", *Revista Catalana de Geografia*, 2 (1978), pàg. 289-398.

PIÉ FAIDELLA, Joan, *Annals inèdits de la Selva del Camp del Camp de Tarragona*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1984.

PIÑOL ALABART, Daniel, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2000.

ÍDEM, "Els establiments de masos al Camp de Tarragona: algunes dades de diplomàtica notarial (segles XIII-XIV)", dins Mª Teresa Ferrer i Mallol, Josefina Mutgé i Vives,

Manuel Riu i Riu (eds.), *El mas català durant l'Edat Mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, IMF-CSIC, Barcelona, 2001, pàg. 297-312.

ÍDEM, “Notaris, notaries i protocols a la diòcesi de Tarragona a l'Edat Mitjana”, dins *Actes del II Congrés del notariat català*, Barcelona, 2000, pàg. .

PONS DE ICART, Luis, *Libro de las grandezas y cosas memorales de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Llibreria Guardias, Tarragona, 1981.

PONS I MARQUÉS, Joan, *Cartulari de Poblet. Edició del Manuscrit de Tarragona*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1938.

PONS GURI, Josep M., “Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XIV)”, dins ídem, *Recull d'Estudis d'Història Jurídica Catalana*, vol. 3, Fundació Noguera, Barcelona, 1989, pàg. 339-352.

PREVOSTI I MONCLÚS, Marta, “Els estudis de paisatge al territori de la ciutat romana de Tarraco”, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXV (2014), pàg. 191-223.

PUIG TÀRRECH, Roser, “Notaris de Riudoms a l'Arxiu Històric de Tarragona”, *lo floc*, 215 (2016), pàg. 6-9.

QUIJADA BOSCH, Joan Maria, “Formació i evolució de la xarxa parroquial de l'arquebisbat de Tarragona: El cas de les parròquies de la Conca de Barberà (Segles XII-XXI)”, *Aplec de Treballs*, 33 (2015), pàg. 83-120.

RAMON I VINYES, Salvador, “Canonges de la catedral de Tarragona”, *Butlletí arqueològic*, 21-22 (1999-2000), pàg. 241-595. [Separata: *Canonges, comensals i beneficiats de la Seu de Tarragona*]

RAMON VINYES, Salvador, RICOMÀ VENDRELL, F. Xavier (eds.), *Índex Vell. Índex dels documents de l'arxiu de l'Arquebisbe (1679). 1a part*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1997.

ÍDEM, “El Necrologi de la Seu de Tarragona”, dins *Miscel·lània històrica en homenatge al P. Jaume Finestres*, Abadia de Poblet, Poblet, 1970, pàg. 343-398.

RAMOS, Mª Lluïsa, “Sobre alguns conflictes socials a Tarragona i comarques properes durant els primers anys de la dècada del 1280, a través de la documentació conservada a la Cancelleria Reial”, *Quaderns d'història tarraconense*, XII (1993), pàg. 67-94; “Addenda”, XIII (1994), pàg. 307-310.

RECASENS, Josep M^a, *La ciutat de Tarragona*, 2 vol., Barcino, Barcelona, 1975.

RIERA I MELIS, Antoni, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

RIUS SERRA, José, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280)*, vol. 1, CSIC, Barcelona, 1946.

RODRÍGUEZ DE LAMA, Ildefonso, *La documentación pontificia de Urbano IV (1261-1264)*, Instituto Español de Historia eclesiástica, Roma, 1981.

ROMERO ALARCÓN, Valerià, *Riudoms i el seu entorn, un paisatge romanitzat*, treball inèdit, 2016.

SABATÉ I CURULL, Flocel, *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): ¿conquesta o repoblació?*, Universitat de Lleida, Lleida, 1996.

ÍDEM, *Fiscalitat i feudalisme (Tàrrrega, 1329: recompte i reestructuració)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1991.

ÍDEM, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1997.

SALRACH, Josep M. (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. 2. Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 2004.

SÁNCHEZ REAL, José (ed.), *El archiepiscopologio de Luis Pons de Icart*, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, Tarragona, 1954.

SANMARTÍ, Montserrat, "Les rendes reials a Tarragona. Anys 1286-1289", *Universitas tarraconensis*, IV (1981-1982), pàg. 159-167.

SECALL I GÜELL, Gabriel, *La medicina i els antics hospitals de Valls*, Jove Cambra, Valls, 1980.

SOLDEVILA, Ferran, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2014.

ÍDEM, *Pere el Gran. Segona Part: el regnat fins a l'any 1282*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1995.

SOLSONA CLIMENT, Francina, "Pergamins de Vallbona de les Monges a l'A.H.N. de Madrid", dins *Ir Col·loqui d'Història del monaquisme català (Santes Creus, 1966)*, Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, Santes Creus, 1967, pàg. 325-328.

TORRAS SERRA, Marc, "Escrivanies judicials, vicarials i senyorials", dins *Actes del II Congrés del notariat català*, Fundació Noguera, Barcelona, 2000, pàg. 390-392.

TORRES DOMÈNECH, Joan, "L'església de Riudoms, els temples anteriors", *L'Om*, 541 (gener-març 2017), pàg. 36-41.

TRENCHS ÒDENA, Josep, "La Archidiócesis de Tarragona y la peste negra de 1348: los cargos de la Catedral", dins *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II/1, València, 1969, pàg. 45-64.

ÍDEM, “El testament de Bernat d’Olivella i les seves conseqüències al Camp de Tarragona”, *Estudis d’història medieval*, II (1970), pàg. 31-44.

VENY, Joan, *Petit Atlas lingüístic del domini català*, 8 vols., Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2008-...

VILA CARABASSA, Josep M., Fort Cogul, Eufemià, *La memòria del Castell*, Ajuntament de la Selva del Camp, la Selva del Camp, 2011.

VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España*, XIX, Real Academia de la Historia, Madrid, 1851.

VINCKE, Johannes, *Documenta selecta mutuas civitatis arago-cathalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, Biblioteca Balmes, Barcelona, 1936.

VIRGILI, Antoni (ed.), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212). Episcopat de Gombau de Santa Oliva*, Fundació Noguera, Barcelona, 2001.

ÍDEM, “El Camp de Tarragona entre l’antiguitat romana i el repartiment feudal (segles XI-XII). Historiografia i arqueologia”, dins *Actes del IV Congrés d’Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Ajuntament de Tarragona/ACRAM, Tarragona, 2011, pàg. 47-66.

ÍDEM, “El paper de la pesta negra de 1348 sobre la demografia de Tarragona: problemes de mètode i intent de construcció”, dins *I Col·loqui d’història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1979, pàg. 25-40.

ÍDEM, “Els conqueridors de mitjan segle XII: com aprenen a ser-ho”, dins M. Barceló et alii (eds.), *El feudalisme comptat i debatut: formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, València, 2003, pàg. 253-292.

ÍDEM, *L’expansió i afermament del feudalisme al Baix Gaià (segles XI i XII)*, Centre d’Estudis d’Altafulla, Altafulla, 1991.

ÍDEM, “Gent nova. La colonització feudal de la Catalunya Nova (segles XII-XIII)”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, XXI (2010), pàg. 77-102.

ÍDEM, “Sobre l’origen feudal de Riudoms”, *Lo floc*, 194 (2010), pàg. 4-7.

VIRGILI, Antoni, ROVIRA, Montserrat, “Dels castells a les viles: l’ocupació i la colonització feudal del Camp de Tarragona (segles XI-XIII)”, *lo floc*, 212 (abril-juny 2015), pàg. 7-13.

ZARAGOZA PASCUAL, Ernest, *Catàleg dels monestirs catalans*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Abadia de Montserrat, 1997.

